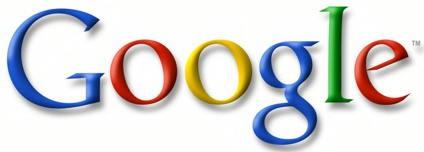
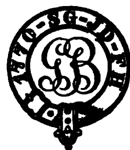

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

ANDET BIND

KJØBENHAVN
(GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1899

INDHOLD

DANSKE PERSONLIGHEDER

CHRISTIAN WINTHER

(1876)

Det er i Danmark som andensteds altid sjældent, at to paa hinanden følgende Slægtled ser op til de samme Mænd og elsker de samme Poesier. I de Digte, fra hvilke den ældre Slægt saa' en Flamme slaa ud, finder Sønnerne altfor ofte kun Aske. Men Chr. Winthers Værker er Poesier, over hvilke Tiden ikke har haft denne Magt. Vore Fædre elskede dem, og de elskes af os. Vore Fædre saa' dem blive til, og de lever for os. Det er Stjerner, hvis Guld ingen Rust har angrebet og hvis Ild ikke er bleven slukt. Vi kender disse Digtninge fuldt saa godt, som vore Fædre gjorde det, og vurderer vi dem end noget anderledes, saa skatter vi de bedste iblandt dem fuldt saa højt, som den foregaaende Slægt skattede dem iblandt dem, som den ansaa for de bedste.

Som Privatmand var Chr. Winther mig ikke bekendt, han har ingen Bidrag givet til sit Levned, og selv den Art, mindre biografiske end literærhistoriske, Notitser om det enkelte Digterværks Tilblivelsesmaade, der for Kritikeren er af saa høj Værdi, fattes ved Chr. Winther næsten ganske. Jeg véd om ham kun hvad Enhver kan vide: At han fødtes 1796 i Fensmark i Præstø Amt, at hans Fader og hans Stedfader var Præster, at han blev Student 1815, studerede Teologi, 1824 fik Eksamen, ernærede sig som Huslærer og 1830 aflagde Prøven i Prædikekunst; at han efterat have arvet en betydelig Sum rejste udenlands 1830—31, og i 1841, udstyret med Titelen Professor, af Christian d. 8de, ɔ: af Hoffet, blev sendt til Neu-Strelitz for at undervise den da-

værende Kronprinses Forlovede, den mecklenborgske Prinsesse, i Dansk, at han giftede sig noget over halvhundrede Aar gammel, 1851 modtog en Aarpenge som Digter, senere foretog flere Udenlandsrejser og døde i Paris den 30te December 1876. Jeg kan da altsaa ingen nye Oplysninger meddele om Forholdet mellem Digterens Liv og hans Værker. Hvad jeg paa disse Blade vil forsøge, er at give nogle Studier over selve hans Poesier og dermed nogle Grundrids til Portrætet af et dansk Digteraasyn, der er enestaaende ved Skønhed og Finhed.

I

Naturopfattelsen

Et Folks Literatur er dets Selvbevidsthed. Alt som Literaturen udvikler sig, bliver Folket sig stedse flere af sine Ejendommeligheder, stedse mere af sit Liv, sin Historie og sine Sæder bevidst, og paa et givet Kulturtrin indtræder da ogsaa den Naturskønhed, der omgiver Folket og er en Del af dets aandelige som af dets fysiske Ejendom, i dets Bevidsthed som Noget, det tilbunds forstaar og kender og nyder. Chr. Winther har ved en digterisk Erobring skænket vort Folk et stort Omraade af dets egen Natur, som det endnu ikke aandeligt havde taget i Besiddelse. Han har set paa disse vore Naturomgivelser med saa digterisk og oprindeligt et Blik og har opfattet dem saa sandt og simpelt, at vi nu allesammen ser med hans Øjne og Ingen af os kan udmaale, i hvor stor en Gæld vi staar til ham derfor. Det synes en let Sag at have Øje for Skønheden i en Natur, der er saa lidet hemmelighedsfuld, saa klar og aaben som vor. Det synes saa for os. Men man bør ikke glemme, at det har varet lige til dette Aarhundrede, før denne Natur opnaaede sin Forklarelse i Poesi eller som man ogsaa kunde udtrykke det, før denne Naturs Poesi blev set og følt saaledes, at Følelsen gav sig Luft i Ord, der synes rene Spejlinger af dens Genstand, Ord, der hverken er for vide eller for snevre, som ikke drager en eneste Genstanden uvedkommende Mindelse eller

Stemning med sig og som gengiver det virkelige Naturindtryks alsidige Væsen — Ord som disse f. Eks.:

Den korte lyse Majnat
Over Skovens dunkle Træ'r
Var draget hen saa sagte,
Og i dæmrende Skær
End tindred Morgenstjernen,
Mens højt i Luften hang
Den usynlige Lærke
Som en Klokke og klang.

I Skoven var der stille,
Kun som i Børneleg
Den fjærne Kukker lokkede
For Solen, som steg;
Men lidt efter lidt
Kom der flere Stemmer til,
Og Dagmoer blev hilset
Med det fulde Orgelspil.

Der findes i Chr. Winthers *Samlede Digtninger* et med lutter naturtro Træk udstyret og dog andet og bedre Danmark end det virkelige, et Danmark, i hvilket Sommeren udfylder største Delen af Aaret, i hvilket Vinteren er saa kort eller Foraaret dog saa nær forestaaende, at ingen Fremmed, der lærte vort Land at kende derigennem, vilde tro paa vor 9 Maaneders Kulde og Slud. Som i et Kraftuddrag er nemlig her al Sødme og al Duft ved vort Land og vort Klima sammentrængt.

Hvor mange Udviklingsstadier var ikke nødvendige, før den poetiske Naturopfattelse kunde naa saa vidt! Det klarer Blikket for Winthers Ejendommelighed at gennemløbe dem.

Hos Ewald spiller Naturmaleriet kun en ringe Rolle. Vistnok havde den, som har skrevet Linjen «Sortladne Hav,» en levende Natursans, og ganske vist er Naturbeskrivelsen, hvor den forekommer hos ham, uendeligt mere værdifuld end hos beskrivende Poeter som Tullin eller Rein, der trods Welhavens Forsøg paa at genoprette deres Anseelse nu alene frembyder historisk Interesse; men Naturen som saadan kommer aldrig fuldt til sin Ret hos ham, fordi den bestandig kun minder ham om Gud og hans Begejstring for den øjeblikkeligt slaar over i Psalmetone. I det bekendte Ewaldske Digt *Rungsteds Lyksalighed* er den yndige Skildring af sjællandsk Natur skudt ned i en

eneste stor stakaandet Bisætning, der indleder og forbereder Hovedsætningen, en Klopstocksk Lovsang over *Almagtens Troner*. Og selv de skønneste Steder i dette Digt er for højtspændte og for virkelighedsfjerne i deres Udtryk til at male netop vor Natur: «Hvor *Sangersken* bygger og kvidrende røber sin Rede,» «Hvor Hjordene brøle mod *Skovens letspringende Sønner*,» «Hvor Mejeren synger bag *gyldene Dynger*.» Det er Billeder, som ikke maler nogen enkelt Egn; det er almindelige Betegnelser, der mest af alt betegner en Sky for det egenlige, det træffende Ord, det være nu Nattergalen, Raadyret eller Rugen. Men de virkelighedsfjerne Udtryk staar det gejstlige Foredrag nærmere, og Ewald er endnu altfor optaget af Klopstock og altfor underdanig mod den tysk-teologiske Opskrift til at søge Andet i Naturen end «Præget af den Høje» paa hvert dens Blad. Ewald priser ikke Sjælland, men tager af dets Skønhed Anledning til at prise den Gud, der skabte Sjælland.

Det næste Stadium i Naturopfattelsen betegnes i vor Poesi af Schack Staffeldt. Hos ham er den gudelige Naturbetragtning vegen for den grublende; Staffeldt er vor første filosofiske Digter. (Se dette Værks første Bind S. 331 ff.) Men med ham forsvinder ogsaa i vor poetiske Literatur den oversanselige Naturbetragtning, for hos Oehlenschläger at give Plads for det egenlig poetiske Forhold til Naturen, der hverken bruger Naturskønheden som Fremførelsesmiddel for en Lovsang over Skaberens Godhed eller af lutter filosofisk Grubleri taber Deltagelsen for Naturens ydre Liv og for de utallige Skuespil i den, der ikke stemmer med en enkelt Yndlingslære. Med Oehlenschläger begynder et nyt Udviklingsstade og vi ser hos ham Naturopfattelsen gradvis frigøre sig fra en ældre Tids Betragtningsmaade, indtil den nærmer sig den poetiske Virkelighedstroskab hos Blicher og Christian Winther. Han falder ikke som Tullin og Ewald overfor enhver skøn Egn i Henrykkelse over Skaberens Visdom; men han er i sin Naturdyrkelse ganske ligesaa religiøs som hine Digtere i deres Gudsdyrkelse var. I Kraft af sit lyriske Anlægs hele højtidelige og ophøjede Særart stiller han sig i et rent Andagtsforhold til Naturen. Den Omstændighed, at *Naturen* som saadan i og for sig allerede er ham hellig, betegner Fremskridtet fra de gamle rettroende Digtere, men Andagtsforholdet til Naturen bevirker tillige, at han aldrig bliver saaledes for-

trolig med den som Blicher eller Winther. Ærefrygten umuliggør Fortroligheden. Til Oplysning af det Sagte nogle Eksempler:

Skoven som saadan er Oehlenschläger hellig.

Saa huldt til den *hellige* Bøgeskov
Det vinkte mig.
O Jord! hvor end aldrig den tunge Plov
Havde furet dig!

(Morgenvandring).

Myrter i kølige Lund
Af Erindringen ej fortrænge den *hellige* Bøgskov.

(Vaarelegi).

Tykke, veldædige Bøge, mosdækkede Stene
Smilende Stund!
O hvor du favner mig køligt med løvfulde Grene,
Hellige Lund!

(Faarevejle-Skov).

Himmelblaaet er helligt:

Alnaturen er jo kun en andagtjublende Kirke
Kærlig den *hellige* blaa Hvælving omfavner det Alt.

(Vaaren).

Smaablomsternes Skønhed og Ynde er hellig. I det skønne Digt over Vahl hedder det, at de vil danne «et helligt Monument over hans Grav.» Thi Naturen selv i sin Helhed er hellig.

Du véd det *hellige* Natur!
At kold min Barm sig ej tilslutter.

(Samliv).

Og er den nogensteds hellig, da er det paa Sjælland. Hvor Oehlenschläger, som i det ypperlige Digt *Sommermorgen ved Strandmøllen*, vil skildre en ægte sjællandsk Egn, der hedder det efter en almindelig Indledning om at Morgensolen er skøn, hvor den end staar op i Danmarks Rige: at Digteren dog helst ser dens Rosenkugle hæve sig her, og Følelsen faar Luft i det ejendommelige og betegnende Udbrud:

Her er Natur et helligt Navn.

I Kraft af den samme Maade at føle Naturen paa, tilraabes der i *Den frembrydende Vaar* Ewald, den Digter, der for Oehlenschläger staar som Naturens uopnaaede Sanger, Ordene: «Hellige Skjald!» Der tænkes ikke herved paa hans Fortjenester som gejstlig Digter, han er hellig allerede ved sin Følelse for den hele Natur. Hvor Forholdet til Naturen som Natur er saa andagtsfuldt, ligger Overgangen til Gudsdyrkelsens Stemninger og Forkyndelser nær. Digtet *Aftensang* i Langelandsrejsen er det bedste Eksempel paa, hvorledes en Hymne eller Psalme i den fri Natur paa dette Aandstrin klinger. Det dejlige Digt begynder med Aftenstemningen i Bøgeskoven, hæver sig i stedse højere Flugt, optager paa Vejen nogle Psalmetoner af Brorsons *Hvo vèd hvor nær mig er min Ende* og udmunder, halv kristeligt i sin Aand, halvt naturfilosofisk i sit Indhold, i en Bøn til Gud, der glider over i en Bøn til Solen. Om Frelserens Blod minder hemmelighedsfuldt Aftenhimlens Purpur, i hvis Flammer Digteren i sin Dødsstund ønsker at kunne bade sit Blik og sin Sjæl.

O bad mig da i dine Flammer,
Nedgangne Sol! husval min Barm;
Og tryk, til Dødens Le mig rammer,
Mig venligt i din varme Arm!
Og i min Afskedstime god
Styrk Hjertet med dit Purpurblod!

Det er lærerigt med et Slutningsudbrud som dette at sammenligne enkelte beslægtede hos Winther. Forskellen er iøjnefaldende. Dette og andre slige Udbrud hos Oehlenschläger er lige saa mange Henvendelser til Himlen; uden et himmelvendt Blik afslutter Oehlenschläger endnu ikke gerne en bevæget Naturstemning. Winther, som er et ægte Jordens Barn, henvender sig i Liv og Død til Jorden. Det herlige Digt *En Sommernat* slutter med disse dæmpede Ord:

O lad mig, dunkle Jord!
Hvad anende jeg tror,
Bekende for dit tavse Moderhjerte,
Du kender vist mit Savn,
Lad snart mig i din Favn
Udgræde al min Vemods søde Smerte!

Og det store pragtfulde Digt til *Sjælland,* der paa en Maade danner Midtpunktet i Winthers hele Livsværk, slutter med rørende Simpelhed saaledes:

Naar Alting er til Ende
Og Natten stunder til,
Naar slukket er i Mulmet
Livssolens Straalespil,
Ak kunde jeg da lægge
Til Ro mig i din Eng,
Dit Grønsværtæppe trække
Over mig og min Seng!

Der er ikke her mere nogen Mindelse om Psalmetoner som hos Oehlenschläger, og intet Himmelvendt i Holdning, men her er noget, som er bedre: en helt oprindelig og helt menneskelig Følelse, udtalt i værdige og ganske simple Ord.

Jeg har vist, hvad Oehlenschläger havde bevaret af den Ewaldske Naturopfattelse; men ogsaa Schack Staffeldts fører han videre. I det første og mest beaandede Afsnit af hans Digterliv lokker den naturfilosofiske Verdensbetragtning, i hvilken han var bleven indviet af Steffens, ham til under Forkyndelsen af den kristelige Dogmelære at underskyde Forkyndelsen af et Naturevangelium, i hvilket Jesu Liv, som det fortælles af Evangelisterne, er benyttet sindbilledligt til Grundlag for en højst fantasirig Skildring af Aarets forskellige Tider og Naturtilstande. *Jesu Christi gentagne Liv i den aarlige Natur* blev læst med Harme af Tidens Rettroende og er senere selvfølgelig fra alle Sider blevet omfortolket og bortfortolket. Det er ét af Oehlenschlägers skønneste Mesterværker. Mange af os har kunnet det halvt uden ad, siden vi var Børn. Lige fra den yndige Ouverture:

Hver Vaar, naar Taagerne flygte hen,
Da fødes det lille Barn Jesus igen,
Den Engel i Luft, i Lund, i Elv,
Det er vor Frelser, det er ham selv.

lige fra denne skønne Begyndelse anslaar Digteren en Streng, som finder Samstemning i ethvert Menneskehjerte. Hvem vilde vægre sig ved at høre Johannes i Stormen:

Nu dø hvad ej lever og aander med sundeste Blod!
Alt Øksen ligger ved Træets Rod,
Og hvilket Træ, som Frugt ej bær,
Afhugger jeg til Roden her
Og kaster det paa Ilden der.

Bort nu, fort!
I Tudser, I Øgler, I Slanger!
Snart forsvinder det natlige Mulm med Anger,
Snart lovpriser sin Gud den bevingede Sanger.
Højt nu Johannes fra vrinskende Ganger
Styrter hver Orm
Ned med sin Storm,
Hyler, I Øgleunger; afsted!
Drivskyen brager, Gud Herren er med!

Hvem modtager ikke gerne den himmelske Daab:

Kvægende sødt de klare Perler bæve,
Køligt de gennem mit luftige Legem gaa.
Let forfrisket jeg vil mig af Badet nu hæve
Med min husvalede Æter blaa.

Hvem hører ikke gerne Skovens højtidsfulde Bjærgprædiken; hvem indtager ikke gerne *Den hellige Nadver* som den rækkes her! Digtet begynder:

Hvor flygted du venlige Aand,
Som strakte til Himlen din Haand,
Sødtbaaren
I Vaaren?

Til Skov og Grotte staar ej mer min Hu;
Der er saa dødt, der er saa vandkoldt nu.

Og det viser sig, at Druen med den ædle Vin er den hellige Gave, Naturen nu i den sene Høst har forbeholdt sin Dyrker. Her er Oehlenschläger ligesaa dybsindig som kæk og poetisk. Her mødes han med en aandfuld Opfattelse, der i Aarhundredets Midte trængte igennem; Feuerbach siger i Anledning af Sakramenterne: «Tænk dig for at fatte Brødets og Vinens religiøse Betydning ind i den Tilstand, hvor de savnes. Sult og Tørst ødelægger ikke blot Menneskets legemlige, men dets aandelige Væsen; de berøver det Menneskelighed, Forstand, Bevidsthed.

Velsign da det naturlige Brød og den naturlige Vin, der stedse gengiver dig din Menneskelighed og din Forstand. Helligt være os derfor Brødet, hellig være Vinen!» (*Wesen des Christenthums.*)

Saaledes ser vi, at ogsaa Oehlenschläger i sin Ungdom havde sin Naturfilosofi, og den slugte ikke som Staffeldts Lysten til at betragte det ydre Naturliv i dets enkelte Optrin, tvertimod! næppe nogen af vore Digtere fører saa malerisk en Pensel som han, der var og blev den store Fornyer paa næsten alle Digtekunstens Omraader. Men ligefuldt nærede Oehlenschläger ikke nogen synderlig Forkærlighed for det poetiske Landskabsmaleri. Han var for sysselsat med Menneskeverdenen til at han kunde stille sig det som særlig Opgave at gengive den danske Natur. Han ynder ikke, siger han (se Digtet *Samliv*) en Poesi, der er fuld af Fjelde og Morgenrøder og hvor Mennesket ikke behersker Landskabet. Hvorfor lovsynge Rosen, spørger han, naar Kvinden dog er saa langt skønnere end Rosen? Og han slutter:

Derfor er min Fantasi
En Eng, hvor Adams Børn ej vanker,
Et frostigt Landskabsmaleri,
Et Digt, idéløst, uden Tanker.

Men fraset denne Omstændighed er Oehlenschläger ved Begyndelsen af sin Digterbane endnu langtfra ikke helt frigjort fra den akademiske Stil i Landskabet. Jeg paaviste den hos Ewald i hans skønneste Naturmaleri. Vi genfinder den hos Schack Staffeldt. I hans *Foraarshymne* hedder Lærken endnu «Skyens Pindar» og med en anden klassisk Mindelse betegnes Vaaren som den Magt, ved hvis Alter Jorden «naar Platoner gløde, tryllet dyrker Gud og Dyd.» Saaledes havde i det forrige Aarhundrede Rein ikke kunnet male norske Landskaber uden at befolke dem med Mindesmærker for Homer, Vergil, Horats, Ovid osv.*). Staffeldt kunde ikke under Beskuelsen af et nordisk Foraar glemme Pindar og Plato. Oehlenschläger afryster Aaget, men ikke med et Slag. Naar han som Yngling i sit Digt *Den frembrydende Vaar* tænker sig syngende for en landlig Kres, forekommer Udbrud som dette:

---

*) Se Welhaven: Samlede Skrifter 8de B. S. 272.

Da skal de smilende *Dalens Hyrdinder*
Nærme sig mig under skyggende Grene.

eller som:

Selve de *sølvlokte Gubber* skal høre
Gerne min Sang fra den mosgroede Hytte.

Hos Chr. Winther bliver Dalens Hyrdinde til en ung Bondepige og den sølvlokte Gubbe til en gammel Bonde. I Oehlenschlägers friske Vaarsang *Endelig revned de hængende Sky'r* hedder den elskede Hyrdinde endnu Fyllis, Vestenvinden Zefir og Nattergalen Filomele.

Den fuldstændige Frigørelse fra denne Manér er hos Oehlenschlägers ikke ensbetydende med Genfremstillingen af den virkelige eller særlig den danske Natur. Han glimrer i sin Ungdom ved i streng Forstand romantiske Naturbilleder, højst pragtfulde i deres Farvegivning, men som slet ikke tilstræber nogen Virkelighedsvirkning. Man læse Indledningsstroferne til *Løveridderen:*

Mildt boltre sig de lune Sommervinde,
Fra klare Safirhvælving Maanen straaler
Igennem duftopfyldte svale Linde
Til Egnens lukte Liljer og Violer.
Rødt gløder gyldne Spir fra Borgens Tinde
I Flodens fulde, sortblaa Jaspisskaaler.

eller man lade Blikket hvile paa det hermed beslægtede Marinebillede, der indleder *Valravnen*, hvor det lette Skib glider for «gule Silkesejl», da Havet pludselig «bovner med sorte Bylder» under den vilde Valravns Sang. Det er Naturbilleder af betydelig Effekt, men som særlig egner sig til at danne Baggrund for middelalderlige Æventyr og Legender og som har deres Styrke deri og ikke i Troskab mod nogen virkelig Natur.

Man behøver ikke at minde mig om *St. Hansaften-Spil* for at vise mig, at Oehlenschläger tilfulde forstod at male det danske Landskab. Han har der og andensteds givet Billeder fra Skov og Strand af den højeste Værdi. *De Kørende* er et af de underfuldeste Landskabsmalerier i vor Bogverden. Men jeg vil kun fremhæve et dobbelt Grundtræk i hans Naturopfattelse, der forhindrer ham i at naa det fuldendte Virkelighedspræg, som Chr. Winthers Landskaber besidder.

For det første laa det i Oehlenschlägers Forkærlighed og Begejstring for Nordens Oldtid, at han i Regelen ser *historisk* paa vor Natur; han ser Nordens Fortid i den, han ser dens egen Fortid i den, snarere end han ser den, som den er. Modsætningen til Baggesens Betragtning af den danske Natur er her især slaaende. For Baggesen var Danmark stedse Barndomslandet, det Land, hvori han havde levet hin Tid, da han «var meget lille»; for Oehlenschläger er Danmark Fædrenes Land. For Baggesen var Danmark Landet, hvor Roserne var rødest, Tornene mindst og Dunene blødest, altsammen, fordi hans Barndom var henrunden her. For Oehlenschläger er Danmark Fædrelandet og han søger i dets Natur overalt efter Fædrenes Spor. Kæmpehøje, gamle Ruiner og Mindesmærker opfylder ham levende; han vandrer ved Midnatstid «mellem Herthas Alterstene», og «det yndige Land», han besynger som Frejas Sal, fører Navn af *gamle* Danmark. Hele Naturen deltager derfor hos ham i de gamle Minders Skæbne. Da det første Guldhorn findes, lyder en sagte Torden; ved Fundet af det andet tier Fugleskarerne og en hellig Taushed indvier Alt. Overalt i vor Natur ser han, som han i *Frodigt Sommerliv* siger:

Den gamle [senere: høje] Oldtid række Fremtid Haanden.

Men hvem der med Opmærksomhed vil gennemlæse det sidstnævnte dejlige Digt, vil tillige komme under Vejr med det andet Grundtræk i Oehlenschlägers Naturanskuelse, som forhindrer ham i at naa en ligesaa virkelighedstro som digterisk Stil i Landskabet. Den personlige Forkærlighed for den menneskelige Skikkelse, som han selv aabent vedkender sig, bevirker, at han overalt hvor det er ham muligt personliggør Naturen. Han er i sit kunstneriske Anlæg altfor meget Figurmaler til at kunne fornægte dette Anlæg overfor Landskabet.

Frodigt Sommerliv er et Eksempel fremfor alle, ligesom det er et af Oehlenschlägers ypperste Digte. Det skildrer en dejlig Midsommerdag paa Langeland. Men Digteren kan til sin Skildring ikke undvære Satyrer og Fauner, Pan og Syrinx, Dafne og Artemis. Umærkeligt forvandler her som i *Aarets Evangelium* Naturen sig til Myte for ham. Markerne, Græsset, Havets Bølger smelter for hans Øjne sammen til en guddommelig Person: Han ser Flora komme ned fra Olympen, de gyldne Aks svinger

for Vinden som hendes Guldørenringe, Græsset er det grønne Livstykke om hendes hvide Barm, i Maaneskinnet danner Bølgerne Sølvbæltet om hendes Midie. Landskabet er her ikke mere akademisk, som hos Poussin og hos Oehlenschläger i han første Manér, men heroisk, det gløder og straaler som et gudebefolket Landskab af Tizian.

Paa samme Maade som Oehlenschläger nu her har besunget Flora, har han besunget vor Natur i det Hele. Han har forklaret den til Myte, og *Nordens Guder* er blandt andet et heroisk Digt om vor Natur. I denne samme Stil har han f. Eks. behandlet Chr. Winthers Yndlingsæmne, hans Kærligheds Genstand: Sjælland. Som Winther at gennemgaa Øen fra Nord til Syd og fra Øst til Vest, opregnende al dens Skønhed, fremhævende ethvert lille Naturtræk, der forherliger den, var ham ikke muligt. Han ser *historisk* paa Landets Skønhed og gaar tilbage til Sagnet om Landets Tilblivelse. Han behøver en kraftig *Personifikation* og han finder den prægtige Skikkelse Gefion med den hele fantasirige Myte, der knytter sig til hende. Om hende former han da saavel det smukke Digt *Sjølund* som det skønne og mægtige Drapa i *Nordens Guder:*

De Kæmper blide
Som Øksne hvide
Med Gefionsaaget
Karfunkelbroget
Uddroge Øen
Fra Fjæld i Søen.
Det bedste Stykke
Ha hvilken Lykke!
Af Fastlandsskoven
Staar nu i Voven.

Saaledes var der endnu levnet den næste Digterslægt en Opgave at løse, den at forherlige Øen i dens Nutidsskikkelse, som en Elsker priser sin Elskede, ikke hendes Fortid, men hendes Skønhed, og Chr. Winther blev den, som med Henrykkelse greb den Opgave at prise og male hver Enkelthed i Landets Skønhed, hver Egn, hvert Minde, hvert Slot, hver Vig, Borgene og Sundet, Bølger, Høje, Sletter og Træer med kærtegnende Ord og i indsmigrende Toner. Digtet *Sjælland* gennemgaar og forherliger saaledes i det Enkelte Sjællands Natur, et Digt, i hvilket som Oehlenschläger vilde sige «Adams Børn ikke

vanker», et Digt paa 22 Strofer og som dog ikke er langt; men det er Strofer som denne:

Den sommerglade Lærke
Hun kvidrer højt i Luft,
Og Jordbærret krydrer
Skovsletten med sin Duft;
Mens Ræv og Hare pusle
Rundt om i lune Krat,
Den brune Hjort sig bryster
Med sin kronede Hat.

Og det hele Billede er som sammenfattet i disse ligesaa til talende som ukorrekte Vers:

Der ligger du i Havet
Med Byer og med Slot,
En rødmusset Glut
Paa et Silkebolster blaat,
En blinkende Smaragd
I sin sølverne Karm,
En blussende Brud
I sin stærke Brudgoms Arm.

Det er lidet sandsynligt, at Sjælland nogensinde paany vil komme til at høre sin Lov i saa frisk og kraftigt et Billedsprog.

Da det poetiske Scepter gled ud af Oehlenschlägers Hænder (og det skete længe før hans Død), delte de yngre Digtere Riget eller rettere den danske Natur imellem sig. Blicher tilegnede sig Jylland, Chr. Winther bemægtigede sig Sjælland, hvor han kun levnede Hertz en Enklave omkring Hørsholm; med Hauch affandt man sig let, han ønskede ikke Land; man overlod ham Mælkevejen.

Den tydeligste Modsætning til Chr. Winther som Landskabsmaler danner Blicher. Den Natur, han skildrer, er mindre yppig og Genfremstillingen ikke saa indsmigrende. Hans skønne Digte om Jylland er derfor snarere Udtryk for en Søns usanselige Kærlighed end for en Skønhedsdyrkers. Man kan vel sige, at han taler om den jyske Natur som en Elsker om sin Elskede, men man maa da tilføje: som en Elsker, der véd, at Mængden af de Andre ikke finder hans Tilbedte skøn. Atter og atter forekommer den Vending hos Blicher: om den, jeg elsker, er smuk

for Andre, er mig ligegyldigt; for mig er hun den skønneste af alle:

Skummel og graa er min Fædrene-Hede,
Dog under Lyngtoppen Blomsterne staar.
Lærken blandt Gravene bygger sin Rede
Og sine Triller i *Ørkenen* slaar.

Saaledes lyder de berømte Ord af *Jyllandsrejsen,* som Blicher senere med en lille Forandring benyttede til Motto for sine samlede Digte. Og andensteds maler han sin Hjemstavn med ligesaa lidet lokkende Farver:

Min Fødestavn er Lyngens brune Land,
Min Barndoms Sol har smilt paa mørken Hede,
Min spæde Fod har traadt den gule Sand,
Blandt sorte Høje bor min Ungdoms Glæde,
Skøn er for mig den blomsterløse Vang.

Hyppigt kommer han da tilbage til Baggesens Udbrud, at det Sted, hvor Barnet opvokste, altid vedbliver at være det skønneste for Manden, og til Oehlenschlægers Vane at prise sit Land som ‹Fædrenes Gravmark› og finder en vemodblandet Stolthed i Tanken:

Her ruste de Sværd, for hvilke Verden har skælvet,
Her smuldrer den Styrke, hvoraf kun Sagn er tilbage.

De mørke, de uhyggelige ja rædselsfulde Naturscener forekommer hyppigt hos ham. Han maler det alt begravende Flyvesands Flugt, den frygtelige Hedebrand, der foroven vælter mørkerødt oplyste Røgskyer afsted, medens forneden Ildhavets flammende Tunger hvisler og slikker paa Lyngen, som snoede bugtende Slanger sig fremad. Han skildrer, hvorledes Søen brummer mod den jyske Kyst, hvorledes Bølgerne tumler sig, saa Klinten ryster, medens den hylende Nordvestvind suser ind over det oprørte Hav. Hvor kort vor Sommer er og hvor umildt vort Klima, det bliver ingen Hemmelighed for den, som læser Blichers Digte.

Hvor ganske anderledes er det ikke, naar vi staar paa Christian Winthers Grund. Her er Alt, selv Efteraar og Vinter, opfattet ikke i den strenge Stil, men fra den milde Skønheds-

side. Der er i Opfattelsen Noget, der minder om vore bedste danske Landskabsbilleder, særlig Gotfred Rumps, Foredraget er lige saa blødt og sjælfuldt. Rump har, som bekendt, især vundet Yndest ved sine fire poetiske Billeder, Aarstiderne. Det vilde være let at fremstille digteriske Sidestykker til dem af Winthers rige Atelier.

Her er *Foraaret:*

Naar Bækken risler lystig — og Skoven den er grøn, — naar Duen bygger Rede — og kurrer i Løn, — naar blaa Violer vaagne — og Kukkeren gør Larm, — da vækkes ogsaa Haabet — i mangen sorgfuld Barm. — Da stiger op i Stammen — den lutrende Saft, — de sitrende Kviste — fornemme Vaarens Kraft, — og fløjelsbløde Blade, — smaragdklare Skud — af glinsende, springende — Hylstre foldes ud.

Her er *Sommeren:*

Naar blygraa Skyer skjule — Midsommers Himmel blaa, — naar Havets Bølger hvile — og Skovens Bøge staa — i ængstelig Taushed, og Bukkar med sin Duft — berusende som Vindamp — krydrer den tunge Luft; — da styrer Stæren sin Tunge, og Viben dæmper sit Skrig, — Tudserne sig fjæle — under Skræppens brede Flig; — ud fra sin sikre Hule — spejder den gule Ræv; — sig Edderkoppen ruller — bag Bjælken i sit Væv.

Efteraaret er malt i denne ene mesterlige Strofe:

Storken, den kloge Fugl — forlængst var draget væk, — og de gule Blade sejled — ned med den klare Bæk; — De skrigende Krager — forfulgte Bondens Plov, — Smaafuglene sad stumme — i den brogede Skov.

Og her er *Vinteren:*

Sneen dækker Mark og Mose, — Skoven staar saa mørk og brun; — blank i Vest gaar Dagens Rose — bort af Vintrens blaa Paulun. — Taushed bor paa Eng og Høje — Stjernen tindrer klart i Luft, — hver en Busk har lukt sit Øje, — hver en Stilk har gemt sin Duft. — Alle Blomsterbørn derude — sove nu saa sødt og tæt; — ej den hvide Vuggepude — trykker deres Aandedræt.

Man kalder sligt Malerier og sammenligner det med malte Landskabsbilleder; i Virkeligheden lægger man sjældent Mærke til, hvor meget mere saadanne Strofer giver end den farvede Flade

nogensinde formaar*). Tag Foraarsbilledet: Hvorledes skulde et Maleri nogensinde kunne gengive Duens sagte Kurren og Gøgens larmende Kukken, Violernes Duft eller Saftens Stigen gennem de skælvende Kviste! Lyden, Duften, den indre Bevægelse, ja selv Violernes Blaanen gaar tabt for det. Eller tag Efteraarsbilledet: Storken var draget væk — hvorledes skulde Maleriet udtrykke det forbigangne? Smaafuglene sad stumme — det er Malerkunsten saa umuligt at udtrykke Tausheden som at gengive Sangen.

Men de valgte Eksempler paaviser ikke blot i Almindelighed den fortrinlige poetiske Naturskildrings Fortrin for Landskabsmaleriet, de oplyser tillige Winthers Særegenhed. Aldrig skildrer han det Gruelige og Vilde i Naturen — hans Vinterlandskab er mildt som et Snestykke af Rump; men aldrig fordyber han sig heller i indeklemte Egne, i mørke og lukkede Strækninger. Den franske Digter Leconte de Lisle har en Forkærlighed for at male vilde og tillukkede Kløfter, ensomme Kilder, stille Oaser afspærrede fra Omverdenen. Winther kan ikke undvære *vide, aabne Udsigter;* man føler at han er Slettelandets ægte Søn. Hvilken Afstand fra Staffeldts Dryppestengrotter! — Under alle Aarets vekslende Tider elsker og forherliger da Winther det danske Landskab. Hvad han elsker i Danmark, det er ikke som det forrige Aarhundredes Poeter Skjoldungens Land, ikke heller som de senere Barndomstidens eller Forfædrenes Hjem, det er selve Naturen. Hans Fædrelandskærlighed er en ren *Naturpatriotisme*, der vedvarer hele hans Liv igennem. Tag den friske, dejlige Sang fra Winthers senere Aar. *Vildt flyver Høg* og hør Jubelen heri over Danmark:

Her kan jeg frit — aande Luft i min Lunge. — Alt her er mit — og om Alt tør jeg sjunge, — vandre i Drømme, — stærke og ømme, — høre, hvor Bølgerne runge.

Eller tag den fine dæmpede Idyl *En Hytte*, der først blev udgivet 1853:

Her gad jeg bo og bygge — til jeg var træt og skulde dø, -- bag Lindetræets Skygge — tæt ved den klare Sø. — Den Hytte, lav og lille, — med kalket Væg og Tag af Straa, — bag Højen tryg og stille — kan Stormen ikke naa.

---

*) Imødegaaet i Karl Madsen's: Johan Thomas Lundby. 1895. S. 56.

Ingen anden dansk Digter har saa ligefrem, saa umiddelbart ladet den stille Fred, den milde Skønhed i vor Natur afspejle sig i hans Vers, slet ingen; thi end ikke Hertz naaer paa dette Omraade Winther. Ikke at han har et mindre fint Øre for vor Naturs Harmonier, ikke heller at hans Blik er mindre sjælfuldt eller hans Farve mindre varm. Men det lykkes ham aldrig paa denne Maade at gøre sig til Et med vor Natur og smelte sammen med den. Han ser paa den med *Kunstnerens* Øje; imellem hans Sjæleliv og den staar hans Kunstbetragtning, og man føler i hans fineste Naturbilleder nu og da Æstetikerens ordnende Blik. Her er en Strofe til Eksempel. Den er skrevet til en svensk Dame for at lokke hende til at blive noget længere i Danmark, og den skildrer særligt Sjællands Skønhed. Der staar:

Der er saa smukt og fagert paa dets Kyst,
Og Duften frisk fra gyldne Neg og Stakker,
Og Skoven sommergrøn til dybt i Høst
Er *blødt grupperet* mellem Eng og Bakker.

Blødt grupperet! det minder om Udstillings-Anmeldelser, et saadant Udtryk kunde Winther aldrig have brugt. Nyd nu i Modsætning hertil den barnlige Troskyldighed i en Strofe som Winthers:

Tæt ved den blanke Rude
Har Svalen klinet op sin Bo,
Blødt ligger som paa Pude
I Eng den brune Ko.

Det er i Skildringen af slige rent idylliske Natursyn og Naturstemninger, at Winther har sin mest fuldkomne Oprindelighed. Det er umuligt at komme vor Natur nærmere, hvor den er allerjævnest, og hvilken Ynde og Farve og Melodi har ikke disse simple Vers om en Svalerede og en liggende Ko!

Det er lærerigt at se, hvorledes Winther løser sin Opgave, naar han foresætter sig at skildre vor Natur i dens Barskhed og Vrede. Næsten alle de store Naturmalere blandt Lyrikerne har havt en Forkærlighed for Tordenvejret. Man behøver ikke at gaa til Byron for at finde Eksempler. Flere af vore egne Digtere har ikke heller villet nægte sig en saa kraftig lyrisk Effekt. Vi har Baggesens *Tordenen paa Toppen af Grimsel* —

en Teatertorden i smukke Vers med meget Ordbulder og liden Virkning:

Underfulde Skræk! i Skrald af Torden
Midt i Flammeskyens Hvirvelstorm,
Mellem Klippers Fald, mens hele Jorden
Bæver og imod Naturens Orden
Himlen sort og Dybet lyst er vorden,
Jubler i sin Undergang en Orm!

Vi har fremdeles Staffeldts Uvejr *Paa Toppen af Mont-Cenis;* man ser at vore Digtere vilde tilvejrs for at nyde Skuespillet. Det mangler ikke heller her paa stærke Ord:

Ras og hyl, Orkan! og brøl, o Torden!
  Bæv i hver en Aare, Risefjæld!
Bryd, du fangne Ild! bryd ud af Jorden!
  Havet drik! sug Floden af dens Væld!

Ogsaa Christian Winther har sit Tordenvejr at opvise, men i hvor forskellig Stil! det er ingen Rædselstorden paa Grimsel eller Mont-Cenis, ingen Kulissetorden, ingen Torden, der river Mennesket med sig i Uvejrsstemning og heller ingen, der kalder ham til Vaaben mod Naturens Overvældelsesforsøg. Det er et ægte dansk Sommeruvejr, en Nattetorden endog, men uden Spor af Uhygge eller Forfærdelse. Den har kun givet Digteren Anledning til det yndigste Genremaleri, han overhovedet nogensinde har frembragt.

«Staa op, Annette! — Barn! det tordner
Med Storm og Lynild Slag i Slag.» —
Forskrækket under Kappen ordner
Hun hurtigt Haarets rige Lag,
Og sidder i den hvide Trøje
Søvndrukken der paa Sengens Bræt,
Og kan med halvtillukket Øje
Ej finde Skjørtets Bændel ret.

Den altfor pludselige Vækken
Har farvet hendes fine Kind
Langt mere bleg, end ellers Skrækken: —
Der kommer hun i Stuen ind!
Hun vakler, kan ej Søvnen glemme,
Og stirrer mat paa Lampens Skær,
Og siger med en søvnig Stemme:
«Min Gud og Fader! hvilket Vejr!»

Hun segner hen paa Kanapeen
Og strækker lidt sin højre Arm —
Hvor er hun blændende som Sneen,
Og blød og bøjelig og varm!
Med Øjet skjult i hvide Hænder
Halv slumrende hensynker hun,
Men farer op, naar Tordnen render
Med Bulder over Himlens Rund.

. . . .

Kanarifuglen hist i Buret
I Søvne pipper ganske smaat,
Og vaagen er kun Taffeluhret,
Man hører Perpendiklen godt.
I Haven suse Regnens Strømme
Og Stormen slaar mod Træ og Tag;
Sødt Blomsten vugger, som i Drømme,
Og dier ret med Velbehag.

Den sidste Sky i Vest sig dukker,
Og Stormen har til Ro sig lagt.
Mod Haven Vindvet op jeg lukker:
Kom hid, Annette! og giv Agt,
Hvor Draaberne saa selsomt rende
Fra Bladene! hvor frisk en Luft!
Hvor Blomsterne taknemligt sende
Fra Bægrene en Offerduft!

Jeg vil paa ingen Maade indrømme, at Byrons verdensberømte Skildring af Tordenvejret ved Genfersøen staar over dette. Hvad han giver er noget andet, men ikke noget bedre, og alene den Vanskæbne, der knytter sig til en Digter, som skriver et Sprog, der kun læses af nogle faa Millioner, har hindret Winther i at naa europæisk Navnkundighed for Strofer som disse.

Man ser det, det er ikke det Ophøjede i Naturen, der fængsler Christian Winther, ikke heller den høje Stil, hvorover han er Herre. Paa dette Omraade viger han ærbødigt Oehlenschläger Marken. Men han afvinder selv de Naturbegivenheder, der for andre Digtere har et barsk eller højtideligt eller frygtindjagende Væsen som Vinteren eller Uvejret en idyllisk Side, en egen velgørende Ynde. Han ser ikke som Staffeldt Nødvendigheden i Naturen, men Skønheden alene.

Dog skarpere bestemt er den Skønhed, han i Naturen ser, lutter Kærlighed — ikke hin Kærlighed, om hvilken Schack

Staffeldt talte, den som allerede Empedokles byggede sin Lære over, den Tingenes Bestanddele forenende Kraft, den kemiske og mekaniske Tiltrækning, men den Kærlighed, som i Menneskeverdenen sammenknytter Mand og Kvinde og som han ser forberedt overalt i det store Naturhele, i Planternes som i Dyrenes Verden.

For den frygtelige rastløse indre Fejde, den Kamp for Tilværelsen, der gennemtrænger Naturen, har Winther intet Blik; hos ham fortærer Dyrene ikke hverandre, undertrykker Planterne ikke deres Naboer; hos ham nedtrædes ikke tusinde Spirer for hver en, der faar Vækst. Hvad han føler og hvad han tror at iagttage er en almægtig Kærlighedens Aand, der bevæger Allivet.

Man paaviser lettest hans Ejendommelighed ved at opløse et af hans Digte.

I alle Landes lyriske Poesi elsker Naturvæsenerne hinanden, Himlen Havet, Stjernen Liljen, Nattergalen Rosen, o. s. v. Heri er i og for sig intet nyt; men det Vanskeligste er at give det Gængse og Hverdags Nyhedens fulde Præg. I Winthers enestaaende Digt *En Sommernat* elsker Liljen Rosen. Det er en Sag, der kan synes saa flov som Hjerte rimende paa Smerte. og hvis man skulde give en Begynder i Rimkunst et Raad, vilde det visselig bl. A. være at undgaa Rim af denne Art. Men naar en Mester som Oehlenschläger forbarmer sig over disse stakkels gamle Rim, er der intet i Vejen for at de bliver en poetisk Magt, og at han over dem bygger en udødelig Strofe af raffaelisk Skønhed:

Kong Frode staar i Leiregaard;
Han gav sin Broder Ulivssaar.
Det var stor Ynk og Smerte:
Ung Halfdan ligger krum paa Skjold
Med Staalet i sit Hjerte.

Og paa samme Maade forholder det sig med Liljen og Rosen. Hvem erindrer, naar han læser Winthers *En Sommernat,* at der nogensinde før har været skrevet Vers om Liljen som Helt og Rosen som Heltinde eller omvendt! Først og fremmest fortryller Digtet ved sin milde Nattestemning. Skovens hele Luftlag er deri. Ogsaa Digterne af den ældre Skole som Schack Staffeldt kunde fristes til at behandle et lignende Æmne, men de tog det da rent løsrevent, Billedet mangler Luft og Synskres. Hos Chr. Winther gaar forud for Liljens og Rosens Elskovsduet en hel Ouverture. Nattens Stilhed i den første Strofe stemmer og forbereder:

Højt over Bøgens Top
Der gaar en Stjerne op,
Og skuer ned til Skovens dunkle Kroner,
Og dybt fra fjerne Krat
I stille Sommernat
Der lyde Nattergalens ømme Toner.

Her er Tæppet rullet op for den stille Bøgeskov som Scene, og Nattergalens Slag ledsager Naturens sagte hviskende Røster, indtil dens Toner strømmer over i Blomsternes Sukke.

De lange Skygger maa
Med Taagesløret paa
Hensvæve tyst og langsomt over Mosen,
Og saa fortrolig øm
Som i en Elskovsdrøm
Udaander Liljen tusind Suk til Rosen.

Man sammenligne denne henrivende Ouverture med Indledningen til Staffeldts beslægtede, iøvrigt baade dybe og smukke Digt *Liljen og Dugdraaben*. Her findes en fuldstændig Mangel paa omgivende Luft. Digtet begynder:

Fra Solens Afskedssmil udflød
En Draabe ned i Liljens Skød
Lig Graad af Engles Længsel:
Da lukkede sig Blomsten brat,
Og Draaben fangen og forladt
Sig fandt i jordisk Fængsel.

og nu følger en Samtale med Spørgsmaal og Svar, Bøn og Afslag mellem Liljen og Dugdraaben ɔ: mellem en Lilje, der er som malt ganske ene forneden paa Billedfladen og en Dugdraabe, der falder ned foroven. Der er ingen Luft imellem eller omkring disse udskilte Sindbilleder, der betegner jordisk Tilværen og Himmelrenhed. De er ikke Led i noget Naturhele, de tager ikke Del i nogen af Døgnets Timers Stemning. Hos Winther er de Elskende ikke afsondrede eller udskelnede af Sammenhængen med den øvrige Natur. Stjernen, Nattergalen og de svævende Taager er Vidner til, hvorledes Liljen erindrer Rosen om deres fælles Opvaagnen i Vaaren under Lærkernes Sang og om hvorledes dens søde Blik vakte al Liljens elskovsfulde Længsel.

Vi folded ud vor Knop
og vokste sammen op,
Men Stormen snart vort spæde Løv adspreder.
Dog af vort korte Liv
Har Kærlighedens Bliv
Jo skabt en salig Sum af Evigheder.

De første to Linjer udtaler i deres skønne Simpelhed Betingelsen for den egenlige Naturerotik, indeholder Hemmeligheden ved den Natursympati, der endnu ikke er hidset af Civilisationens berusende Elskovsdrikke. Saaledes elskede Paul og Virginie, opdragne af samme Moder, dannede alt som Børn af samme Naturomgivelser og udstyrede med beslægtet Ydre, med samme Tilbøjeligheder, Drifter og Vaner, udrustede med alle Betingelser for at forstaa hinanden fuldt og fra Grunden af og altid udvikle sig i gensidig Overensstemmelse med hinanden. I Sammenligning med Elskoven mellem to forskelligt anlagte, forskelligt opdragne og uensartede Stedbørn af det store vulkanagtige og fordærvede europæiske Samfund, er denne Elskov mellem Naturens Børn hvad Mælken er i Sammenligning med den stærkeste Vin. Hvor naturlig er den ikke for to Planter, der er opvoksede paa samme Jordbund, stærk uden Heftighed og ét med Plantens hele Liv!

De fire sidste Linjer i Strofen indeholder en hel Livsfilosofi — thi ogsaa Christian Winther har sin, hvor lidet han end har plaget sig med Tankebygninger — og det den samme Filosofi, hvori saa store og dybe Tænkere som Spinoza og Feuerbach er havnede. Faren for at blive pedantisk er stor, naar man nævner saa tunge Navne i Anledning af saa henaandet et Digt; men jeg vil trodse den for at forklare min Mening. Der er Steder i Feuerbachs *Gedanken über Leben, Tod und Unsterblichkeit*, der ingenlunde er mindre poetiske end Liljens Udbrud:

Og Stormen snart vort spæde Løv adspreder

og den Tanke, som den knytter dertil: Hvad betyder det for Tidens eller Livets Værd, hvor længe det varer? Hvem spørger om en Sonate er kort eller lang, naar den er skøn? Man spørger ved Sonaten kun om hvad den er værd; thi den Tid, der er opfyldt af skøn Musik, har sit Midtpunkt i sig selv, og Begyndelse og Ende er Grænsebestemmelser, som ikke vedkommer dens Indhold. Den blev ikke skønnere eller værdifuldere ved at fortsættes i det Uendelige gennem en Række af Eksistenser.

Thi Evigheden er ikke den lange Tid, men det vægtige, med Livets og Tidens Indhold fyldte, evige Øjeblik, og saaledes kan selv den hurtigst dræbte, snart sporløst tilintetgjorte Eksistens, der har været rig paa slige tidløse Øjeblikke, blive hvad den i Digtet kaldes «en salig Sum af Evigheder»; thi evigt er efter Spinozas Lære og Christian Winthers Følelse det, som er uafhængigt af og uden Forhold til nogen Tids- eller Steds-Begrænsning*).

I den næste Strofe følger det kvindelige Svar paa den mandlige Bejlen, et stumt Svar, et Svar, som Rosen fortier, men som Himlen skriver med Stjerneglans i Dugdraaberne paa dens Blade:

Men Rosen stod saa tyst
Og gemte i sit Bryst
Al Sødhed, som den hemmeligt bevared,
Kun Stjernens Sølverglans
I Duggens Perlekrans
Lod Elskov anende fortolke Svaret.

Denne Strofe er i Henseende til Rytme og Melodi sikkert den skønneste i Digtet. Dens første Halvdel skildrer Jomfrueligbedens stille Sammenfolden af sit Væsen og det i Ord, hvis Klang man uvilkaarligt dæmper; i dens anden Halvdel stiger Stemningen til Henrykkelse, medens de to lange og pragtfulde Ord *Sølverglans* og *Perlekrans*, der fylder des mere, fordi Linjen er saa kort, ved deres ejendommelige Tonefald (den Fod, der i Metriken kaldes Kretikus) giver Verset noget jublende og festligt. For ret at gøre det Nænsomme og Sværmeriske i disse Vers af Winther anskueligt frembyder Schack Staffeldt sig atter som Baggrund. I hans *Liljen og Dugdraaben* forekommer denne Strofe:

Men højt til Regnens Farvekrans
Til Maaneslørets Sølverglans
Blev Draaben herlig kaaret.
Dog snart i Engles Skaal den flød
Af Andagts Blik i Templets Skød
Og blev til Himlen baaret.

---

*) Smlgn. disse Ord af *Fjeldvandring ved Badet.*

Den Plet og de Minutter, som
En Evighed er blevet,
Skal Tanken helligt frede om —
De eneste, jeg leved!

Selv et metrisk lidet udviklet Øre vil føle det Henaandede i Winthers Vers stærkere ved Sammenligning med denne dog ingenlunde tunge Strofe, der benytter næsten samme Ord.

Saa følger i Winthers Digt den sagte ‹Gysen gennem Skovens Haar› og Stjernernes Indslumren, medens en bleg Rødme fra Øst lægger sig over Himlens Kinder. Det er da intet indholdsrigt Digt: men dette Optrin under en Sommernats Himmel, i hvilket en Stjerne, en Nattergal og lette Taager afgiver Sceneriet, er gennemtrukket med en Naturerotik, hvis Inderlighed er uovertruffen. For Winther er Rosen og Liljen ikke billedlige eller forblommede Udtryk; det er ikke nogen Fabel, her fortælles, eller noget Sindbillede, her fremstilles: Digteren har virkelig hørt Græsset gro og Blomsterne hviske i Nattens Stilhed. Et Digt som dette, i hvilket Winthers Naturmaleri naaer sin Højde, danner tillige Overgangen til hans egentlige erotiske Poesi. Thi Erotiken her mangler saa lidet i at være menneskelig, Rosen, som Oehlenschläger ikke vilde besynge, fordi en ung Jomfru dog var skønnere, mangler saa lidet i at være en ung Jomfru, og Dugdraaben paa dens Krone saa lidet i at være en Taare, at naar Digteren mange Aar senere til sin Elskede henvender dette dejlige Vers:

Smykker den blanke
Levende Ædelsten,
Taaren, min ranke
Duftende Rosengren?

saa er den erotiske Inderlighed neppe større her end hist, hvor Rosengrenen ikke var Lignelse men Natur, og ‹den levende Ædelsten› en virkelig Dugdraabe.

II

Erotiken

Digtene *Til En* udgør den mest betydningsfulde Gruppe blandt Winthers erotiske Poesier og er blandt alle hans Digte det mest moderne Parti. Thi ingensteds fremtræder i hans Værker den personlige Inderlighed stærkere end her, og dette

nære Forhold mellem Digterpersonligheden og Værket er et moderne Træk. Ved Læsningen af visse Oehlenschlägerske Tragedier kan man være usikker paa, i hvad Orden de er skrevne, eller rettere man har det Indtryk, at det for Oehlenschläger selv har været temmelig ligegyldigt, om Karl den Store blev gjort til Tragedie før Knud den Store eller Knud den Store før Karl den Store. Der er ligeledes blandt Winthers Romancer og fortællende Digte ikke faa, der synes lige saa godt at kunne være frembragte nogle Aar før eller senere; man ser ingen Grund hvorfor *Ridder Kalv* er blevet til mange Aar før *Ridderen og hans Datter* eller hvorfor *Martin og Marie* er skrevet nogle Aar forud for *Rudolf og Bertha*. Men Digtene *Til En* gør det sikre Indtryk, at de hverken kunde været skrevne senere eller før og i ingen anden Orden, end den, hvori de blev udførte, hvad enten denne nu falder sammen med den, hvori de er blevne offenliggjorte eller ikke. Det er erotiske Digte og af en rent moderne Erotik.

Elskovsdigte! Kærlighedsvers! Der gives nutildags neppe sjældnere Poesier. Faa kan skrive dem og de faa, der kunde, vil det saare sjældent. De skrives til alle Tider af halvvoksne eller voksne Skoledrenge, hvem megen Ungdom og nogen Forelskethed bibringer en Syden i Blodet og en Susen for Ørene, som af dem tages for digterisk Inspiration. Men fraset hine Stakler, Dilettanter kaldede, hvem Guderne har givet Lysten og nægtet Evnen til at være Talenter og Genier, har Digtekunsten nu blandt sine Dyrkere kun faa, der er naaede til Skels Aar og Alder, og som giver deres Kærlighed i Trykken. Naar den virkelige Digter er kommen ud over de allerførste Ungdomsaar, naar han tilfulde véd, hvad det er som i Livets Virkelighed forstaas ved Kærlighed og af de andre Mennesker kaldes med dette Navn, saa vil han hyppigt være hundrede Aar for gammel til at udgive Kærlighedsdigte. Men Christian Winther var ikke mere ung, da han udgav den første Gruppe af Digtene *Til En* (de første 23 Numre findes i *Digtninger* fra 1843) og den Lidenskab, der er udtalt i disse Digte, er ikke heller den første Ungdoms. Man maa være Digteren taknemmelig for at han i sit 47de Aar endnu havde bevaret det Livsmod og det velvillige Forhold til sine Medmennesker, at han troede paa menneskelige Hjerter i den store navnløse Flok, for hvilken han kastede sine Perler.

Man kan ikke sige, at de første Prøver af denne Samling blev paaskønnede efter Fortjeneste, da de fremkom. Heiberg, der ellers nærede saa varm en Følelse for Christian Winthers Poesi, afgav en mærkværdig haard og uretfærdig Dom. Han siger: «Hvad den erotiske Cyclus *Til En* angaar, da er det dens værste Fejl, at den ligesaa gerne kunde hedde *Til Alle*. Den samme Digter, som ellers med saa stor Virtuositet har malet os sine tidligere Elskerinder saa lyslevende, som om de stode for vort legemlige Øje, synes her næsten at have tabt baade sit Kridt og sin Farvepalette; thi Genstanden springer slet ikke frem med ejendommelige Træk, Læseren faar intet Billede af den; *den Ene sér ud som Enhver, man er forelsket i.*» Faa kritiske Ytringer er mindre slaaende end den sidste. Jeg véd ikke, hvorledes Heiberg har læst disse Digte, der rigtignok for os nutildags staar i en klarere Belysning ved de mange, der har fortsat og udfyldt Rækken; men den første Samling indeholdt dog Digte som det, der bar Overskriften *Bleg*, og andre, der har om ikke mange, saa des finere ejendommelige Træk. Endelig synes Heiberg at have overset, at hvad Digteren her vilde give, ikke var Portrætet af en enkelt Personlighed (han ønskede sikkert mindst at det skulde kunne kendes), men Udtrykket for en Elskovsfølelse af ganske særegen Natur. Hvad der i Digtene kunde synes utydelig som Tolkning af et Aasyn, havde sin Grund i, at Digteren besang en hemmelig Kærlighed og snart kun let antydede, snart forsætlig udviskede mangt et enkelt Træk for ikke at lede den private Nysgerrighed paa Sporet. Siden da er Samlingen bleven saa kraftig udvidet, og vi har let ved at forstaa og vurdere den bedre. Den indtager i vor Poesi neppe nogen ringere Plads end *Buch der Lieder* i den tyske, hvor forskellig den end er fra den tyske Samling. Heine spiller i *Buch der Lieder* med sine Følelser, blander Udtrykket for dem med Vid, eller tilspidser det som en Pil mod den Troløse. *Buch der Lieder* er rig paa ægte Lidenskabelighed, men ogsaa paa misbrugt Følelse. Fortvivlelsen som saadan er allerede misbrugt Ulykke, og nu misbruger Heine ovenikøbet undertiden Fortvivlelsen til Leg. Winthers Samling er ligesaa lidet en Række Klagedigte over kvindelig Troløshed og svegen Elskov som det er anakreontiske Sange om et lykkeligt Kærlighedsforhold. Ikke blot det blændende, fyndige Vid, men ogsaa den geniale Selvgodhed, der betegner Heines Digte, fattes ganske her.

Hvad der ved første Blik viser sig særegent for Digtene *Til En* er Elskerens fuldstændige Underkastelse. Hans Holdning er ydmyg. Hans Rolle er den at være en Trøster, og han gaar helt op i en vis underdanig Ømhed, der vel ikke har noget med Forsagen at gøre, men som ganske udelukker Muligheden af et overlegent eller opdragende eller bebrejdende eller dristigt attraaende Ord. Allerede denne Elskerens Holdning afspejler Præget i den Elskedes Aasyn. Man læser i hans Ansigt baade hendes vante Udtryk og hendes vekslende Minespil; hendes Smil kaster et Genskin af Lykke over hans Skikkelse, og er hans Øje vaadt, saa kommer det af at hun har fældet Taarer. Langt fra at se ud som «Enhver man er forelsket i» tegner den af Digteren elskede Kvindes Skikkelse sig da med forholdsvis sikre Omrids. Naar han er Trøster, saa er det, fordi hun er sorgfuld. En Hindring af rent ydre Natur adskiller dem, og denne uopløste Mislyd i hendes Liv synes i Forening med andre at have undergravet hendes Væsen og forstyrret dets Ligevægt. Hun er bleg, om end i al sin Bleghed skønnere for ham end nogen, hvis Kind bærer Sundhedens Farver. Hendes Øjne er forgrædte, hendes Blik mat af Sorg, og hendes Hjerte, der er mæt af Livets bitre Frugt, vaander sig i Kvaler, saa al hans Attraa gaar ud paa nu og da at vise hende nogle Glimt af Haab og nogle Striber blaa Himmel. Hun gaar, hedder det, sin Vandring med Besvær; i sit Hjem er hun omgivet af Spejdere, og hun bærer altid en Smerte i sit Bryst; thi en bitter Kalk er det hende forundt at skulle drikke. Selv de Blomster, hun sender, synes at have grædt.

Alt dette er ikke uden Ejendommelighed, skøndt det endnu ikke maler den Enkelte. Men et bestemtere Liv faar Ansigtsudtrykket, naar nu og da den Elskedes egne Ord eller Stemningsudbrud anføres. Snart er det kun saa lille et Ord, som naar hun midt i al sin Sorg har sagt, at hun vil tænke paa sin Elsker «med Glæde», snart en Frygt, hun har udtalt for at Sorgen, der nager, eller Aarene, der kommer, vil hærje hendes Skønhed og fjerne hans Hjerte fra hende, snart saa fortvivlet et Udbrud, som det at kun saadanne Bedøvelsesmidler som Havets Brusen, stærke Storme eller Braget af mægtige Strømme kan give hende Ro i Sindet og jage hendes mørke Drømmerier paa Flugt. Hun er lænket med saa faste Baand, at selv den Elskedes Nærhed og Færd udsætter hende for nye Bryderier, ny «Ked-

somhed» og nye Kvaler. Var Træk som disse de eneste Elementer, man havde at bygge Skikkelsen af, nægter jeg ikke at den vilde forekomme mig lidet tiltalende. Han, den Elskende, gør sig saa lille og saa ydmyg, at man kunde fristes til at tillægge hans Kærligheds Genstand en vis fordringsfuld Overlegenhed i Optræden og noget paa engang Forpint og Naadigt i Forholdet til hendes Beundrer, hvilket i og for sig ikke er smukt, om det end lader sig forklare ud fra den hele pinlige Stilling. Stod hine Ytringer, der nærmest røber en af gold Lidenskab sønderreven Sjæl, alene, vilde Billedet af den paagældende Dame for Læseren nærmest danne sig som var Originalen en af hine *uforstaaede* Kvinder, hvis stumme Smerte anraaber om megen Medlidenhed og efterhaanden plejer at forbruge mange Trøstere og megen Trøst. Men Digteren har formaaet med de anførte Træk at forene saadanne, der tydeligt lader Læseren føle, hvorledes der under alt dette af udvortes Aarsager opstaaede Tungsind ligger en stor og sjælden sjælelig Sundhed. Han har med Forkærlighed fremhævet de Egenskaber hos hans Elskede, der antyder megen Livsglæde og en stor naturlig Ligelighed i Væsen. I Slutningen af et Digt, hvori hendes Husspioner nævnes, forekommer denne Strofe:

Thi kraftigt, sundt dit Hjerte luer,
Du er saa dejlig, fin og kæk;
Og Livets Roser, Mælk og Druer
I Mismod ej du kaster væk!

og et andet af Digtene begynder med disse smukke Ord:

Du er som Brød, det grove — fine,
Hvoraf man aldrig bliver ked.

Ved disse og lignende Vendinger og Vink er det lykkedes Winther at fremkalde Billedet af en samtidigt naturfrisk og kuet Skikkelse, hvis medfødte Livslyst kun er sammenpresset, ikke dræbt under Trykket af uforskyldte Sorger. Hvad der endnu mangler Tegningen i fuldendt Anskuelighed beror tydeligt nok paa Digterens ovennævnte Utilbøjelighed til at lede Opmærksomheden hen paa en bestemt, levende Person. Af samme Grund forekommer der saa faa Situationer (Digtet Nr. 30 er en enkelt Undtagelse), slet ingen Stedbestemmelser, slet ingen Naturom-

givelser, og derfor er, skønt Samlingen bestaar af lutter Lejligheds-digte, der tilsammen danner en hel Kærlighedsroman, med største Omhu alle dramatiske Vendepunkter undgaaede eller oversprungne, saa Læseren først kort forinden den skønne Strøm af Poesi udmunder i ægteskabelige Fødselsdagslykønskninger opdager, at Hindringerne endegyldigt er overvundne og de Elskendes Forening iværksat.

Hovedpersonen i disse erotiske Digte er jo imidlertid ikke «Den Ene», til hvem de er rettede, men den Eros, som udtaler sig i dem — og det er en virkelig fuldvoksen Eros, ingen sødlig eller leflende Eros. Disse Digte er saa meget mere moderne end Winthers andre erotiske Skildringer, fordi Kærlighedsfølelsen her ikke er en naiv, blot sjælelig-sanselig Attraa, men en dybt lidenskabelig og fuldt bevidst, skildret i hele sit sammensatte Væsen med alle sine utallige Virkninger paa Sjælens øvrige Følelser og Virksomheder. Der kunde i Winthers Ungdom blandt hans erotiske Poesier indløbe Et og Andet, som ikke var frit for at være lidt fersk og umandigt — saadanne Stykker som *Hvordan hun er?*, *Mathildes Hænder* eller *O var jeg!* Her taler en Kærlighed, som er krydret med virkelige Savn og Kvaler, badet i Taarer, styrket ved lang Adskillelse, adlet ved dyb Medfølelse, og som ikke har andet Middel til at meddele sig eller til at trøste end netop disse Vers.

Derfor staar de ogsaa paa Kunstens alleryderste Grænse. De er — i stærk Modsætning til Winthers Træsnit, Romancer, Ballader, poetiske Fortællinger o. s. v. — ikke skrevne med Læseverdenen for Øje; de har oprindelig kun bragt Bud fra En til En og har derved et personligt Præg af samme Art som Bekendelser, Livserindringer eller Breve. De er i Virkeligheden et Slags Breve, og deres mest ejendommelige Form Epistelformen. Den Kærlighed, hvorom de handler, der er høj som en Hymne i sin Begejstring, ildsprudende i sine Udbrud og som har Smertens syv Sværd igennem sit Hjerte, er samtidig saa jævn og stilfærdig i Udtrykket for sin Inderlighed, at den har fundet sin oprindeligste Form i en lidenskabelig og indtrængende Brevstil, der forener baade Poesiens og Prosaens Fortrin:

Hvad mener du med dette hulde
Æterrene, anelsesfulde
Smil, som fra dit Bæger
Vidunderligt mit Sind bevæger?

O, maa jeg elske dig, du hvide
Vemodige? du fromme
Fint duftende Rosensblomme?
Fra nu til evige Tide?

Dette Digt, hvor i et fint Tegnsprog Henvendelsen til den hvide, ligesom forklarede Rose dækker Henvendelsen til hende, der har sendt den, er ligesaa sværmerisk i sin Andagt som strømmende veltalende i Udtrykket derfor. Den Brevstil, her er anvendt, forener Rytmens Velklang og Rimets Magi med den bedste Prosas Evne til at lade Formen paa ethvert Punkt rette sig efter Indholdet, en Evne, som gaar tabt ved Strofeinddelingen og den tvungne Gentagelse af samme metriske Kontur. Her slynger Perioden sin lange Kæde af lidenskabelige Spørgsmaal, tænkte Forudsætninger eller ildfulde Forsikringer udelt og ubeskaaren gennem Verset:

Skulde der komme den Tid,
Da dine blonde Lokker blev graa.
Da dine Øjnes Blaa
Blev sløret, og — skønt lige blid —
Din Læbes Purpur svandt;
. . . .
Da skulde du vide, hvad nu knap du tror,
At jeg elsked i dig de evige Ynder,
Hin evige Skønhed, der huldt sig forkynder
I dette Alt, som kun stammer fra Jord!
At den Elskovs dybe Mystik,
Som jeg har læst i dit Blik,
I hver Lade, i din Gang,
I Haarets Farve og i Stemmens Klang,
Har en Kilde, der dybere laa
End alt det, som her skal forgaa,
End alt det, vi maa vandre fra —,
Du skal se, hvor jeg elsker dig da!

Man sammenligne endnu med de anførte Prøver Digtet Nr. 28 *Har Du sovet sødt i Nat?* og Digtet Nr. 65 *Jo vist er Du fortryllende,* som er et Vidnesbyrd om at den højeste Veltalenhed kan undvære ethvert Stænk af Retorik.

Det, der giver disse Henvendelser et saa gribende Præg, er det nære Forhold hvori de staar til Livet. De fortsætter ligesom Samtaler, der maa tænkes førte, forsvarer et Udbrud, der har fremkaldt en Hovedrysten hos den Elskede, gentager en For-

sikring, der har vakt hendes Tvivl, omskriver paany et Ord, der har aflokket hende Bifald, optager ligesom Traadene fra det virkelige Samliv og er dog hver for sig et selvstændigt lille Kunstværk. Det er tidt rene Ubetydeligheder, som giver Anledningen. Hun sender virkelige eller malte Roser; han takker. Det er Morgen, og han spørger om hun har sovet og om hendes Drøm var sød. Hun har lagt en Vedbendkrans om hans Hat, og det er ham, som kølede den hans Tinding, som passede netop den langt bedre end Laurbærkransen for hans Hoved. Eller hun har givet ham en Lok af det blonde Haar, han aldrig bliver træt af at besynge, og har lagt den paa et Rosenblad. Han gemmer begge Dele ved sit Hjerte:

Dog Bladet visned og blev til Muld,
Men Lokken er blank og blød.
Den kunde ret som det fineste Guld,
Udholde den stærke Glød.

Saa er der Digte, i hvilke han trøster sig over Virkelighedens Haabløshed og Udsigtsløshed ved at bygge Luftkasteller, ved at udkaste Planer til lange Rejser, udførte i Fællig med hende gennem hele Europa, til sydlige, lykkelige Egne, som det smukke Digt *Lad os rejse, lad os vandre,* (der sandsynligvis har givet Snoilsky Tilskyndelsen til hans *Indledningssång*) og andre, der ligeledes i en Art poetisk Tiltaleform — lige fjern fra Sangformen og fra det almindelige saakaldte Rimbrevs Manér — blot lovpriser den Elskedes Skønhed, afbødende og forekommende hendes Indvendinger, malende hende lige saa meget ved den Indsigelse, hun forudsættes at ville nedlægge, som ved selve de lovprisende Ord:

Du er dejlig! O, det nytter dig ikke,
Du tilkaster mig straffende Blikke,
Du er dejlig som ingen paa Jord!
Som de unge Engle i Himlen
Som Vaaren i Blomstervrimlen —
Og paa din Dejlighed jeg tror.

Han, som priser hendes Skuldres «sødt smægtende Hvidhed«, hendes Lokkers «blonde, rørende Blidhed», og som udbryder «O vend dog dit Hoved, jeg be'r dig! — Ak fra hvad Side jeg ser dig — vidunderligt tryller du min Sjæl», har visselig her ikke været mindre Maler end Elsker.

Til denne store Gruppe af Episteldigte, som man kunde kalde dem, kommer nu en ikke mindre righoldig og fortrinlig Gruppe af Sange til hin Ene, Sange i hvilke de «tusind blomstrende Ord», der bestandig skælver paa hans Læber, faar Luft i lyriske Udbrud. Der er en overordenlig Stilforskellighed imellem disse lyriske Stykker indbyrdes: de omspænder næsten alle Tonarter, der ligger mellem Hymnen og Visen, begge medregnede. Her er et, der kan betegnes som en Fortvivlets Ulykkesmonolog. Det er Samlingens Nr. 8.

Ud over Havets Mark den øde
Svæver en Fugl i vildsom Flugt;
Har den ej bygget blandt Roser røde?
Har den ej nippet saa sød en Frugt?
Ak, det kan den ret aldrig glemme,
Hjærtet slaar i dens spæde Bryst;
Var den derhjemme! ak! derhjemme!
Aldrig forlod den sin kære Kyst.

Den gribende Virkning i dette Digt forøges ved at Strofeformen pludselig brister, saa at Metret standser midt i, et Kunst-Middel, der gør samme Indtryk, som det vilde gøre i Musik, hvis alle Instrumentets Strænge pludselig sprang med en skærende Mislyd. Af Digtets tredie-Strofe findes nemlig kun følgende Brudstykke:

Falmede Farver — min Pensel jeg slipper —
Billeder svage! — min Griffel er brudt —
Strengene tie — min Stemme mig glipper
Taushed er alt — — —

Man kan ikke nægte, at denne Brudstykke-Form afspejler en fortvivlende Lidenskab. Jeg erindrer i Poesiens Historie kun ét Eksempel, hvor noget Lignende er forsøgt og dèr for at opnaa en beslægtet Virkning, Indtrykket af ubeskrivelig Rædsel. Det er den sidste Strofe i Goethe's *Der untreue Knabe*, som skildrer hvad den troløse Forfører saa, da han var styrtet hundrede Favne ned under Jorden:

Auf einmal steht er hoch im Saal,
Sieht sitzen hundert Gäste,
Hohläugig grinsen allzumal
Und winken ihn zum Feste.
Er sieht sein Schätzel unten an
Mit weissen Tüchern angethan,
Die wend't sich —

Her stanser Strofen, og det overlades til Læserens Fantasi at forestille sig det rædselsfulde Skue.

En skarp Modsætning til et Digt som hin fortvivlende Udtalelse af haabløst tilbageskuende Længsel efter et Gode, der engang skimtet og nydt synes tabt for bestandig, danner Digtet Nr. 15 *Jeg gik mig i Skoven saa ensom en Gang,* der er holdt ganske i Viseform, og som udtrykker en sværmerisk fremadskuende Længsel. Saa findes her dernæst jublende Hymner over den usigelige Glæde, der fylder den Elskendes Bryst, idet han tillige véd sig elsket. En saadan er Sangen *Fuglen sværmer for Himlen*, den som slutter med de prægtige Ord: «Saa elsker Alverden Noget, — men jeg har mer end Alt; — min Lykkes Dybde ej Sproget — mægter at faa udtalt.» Den skønneste og melodirigeste af disse Hymner er dog sikkert den dejlige Ode, hvis første Strofe begynder:

Hil Dig, min Vandrings Lys!
Min Morgenstjerne klar!
Som mig fra Nattens Mørke
Til Dagens Dæmring bar.

Det er et af de Digte, som erindrer om de Ord (af Forf. til *En Hverdagshistorie*) som den første Samling af Digtene *Til En* havde til Motto: «Den, jeg nu skal elske, maa jeg tilbede». Om alle de øvrige Samlinger af Winthers Poesi gælder de træffende Ord, hvormed han selv har skildret sin personlige og digteriske Ejendommelighed:

Paa Vej til Stjernen jeg mig aldrig svinger,
Jeg er et Jordens Barn — og var det længe —
. . . .
Lad Stjernen sidde da; — Jeg plukker Rosen.

Men i disse lidenskabelige Digte alene har Stjernen og Rosen været ham Et, og derfor har de foruden det kraftigt jordiske Præg, som aldrig fattes hos Winther, tillige Straaleglansen af en højere, himmelsk Ild, der intet andet Sted i hans Digterliv bryder igennem. I Alfred de Mussets uforberedte Svar paa hvad der var Digterens Kald og Kunst, forekommer disse Ord:

Faire un travail exquis, plein de crainte et de charme,
Faire une perle d'une larme.

Det er hvad Chr. Winther har gjort i dette skønne Digt til Stjernerne:

Det kom mig for vel stundom,
At din Straales Trylleri
Sig dulgte i en langsom Sky,
Der drog dig forbi;
Men der var ingen langsom Sky;
Det var i mine Blik
En Taare, mild og varm,
Som fra Hjertets Afgrund gik.

Endnu skønnere, thi endnu simplere og menneskeligere end disse tilbedende Sange er det lille Digt: *O lad ej svinde Timen unyttet bort!* Mange kan det udenad, især siden det synges overalt, saa man behøvede forsaavidt ikke at anføre det; men jeg dvæler et Øjeblik derved for at bidrage mit til at fremhæve den dybe Fortrinlighed, det trods metriske Mangler besidder. Man betænke først, hvilket tusind og atter tusinde Gange omsunget Æmne det behandler, og hvor let dette Emne kan glide ned i det Forslidte og Platte. Lige fra *Fryd dig ved Livet i dine Dages Vaar* til de mest moderne poetiske Opfordringer til at nyde Øjeblikket er det sjældent lykkedes en Digter at hæve Æmnet op over den almindelige Drikkevisetone. Selv Goethes herlige *Generalbeichte* er blevet til en Bordvise*). Winthers egen vakre Sang *Livet skal nydes, o Livet er herligt!*, der lærer hvad dydige Bladskrivere kalder «Nydelsens Evangelium», er heller ikke Andet end en Drikkevise. Dette Digt derimod, i hvilket hvert Ord er Sjæl, og som tindrer af en glødende, aldrig flammende eller blussende Lidenskab, er som hvisket i Øret paa den Elskede alene og svæver med næsten uhørligt Vingeslag himmelhøjt over Selskabssalens Tummel og Vinens Dunster. Det er utroligt, med hvor simple Midler Winther her har meddelt Udtrykket den dybeste Inderlighed uden at bruge nogetsomhelst ualmindeligt eller superlativisk Ord:

*) Ja, wir haben, sey's bekannt,
Wachend oft geträumet,
Nicht geleert das frische Glas
Wenn der Wein geschäumet;
Manche rasche Schäferstunde,
Flücht'gen Kuss vom lieben Munde,
Haben wir versäumet.

Elskede, Kære!
Kom til mit stille Bryst!
Jeg vil jo bære
Dig og din Sorg og Lyst,
Hvil i min Arm saa tyst!
Elskede, Kære!

Det kunde undre en upoetisk Læser, at Udbruddene «Elskede, Kære» følger i denne Orden; thi i Almindelighed gælder jo med Rette den Regel, at det stærke Udtryk (her: «Elskede») maa følge paa det svage; det modsatte gør let en uheldig Virkning. Saaledes er det neppe noget i retorisk Henseende heldigt Ordvalg af en rettroende dansk Poet (Hr. H. H. Nygaard) at begynde en Strofe saaledes:

Og det var Prinsesse Brynhilde,
Dejlig og smuk,
Hende Bjergkongen fange vilde,
Alt med sit Suk.
Hun sagde: Lad gaa! o. s. v.

Thi skumle og fritænkerske Spottere blandt Læserne vil insinuere, at naar Prinsessen allerede er dejlig, saa maa hun ubetinget idetmindste være smuk. Hos Chr. Winther faar ved en af de hemmelighedsfulde Virkninger, Geniet er Herre over, Verset en ny Skønhed ved den retorisk ualmindelige Orden, hvori Ordene staar. Der falder et forøget Inderligheds-Eftertryk paa Ordet «Kære», det faar en egen dvælende Betoning, en egen brændende Varme, ved at være stillet som det stigende Udtryk for Lidenskaben umiddelbart efter et Ord, der allerede er saa ildfuldt som Raabet: Elskede. Man finde ikke en saa nøjeregnende kritisk Undersøgelse pedantisk eller smaalig! Ingen nok saa ringe Enkelthed er helt uvigtig, naar Mesterskabet afspejler sig deri som Solen i en Dugdraabe.

Digtets tredje Strofe, som i en anden Sammenhæng allerede er anført, interesserer ved Maaden, hvorpaa Spørgsmaal og Svar slynger sig gennem Metret, skønt Versbehandlingens Ubehjælpsomheder og Ufuldkommenheder her fremtræder stærkt. Daktylerne *Ædelsten, Rosengren, Taare ren* er uheldige som Rim:

Smykker den blanke
Levende Ædelsten,
Taaren, min ranke,

Duftende Rosengren?
Ak hver din Taare ren
Bli'r mig en Tanke.

I denne sidste Strofe danner de fire første Linjer et sammenhængende Hele og de to sidste indeholde et Udraab. I den næste er det Omvendte Tilfældet, og denne tekniske Fuldkommenhed bidrager sit til det Indtryk af sjælden Skønhed, som Digtet gør:

Yndigste Lilje!
Fyldig og blid og øm!
Er det din Vilje,
Sejle vi Livets Strøm,
Drømme den samme Drøm;
Yndigste Lilje!

Saa slutter Digtet med at gentage den første Strofes Opfordring til ikke at lade Øjeblikket gaa tabt.

Endnu én af disse Sange maa jeg prise — det er Digtet: *Naar Dagen er bortgangen.* Det nysnævnte Digt havde noget af hint udelukkende Præg, som den personlige Henvendelse til en Enkelt giver, og som var det paatrykt af Digterens særegne Stilling i det givne Forhold. Det er ikke et Digt, i hvilket enhver Elsker finder sin Kærlighed udtrykt; thi i dette Digt som i Brevdigtene er den Elskende fortrinsvis en Sørgendes Trøster. Men af en dyb og fuldstændigt almen Menneskelighed bærer det sidstnævnte Digt Stemplet. Jeg kender intet sandere og dybere Udtryk for en Elskov, som raner Legemet Søvn og Sjælen Ro, for en Længsel og et Savn, der forvandler den, de fortærer, til en bestandig Andenstedsnærværende, der halvt automatisk udfører sin Gerning paa det Sted, hvor han eller hun adskilt fra sin Elskede er bunden fast:

Naar Solen atter straaler,
Da taler vel din Mund,
Det synes som jeg er der,
Men ak! det synes kun.

To Hymenæer Nr. 101 og Nr. 106, milde og fine, dæmpede og tilbageholdne i deres Udtryk for Besiddelsens Glæde, burde med Ret og Skel have sluttet Samlingen, ifald den af Digteren var bestemt til at danne et sammenhængende Hele. Havde jeg Lov

til at ordne Winthers Digtninge efter Lune, vilde jeg med disse Digte forene et ganske lille, der saa Lyset mange Aar efter de andre i *Brogede Billeder* og som man kan unde sig den Fornøjelse at anføre, da det, mærkeligt nok, synes at være blevet overset ved sin Fremkomst. Det lyder:

Hvilende
Lukkende
Tæt dig i Favn,
Smilende,
Sukkende
Henrykt dit Navn,
Kæler jeg
Dyssende
Sorgen i Blund,
Stjæler jeg
Kyssende
Liv fra din Mund.

Vinger den
Svævende
Tanke mon faa,
Bringer den
Bævende
Barm til at slaa.
Mødes de
Smægtende
Længseler da,
Nødes de
Nægtende
Blik til et Ja!

Ingensteds er det egentlig Virtuose i Winthers Versekunst mere iøjnefaldende.

Digtene *Til En* danner Kærnen i Winthers erotiske Poesier og da næsten al hans Poesi er Erotik, paa en Maade i hans hele Livsværk. Dem nærmest saavel i Aand som i Form staar enkelte blandt Winthers Kærlighedsdigte der er rent lyriske Udbrud uden Handling, uden Dialog og uden Romanceform som f. Eks. det med Rette berømte *Flyv, Fugl, flyv* eller det med Urette uberømte *Kong Volmer paa Rejsen,* der begynder «Mig tykkes alt fra min høje Hest at høre min Due kurre» og som indeholder denne uforglemmelige Strofe:

Hvo skulde dog tænkt, o Tovelil!
At din Fletnings gulbrune Slange
Skulde vorde en Snare, stærk og snild,
Dannerkongen at fange?
O Tovelil! hvo skulde tro,
At mens Livets Brændinger larme
Mig vilde skænke sød Havn og Ro
Saa gudsvelsignede Arme.

Beslægtet med hin Digtkres er fremdeles ved Følelsens alvorlige og trofaste Art det vakre Digt *Drømmen,* i hvilket Hun fortæller, hvorledes hun, mens Hans Fartøj førte ham til fjerne Lande, en Nat i Drømme følte ham gribe sig om Haanden, saa

stærkt, at hendes Fingre mange Dage derefter var ømme, og hvor Han svarer, at han samme Nat i Storm og Mørke stod i Skibets Stavn og paa Nippet var slynget ud i Havet af en Braadsø, da han i det samme af alle Kræfter greb om Skibets Anker. Som en Skytsaand har hun fulgt ham over Havet, hendes bløde Haand var Ankret, der frelste ham i Drømme.

Over en ganske modsat Type er en hel Flok af ligesaa ypperlige erotiske Digte fra Winthers Ungdomsaar formede. Eros her er den samme, med hvem Thorvaldsen bestandig legede og som han aldrig helt fik rystet af Ærmet, den flagrende, flygtige Dreng. Held Winther, at han skrev hine Digte paa en Tid, da Tartuffe endnu ikke var bleven Literaturens Vogter i Danmark! Havde vore Dages literære Raahed faaet fat paa *Sommerfuglen,* man havde visselig samvittighedsfuldt plukket Vingerne af den og jaget en Naal igennem dens Krop:

Sig, hvad er vel min Brøde? — Den Drik, man mig frembar, — jeg skulde vel bortstøde — som en forlegen Nar? — Jeg tager hvad man skænker — mig fryder, hvad man gav, — jeg fri og frejdig sænker — mig dybt i Glædens Hav. — Mon Liljen følte Smerte — som bar mig paa sin Arm? — og brast vel Rosens Hjerte — i dens blussende Barm, — fordi jeg fløj forbi den — og sendte den et Blik — der vakte Tanker i den — som aldrig før den fik? — Violen var den ikke — lige duftende og smuk, — fordi den lod mig drikke — sit første Morgensuk? — Og fik Kærminden Taaren — vel i sit Øjes Blaa — fordi den havde baaren — mig et Minut, den Smaa? — Og skal jeg høre ilde, — at i Auriklens Hus — jeg stundom fik en lille — gemytlig Sommerrus? — Selv har den mig udkaaret — selv har den søde Ven mig fnldt saa vel bedaaret — som jeg bedaared den . . . . . Saa tænkte den med Letsind — og kroede sig derved, — saa blot og bar for Retsind — Dyd og Anstændighed. — Jeg har ej overdrevet, — nej sandt er hvert et Træk. — Jeg har det her nedskrevet — Ligesindede til Skræk.

Folmer Sanger, Chr. Winthers eneste typiske Menneskeskikkelse, er Sommerfuglen som Yngling. I samme Tonart som dette Digt er den fortrinlige lille lyriske Scene *Aftenmøde* holdt, i hvilken den Talende træffer sin Ungdomsflamme alene paa Marken og minder hende om den forsvundne Tid. Nu er Alt anderledes, hver har sin, ingen af dem fortryder det Skete og Digtet ender ægte Winthersk med denne Strofe:

Nu maa du hjem, og jeg skal gaa,
Alt køligt Duggen falder.

Se Maanen rød bag Skoven staa —
Jeg tror, din Fader kalder!
Men giv mig end som fordum tit,
En sød Drik Mælk af Spanden,
Og — — hvorfor ej? — i Morgen frit
Du kysse kan den Anden.

De ikke ganske faa, hvem Winthers frie Tone aldrig har været ret tilpas, har fundet «Lefleri» i disse Digte. Men dette er ikke Lefleri, dertil er det for uskyldigt og ligefrem; det er lige saa lidt den ejendommelige Dristighed, der f. Eks. udmærker Alfred de Mussets erotiske Ungdomspoesier; det er en egen stille Sanselighed, hvis Attraa er dæmpet ved Flegma og som, hvad man end vil sige om den, er i høj Grad national. Saadanne smaa Mesterværker som det overgivne ungdommelige Digt *Min Skat* eller som den italienske *Serenade* viser iøvrigt, hvor mange andre Afskygninger Winther kan give den lettere Erotik.

Lærerigt er det nu til Slutning at se, hvorledes hans Naturopfattelse smelter sammen med det Erotiske i hans Poesi. Det er ikke blot Nattergalene, hvem han lader sin *Amor Jesuita* skære for Tungebaandet og indvie til Gudens Missionærer. Den hele Natur er hos ham taget i Elskovsgudens Tjeneste. Han bruger den flyvende Fugl som Bud *(Flyv, Fugl, Flyv)*, han beder Hjorten og Snogen, Fisken og Musen og Himlens Skyer om at bringe sin Elskede Hilsen *(Violinspilleren ved Kilden)*; han grupperer hele Dyreverdenen om det elskende menneskelige Par; én Gang gør han, som i *Murad*, Hunden til deres Fortrolige og Beskytter, en anden Gang, som i *Hjortens Flugt*, Hjorten til deres Vidne og deres Skæbnes Bærer.

Den hele Natur deltager hos ham i de Afgørelser, der rammer menneskelig Elskov, som den hos Oehlenschläger deltager i de Begivenheder, der angaar Nordens gamle Minder. I hans Digt *Ved Kilden* besnærer en troløs Svend med indsmigrende Ord sin unge Elskerinde, knæler og sværger Troskab, saa vist som Kilden, hvorved de staar, ikke vil stanse sin udvældende Straale. Da stanser Kilden i det Samme, og medens en Gysen gennemfarer Krattet, drager den sin Perlesnor tilbage ind i Klippens Bryst. I *Jægerens Brud* sker et lignende Under. Der er Bedraget fuldbyrdet og den Forhærdede vil netop i Kirken sværge aldrig at have brudt noget Troskabsløfte, da den unge Pige, han har sveget, mildt anraaber ham om for sin egen Frelses Skyld

ikke at aflægge en Mened. Med fræk Haan sværger han ligefuldt, at saa vist som det tørre, i Ilden hærdede Hvidtjørnsskaft, han har i sin Haand og støder i Jorden, ikke mere kan gro eller blomstre, saa vist har han aldrig kendt den Forladte. Da glimter der et Lyn over Himlen, en dundrende Torden kastes tilbage fra Skov og Fjæld, fine Spirer skyder ud af Spydets Knaster, grønne Blade myldrer frem derpaa, hvide Blomster knoppes derimellem og snart hvælver en Krone sig over Spydbladet. Som hele Naturen hos Winther hylder Skønheden (se f. Eks. *Alfens Brud*) saaledes sammensværger hele Naturen sig hos ham mod Troløshed i Elskov.

Med Forkærlighed har han skildret hin egenlige Naturerotik, jeg omtalte i Anledning af Digtet *En Sommernat*, den som er saa simpel i sit Udtryk, saa sund og usammensat i sit Væsen, at den uden Usandsynlighed kan tillægges Havens Blomster (som hist) eller Skovens Fugle, som i den søde lille Sang om *De to Drosler*, der gør Udslaget i Fortællingen *Fjældvandring ved Badet:* det store, lidt tomme Digt om Murad har der ikke formaaet at smelte den Elskedes tilsyneladende Kulde — hun er jo bunden med faste Baand til en anden — da kommer denne beundringsværdige lille Vekselsang, og intet Menneske undres over, at selv en stolt og forbeholden Kvinde ikke vedligeholder sin tiltvungne Rolighed efter at have hørt den.

Det var Forkærligheden for hin Naturerotik, der bestemte Winthers Valg af hans Æmner. Det var for at fremstille enfoldig Hjertesorg og Elskovslykke hos «jævne danske Bønder» at han skrev sine *Træsnit*, de Digte, der først gjorde hans Navn folkekært og som danner Overgangen fra den egenlige Hyrdestil i Skildringen af Landliv og Landboere til en mere ægte og sandhedskærlig, men som dog endnu staar Hyrdestilen altfor nær.

Naturerotiken bestemte med Æmnerne tillige den herskende Kunstform hos Winther. Den førte ham tilbage til forbigangne Tiders Følelsesliv, til Sagnets og Middelalderens Verden. Den førte ham samtidigt til den folkelige og middelalderlige Kunstform Romancen. Denne egner sig ikke til Udtryk for Tanker, dertil er dens Stil for naiv; men den er skabt til at skildre Følelser af en naiv, ganske enkelt Art. En simpel Historie, en opdigtet eller sagnagtig Begivenhed, hvis Kærne er af erotisk Natur, ligger godt i denne Ramme, og Stoffet som episk Stof spiller altid en vis Rolle for den Digter, hos hvem det moderne

Sjæleliv sjældent bryder igennem. Winther var ligesaa idéløs, naar Ordet Idé tages i dets moderne Mening, som rig paa de forskelligste poetiske Udtryk for Følelser og Lidenskaber af naturerotisk og naturpatriotisk Karakter. Han grundede for dybt i den ydre Natur til at han kunde blive dramatisk Digter. Han var ikke moderne nok i sit Aandsanlæg til at kunne blive Lyriker i den Forstand som Shelley eller Hugo. Han stak ikke mindre dybt end vore andre Digtere i Forkærligheden for gamle, danske Folkeviser og for de Stoffer og Former, den tyske Romantik søgte til og førte med sig. Saaledes blev da Romanceformen i videre Forstand den Kunstform, der laa nærmest for ham, og saaledes blev Christian Winther naturlig først og fremmest Romancedigter.

III

Kunstformen

Man studerer lettest en Digterskoles og den enkelte Digters poetiske Metode, hvor man har samme Stof i to Behandlinger. Hvor forskellige vore enkelte Digtere i dette Aarhundrede end er, saa har de dog i deres hele Fremgangsmaade fælles Egenskaber, der springer frem med forhen uført Klarhed, saasnart man ser dem behandle et ogsaa andetsteds bearbejdet poetisk Motiv Tag f. Eks. Anekdoten om hin Soldat, der godlidende tilbød en saaret Fjende en Hjærtestyrkning, til Tak derfor modtog et Pistolskud, og uramt af Skuddet anden Gang rakte den saarede sin Flaske. Der lader sig gøre en Romance ud deraf og det lader sig fortælle lakonisk i Stenstil, saa blot det sjælelige Hovedpunkt springer frem. Victor Hugo har gjort det sidste, den danske Digter, der har behandlet Æmnet, har betraadt den første Vej, den som er den danske Digterskole egen.

I Henrik Hertz's smukke, almenyndede Digt *Den danske Soldat* kan vor Skoles nationale Ejendommelighed studeres. Romancen begynder sindigt malende; den er bred og folkelig i sin Fortællemaade; den frygter ikke Vidtløftighed. Digtet giver i al Mag et lille Livsbillede uden at haste med Opløsningen; det er humoristisk i sin Tone og søger at forøge Indtrykket af det Heroiske i Handlingen ved et flegmatisk, godmodigt Lune. Victor

Hugos (iøvrigt betydeligt senere) Digt *Après la bataille* løber helt og holdent ud i den dramatiske Spids, Repliken. Hugos Fantasi haster imod den og slaar ned paa den som en Falk paa sit Bytte. Digtet indeholder kun 20 Linjer, medens den danske Romance har 92. Hos Hugo er Helten Digterens egen Fader som General under det spanske Felttog, og dennes stoiske Ro — en ophøjet Uanfægtethed, der er parret med Mildhed — har ingen Tilsætning af Lune. Helten er her ikke godmodig, men sublim og Situationen tilspidset, idet Digtet ender med Slutnings-effekten:

Mon père, ému, tendit à son housard fidèle
Une gourde de rhum qui pendait à sa selle,
Et dit: «Tiens, donne à boire à ce pauvre blessé.»
Tout a coup au moment où le housard baissé
Se penchait vers lui, l'homme, une espèce de maure.
Saisit un pistolet qu'il étreignait encore,
Et vise au front mon père criant: Caramba!
Le coup passa si près que le chapeau tomba
Et que le cheval fit un écart en arrière.
«Donne lui tout de même à boire!» dit mon père.

Det er ikke blot de to Digteres men de to Folkeslags forskellige Fortællerstil, der her afspejler sig i de to Behandlinger, og den som her har studeret Hertz's Romanceform har til en vis Grad ogsaa lært Winthers at kende. Som Hertz ynder han bred og rolig Udmalen af sit Stof og en Mildnen af det alvorlige og højtidelige ved Lune, og som Hertz har han en Ulyst til at slutte med Historiens Kærne, en Tilbøjelighed til at matte den poetiske Effekt ved en kort personlig Efterskrift. Endnu mere end Hertz ynder han de egenlig sagnagtige, romantiske Træk og dem som drager Naturomgivelserne ind med i Hjertets Begivenheder. Lad os se ham paa sin Side bringe et poetisk Motiv i Romanceform. Jeg finder i Beyle's Studie *De l'amour* følgende Anekdote:

On plaisantait une fille d'honneur de la reine épouse de François premier sur la légèreté de son amant, qui disait-on ne l'aimait guère. Peu de temps après cet amant eut une maladie et reparut muet à la cour. Un jour au bout de deux ans comme on s'étonnait qu'elle l'aimât toujours, elle lui dit «Parlez!» Et il parla.

Jeg véd ikke om det er netop denne Form af Anekdoten, Winther har kendt. I ethvert Tilfælde er her med lakonisk Korthed det væsenlige i *Elskovsseglet* givet. I Behandlingen er der meget fortrinligt, andet, som tiltaler mig mindre. Udmærket smukt er det Indfald, at det bliver det første Kys, den stolte Frøken giver den unge Ridder, der lukker hans Mund og bliver Seglet for hans Elskov. Skildringen af hans Sygdom, under hvilken først «de røde Lægers» saa «de sorte Præsters» Skare forsøger deres Kunst, er ligeledes meget levende og smuk. Endelig er det et fint og naturligt Træk, at et Kys atter løser Fortryllelsen. Men hertil kommer andre Træk, der skader den poetiske Virkning, fordi de rykker Begivenheden bort fra den historiske Virkelighed og forvandler Historien fra en troskyldig og ikke usandsynlig gammelfransk *Conte* i Dronningen af Navarras Manér til en erotisk Legende fra den tidlige Middelalder med et udpræget romantisk Snit. En saadan Tilføjelse som den, at der paa Borgen indfinder sig en gammel Morlil, klædt i Pjalter med rokkende Gang, der fordrer Ridderens Haand som Løn for en heldig Kur, et Træk som at Fordringen bevilliges og at Signekonen da kaster Forklædningen for at staa der i al sin Skønheds Pragt — slige Enkeltheder giver Fortællingen det barnlige Æventyrpræg, som Christian Winther og det danske Publikum ynder, men jeg tilstaar, at denne Ballet-Anordning fordærver Historien for mig. Det forekommer mig ogsaa altfor meget efter den romantiske Opskrift, at de Fristelser, der omringer den forsætlig Stumme og bestandig lokker ham til at bryde sit vanskelige Løfte, er saa upersonlige. Her var dog Anledning til at vise de talrige rent menneskelige Fristelser og Anledninger til at tale. Ganske vist berøres ogsaa Tyendets tause Sorg; men Hovedtonen er dog to hele Strofer igennem lagt paa at Maanen, Aftenrøden, Slottet, Roserne, Træerne, Bækkene, Stjernerne og Nattergalene, kort sagt det hele romantiske Register frister ham til at svigte sit givne Ord — jeg havde yndet oprindeligere og mere menneskelige Motiver, skønt jeg er villig til at indrømme, at *Elskovsseglet* som Helhed hører til Winthers smukkeste Romancer.

Men et særlig skønt Eksempel paa denne Digters Benyttelse af et givet Motiv og paa hans Kompositionskunst i det Hele af giver Digtet *Henrik og Else*. Jeg fremdrager det saa meget heller blandt Træsnittene, fordi jeg ingenlunde kan dele den almindelige ukritiske Beundring for denne Digtkrans, der grundlagde

Winthers Berømmelse og *tilsyneladende* bærer den endnu. Winther har her indladt sig paa en digterisk Opgave, der fordrede en mere virkelighedstro Stil end hans; hans Bønder og Bondepiger har en betænkelig Lighed med Duftvaudevillernes Helte og Heltinder. Men *Henrik og Else*, det eneste af Digtene, der er skudt tilbage i Middelalderen, som Winther frit kan tumle med, staar himmelhøjt over sine Omgivelser og vilde være et fuldendt Kunstværk, ifald Versbehandlingen stod i Højde med dets poetiske Fortrin. Desværre er Niebelungenlieds-Verset her, som ikke sjældent hos Winther, behandlet uden nogen udviklet Sans for dets Ejendommelighed.

Selve det Motiv, at den unge Bondepige med en Blanding af Skelmeri og Stolthed af sin Tilbeder fordrer, han i et og alt skal blive hendes Standsfælle og dermed i et og alt hendes lydige Slave, er et hyppigt forekommende i europæisk Literatur. Jeg finder det f. Eks. benyttet i et lille vakkert Digt af Gottfried Keller, *Helene:*

Tretet ein, hoher Krieger,
Der sein Herz mir ergab!
Legt den purpurnen Mantel
Und die Goldsporen ab!

Spannt das Ross in den Pflug
Meinem Vater zum Gruss!
Die Schabrack mit dem Wappen
Giebt 'nen Teppich meinem Fuss.

Euer Schwertgriff muss lassen
Für mich Gold und Stein,
Und die blitzende Klinge
Wird ein Schüreisen sein.

Und die schneeweisse Feder
Auf dem blutrothen Hut
Ist zu 'nem spielenden Wedel
In der Sommerszeit gut.

Und der Reitknecht muss lernen
Wie man Lebkuchen backt,
Wie man Wurst und Gefüllsel
Auf die Weihnachtszeit hackt!

Der er endnu to Strofer, fulde af Kærlighedsovermod, men selve Motivet bliver ikke til mere.

Winthers Digt indledes ganske i gamle danske Folkevisers Manér med den korte Samtale imellem Herren og hans Svend, om dennes Elskede er trofast eller ikke, og Herren — hvem han er, bliver endnu ikke røbet — beslutter i Skemt at prøve hendes Troskab. Saa følger Skildringen af Vordingborg og Byens Omegn, af Haven, hvori Else sidder, og af den unge Pige selv i den mørkeblaa Kjortel med de hvide Ærmer, som drejer Rokkehjulet med sin lette Fod. Bag Solbærhækken skyder Katten Ryg; foran Pigen rokker en lille Ælling saa gul og rund «som en Æggeblomme, der nylig har faaet Ben»; da afbryder Jægernes buldrende Trav Sommermiddagens Stilhed, og nu følger den forreste Ridders aabne Frieri. Det er holdt i Kæmpevisestil:

Med hvide Perler fletter jeg dit guldgule Haar,
Din Fløjelskjortel fores med Sobel og Maar,
Jeg binder dyre Stene om din Hals og din Arm,
Jeg spænder fire Heste for din hængende Karm.

En statelig Stroferad opregner hans Tilbud og hans Løfter, Gaver af alle Arter. Først herved kommer hint ovennævnte første Motiv til sin fulde Ret, idet den Række Strofer, der nu til Gengæld opregner Bondepigens Fordringer, Betingelser og Afvisninger, følger som det rytmisk og logisk krævede Modstykke. Og ikke nok hermed: Skelmeriet i disse Betingelser fremhæves først ret ved det Skemtende i alle hine første, skrømtvis stillede Tilbud. I Kellers Digt har de intet Fodfæste, svæver ligesom i Luften, her har de deres digteriske Modvægt. Dog alt dette er hos Winther kun Forberedelse. Nu først kommer Digtningens i Sandhed geniale Højdepunkt og det deraf følgende Omslag. Hidtil var alt kun Skemt; men da Else til Slutning har stillet sin yderste Fordring:

Jert Herreskjold med Mærker og Billeder besat,
Det sætte I for Knæ og bryde det brat
Og ned maa I styrte Eders stolte Ridderhus
Og lade Ploven vandre over Grundmurens Grus,

da straaler Ridderens Ansigt med Ro og Højhed, Sløret falder fra hans Navne- og Standsfordølgelse, og Spøgen viger for vemodig Alvor, idet han udbryder:

Jeg ser, liden Else, Du kan dig fra mig sno,
Thi Skjoldet maa jeg bære, i Huset maa jeg bo.

I Skjoldet springe Løver og Hjerter staa i Brand!
Hvor kunde jeg vel bryde den dyre Skjolderand?
Thi jeg er Kong Volmer og Danmark er mit Hus,
Og skulde jeg vel Danmark nedstyrte i Grus?

Det lønner Umagen at fordybe sig i denne smukke Komposition. Sammenslutningen af Sansningselementer, Sansninger, Billeder, Forestillinger og Tanker, der er Nøglen til det hele menneskelige Aandsliv, afgiver ogsaa Nøglen til Fantasiens Virksomhed. Den digteriske Fantasi bevæger sig altid ved Hjælp af og igennem Kæder af lynsnare eller langsomme, nærliggende eller overraskende Sammenskydninger af Ideer eller Ord. Lige fra Kompositionens første Grundrids og ned til Rimet er Alt Idé-Sammenslutningens Værk.

Hvis man imidlertid ikke ad bestemt fortrolig eller historisk Vej har Vished for, hvorledes en enkelt Digtning er bleven til, og hvor Udgangspunktet eller Udgangspunkterne ligger, er man let udsat for at tage Fejl i sine Gisninger om, hvorledes Digtet er groet i Digterens Sind fra den første Undfangelse til det staar fuldbaarent og færdigt paa Papiret. Man tager saa meget des lettere Fejl, som Digterens hele Arbejde gaar ud paa at tilintetgøre ethvert Spor af Digtets virkelige Vorden og lade den Orden, hvori det blev til, gaa fuldstændigt til Grunde i den Orden, hvori det skal læses. Jeg tror imidlertid ikke at fejle, naar jeg antager det Parti af *Henrik og Else*, der indeholder Pigens Fordringer (det, som Winther har tilfælles med Keller) for Kærnen i Kompositionen, hvorom det Øvrige har dannet sig. Digterens Lyst til at anvende dette Grundtræk kan tænkes at være vakt, da han saa Muligheden til at lade Pigen spænde sine Betingelser saa højt, at Bejlerens Følelse for Værdien af de Klenodier, der afkrævedes ham, bragte ham til paa sin Side at vise Fristelsen tilbage. Med stor Højhed og Vægt maatte Svaret følge i det Øjeblik Bejleren ikke var en almindelig Ridder, men en Fyrste, hvem en Selvfornedring endog under Elskovens Herredømme var ganske forment. Med allerstørst Vægt maatte Repliken falde, hvis Bejleren var selve Landets Konge, og yderligt maatte Virkningen nødvendigvis forøges, naar Digteren blandt Danmarks gamle Konger kaarede den til sin Helt, som mindst

af alle kunde tænkes at ville splitte Danmarks Skjold eller nedbryde dets Hus — den Konge, der netop havde samlet det Splittede og genopbygget det nedbrudte Rige — Valdemar den Fjerde, Atterdag. Med den poetiske Effekt vandt Winther saa tillige den nationale og patriotiske Virkning og endda en Tilgift, der ikke var at foragte, Lejligheden til et pragtfuldt Omkvæd. Faa poetiske Virkemidler er saa kraftige som Gentagelsen af en Linje eller endog blot nogle faa Ord i forskellig Sammenhæng; thi ved Gentagelsen kommer Digterkunsten i Besiddelse af det rent elementære, men altid mægtige Kunstmiddel, der spiller en saa uhyre Rolle i Arkitektur og Musik: Lighed i Forskel, symmetrisk Modsætning. Fornøjelsen ved Omkvædet er Genkendelsesglæden ved at møde det Samme paa et Sted, hvor det ikke ventes. Men Omkvædet har i Poesien ofte noget Mekanisk, selv i Sangpoesien tit noget Trættende, og et Digt i Romanceform har sjældent Lejlighed til at anvende det. Der maa være en virkelig Grund til, at de samme Ord bestandig paany kommer Læseren for Øre. En saadan Grund fattes f. Eks. hos Oehlenschläger i *Julerejsen* og *Skirnir fuldender sit Ærinde (Helge* og *Nordens Guder)*. En saadan Grund findes derimod f. Eks. for den stadige Gentagelse af Ordet «Nevermore» ved Slutningen af enhver Strofe i Edgar Poe's berømte Digt *Ravnen*, thi ifølge Digtets Forudsætning formaar hin uhyggelige Ravn, der, siddende paa Pallasbysten i Nattens Stilhed besvarer ethvert Spørgsmaal, der rettes til den, med Ordet «Aldrigmere», kun at sige dette ene menneskelige Ord, og den siger det saa længe, til Ravnen forvandler sig til Symbol, og hint *Aldrig mere* runger i Læserens Øre som alle søde svundne Erindringers sidste Ord. Skønnere endnu er i *Henrik og Else* det sparsomt anvendte Mundheld forvandlet til en Art Omkvæd, og faa Mundheld egnede sig saavel ved Klang som ved Indhold bedre til Gentagelse end hint prægtige og meget sigende: «I Morgen er der atter en Dag.» Skade kun at Ordene *er der atter en Dag* (ligesom Ordene *i den undrende Skov*) rent metrisk set saa ufuldkomment udfylder det sidste Halvvers. Ellers vilde man kun nære Beundring for den Kraft, hvormed henimod Digtets Slutning de stolte og friske Strofer kommer:

Jeg frister dig ej længer, nu kender jeg din Hu,
Christ give, hver en Ungmø var trofast som du!

Belønne dig, det vil jeg — du har talt mig til Behag.
Guds Fred! Farvel! I Morgen er der atter en Dag.

Saa kasted han omkring sin urolige Hest.
Bort foer han med sin Skare som en Efteraarsblæst.
Da raslede Løvet under dundrende Hov.
Vildt skingrede Halloh! i den undrende Skov.

Efter sin Vane ender Winther ikke her, ikke med den stærkeste Effekt, men lader Stemningen roligt udmunde i de to sidste Strofer, der forener de Elskende og indeholder Digterens egen korte Efterskrift.

I en Romance som denne er Stoffet paa ethvert Punkt gennemlyst af Aand. De svagere af Winthers Romancer besidder derimod kun en mange Gange temmelig tarvelig Kærne, for hvis Skyld man ikke uden Besvær maa arbejde sig igennem det vidtløftige Apparat. Jeg sigter til saadanne Digte som Ridder Kalv, Kongen og Skipperen, Helene, Gaston den Gode, Sangeren Simonides, Berthold Schwarz o. fl., Romancer, hvis Indhold staar det moderne Sjæleliv fjernt. De erotiske Romancer vil sikkert have et længere Liv for sig end hine, da deres Æmne er mere uafhængigt af vekslende Tiders Smag og Behandlingsmaaden her i Regelen er mere følt. En bestemt kunstnerisk Ejendommelighed, som Winther har forstaaet at udvikle, er imidlertid en fortræffelig Modvægt mod det noget Slæbende og Brede, der ellers let klæber ved den poetiske Fortælling i Romanceform og som frelser den baade fra at blive Historie uden Tankekærne og fra at gaa helt op i en enkelt tilspidset Replik. Han forstaar nemlig at indprente Øje og Øre et eller andet slaaende malerisk Billede, der danner Fortællingens Midtpunkt og som Romanceformen da ved Gentagelse præger saa stærkt i Fantasien som den mest ordknappe eller fyndige Stil kunde gøre det.

Man tage f. Eks. Digtet *Vaabendragerens Ed.* Den Overlevering, Winther her har benyttet, er Sagnet om en Pige, der den Nat Marsk Stig blev bisat dristede sig til at gaa hen til Kirkevinduerne, paa Stedet fandt et kostbart Stykke Fløjl, der havde været ved Liget, og som i sin Brudenat blev ihjelslaaet af sin Brudgom, der kendte Fløjlet, som Pigen «havde sat for sine Puder», da han hellere vilde dræbe sin Brud end udsætte sig

for at Stedet, hvor hans Herre laa begravet, blev røbet*). Ingemann har i Slutningen af *Erik Menveds Barndom* benyttet dette Sagn som et forsvindende Indskud. Winther har dvælet ved det tragiske Sammenstød mellem Vasaltroskaben og inderlig Elskov; men det Ejendommelige ved hans Behandling er den Energi, hvormed han har malt hint Banner af violblaat Fløjl, gentaget og varieret Beskrivelsen deraf, saa det faar et Liv og en Virkning, som en Maler næppe kunde give det, og stiller sig for Læserens Øje som Fortællingens Midtpunkt:

Af Fløjl som blaa Violer,
Som Havets stærke Flod.
Midt i, med syvfold Straaler,
En hvidlig Stjerne stod.

Aarestrup kunde ikke gøre det bedre. — Et saadant udhævet lille Billede, der ligesom sammenfatter Digtets Indhold, er yderst hyppigt hos Winther. Man finder det f. Eks. i *Bægeret,* hvor de Vers, som fortæller om det Indfald, hvorefter Fortællingen har Navn, og som skildrer Situationen, hvor den unge Elsker drikker af den unge Piges Hænder, er de bedst skrevne i Fortællingen og bevares i Læserens Erindring, selv naar hele Resten er glemt:

Af begge Hænders blide,
Blegrøde Alabast,
Tæt føjet Side ved Side,
Hun danned et Bæger i Hast;

Mens, sitrende, i Skaalen,
Mer kostbar end pure Guld.
Hun lod forsigtigt Straalen
Risle, til den var fuld.

I *Ringens Indskrift* angiver ligeledes Fortællingens Titel det Træk, hvorom det hele er formet. I det mesterlige Digt *Et romersk Osteri,* der erindrer om Mérimée ved Stilens kolde Energi og dog er saa blussende varmt og Winthersk i sin Farve samler Alt sig om Linjen:

*) *Danske Magasin* III. 196. Smlgn. Grundtvig: *Gl. danske Folkeviser* III, 926.

Men det dybeste Saar! det saa' han ikke.

I *Steffen og Ane*, et melodramatisk Træsnit fra Digterens Ungdom, der ikke stemmer synderligt med Nutidens Smag, er den glødende Pil, hvormed Brudgommen dræbes, Fortællingens Midtpunkt. I den langtrukne og blødsødne Historie *Jacob og Lone* er Tøffelparret Centrum. Hvor der i den Wintherske Fortælling ganske savnes et saadant Sindbillede som Midtpunkt, vil det hyppigt være Tegn paa, at den poetiske Novelle overhovedet mangler Enhed; dette er f. Eks. Tilfælde i *Annette*, hvis glimrende Fortrin i det Enkelte noget fordunkles ved det fuldstændigt usammenhængende i Kompositionen.

Den fremmede Indflydelse, der kan spores i Winthers Kunstform er ringe, Fra Frankrig og England synes Paavirkningen — desværre! tør man maaske sige — at have været lig Nul; fra Tyskland har Winther været ikke lidet paavirket af Heine og næsten lige saa stærkt af Uhland. Fortællerstilen i hans Romancer minder undertiden om den sidstnævnte Digter*). Men den fremmede Paavirkning har ladet hans dybere Originalitet fuldstændigt uberørt.

Til en høj Grad af Fuldkommenhed har han udviklet den Form af det poetiske Foredrag, der faldt ham naturligst. Omtrent samtidigt med at Hertz formede den Baggesenske Epistelstil til fuldendt poetisk Konversation i frie Jamber og med at Paludan-Müller tilegnede sig sin Yndlingsstrofe Ottaven, var det at Winther bemægtigede sig Niebelungenlieds-Verset, som Oehlenschläger først i *Nordens Guder* og i *Helge* havde indført i vor Poesi, saa havde behandlet med større Frihed i *Hrolf Krake*. Den Overlegenhed, hvormed Oehlenschläger i det sidstnævnte Digt havde tumlet hint Vers, var Winther ikke nok. Han behøvede et langt smidigere Redskab, og under hans Hænder skiftede da Verset Væsen. Den Strofe, som Oehlenschläger i

*) Smlgn. f. Eks. Winthers *Fregattens Hjemkomst* med Uhlands *Das Schloss am Meere*. Begge Digte bevæger sig igennem uafbrudte Spørgsmaal og Svar. Det danske Digt begynder: «Saa du Fregatten, Pige! — Rask for strygende Vind — Af Horizonten stige — Herligt i Solens Skin?» Det tyske: «Hast du das Schloss gesehen — Das hohe Schloss am Meer? — Golden und rosig wehen — Die Wolken drüber her». — Et dog meget tvivlsomt Tilfælde af Paavirkning fra Eichendorff er anført af Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger II. 116.

Thors Rejse havde behandlet som et af hine gamle Sværd, der maatte føres med begge Hænder og hvormed Richard Løvehjerte kløvede en Ambolt, bliver hos Winther saa bøjelig som den Damascenerklinge, hvormed Saladin gennemhuggede en Edderdunspude. Hos Oehlenschläger er Verset behandlet i dorisk Stil, hos Winther i korinthisk. Hist egner det sig som et græsk Heksameter bedst til at besynge gamle strenge Gude- og Heltemyter med, her bliver det landskabsmalende, sværmerisk, erotisk, smaasnakkende, ømt og jævnt, stundom lyrisk som Fuglekvidder. Hele Christian Winthers bløde og kælne, men karaktersvage Naturel spejler sig her i hans Versbehandling, der altid er indsmigrende, næsten aldrig karakterfuld.

Niebelungenlieds-Verset er uden at der gøres nogensomhelst Vold paa dets Væsen og Grundlov et af de mangfoldigste som gives; det kan kun sidestilles med Heksametret og den franske Alexandriner, og det har ved Strofedannelsen, idet hver Strofe bestaar af fire Vers, endda forud for det dog saa mangfoldige Heksameter den uendelige Afveksling, som det større Sproglegeme tilsteder; der gives Millioner regelrette Former af Strofen.

Winther, der i Almindelighed (saaledes i *Hjortens Flugt*) skriver hvert af Niebelungenlied-Versets Halvvers i en Linje for sig, har ikke gjort nogen udtømmende Brug af det Mylr af Former, som Strofen, behandlet i sin Strenghed, frembyder; de tungere, vægtfyldigere Former, mangler enten helt eller optræder saare sparsomt.

For at give Læseren en overfladisk Forestilling om de Variationer, hver enkelt Linie i Strofen kan modtage, anføres her nogle Grundformer:

Former, som det første Halvvers kan modtage:

⏑ — ⏑ — | ⏑ —
Men ved det sidste Hus
⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑
Det søde Barn betakker
⏑ — — | ⏑ — ⏑
Men stum var hans Læbe
⏑ — ⏑ — | — ⏑
I stille Lønkammer
⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ —
Han viste hende Høviskhed
⏑ — — | ⏑ — ⏑ —
Men Daakalven græsser paa

⏑ — ⏑ — · ⏑ — —
Og Kilden er nu tilgroet
⏑ — — ¦ ⏑ — —
Ved Bulldoggens Halsbaand
⏑ — ⏑ — — ⏑ —
Hvad mener du? gentog han
— ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ —
Træpikkeren den brogede
⏑ — ⏑ — : ⏑ — — ⏑
I Mosen havde Vildbassen
— ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑
Hvad jeg ham saa fortalte
— ⏑ ⏑ — | ⏑ —
Storken den kloge Fugl
⏑ — ⏑ — | — ⏑ —
Det var en vidtskingrende
⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — | ⏑
Og i det fælt uhyggelige

Former, som det andet Halvvers kan modtage:

⏑ — ⏑ — , ⏑ —
Det sidste, søde Blund
⏑ — — | ⏑ —
Og stolt var hans Blik
⏑ — ⏑ — | —
En Riddersmands Søn
— ⏑ — · ⏑ ⏑ —
Fødtes Smilet paany
— ⏑ — : ⏑ —
Hylstre foldes ud
— — | ⏑ —
Tranlampen hang
— ⏑ ⏑ — ⏑ —
Kruste det klare Vand
⏑ — — ⏑ —
Der tog mig i Favn
— — . ⏑ ⏑ —
Guldstraalende Sol
— — : ⏑ — ⏑ —
Omspændt af Ve og Gru
— ⏑ — ⏑ — ⏑ —
Skal du bære Kongens Brud
— — —
En — to — tre

Disse Rækker gør selvfølgelig ingen Fordring paa Fuldstændighed, men Læseren kan ved dem øve sit Øre.

Han vil da ogsaa iagttage, at Winther ikke nøjes med den Vrimmel af Former, der frembyder sig for Digteren uden at nogen af dem sprænger Strofens Karakter, men har en Forkærlighed for lette og dansende, anapæstiske Former, der berøver Versemaalet den det tilkommende Vægt og fuldttonende Klang.

Han anvender saaledes i første Halvvers Vendinger som disse: *Med straalende Øjne — I Øverstestuen — Den kronede Ganger — Som en Tiger der gloer;* i andet Halvvers Former som disse: *Sin gryntende So — Og hans Øje var lukt — Over Busk, over Bæk — Sin blankeste Sax — Han svarede blot — Og kurrer i Løn* — der alle har en betonet Stavelse for lidet.

Dog dette udelukker jo ikke, at han i Versbehandlingen overhovedet er Mester, og enhver ser, hvilken Rigdom en saa fint bygget og tillige saa rigt sammensat Strofe kan gemme i sit stærke og luftige Fuglebur. Snart strider Strofens enkelte Led imod hinanden i adskilte Grupper som Spørgsmaal og Svar, snart danner Strofen én enkelt afsluttet Periode, snart forener ved logisk Modsætning og rytmisk Symmetri flere saadanne Strofer sig til et for Øret sammenhængende Hele. Man læse f. Eks. de følgende Vers:

Er Stormen vild, og Havet
Ret vrede Rynker slaar
I Panden, og til Dybet
Den kloge Sælhund gaar;
Da svøber om sin Skønhed
Himlen sit tætte Slør,
Thi Spejlet er jo knuset,
Hvori den saa' sig før.

Er Luftens Lunger trætte,
Og Havet atter har
Sig faaet blank afslebet
Sit udstrakte Glar,
Da hæver Himlen atter
Sit Taageslør og ser
Med store aabne Øjne
Sit Aasyn, og ler.

Hvor Winther staar paa sin Højde, der er hans metriske og sproglige Kunst Fuldkommenheden selv. Hertil kan naas;

men overgaas kan dette ikke. En stakkels Digter som Staffeldt, der ikke formaaede fuldstændigt at beherske sit Sprog, bliver efter sin Død læst for sit poetiske Indholds, sin Idéfyldes Skyld, og man ser bort over Sprogformens Ufuldkommenheder. Med en lykkelig Digter som Winther vil det Omvendte indtræde: han vil til alle Tider blive studeret for det poetiske Udtryks Skyld og man vil for at glæde sig over dette bryde sig lidet om Mangelen paa nye og store Tanker. Selv hans største Digtning *Hjortens Flugt* har sit betydeligste Værd ved Sprogformen.

Og dog har *Hjortens Flugt* sikkert for Winther selv havt en anden Betydning. Der kan næppe herske Tvivl om, at han ved Personskildringen har havt samtidige Skikkelser for Øje. Nogle Træk til Dronningens Skikkelse og Forhold har han sikkert taget fra sin Hustru, der i den lange Tid, hvori hun var Fru Julie Werlin, havde levet i et ulykkeligt Ægteskab som Fyrstinden her og til hvem han som hendes Trøster og Sanger havde sunget som Folmer her til Dronningen:

Jeg være vil din Sanger
O, skænk mig dette Navn!
Jeg intet mér forlanger,
Indtil jeg naaer min Havn!
. . . .
Mig er, naar Sjælen tørster,
Dit Blik et Kildevæld;
Og jeg ser ned paa Fyrster,
Naar blot jeg er din Træl.

Naar man dernæst betænker, at han havde været Lærer i dansk Sprog og Literatur for den unge mecklenborgske Prinsesse, hvis Ægteskab med Frederik VII som Kronprins faldt saa ulykkeligt ud, men var saa yndefuld af Ydre, saa fin af Sjæl og Sind, og som, trods sine bitre Erfaringer paa dansk Grund, forblev Danmark saa hengiven — er det vanskeligt, ikke i Kronprins Frederik at finde en af Modellerne til Kongen i *Hjortens Flugt*, i Prinsessen et af Forbillederne for Dronningen, og i Winther selv Modellen til Folmer Sanger, der nærer en saa ridderlig Følelse for den ulykkelige Dronning Agnes.

Man vil til alle Tider nyde Landskabsbillederne og enkelte Situationer deri; men man maa, hvis Nydelsen ikke skal forstyrres, glide hen over Personernes Mangel paa Nyhed og Sær-

egenhed. Rithra er ved Væsen og Afstamning nærmest en Gentagelse af Oehlenschlägers Skulde, Hr. Strange er ikke stort mere ejendommelig end Ingemanns Drost Peder Hessel, og Dronning Agnes ikke meget mere værd end Erik Menveds Moder hos samme Skribent. Selv Folmer, Winthers typiske Skikkelse, har altfor faa oprindelige Træk; han er den romantiske Omflakken, vi kender fra Eichendorffs *Døgenigt*, kun mere personlig og ægte dansk Naar Digtet ligefuldt indtager en fremragende poetisk Rang, saa ligger det i, at Skikkelserne som ren Staffage gaar op i Naturomgivelserne; det hele er og bliver i Erindringen tilbage som Landskab, Sprogduft, Tone, Sommerstemning.

Det er let at forstaa, hvor vanskeligt det maatte falde en Digter med denne Ejendommelighed at uddanne sig en selvstændig Prosaform. Han sad ikke inde med nogen Idé, der fordrede Prosaen som Meddelelsesmiddel. Det er derfor ogsaa i hans Prosafortællinger, at man stærkest sporer Indflydelsen af det romantiske Tidsrum, i hvilket hans Ungdom falder. Hans Musa har vel her i Prosanovellen nødtvungen faaet Benene ud af Æventyrets og Sagnets Sløjkjole, men man savner ligefuldt ethvert Pust af den moderne Aand.

Snart møder man her det kølige og karikerende Forhold til den vaagnende politiske Bevægelse, som vi kender fra Heibergs *Valgerda* og Kierkegaards æstetiske Skrifter, (se Fortællingen *Paa Landet*), det romantiske Had til den uromantiske Politik. Snart træffer man Romantikens naturstridige Omgang med den menneskelige Individualitet, dens Lyst til at flække og strække denne*). I *Episode af et Familieliv* bruger Winther Dobbeltgængeriet som et poetisk Motiv, ja anvender det som Forklaring og dels som Undskyldning for et Dobbeltægteskab, den Paagældende paa en og samme Dag indgaar paa to forskellige Steder. Endelig finder man i adskillige af disse Fortællinger *(Skriftestolen, En Hævn)* den romantiske Tilbøjelighed til at sammenblande Erotismen med grusomme Rædsler, som man mindst skulde vente at finde hos den Digter, der om sin egen Musa har sagt: «Hun fremmed er, hvor Skræk og Rædsel troner». Noget udmærket og mesterligt har han i Prosanovellen kun kunnet frembringe, hvor det var ham muligt at lade som i sine Fortællinger paa Vers Karakter og

---

*) Se *Hovedstrømninger* II

Handling træde helt i Baggrunden for Kunstformens Skønhed, Foredragets Ynde og Finhed, hvor kort sagt Alt gik op i en Sprogtone. Dette er Tilfældet i *En Aftenscene*, som derfor er Perlen blandt Winthers Prosa-Arbejder. Her foregaar Handlingen slet ikke i den moderne Tid, her gjaldt det kun om med sikker Sprogkunst at sætte sig tilbage i gamle Dages Stemning, og derfor lykkedes det Winther her at levere et Værk, der hører til det Bedste, vor Prosa har frembragt, og som ved sin Stil træder ind i Rækken mellem P. V. Jacobsens *Trolddom* og Blichers *En Landsbydegns Dagbog*.

Det er da ikke ved Sjælestudiets Dybde eller ved nye og frie Ideer, men ved Foredragets henrivende Varme og Formfuldkommenhed, at Winther indtager sin Æresplads i vor Literatur. Under hele sin Udvikling har han i rigtig Erkendelse af sit poetiske Talent holdt sig i Afstand fra Tidsideerne; han har nøjedes med at prise Naturens Skønhed og Kvindens Ynde. Da han tilsidst under Indtrykket af de overvældende Begivenheder i 1864 kom med i Strømmen og skrev Tidsdigte, frembragte han vel en Række smukke Poesier, men man følte, at hans Haand var for blød til at føre Sagens Sværd, og i Sonetterne til Kong Karl klang hans Stemme meget for ydmygt. Ikke som politisk Digter, endnu mindre som Frihedsdigter vil Winther bevare sin høje Rang for Efterverdenen. For den vil han staa som Naturens Sanger, som Elskovsdigter, som en sjældent adelig og fornem Digterpersonlighed.

Han har skildret Sommersiden af vor Natur og Solsiden af vort Menneskeliv. Thi han har elsket Livet og vist sin Samtid det som værd at leve. Han der i Spøg og dog for Alvor som sin Gravskrift har skrevet:

Her hviler under grønne Tilje
C. Winther meget mod sin Vilje

vil til enhver Tid, hvor vor Literatur skulde staa i Fare for at fortabe sig i Moraliseren og Prækerads, staa som Repræsentant for Livsfylden og Sollyset.

Han har været vor Literaturs centrale erotiske Digter. Næsten alle hans Værker handle om Elskov mellem Mand og Kvinde og gaar som Kærlighedssange gennem alle Grader af Følelse og

Inderlighed fra Skelmeriet til den højeste Lidenskab. Han har ikke besunget Forsagelsen, Askesen, Afkaldet, Afmagten. Men hvis der i vor Literatur skulde komme en Tid, hvor en vantreven og afmægtig Slægt vilde korse sig over Udbrud af en sund erotisk Følelse og fordre sit eget Hykleri og sin egen Vanmagt af Poesien, da vil Winther staa som de Elskendes Digter og hans Digtninge for dem faa ny Værdi. Som Holbergs Komedier er en Bog, en dansk Fader plejer at give sin Søn, som Andersens Æventyr er en Bog, en dansk Moder plejer at læse for sit Barn, saaledes vil Winthers Elskovsdigte da være den naturligste Gave fra en ung Dansk til den Kvinde, han elsker. Elskovsdigte er som Blomster og Smykker. Men der er ingen Mening i Ædelstenen, naar den tages i og for sig, og Rosen fører intet Blomstersprog, naar den plukkes uden Hensigt. Først ved at bringes i Forhold til Kvinden bliver Rosen talende, Perlen til et Smykke og Diamanten fra en Kiselsten til en Juvel. De Forelskede vil i lange Tider finde Udtrykket for deres Følelser i Winthers Poesier, og Digteren vil saaledes fortsætte sit personlige Liv i andre Eksistensers rigeste Øjeblikke.

Men ogsaa som Menneske vil han mindes. Naar jeg har beklaget ikke at kunne støtte mig til nogen af Winther selv forfattet Optegnelse af hans Levned og Udviklingsgang, saa har jeg ikke glemt, at den fornemme Tilbageholdenhed, hvorom selve dette vidner, er en Dyd, og en sjælden hos en Digter. Winther har altid holdt sig tilbage, han har aldrig sporet Drift til at tale om sig selv, han har skyet og flyet udvortes Hædersbevisninger. Vistnok var han som Digter aldrig Bannerfører, aldrig «Frihedsmand». Men vi, som har set, hvorledes politiske Bannerførere ender, hvorledes de forvandles til Trompetere, Oppassere, Viktualiehandlere og Overløbere og som har iagttaget poetiske Frihedsmænds Omskabning til lysfjendske Filistre, vi har aldrig kunnet lade den alderstegne Digter høre ilde for at han kun vilde være Kunstner, og kun var det. Han var aldrig «liberal», men han blev aldrig servil. Han var aldrig nogen Forkæmper for det aandelige Fremskridt; men han blev aldrig heller nogen Renegat i Reaktionens Sold. Hans Hænder er rene, som hans Stemme er ren. Til alle Tider vil da den danske Læseverden søge til Christian Winther som man søger til Sommer og til Ungdom. Han er ikke idérig — Ungdommen er det ikke; han er ikke

vækkende eller hærdende — Sommeren er det ikke. Han er som Ungdom og Sommer, blomstrende og frisk, rig paa Solskin, Blomsterduft, Elskov og Melodier.

TILLÆG.

Ovenstaaende blev (i en noget anden Form) trykt i *Det nittende Aarhundrede* for April 1876. I den Anledning skrev Chr. Winther følgende, som særlig anføres paa Grund af det Svar, som heri er givet paa enkelte Udsættelser:

Paris, 25. Juli 1876.

Hvis De, Hr. Dr. Brandes, tror om mig, at jeg er slet opdraget eller højst utaknemmelig, saa kan De desværre have skellig Grund dertil.

Jeg er dog hverken slet opdraget eller utaknemmelig — jeg er gammel, jeg er sløv, jeg er utaalelig lad.

Ligesaa ærlig og sand som denne Tilstaaelse er, ligesaa ærlig og sand er denne min Erklæring, at jeg er Dem inderlig taknemmelig for hvad De har tilsendt mig. Det har været mig en *trøstefuld* Glæde at læse Deres «Studier».

I Alt, hvad jeg har frembragt, har jeg altid søgt at undgaa at ligne nogen anden Sanger. Det fortryder mig derfor, at jeg ikke ved *Fregattens Hjemkomst* ligefrem har noteret, at det skulde være et Sidestykke til Uhlands *Dass Schloss am Meere;* thi det var jo min Mening.

Hvorledes Hr. Kr. Arentzen hos mig har kunnet finde Genklang af Eichendorff, det begriber jeg ikke. Arentzens Skrift kender jeg ikke.

Jeg bildte mig rigtignok ind, at jeg selv var Fader til de to dæmoniske, vendiske Kvinder, Gulitza og Rhitra. Af Ingemann's Romaner har jeg kun læst den allerførste, Valdemar Seir; Erik Menveds Barndom og alle de øvrige har jeg ikke sét.

At De hist og her fremhæver, hvad der i mine Vers forekommer Dem svagt, er mig en Borgen for, at det er Deres Alvor, naar De saa kraftigt billiger andre Ting; og jeg vover derfor med trøstigt Mod at imodtage Deres saa højst velvillige og dygtige Kritik, — «perchè la *critica* di Vossignoria rende piu sincere le sue lodi.»

Jeg véd desværre ikke, hvad Filosofi er, jeg er ikke æsthetisk Theoretiker; og jeg kan altsaa ikke — som man siger — svare Dem Et til Ti. Men jeg er — tror jeg — en ganske skikkelig Person; og min Taknemmelighed forholder jeg Ingen, hvem jeg tror at skylde den. *Derfor* endnu en Gang, hjertelig Tak.

Deres ærbødigste
Christian Winther.

EMIL AARESTRUP

(Maj 1867, senere forbedret)

I

Carl Ludvig Emil Aarestrup blev født i Kjøbenhavn den 4de December 1800 og kun syv Aar gammel var han fader- og moderløs.

Han blev Student 1819 og valgte til sit Studium Lægevidenskaben, som han dyrkede vel uden egenlig Eksamensflid, men med en levende Interesse, i hvilken poetiske Sysler ikke gjorde noget Afbræk. Medicinen udviklede ikke blot hos ham en djærv Natursans, som den Gang var forholdsvis sjælden i Danmark, men den bidrog sit til at skære ham for Tungebaandet, meddelte ham den Tilbøjelighed til at nævne Tingene ved deres rette Navn, der er saa almindelig hos unge Læger, og der hos dem undertiden tager sig ud som Uhøviskhed, men altid er en Egenskab af Værdi hos en Skribent. Han var en godmodig og livsglad ung Mediciner. Han var altid i Stand til at give en Vittighed til Bedste med den lystige Overlegenhed over Hverdagslivets Situationer, som medfødt Lune giver; han manglede aldrig den Bredde og Sikkerhed i Væsen, som medfødt Flegma meddeler. Hans Lune var drøjt og hans Flegma massivt; men ikke desmindre laa der Ild og Heftighed bag dem begge. I hans daglige Tale og Færd dannede især den hurtige Vittighed og Mageligheden en stærk Kontrast. Aarestrup var middelhøj, kraftigt bygget, med Tilbøjelighed til Fedme. Med Aarene blev han meget svær. Han anvendte endog paa sig det gamle Udtryk, at Forsynets Hensigt med ham maatte være den, at lade

ham tjene Fysikerne til Eksempel paa den menneskelige Huds Udvidekraft. Der var noget Antikt i hans smukke og stortformede Hoved med det tykke krøllede Haar, som altid faldt ham ned i Panden.

Under Aarestrups Studenteraar var Digtekunsten som bekendt den Aandsmagt, der gik i Spidsen; den Oehlenschlägerske Poesi havde strakt sit Scepter langt ud over det literære Omraade, sat hidtil slumrende Kræfter i Strømning og meddelt hele Livet en Indvielse. Den virkede imidlertid forskelligt paa de forskellige Naturer. Der var dem, hvem dens ædle Sværmeri indgav en begejstret Tro paa Poesien som den sande Virkelighed, hvem den paa en saadan Maade løsrev fra Hverdagslivet og henførte i en digtet Verden, at de, naar de steg ned fra den, stod som fremmede i alle dagligdags jordiske Forhold, og der var dem — de mindre højtstemte Aander — hvis Øje den oplod for al den Skønhed, som Jorden rummer, for Lykkens og Nydelsens Poesi. Aarestrup hørte til de sidstes Tal: den Forkærlighed for det Æsthetiske, der laa i Luften, mødtes hos ham af en frisk og nydelseslysten Skønhedssans, et let og vittigt Humør samt en spirende Frembringelsesdrift, og havde hans Ungdoms Begejstring end ikke meget stærke Vinger, saa fløj den til Gengæld aldrig saa højt, at den som hos adskillige Samtidige fløj fra Viddet; i hans danske Sind holdt Følsomhed og Skemt, Fantasi og Lune hinanden Ligevægten. At gøre Profession af Poesien synes aldrig at være faldet Aarestrup ind; dertil var han altfor beskeden, altfor lidt ærgerrig, altfor lidet frugtbar. Han udførte kun nu og da i en Fristund, som andre Sysselsættelser levnede, et og andet af de Digte, hvoraf han først 37 Aar gammel for første og eneste Gang paa en Vens indtrængende Opfordring udgav en Samling.

1827, samme Aar som Aarestrup tog Embedseksamen med bedste Karakter, giftede han sig med sin Forlovede, Caroline Frederikke Aagaard, og nedsatte sig som praktiserende Læge paa Lolland. Der blev han ikke mindre end to og tyve Aar (hvoraf elleve i Nysted og elleve i Saxkjøbing), og det lange Ophold paa den lille flade og fede Ø, hvor, efter Fru Rahbeks Udtryk, «Kornet ligger paa Skaar og det vrimler af Sideniusser», blev for længere Tid kun afbrudt én Gang ved en Sommerrejse, som Aarestrup foretog til Tyskland og Bøhmen 1832 som Læge for en dødssyg Komtesse. Da han endelig 1849 opnaaede en

Udnævnelse til Embedsmand, kom han ikke derfor ud af Provinslivet. Han fik Fysikatet i Fyns Stift, som han i 1844 havde søgt forgæves, og hertil kom i 1850 en Ansættelse ved Afdelingen for Afsindige i Graabrødrehospitalet i Odense. Her levede han de sidste syv Aar af sit Liv.

For en Natur som Aarestrups, der med Begavelsens Ret til rigelig og vekslende aandelig Næring tillige havde Mageligheddens Trang til saadanne Paavirkninger, som en Hovedstad frembyder, passede Smaakøbstædernes Liv kun slet, og havde han frit kunnet vælge sit Opholdssted, var det heller ikke blevet dette; Klager over Tomhed, over Intet at opleve, over ikke at have nogen Moders Sjæl til Omgang, kommer atter og atter igen i hans Breve, hvori der forekommer saa mismodige Udtryk som dette: «Jeg har ladet min Harpe hugge op til Vinterbrænde». Af og til har han ganske vist fundet en humoristisk Nydelse i at lade sig konversere af en og anden Købstad-Original, af og til har han formaaet at afvinde «den paralyserende Selskabsdøsighed, der tager Vejret fra ham», en pudsig Side, men i Almindelighed har han kun følt det øde og tomt omkring sig. Det smaalige Provinsvæsen og den aandelige Søvn har kedet ham mere end de forlystede ham. «Her var et Bryllup forleden, men male Dig den Sjofelisme, det dryppede af ligefra Brudetalen til Illuminationen, kan kun en Ostade. Tænk Dig: Aandelighedens Repræsentant og Vækker her, Byens Hyrde, tager sig regelmæssig en Lur — ikke alene før og efter Maden — men imellem For- og Eftermaden, og gider ikke snakke — efter hans Kones Beretning — undtagen naar han nødes til det, paa Embeds Vegne.»

Naar nu og da en gammel Ven forlader Øen, eller naar hans Broder nogen Tid forsømmer at sende Brev, føler han sig ganske som i en Menneskeørken og véd kun at søge Trøst i Naturens Frodighed og Liv. «Dog — Foraaret forestaar, og bringer det mig ingen menneskelige Venner i Nærheden, saa komme dog Svalerne tilbage til Rederne under mit Tag; som underjordiske Dværge skyde Sviblerne op af min Havejord, og Aspargesbedene og Jordbærlandene arbejde Dag og Nat for at kunne forsyne mit Taffel; Ærterne revne af Længsel efter at byde mig de lysegrønne Kapsler, og Solen varmer Stenene for at jeg kan sidde paa dem.» Man føler næsten, hvorledes hans utilfredsstillede Trang til aandelige Pirringsmidler i Ensomheden og Kedsomheden omdannes til lækkersulten Yppighed. Samfærdsels-

midlerne var den Gang saa besværlige, at en Rejse fra Nysted eller Saxkjøbing til Kjøbenhavn blev en Kostbarhed, som en Mand af Aarestrups Formuesomstændigheder ansaa det for en Lykke at turde bevillige sig én Gang om Aaret, og mangt et Aar strakte Tid og Penge ikke til. Saaledes kom Kjøbenhavn, hans Fødeby, der rummede hans ikke mange gamle Venner fra Studentertiden, og som desuden med sit aandelige Røre, sit Teater, sine Concerter, sine fremmede Virtuoser og Beriderselskaber paa Afstand tog sig ud som et Adspredelsernes og Forlystelsernes Guldland, bestandig til at staa for ham som hans Længslers Maal, og naar han imellemstunder kom i Besøg til Hovedstaden, følte han sig som et nyskabt Menneske, yngre og gladere end nogensinde ellers.

Paa Lolland optog en betydelig By- og Landpraksis hans meste Tid; Medlemmer af alle Stænder raadspurgte ham om deres Skavanker og fyldte hans Øren med Klager og Snak. «Ak! hvorledes maa ikke din fyldige Ven paa Lolland dagligdags svømme i Gejstlighedens og Borgerskabets Vandpassiar — for ikke at nævne Bøndernes Sluddermudderpludder — med Snuden i Vejret som en Pudelhund, for om muligt ved Aarets Slutning med det Gode og i Mindelighed at faa et tarveligt, haardtfortjent Salær». Mange Gange kan han næppe faa Stunder til at skrive et Brev. «Umulig kan jeg lade Posten gaa, uden at jeg tvers over Postpapiret kaster mig i dine trofaste Arme, om end kun for et Øjeblik. Tre Bønder venter i mit Forgemak, min Sofa er besat med Damer, der konsulerer mig angaaende deres lønligste Svagheder; og udenfor Porten holder én grevelig og to friherrelige Ekvipager for at afhente mig til deres respektive Husjomfruers syge Maver og hule Tænder.» Hele Dage tilbragte han kørende lange Veje fra Sted til Sted — oftere i skumplende Bøndervogne end i grevelige Ekvipager — og paa saadanne trættende og kedelige Ture undfangede og udførte han undertiden poetiske Indfald. Hvor han i Breve udtaler sig om disse sine Odysseer gennem Lolland, er det altid med lunefulde Overdrivelser saavel af Anstrengelsen som af Kedsomheden; men selv om Noget trækkes fra, bliver der nok tilbage. Saaledes skriver han f. Eks. (28. Febr. 42): «Føj hertil siden 1. Nov. f. A. *daglige* epidemiske Sygerejser til 60 Tyfuspatienter foruden en Mængde andre til en halv Snes hostende Gejstligheder og en Skok blodspyttende Skoleholdere og Degne, samt den fornødne Hustugt

hjemme — saa vil du begribe, hvor okkuperet jeg har været, dog mest ligesom du af Kedsomhedens Dæmon.›

Sin Fritid delte han mellem Læsning og Selskabslivet. Han læste meget baade af medicinsk og af poetisk Literatur og fulgte ved Hjælp af Bogsendinger fra Kjøbenhavn bestandig med det Nyudkomne. Af hans Oversættelser kan man se, hvilke Retninger i Digtekunsten han foretrak og hvilke fremmede Digtere han tilegnede sig, det er Byron og Hugo, Burns, Moore og Heine, Hafis og Rückert, de trodsige og de ømme Sjæle, de slebne og de kaade Tunger, alle dem, der med Ynde og Mesterskab i Formen har givet Naturen frit Løb i Lidenskab eller frit Spil i Naivetet. Blandt danske Prosaister blev S. Kierkegaard i sin første Fremtræden en af hans kæreste Forfattere; det er let forstaaeligt, at der i dennes Opfattelse af Tidsaanden maatte være Noget, der greb Aarestrup lige i Hjertet, og at en Kender som han ganske særligt maatte paaskønne det Fængslende i de af Kierkegaard opdigtede Forfatteres Genialitet. Han beundrede højligt denne ‹gadestrygende Genius›, som han kalder ham, og en lang Spaseretur med ham (i August 48) er ved hans Hjemkomst til Lolland iblandt hans kæreste Minder fra Kjøbenhavn.

Næsten ligesaa megen Tid som den, Bøgerne tog, indrømmede Aarestrup halvt nødtvungen Selskabeligheden. Den svære, vittige Købstadslæge var tillige og især Herregaardslæge. Søgt og yndet i selskabelige Sammenkomster som Aarestrup var, fandt han i Landadelens aristokratiske Krese, til hvilke han fra først af som Læge fik Adgang, et Surrogat, om ikke en Erstatning for Hovedstadens Intelligens. Han befandt sig vel i det fornemme Selskab. Var han end siden Julirevolutionen altid rede til at slaa et Slag paa den verdensborgerlige Friheds og Ligheds Tromme, og fulgte han end med livlig Deltagelse det nyligt dannede liberale Partis politiske Kamp, saa var han dog i kunstnerisk Henseende en altfor god Lærling af Goethe og politisk altfor ligegyldig til at den overlegne Ubundethed, hvormed Livet lettest leves i de begunstigede Krese, skulde forfejle sin Tiltrækningskraft paa hans Sind. Han sværmede for og om de smukke adelige Damer i deres elegante Dragter, og han vragede ikke en stolt Middag med mange duftende Retter og krydrede Vine. Han, der af Naturen var anlagt til en stor Kolorist, holdt af at se Sølvfade skinne paa den hvide Dug, og man føler hans Farveglæde, naar man hører ham beskrive, hvorledes han har ‹balanceret

paa det bonede Gulv med en forgyldt Sølvtallerken fyldt med glimrende Gelée og det i en Malstrøm af Flor- og Silkekjoler», eller hvorledes han af en «hvidbestrømpet, hvidvestet, fintbarberet» Kammertjener føres til sit Værelse om Aftenen og «i en Damaskesseng med ildrødgloende Silketæpper belyst af en stor Sølv-Armstage slumrer blidelig ind». Og han, som af Naturen var anlagt til en sanselig og kvindekær Poet, har af et Haandtryk, han fornam gennem en lille hvid Handske, af en prægtig Baldragt, der strøg ham forbi, af mangt et straalende Blik og mangen en flygtig Berøring hentet Anledningen til blussende Digte og elektrisk glimtende Ritorneller. Etsteds skriver han: «Paa Ravnholt har jeg tilbragt flere Middage og Nætter, ret hyggelige, med Sølvterriner og Skildpaddesuppe, Dyresteg og Champagne, ikke at tale om Baron B.s superbe Cigarer, Grev B.s gentile Jagthistorier og Baron W.s gemytlige Aftenunderholdning paa vore respektive Værelser til Kl. $12^1/_2$ Nat. Ærkearistokratiske er disse Herrer og Fruer, men — jeg er vant til den Slags Folk, og man kan ikke nægte, at Livets Comfort træder synligst frem i deres gode Dagligstuer, og at megen Sjæleadel og Dygtighed kan være forenet med Adelskabet. Deres Fruentimmer er ofte meget nydelige.» Og et andet Steds: «Forresten lever jeg med Grever og Baroner, med Dyresteg og Kage, Champagne og Madera, skønt stadig afbrudt af lusede Indsiddere og fnattede Barselkoner, af løbske Heste og knækkede Vognaksler o. s. v.» At det ikke var nogen Tilfældighed, men en Tilbøjelighed, der førte ham sammen med Landaristokratiet, sés bedst deraf, at hans Omgangskres, da han fik Embede paa Fyen, var ganske af samme Beskaffenhed som tidligere paa Lolland. Hvad Figur han gjorde i den adelige Verden har han selv etsteds med meget Lune skildret: «Praksis, siger han, bestaar ikke alene i den betænksomme Mine og de vellugtende Pulvere, jeg som bedaget Praktikus og Læge af lollandsk Renommé ordinerer. Jeg er tillige den fine Selskabsmand, Skønaand, Menneske med ualmindelig Dannelse, og er mit Haar ikke just altid ordnet — saa har jeg dog mit Atlaskhalstørklæde bundet med en æstetisk Nonchalance og strækker Benene fra mig med Følelse af mit eget indre Værd, ryger Cigarer af samme Kasse som Pückler-Muskau og Fyrst Carlovitz, samt studerer med ungdommelig Begejstring ved Sølvtemaskinen den Titianske Kødfarve i en nylig fra England arriveret ung Guvernantes Smilehuller, hvis Nobleness og Fashion

overgaar al lollandsk Beskrivelse.» Man kan iøvrigt stole paa, at Aarestrup vel vogtede sig for nogensinde blandt Landaristokraterne at spille en Snyltegæsts Rolle. Hans Besøg var næsten altid Sygebesøg. Al selskabelig Ulighed og Underdanighed var ham desuden en Pest, og han hævdede sin Stilling ikke mindre paa Herregaardene end i de smaa lollandske Købstæder, hvor Folk efter en Vens Udtryk saa' op til ham «som til en Halvgud» og efter hans egen forbedrede Redaktion af Ordet «som til Rundetaarn». Han skriver: «Ligesom Tyfussmitten ikke mere angriber mig (idetmindste bilder jeg mig det ind), saaledes har jeg ogsaa ganske godt vænt mig til den aristokratiske Duft.»

I December 1837 udgav Aarestrup, tilskyndet og opmuntret af Chr. Winther, et Bind «Digte». De vakte ingen Opmærksomhed og modtoges ikke af nogen anerkendende Kritik. De udkom i vor Poesis og Kritiks spekulative Tidsrum og var ikke egnede til at læske den Tørst efter det Oversanselige, der havde bemægtiget sig Sjælene. En Udmaling af Værens Forening med Intet og af hvorledes Vorden udsprang af denne Forbindelse, et Stævnemøde mellem Akkusativ og Dativ, en rimet Fremstilling af Platonismens Forhold til Panteismen havde da mere Udsigt til at blive gunstigt optaget af Læseverdenen og Kritiken end en Digtsamling, der skildrede ganske anderledes uideale Forbindelser, Stævnemøder og Forhold. Al denne sanselige Snak om skønne Fingre, Nakker, Halse, Skuldre, Arme og Ben fandt man med Rette kun lidet allegorisk. Tre Maaneder efter Digtenes Udgivelse skriver Aarestrup, at han fra Reitzel har modtaget den Meddelelse, at Afsætningen hidtil kun har været 40 Eksemplarer. «Havde jeg ikke Ret, da jeg selv advarede ham, og da jeg skrev til Chr. Winther, at han fik et stort Ansvar for Gud og Mennesker, men især for Reitzel? Jeg kan heller ikke begribe, hvem der skulde købe «Digte» her i Danmark undtagen poetiske Naturer, og de er meget sjældne og har sjældent Penge . . . En materialistisk Pestilens griber mere og mere om sig, og Øjeblikket er snart forhaanden, da de dannende Kunster ikke vil have andet at gøre end forme Tekopper, male Brændevinsbrændere og Marskandisere, og Poeterne i alt Fald levere Skydebaneviser og sætte Ord til Kantater. Versskriveriet var, ligesom Prækeradset, agtværdigt og ikke uden Indflydelse i sin Tid, men Tiden er forbi — Gud véd, hvad der vil komme i Stedet! Noveller og Folkeblade tror jeg dog næppe vil ganske kunne opfylde

Hullet.» Aarestrup kan øjensynligt ikke rigtigt skønne, at hans Poesi især af den Grund var ilde stedt, at den paa éngang i sin Egenskab af Poesi blev lagt tilside af de «materialistisk» Sindede i Tiden og samtidig i sin Egenskab af «materialistisk» Poesi blev lagt paa Hylden af Datidens idealistiske Læseverden. Det forstaar sig af sig selv, at hans Digtes lidet opbyggelige Tonefald desuden skurrede i mange Øren. Han skriver (Januar 1838): «En Kateket sagde til mig forleden: Jeg har opkastet det Spørgsmaal i Anledning af Deres Digte: er Forfatteren en Kristen? og et andet: er han gift? og har maattet besvare mig begge Dele. forudsættende mig Forfatteren ubekendt, benægtende. — Man lærer noget af Sligt.» Udfaldet af hans første Forsøg paa Digterbanen kunde ikke virke fremmende paa hans i Forvejen ikke meget store Lyst til at træde frem for Publikum, og saaledes forstaar man, at han aldrig senere gentog det, og at den anden Samling af hans Digte først udgaves 7 Aar efter hans Død (af Chr. Winther og F. L. Liebenberg).

Hans Liv vedblev at gaa hen i det gamle Trit; de vigtigste Begivenheder, der afbrød den daglige Orden, var dels Husets jævnlige (i Reglen aarlige) Forøgelse med en Arving, dels de ligesaa jævnlige Kjøbenhavnsrejser, hvortil 1839 kom en Møenstur, som særlig var ham til Glæde, da han paa denne blev forestillet for Thorvaldsen, hvem han omfattede med hele sin skønhedselskende Sjæls Beundring, og nogle Gange var sammen med ham og Oehlenschläger, i hvilken sidste han genfandt «den gamle Haandtrykker, Smiler og gode Ven». Det morede ham, at Thorvaldsen, da han til ham ytrede, at han i Kjøbenhavn havde besét hans Atelier, svarede med det simple Spørgsmaal: «Naa, var der Noget, som De syntes om?» Thorvaldsen, Oehlenschläger og Chr. Winther vedblev altid at være hans kunstneriske Idealer; den sidste var den eneste danske Digter, med hvem han stod i jævnlig Forbindelse. En Gang i 1842, da han gaar om med Planer til at søge Landpraksis paa Sjælland, sammenligner han i sine sædvanlige Knittelrim sin Stilling med Chr. Winthers. Først udmaler han sine egne Betænkeligheder ved en Flytning. «Jeg har betragtet Udsigterne ved Glostrup, Ballerup og Smørum baade øverst og nederst og med Nathansonsk Nøjagtighed beregnet de 15,488 Legemer, jeg vilde faa at øve mig paa — men — (det er et indholdsrigt Men, skønt jeg ikke kan sætte dets Indhold tydeligt fra hinanden). Mine 8 Poder, — deres for-

lollandskede Fader og Moder, — vore Nyeboder — (jeg har bygget igen i Aar), — de faa gode Ho'der — med utallige andre Goder — og den trivielle Magelighed, — hvori man saa gerne med en vis Behagelighed — roder — (Noget, Du kender, som jeg formoder), — (ikke at tale — om den gale — Greve og min nakskovske Broder), — at slide og sprætte — sig løs fra alt dette — hører til de Ting, der ikke ere lette, — og som man egentlig betænker sig paa med Rette. — Jeg har i denne Tid havt en Epidemi, — den er destoværre snart forbi, — men der er altid lidt Fortjeneste i — og megen Beskæftigelse med — snart paa det ene, snart paa det andet Sted, — og naar jeg farer mellem Landsby og Skov, — sér en Bonde drive sin Plov, — træder ind til hans Kone, som er meget vov, — eller kurerer lidt paa Grev Gersdorff-Hardenberg-Reventlov, — saa tænker jeg: tog Du til Sjælland, saa *Dog* — —.» Under Overvejelsen af det store Spørgsmaal: Blive eller flytte? mindes han, at han nylig har sét Christian Winther, og slaar atter ind i Rimeriet: «Han har det godt i Maribo, — han har Ro. — Han prøver ikke som jeg, hvormegen Tid det spilder — at spise ved hundrede Bispegilder, — at fare derfra til Tangforretninger — svare til Folks Forudsætninger — betænke sig, om Børn bør gaa med Haaret løst eller i Fletninger, — kort sagt drive sin Dag bort i de trivielleste Retninger.»

En Brevveksling med hans Ven Urtekræmmer Christian Petersen i Kjøbenhavn, som temmelig stadig er ført fra 1832—1852, og af hvilken hundrede nogle og tredive Breve fra Aarestrup er stillede til min Raadighed, aabner En talrige Indblik i hans daglige Leven og Færden. Disse Breves Program er stillet af ham selv i følgende Ord: «Alle moralsk-filosofiske Betragtninger og Eddikebryggerier være borte fra vore ungdommelige Epistler, et Slags Grisettenatur besjæle dem, og de kunne ikke have for store Smilehuller.» De skildrer ham lige livagtigt ved Fremstillingens Karakter og som Fremstillingens Genstand. Dog maa man ikke glemme, at det Billede, som af dem kan dannes, i Virkeligheden ikke er alsidigt, da et Brevs Beskaffenhed for en stor Del bestemmes af den, til hvem det skrives, og Aarestrups og Vennens Naturel trods mange fælles Sympatier ingenlunde dækkede hinanden, ikke at tale om den betydeligt forskellige Dannelseshøjde, hvorpaa de stod, og som bevirkede, at adskillige af de finere Strænge i Aarestrups Sjæl forblev uberørte i

Brevene til den letsindige, muntre Gæsteven i Kjøbenhavn. Denne var en hjælpsom, rundhaandet, livsglad og vittig Mand, der havde et lykkeligt Hjem og førte et gæstfrit Hus, og der med lige meget Lune drejede sine Kræmmerhuse bag sin Disk og som Kaptejn i Borgervæbningen førte sine Borgere over Fælledens ujævne Grønsvær. Brevene til ham er paa én Gang Venne- og Kunde-Breve; hvormed de end begynder, saa ender de gerne med en omstændelig Bestilling paa Risengryn, Kaffe, Puddersukker, Kandis, Kongote, Negliker, nogle Hundrede gode Propper o. desl. De er rige paa lunefulde Billeder fra det Aarestrupske Hjem. Man ser f. Eks. den tykke Købstadsdoktor sidde i Slobrok og Tøfler i Kresen af sine Rollinger, som Familiefader delende Brødet ud til otte Børn. Man erfarer, hvorledes han af Mangel paa Tyende selv i meget let Natdragt har maattet hjælpe sine Døtre ud af Kareten, naar de om Natten vendte hjem fra Bal. Man hører om at han har mistet «to dinglende Skæretænder», hvis Løshed han har paadraget sig ved trods Moderens Indsigelse at undervise sine seks Smaapiger i at kysse, idet han samtidigt har indøvet dem i yndefulde og erotiske Stillinger, hvilke han ansér det for højst nødvendigt for Nutidens unge Pigebørn at oplæres i o. s. v. Ved sin yngste Søns Fødsel i Maj 1850 skriver han: «Mit Praleri af, at jeg havde 12 Børn, 6 mandlige og 6 kvindelige, har saaledes ikke været uberettiget, og med Undgaaen af en kedelig Symmetri er Harmonien vedligeholdt, idet Variationen har været saaledes· en Dreng, en Pige, en Pige, en Pige, en Dreng, en Pige, en Pige, en Dreng, en Pige, en Dreng, en Dreng, en *Dreng!* Dit musikalske Gehør og din Form- og Farvesans vil finde Anordningen overensstemmende med Reglerne for Gruppering, Farvespil og Generalbas. Det er Ouverturen til det egentlige Drama af den Aarestrupske Slægt, som jeg ikke faar Lejlighed til at overvære samtlige Akter af, idetmindste ikke paa Parterret.»

Aarestrups Breve afgiver paa én Gang Vidnesbyrd om den Sindets Ligevægt, hvormed han formaaede at bevare sin aandelige Frihed; i dybere Sorger saavel som i prosaiske Bekymringer, og om den Sans for det Komiske, der vel undertiden kunde køle hans Lidenskab og svække hans Begejstring, men hvis Klarsyn intet nok saa godt maskeret Vindmageri kunde skuffe. Med hvor stor Opmærksomhed han end f. Eks. fulgte det politiske Fremskridtspartis Virksomhed i Tale og Handling, var han dog en meget

satirisk Betragter af dets svage Sider og af den menneskelige Skrøbelighed, der hos nogle af Førerne var forenet med et betydeligt Talent og en varm Bestræbelse. Meget træffende siger han etsteds om sig selv: «Jeg har lært mig til at more mig over alt det Alvorlige her i Verden; det der skal være Lystighed, er for det meste saa flovt.» Iøvrigt handler hans Breve kun lidet om Politik. Da han engang i Trediverne adspørger Vennen om hans politiske Mening, svarer denne, at hans betroede Stilling som Officer ved Borgervæbningen binder Munden paa ham desangaaende, og Aarestrup gaar ind paa Spøgen med følgende Svar: «Den militære Charge, Du beklæder, og hvorved Du hindres fra at ytre Dig om patriotiske og politiske Genstande undtagen paa meget hemmelige Steder, har jeg hidtil været uvidende om og ønsker mig den fuldkomment meddelt for til Zir for min Correspondance at kunne afbenytte den; dog beder jeg Dig være forsikret om, at ingen udvortes Rang eller Højhed, det være sig hvilken det vil, kan hæve dig til den eminente Højde, hvortil din reelle Handel, dine udsøgte Varer, dit uskatterlige Humør og fremfor Alt dit uforstyrrede venskabelige Sindelag mod mig, i mine Tanker har hævet Dig. Gud forbyde, at for min Skyld nogen anden Pris skulde sættes paa dit Hoved end den, som din Kone og dine bedste Venner vil sætte.» Saaledes var Politik da udelukket af Brevenes Program, hvad ogsaa stemmede bedst med Vennernes Væsen; ingen af dem havde nogen anden bestemtere politisk Farve end «den bekendte gamle Frihedskulør, Naturen havde givet dem begge». I December 1840 var Aarestrup imidlertid nær kommet til at træde handlende op paa den politiske Skueplads, da han ved Prøvevalg blev valgt til Deputeret sammen med Orla Lehmann; han frabad sig Virksomheden, dog kun af Pligtfølelse, da han frygtede for, at hans Stilling som Læge ikke vilde taale en saadan Udskejelse; men fra nu af fulgte han stedse mere agtpaagivende med Tingenes Udvikling, alligevel nærmest kun opmærksom paa, hvad komisk Udbytte den maatte give. I Maj 1841 skriver han: «Orla Lehmann var her — som Du véd — og henrykkede hvor han kom. Du skulde have hørt det rørende Farvel, Farvel! der ledsagede hans Haandtryk til nogle Bønder, som ønskede ham i Tale, da han var hos mig. Byfogden viste ham Kirken, Skolen, Havnen, Domhuset — jeg bad, man vilde gøre Sagen fuldstændig og trække Sprøjterne frem. Hos mig . . . røg han nogle Cigarer, puttede nogle i

Lommen og modtog endelig en velment Skaal i ypperlig Champagne. Et Talent! — Paa Falster — siger man — har han enrageret Bønderne ved at sige «De» til dem, sætte sig hos dem paa Kuskesædet for at kunne passiare og lade det til ham bestemte Sæde hænge ledigt; ved at ride Ranke med Bønderbørnene og lade dem gaa op ad sig etc. etc. — Et Talent! Skade, skulde han gaa tabt for Fædrelandet. Subskriptionslisten gaar om for ham i denne Tid.» Og i Februar Aaret efter, da Lehmann, anklaget for Majestætsforbrydelse, blev frikendt, hedder det atter i samme Tone om ham: «Hørte Du ham, den unge Kæmpe, i dit Ansigts Sved, da hans Tales Vellyd genklang ved Tronens Fod i Skranken for Danmarks Højesteret? Ach, hvorfor blev man ikke sit første Forsæt tro og trak ham igennem Gaderne! Det havde været et misundelsesværdigt Sidestykke til det sidste Optog — blot af en lidt forandret Surdejg — da Holmens Folk galopperede med CVIII. Og midt i Røgen og Dampen kunde O. L. have taget sig en Pris af den brillante Daase fra Falster, og hvergang han nøs, kunde de 16 Vogne med falsterske Landmænd have raabt Prosit som Tilgift til Daasen.»

Som man ser behøvede Aarestrup ikke engang at væbne sig med mer end sædvanlig Kulde for ikke at lade sig henrive af den almindelige Begejstring. Han var altfor magelig og altfor spotsk til at have nogen levende Tro til det danske Demokrati; han var altfor gennemtrængt af en næsten livstræt Overbevisning om Vægten af de begaaede politiske Fejl til at nære nogen levende Tro til Danmarks nationale Fremtid. Derfor indtog han, da den store politiske Afgørelse 1848 brød ind over Danmark, en Iagttagers forsagende og tvivlende Holdning. Den klæder ham mindre godt i dette store Øjeblik end under Hverdagslivets smaa Genvordigheder og Prøvelser; men det var ikke venteligt, at han med sin Udvikling kunde finde andet Synspunkt for Begivenhederne. Han skriver 12te Marts 1848:

«Skyerne trække op i al deres mørke Alvorlighed over Vraget af det gamle Danmark; Lynene ses ikke endnu, Tordenen høres ikke; men det er ækelt lummert. Jeg, for min Person, har svøbt mig i min filosofiske Regnkappe og udsét mig Resignationens Planke, hvorpaa jeg i det almindelige Skibbrud agter at svømme og betragte Undergangen. Den danske *Stat* har saaledes misbrugt sin Ret til at være til, at den maa sættes under Værge-

maal, om ikke i en Daarekiste eller Arbejdsanstalt for Fattiglemmer. Ligefra * og * ned til * og * er det Usselhed, Praleri, Indbildskhed, dansk Grødhovedhed og Ekstra-Dumhed. Du og jeg er de eneste fornuftige Mennesker, blandt hvilke jeg dog maaske vil regne din Grethe (især i Betragtning af hendes nærværende Omstændigheder) .... Siden Professor Winthers og Fru Werlins offenlig indgangne Forbindelse tror jeg ikke mer paa Muligheden af at separere Slesvig og Holsten; alle vise Raad, alle Indsigelser, al Beregning og godtroende Danskhed staar med en lang Næse; kun Du og jeg ikke; vi proponere en Toast for Friheden, for at de Hjerter maa blive sammen, som o. s. v., vi holde hverken med Rusland, Østerrig eller Danmark, men med Friheden, med Pariserne, med Arbejderen Albert, med Fru Werlin, med alle Fruentimmer og retskafne Mennesker. Mit mindste Barn har i disse Dage faaet Lov at bruge Kniv og Gaffel; Nødvendigheden af almindelig Væbning er indlysende; alle mine Smaapiger danse militær Polka, og jeg selv har ikke barberet mig i 14 Dage. Send mig ved Lejlighed et Par Pund russiske Ærter, Kastanjer og Citroner, for at jeg kan have tilstrækkelig Ammunition i Huset; jeg vil værge mig til det Yderste for Skams Skyld, ligesom Kjøbenhavnerne 1807 og 1848.»

En Uge efter brød Oprøret og Krigen ud, og det var uundgaaeligt, at Aarestrup maatte faa et kraftigere Indtryk af Folkestemningens Alvor, end han fra først af havde havt. I Begyndelsen værger han sig dog saalænge som muligt mod at se andet end komiske Træk i hvad der sker. «Nysgerrig er jeg efter at vide, hvorledes Slesvigholsteinismen og den skandinaviske Heroisme har reageret paa gamle Rosenkilde — han er dog vel ikke sprukken af Latter? Det vilde være upatriotisk, frivolt, blasfemisk for ikke at sige noget værre. Han burde — istedenfor Feltpræst — være med i Lejren, maaske kunde han ogsaa i det største Hospital anvende sin komiske Salve med mere Held paa de Saarede end B. sin retirerende Circumspection. Aldrig har jeg følt det Komiskes uundværlige Kraft stærkere, end i denne Tid, hvor overvættes Patos og national Sentimentalitet gør Livet usigeligt klogt.» Man undres unægtelig over, at det er det Komiskes Uundværlighed, han stærkest føler paa et Tidspunkt, da hvad det kunde skorte paa, visselig ikke var Færdighed til leende at løfte sig ud af Virkeligheden, men snarere Evnen til at give sig for Alvor i Lag med den og overvinde dens Mod-

stand. Bedre forstaar man endda, at han overfor tre Pakker Opraab og Andragender om med jærnfast Vilje at yde Liv og Blod, som han modtager tilsendt med Pakkeposten, udbryder: «Gud hjælpe os! Ingen Dansk kan undlade at føle den varmeste Sympati med slige Kraftytringer — ihvad de end fører til — men — jeg kan ikke tilbageholde mit frygtsomme, mit mismodige, mit næsten fortvivlede: Forsilde!»

Dog Ansigt til Ansigt med Krigen selv, hvis Rigdom paa sørgelige Følger men ogsaa paa opløftende Tildragelser han som Læge havde Lejlighed til at iagttage, forandres meget tydeligt Tonen i hans Breve: en anden Aand, en varm Følelse, en virkelig Tillid, ja endog Fortrydelse af den tidligere Mistrøstighed og Lattermildhed klinger igennem hans Ord, naar han fortæller om, hvorledes «de blodige Krigeres heltemodige Resignation og Taalmodighed vakte hans højeste Beundring». Et enkelt Sted er her i Særdeleshed mærkværdigt; det lyder saaledes: «Endogsaa det traurige Syn af vore Saarede gjorde intet uhyggeligt Indtryk, men snarere det bedste, jeg har modtaget fra dansk Side under hele Krigen. Næsten uden Undtagelse var de omtrent 150 Saarede, jeg saa', ublandede med andre Syge, kraftige, hvidhudede, usædvanlig djærvt udseende Jyder, hvis Dialekt klang mig forunderlig stridbart, ægte nationalt, virkelig dansk — var det, fordi mit Blod paa Fædrenesiden er jysk? — I Modsætning til Købstædernes og de saakaldte Dannedes fra Tysk oversatte Tale — netop krigerisk Dansk, ubetvingelig oplagt til Selvforsvar. — Jeg, som er en forkvaklet Dansker, en $^3/_4$ Tysker, jeg havde saa vanskeligt ved at forstaa dem, som om de talte Engelsk, og naar jeg forstod dem, *glædede det mig, som om det var Islandsk.*» Man sér, at Verdensborgeren under de krigerske Omgivelser kunde forvandles til en fuldblods National.

Men som hans Stemning er svævende og usikker med Hensyn til Danmarks ydre Politik, saaledes ogsaa med Hensyn til den indre. Han indbilder sig selv at høre til det yderste Venstre, han taler ildfuldt om Republik og Republikanere, han er lykkelig over Februarrevolutionen, han oversætter de mest vidtgaaende republikanske Digte, men samtidig bygger han intetsomhelst Haab paa Folkets Evne til at vælge sine Repræsentanter eller paa den demokratiske Regeringsform overhovedet. Da der i September 1848 skal foretages Valg, lykønsker han sig og Vennen til, at ingen af dem har stillet sig til Valg og saaledes er bleven

udsat for at spille «denne lidetlønnende Rolle, som egenlig bedst kunne besættes med udlærte Skuespillere, Escamoteurs, Bajatzer, Pierrots, som er vant til at faa Prygl, Kindheste, Spark o. s. v. uden at det anfægter dem videre, og for hvem Aviskritikens mest uforskammede Pibe er det naturlige Tribunal.» «Du har, fortsætter han, foruden din Kaptejnsrang dine uvisnelige Laurbærblade ligesom jeg mine aldrig svigtende Sennesblade at holde mig til, og vi vil, i den politiske Malstrøm, som omringer os, staa fast, Du som Wrangel, og jeg som Bager Kryger i Nykjøbing, der har afslaaet at stille sig som Valgkandidat, fordi han troede (med Rette), at man ved Opstillingen havde villet drive Gæk med en gammel værdig Skatteborger.» Man sammenligne hermed de seks Sonetter fra 1848, der alle drejer sig om de forestaaende Valg. De afgiver fuldgyldige Vidnesbyrd saavel om Aarestrups ringe Tanker angaaende Folkets Skønsomhed som om hans yderligtgaaende teoretiske Radikalisme, der stod i saa stærk en Strid med den aristokratiske Ringeagt for Gennemsnits-Fatteevnen. Snart fremstiller han Vælgerfolket som den stakkels Blindebuk, der med Tørklædet over Næsen famler sig frem, snart Kandidaten paa Talerstolen som en stakkels Per Nittengryn, der ingensomhelst Mening har, men tæller paa sine Knapper, naar det kommer til Stykket; engang imellem stiller han sig saa, som i den bidende vittige Sonet *Professor Clausen og Væver Hansen*, der er skrevet i Anledning af den sidstes Valgsejr over den første, med fuld Sympati paa den enfoldige, mistænksomme, længe undertrykte Menigmands Standpunkt og godkender Valgets Udfald som indeholdende «en Hævn, en Haan i Tanken, en Bitterhed, hvis Ret han ikke benægter».

Januar 1850 døde Oehlenschläger, og Aarestrup, sin Ungdoms Kærlighed tro, fik iværksat en Sørgefest til hans Minde paa Odense Teater. Man spillede Scener af *Hakon Jarl, Palnatoke* og første Akt af *Landet fundet og forsvundet.* At ved Opførelsen Viljen saa meget overgik Evnen, forøgede det vemodige Indtryk af denne Højtidelighed. «Plakaterne var med sort Rand — min Kone og Børnene havde faaet Sørgestadsen paa for at drapere Balkonen — Huset var næsten tomt! Ak, Odense! — Men Pallesen som Hakon, den snøvlende Sørensen som Harald Blaatand, den gamle svindsotige, tandløse Müller som Palnatoke — det var en Nydelse for Guder! For mig var det rørende, de gjorde deres Bedste, hvor daarligt det end var — og forhen-

værende Emma Meier fremsagde Grundtvigs Digt over Oehlenschläger med Følelse og Forstand — jeg græd.» Kun faa Aar overlevede Aarestrup sin beundrede Mester. Han døde, mere vurderet og savnet som Læge end som Digter, den 20de Juli 1856, og først 1863, da hans «Efterladte Digte» udgaves, steg Digteren op af Glemselens Grav, og det viste sig, at han havde overlevet Lægen.

II

Aarestrups — udelukkende lyriske — Poesi har overalt, hvor hans Naturs Oprindelighed bryder rent og fuldt igennem, en Duft, som ved sin Sødme og Styrke minder om saadanne Blomster, der ved deres bedøvende Vellugt synes at tilhøre en fremmed Planteverden, et sydligt eller østerlandsk eller dog hedere Jordstrøg, de «rosenduftberuste» Nattergales rette Hjem. Den staar med saa klar en Ejendommelighed i vor nyere poetiske Literatur, at det vilde føles som om et Felt var ubesat, som om der manglede et Instrument i vort store Orkester, ifald den ikke indtog sin Plads, og den er trods sine mangfoldige Berøringspunkter med det Fremmede rent dansk i sit Udspring. Den har nemlig udviklet sig af en enkelt Side af den Oehlenschlägerske Digtning, har ligesom dannet sig over et af dens Ribben og har dens Blod i sine Aarer, idet den er gennemstrømmet og besjælet af den friske, varme, kraftige Sanselighed, der som ét blandt mange lige saa store Fortrin udmærker *Aly og Gulhyndy*, *Aladdin* eller *Helge*.

Blandt Lyrikerne af den Oehlenschlägerske Skole udgør Poul Møller og Aarestrup en lærerig Modsætning. De er begge djærve, drøje og noget magelige Naturer; de besidder begge det danske Lune; de er begge overordenligt originale, begge lidet frugtbare. Hvad de frembringer, er altid fuldtlødigt og vægtigt; der er Malm i dem begge. Men dog er de ikke af samme Malm: Poul Møller var en videbegærlig, Aarestrup en nydelseselskende Natur. Poul Møllers Ønske var det som en Viking at fare Jorden rundt og rigtigt bese

Alverdens Kringel og snurrige Bold,
Baade hvor den er varm, og hvor den er kold.

Aarestrup var aldrig kommen længere end til den første skønne Kyst, hvor han kunde finde en skyggefuld Lund, kranse sig med Roser og med Øjet følge smukke Pigers Dans. Hans Gudinde var Venus, som Poul Møllers Minerva. Poul Møller var en frejdig, men ubehjælpsom og grublende Personlighed, en Teoretiker, en Filosof; Aarestrup var en livsglad, sanselig og udadvendt Aand, en Praktikus, en Læge. Ingen af dem havde Mod eller Tilbøjelighed til at frembringe store Værker, men den ene sammenrullede sine filosofiske Brødsmuler til Hundreder af fyndige Strøtanker, den anden formede sine kaade Stumper af Melodier til et Par Hundrede velklingende og tvetydige Ritorneller. Dog for Poul Møllers Vedkommende har man idetmindste den Følelse, at hans Udvikling ikke blev hæmmet af ugunstige Vilkaar, men at han fik bragt til Verden, hvad der boede i ham; med Aarestrup er det anderledes, han havde tydeligt nok under gunstige Forhold kunnet udvikle sig til en langt betydeligere Digter. Med en levende Trang til vækkende Omgang med Mennesker var han hele sit Liv henvist til Bøger; med en farveelskende og for grelle ydre Indtryk højst modtagelig Aand var han indskrænket til en lille nordisk Øes Naturskuespil, landsforvist fra Sydens Sol, hvorunder han hørte hjemme. Poul Møller lader i et Digt sin rødmussede Bondeknøs synge, at han gad gaa nøgen under Otahejtis Sol «med en Krans af Koral», Aarestrup havde sikkert udbedet sig en Turban og var tyet ind i Skyggen; men det var ham, man skulde have sendt Jorden rundt, istedenfor at han nu maatte nøjes med at studere Østerland hos Rückert; han havde sikkert poetisk kunnet gøre adskilligt mere ud af en saadan Rejse, end Poul Møller gjorde ud af sin Kinafart. Dog, det er lykkeligvis ikke Stoffet, hvorpaa det i Poesien kommer an; der er overalt Farver nok for den, som formaar at se dem, overalt Næring nok for den kraftige Begavelse, som formaar at forvandle selv det tarveligere Næringsmiddel til sit Kød og Blod, og enhver særegen Personlighed fører sit Klima og sin Sol med sig. Det indre Asien i Aarestrups Natur bødede paa Omgivelsernes Lollandskhed og Fynskhed.

Han er den dristigste Sensualist i vor Poesi. Han har kun én Genstand, han med Forkærlighed besynger: den kvindelige Skønhed, og i at lovprise den er han Virtuos, i at male den en Mester. Sanseligheden hos ham er ikke let og aandig som hos Hafis eller olympisk klar som hos Goethe; men den er

ligesaa lidt styg eller grov; det er en stærk, af Skønhed beaandet Attraa. Hvad der forsoner os med den, selv naar den støder os, er hint Cynikerens djærve og lystige Lune, der erindrer os om, at Poeten tillige var Læge. Hvad der stemmer os for den er det, at den ikke er indædt, ikke skyr Dagens Lys, ikke ulmende røber, at Manden er brændt inde med sin Lidenskab, men at den stor og fri bringer ham til at tage Bladet fra Munden og af fuldt Bryst udsynge sin jordiske Erotik. Hvad der gør den poetisk er selve dens Friskhed og Styrke, ikke i og for sig, men som Forelskelsens Udtryk, som Udbrud af den Indviedes Begejstring for Skønhedens «underfulde Mysterier». Disse Digte er sjældent Hjærtets Børn alene, aldrig Hovedets. Intet er her tænkt, og ikke Alt er følt, men Alt er set og fornummet. Disse Digte er ikke udsprungne af en anstrengt Hjærnes Feberrus alene, Synet, Hørelsen, alle Sanser var med i Rusen. De er digtede med alle; de er fremgaaede af Beskuelsens Henrykkelse, af Kyssets Sødme og Indaanden af Lokkefyldens Duft, og de har bevaret denne Duft, denne Sødme og denne Henrykkelse; de indeholder et Ekko af Kvindestemmers Musik.

Der er ingen af vore Digtere, der har set saa meget i en kvindelig Haand, en Skulder, en Pande, et Øre. Der er ingen, der saaledes har fordybet sig i Skønhedens Enkeltheder. Han taler om

Det lille Rosenøre.
En Labyrint af Ynde,
Hvori to Slanger præke,
At det er sødt at synde.

Han taler om «Sjælen» i en Albu, om «Gudindekraften» i et Knæ, om den «Skat af evig Visdom», der ligger i Kindens Smilehul, han skriver tre store Digte om sin Elskedes Lokker alene, som han aldrig bliver træt af tilbedende at lade Blikket vugge sig i:

Hvilke Anelser og Drømme
I det Ringlende, det Vundne,
I de slangesno'de Strømme,
I det Løste, i det Bundne!

Undertiden bruger han en Strofe til at skildre en enkelt Kontur:

Hvad er Alpesneens Hvidhed,
Fuld af Sænkninger og Kupler,
Mod din Arms, din Skulders Runding
For en henrykt, ensom Grubler!

undertiden skitserer han et Correggio-agtigt kvindeligt Aasyn:

Din fine Læbe sagde ikke noget,
Og Blikket skjulte sig bag Silkelaaget,
Men begge Kinder talte Rosensproget.

Vil man sikre sig det bestemte Indtryk af hans digteriske Ejendommelighed i denne Henseende, da gennemlæse man Poul Møllers fem smukke Sonetter *Hendes Fingre*, i hvilke han strejfer ind paa Aarestrups Omraade, men uden at naa ham i erotisk Indskydelse.

Imidlertid hvor heldig Aarestrup end er i at tegne Enkelthederne, mangler han dog i en paafaldende Grad Evnen til at bringe en hel kvindelig Skikkelse, endsige et helt kvindeligt Indre til at staa levende for Læserens Blik. Han kan med Blyant i tre Streger henkradse Skitsen til en kvindelig Figur paa Papiret, som naar han skriver:

En femtenaars, en lang og smidig Unge!
Hvor luftig hendes Gang, hvor knibsk Fodskiftet!
Og i sin Trodsighed hun rækker Tunge.

Men en gennemført Skikkelse er aldrig lykkedes for ham; han har ikke frembragt hverken en kvindelig Type eller endog blot en ejendommelig Kvinde-Personlighed, der kunde bære hans Navn. Det kommer af, at for ham var Kvinden ikke en Person, men en Samling af Lokker, Skuldre, Læber o. s. v. og kun som det levende Løfte om Nydelse et Hele.

Og dog har sjældent i nordiske Literaturers lyriske Poesi den sanselige Nydelseslyst fundet saa tiltalende en Skikkelse. Vi træffer den f. Eks i den moderne svenske saa ufri og tung, saa fortærende og dunkelt glødende som hos Stagnelius og saa hverdags som hos v. Braun. Men Aarestrup var paa den ene Side for dygtig en Natur til vekselvis at henrives og angre som den første, paa den anden Side altfor udviklet en Aand til at finde sig tilrette i en Livsopfattelse som den sidstes. Der findes

nogle Stænk af Bellmansk Aand i hans Tungsind, hans Uhøviskhed og hans Lune.

Vel lader han intet højere Hensyn end Nydelsen gælde, men dette Hensyn tilfredsstiller ham ikke selv. Et stort Hvorfor brænder stadigt paa hans Læber og udslettes ikke af noget Kys. En Tørst efter at erfare hvad for en Sandhed der skjuler sig bag Livets brogede Forhæng nager ham bestandig og bringer ham til at spørge sig selv, «hvor Sandhedskilden strømmer». Han foragter Studiet af Slægtens Historie,

Drøvtyggeriet over
Hvad Mennesker har øvet.
Hvad de fra Arilds Tider
Har myrdet og har røvet.

Undertiden forekommer det ham, som om al Stræben var frugtesløs, al Glæde undergravet og Livet idel Jammer:

Hvo venter ej — nedhugget.
Lemlæstet og forblødet —
I Kamp mod Livets Kvaler
Med Længsel Naadestødet?

Og da finder han ingensomhelst Menneskemening i det Hele, i

Det Blaat, som kaldes Himmelblaat,
Den Jordklump, denne Haandfuld Vand,
Det Vrøvleri af Uforstand,
Et Par Pedanter kalde Ondt og Godt.

Derfor dette Brud i hans Personlighed som Digter, denne mistrøstige Studsen overfor Livet Gaade, denne Opgiven af ethvert Forsøg paa at løse den; derfor en Tvivl, som staar i Stampe. en halvt fortvivlet Ligegyldighed, der ikke bliver til mere, og en Kaadhed, der aldrig samler Kræfter nok til at rejse sig oprørsk, men som dog i sin Uro har et Slægtmærke tilfælles med den Lidenskab, der, luende i Byrons Poesi, endnu gnistrer i Heines. og som dog i sit Udtryk har en særegen Klang, der fornemmes som et mangfoldig svækket Ekko af den revolutionære Skoles kraftig Røst. Som han i Politiken havde Begejstring for Friheden uden Tro til Friheden, og som han besad et stort Talent uden alvorlig Vilje til at dyrke det og uden levende Bevidsthed

om dets Værdi, saaledes sad han ogsaa efter Tidens Vis religiøst inde med en Vrimmel af Tvivl, som aldrig gennemførtes og aldrig forvandledes til en ny, i bekræftende Form udtalt Verdensanskuelse. Han véd ikke selv, hvor han aandeligt vil hen, thi han har slet intet Indtryk af den moderne Aandsvidenskab. Han føler (ligeledes efter Tidens Vis) ingen uimodstaaelig Trang til at bringe Enhed tilveje imellem sin Personlighed og sine Frembringelser. Han var en from Sjæl og skrev næsten lutter ufromme Digte. Han tog aldrig nogensinde i sit Liv Parti og oversatte med Varme Sallets *Aut-aut*, der haaner enhver Neutralitet som den yderste aandelige Usselhed og Vanart. Han var saa at sige Naturdyrker halvvejs imod sin Vilje. Det vilde i vore Dage næppe være muligt, end ikke i Danmark, at holde et Digterliv hen i en saadan Ubestemthed. Men det er det, som han halvvejs mod sin Vilje var, der sikrer ham en Fremtid som Digter.

Spørger man da, om den Poesi, de Aarestrupske Digte indeholder, i Almindelighed har noget Styrkende og Forfriskende ved sig, saa maa Svaret blive Nej; den kan endog undertiden snarere stemme for Aandedrættet; men den virker alligevel frigørende ved sin Foragt for det Filistrøse og ved det frejdige Had til alle snærende og snerpende Baand, der betegner en Digter, som i Udtrykket for sin Erotik ikke var mindre dristig end Ovid, og som i sine satiriske Udtalelser hyppigt har dyppet sin Pen hos Rabelais.

Ligesom man maa kende en Plantes Organisation for at vide, hvorledes den forarbejder og omsætter det Næringsstof, den optager igennem sin Rod, til den Vellugt, der udstrømmer fra dens Blomsterkrone, saaledes maa man ogsaa, ifald man vil forstaa et digterisk Talents særegne Bygning, henvende sin Opmærksomhed paa den Behandlingsmaade, hvorved de dybere sjælelige Ejendommeligheder, der ligger til Grund for en Digters Lyrik, bringes til at slaa Læseren imøde som en ejendommelig poetisk Duft. Hvilke udvortes Egenskaber svarer da til de angivne indre?

Det Dygtige og Drøje i Aarestrups Natur aabenbarer sig i Versenes fuldttonende Vellyd, i en Klang, som ikke er det Hules eller Løses, men som vidner om det, der er tungt og tæt og solidt i sin Støbning. Med en Poul Møllersk Soliditet forener saa Aarestrups Digtning en Gratie, der kommer Chr. Winthers

nær. Den staar i samme halvbroderlige Forhold til Winthers Poesi som Poul Møllers egen. Men Hovedegenskaben er dog Versenes smidige Kraft. Aarestrup leverer intet Smaahakket eller fra hinanden Faldende. Et Vers er altid en Mosaik af Ord; men Aarestrup vil, at i denne Mosaik hver enkelt Sten skal have en vis Størrelse, komme til sin Ret med sin Farveskønhed, sin Farvedybde, sin Afskygning; hans Vers er ikke romersk men florentinsk Mosaik. Han har Sprogets Ord for sig, som Kunstneren i Mosaikværkstedet har de brogede Stene i en Glasskaal. Mér end nogen anden af vore Digtere glæder han sig ved Skønheden af Raastoffet som saadant. De store, farverige Ord, han forefinder eller danner, fornøjer ham allerede i og for sig ved deres Lød, og dem giver han en Plads, hvor de ret kan tage sig ud. Han forstaar at vurdere det Lyse, Luftige i et Ord som «letsvævende», det Dunkle, Purpurrøde, Stemningsfulde i Ord som «mørktgrublende, højthulkende, rødtskummende», eller det Haarde, Blodfarvede i et Ord som «skarpladt». Disse pragtfulde og vægtige Ord indfører han atter som Led i store Ordgrupper, der bredt og anseligt udfylder det for det meste korte Versemaal som f. Eks. i denne Strofe:

Dit drømmerige, tankefyldte,
Besynderlige Blik, det leder,
Indser du nok, til mangehaande
Henrivende Sandsynligheder.

eller i denne udmærkede, der er henvendt til Baggesen:

Du Lyrisksmidige, du Giftigstærke,
Du Rimets musikalske Klapperslange,
Hvo skulde ej din Trylleskønhed mærke!

eller i denne lille Mesterstrofe:

Som dette Vandfald gennem Lundens Myrter,
I hine Elskovsdages dunkle Minder
Erindringen højthulkende sig styrter.

Og han nøjes ikke med at forme den enkelte Strofe til et ubrødeligt Hele; han slynger og snor sine Sætningers faste Traad fra Strofe til Strofe, idet han helst rimer paa Tillægsordet for ikke at lade Meningen ende med Linjen, og idet han med fint og sikkert

Øre stiller en betonet Stavelse i den ubetonedes Sted overalt, hvor den rytmiske Idé fordrer, at Øret skal fornemme ikke en blot Sammenraden af Linjer, men det Stød, hvormed den afsluttende rytmiske Bevægelse fortsætter sig i den følgende. Man agte f Eks. paa Sammenslyngningen af disse Vers:

Man har Sagn om Borgtapeter,
Hundredaarige, paa hvilke
De afblegede Figurer,
Syede Sting i Sting af Silke.

Faa et selsomt Liv om Natten,
Stige ned og, som det gamle
Herskab fordumstider, sig i
Maanskinskabinettet samle.

Det er vanskeligt at finde en fastere metrisk Sammenvævning. Og med denne Forkærlighed for en solid Teknik staar Forkærligheden for kraftige Udgange med slaaende Rim i Forbindelse; han ynder at lade Verset ende med en Klang, for hvilken Øret endnu ikke er sløvet:

Hør paa din Lo den melodiske Tærsken!
Nødderne modnes, alt rødmer din Fersken.

Den stærke Sanselighed, hvis Art vi har lært at kende, slaar da ud i Stilens brændende Farvepragt, i en Kolorit, der kan blive grel og næsten skrigende som «Ildtulipanens», med hvilken Blomst han sammenligner et af sine Digte, men som også undertiden kan være saa fuldkommen, at den minder om den venetianske Malerskoles skønneste Billeder, om hin Guldglød i Hudfarven, der udmærker Giorgione.

Man vil ikke med Aarestrups Digte for sig trænge synderligt til Eksempler for at faa Øjet aabnet for den overordenlige, potenserede Evne, hvormed han opfatter det Synligtskønne, Haandgribelige, Anskuelige eller blot duftagtigt Sanselige i dets hele friske og yppige Fylde, i dets stærkeste eller fineste Farveskær og med hele den ejendommelige Atmosfære, der som et elektrisk Fluidum udstrømmer fra, svømmer og drømmer uden om alt Livløst og alt Besjælet. Sin Elskede tilraaber han:

Der er en Strøm af Blomsteraande
Omkring dig, hvor du staar og gaar.

Men ikke blot overfor hende, overfor Alt, hvad han sanser, har han Indtrykket af den Lufttone og den Duft, som omgiver Genstanden. Han havde kunnet sige, som senere Baudelaire: Min Aand vugger sig paa Vellugt som andre Menneskers paa Musik.

Hvilken Fest giver Aarestrup ikke vore Øjne i et Maaneskinsstykke som dette:

I æventyrlig Skønhed
Krystalklar straalte Staden,
Og som et magisk Luftsyn
Blændede Slotsfaçaden.

Om dine Hænder vandt sig
Muffen, den lykkelige,
Og om dit Knæ jeg hørte
Den glatte Silke skrige.

Dit Aandepust, usynligt
Ellers som Rosenduften,
Nu strømte gennem Sløret
En Sølvsky ud i Luften.

Sig syngende lod Sneen
Af dine Fødder trykke,
Og paa det bløde Tæppe
Henflagrede din Skygge.

Hvilken overordenlig Magt til at fremvirke en Spøgelsenats hele Belysning og Stemning er der ikke i disse fire, iøvrigt af den sidste Strofe i Heine's *Himmelsbräute* stærkt paavirkede, Linjer:

Gennem Buevindvet glimre
De forgyldte Instrumenter;
Hvide Skyggehænder jage
Over støvede Tangenter.

Med hvilken næsten unaturlig Voldsomhed er ikke Farven paasat i disse Vers:

Se, Tokajervinen gløder
I de tindrende Krystaller,
Skønnere end selv i sine
Druers duftomflorte Skaller!

Og Orangens søde Skive
I din Purpurmunds Indfatning
Fik for Tabet af sin Guldhud
En guddommelig Erstatning.

Man skulde næppe tro det muligt, at de prosaiske Ord «Og Du spiste en Appelsin» uden synderlig Søgthed lod sig oversætte til saa straalende en Billedpragt. Hvor fortræffeligt smelter endelig ikke Farverne sammen i dette lille fortryllende Marinebillede:

End blegrødt af Solen
Og blankt ligger Vandet;
I Baaden en Fisker
Sés glide fra Landet.

Hans Pjalter forskønnes
I Havfladens Spejl —
Der er Sølv om hans Aare
Og Guld i hans Sejl.

Intet Digt kan imidlertid give et klarere Indtryk af Aarestrups Fortællemaade end det, som benævnes *Tidlig Skilsmisse*, og som ved nogen Lighed i Æmnet indbyder til Jævnførelse med Winthers *To Kusiner;* det mangler ikke en smuk og sand Følelse; men man mærker dog let, at det ingenlunde er Følelsessiden, som Aarestrup har villet drage frem, at det ikke er ham rigtig Alvor med Begivenheden, men at denne mere er ham et Fremførelsesmiddel for en overdaadig Udsmykning af alt det Enkelte, som vises Indbildningskraften i lutter malende Træk. Digtet begynder:

Det var den aarle Morgen,
I Teltet stod Dragonen
Og vikled Purpurskærfet
Om Livet paa Baronen.

Og rakte ham hans Pallask,
Hans Hjelm med Hestehalen,
Saa blank som var den nylig
Hentet i Vaabensalen.

Og førte frem hans Ganger,
Den lysebrune, høje,
Der vendte mod sin Herre
Det melankolske Øje.

Og i de brede Hylstre,
De guldbroderte, satte
Hans sorte Rytternæver
Pistolerne. skarpladte.

Hvert Ord er et Penselstrøg, et anskueligt Træk.

Den unge Mand rider bort, duellerer og falder. Om Aftenen naaer Budskabet om hans Død til hans Elskede paa Slottet:

Den unge Frøken, yndig,
Skøn som en Bajadere,
Slap pludselig i Dansen
Sin sorte Cavaliere.

Ejendommeligt er her især Billedets Valg; den unge kyske Ridderfrøken for sin Skønheds Skyld sammenlignet med en Bajadere!

Nu skildres hendes Sindsbevægelse, dog ikke umiddelbart, men som den kunde *sés*, iagttages af en Tilskuer:

Hvor steg og sank de runde,
De liljehvide Skuldre!
Hun hørte ej Trompeten,
Ej Paukens Hvirvler buldre.

Hun kiggede fra Ruden
Ud i det natlig Dunkle.
Hun saa i Slottets Genskin
En Hjelm, et Kyrads funkle.

I hendes Løb paa Trappen
Guldkammen fløj af Haaret,
Den hele Blomsterfletning,
Hun nylig havde baaret.

Hun modtager Brevet af Dragonens Haand:

Hun rev det fra hinanden.
Hun svimled — faldt som knuset —

Her vilde en blot følelsesfuld, en deltagende Digter slutte, men kender man ikke Aarestrup paa Tilføjelsen:

Man finder intet Marmor
Dejligere strakt i Gruset.

Enhver der vil gennemgaa det ypperlige Digt i dets Helhed vil i det, som følger, finde den samme Iagttagelse bekræftet: den gamle Frøkens Dagligstue med Udsigten til Havens Fersken- og Mandeltræer, med de røde Damaskesvægge, med Blomsterne, den gule Kakadue og den tabte Elskers legemsstore Portræt, dette Billede af et Stilleliv er fremstillet med en Energi, som en Maler næppe kunde naa, og rummer dog paa samme Tid Fortællingens hele poetiske Vemod.

Det er betegnende for Aarestrups Poesi, at hans Digtes Skønhed lader sig nyde, selv naar man, som det her er sket, opløser dem i Brudstykker; det ligger i at de er saa langt fra at være Tankepoesi, og i at Stilens beundringsværdige Fynd giver hver Enkelthed et relativt Værd. Kun undtagelsesvis er Tankens og Billedets Enhed saa streng som i det smukke Digt *Tilegnelse;* kun undtagelsesvis river en Strøm af Frihedstro og Fremskridtsbegejstring alle Enkeltheder med sig som i det ypperlige Digt *Fremtiden.* Iøvrigt er Aarestrups Stil forskellig og vekslende. Medens hans Magelighed vælger den kortfattede, desuden tvetydige, Ritornel til sin Form, anslaar hans Lune engang imellem Bellmanske Strenge, og hvor Lidenskaben blusser op i ham, der angiver den skærende Mislyd i uforberedte Overgange det Springende i hans Tankegang og det Sønderrevne i hans Sind. Denne Lidenskab, der i ethvert Øjeblik formaar at ryste Ligegyldighedens Overtræk af sig, griber helst som Udtryk det korte, ligefrem eller maskeret jambiske Versemaal, som Aarestrup med størst Forkærlighed og størst Oprindelighed har benyttet, og afspejler sig da i en gennemført Strid mellem de logiske Rækker og de rytmiske, i den geniale og virkningsfulde Brug af Versets Indsnit, i en Gentagelse af stærke Betoninger, der minder om utaalmodige og lidenskabelige Violinstrøg, og i en Ødslen med saadanne metriske Kunstgreb, som frembringer Indtrykket af en Ordenens Bugnen og Svulmen mod Versets Skema, af Vingehestens Stejlen under Rytterens tugtende Haand.

Hvilken Effekt gør f. Eks. ikke i følgende Strofe Opholdet i den sidste Linje:

Og langsomt steg i Sadlen
Den adelige Fændrik
Og sagde til Dragonen
Med sagte Stemme: Hendrik!

Og er ikke hine Lidenskabens Violinstrøg hørlige i disse Vers:

Saadan gaar det ogsaa Venskabs
Stille Tegn og Billedværker,
De forsvundne Sympatiers
Efterladte Mindesmærker.

Glemsel som et Møl dem gnaver,
Tiden slukker deres Farve,
Kun Erindringsnatten bringer
Flygtigt Liv i deres Larve.

Aarestrups Frembringelsesdrift staar ikke i noget Forhold til hans Oprindelighed; den første synes ringe og svag i Sammenligning med den sidste. Men saa stærk som hans Ejendommelighed er, rig er den ikke. Den kunde ikke gaa tabt, kunde ikke heller sættes til; det var langtfra, at der blev anvendt Vold imod den. Men den blev aldrig udviklet, idet Aarestrup slet ikke har helliget sit Talent nogen egenlig Dyrkelse, og som Digter ikke arbejdede, da han intet Publikum fandt at arbejde for. Sit hele Liv igennem har han aldrig stillet sig en Opgave. Havde Læseverdenen eller Kritiken anvist ham en saadan, da havde han maaske fundet et Æmne, som gav ham Anledning til med Bevidsthed at lægge sine Evner for Dagen; nu saa han sig tvunget tilbage til en dilettantisk Brug af sin poetiske Færdighed, skrev kun Vers nu og da ved festlige eller sørgelige Lejligheder, til adelige Veninders Fødselsdage eller ved fornemme Patienters Død og oversatte fremmede Digtere for sin egen Pultskuffe. Saaledes kunde hans Talents Oprindelighed ikke udvide sig; ja den har ikke engang udbredt sig uformørket over alle hans Frembringelser; der findes blandt hans ikke mange Digte ikke faa, hvor den har en fremmed Tilsætning, og der forekommer hist og her nogle enkelte, kun fejlfri, hvori den saa temmelig fattes. Undertiden kæmper det Særegne med Efterligningen som i nogle af de *Erotiske Situationer* i Heines Manér, undertiden hævder det sig, stridende med den, som i Ritornellerne og Brevene, hvis Former er laante fra de Rückert'ske Oversættelser og Bearbejdelser, men hvis Stil dog er ganske Aarestrupsk, undertiden endelig skinner Ejendommeligheden paa en meget tiltrækkende Maade igennem som i de mange oversatte Digte, der i Almindelighed er udførte med mere Talent end

Troskab, og ved hvilke man iøvrigt maa mindes, at de ikke af Aarestrup selv er blevne gjort færdige til Udgivelse. Enkelte Gange har de fremmede Digte ligefrem vundet ved Overførelsen paa Dansk, som naar Sallets Vers:

Für Fürstenmacht, für Volkesrecht?
Für Geisteslicht, für Pfaffendunkel?
Republikaner, oder Knecht?
Ja oder nein, nur kein Gemunkel!
Entweder, oder!

er oversat ved denne Strofe:

For Fyrstens Magt eller Folkets Vel?
For Aandens Sol eller Præstepraasen?
Republikaner eller Træl?
Ja eller nej, kun ingen Vaasen!
Enten, eller!

hvilken ved Udtrykkets Kraft og Rimenes paafaldende Djærvhed er ganske Aarestrupsk. Og selve dette Særegne, denne trods alle Bestemmelser ubestemmelige Ejendommelighed er det uvurderligt Kostbare, det saa yderst Sjældne, der gør Digteren, han være nu større eller mindre, til Digter, det vil sige til den Udkaarne, og hans Frembringelse udødelig som fuldendt i sin Art.

Aarestrup staar i den danske Literatur som poetisk Kolorist i et lignende Forhold til Oehlenschläger, som det, hvori omtrent samtidig i den franske Literatur Théophile Gautier staar til Victor Hugo. Gautiers Begavelse er langt mere frugtbar og rig, men Aarestrups til Gengæld ganske anderledes frisk og naiv. Gautier foretrækker overalt Kunsten for Naturen, anderledes Aarestrup: han holder sig altid en vid Udsigt aaben til Skov og Sø, til Træer og Blomster. Han, der fremfor nogen af vore Digtere er et Jordens Barn, elsker Jorden med «Foraarsvrimlen i Haaret», der har givet ham «Blodets sunde Saft» og skygget ham mod Solen, naar den brændte. Men hvad han kalder Jorden, det er kun det, han har Øje for paa Jorden, en stor Kærlighedshave som Rubens har malt den, hvor Mænd og Kvinder søger hinanden to og to, medens Amorer skyder bag paa eller trækker dem mod hinanden eller hjælper dem at findes. Han kan ikke beskrive en Buket af Roser og Ranunkler, uden at han lader dem trænge sig hverandre smægtende imøde og omfavne hverandre med Inderlighed.

Naar han da kaster sit Blik ud over den store Natur, saa ser han vel det Hele udbrede sig for Øjet aabent og frit, men i hver Skov ser han Satyrerne gøre Jagt paa de unge Piger, bag hvert Træ Faunen liste sig frem for at overrumple den intet anende Nymfe. Ja hele Skoven er én stor Faun, hele Søen én hvilende Nymfe:

Sø slynger sig om Skov, og Skov om Søen,
Som Faunen holder Nymfen fast om Livet,

eller rettere han selv er Faunen mellem Guderne paa vor Digtnings Olymp, og i mangt et af hans Digte skimtes Bukkefoden. Faunen er ikke saa fornem som Guderne, ikke saa overjordisk som de, men han er ligesom de et overjordisk Væsen og staar nærmere end de ved den store Pan.

De ufordelagtige Domme, man undertiden har fældet over Aarestrup som Digter, har ikke været af æstetisk, men af moralsk Natur. Man har bedømt hans Digte som prosaisk Virkelighed og manglet Sans for deres poetiske Værd. I et Digt *Til Kritikerne* har han selv rettet et haanende og bidende Angreb paa dem, der af Musen fordrer, at hun skal være «knibsk og snerpet som den lille Tøs, de gik til Præsten med». Hans Muse er visselig hverken snerpet eller knibsk, men hun er derfor ikke mindre stolt og uberørt. Hun har en egen vild og uregerlig Ynde. Er Oehlenschlägers Muse en nordisk Skjoldmø, Blichers en kraftig, jysk Bondepige, Hertz'es en Dame fra et Hof i Provence, saa er Aarestrups en ung Taterpige i broget Dragt, med Flitterguld om de nøgne Arme og den brune Hals, dansende for Alle, men saa smidig og vild, at hun ikke lader sig fange af Nogen. Danmark er hendes Fødeland, men der rinder østerlandsk Blod i hendes Aarer.

H. C. ANDERSEN

som Æventyrdigter

(Juli 1869)

Der skal Mod til at have Talent. Man maa vove at fortrøste sig til sin Indskydelse, man maa stole paa, at det Indfald, der opstaar i Ens Hjerne, er sundt, at den Form, der falder En naturlig, selv om den er ny, har Ret til at være; man maa have vundet Dristighed til at udsætte sig for at blive kaldt affekteret eller vild, før man kan betro sig til sit Instinkt og følge det, hvorhen det fører og byder. Da i sin Tid Armand Carrel som ung Journalist modtog en Tilrettevisning af sin Redaktør, der pegende paa et Sted i hans Artikel udbrød: «Saaledes skriver man ikke,» svarte han: «Jeg skriver ikke, som *man* skriver, men som *jeg* skriver,» og dette er Begavelsens almindelige Formel. Den forsvarer hverken Jaskværk eller Skaberi, men den udtaler tillidsfuldt den Ret, som Talentet har til, hvor ingen gængse Form og intet givet Stof tilfredsstiller dets Naturs ejendommelige Krav, at vælge nye Stoffer, danne nye Former, indtil det finder en Byggeplads af den Beskaffenhed, at det uden at overspænde nogen af sine Kræfter kan faa Brug for dem alle, og udfolde dem let og frit. En saadan Byggeplads fandt Digteren *H. C. Andersen* i Æventyret.

I

Man støder i Æventyrene paa Begyndelser som denne: «Man skulde rigtignok tro, at der var Noget paa Færde i Gadekæret, men der var ikke Noget paa Færde! Alle Ænderne,

ligesom de allerbedst laa paa Vandet, nogle stod paa Hovedet, for det kunde de, satte med ét lige i Land; man kunde se i det vaade Ler Sporene af deres Fødder, og man kunde høre et langt Stykke borte, at de skreg,» eller som denne: «Se saa! nu begynder vi. Naar vi er ved Enden af Historien véd vi mere end vi nu véd, for det var en ond Trold! det var en af de allerværste, det var «Dævelen».» Ordstillingen i de enkelte Sætninger, Periodens Bygningsmaade, den hele Ordning strider imod Ordføjningslærens simpleste Regler. «Saaledes skriver man ikke.» Det er sandt; men saaledes taler man. Til voksne Mennesker? Nej, men til Børn, og hvorfor skulde man ikke have Lov til at nedskrive Ordene i den Orden, i hviken man siger dem til Børn? Man ombytter her den almindelige Norm med en anden; ikke det fra daglig Tale løsrevne Skriftsprogs Regler, men Barnets Fatte-Evne er det Bestemmende her; der er Metode i denne Uorden, som der er Metode i Barnets Sprogfejl, naar det siger: «Du lyvede» istedenfor «Du løj». At erstatte det vedtagne Skriftsprog med det frie Talesprog, at ombytte den Voksnes stivere Udtryksmaade med den, Barnet bruger og forstaar, det bliver Øjemedet for Digteren i samme Øjeblik, han beslutter at fortælle «Æventyr for Børn». Han gør dristigt Fordring paa at udtrykke sig mundtligt, skønt paa Prent; han vil ikke skrive, han vil tale, eller rettere han vil gerne skrive som et Skolebarn, naar han derved blot undgaar at tale som en Bog. Det skrevne Ord er fattigt og forladt, det mundtlige har en Hær af Hjælpere i den Trækning af Munden, der efterligner Sagen, hvorom der tales, i den Haandbevægelse, der maler den, i Tonens Længde eller Korthed, skarpe eller milde, alvorlige eller pudsige Karakter, i det hele Minespil og i den hele Holdning. Jo mere oprindeligt det Væsen er, til hvem der tales, desmere forstaar det gennem disse Hjælpemidler. Den, der fortæller et Barn en Historie, fortæller uvilkaarligt med mange Bevægelser og megen Skæren Ansigter; thi Barnet ser Historien ligesaa meget, som det hører den; det agter, næsten som Hunden, mere paa den kærlige eller forbitrede Betoning, end paa, om Ordene udtaler Godhed eller Vrede. Den, der skriftligt henvender sig til Barnet, maa altsaa forsøge at smelte det skiftende Tonefald, de pludselige Pavser, de beskrivende Haandbevægelser, den frygtindjagende Mine, det Omslaget bebudende Smil, Spøgen, Kærtegnene og den Appel, der vækker den indslumrede Opmærksomhed, at smelte alt dette

ind i Foredraget, og da han ikke ligefrem kan synge, male eller danse Begivenheden for Barnet, mane Sangen, Maleriet og Mimiken ned i sin Prosa, saa at de ligger i den som bundne Kræfter, og rejser sig, saasnart som Bogen bliver aabnet. For det første: Ingen Omskrivninger, Alt siges her rent ud af Posen, ja mere end siges, brummes, nynnes og tudes: «Der kom en Soldat, marcherende hen ad Landevejen, *En to, En to.*» «Og de udskaarne Trompetere blæste: Tratteratra! der er den lille Dreng, Tratteratra!» «Hør, sagde Sneglefader, hvor det tromme-rommerommer paa Skræpperne». Her begyndes som i *Gaaseurten* med et «Nu skal Du høre!», der øjeblikkeligt tager Opmærksomheden i Beslag. Her spøges paa Barnets Vis: «Saa huggede Soldaten Hovedet af Heksen. *Der laa hun.*» Man hører Barnelatteren, der følger paa denne korte, ikke meget følsomme, men anskuelige Fortællemaade af Drabet. Her anslaas saa bløde Toner som denne: «Solen skinnede paa Hørren og Regnskyerne vandede den; det var ligesaa godt for den, som det er for Smaabørn at blive vaskede og saa faa et Kys af Moder, de bliver jo deraf meget dejligere.» At der paa dette Sted sker en lille Pavse i Oplæsningen, under hvilken Barnet faar det i Teksten ommeldte Kys, det er Noget, som forstaar sig af sig selv; thi Kysset ligger i Bogen. Hensynet til den unge Læser kan kun føres videre endnu, idet Digteren i Kraft af sin smidige Samhu ganske gør sig til Et med Barnet og lever sig saa fuldkomment ind i dets Forestillingskres, i dets Synsmaade, ja i dets rent legemlige Synsfelt, at han finder en Sætning som denne under sin Pen: «Det største grønne Blad her tillands, det er da rigtignok et Skræppeblad; holder man det foran sin lille Mave, saa er det ligesom et helt Forklæde, og lægger man det paa sit Hoved, saa er det i Regnvejr næsten ligesaa godt som en Paraply, for det er saa forfærdelig stort.» Det er Ord, som et Barn kan forstaa og ethvert Barn.

Hvor Andersen dog er lykkelig! Hvilken Forfatter har et Publikum som han! Hvad skal Videnskabsmanden sige, som især i et lille Land skriver for et Publikum, der hverken læser eller vurderer ham, og som læses af fire eller fem — Medbejlere eller Modstandere. En Digter er i Almindelighed heldigere stillet, men skønt det er en Lykke at læses af Mænd, og skønt det er en misundelsesværdig Lod at vide sine Skrifter gennembladede af fine Fingre, der bruger Silketraade som Mærker, saa er der

dog Ingen, hvis Læsekres er blot tilnærmelsesvis saa frisk og saa opvakt, som den, der er Andersen vis. Hans Æventyr er den eneste Bog, vi har stavet, og som vi læser endnu. Der er enkelte iblandt dem, i hvilke Bogstaverne bestandig forekommer En større, Ordene vægtigere end i de andre, fordi man første Gang lærte dem at kende Bogstav for Bogstav, og Ord for Ord. Og hvilken Fryd maa det ikke have været for Andersen at sé i Drømme rundt om sin Lampe denne Vrimmel af Barneansigter i tusindvis, denne Mylr af blomstrende, rosenkindede, krøllede smaa Hoveder som i de katolske Altertavlers Skyer, hvidhaarede smaa danske Drenge, fine engelske Baby'er, sortøjede smaa Hindupiger, at se dem for sig, rige og fattige, stavende, læsende, hørende, i alle Lande, i alle Tungemaal, snart sunde og glade, trætte efter Legen, snart svage, blege, med gennemsigtig Hud efter en af de utallige Sygdomme, hvormed Jordens Børn er velsignede, og se dem begærligt udstrække dette Virvar af hvide og mørkebrune Hænder efter hvert nyt Blad Papir. En saa troende, saa dybt opmærksom, saa utrættelig Læseverden har ingen Anden. Ingen Anden har heller en saa ærværdig; thi end ikke Alderdommen er saa ærværdig og saa hellig som Barnealderen. Her er en hel Række af fredelige og idylliske Syner: Der læses højt, og Børnene lytter med Andagt, eller den Lille sidder fordybet med begge Albuer mod Bordet, og Moderen læser i Forbigaaende med over Barnets Skulder. Er det ikke Umagen værd at skrive for en Tilhørerkres som denne, og gives der vel nogen, som har en mere uberørt og mere redebon Fantasi?

Der gives ingen, og man behøver kun at studere Tilhørernes Indbildningskraft for at lære Fortællerens at kende. *Udgangspunktet* for hans Kunst er Barnets Leg, der gør Alt til Alt. Derfor gør Andersens spillende Lune Legetøjsstykker til naturlige Skabninger, til overnaturlige Væsener (Trolden) til Helte, og bruger omvendt hele Naturen og alt det Overnaturlige, Helte, Trolde og Feer som Legetøj, det vil sige som kunstneriske Midler, hvilke i enhver ny kunstnerisk Sammenhæng bliver stemplede og myntede om. *Nerven* i denne Kunst er Barnets Indbildningskraft, der besjæler og personliggør Alt; derved levendegør den et Stykke Bohave saavelsom en Plante, en Blomst saavelsom en Fugl eller Kat, og Dyret ligesaa fuldt som Dukken, som Portrætet, som Skyerne, Solstraalerne, Vindene og Aarets Tider. Selv en Springgaas bliver da for Barnet et levende Hele, et tænkende, villende

Væsen. *Forbilledet* for en saadan Poesi er Barnets Drøm, i hvilken Barneforestillingerne veksler endnu hurtigere og med endnu dristigere Forvandlinger end i Legen; derfor tyer Andersen (som i *Lille Idas Blomster*, *Ole Lukøje*, *Lille Tuk*, *Hyldemor*) let til Drømmen som til sit Arsenal; derfor finder han tidt, naar han lader Barnedrømmen tumle med de Forestillinger, der opfylder og ængster Barnesindet, sine ypperligste Indfald, som naar den lille Hjalmar i Drømme hører, hvor det jamrer sig inde i hans Skrivebord fra de skæve Bogstaver, der ligger paa Næsen: ««Se saadan skulde I holde Eder!» sagde Forskriften, «se saadan til Siden, med et rask Sving!» «O vi vil saa gerne,» sagde Hjalmars Bogstaver, «men vi kan ikke, vi er saa daarlige!» «Saa skal I have Kinderpulver!» sagde Ole Lukøje. «O nej!» raabte de, og saa stod de saa ranke, at det var en Lyst.» Saaledes drømmer et Barn. Men *Sjælen* i denne Poesi er dog hverken Drømmen eller Legen, det er en egen, atter barnlig, men tillige mere end barnlig Evne til ikke blot at lade det Ene gælde for det Andet, altsaa ombytte Alt, eller lade det Ene leve i det Andet, altsaa levendegøre Alt. men til ved det Ene hurtigt og flygtigt mindet om det Andet, genfindende det Ene i det Andet, at almindeliggøre, at lade Billedet blive Sindbillede, at gøre Drømmen til Myte, og ved en kunstnerisk Overflytning at forvandle det enkelte æventyrlige Træk til Brændpunkt for hele Livet.

En saadan Fantasi trænger ikke langt ind i Tingenes Kærne, den sysler med Smaating; den øjner de grove Fejl, ikke de store; den træffer, men ikke dybt; den rammer, men ikke blodigt; den flyver som et bevinget Insekt fra Sted til Sted, dvælende paa de mest uensartede Punkter, og den spinder som et kløgtigt Insekt sit fine Spind fra mange Udgangspunkter sammen til et Hele. Hvad den frembringer er ikke et Sjælemaleri, ikke en ligefrem Menneskeskildring, men et Værk, som med al dets kunstneriske Fuldkommenhed allerede var antydet i *Fodrejsens* uskønne og forvirrede Arabesker.

Medens Æventyrdigtningen nemlig ved sit Indhold erindrer om gamle Mytedannelser *(Hyldemor*, *Snedronningen)*, om de Folke-Æventyr, paa hvis Grund den undertiden er bygget, om Ordsprog og Oldtids-Fabler, ja om det nye Testamentes Parabler (Boghveden straffes som Figentræet), medens den saaledes altid holdes sammen af en Idé, kan den med Hensyn til sin Form sammenlignes med de fantastiske Dekorationsmalerier (Hilkers f. Eks.), i hvilke ejen-

dommeligt stiliserede Planter, livfulde Blomster, Duer, Paafugle og Menneskeskikkelser slynger sig sammen og gaar over i hverandre.

En Form, der for enhver Anden vilde være en Omvej til Maalet, en Hindring og en Forklædning, bliver for Andersen den Maske, under hvilken han først føler sig rigtigt fri, rigtigt oprømt og sikker; hans barnlige Genius leger som de bekendte antike Børneskikkelser med Masken, vækker Latter, morer og skræmmer bag den. Saaledes bliver Æventyrets i al sin Ligefremhed maskerede Udtryksmaade hans Stemmes naturlige, ja klassiske Tonefald, der meget sjældent slaar over eller klinger falsk. Det Eneste, som nu og da finder Sted, er, at man for Æventyrets rene Mælk faar en Slurk Mælkevand, idet Tonen bliver lidt vel følsom og blødsøden *(Den stakkels Johannes, Den stakkels Fugl, Den stakkels Tommelise!)*, hvad forøvrigt sjældent sker i de fra Folke-Æventyrene tagne Æmner som *Fyrtøjet, Store Klaus og Lille Klaus* o. s. v., hvor det naivt Lystige, Friske og Haarde i Fortællingen, der uden mindste medlidende eller klynkende Frase beretter om Ugerninger og Mord, kommer Andersen til Gode og stiver hans Figurer i Vejret. Mindre sikker er Tonen derimod i de blandt Æventyrene indførte lyriske Udbrud, i hvilke Digteren i en bevæget og patetisk Prosa kaster et flygtigt og omfattende Blik ud over et stort Tidsrum af Historien *(Ærens Tornevej, Svanereden)*. Her er der et vist Sving, en vis jagende Begejstring i Stemningen, der synes mig at staa i et Misforhold til det lidet betydelige Tankeindhold.

Paa de nu nævnte faa Undtagelser nær er Æventyrenes Fortællemaade fuldkommen i sin Art.*)

Lad os, for at lære den tilbunds at kende iagttage Digteren ved hans Arbejde. Lad os gennem Studiet af hans Fremgangsmaade vinde en mere indtrængende Forstaaelse af dens Resultat. Der er et Tilfælde, hvor hans Arbejden lader sig iagttage nærved, det er, naar han omarbejder. Vi behøver da ikke i Almindelighed at fornemme eller at rose, vi kan overfor en forskellig Fortællemaade Punkt for Punkt, tydeligt og nøjagtigt, bestemme,

*) De plettes en sjælden Gang af stygge Sprogfejl, især af Germanismer: «Vor Herre har kær den gamle Svanerede.» «Jeg kan sige Dig, jeg gifter Kongedatteren.»

hvad det er, han udelader, hvad det er, han fremhæver, og saaledes se hans egen vokse frem under vore Øjne:

Andersen blader en Dag i Don Manuels *Grev Lucanor*, fornøjer sig ved de gamle spanske Historiers enfoldige Visdom, ved deres fine, middelalderlige Fremstilling, og standser ved

«Kapitel VII

Handler om, hvad der hændte en Konge med tre Bedragere.

Grev Lucanor talte en anden Gang med Patronio, hans Raadgiver, og sagde til ham: Der er kommen en Mand til mig, og har berettet mig en meget vigtig Sag. Han lader sig forstaa med, at den i høj Grad vil være til mit Bedste. Men han siger, at ingen Mand i Verden maa vide den, hvormegen Pris jeg end sætter paa ham, og han paalægger mig i den Grad indstændigt Bevarelsen af denne Hemmelighed, at dersom jeg aabenbarer den til Nogen, vil efter hans Paastand al min Ejendom og mit Liv være i den største Fare. Og fordi jeg véd, at man ikke kan sige Eder Noget, uden at I skønner, om det siges til det Gode eller svigefuldt, beder jeg Eder sige mig, hvad Eder synes i denne Sag. Hr. Greve, svarede Patronio, for at I kan forstaa, hvad det tykkes mig, der her er at gøre, vilde jeg ønske, at I vilde høre, hvad der hændte en Konge med tre Bedragere, der kom til ham. Greven spurgte, hvad der var hændt hin Konge.»

Denne Indledning er som et Program; man erfarer først det nøgne Spørgsmaal, paa hvilket den følgende Historie vil give Svar, og man føler, at Historien kun er til for Svarets Skyld. Vi maa da altsaa ikke selv have Lov til af Fortællingen at uddrage, hvad Lære vi finder i den; den skal med Vold og Magt henføres til Spørgsmaalet om Tillid til den Hemmelighedsfulde. Denne Fortællemaade er den praktiske, ikke den frie, ikke den poetiske; den indskrænker altfor stærkt den Fornøjelse, som Læseren føler ved selv at finde den dulgte Moral. Fantasien vil nok have sig Arbejdet gjort let, den vil ikke virkeligt anstrænge sig; men den vil ikke have sin lette Gerning foregrebet, den vil som gamle Folk, hvem man for et Syns Skyld lader arbejde, ikke mindes om, at dens Arbejde kun er Leg. Naturen behager, naar den synes Kunst, siger Kant, Kunsten, naar den synes Natur. Hvorfor? Fordi den tilslørede Hensigt behager. Dog ligemeget, lad os læse videre i Bogen:

«Hr. Greve, sagde Patronio, der kom tre Bedragere til en Konge og sagde, at de var ganske fortrinlige Mestere i at forfærdige Tøjer, og at de i Særdeleshed kunde forfærdige et Slags Tøj, som kunde ses af Enhver, der var Søn af den Fader, alle mente, han havde, men aldrig af den, som ikke var Søn af den Fader, man ansaa for hans. Kongen behagede dette meget, da han tænkte, at han ved Hjælp af dette Tøj kunde faa at vide, hvilke Mænd i hans Rige der var Sønner af dem, som burde være deres Fædre, og hvilke ikke, og da han saaledes kunde berigtige Meget i sit Land; thi Morerne tager ikke Arv efter deres Fader, uden at de virkelig er hans Børn. Derfor befalede han at give dem et Palads, hvori de kunde arbejde.»

Det begynder ikke dumt, der er Lune i denne Historie; men, tænker Andersen, vilde man benytte den paa Dansk, maatte man rigtignok vælge et andet Paafund, mere passende for danske Børn og for den bekendte nordiske Uskyld. Og dernæst denne Konge; han staar her i Fortællingen som en Brikke; hvorfor kommer Bedragerne netop til ham? hvad er hans Beskaffenhed? er han pragtlysten, er han forfængelig? Man ser ham ikke for sig. Bedst var det, om han var en Nar af en Konge. Man burde tegne ham, stemple ham med et Ord, et Mundheld.

«Og de sagde til ham, at han for at være vis paa, de ikke bedrog ham, skulde lade dem indespærre i hint Palads, indtil Tøjet var færdigt, og dette behagede Kongen meget.»

De faar nu Guld, Sølv og Silke, udbreder, at Vævningen er begyndt, bringer ved deres dristige Paapegen af Mønster og Farve Kongens Udsendinge til at erklære Tøjet for fortrinligt, og opnaaer saaledes tilsidst Besøg af Kongen, der, da han mærker, han Intet ser, «holder sig for død; thi han tror, at han ikke er en Søn af Kongen, som han ansaa for sin Fader.» Han roser da Tøjet overmaade, og alle gør som han, indtil han en Dag i Anledning af en Fest iklædes de usynlige Klæder; han rider da en Tur igennem Byen, «og det var godt for ham at det var Sommer.» Ingen saa Tøjet, men Enhver var bange for ved Tilstaaelsen af sin Uformuenhed til dette Syn at blive ødelagt og vanæret. Derfor blev denne *Hemmelighed* bevaret, og Ingen dristede sig til at aabenbare den, indtil en Neger, der passede Kongens Hest og

Intet havde at tabe, gik til Kongen og bragte Sandheden for Dagen.

> Den som Dig raader til at være tavs imod din Ven,
> Vil kunne trygt og uden Vidner narre Dig.

En løjerlig og tilmed en meget slet bevist Moral af denne ypperlige Historie. Andersen overspringer Moralen, fjærner med nænsom Haand den tunge Lære, der trykker Fortællingen over til en Side, hvor dens sande Midtpunkt ikke ligger, og fortæller nu med dramatisk Liv i Samtaleform sit fortrinligste Æventyr om den forfængelige Kejser, ham, om hvem man i Byen sagde: «Kejseren er i Klædeskabet.»

Andersen bringer os Fortællingen ganske nær. Der gives ingen Sag, hvis Tilværelse man ikke vover at benægte af Frygt for at holdes for Bastard; men der gives mangen, om hvilken man ikke vover at sige Sandhed af Fejghed, af Frygt for at handle anderledes end «de Andre», af Rædsel for at synes dum. Og denne Historie er evig ny, uden Ende. Den har sin alvorlige, men den har netop ved sin Uendelighed sin humoristiske Side: «Han har jo ikke Noget paa!» raabte tilsidst hele Folket. Og det krøb i Kejseren, thi han syntes, de havde Ret; men han tænkte som saa: «Nu maa jeg holde Processionen ud.» *Og saa holdt han sig endnu stoltere*, og Kammerherrerne gik og bar paa Slæbet, som der slet ikke var.» Det er Andersen, som har gjort Fortællingen komisk.

Dog, vi kan komme hans Fortællemaade nærmere endnu; vi saa' ham genfremstille et fremmed Æventyr; vi kan se ham omarbejde sine egne Forsøg. 1830 udgav Andersen i et Bind Digte *Dødningen, et fynsk Folke-Æventyr,* det samme, som han senere omskrev under Navn af *Rejsekammeraten*. Fortællingen er i sin første Form dannet og værdig. Den begynder saaledes: «Omtrent en Mil fra Bogense finder man paa Marken i Nærheden af Elvedgaard en ved sin Størrelse mærkværdig Hvidtjørn, der kan ses fra selve den jyske Kyst.» Her er smukke og landskabsmalende Naturbeskrivelser; her er en færdig Forfattermanér. «Den første Nat *indlogerede* han sig i en Høstak paa Marken og sov der som en *persisk* Fyrste i sit straalende Sovekammer.» En persisk Fyrste! det forstaas ikke af et Barn. Lad os hellere sætte i Stedet: Den første Nat maatte han lægge sig til at sove i en Høstak paa Marken, anden Seng havde han

ikke. Men det var just nydeligt, syntes han, Kongen selv kunde ikke have det pænere.» Det lader sig forstaa. «Maanen hang som en *argantisk* Lampe under det hvælvede Loft og brændte med en stadig Flamme.» Er Tonen ikke fortroligere, naar man siger: «Maanen var en rigtig stor Natlampe, højt oppe under det blaa Loft, og den stak ikke Ild i Gardinerne»? Historien om Marionetspilleren bliver skrevet om; det er nok, naar vi véd, at Stykket handler om en Konge og en Dronning; Ahasverus, Esther og Mardochæus, som først blev nævnte, er for lærde Navne for Børn. Møder vi et levende Træk, saa beholder vi det: «Dronning Esther knælede ogsaa ned og udstrakte sin Guldkrone, ligesom hun vilde sige: *Tag den! men smør min Gemal og mine Hoffolk!*» Et saadant Sted er et af dem, hvor Æventyrtonen trænger igennem den dannede Form, hvor den Stil, der siger «Du» til Læseren, bryder ud igennem den, der siger «De». Her vrimler det endnu af Forfattersammenligninger: «Af Værten erfarede vore Vandringsmænd, at de var i Hjærterkonges Rige, en fortræffelig Regent og nær beslægtet med Silvio Ruderkonge, der er noksom bekendt af Carlo Gozzis dramatiske Æventyr *De tre Pomeranser.*» Prinsessen jævnføres med Turandot; om Johannes hedder det: «Det var som om han nylig havde læst *Werther* og *Siegwarth*, han kunde kun elske og dø.» Skurrende Toner i Æventyrstilen! Ordene er endnu ikke valgte ud af Barnets Forraad, men Tonen er den vedtagne og Betegnelserne almene: «Johannes talte, men han vidste ikke selv, hvad han sagde, thi Prinsessen smilede saa saligt til ham og rakte ham sin hvide Haand til et Kys; hans Læber brændte, han følte hele sit Indre elektriseret; Intet kunde han nyde af de *Forfriskninger*, Pagerne frembare for ham; han saa' kun sit skønne Drømmebillede.» Lad os engang høre dette i den Stil, vi Alle kender: «Hun var nydelig, rakte Johannes Haanden, og han holdt endnu meget mere af hende end før, hun kunde bestemt ikke være en slem ond Heks, som alle Folk sagde om hende. — De gik op i Salen, og de smaa Pager præsenterede Syltetøj og Pebernødder for dem; men den gamle Konge var saa bedrøvet, han kunde slet ikke spise Noget, og Pebernødderne var ham ogsaa for haarde».

I sin tidlige Ungdom var Andersen, der dengang saa' hen til Musæus som Forbillede, endnu ikke kommen saa vidt, at han forstod at smelte Spøg og Alvor sammen i sit Foredrag; de faldt ud fra hinanden; næppe var Følelsen udtalt, før den for-

styrrende Vrængen øjeblikkeligt indfandt sig. Johannes siger nogle Ord, hvori han udtaler sin Elskov, og Forfatteren tilføjer: «O det var saa rørende at høre! det arme unge Menneske, der før var saa naturligt, saa elskeligt, talte nu ganske som en Claurensk Bog; men hvad gør ikke Kærlighed!» Paa dette Punkt, ved denne snuslærde Vindighed holdt Andersen endnu 1830; men fem Aar senere er hans indre Omdannelse tilende, hans Talent har skudt Ham, hans Mod er vokset, han vover at tale sit eget Sprog.

Det Bestemmende ved denne Sprogform var fra Først af det Barnlige. For at forstaas af saa ungdommelige Læsere som dem, til hvem han henvendte sig, maatte han bruge de allersimpleste Ord, gaa tilbage til de allersimpleste Forestillinger, undgaa alt Ulegemligt, erstatte enhver Omskrivning med ligefrem Tale; men idet han saaledes søger det Enfoldige, finder han det digterisk Skønne, og idet han naaer det Barnlige, viser det sig, at dette Barnlige netop er det Poetiske; thi det almenforstaaelige, naive Udtryk er mere poetisk end det, som minder om Industrien, om Historien, om Literaturen; den haandgribelige Kendsgerning er paa én Gang mere levende og mere gennemsigtig end den, der stilles hen som Bevis for en Sætning, og Talen, som den umiddelbart formes af Læberne, er mere ejendommelig end den blege Omskrivning med et «at»*.

At dvæle ved dette Sprog, at fordybe sig i dets Ordforraad, dets Sætningsbygning, dets Betoning er ikke Vidnesbyrd om nogen Smaalighedsaand og gøres ikke af Kærlighed til Glosen som Glose. Sproget er vel kun Digterværkets Overflade! men ved at lægge sin Finger paa Huden føler man den bankende Puls, der angiver Hjærteslaget i det Indre. Geniet er som et Uhr; den synlige Viser styres af den usynlige Fjeder. Geniet er som et sammenrullet Nøgle; uopløseligt og forviklet som det viser sig, er det dog i sin indre Sammenhæng uadskilleligt ét. Har man

* Sammenlign saadanne Steder som disse: «Det er ligesom om En sad og øvede sig paa et Stykke, han ikke kan komme ud af, altid det samme Stykke. «*Jeg faar det dog ud!*» siger han nok, men han faar det dog ikke ud, hvor længe han spiler.» — «De store hvide Snegle, som fornemme Folk i gamle Dage lod lave til Frikassé, spiste og sagde: «*hum! hvor det smager!*», for de troede nu at det smagte saa dejligt, de levede af Skræppeblade.»

blot fat i Traadens yderste Ende, kan man prøve paa langsomt og forsigtigt at vikle selv den mest sammenslyngede Traad af dens Vindsel. Den lider Intet derved.

II

Holder vi da Traaden fast, saa forstaar vi, hvorledes det Barnlige i Æventyrenes Foredrag og Forestillingskres, den trohjærtede Maade, hvorpaa de beretter det Usandsynligste, netop giver dem digterisk Værd. Thi hvad der gør et Aandsværk betydningsfuldt, hvad der giver det Udbredelse i Rummet og blivende Værd i Tiden, det er den Magt, hvormed det formaar at fremstille det i Rummet Udbredte og i Tiden Blivende. Det *staar* ved den Kraft, hvormed det paa en klar og formfuldendt Maade anskueliggør det Uforanderlige. De Skrifter, der fastholder de i Tiden eller i Rummet snævert begrænsede Stemninger eller Følelser, dem, der drejer sig om rent stedlige Forhold, eller som bæres oppe af en Modesmag, der finder sit Foster og sit Billede i dem, forsvinder med den Mode, der frembragte dem. En Gadevise, en Avisartikel, en Festtale, en «varm og smuk Skaal» fastholder en Stemning, der overfladisk har opfyldt en By otte Dage, og lever derfor selv omtrentlig samme Tidsrum. Eller for at stige højere: Der opstaar paa én Gang i et Land en vis underordnet Tilbøjelighed, f. Eks. en Lyst til at spille Privatkomedie, som den hos os bredte sig mellem 1820 og 1830. En saadan Stemning er vel i og for sig ikke betydningsløs (denne var f. Eks. et Forspil for hele vor kommende Lystspilliteratur), men fra Sjæleforskningens Synspunkt er den aldeles overfladisk, thi den angriber slet ikke Sjælens dybere Lag. Gøres den da nu til Genstand for Satire, som den f. Eks. blev det i Rosenkildes *Den dramatiske Skrædder* eller i Hertz's *Hr. Burchardt og hans Familie*, saa bliver disse Værker, der uden at drage Farsoten ind under noget højere Synspunkt, kun fremstiller og latterliggør den, ligesaa kortvarige som den. Stiger vi nu et Trin højere, saa kommer vi til de Værker, der levendegør en hel Slægts, en hel Menneskealders sjælelige Tilstand. Saadanne Frembringelser er det forrige Aarhundredes godmodige Drikkeviseliteratur, det nærværendes politiske Lejlighedsviseliteratur. De er historiske Vidnesbyrd; men deres Liv og deres poetiske Værdi staar i ligefremt For-

hold til den Vægt, hvormed de naaer ned til det dybere Almenmenneskelige, det i den historiske Strømning Faste. Med stor og afgjort Betydning fremtræder nu i denne Trinrække de Værker, i hvilke et Folk gennem et halvt eller et helt Aarhundrede eller i et helt historisk Tidsrum har set sig afbildet, og ved hvilke det har fundet sig tilfreds med Ligheden. Saadanne Værker maa nemlig nødvendigvis fremstille en Sjælstilstand af betydelig Varighed, og som, netop fordi den er saa varig, maa have sin geologiske Plads i Sjælens dybere Lag, da ellers Tidsbølgerne vilde feje den meget tidligere bort. Disse Værker fremstiller nemlig en Tids forbilledlige Personlighed, ɔ: den Personlighed, der foresvæver Tidens Mennesker som deres Genbillede og Mønster. Det er denne Personlighed, hvem Kunstnere og Digtere hugge, male og skildre, og for hvem Musikere og Digtere skrive. I den græske Oldtid var det den smidige Væddekæmper og den videbegærlige, spørgelystne Yngling, i Middelalderen Ridderen og Munken, under Ludvig XIV Hofmanden, i det 19de Aarhundredes Begyndelse var det Faust. De Værker, der fremstiller slige Skikkelser, udtrykker da en hel Tidsalders sjælelige Tilstand, men de betydeligste af dem udtrykker mere endnu, de afspejler og sammenfatter tillige et helt Folks, en hel Stammes, en hel Kulturs Grundvæsen, idet de naaer de allerdybeste, mest elementære Lag i Menneskesjælen og i det Samfund, den i sin Lilleverden afbilder og repræsenterer. Man kunde saaledes skrive en hel Literaturs Historie med nogle faa Navne, ved at skrive dens forbilledlige Personligheders. Vor danske Literatur i den første Halvdel af det 19de Aarhundrede ligger f. Eks. imellem disse to: Aladdin og Frater Taciturnus i *Stadier paa Livets Vej*. Den Første er dens Udgangspunkt, den Anden dens Fuldendelse og Slutning. Da nu disse Personligheders poetiske Værd som sagt beror paa den Dybde, med hvilken de grunde i Folkekarakteren eller i Menneskenaturen, saa vil man let se, at f. Eks. en Personlighed som Aladdin for at forstaas i sin ejendommelige Skønhed maa sammenlignes med den ideale Personlighed, som fra Tidernes Begyndelse lyser os imøde i det danske Folks Fantasi. Man finder denne Personlighed ved at sammenholde et stort Antal af Folkets ældste Gude- eller Helte-Skikkelser. Skulde jeg anføre et enkelt Navn, vilde jeg nævne Uffe hin Spage. I Dyder som i Fejl er han en Kolos af en dansk forbilledlig Helt. Det er let at se, i hvilken Grad alle Oehlenschlägers bedste Figurer, hans rolige Thor, hans

sorgløse Helge og hans uvirksomme Aladdin slægter Uffe paa, og man ser ved denne Betragtning, hvor dybt Aladdin griber ned i Folkekarakteren, paa samme Tid som han udtrykker et Tidsideal af omtrent et halvt Aarhundredes Varighed. Hvorledes Frater Taciturnus er en Variant af Fausttypen, vilde det ligeledes være let at anskueliggøre. Undertiden er det da muligt at vise, hvorledes den forbilledlige Personlighed gennem en Tidsalder strækker sig over de forskelligste Lande og Folk, over en hel Verdensdel, og efterlader sit Stempel i en Gruppe af Literaturværker, der ligner hverandre som Aftryk af samme Aandsform, Aftryk af samme uhyre Signet i de mest forskelligtfarvede Oblater. Saaledes stammer den Personlighed, der i vor Literatur fremstilles og forklares som «Johannes Forføreren», fra Byrons Helte, fra Jean Pauls Roquairol (*Titan*), fra Chateaubriands René, fra Goethes Werther, og fremstilles ganske samtidigt i Lermontovs Petsjorin *(Vor Tids Helt)*. Til at styrte en saadan Personlighed er Tidens almindelige Bølgeslag og Storme ikke nok; Revolutionen 1848 kaster ham overende.

Modsætninger berører hinanden. Paa samme Maade som en dybtindgribende, almenmenneskelig Sjæle-Sygdom paa én og samme Tid strækker sig over hele Europa og ved sin Dybde bevirker, at de Værker, der først udførtes som dens Genbilleder, bliver staaende som dens Mindesmærker, saaledes bliver af samme Grund de Værker europæiske og længelevende, der gengiver det mest *Elementære* i den sunde Menneskenatur: den barnlige Fantasi og den barnlige Følelse, og der altsaa beraaber sig paa Kendsgerninger, som Alle har oplevet, (alle Børn lukker Kongeriger i Laas med en Nøgle); de fremstiller det Liv, som fandt Sted i Menneskesjælens første Leveaar, og naaer altsaa ned til et Lag, der ligger dybest i alle Folk og i alle Lande. Dette er den simple Forklaring, jeg giver af den Kendsgerning, at Andersen alene blandt alle vore Digtere har faaet en europæisk, ja mere end europæisk Udbredelse. Jeg har ikke hørt nogen anden Forklaring, uden det skulde være denne, at det kommer af, han selv har rejst rundt og sørget for sin Berømmelse. Ak! kunde Rejser gøre det, saa vilde det Ankerske Legat efterhaanden skabe os en hel Krans af europæiske Berømtheder, som det allerede skaber os Digter paa Digter. Men selv de andre mindre ondskabsfulde Forklaringsgrunde, jeg kunde tænke mig anførte, som f. Eks., at han næsten ene blandt vore større Digtere har skrevet

i Prosa og derfor ene taaler at oversættes, at hans Kunstart er saa folkelig, eller at han er vor største Aand, siger enten meget for lidt eller meget for meget. Vi har i vor Literatur adskillige Aander, der er større end Andersen, vi har mange, der med Hensyn til Begavelse slet ikke staar tilbage for ham. Men vi har ingen, hvis Frembringelser er saa elementære. Har Heiberg ligesom han havt det Mod at danne sig en ny Kunstart (i Vaudevillen, saa har han ikke havt den *Lykke* som han: at finde en enkelt Kunstart, i hvilken han kunde nedlægge sin hele Begavelse, forene alle sine Evner, virke med alle sin fine og rige Aands Midler, saaledes som Andersen kan det i Æventyret, og ligesaa lidt at finde Stoffer, ved hvilke Tids- og Stedforholdene bliver af forsvindende Betydning. Hans bedste Vaudeville, *De Uadskillelige*, vilde kun kunne forstaas i det Par Lande, hvor man som hos os kender den «Salighedens Maadeholdsforening», hvormed der i Vaudevillen drives Spot. Men, som der udfordres Mod til at have Talent, saaledes udfordres der Lykke til at have Geni, og Andersen har hverken manglet Lykken eller Modet.

Det Elementære i Andersens Poesi sikrede ham en Læsekres blandt fremmede Landes Dannede. Det sikrer ham en endnu mærkeligere blandt vort eget Lands Udannede. Det Barnlige er i selve sit Væsen folkeligt, og til Udbredelsen udefter svarer en Udbredelse nedefter. Paa Grund af den dybe og sørgelige, men naturlige Spaltning af Samfundet i forskellige Dannelses-Lag, virker den gode Literatur næsten slet ikke paa mere end en enkelt Klasse. Naar en Række Arbejder som Ingemanns Romaner tilsyneladende gør en Undtagelse, saa er det nærmest i Kraft af Egenskaber, der fjerner dem fra de Dannede: Usandhed i Karakterskildringen og i den historiske Farve. Det er med Ingemanns Romaner som med Grundtvigs Læresætninger: vil man forsvare dem, kan det ikke ske ved at bevise deres Sandhed, men ved rent praktisk at paavise den ydre Nytte, de har stiftet, den Gavn, de har gjort Danskheden, Folkeoplysningen, Fromheden o. s. v. Ingemanns Romaner staar nu i et mærkeligt Forhold til Andersens Æventyr. De sidste læses af de mindre Børn, de første af de ældre. Æventyrene svarer til Barnets og den lidt ældre Piges overdaadige Indbildningskraft og varme Medfølelse, Romanerne til Barnets og især til den lidt ældre Drengs fantastiske Daadstrang, til den vaagnende Ridderligheds-følelse, Forfængelighed, Behagelyst og Kækhed. De sidste er

skrevne for voksne Mennesker; men Nationens sunde Sans har langsomt ladet dem synke, indtil de fandt deres naturlige Publikum imellem ti og tolv. Sandhed er noget Relativt. For den Tolvaarige er disse Bøger ligesaa fulde af Sandhed, som for den Tyveaarige af uskyldig Løgn. Og man maa læse dem til tolv Aar; thi til tolv og et halvt er det allerede for sent, hvis man er en Smule fremmelig. Med Æventyrene er det omvendt. Fra først af skrevne for Børn og bestandig læste af disse, er de hurtigt stegne op til de Voksne og er af dem blevne lyste i Kuld og Køn.

Det var da et Greb, et Fund at blive Børnenes Digter. Efter langvarig Famlen, efter mislykkede Forsøg, der nødvendigvis maatte kaste et falsk og ironisk Lys over Selvfølelsen hos en Digter, hvis Stolthed mest blev berettiget ved den Fremtid, han følte at han bar paa, efter mange Aars Flakken forvildede Andersen, en ægte Ætling af Oehlenschläger, sig ind i Oehlenschlägers Spor og fandt sig en Aften staaende udenfor en lille uansélig, men hemmelighedsfuld Dør, Æventyrets Dør; han rørte ved den, den gav efter, og han saa' i Mørket derinde det lille *Fyrtøj* brænde, det blev hans Aladdinslampe. Han slog Ild dermed, og Lampens Aander: Hundene med Øjne som Thekopper, som Møllehjul, som Rundetaarn, stod hos ham og bragte ham de tre uhyre Kister med alle Æventyrets Kobberpenge, Sølvpenge og Guldpenge. Det første Æventyr var der, og *Fyrtøjet* drog alle de andre efter sig. Held den, der finder sit *Fyrtøj!*

I hvad Forstand er nu Barnet Andersens ideale Figur. Der kommer altid i Verden et vist Tidspunkt, paa hvilket Literaturen pludselig ligesom opfinder det, der længe har ligget ubemærket hen i Samfundet. Saaledes findes i en Literatur efterhaanden Borgeren (hos os af Holberg), Studenten, Bonden, Arbejderen o. s. v. Paa Platons Tid var Kvinden endnu ikke opdaget. Barnet opdages paa forskellig Tid i de forskellige Literaturer, i England f. Eks. meget tidligere end i Frankrig. Andersen opdager Barnet i Danmark. Dog her som overalt staar ikke Opdagelsen uden Forudsætninger og uden Betingelser, og her som overalt er i *vor* Literatur Oehlenschläger den, hvem den første Tilskyndelse, den Grundopdagelse skyldes, der betinger næsten alle de senere Digteres. Barnets Indsættelse i dets naturlige poetiske Rettigheder er kun et af de mange Udslag af *Naivetetens* Tronbestigelse, som Oehlenschläger i vor danske Literatur er Mester for.

Det 18de Aarhundrede, der har sin Styrke i den dømmende

og sluttende Forstand, sin Fjende i Indbildningskraften, i hvilken det kun ser de forældede Overleveringers Forbundsfælle og Livegne, sin Dronning i Logiken, sin Konge i Voltaire, sin Poesis og sin Videnskabs Genstand i det almene, det oplyste og selskabelige Menneske, sender Barnet, der hverken er selskabeligt eller oplyst eller alment, ud af Dagligstuen og langt, langt ind i Ammestuen, hvor det kan høre Æventyr, Sagn og Røverhistorier, saa meget som det lyster, vel at mærke, naar det sørger for som voksent Menneske at have glemt alt dette Uværdige. I det 19de Aarhundredes Samfund*) indtræder Reaktionen. Istedenfor det selskabelige Menneske træder det enkelte Menneske, det personligè Menneske (fra Aladdin til Frateren). Man tilbad det Bevidste, nu tilbeder man det Ubevidste, Schellings Naturfilosofi afløser Fichtes Jeg-System; man fører Krig mod den golde Forstandsovervejelse, bringer Sagn og Æventyr til deres Værdighed paany, drager Ammestuen og dens Beboere paany frem til Ære, undertiden endog til altfor megen. Rundt i alle Lande samles Folke-Æventyrene og i de fleste Lande begynder Digterne at bearbejde dem. De følsomme tyske Forfattere fra Overgangstiden (Kotzebue og Iffland) bringer Børnene paa Scenen i den Hensigt at røre; selv Oehlenschläger indfører Børn i sit Teater og maa høre ilde derfor af Heiberg. Paa Opdragelses-Omraadet har Rousseau slaaet til Lyd med sine samfunds- og ungdomsledende Lærdomme; der skænkes Barnet og i Særdeleshed den barnlige *Natur* en Opmærksomhed, som aldrig tilforn var vist den, og Sværmeriet for at opdrage paa Børnene (Campe) fortrænges efterhaanden af Sværmeriet for Barnets «Naturtilstand» (se allerede den Rousseauske Retning i Götz v. Berlichingens Samtale med hans lille Søn).

Fra Barnet er der kun ét Skridt til Dyret Dyret er et Barn, der aldrig bliver til andet end Barn. Den samme Trang til at lade Livet gaa op i Selskabsliv, som i det attende Aarhundrede havde fjernet Barnet, havde ogsaa sat Dyret udenfor, Den samme Tørst efter Troskyldighed, efter Natur, efter det Uskyldige og Ubevidste, som førte Poesien til Barnet, fører den til Dyret, og fra Dyret til den hele Natur. Rousseau, som taler Barnets Sag, taler tillige Dyrets Sag, og først og fremmest, først og sidst, med stadig Tilbagevenden Naturens. Han studerer Botanik, skriver til Linné, udtaler sin Beundring for ham og Kærlighed

*) Jeg drager ikke Skillelinjen skarpt ved Aarhundredeskiftet.

til ham. Den naturvidenskabelige Naturbetragtning bestemmer den sociale, der paany bestemmer den poetiske. Bernardin de St. Pierre indfører Naturbeskrivelsen i den franske Prosa med sin mærkværdige Fortælling *Paul et Virginie* og, hvad vel maa paaagtes, paa samme Tid som han opdager Landskabet, indfører han to Børn som Helt og Heltinde. Alexander von Humbolt fører paa sine Rejser i Troperne *Paul et Virginie* med sig, læser den med Beundring højt for sine Rejsefæller i den Natur, den beskriver, og taler med Taknemmelighed om hvad han skylder Saint-Pierre. Humboldt paavirker Ørsted, der dybt paavirker Andersen. Den medfølende Naturbetragtning indvirker paa den videnskabelige, der atter indvirker paa den poetiske. Chateaubriand beskriver paa sin farvefulde, glimrende Maade en Natur, beslægtet med den, som Saint-Pierre havde optaget i sit fredelige, naturdyrkende Sind. Steffens foredrager i sine berømte Forelæsninger første Gang det naturlige Natursystem i Danmark (se det trykte Indledningskursus). Ved Aaret 1831, altsaa paa samme Tid som Andersens Æventyr opstaar, stiftes i England (det samme Land, der havde begyndt med at indføre Barnet i Literaturen) den første Forening mod Dyrplageri; der oprettes Filialer i Frankrig og i Tyskland, hvor saadanne Foreninger stiftes i München, Dresden, Berlin og Leipzig. I Strøtankerne i *Enten-Eller* spotter Kierkegaard over en af disse Foreningers Stiftelse; han ser i dem kun en Ytring af den i hans Øjne om Personlighedernes Ynkelighed vidnende Sammenslutningsdrift. Gaar vi tilbage til Danmark, da bemærker vi, at vort nationale, naturtro Landskabsmaleri tager sit afgørende Opsving netop paa samme Tid, som Æventyrene digtes. Skovgaard maler den Sø, i hvilken den grimme Ælling plasker, og paa samme Tid bliver — som ved et Vidunder — den store By Københavneren for snever. Han kedes den lange Sommer ved sine Brosten, ved de mange Huse og Tage, han vil se et større Stykke af Himmelen; han flytter paa Landet, anlægger Haver, lærer at kende Byg fra Rug, bliver Landmand for Sommermaanederne. En og samme Ide, den genfundne Naturidé, spreder sin Virken over alle Livskrese, som Vandet fra en højtliggende Kilde i sin Nedstrømmen fordeler sig til en hel Krans af adskilte Bækkener. Forunderlige og tankevækkende Virkning af en Idé! I det forrige Aarhundrede intet Lignende. Man kan, som det nylig vittigt blev sagt, granske Voltaires *Henriade* igennem uden at finde et eneste Græsstraa;

der er ikke Foder til Hestene. Man finder hos Wessel om Naturen kun det bekendte: «Herregud! — Man véd, hvordan en Mark, naar den er grøn, ser ud.» Man kan blade næsten alle Baggesens Digte igennem, uden at finde et Naturmaleri, ikke en Gang som Baggrund. Hvilket Spring fra denne Poesi til en Poesi som Christian Winthers, i hvilken Menneskefigurerne fordetmeste er Staffage og Landskabet næsten altid Hovedsagen; eller fra Wessels Digtning til en Poesi som Andersens, i hvilken Dyr og Planter erstatter Mennesket, ja gør det næsten overflødigt.*)

Hvad er det da nu i Planten, i Dyret, i Barnet, der drager Andersen til sig? Han elsker Barnet, fordi han af sit bløde Hjærte drages til de Smaa, de Svage og Hjælpeløse, dem, om hvem man har Lov til at tale med Medynk, med Medfølelsens Ømhed, og fordi han, naar han anlægger denne Følelse paa en Helt — *Kun en Spillemand* — bliver gjort Nar af derfor (se Kierkegaards Kritik), men naar han anlægger den paa et Barn, finder det naturlige Leje for sin Stemning. Det er paa Grund af denne samme Følelse for de Ringe og de Forladte, at Andersen — selv et Barn af det menige Folk — bestandig i sine Æventyr, ligesom Dickens i sine Romaner, fremfører Skikkelser fra de fattige Klasser, af de «simple Folk», men med Hjærtets Adel: der er de gamle Vaskerkoner i *Lille Tuk* og *Hun duede ikke*, den gamle Pige i *Fra et Vindue i Vartou*, Vægteren og hans Kone i *Den gamle Gadelygte*, den fattige Haandværkssvend i *Under Piletræet*, den fattige Huslærer i *Alt paa sin rette Plads*. Den Fattige er forsvarsløs ligesom Barnet. Andersen elsker dernæst Barnet, fordi han kan skildre det, ikke saa meget ved ligefrem at meddele dets Sjælehistorie i Romanform — han meddeler overhovedet ikke ligefrem Sjælehistorie — som middelbart ved med et Spring at sætte sig ind i Barnets Verden og lade, som om der slet ingen anden var. Meget uretfærdig var derfor Kierkegaards Dom om Andersen, at han ikke var i Stand til at skildre Børn. Men naar Kierkegaard, der iøvrigt som literær Kritiker med overordenlige Fortrin forbinder store Mangler (især paa historisk Overblik) i denne Anledning bemærker, at Andersen i sin Roman bestandig skildrer Barnet «ved et Andet», da er dette sandt; det ophører at være det i samme Øjeblik han i Æventyret

*) Det forrige Aarhundredes Fabler (Holbergs eller Lessings f. Eks.) er ren Moral.

sætter sig paa Barnets Standpunkt og ikke véd af noget «andet». Som handlende og talende indfører Andersen sjældnere Barnet i sine Æventyr. Oftest har han gjort det i den smukke lille Samling *Billedbog uden Billeder*, hvor han mere end nogensteds ellers virker ved at lade Barnet udtale sig med dets Naturs hele Troskyldighed. Der er i saadanne korte, naive Udsagn af et Barn, som de der anførte, noget overordenlig Morsomt og Gottende. Enhver har den Art Smaahistorier at fortælle. Jeg husker, hvorledes jeg engang førte en lille Pige ind at høre Tyrolersangere. Hun hørte paa dem med Opmærksomhed. Da vi kort efter spadserede i en Have udenfor Kafeen, mødte vi et Par af Sangerne i deres Kostume. Den lille Pige greb mig heftigt i Armen og udbrød med stor Forundring: «Maa de gaa *løse?*» Slige Smaa-Ytringer er Ingen istand til at fortælle som Andersen er det. I Æventyrene forekommer enkelte saadanne, som Barnets elskelige Ord i *Det gamle Hus*, da det forærer Manden Tinsoldaten, «for at han ikke skal være saa skrækkeligt alene», og nogle nydelige Repliker i *Lille Idas Blomster*. Iøvrigt forekommer sjældent Børn. De betydeligste Barnefigurer er Hjalmar, Lille Tuk, Kay og Gerda, den stakkels forfængelige Inger (i *De røde Sko*, et uhyggeligt men velskrevet Æventyr), den lille Pige med Svovlstikkerne og den lille Pige i *Hjærtesorg*, Ib og Christine, Børnene i *Under Piletræet*. Ved Siden af disse virkelige Børn staar nogle æventyrlige, den alfeagtige Tommelise og den lille vilde Røverpige, vistnok Andersens friskeste Barneskikkelse, der med sit mesterligt skildrede Vildskab danner en heldig Modsætning til de mange artige, blonde og tamme Børn. Man ser hende for sig, lyslevende, fantastisk og sand, hende og hendes Rensdyr, det hun «hver evige Aften kildrer paa Halsen med sin skarpe Kniv».

Vi saa', hvorledes Samfølelsen med Barnenaturen førte til Samfølelsen med Dyret, der er dobbelt saa barnligt, og til Samfølelsen med Planterne, Skyerne, Vinden, der i dobbelt saa høj Grad er Natur. Hvad der drager Andersen til de upersonlige Væsener, er det Upersonlige i ham selv, hvad der fører ham til de rent ubevidste Væsener, er Samfølelsens ligefremme Følge. Barnet, saa ungt som det er, fødes gammelt; ethvert Barn er et helt Slægtled ældre end sin Fader; Aartusinders Kultur har afsat sit nedarvede Stempel paa et lille Hovedstadsbarn paa fire Aar. Hvor mange Kampe, hvor mange Slægters

Lidelser har ikke forfinet et saadant Barns Ansigt, ja undertiden gjort Trækkene nervøse og Finheden gammelklog! Med Dyrene er det anderledes. Se til Svanen, Hønen, Katten! de spiser, sover, lever, drømmer uforstyrrede som for Aartusinder siden. Barnets Egenkærlighed staar i Strid med dets Ideal. Vi, som søger det Ubevidste, det Naive, vi stiger gerne den Trappe ned, som fører til den Egn, hvor Ansvaret ophører og Angeren og Bestræbelsen og Lidenskaben, hvor Intet af alt dette findes uden ved en Underskydelse, som vi er os halvt bevidste, og som derfor berøver Deltagelsen dens Braad. En Digter, der som Andersen saa ugerne ser det Grusomme og Raa i dets Nøgenhed under Øjne, og paa hvem det virker saa stærkt, at han ikke vover at fortælle det, men hundrede Gange i sine Værker stanser foran en Misgerning eller en Udaad med det pigeagtige Udbrud: «Vi taaler ikke at tænke derpaa,» en saadan Digter føler sig beroliget og tilpas i en Verden, hvor Alt, hvad der ser ud som Egenkærlighed, Vold, Raahed, Lavhed og Forfølgelse, kun i uegenlig Forstand kan benævnes saaledes!

Højst betegnende er det nu, at saagodtsom alle de i Andersens Æventyr forekommende Dyr er tamme Dyr, Husdyr. Det er for det Første et Kendemærke paa den samme Stræben mod Idyllen, der gør, at næsten alle hans Børn er saa artige. Det er dernæst et Vidnesbyrd om hans Naturtroskab, der bevirker, at han ikke gerne skildrer, hvad han ikke kender tilbunds. Det letter endelig den Anvendelse, her gøres af Dyrene; thi Husdyrene er ikke mere rene Naturfrembringelser, minder dels ved Idéforbindelser om meget Menneskeligt, og har dels ved den megen menneskelige Omgang og Kultur faaet noget Menneskeligt ved sig, der i høj Grad understøtter og fremmer Personliggørelsen. Disse Katte og Høns, disse Ænder og Kalkuner, disse Storke og Svaner, disse Mus og hint unævnelige Insekt «med Frøkenblod i sig» frembyder mangfoldige Tilknytningspunkter for Æventyret. De omgaas allerede Menneskene, de mangler kun et tydelig skelneligt Mæle, og der er Mennesker med skelneligt Mæle, der ikke er dem værd og ikke fortjener deres Mæle. Lad os da give Dyrene Talen og optage dem iblandt os.

Paa den næsten udelukkende Indskrænkning til Husdyrene beror en dobbelt Side af Æventyrenes Ejendommelighed. For det Første den betegnende Følge, at Andersens Dyr, hvad de end forresten er, aldrig er dyriske, aldrig raa. De har af Fejl

kun den at være dumme og spidsborgerlige. Andersen fremstiller ikke Dyret i Mennesket, men Mennesket i Dyret. For det Andet er der visse friske Stemninger, visse fulde Følelser, visse stærke og djærve, begejstrede og voldsomme Udbrud, som man aldrig hører i Husdyrenes Baggaard. Her siges meget Smukt, meget Lunefuldt og Morsomt, men et Sidestykke til Fabelen om Ulven og Hunden, om Ulven, der paa Hunden bemærkede Sporet af Lænken og foretrak sin Frihed for Hundehusets Ly, finder man ikke her. Den vilde Nattergal, i hvilken Poesien personliggøres, er en tam Fugl og en fyrstetro Fugl: «Jeg har set Taarer i Øjnene paa Kejseren, det er mig den rigeste Skat! *En Kejsers Taarer har en forunderlig Magt!*» Og nu Svanen, det ædle, kongelige Dyr i den mesterlige, om saa blot for Kattens og Hønens Skyld aldrig nok beundrede *Grimme Ælling*, hvorledes ender den? Ak, som et Husdyr. Her er et af de Punkter, man har vanskeligt ved at tilgive den store Forfatter. «O Digter,» føler man sig fristet til at udbryde, «naar Du allerede har havt en saadan Tanke, undfanget og udført et saadant Digt, hvor kan da din Begejstring, din Stolthed nænne at lade Svanen ende saaledes? Lad den dø, om saa skal være! det er tragisk og stort. Lad den løfte sine Vinger, flyve susende i Jubel over sin Skønhed og Styrke bort gennem Luften! Lad den dale ned i en ensom og dejlig Skovsø! Det er frit og skønt. Men ikke dette: «I Haven kom der nogle smaa Børn, der kastede Brød og Korn ud i Vandet.» «Børnene løb efter Fader og Moder og der blev kastet Brød og Kager i Vandet og Alle sagde de: «Den Nye er den Smukkeste! saa ung og saa dejlig! og de gamle Svaner nejede for den.» Lad dem neje, men lad det ikke glemmes, at der er Noget, som er mere værd end alle gamle Svaners og Ænders Anerkendelse, mere værd end at faa Brødkrummer og Kage som Havefugl, den stille Sejlads og den frie Flugt!

Andersen foretrækker Fuglen for det firføddede Dyr. Der forekommer flere Fugle end Pattedyr hos ham, thi Fuglen er blidere, Planten nærmere end Dyret. Nattergalen er hans Sindbillede, Svanen er hans Ideal, Storken er hans erklærede Yndling. Det er naturligt, at Storken, den mærkværdige Fugl, der bringer Børnene, Storken, den snurrige, langbenede Fugl, den rejsende, kærkomne, altid med Længsel imødesete og med Glæde modtagne Fugl bliver hans kæreste Vartegn og Titelbilled.

Dog for Fuglene foretrækker han atter Planterne. Af alle

organiske Væsener er Planterne dem, som forekommer hyppigst i «Æventyrene». Thi først i Planteverdenen er der Fred og Harmoni. Ogsaa Planten er som et Barn, men som et Barn, der bestandig sover. Her er ingen Hasten, ingen Handlen, ingen Liden og ingen Sorg. Her er Døden kun en smerteløs Visnen, og Livet en stille, regelmæssig Vækst. Her lider Andersens letvakte, levende Deltagelse endnu mindre. Her er Intet, som ryster og angriber hans fine Nerver. Her er han hjemme, her maler han Tusind og én Nat bag et Skræppeblad. Alle Følelser kan vi her fornemme, Vemod ved Synet af den fældede Stamme, Kraftfylde ved Synet af de svulmende Knopper, Ængstelse ved den stærke Duft af Jasmin; mange Tanker kan vi faa ved at følge Hørrens Udviklingshistorie eller Grantræets korte Hæder paa Juleaften, men vor Stemning er befriet (som overfor det Komiske), Billedet er saa flygtigt, at det forsvinder, saasnart vi forsøger at holde det fast. Deltagelsen og Bevægelsen strejfer vort Sind, men ryster det ikke, ophidser det ikke og nedslaar det ikke. Et Digt om Planten befrir to Gange den Følelse, det tager i Beslag. Først fordi vi ved, at Digtet kun er Digt, saa fordi vi véd, at Planten kun er Billede. Intet Sted har Andersen med finere Takt givet Planterne Ord end i *Grantræet*, *Lille Idas Blomster* og *Snedronningen*. Hver Blomst fortæller i dette sidste Æventyr sin Historie; hør, hvad Ildliljen sagde:

Hører Du Trommen: bum! bum! det er kun to Toner, altid bum! bum! Hør Kvindernes Sørgesang! hør Præsternes Raab! — I sin lange røde Kjortel staar Hindu-Konen paa Baalet, Flammerne slaar op om hende og hendes døde Mand; men Hindu-Konen tænker paa den Levende her i Kresen, ham, hvis Øjne brænder hedere end Flammerne, ham, hvis Øjnes Ild naaer mere hendes Hjærte, end de Flammer, som snart brænder hendes Legeme til Aske. Kan Hjærtets Flamme dø i Baalets Flammer? — «Det forstaar jeg slet ikke», sagde den lille Gerda. «Det er mit Æventyr!» sagde Ildliljen.

Ledet endnu et Skridt videre tilegner Andersens Fantasi sig det Livløse, koloniserer og indlemmer Stort og Smaat, et gammelt Hus og et gammelt Skab *(Hyrdinden og Skorstensfejeren)*; Toppen og Bolden, Stoppenaalen og Flipperne, og de store Mænd af Honningkage med bitre Mandler til Hjærter. Efter at have grebet det Livløses Fysiognomi gør hans Fantasi sig til Et med det formløse Alliv, sejler med Maanen over Himmelen, tuder og for-

tæller med Vinden, ser Sneen, Søvnen, Natten, Døden, Drømmen som Personer.

Det Bestemmende i denne Fantasi var altsaa Samfølelsen med det Barnlige, og ved Fremstillingen af saa dybt liggende, elementære og uforanderlige Sjælstilstande som Barnets bliver Frembringelserne af denne Fantasi hævede over Tidens Vande, udbredte udover Landets Grænser, og fælles Ejendom for Samfundets forskellige Klasser. Den Tid er længst forbi, da man ansaa Geniet for et himmelfaldent Meteor, nu véd man, at Geniet som alt Naturligt har sine Forudsætninger og sine Betingelser, staar i et gennemført Afhængighedsforhold til sin Tidsalder som et af dens Ideers Organer. Sympatien med Barnet er kun en Ytringsform af det nittende Aarhundredes Sympati med det Naive. Kærligheden til det Ubevidste er en Ytringsform af Kærligheden til Naturen. I Samfundet, i Videnskaben, i Poesien, i Kunsten var Naturen og Barnet blevne gjorte til Genstand for Dyrkelse; imellem Poesi, Kunst, Videnskab og Samfund finder en Vekselvirkning Sted. Opstaar der da en Digter, hvis Kærlighed drager ham til Barnet, hvis Fantasi tiltrækkes af Dyret, af Planten, overhovedet af Naturen, da vover han at følge sin Drift, da faar han Mod til at have Talent, idet hundrede tusinde dumpe Stemmer rundt om ham forstærker hans Kald. Den Strøm, mod hvilken han tror at svømme, bærer og vugger ham til hans Maal.

Man studerer da hans Kunst, idet man studerer de Ideer, der indgiver ham den. At se dem i deres Opstaaen og deres Forgrening, i deres almene Væsen og deres virksomme Magt er da ikke nogen overflødig Handling, naar Opgaven er at fordybe sig i den enkelte Digterfantasi. Thi den nøgne Idé kan vel ikke digte; men uden Ideen og uden de Omgivelser, den sætter i Bevægelse, kan Digteren heller ikke digte. Rundt om den lykkelige Digter staar en Flok, der med mindre Lykke arbejder i samme Retning som han, og rundt om denne Flok tumler Folkeslagene sig som tavse, men deltagende Medarbejdere. Thi Geniet er som et Brændglas, der samler og forener de vidt adspredte Straaler. Det staar aldrig alene. Det er kun det fejreste Træ i Skoven, kun det højeste Aks i Neget, og man har først sét det i dets virkelige Betydning og i dets sande Stilling, naar man har sét det paa dets Plads.

III

Det er ikke nok at angive den Verdensdel, hvor Geniet hører hjemme; man kan ikke rejse i Danmark efter et Kort over Europa. Man maa for det første sé Stedet tydeligere angivet; dernæst kender man ikke Geniet, fordi man, nok saa nøje, kender dets Forbindelser og Omgivelser, ligesaa lidt som man kender en By, fordi man er gaaet rundt om dens Volde. Thi Geniet forklares vel delvis, men ikke udtømmende ved Tiden. Hvad det forefinder, forener det under en ny Lov; selv fostret af dets Forudsætninger frembringer det Aandsfostre, som det alene i al Verden er istand til at frembringe.

Man behøver kun at anspænde sin Opmærksomhed en lille Smule; man behøver kun at høre en Fremmeds Dom, for at føle, hvormeget der i Andersens Æventyr er nationalt, stedligt og personligt. Jeg talte engang med en ung Franskmand om Danmark. «Jeg kender meget godt Deres Land,» sagde han. «Jeg véd, at Deres Konge hedder Christian, at Deres første Skribent hedder Hr. Watt, at Hr. Ploug er Deres Fædrelands tapreste Krigshelt, hvem ingen Valplads nogensinde har sét vige, og at Madame Recke er deres første Actrice. Jeg véd, at De har en Studenterstand, som udmærker sig ved sin videnskabelige Selvstændighed og sin frie Forskning, og jeg kender Hr. Holst, som man jo hos Dem kalder «Danebrogs Tyrtæus» . . .» Da jeg saa', at han var stedkendt, afbrød jeg ham her med Spørgsmaalet: «Har De læst Andersens Æventyr?» — «Om jeg har,» svarede han, «det er den eneste danske Bog, jeg har læst.» — «Hvad synes De om den?» spurgte jeg. «*Un peu trop enfantin*», lød Svaret. Jeg er vis paa, at dersom man forelagde Andersens Æventyr for et fransk Barn paa fem Aar, vilde ogsaa det finde dem noget vel barnlige.

Jeg har sagt, at den Andersenske Barnlighed var almenfattelig. Det er sandt, men det er ikke den hele Sandhed. Denne Barnlighed har et afgjort germano-gotisk Præg, den fattes bedst i England og Tyskland, ret vel af de slaviske Folk, mindre godt af de romanske Nationer, vanskeligst af den franske. I Virkeligheden er Andersen derfor meget lidt kendt og læst i Frankrig. England er det eneste Land, i hvilket man anvender halve og hele Romaner til at fremstille Smaabørns Sjælstilstande (Dickens: *Paul Dombey*, *David Copperfield;* Miss Wetherell: *Den vide, vide*

Verden) og den engelske Barnlighed er enestaaende i sin Art; man behøver kun at slaa op i den første den bedste franske illustrerede Børnebog for at mærke Forskellen. Det engelske og det franske Barn er ligesaa uensartede som en Ege- og en Bøgekærne I Frankrig vil Andersen allerede af den Grund aldrig kunne faa fast Fod, fordi Pladsen er optaget, forlængst besat af La Fontaine.

Der gives to Arter af Naivetet. Den ene er Hjærtets, den anden Forstandens, hin aaben, fri, enfoldig og rørende, denne tilsyneladende forstilt, snarraadig og fin. Den ene vækker Taarer, den anden Smil, den første betegner det gode Barn, den anden stempler *l'enfant terrible*, og H. C. Andersen er hins, La Fontaine dennes Digter. Denne sidste Form af Naiveteten er Udtryk for den tidlige Modenhed, der siger det træffende Ord uden endnu ret at vide, hvad den siger og som derfor ligner et Skalkeskjul; den anden Naivetet er Uskyldighedens, som forudsætter, at dens Edens Have er den hele Verden, og som derfor beskæmmer Alle ved sin Uskyld, uden at vide af, at den gør det, men med saa træffende Ord, at Naiveteten tager sig ud som en Maske. Sammenligner man derfor Andersens Æventyr med La Fontaines Fabler, da finder man en Grundforskel i Livsanskuelsen og lærer derigennem den nordiske Livsanskuelse i dens Begrænsning at kende; thi enhver Bestemmelse er en Begrænsning.

Et af de dybestliggende Træk i den galliske Livsanskuelse er Krigen mod Blændværk. Spillet i La Fontaines Naivetet er det, at den, saa godlidende den er, saa godmodig og mild som den altid viser sig, glimtvis lader ane, at den ikke er *dupe*, ikke lader sig narre, men meget vel véd at veje og vurdere al den Dumhed og alt det Hykleri, al den Præken og alle de Talemaader, af hvilke Menneskene, som efter Aftale, lader sig tage ved Næsen eller ved Hjærtet. Med et Smil gaar den forbi den Alvor, hvis Kærne er Raaddenhed, den Storhed, som i sin Grund kun er Frækhed, og al den megen Ærværdighed, hvis Væsen er Løgn. Saaledes bringer den «Alt paa dets rette Plads». Grundvæsenet i dens Alvor er sund Sans, og dens vittige Skemt har en Braad, som den omhyggeligt dølger. Den franske Satire er en Floret med en foreløbig Dup. Den har i *Tartuffe*, *Candide* og *Figaro* gjort Revolution før Revolutionen. Latteren er Frankrigs ældste Marseillaise.

Det dybest liggende Træk i Andersens Livsanskuelse er det

at sætte Hjærtet højest, og dette Træk er dansk. Selv følelsesfuld fremhæver denne Anskuelse ved alle Lejligheder Følelsens Skønhed og Betydning, overspringer Viljen (alle Hørrens Skæbner i dens *Livs Æventyr* kommer udenfra), bekæmper Forstandskritiken som det Onde, som Djævelens Værk, som Troldspejlet, giver den pedantiske Videnskab ypperlige og vittige Sidehug *(Klokken, Et Blad fra Himlen)*, skildrer Sanserne som Fristere eller forbigaar dem som Unævnelige, forfølger og blotter Hjærternes Haardhed, river Raaheden og Indskrænketheden ned af deres Højsæde, indsætter Uskyldigheden og Skikkeligheden, og bringer saaledes «Alt paa dets rette Plads». Grundvæsenet i dens Alvor er den moralsk-religiøse Følelse og dens skemtende Satire er lun, sikker, stemmende med Digtningens idylliske Aand. Denne Satire stikker kun som en Myg, men paa de ømme Steder. Hvilken af disse Anskuelser er den bedste? Et saadant Spørgsmaal er intet Svar værd. Kun fordi de falder mig ind, ikke for at afgøre Noget, nedskriver jeg disse Par Vers af Georg Herwegh:

Auch mir hat sich das Aug' schon oft genetzt,
Sah ich das Herz misshandelt und zerschlagen
Und von den Rüden des Verstands gehetzt.

Es darf das Herz wohl auch ein Wörtchen sagen,
Doch ward es weislich in die Brust gesetzt,
Dass man's so hoch nicht wie den Kopf soll tragen:

Som Livsanskuelserne her er forskellige, saaledes ogsaa de poetiske Evner. La Fontaine skriver klare, formfuldkomne, højst melodiske Vers, hvis Poesi er en let Skalkagtighed og en mild Vemod. Andersen skriver en barok, uregelmæssig, letmaniereret Prosa, hvis Poesi er et yppigt sprudlende, aldeles henrivende Fantasteri. Dette Fantasteri gør Andersen fremmed for Franskmændene, hvis temmelig graa Poesi mangler den farvede Blomsterpragt, som naaer sin højeste Skønhed i Shakespeares Skærsommernatsdrømme, men som spores rundtom i de nordiske Nationers Poesi, og som meddeler Andersens Æventyr sin fineste Duft. Og som deres fantastiske Lune er nordisk-dansk, saaledes er deres idylliske Grundtone særligt dansk. Intet Under, at de første og mærkeligste af disse Æventyr digtedes under Frederik VI's Regering; hans Tid har sat sit Stempel paa dem; man finder ham igen i alle deres faderlige og patriarkalske gamle Konger; man finder Tidens Aand i den fuldkomne Mangel paa Samfundssatire, endsige

paa politisk, som fornemmes i Æventyrene*). Intet Under ogsaa, at Thorvaldsen ikke kunde blive træt af at høre disse Æventyr læste, medens han besatte sin Ambe og Terne paa Lotterisedlen; thi hans danske Væsen var naivt og hans Kunst trods al sin Storhed idyllisk som den Kunst, der har frembragt disse Digte.

Et Geni, der fødes paa en Tid, da Alt staar dets Udvikling imod, bliver enten knust eller gaar tilgrunde som et underordnet Talent: en H. C. Andersen født i Danmark 1705 istedenfor 1805, var bleven en Ulykkelig, en rent Ubetydelig, maaske en Afsindig. Et Talent, der fødes ind i en Tidsalder, hvor Alt kommer det tilgode, frembringer klassiske, geniale Frembringelser. Men til denne første Overensstemmelse mellem Geniet og Tiden (tildels Landet), svarer en anden imellem Geniets egne Evner og en tredie imellem Geniet og dets Kunstart. Den geniale Natur er et organisk sammenhængende Hele, dens Svaghed paa det ene Punkt betinger dens Styrke paa det andet, hin Evnes Udvikling foranlediger denne Evnes Hæmmelse, og det er umuligt at gøre nogen Forandring i noget Enkelt uden at forandre og forstyrre det hele Maskineri. Man kunde ønske Et og Andet anderledes, men man forstaar uden Vanskelighed, at det maa være saaledes. Man kunde ønske Andersen mere Personlighed, en mandigere Stemning og en roligere Aandskraft. Men man indser let, at det Upersonlige, Uafsluttede hos det Menneskevæsen, man gennem hans *Livs Æventyr* lærer at kende, staar i den inderligste Sammenhæng med hans Begavelses Art. En mere tilknappet Aand kunde ikke saaledes modtage og fornemme Indtryk af Smaating. En haardere Aand kunde ikke forbinde denne Smidighed med sin stivere Holdning. En for Kritik og Filosofi modtageligere Aand kunde ikke være saa naiv. Det er ligesaa urimeligt at vente Mandskraft af en Æventyrdigter, som det vilde være at gaa til Haren for at finde Løvemod. Haren har sin Ynde i sin Svaghed og sin Angst.

Som nu de sædelige Egenskaber betinger de aandelige, saaledes betinger disse hinanden indbyrdes. En saa overstrømmende lyrisk Følelse, en saa yderliggaaende Modtagelighed for Indtryk kan ikke bestaa med Verdensmandens Erfaring og Metode; thi

*) Det Samme gælder om Ingemanns Romaner. Under Skin af at fremstille Valdemarernes Tidsalder giver de et naivt og paalideligt Billede af Idealer fra Frederik VI's Tid.

Erfaring kølner og hærder. En saa let voltigerende, fugleagtigt hoppende og flyvende Fantasi kan ikke forenes med den dramatiske Handlings logisk afmaalte Stigen og Synken. En saa ukoldblodig Iagttagelse kan ikke trænge ind til Marv og Ben, en saa barnlig, saa let rystende Haand kan ikke anatomere en Skurk. Stiller vi da en Begavelse som denne overfor forskellige, bestemte og bekendte Kunstarter, saa kan vi forud afgøre, hvorledes den maa stille sig til hver af disse:

Romanen er en Digtart, der udfordrer ikke alene Indbildningskraft og Følelse, men en Verdensmands skarpe Forstand og rolige, ironiske Iagttagelsesevne hos den Aand, som skal yde noget Udmærket i den; det vil sige, at den ikke ligger helt for Andersen, skønt ikke heller ganske fjernt fra hans Talent. Det hele Sceneri, Naturbaggrunden, Kulturmaleriet kan lykkes ham; men i Sjælestudiet vil Svagheden spores. Han vil tage Parti for og imod sine Personer, hans Mænd vil ikke være nok Mænd, og hans Kvinder ikke tilstrækkeligt Kvinder. Jeg kender ingen Digter, hvis Talent i ringere Grad har et bestemt Køn end Andersens. Derfor har han sin Styrke i at fremstille Børnene, hos hvem den bevidste Kønsfølelse endnu ikke er fremtraadt. Det Hele beror paa, at han saa udelukkende er hvad han er, ikke er lærd, ikke Tænker, ikke Bannerfører, ikke Stridsmand, som flere af vore øvrige Digtere, men udelukkende Poet. En Poet er en Mand, som tillige er en Kvinde. Andersen ser i Manden og Kvinden kraftigst det Elementære, det Fælles Menneskelige, langt mindre det Særegne, det Interessante. Jeg overser ikke, hvorledes han har malet en Moders dybe Følelse i *Historien om en Moder*, eller fortalt en kvindelig Sjælehistorie i *Den lille Havfrue*, men hvad han fremstiller her er ikke Livets og Romanens sammensatte Sjælstilstande, men Livselementet; han lader den ganske enkelte og rene Tone klinge, der i Livets sammenflettede Harmonier og Mislyd hverken forekommer saa rent eller saa enkelt. Ved at træde ind i Æventyret undergaar alle Følelser en Fatteliggørelse, en Rensning og en Forvandling. Mandens Væsen ligger vel Barnedigteren fjernest, men jeg husker kun et eneste Sted i Æventyrene, hvor en Kvindesjæl med Finhed er tagen paa Kornet; Skildringen staar der saa uskyldig, at man næsten spørger sig, om den ikke har skrevet sig selv. Det er i *Hyrdinden og Skorstensfejeren*.

«Har Du virkelig Mod til at gaa med mig ud i den vide

Verden?» spurgte Skorstensfejeren. «Har Du betænkt, hvor stor den er og at vi aldrig mer kan komme her tilbage?» — «Det har jeg,» sagde hun. Og Skorstensfejeren saa' ganske stift paa hende og saa sagde han: «Min Vej gaar gennem Skorstenen! Har Du virkelig Mod til at krybe med mig gennem Kakkelovnen, baade gennem Tromlen og gennem Røret? . . . . .» Og han førte hende hen til Kakkelovns-Døren. «Det ser ganske sort ud,» sagde hun, men hun gik dog med ham gennem Tromlen og gennem Røret, hvor der var den bælmørke Nat.» Efter lang og besværlig Vandring naaer de Skorstensranden: «Himlen med alle sine Stjerner var oven over, og alle Byens Tage neden under; de saa' saa vidt omkring, saa langt ud i Verden; den stakkels Hyrdinde havde aldrig tænkt sig det saaledes; hun lagde sit Hoved op til sin Skorstensfejer og saa græd hun, saa Guldet sprang af hendes Livbaand. «Det er altfor meget!» sagde hun. «Det kan jeg ikke holde ud! Verden er altfor stor! Gid jeg var igen paa det lille Bord under Spejlet! Jeg bliver aldrig glad, før jeg er der igen! Nu har jeg fulgt Dig! Nu har jeg fulgt Dig ud til den vide Verden, nu kan Du gerne følge mig hjem igen, dersom Du holder af mig!»»

En dyberegaaende, en mere ubarmhjærtig sand, en mere set og følt Optrævling af en vis Art kvindelig Opblussen og den Daadskraft, den avler, naar det gælder at handle hensynsløst, kækt, og uden et Blik tilbage, tror jeg ikke man finder hos nogen anden dansk Digter. Hvilken Finhed i Fremstillingen: den øjeblikkeligt redebonne Begejstring, den første Gysens heltemodige Overvindelse, Udholdenhed, Besluttethed, Fasthed lige til det Øjeblik — da det kommer til Stykket, da Fastheden knækker over og Længselen vaagner efter det lille Bord under Spejlet! Mange tykke Romaner vippes højt ivejret af saadan én lille Side, og man trøster sig over, at Andersen ikke er Mester i Romanen.

Dramaet er en Digtart, der udfordrer Evnen til at opløse en Idé i dens forskellige Virkekræfter og fordele den paa mange Hænder, Sans for den bevidste Handling, logisk Evne til at styre den, Blik paa Situationen, Lidenskab for at fordybe sig, nedsænke sig i det uudtømmelige Studium af den enkelte, mangesidige Menneskesjæl — det vil sige, at Dramaet ligger Andersen mindre nær end Romanen, og at hans Uskikkethed til det Dramatiske stiger med matematisk Nøjagtighed i samme Forhold, som

den enkelte dramatiske Afart ligger Æventyret og dermed hans Begavelse fjernere. Æventyrkomedien lykkes ham naturligvis bedst, men den har heller ikke meget andet af Komedien end Navnet. I Situationskomedien er han heldig med Hensyn til selve de enkelte Sceners poetiske Udførelse *(Kongen drømmer)*, men yderst uheldig med Hensyn til Ideens Gennemførelse i et større Hele *(Lykkens Perle)*. Det egenlige Lystspil stemmer ikke ilde med hans Evner. Enkelte af hans Æventyr er jo allerede rene holbergske Lystspil: *Den lykkelige Familie* er en holbergsk Karakterkomedie, og *Det er ganske vist* et holbergsk Intrigestykke. Her falder Karaktertegningen ham da ogsaa lettere end ved det alvorlige Drama; thi her gaar han ligefrem i Holbergs Spor; saa mærkværdigt stemmer hans Evne i en enkelt Retning overens med dennes. Andersen er, som jeg har bemærket, ikke ligefrem sjælekyndig. han er mere Biolog end særligt Menneskekender. Hans Forkærlighed er at fremstille Mennesket igennem Dyret eller Planten, at sé det udviklende sig fra dets Naturgrund. Al Kunst indeholder et Svar paa det Spørgsmaal, hvad Mennesket er. Spørg Andersen, hvorledes han definerer Mennesket, og han vil svare: Mennesket er en Svane, udruget i Naturens Andegaard.

For den, der har sin Opmærksomhed rettet paa sjælelige Ejendommeligheder og som, uden at kunne omfatte et helt, sammensat Menneskevæsen, har et fint udviklet Blik for den enkelte Egenskab, den betegnende Ejendommelighed, frembyder Dyrene, særligt de os vel bekendte Dyr, en stor Lettelse. Man er nemlig vant til at henføre dem til en enkelt Egenskab eller ganske faa: Sneglen er langsom, Nattergalen er den uansélige Sanger med de dejlige Toner, Sommerfuglen den skønne Ustadige. Der er da Intet i Vejen for, at en Digter med Evne til at fremstille disse slaaende Smaatræk kan træde i Sporet af Den, der har skrevet *Den Vægelsindede* o. s. v., som Andersen har gjort i *Den nye Barselstue*. Han frembyder her iøvrigt en af sine mange Ligheder med Dickens, hvis Komik meget ofte indskrænker sig til nogle faa, i det Uendelige gentagne Træk.

I Epopeen, som i vore Dage hører til de umulige Digtformer, og som fordrer Alt, hvad Andersen mangler, kan han kun have skønne Glimt, som naar han i *Ahasverus* lader Kinas Aand skildre sig i et pudsigt lille lyrisk Stykke, eller lader de syngende Svaler (ganske som i Æventyret) udmale os Attilas Højsal.

I Rejsebeskrivelsen kommer nødvendigvis en stor Del af

hans bedste Egenskaber frem. Som Trækfuglen, hans Yndling, er han i sit Element, naar han rejser. Han iagttager som en Maler, og han skildrer som en Sværmer. To Mangler fremtræder dog her, den ene: at hans lyriske Tilbøjelighed undertiden løber af med ham, saa han lovpriser istedenfor at skildre eller overdriver istedenfor at male (se f. Eks. den overspændte Beskrivelse af Ragatz og Pfäffers), den anden: at det underordnet Personlige, det Jegede, der betegner, at den dybere Personlighed mangler Sluttethed, undertiden fremtræder paa en forstyrrende Maade.

Dette sidste betegner stærkt hans Forfatterskab som Selv-Biograf. Hvad man med Rette kan bebrejde hans *Mit Livs Æventyr* er ikke saameget, at Forfatteren er saa sysselsat med sin private Personlighed (thi dette er her ganske naturligt), men at denne Personlighed næsten aldrig er sysselsat med noget Større end sig selv, aldrig gaar op i nogen Idé, aldrig er rent befriet fra Jeget. Revolutionen 1848 kommer i denne Bog som en Nysen; man bliver ganske forundret ved at mindes om, at der er en Verden til udenfor Forfatteren.

I den lyriske Poesi vil han naa saa vidt, som han kan komme, hvor han nødes til at lade sin farverige, om Virkelighedens Former sluttende Prosadragt ligge ved Indgangen og iføre sig Versets løsere, énsformigere Kaabe. Hans Prosa har Fantasi, ubunden Følelse, Rytmik og Melodi, hvorfor gaar han da over Aaen efter Vand? Hans Digte udmærker sig iøvrigt tidt ved en fredelig og barnlig Aand, en varm og mild Følelse. — Man sér, at Resultatet af hans Forsøg i de forskellige Digtarter fremgaar ganske ligefrem, som «den Ubekendte» i Matematiken, af hans Evners Natur paa den ene Side, Digtartens Natur paa den anden.

Saa staar da kun hans egen Digtart tilbage, den, han ikke behøver at tage Patent paa; thi der er ingen, som tager den fra ham. For den, der ret har følt, hvor individuel i Grunden enhver Kunstart er, tager det sig ganske underligt ud at sé, hvorledes et overlæggende Talent, naar det som Heiberg har frembragt en ny Afart, bestræber sig for at bevise dens høje Rang og Plads i Systemet og uden videre betragter den som almengyldig. Vaudevillen var én af Typerne for Heibergs Aand. Han kan gerne skrive dens Teori, men han tager den med sig i Graven, og den dør med ham. Den Form, han har brugt, kan ingen anden

benytte. Saaledes er det med Æventyret, hvis Teori Andersen ikke har forsøgt at skrive og hvis Plads i Systemet han ikke har villet fastsætte, en Plads som jeg vel skal vogte mig for at bestemme. Thi det er underligt med den gamle danske systematiske Rangforordning; det gaar med den, som med den anden; jo mere man tænker over den, desmere kættersk bliver man. Maaske ligger det i, at det at tænke overhovedet er ét med at være Kætter. Dog som enhver Naturtype har det Andersenske Æventyr sin Karakter, og dets Teori bestaar i de Love, det lyder, og som det ikke kan overskride, uden at noget Misfosteragtigt kommer frem. Alt i Verden har Love, selv den Digtart, som ophæver Naturlovene.

Andersen bruger et Sted det Udtryk, at han nu omtrent har forsøgt sig i alle Æventyrcirklens Radier. Dette Udtryk er træffende og godt. Æventyrene danner et Hele, et i mangfoldige Radier udstraalende Væv, der synes at sige til Betragteren som Edderkoppen i Aladdin: «Betragt mit svage Spind, hvor Traadene sig flette!» Hvis det ikke er at bringe altfor meget af Skolestøvet ind med i Dagligstuen, vil jeg gøre Læseren opmærksom paa, at han i et berømt videnskabeligt Værk af Zeising: *Aesthetische Forschungen*, vil kunne se den hele Række af æstetiske Modsætningsbegreber med alle deres Nuancer (det Skønne, Komiske, Tragiske, Humoristiske, Rørende o. s. v.) ordnede i en stor Stjerne, ganske som Andersen har tænkt sig det for sine Æventyrs Vedkommende.

Æventyrenes Fantasiform og Fortællemaade tilsteder nemlig Behandling af de mest forskellige Æmner i den mest forskellige Tonart. Her findes sublime Fortællinger som *Klokken*, dybsindige og vise Æventyr som *Skyggen*, fantastisk-sære som *Elverhøj*, lystige, næsten kaade som *Svinedrengen* eller *Springfyrene*, humoristiske som *Prinsessen paa Ærten*, *Et godt Humør*, *Flipperne*, *Kjærestefolkene*, og med en Afskygning af Vemod *Den standhaftige Tinsoldat*; hjertegribende Digtninge som *Historien om en Moder*, uhyggeligt betagende som *De røde Sko*, rørende Fantasier som *Den lille Havfrue*, og blandede, paa én Gang storladne og muntre, som *Snedronningen*. Her forekommer en Anekdote som *Hjærtesorg*, der ligner et Smil gennem Taarer, og en Inspiration som *Det nye Aarhundredes Musa*, i hvilken man hører Historiens Vingeslag, det nærværende, levende Livs Hjertebanken og Pulsslag, heftigt som under en Feber

og dog sundt som i et lykkeligt, begejstret Øjeblik*). Kort sagt her er Alt, hvad der ligger imellem Epigrammet og Hymnen.

Er der da virkelig nogen Grænse, som stækker Æventyret, nogen Lov, der binder det, og hvor ligger den? Æventyrets Lov ligger i Æventyrets Natur, og dets Natur beror paa Poesiens. Synes det i første Øjeblik, at Intet er den Digtart forbudt, der kan lade en Prinsesse fornemme en Ært gennem tyve Madratser + tyve Ederdunsdyner, saa er det kun et Skin. Æventyret, som forener Opfindsomhedens ubundne Frihed med den Tvang, der bliver det paalagt af dets Grundtanke, maa styre imellem to Skær: den idéløse Yppighed og den tørre Allegori; det maa holde Middelvejen mellem det altfor gode Huld og den altfor store Magerhed. Dette gør Andersens Æventyr næsten altid, men undertiden gør de det ikke. De fra Folke-Æventyrene hentede Æmner som *Den flyvende Kuffert* eller de egenlige Fe-Æventyr som *Tommelise* tiltrækker ikke de voksne Læsere saa stærkt som Børn, fordi Æventyret her ikke skjuler nogen Tanke. I *Paradisets Have* er alt det mesterligt, der gaar forud for Indtrædelsen i Haven, men selve Paradisets Fé synes det mig vanskeligt at faa noget smukt eller morsomt ud af. Den modsatte Yderlighed er da nu den, at den benede Mening, den tørre Lære ses igennem Digtets Væv; denne Mangel er meget hyppigere, som det laa nær at vente i vor overlæggende og bevidste Tid. Den føles stærkt, fordi Æventyret er det Ubevidstes Krongods. Ikke alene at de ubevidste Væsener eller Ting her fører Ordet; men hvad der i Æventyret forherliges og sejrer, er netop det Ubevidste. Og Æventyret har Ret; thi det Ubevidste er vort Væsens Grundsum og vor Styrkes Kilde. Rejsekammeraten kan erholde Understøttelse fra den Døde, fordi han rent har glemt, at han har hjulpet ham tilforn; og fordi Klodshans i al sin Enfoldighed er naiv, faar selv han Prinsessen og det halve Rige. Thi ogsaa

*) Der er ikke én eneste af vore Digtere, der i den Grad som Andersen har forsmaaet at virke ved det Forbigangnes Romantik: han er, selv i Æventyret, der af den romantiske Skole i Tyskland fra først af blev behandlet i saa middelalderlig Stil, altid fuldt og helt nærværende. Han vover ligesom Ørsted at opofre det Interessante i Sværmeriet for Kong Hans og hans Tid, og han siger gerne som Ovid:

Prisca juvent alios! ego me nunc denique natum
Gratulor. Hæc ætas moribus apta meis.

Ars amat. 3, 121.

Dumheden har sin Genialitet og sit Held; kun de kedelige Mellemmennesker uden Kløgt og uden Dumhed kan Æventyret Intet gøre for.

Vi vil se nogle Eksempler paa Synderne mod det Ubevidste. Saaledes skinner i det dejlige Æventyr *Snedronningen* paa det Hæsligste den usalige Mening igennem, hvor Snedronningen fordrer, at Kay skal lægge Figuren med Forstands-Isspillet, og han ikke er istand til dermed at lægge det Ord: Evigheden. Saaledes hersker der en grov og upoetisk Tydelighed i *Nabofamilierne* saatidt Roserne af Spurvefamilien benævnes med det abstrakte, for en Spurvetunge uudtalelige Ord «Det Skønne», man havde nok uden dette Fingerpeg forstaaet, at Roserne i Fortællingen var det Skønnes Repræsentanter, og idet man i Æventyret støder paa dette abstrakte Ord, farer man tilbage, som havde man rørt ved en klam Frø. — Denne Allegoriseren optræder, som det i Fortællinger for Børn var at vente, hyppigt i Form af Belæren og Formanen. I enkelte Æventyr som *Boghveden* spiller det opdragende Element en vel stor Rolle*). I andre som *Hørren* føler man ved Slutningen altfor stærkt — som hos Jean Paul — Trangen til i Tide og Utide at faa Udødeligheds-Læren anbragt. Her skabes særligt i denne Hensigt tilsidst nogle smaa temmelig flove og ferske «usynlige Væsener», der forsikrer, at Visen aldrig er ude. I nogle Tilfælde er Øjemedet endelig mere personligt. En hel Række af Æventyr (*Ællingen, Nattergalen, Nabofamilierne, Gaaseurten, Sneglen og Rosenhækken, Pen og Blækhus, Den gamle Gadelygte)* spiller paa Digterliv og Digterlod, og i enkelte Tilfælde føler man — hvad der hos Andersen staar rent som en Undtagelse — at Opfindelsen er haartrukken for at faa Øjemedet frem. Hvad Mening eller Natur er der f. Eks. i, at Gadelygten (kun ved Hjælp af et Vokslys, ikke ved et simplere Lys) kan lade Andre i den sé de skønne og billedrige Syner, den har? Dette er rent uforstaaeligt, lige indtil det tages som Sindbillede paa Digterens formentlige Trængen til Velvære for at blive til Noget («Altsaa Geniet skal gaa Skørtevejen!» skrev allerede Kierkegaard i Anledning af *Kun en Spillemand*). Uheldigere endnu er det, at Gadelygten i omsmeltet Tilstand, i dens andet Liv, kommer til en Digter og saaledes naaer sin Bestemmelse. Saa stærkt har Hensigten meget sjældent røbet sig.

---

*) Sammenlign Kierkegaards Parabler i hans *Opbyggelige Taler*, f. Eks. den om den bekymrede Skov-Due.

Æventyrets første Pligt er den at være poetisk, dets anden er den at være æventyrligt. Heri ligger for det første, at Æventyrverdenens Orden maa være det hellig. Hvad der i Æventyrsproget er fastslaaet som Regel, det maa Æventyret tage Hensyn til, hvor hensynsløst det end forresten kan være overfor den virkelige Verdens Love og Regler. Det gaar saaledes ikke an, at Æventyret, naar det handler om en Dryade, adskiller hende fra sit Træ, lader hende gøre sindbilledlige Rejser til Paris, gaa paa Bal paa «Mabile» o. s. v.; thi det er ikke mere umuligt for alle Jordens Konger at sætte det mindste Blad paa en Nælde, end det er for Æventyret at vriste en Dryade løs fra hendes Træ. Men i Æventyrformen ligger for det andet, at Rammen ikke kan optage Noget, der for poetisk at komme til sin Ret udfordrede en dyb Sjæleskildring, en alvorlig dramatisk eller romanagtig Udvikling. En Kvinde, som den Marie Grubbe, af hvis interessante Liv Andersen giver en Skitse i *Hønse-Grethe fortæller*, er altfor meget Karakter til at det skulde være en Æventyrdigter muligt at fremstille eller forklare hendes Væsen; forsøger han derpaa, saa fornemmer man et Misforhold mellem Genstanden og Formen*). Man bør imidlertid mindre undre sig over disse enkelte Pletter end over, at de er saa yderst sjældne. Jeg har ogsaa kun fremhævet dem, fordi det er lærerigt gennem Grænsens Overskridelse at lære Grænsen at kende, og fordi det syntes mig mærkeligt at opdage, hvorledes Æventyrets Vingehest, med al dens Frihed til at løbe og flyve den hele Cirkel rundt, dog har sit faste Tøir i Centrum.

Dens Skønhed, dens Styrke, dens Flyvedygtighed og Ynde ses ikke ved at agte paa dens Begrænsning, men ved at følge dens mangfoldige og dristige Bevægelser indenfor dens Kres. Det er dette, vi til Slutning vil kaste et Blik paa. Æventyrene ligger for os som en stor, rig blomsterbesaaet Jordbund. Lad os frit flakke rundt paa den, vandre den igennem paa krys og tværs, plukkende en Blomst saa hist, saa her, glædende os over dens Farver, dens Skønhed, det Hele. Disse smaa, korte Digtninge staar jo virkeligt i samme Forhold til omfangsrige Poesier, som Smaablomsterne til Skovens Træer. Den, der en Dag i Foraarstiden gaar ud i Charlottenlund for at se Bøgen i dens nye Pragt med de sorte

*) Syv Aar efter at dette skreves udgav J. P. Jacobsen sin Roman *Marie Grubbe*.

Fløjlsknapper i den lysegrønne Silke, han vender, naar han nogen Tid har set tilvejrs, efter gammel kjøbenhavnsk Vane sine Øjne ned imod Jorden, og da viser det sig, at Skovbunden er nok saa smuk som Skovens Top. Her vokser i ringe Afstand forskelligtfärvede Anemoner, hvid og højrød Bellis, gule Stjerneblomster, rød og blaa Neglikerod, Smørblomst og Stenbræk, Stjerneneglike, Koblomme og Fandens Mælkebøtte. Nær hverandre staar Knoppen og den udviklede Blomst og den, som allerede bærer Frø, den jomfruelige og den frugtsommelige Plante, de duftløse og de vellugtende Blomster, de giftige og de nyttige, lægende Planter. Tidt er den Plante, der staar lavest i Systemet, som den blomsterløse Bregne, allerskønnest for Øjet. Blomster, som synes sammensatte, viser sig at bestaa af ganske faa Blade, og Planter, hvis Blomst synes enkelt, bærer paa deres Top en hel Stat af kun ved Stænglen forenede Blomster. Saaledes er det med Æventyrene. De, der staar lavest med Hensyn til Værdighed, som *Springfyrene,* indeholder tidt en hel Livsfilosofi i kort Begreb, og de, der synes enkelte, som *Lykkens Kalosker*, bestaar af en løst forenet Blomsterstand. Nogle staar i Knop som *Vanddraaben,* andre gaar i Frø som *Jødepigen* eller *De Vises Sten.* Nogle bestaar kun af et eneste Punkt, som *Lygtemændene ere i Byen*, hvis Tankebraad helt er i denne med sikker Haand nedskrevne Titel, andre har store ædle Former som den i Indien foretrukne *Historie om en Moder,* der ligner en fremmed, en sydlandsk Blomst, Kalaen, som i sin sublime Enfold kun bestaar af ét eneste Blad.

Jeg slaar Bogen op paa Slump, og den falder paa *Elverhøj;* det kalder man Liv og Lune: «I Køkkenet var der fuldt op med Frøer paa Spid, Snogeskind med smaa Børnefingre i og Salater af Padddehatte-Frø, vaade Musesnuder og Skarntyder. . . . . Rustne Søm og Kirkerude-Glas hørte til Knaset». Tror man, Børnene er glemte her? Ingenlunde. «Den gamle Elverkonge lod sin Guldkrone polere i stødt Griffel, det var Duxe-Griffel og det er meget vanskeligt for Elverkongen at faa Duxe-Griffel!» Tror man, her ikke er Noget for de Voksne? Endnu mindre. «O hvor jeg længes efter den norske Trold-Gubbe! Drengene, siger man, er nogle uvorne, kæphøje Unger . . . . De gaar barhalsede og uden Seler, for de er Kraftmænd.» Hvilket Gilde! Helhesten er blandt de Indbudne. Tror man, Andersen under Gildet glemmer Gæstens Væsen? «Nu maatte Elverpigerne danse, og det baade simpelt og det med at trampe, og det klædte dem godt . . . .

hille den, hvor de kunde strække Ben, man vidste ikke, hvad der var Ende, og hvad der var Begyndelse; man vidste ikke, hvad der var Arme og hvad der var Ben, det gik imellem hinanden ligesom Savspaaner, og saa snurrede de rundt, saa Helhesten fik ondt og maatte gaa fra Bordet». Andersen kender Helhestens Nervesystem og har dens svage Mave i Erindring.

Han har den ægte Gave til at danne overnaturlige Væsner, som i den moderne Tid er saa sjælden. Dybt symbolsk og ganske naturligt er det f. Eks., at den lille Havfrue, da hendes Hale har skilt sig til «to nydelige Ben», ved hvert Skridt, hun gaar, fornemmer det, som om hun traadte paa en skarp Kniv og paa spidse Syle. Hvor mange stakkels Kvinder træder ikke ved hvert Skridt, de gaar, paa en skarp Kniv for at være den nær, hvem de elsker, og hvor langt er alligevel disse fra at være de mest ulykkelige! — En herligt tegnet Bande er fremdeles hin Troldflok i Snedronningen; et ypperligt Sindbillede er Troldspejlet, og en følt Skikkelse selve denne Dronning, der siddende midt paa den øde Snemark har suget al dens kolde Skønhed ind i sig.

Denne Kvinde er i Familie med *Natten*, en af Andersens mærkværdigste Figurer; ikke Thorvaldsens milde, søvnbringende Nat, ikke Carstens's ærværdige, moderlige Nat, men den sorte, uhyggelige, søvnløse og rædselsfulde: Derude midt i Sneen sad en Kone i lange, sorte Klæder, og hun sagde: «Døden har været inde i din Stue; jeg saa', han skyndte sig bort med dit lille Barn; han gaar stærkere til end Vinden, han bringer aldrig tilbage, hvad han tog.» «Sig mig blot, hvad Vej han gik!» sagde Moderen, «sig mig Vejen, og jeg skal finde ham.» «Jeg véd den,» sagde Konen i de sorte Klæder, «men før jeg siger den, maa Du først synge for mig alle de Viser, Du har sunget for dit Barn! jeg holder af dem, jeg har hørt dem før, jeg er Natten, jeg saa' dine Taarer, mens Du sang dem.» «Jeg vil synge dem alle, alle!» sagde Moderen, «men stans mig ikke, at jeg kan finde mit Barn.» *Men Natten sad stum og stille*, da vred Moderen sine Hænder, sang og græd, og der var mange Viser, men endnu flere Taarer.» Moderen gaar videre, græder sine Øjne ud, da hun kun for denne Pris kan komme over Søen, giver endelig for at komme ind i Dødens Drivhus «den gamle Gravkone» sit lange sorte Haar *og faar hendes hvide istedet.*

Her er en uopregnelig Mængde af Fantasivæsener, smaa

alfeagtige Guddomme som Ole Lukøje eller Nissen, og den nordiske Dryade, Hyldemor. Man føler ret her Andersens Styrke, naar man sammenligner den med de andre Digteres Vanmagt i denne Retning. Hvilke blege Skabninger er ikke Heibergs Pomona, Astræa eller Fata Morgana! Andersen giver selv Skyggen et Legeme. Hvad siger Skyggen? Hvad siger den til sin Herre? «Jeg har fra Barnsben traadt i Deres Fodspor.» Det er sandt. «Vi er jo voksede op fra Barndommen sammen.» Det er det ikke mindre. Og da den gaar efter sit Besøg: «Farvel, her er mit Kort, jeg bor paa Solsiden og er altid hjemme i Regnvejr*). Andersen kender Skyggens Længsler, dens Vaner og dens Vellyst: «Jeg løb om i Maaneskinnet paa Gaden, jeg gjorde mig lang op ad Muren, det kildrer saa dejlig i Ryggen.» Dette Æventyr om Skyggen, det er en lille Verden for sig. Jeg betænker mig ikke paa at kalde det et af de sandeste Mesterværker i vor hele Literatur. Det er alle Skyggers, alle Andenhaandsmenneskers, alle uoprindelige, eftergjorte Aanders Drapa, alle deres, som tror, at de ved den blotte Løsrivelse fra deres Original naaer Personlighed, Selvstændighed og sand Menneskelighed. Det er ogsaa ét af de faa, hvor Digteren — tiltrods for sin bløde Tro paa Godhed allevegne — har vovet at lade den grimme Sandhed træde frem i hele dens Nøgenhed. Skyggen beslutter, for at befri sig for alle Opdagelser angaaende Fortiden at tage Livet af Mennesket: «Stakkels Skygge (ɔ: Mennesket), sagde Prinsessen, han er meget ulykkelig; det er en sand Velgerning at fri ham fra den Smule Liv, han har, og naar jeg rigtig tænker over det, saa tror jeg det nødvendigt, at man gør det af med ham i al Stilhed.» «Det er rigtignok haardt,» sagde Skyggen, «for det var en tro Tjener!» og saa gav den ligesom et Suk. «*De er en ædel Karakter!*» sagde Kongedatteren. — Dette Æventyr er endelig et af dem, hvor man lettest kan iagttage Overgangen fra det Naturlige til det Overnaturlige: Skyggen rækker og strækker sig «for at komme til Kræfter» saalænge, indtil det falder ganske naturligt, at den tilsidst river sig løs.

*) Her som overalt har Digteren sin trofaste Forbundsfælle i Sproget, i Ordspillene, der kommer dansende under hans Pen, saasnart han sætter den til Papiret. Se f. Eks. hvorledes Ordspillene vrimler i *Den gamle Gadelygte* eller *Snemanden*. Se, hvorledes han benytter Dyrenes Lyd, f. Eks. «Kvak!» sagde den lille Skruptudse og det var, som naar vi Mennesker siger «Ak!»

Vi slaar Bogen i og aabner den paany: *Springfyrene.* En kort og fyndig Undervisning i, hvad Livet er. Hovedpersonerne er Loppen, Græshoppen og Springgaasen. Kongedatteren er Prisen for det bedste Spring. «Mærker Eder det alle,» siger Æventyrets Musa, «springer med Forstand! det nytter ikke at springe saa højt, at Ingen kan se Jer. Saa paastaar Krapylet, at det er saa godt, som om I slet ikke havde sprunget. Ser kun til alle de største Aander, Tænkere, Digtere, Videnskabsmænd. For Mængden er det, som om de slet ikke havde sprunget, ingen Løn fik de, Krop skal der til! Det nytter heller ikke at springe højt og godt, naar man tillige springer Magthaverne i Ansigtet. Ad den Vej gør man min Sandten ingen Karriere. Nej, ser Jer i Spejl paa Springgaasen! Den er næsten apoplektisk, først synes det, som om den slet ikke kan springe, og meget Spræl kan den visselig heller ikke gøre; men dog gør den — med Dumhedens Instinkt, med Ladhedens Behændighed — et lille *skævt* Spring lige hen i Skødet paa Prinsessen. Handler den efter, den har Ben i Panden!» Hvilken Perle af et Æventyr! og hvilken Gave til at benytte Dyrene menneskeligt! Det kan jo nemlig ikke nægtes, at man undertiden faar en Tvivl, om hvad det Hele med at lade Dyrene tale i Grunden har at betyde. Et er det jo nemlig, om vi Læsere føler os trufne, et Andet, om ogsaa Dyrets Karakter virkelig er truffet, Dyret, som jo ikke har en eneste menneskelig Egenskab. Det vil imidlertid let ses, at det er umuligt at tale, endog rent videnskabeligt, om Dyret uden at tillægge det Egenskaber, vi kender fra os selv. Hvorledes skal man f. Eks. undgaa at kalde Ulven *grusom*? Andersens Færdighed bestaar nu i at frembringe en poetisk, en slaaende Skin-Overensstemmelse mellem Dyret og dets menneskelige Egenskab. Er det ikke rigtigt, at Katten siger til Rudy: «Kom med, lille Rudy, ud paa Taget! det er Altsammen Indbildninger med at falde ned, man falder ikke, naar man ikke er bange for det. Kom! sæt din ene Pote saadan, din anden saadan! tag for Dig med de forreste Poter! hav Øjne i Hovedet og vær smidig i Lemmerne! Er der en Kløft, saa spring og hold Dig fast, det gør jeg!» Er det ikke naturligt, at den gamle Snegl siger: «Det har da heller ingen Hast, men Du iler altid saa forfærdeligt og det begynder den Lille ogsaa med; har han nu ikke i tre Dage krøbet op ad den Stilk; jeg faar ondt i Hovedet, naar jeg sér op paa ham.» — Hvad ligner mere en Barselstue end Ændernes Ællinge-Ud-

rugning! Hvad er rimeligere, end at Spurvene, naar de vil udskælde deres Naboer, siger: «de *tykhovedede* Roser!»*)

Der er et Æventyr, jeg har gemt tilsidst, jeg opsøger det; thi det er som Kronen paa Værket. Det er Æventyret om *Klokken*, i hvilket Naivetetens og Naturens Digter har naaet Højdepunktet af sin Poesi. Vi har set hans Gave til at skildre det Overmenneskelige og det Undermenneskelige naturligt. I dette Æventyr staar han Ansigt til Ansigt med selve Naturen. Det handler om den usynlige Klokke, som de unge Konfirmander gik ud for at søge, de Unge, hos hvem Længslen mod det usynligt Lokkende og Dragende endnu var frisk. Kejseren havde lovet, at «den, som ret kunde opdage, hvorfra Lyden kom, skulde faa Titel af *Verdens Klokker* og det selv om det ikke var en Klokke. Mange gik da ud i Skoven for det gode Levebrøds Skyld, dog den Eneste, der kom hjem med en Slags Forklaring, havde ligesaa lidt som de Andre været dybt nok inde; men han sagde, at Klokkelyden kom fra en meget stor Ugle i et hult Træ, en Slags Visdoms-Ugle, der ideligt slog sit Næb mod Træet, og saa blev han ansat som Verdens Klokker og *skrev hvert Aar en lille Afhandling om Uglen, men ligemeget vidste man.*» Nu gaar da, som sagt, Konfimanderne ud, og de holder hverandre i Hænderne, «for de havde jo ikke faaet Embeder endnu.» Dog flere og flere bliver trætte; den Ene efter den Anden falder fra, En af en Grund, en Anden af et Paaskud. En hel Klasse stanser ved en lille Klokke paa et lille idyllisk Hus, og uden at betænke, som den enkelte Udholdende, at saadan en lille Klokke ikke kunde være Skyld i det dragende Klokkespil, men at det maatte være «ganske andre Toner, der saaledes kunde røre et Menneske-Hjerte,» slaar de sig med deres *lille* Haab, *lille* Længsel til Ro ved dette lille Fund, den lille Lykke, den lille idylliske Glæde. Jeg tænker, Læseren har truffet nogle af disse Konfirmander som Voksne.

Tilsidst staar kun to tilbage, en Kongesøn og en lille fattig Dreng i Træsko «og med en Trøje saa kort, at man vel kunde se, hvor lange Haandled han havde.» Paa Vejen skilles de; thi

*) Sammenlign for Modsætningens Skyld Maaden, hvorpaa Heiberg i *Julespøg og Nytaarsløjer* lader Handsken, Modesten, Flasken tale, fremdeles Alfred de Musset's *Le merle blanc*, Taine's *Vie et opinions philosophiques d'un chat* i hans *Pyrenæerrejse.*

den ene vilde søge Klokken ad højre, den anden ad venstre Side. Kongesønnen søgte Klokken ad Vejen, der laa paa «Hjertets Side», den fattige Dreng søgte den ad den modsatte. Vi følger Kongesønnen, og man læse med Beundring, hvilken hemmelighedsfuld Pragt Digteren formaar at give Egnen ene ved at forandre Blomsternes og Frugternes naturlige Farve. «Men han gik ufortrøden dybere og dybere ind i Skoven, hvor der vokste de forunderligste Blomster. Der stod hvide Stjerne-Liljer med *blodrøde* Støvtraade, *himmelblaa* Tulipaner, som *gnistrede* i Vinden, og Æbletræer, hvor Æblerne ganske og aldeles saa' ud som store skinnende Sæbebobler. Tænk bare, hvor de Træer maatte straale i Solskinnet.» Solen gaar ned, Kongesønnen frygter allerede at overrumples af Natten; han bestiger Klipperne for at se Solen endnu en Gang, før den ganske synker bag Jorden. Man høre Digterens Hymne:

«Og han greb i Ranker og Rødder, klatrede op ad de vaade Stene, hvor Vandslangerne snoede sig, hvor Skrubtudsen ligesom gøede af ham; — men op kom han, før Solen endnu var ganske nede, set fra denne Højde. O hvilken Pragt! Havet, det store herlige Hav, der væltede sine lange Bølger mod Kysten, strakte sig ud foran ham, og Solen stod som et stort skinnende Alter derude, hvor Hav og Himmel mødtes. Alt smeltede sammen i glødende Farver; Skoven sang og Havet sang og hans Hjerte sang med; den hele Natur var en stor hellig Kirke, hvori Træer og svævende Skyer var Pillerne, Blomster og Græs det vævede Fløjls Klæde, og Himlen selv den store Kuppel: derpaa slukkedes de røde Farver, idet Solen forsvandt, men Millioner Stjerner tændtes, Millioner Diamantlamper skinnede da, og Kongesønnen bredte sine Arme ud mod Himlen, mod Havet og Skoven — og i det samme, fra den højre Sidegang, kom med de korte Ærmer og Træsko den fattige Konfirmand. Han var kommen der ligesaa tidlig, kommen der ad sin Vej, og de løb hinanden i Møde og holdt hinanden i Hænderne i Naturens og Poesiens store Kirke, og over dem klang den usynlige hellige Klokke; salige Aander svævede i Dans om dem til et helligt Halleluja!»

Geniet er som den rige Kongesøn, dets opmærksomme Tilhører som den fattige Dreng; men Kunsten og Videnskaben mødes, endskønt de skilles ad paa Vejen, i Begejstringen og Andagten overfor Naturens guddommelige Alt.

CARL BAGGER

(1898)

Mest kendt af Carl Bagger, optrykt i Antologier og lært udenad af Skolebørn, er hans Digt *Den engelske Kaptajn* om den unge britiske Officer, der frivilligt søgte Døden hellere end at deltage i Flaadens Angreb paa Kjøbenhavn 1807 — et Digt som skabt til Folkeyndest i det Land. hvis Ret det forherligede. Selve Æmnet er naivt indtil det umulige, men den Følelse, det giver Udtryk, er smuk, og Digtet er kunstnerisk gennemført med større Fuldkommenhed end nogen anden Frembringelse af Carl Bagger. Thi kunstnerisk Gennemførelse var ellers ikke hans stærke Side. Han var utvivlsomt, uomtvisteligt, et betydeligt digterisk Talent; men han har ikke, som saa mange af hans danske Samtidige, frembragt noget, der helt igennem og paa ethvert Punkt er godt. Hans Smag var ikke sikker, ja undertiden er det, som glippede den helt; han havde ikke heller den indre Harmoni, den Fylde af Sundhed og Velklang, der gør Fyldest for Smagen og gør den overflødig; men han har stænkvis naaet saa højt i sine Vers, at man faar Indtryk af noget dejligt eller overmodigt lystigt, og han har givet nogle Prosaskildringer, der er saa energiske og farverige, at de har bevaret hans Navn og vil bevare det fremdeles.

Carl Bagger hørte i Livet som i Literaturen til de regelstridige.

Han fødtes den 11. Maj 1807 paa Fødselsstiftelsen i Kjøbenhavn af en ung ugift Kvinde Sofie Margrethe Poulsen, der var af ringe Stand, og som synes at have staaet i en Tobakshandlers Butik paa Vesterbro. Faderen, Kriminalretsassessor Peter

Christian Bagger, tilhørte derimod en anset Familie og nød selv saa stor Anseelse for Dygtighed, at han i de nærmest følgende Aar udnævntes til Justitsraad, Justitiarius i Politiretten og ekstraordinær Assessor i Højesteret. Han tog sig af sin Søn. Da Moderen døde halvandet Aar efter Fødslen, satte han Barnet i Huset først hos sin Broder, en Søofficer, dernæst hos dets Bedstemoder, Etatsraadinde Bagger. Han bestemte, at Barnet skulde anerkendes og indtræde i sine Rettigheder som hans Arving, men han døde allerede i 1810. Tre Aar gammel var altsaa Carl Bagger fader- og moderløs. Han voksede op hos den gamle Etatsraadinde, der skal have været sær og tyrannisk, og som var raa nok til nu og da med drøje Skældsord at lade den lille høre hans uægte Fødsel. Skønt Barnet altsaa materielt var nok saa godt stillet som mangt et ægtefødt, forældreløst Barn, kan det ikke betvivles, at det meget tidligt har lidt under den uregelrette Afstamning og maattet betragte sig som staaende halvvejs udenfor det ordnede Samfund. Følelsen heraf blev varig hos Carl Bagger og skæbnesvanger for ham.

Han hørte til dem, der ikke lader sig ave. Uafhængighedsdriften i ham var saa stærk, at den modsatte sig al Disciplin udefra. Og han udviklede aldrig den Karakterstyrke, som medfører Selvtugt og Selvbeherskelse. Han har kun i korte og spredte Tidsrum havt sig selv i sin Magt. Derfor er ogsaa Vagabond- og Zigøjnerpoesi det originaleste, han tilfører den danske Digtning.

Han skildres i Drengeaarene som afvexlende lattermild og kaad, indesluttet og sky, en toneangivende Spilopmager, en livlig, uagtsom og doven Skolediscipel med satirisk Hang og digterisk Interesse. Han var allerede da og vedblev som Voksen at være skiftevis letsindig og tungsindig.

Den elleveaarige Dreng blev sat i Roskilde Skole, der den Gang blev styret med megen Dygtighed, og anbragt i Huset hos Præsten ved Bidstrup, hvor han ikke sjældent sultede og frøs. Han tænkte dog som ældre uden Uvilje tilbage paa sit Ophold i Roskilde, hvis gamle Kirke gjorde et befrugtende Indtryk paa hans Fantasi. Ja, han tilskrev i Digtet *Roskilde* Opholdet der, at han indvandt:

et Blik for det Kolossale,
et Øre for Aftenens Vind,

for Dyrets og Træets Tale
for Folkenes sørgende Sind.

Samtidig tillægger han skemtende Roskilde-Egnen Skyld for det i ham som Dreng vaagnende Fantasteri:

Formodentlig smittede Luften
fra Bistrup mit unge Sind,
thi hvad der ej var, det saa' jeg,
og for hvad der var, blev jeg blind.

En Demosthenes, mente jeg, var jeg,
en vordende Mirabeau,
der eengang skulde forandre
Verdens Vandel og Tro,

der skulde med Saksen klippe
Stormandsbaandet og Stjernen
og hænge de Aristokrater
i Maaneskin paa Laternen.

Man ser, at hans Drengedrømme har været af revolutionær Beskaffenhed, og skønt han i et umiddelbart følgende Digt *Sorø* med vemodigt Lune fremstiller, hvor tidligt han opdagede, at han hverken var nogen Demosthenes eller nogen Mirabeau, men kun en Dreng som andre, vedblev han bestandig at nære revolutionære Sympatier. Han kalder sig, omtrent som den samtidige Wergeland, gerne Republikaner og skriver saa sent som 1839: «Jeg har fra min tidligste Barndom hyldet de republikanske Grundsætninger, hvortil jeg endnu bekender mig, og som jeg, næst Guds Bistand, først skal forlade, naar mit Hoved lægges under Mulde.» Vi ser ham i samme Aand med Varme tage Polens Parti mod Rusland og trods sin Beundring for Napoleon aldrig over dennes Storhed glemme hans Tyranni. Han er endelig en ivrig og haardnakket Beundrer af Byron, med hvis Væsen han underligt nok har troet sig mer end langt ude beslægtet. Men alt dette kan dog kun opfattes som Udslag af en almindelig Modsigelseslyst. Carl Bagger var ikke anderledes revolutionær, end man i Ro og Mag kunde være det paa Frederik den Sjettes Tid, og saa republikansk han end anser sig for, var han oprigtigt begejstret for Sjette Frederik.

Hans Digt *Den 28. Januar 1840* er, som skrevet efter Kongens Død, det kraftigste Vidnesbyrd derom. Digtet dvæler længe

ved Bondens Kærlighed til Kongen, ved Bondegraaden over Kongebaaren. Det fremhæver, at man andensteds neppe tror paa slige Taarers Mulighed; at imidlertid ikke Bonden blot, men Folk og Land lyser Velsignelse over Kong Frederiks Grav; alle véd, at Kongen bærer ikke Skylden for Landets Ulykker under hans Regering, ikke Skylden for Norges Tab(!); Folket elskede ham, mens han levede, og elsker endnu hans Minde. — Bagger var da heller ikke senere anderledes republikansk, end at han i 1844 uden at gøre noget Brud paa sine Grundsætninger kunde rette en beskeden Ansøgning til Kong Christian den Ottende om at skænke ham et Embede som Postmester i Middelfart, der kunde give ham Fritid til Udvikling af hans digteriske Evne. Han var med andre Ord sit Folks og sin Tidsalders Mand, i Sind og Skind dansk, upolitisk, frisindet og kongetro.

Femten Aar gammel fik Carl Bagger som Gratist en Plads i den nyoprettede Sorø Skole, hvor han følte sig i høj Grad ilde tilpas. Selv den smukke og forroste Egn var ham imod, alt syntes ham smaat og snævert, uden Fjernsyn og Indsyn, og den strænge Orden og uafladelige Kontrol paa Opdragelsesanstalten drev hans ubændige Sind, der hadede Tøjle og Trendse, til Karikaturtegninger med Ord og Pen, til Grinebideri og Forbitrelse. Han fik endog af Digterne dernede, hvoraf flere var Lærere ved Skolen, det Indtryk, at de surmulede i den Gnavenhed, som Egnen medførte. I Indledningen til hans Fortælling *Pedellens Datter* hedder det: «Under denne muntre, lyseblaa Himmel ser Hauch surt, brummer Bredahl, vaander Ingemann sig, og Wilsters Latter synes at være Krampelatter.» Ja, i et vittigt Brev til H. C. Andersen, den eneste samtidige Digter, med hvem han synes at have staaet i en Smule venskabelig og kammeratlig Forbindelse, betegner han den lille Stad, der da nys af Andersen var bleven forherliget med en poetisk Benævnelse, som «en hartad modbydelig Blindtarm.»

Han, som hverken havde Forældre eller Sødskende, har søgt sin Trøst i sit digteriske Talent, hos «Musen», som man den Gang sagde, og som han selv i sit *Digtersvar* siger det. Allerede i Skolen begyndte han til festlige eller lystige Lejligheder at skrive Vers, og fra hans Skoletid allerede skriver sig det smukke og betegnende Digt, der aabner hans ældste Digtsamling, *Ønskerne*, med Bønnen om et nok saa kort, men indholdsrigt Liv, med Ønsket om aldrig som Mand at komme til at

foragte, hvad der stod for Barnet som ret og stort, og med Àttraaen efter et varigt Ry — dette Digt, der er blevet som en Opsang for mange danske Ynglinge efter ham. For første Gang bryder Baggers Stil og Tone igennem i dette Digt, hvis Slutningsstrofe begynder:

Men Æren i skinnende Sølvermor,
hun svæve ned paa min Grav i Nord!

Da han var 17 Aar gammel, aabnede saa en Port ind til Lykken sig for ham. Hans Skolekammerater, Herremandssønnerne Valdemar og Frederik Fiedler, der blev dygtige Mænd og hans Venner for Livet, tog ham for første Gang i Sommeren 1824 hjem med sig til Faderens Ejendom, Herregaarden Basnæs i Nærheden af Skjelskør, og her henrykkede Alt ham. Her laa for første Gang dansk Naturskønhed i hele dens Fylde aaben for hans Blik; aldrig bliver han træt af at besynge Egnen her, Skoven, Haven, Fiskeparken, hvis Skønhed er forskellig til enhver af Aarets Tider; han elsker det bange Raadyr og den mørke Solsort, og altid mindes han med Glæde Borgens gamle Sale og den fraadende Østersø udenfor med de vilde Svaners Skrig om Natten. Her blev han dernæst for første Gang kærligt optaget i et harmonisk og fredeligt Hjem; Moderen tog sig moderligt af ham, Sønnerne viste ham et broderligt Venskab. Her endelig elskede han for første og eneste Gang og blev genelsket, idet hans Hjerte hang ved Husets unge Datter, Thora, der vel var halvt Barn, henved 14 Aar gammel, da han saa' hende første Gang, men hurtigt udviklede sig til stor Skønhed. Alt, hvad der findes af virkelig Erotik i Baggers Poesi, er helliget hende.

Opholdene paa Basnæs i Aarene 1824--28 har havt afgørende Betydning for Carl Baggers Digtning. Den har stadigt et af to Udgangspunkter: Kjøbenhavn med Bylivet i Kældere og Kipper, som det i Trediverne var, og dansk Natur, dens Flora og Fauna, tilegnet under et inderligt Samliv. Sit Kendskab til Landet skylder Bagger fra først af Basnæs. Han har ikke besunget det danske Landskab med den Ynde som Christian Winther (han er i sin Naturopfattelse snarere beslægtet med Steen Blicher) og han naaer sjældent den uplettede, mønstergyldige Form; men hvad han giver, er set og følt:

Nu koger det derinde dybt i Jorden,
og Varmen ud i Overfladen gaar;
nu er der Forskel ej paa Syd og Norden,
Italien blomstrer, Danmark har sin Vaar.
Nu trække Fuglene; paa Pyramiden
hist i Ægypten staar ej Storken mer;
Instinktet hvisker, det var Rejsetiden,
nu er den her og efter Hjulet ser.
Nu vandre Fiskene, de kolde stumme,
Limfjordens Bølger store Stimer rumme.

Næppe var Carl Bagger, tyve Aar gammel, bleven Student, før han bejlede til den, der var og blev Kvinden i hans Liv, Thora Fiedler. Faderen vilde ikke høre Tale om Forlovelse; men Forbindelsen blev langvarig; den førte først elleve Aar derefter til Ægteskab, og mellem dens og Ægteskabets Indgaaelse laa Begivenheder og Kriser.

Den unge Poet kom til Kjøbenhavn for at studere. Meningen var, at han skulde forberede sig til juridisk Eksamen. Men saavel hvad der var i ham af aandelig Drift, som hvad der fandtes hos ham af Fornøjelsessyge og sanselige Drifter, forhindrede ham i at foretage noget samlet Fagstudium. Livfuldt anlagt som han var og udrustet med usædvanlig Lærenemhed for Sprog, fordybede han sig i forskellige moderne Literaturer, den engelske og den italienske som den franske og tyske, syslede med Poesi og Historie, skrev Vers, udarbejdede en Tragedie, som røber ikke blot almindelig digterisk, men særlig dramatisk Evne, og var saaledes i hurtig aandelig Udvikling uden dog at vise egenlig Flid. Teatret fængslede ham som i hin Tid saa mange, og det er utvivlsomt, at han en Tidlang i disse unge Aar har tænkt paa at forsøge sig frem som Skuespiller. Man ser det af det store Digt om Skuespillerens Kunst, der i *Min Broders Levned* tillægges Arthur Harring, men der saa lidet kan stamme fra ham, at det peger lige tilbage paa Forfatteren selv, og man ser det desuden af Stroferne om Teatret i *Promenade om Natten,* der paa lignende Maade ved ganske at falde ud af den Talendes plumpe Stil og lystige Tone røber, i hvor høj Grad deres Indhold har ligget Digteren selv paa Hjerte. Til Skuespiller har Bagger imidlertid øjensynlig ikke havt ringeste Talent, og lidt efter lidt, især efterat han ved sin Bedstemoders Død var kommen i Besiddelse af en lille Arv, forfaldt han til et literært Driverliv, der efterhaanden gled over i et Svireliv, som blev

hans Fordærv. Allerede i et Brev, som han synes at have skrevet kun 21 Aar gammel, taler han under Skildringen af sit Livs «idelige Tummel» med Spasereture, Indbydelser, Sammenkomster med Kammerater, Kafé- og Teaterbesøg om «en vis herlig Vinkælder» som det Sted, han tiest besøger. Hans Afsky og Ringeagt for det højere Selskab og for den saakaldte finere Selskabelighed, der æggede hans Galde og fremkaldte hans Latter, gjorde noget til at lade ham søge Omgang med helt eller halvt forfaldne Skønaander og simple Svirebrødre. Dog den egenlige Bevæggrund laa naturligvis mindre i hans Zigøjnertrods end i hans Hang til Adspredelse, Morskab, Lystighed, til den øjeblikkelige Pirring, som Drikkeriet foraarsagede, og til den kortvarige Forhøjelse af Livsaanderne, som Solderiet fremkaldte.

I de første Aar efter at Bagger var kommen til Kjøbenhavn, er Udskejelserne dog ingenlunde voksede den unge livsglade og vittige Student over Hovedet. Men Forholdet til Thora Fiedler var blevet stedse mere intimt; 18 Aar gammel tilbragte hun Vinteren i Kjøbenhavn, og snart derefter maatte Thora betro sin Moder, at hun skulde føde Carl Bagger et Barn. Det blev bragt til Verden i Hemmelighed i Sommeren 1829; men fra nu af var Basnæs lukket for ham; den Elskedes Fader døde forgræmmet faa Dage efter Barnets Fødsel; Moderen saa' ham, som venteligt var, i det ugunstigste Lys, og han var adskilt fra sin Thora, der iøvrigt med største Troskab holdt fast ved ham, om end Forbindelsen imellem hende og ham fra nu af og i en Aarrække kun var skriftlig og sjælden. Bagger havde ikke Viljeskraft nok til at samle sig til et Arbejde, der kunde gøre ham det muligt at hjemføre Thora Fiedler som sin Hustru. Da han nu havde bragt hende i Ulykke og udespærret sig selv fra Samlivet med hende, kastede han sig med større Voldsomhed end nogensinde før ud i sit gale Levned, opgav endegyldigt sit Embedsstudium, fejede Bøger og Møbler ud. «Han, som før havde været en stor Ynder af Hygge, hvis Værelser havde været opfyldte af Blomster, Fuglebure osv., tog nu tiltakke med den usleste Bolig og det tarveligste Møblement.» (Vilhelm Møller.)

Trods alt forstod han nu og da at tage sig sammen. Han skrev lidt i Aviser, fik nogle Artikler optagne i Liunges *Kjøbenhavnsposten* og nogle Smaadigte indrykkede i Heibergs *Den flyvende Post*, hvorved han kom lidt i Berøring med den store Johan Ludvig, hvem han fandt «mindre storsnudet», end han

havde ventet. Han fuldendte sin Tragedie *Dronning Christine af Sverig og Monaldeschi*, som han havde undfanget et Par Aar forinden og udarbejdet paa Basnæs, og indleverede den til det kongelige Theater. Det var et Arbejde, der for hine Dage maa betegnes som fortjenstfuldt. Det er et Jambedrama paa gode og smukke Vers; som historisk Skuespil saa nær Virkeligheden, som man overhovedet i hine Dage i Norden kom den. Digteren har gjort et omhyggeligt Studium af de Kilder, han havde ved Haanden. Det var for meget forlangt, at han skulde have forstaaet, hvorledes Christines Skinsyge egenlig var beskaffen, at den var Skinsyge ikke paa Monaldeschi, men paa hans Brud, der foretrak hans Kærlighed for hendes, saa Mordet paa den italienske Yndling havde en langt mere sammensat Bevæggrund end et regelret dansk Drama kunde bruge.

Som Stykket er, havde det fortjent at blive opført paa Skuepladsen, og at paaagtes af Samtiden. Men ingen af Delene skete. Bagger maatte (1833) udgive det paa eget Forlag, og det fandt hverken Købere eller paaskønnende Kritik. Hans *Smaadigte* (1834) gik trods deres Værdi ligesaa upaaagtede hen. Men nu udkastede Bagger midt under sit tøjlesløse Liv, ja netop som dette havde naaet et Højdepunkt af Ubændighed, sit ejendommeligste og betydningsfuldeste Arbejde, idet han forsøgte at gøre selve dette sit planløse og gale Levned til Genstand for en Skildring, i hvilken han vilde nedlægge hele sit Væsen baade som den rolige, overlegne Betragter eller deltagende Beklager og Fordømmer af Zigøjner- og Svirebroder-Eksistensen, og som den geniale Forfatter, der var ganske i Uafhængighedsdriftens Vold og stadig en Boldt for de lavere Drifter uden dog nogensinde ganske at synke i Jævnhøjde med de Omgivelser, mellem hvilke hans Dage og Nætter gik hen. Dette Arbejde: *Min Broders Levned* er, skønt skrevet i en umoden, urolig, af Jean Paul paavirket Stil, der har smagløse Svinkeærinder allevegne, ved sine bedste Partiers Lødighed blevet staaende i Literaturen og vil vanskeligt gaa i Glemme.

Indledningskapitlerne er fri Fantasi, det vil sige Fantasier over det særegne, skjulte i Baggers Oprindelse, først over denne Moder, om hvilken han intet vidste, uden at hun havde været smuk, var bleven behandlet haardt eller dog hensynsløst af Faderen og var bleven bortrevet ved en tidlig Død, dernæst over Faderen, ind i hvis Væsen han digtede al den Vildskab, han

fandt i sit eget. Men fra da af er Historien saa virkeligheds-tro, som en opdigtet Fortælling kan være. Af det Blide og Ømme i Carl Baggers Sjæleliv, det Dannede i hans Aand, det Solide i hans redelige og trofaste Væsen formede han Fortælleren, den ærbare teologiske Kandidat. Resten af sit Naturel skænkede han Bogens Hovedperson, Galningen Arthur, i hvem det er lykkedes ham at fremstille en levende Type paa Vid og genial Cynisme under dybeste Forfald. Af hans Thora, som hun stod for ham, ædel og fin, rørende ved sin Skæbne som den forglemte eller dog forladte Pige, Moder uden at være gift, dannede han Bogens Heltinde Mathilde, hvem Arthur i sin Tid har forført og forladt, og hvem nu Broderen Johannes elsker, vurderer og sluttelig ægter, idet han antager hendes Barn som sit. Uvist efter hvilken Model skabte han endnu Bogens originaleste Skikkelse, den raa og enfoldige, men dygtige og i Grunden ret-skafne jyske Landjunker Halvor Thyesen, hvis Liv gaar hen mellem Hunde og Fugle, i Stalden og paa Jagt, i et saadant Samkvem med Naturen, at han kender Vejrligets Tegn og forstaar sig paa Markernes Tilstand som en Bonde, véd Besked med Behandlingen af skrantende Køer og lungesyge Hopper som en Dyrlæge, og har Lidenskab for Jagt paa Bekkasiner og Krikænder som en Vildttyv. I ham har Carl Bagger nedlagt sin hele stærke Kærlighed til det danske Landskabs Natur, der gør saa godt som Modvægt i denne Bog, hvis anden Halvdel handler om Kærlighed til stærke Drikke og løse Fruentimmer, som den trives i Smaagaderne i Kjøbenhavn. Halvor Thyesen og Arthur Harring er to mesterligt skitserede Kæmpeskikkelser af raa Naturlighed og skamløst genial Kultur, som fremhæver, opvejer og fuldstændiggør hinanden.

Min Broders Levned fandt ingen Paaskønnelse i Datidens literære Organer. Det toneangivende *Maanedsskrift for Litteratur* bragte (Trettende Bind, 1835) en af J. N. Madvig forfattet Anmeldelse, der vel røber den skarpsindige og tænksomme Lærde ved enkelte fine Iagttagelser og der med Føje dadler Foredragets Stilløshed, men hvor aldeles fattes det eneste, hvorpaa det for en Kritiker til syvende og sidst kommer an, Sansen for Digterens Ejendommelighed, Evnen og Viljen til at fremhæve den. Denne tunge og plumpe, pedantisk moraliserende og æstetisk doktrinære Artikel, der bliver endnu massivere ved det indviklede Sprogs Ubehjælpsomhed, gjorde ikke ringe Skade ved at bortlede Publi-

kums Opmærksomhed fra det kæmpende Talent og ved at nedslaa Haabet om nogensinde at kunne trænge igennem hos den i Forvejen vanskeligt stillede, hyppigt modløse og altid gældbundne Forfatter, der netop i dette Øjeblik havde burdet drages op af den Sump, hvori han var sunket.

Der hændte dog noget, som i det mindste for en Stund rev Bagger ud af hans Svireliv. Han erfor, at man endegyldigt vilde frigøre Thora Fiedler fra Forholdet til ham. Hendes Moder, der ret naturligt var kommen til den Tro, at han «aldrig havde elsket» Datteren, søgte at meddele Thora sin Opfattelse og bestemte, at hun skulde tage til Hamborg til en Slægtning. Carl Bagger, der fik at vide, naar Afrejsen skulde foregaa fra Korsør til Kiel med Dampskibet «Løven», modtog derved et saadant Stød, at han for en Gangs Skyld brød med sine ellers uovervindelige Vaner, rev sig løs fra Svireriet i Kjøbenhavn og, pengeløs som han var, begav sig tilfods paa Vej til Korsør for at se den Elskede, før hun blev bortsendt. Om deres Møde før Skibets Afgang er Baggers helt igennem skønne Digt *Dampskibet Løven* et gribende Minde. Dette Digt indeholder som i et Kraftuddrag det fineste, ypperste i hans Natur, og sikkert har han, Dyrkeren af Byrons Poesier, troet paa den Forklaring, han deri giver af, hvorledes den frembringende Aand maa bøde for sin Digtergave: «Der være maa et Jordskælv i hans Indre.»

Hans Bryst er en Ruin, hvor Jævndøgnsstormen
udsynger mørk sin dybe Melodi.
Han selv tilhører Lidenskab, til Formen
i Gruset styrter, Aanden vorder fri.

Men kun paa et enkelt Sted anslaas denne Byronske Tone. Iøvrigt er Digtet rørende ved Udtrykkets Simpelhed og den stærke Følelses Ægthed.

Den gav sig ikke længe efter Vidnesbyrd i Gerning. Han havde fattet den Beslutning at gøre de slette Tanker til Skamme, som paa Basnæs næredes om ham, og at opfylde sin altfor længe forsømte Pligt overfor den Kvinde, han under sine Udskejelser aldrig havde glemt. Da han i Efteraaret 1836 modtog et Tilbud fra Odense om at tiltræde Stillingen som Redaktør af *Fyens Stiftstidende*, greb han til, og da det daglige Udkomme nu var ham sikret, købte han sig et lille Hus og ægtede i 1838,

altsaa 31 Aar gammel, den Kvinde, der saa længe havde ventet paa, at han skulde indløse sit Løfte. Hans lille Søn var da niaarig.

Visselig bragte han et Offer; han havde længtes ud efter Rejser i fremmede Lande; nu var han for bestandig bunden til en lille dansk Provinsby. Men naar man mindes, hvad han havde set og elsket i sin Thora, synes Offeret ringe.

Han er upaatvivlelig gaaet til dette nye Tidsrum af sit Liv med de bedste Forsætter. Det daglige Arbejde, der jo ingenlunde laa over hans Kræfter eller udenfor hans Interesser, har han villet bestride med Omhu, og det har været hans Agt at skænke og nyde Lykken som ægteviet til den, han saa længe havde dyrket og savnet, og som Fader til sin Dreng. Men de gamle Vaner fra Kjøbenhavn var for stærke. Han foretrak næsten lige straks Vinkælderen for Hjemmet og det simpleste Selskab ved en Snaps og et Glas Øl for den bedre og borgerlige Omgang, han kunde have søgt. Han passede nogenlunde flittig sin Bestilling som Provinsbladsredaktør, men han skrev ikke mere nogen Digtning af Værdi. Han fandt selvfølgelig ikke i sin Hustru det Ideal, der under den lange Adskillelse havde foresvævet ham, og man har villet give hende Skylden, har i ubetydelige, upaalidelige, opbevarede Træk villet se Bevis for, at hun var, hvad man kalder «en simpel Natur». Det er umuligt for en Udenforstaaende her at dømme Mand og Hustru imellem. Han kunde jo ikke gøre ved, at han under Elskovens Illusion havde set et højere Væsen i et maaske ikke ualmindeligt Pigebarn. Men hun behøver ikke at have havt nogetsomhelst Simpelt i sit Væsen for ikke som Kvinde at forstaa Poesien hos denne underlige Digtermand, denne vittigt-følsomme Fyldebøtte, der som hendes Elsker havde ladet hende i Stikken og nu var bleven hendes Ægtefælle for stadigt at søge fra hende til Sjoverne og Snapsen. Det var jo umuligt, at Mand og Hustru begge kunde bevare Længselens eller Savnets forskønnende og forklarende Evne, nu da de var henviste til under smaa og vanskelige Kaar at se hinanden hver Dag. Ikke desmindre synes deres Samliv at have været kærligt og godt. Paa Grundlag af Meddelelser fra en endnu levende Dame, der var en hyppig Gæst i Baggers Hus lige til hans Død, og som endog har boet en hel Sommer i Familien, ses Bagger i sit Hjem som «den lunt smilende, lystigt plirende Ægtemand, altid

oplagt til en Spøg, aldrig gnaven», og det fortælles om ham, at han mere end én Gang i sine alvorlige Øjeblikke har sagt: «Du fortjente en bedre Mand end mig, Thora!» Samme Dag, han døde, skriver Fru Thora Bagger til sin Broder et Brev, hvori hun omtaler Bagger i de inderligste Udtryk og siger: «Jeg har nu mistet Alt, hvad jeg levede for her paa Jorden» og i et Brev, der er skrevet faa Maaneder efter Mandens Død, bruger hun om ham det Udtryk, at hun med ham har mistet det bedste, det kæreste, det, der gav hendes Liv Værd for hende selv.

Carl Bagger udgav endnu i 1845 en Samling Fortællinger og Vers under Titlen *Øjeblikkets Børn,* men Næringssorg, Kedsomhed ved Redaktørstillingen og det opslidende Levned udenfor Hjemmet havde tæret paa hans Helbred, Kræfter og Talent. En afskyelig, tør Hoste varslede ikke godt. Fra Juli 1846 af var han sengeliggende. I Eftersommeren fik han saa en heftig Skræk, idet hans eneste Søn, der pludselig var bleven farlig syg, maatte hentes hjem fra den Gaard paa Landet, hvor han opholdt sig. Snart viste det sig, at Sygdommen var haabløs. Drengen døde den 21de Oktober. Kun fire Dage derefter, den 25de Oktober 1846 gjorde et Krampeanfald Ende paa Carl Baggers Liv.

Naar man vil genkalde sig Indtrykket af Bagger, som han er, hvor han er ypperst, saa drager man sig til Minde den fine, indtagende Melodi i Digtet *Bortrejsen.* Der er noget fortryllende i dette Anslag, denne Tone:

Aldrig glemmer jeg den skønne Nat,
da hun til mit Telt kom bly og bange,
stod i Døren skælvende og mat,
saa' sig om saa ængstligt flere Gange.

Der er en beundringsværdig Ynde over dette Digt og en uskyldig Sjælens Finhed i det som i Modstykket *Hjemkomsten.* Da Carl Bagger i dette Tilfælde har havt et literært Grundlag for sin Digtning, kunde man tro, at *Bortrejsens* Værdi for en stor Del skyldtes den indiske Original. Men det forholder sig ikke saaledes; hvad han har hentet fra den, er kun Tilskyndelsen og nogle malende Smaatræk, men — da han kun havde en Prosa-Oversættelse for Øje — ikke det, som giver hans Digt

dets ualmindelige Tiltrækning: Rytmikens Skønhed og nøje Samstemning med Æmnet. Mir Muhammed Husains Digt begynder saadan:

> Aldrig, o aldrig skal jeg forglemme den Skønne, der kom til mit Telt med bange Varsomhed.
>
> Søvn hvilede tung paa hendes Øjenlaag og hendes Hjerte bankede af Frygt.
>
> Hun havde holdt Øje med Dragerne af hendes Rode (Skildvagterne) og havde ingen Fare at vente af dem.

Hvad Bagger har benyttet, er Vers som dette:

> Hun havde bortlagt de Ringe, som plejede at pryde hendes Ankler, at ikke deres Raslen skulde udsætte hende for Elendighed.

Det hedder hos ham:

> Moder min det ikke vide maa!
> derfor løsned jeg de gyldne Ringe
> fra min Ankel, da jeg skulde gaa,
> at forrædersk ej de skulde klinge.

Han har fjernet en god Del af det indiske, i nordiske Vers umulige Billedsprog, Træk som dette f. Eks.: «Det var en Nat, da Mørkets Øjelaage var dyppede i Mørkets sorte Pudder»; men han har rigtignok ogsaa til den indiske Tekst med sin sædvanlige Mangel paa Smag tildigtet uheldige Træk som det, at Europæeren i den unge Pige, som forlader Inderens Telt, tror at se den indiske Vaargudinde. Var det endda omvendt en Inder, som troede at se Gudinden forlade en Europæers Telt, saa fandtes dog formelt en Sandsynlighed derfor. Temaet: lang Adskillelse mellem to Elskende og Gensynet med den unge Kvinde, der i de mange Aar er bleven den Elskede tro, synes at have tiltalt Bagger som et Grundtema i hans egen Historie.

Naar *Min Broders Levned* undtages, har Baggers Prosa-Arbejder ringe Værd. Nærmest denne hans Livs Roman staar *Erindringer fra et Ungkarlsliv i Kjøbenhavn*, men de er fordærvede ved indlagt Lejebiblioteksromantik. Og Lejebiblioteksfortællinger er ogsaa *Pedellens Datter*, *Stamhuset i Northumber-*

land, ja selv *De Sammensvorne*, der nogle Aar før Hauchs *En polsk Familie* behandler det polske Oprør 1831.

Som lyrisk Digter er Bagger gennemgaaende langt værdifuldere. Vilde man angive hans Omfang, kunde man sige, at han svinger mellem to Poler, Byron og Bellman. Vi saa' Glimt af det Byronske i et Digt som *Dampskibet Løven*. Det fremtræder tillæmpet i Overensstemmelse med Baggers Væsen i de Vers, som forherliger vild og fri Naturlighed, især i *Zigøjnersken*, det af Digtene, som Bagger selv skal have sat højest. I Digte som *Nornen ved Sværmerens Vugge* eller *Bestemmeren* fremhæver han romantisk-byronsk Digteraanden som den ulykkelige, af Vanvid truede eller som den, hvis Væsen rummer Modsætninger, der synes at maatte sprænge den. Fæl forskruet Romantik har han frembragt i det endeløse Digt *Paganinis Violin*. Smukke romantiske Toner har han især anslaaet i sine *Fragmenter af den spanske Krønike*, der behandler Cid og Ximena. Naar han derimod efter Samtidens Opskrift satte en eller anden Anekdote paa Vers for saaledes at frembringe, hvad man den Gang kaldte snart «Romance», snart «Ballade», kunde han skrive saa tomme Ting som Digtene *William Shakespeares Æventyr* eller *Kong Valdemar og Dronning Helvig*.

Han fandt sig selv igen, naar han nærmede sig den Bellmanske Pol af sit Væsen. Hans Digt *Promenaden om Natten* er med sin Skildring af Kongens Nytorv, set ved Nattetid i Trediverne med en forsviret Ranglers Øjne, en af Baggers ejendommeligste og bedste Frembringelser. Højst virkningsfuld ved Blandingen af Begravelsesstemningen med den dityrambiske og ved den Særegenhed, at Digteren her modsiger og spotter sin egen Sørgekantate, er Digtet *J. Chr. A.* (over en Raadmand Andrup). Højest blandt den Art lystigt skærende Sange og Viser hos Bagger staar dog vistnok den i *Min Broders Levned* indlagte, øjensynlig ikke oprindeligt for Romanen bestemte Drikkevise, der tillægges Arthur som Forfatter. Dens Optakt og Stil gaar igen i alle de Viser, som Holger Drachmann har lagt sine farende Svende i Munden:

Hejsa, vor Krofa'er, nu er jeg kommen hjem,
men hvor er vel Gutterne mine?
Op nu med Tøjet og Flaskerne frem,
jeg vil have de fineste Vine.

Faa Digtere fra hine Dage har saa tydeligt som Carl Bagger virket helt ned til vor egen Tid. Saavel paa Schandorph som paa Drachmann har Carl Bagger med sin Djærvhed gjort Indtryk. Han havde vovet sig længere ud end nogen dansk Digter før ham i drøj Virkelighedsgengivelse, der dog var gennemtrængt af Lyrik. Man har henved halvhundrede Aar efter en Tidlang bevidst eller ubevidst fundet om ikke et Forbillede, saa dog en Forgænger i ham.

A. L. ARNESEN

(1869)

A. L. Arnesen var et af de flere underordnede dramatiske Talenter, som Vaudevillens Indførelse ved J. L. Heiberg gav Mod til at vove sig frem. Han hørte til de dengang ikke saa sjældne Naturer, hvis Interesse for Skuespillet beherskede alle andre. Teatret var hans Liv, Holberg hans Yndlingsforfatter, Lystspil hans kæreste Studium og Læsning. Han brød sig ikke meget om den øvrige poetiske Literatur, ikke heller stort om Videnskab og Kunst, Musiken ene undtagen, og hvorvel han som en stadig Teatergænger ikke forsømte nogen Tragedie af Oehlenschläger, var hans Interesse for det alvorlige Drama dog kun underordnet. Derfor holdt han ikke af de tyske Forfattere, men dyrkede fortrinsvis Molière og Scribe, ligesom han overhovedet var en Smule franskgal og gerne gav sin Tale et fint gammelfransk og noget tvetydigt Anstrøg. For Naturens Skønhed havde han liden Sans; naar Andre beundrede en smuk Egn eller en betagende Udsigt, lod han i det Højeste et Ord falde om Landskabets Brug som Sidekulisse eller Bagtæppe; han tænkte i Dialoger, naar han overvejede en Sag, og han tilspidsede i Samtale sine Ytringer til Repliker.

Det traf vistnok Arnesen en Smule personligt, som han var i sin Ungdom, da Heiberg sagde om ham, at hans Ideal var hvad man kalder en Friskfyr, et Pokkers vittigt Hoved, som driver Gæk med Alt, og ved sin Overlegenhed behersker Alle med hvem han kommer i Berøring, ja selv Skæbnen, der saa lidt som Damerne kan modstaa hans uendelige Morsomhed, uagtet

hans selskabelige Dannelse tydelig bærer Præg af at være erhvervet i Omgang med unge Studenter og paa offenlige Beværtningssteder.

Med Aarene blev han tilbageholdende og hans Vid overmaade behersket. Han saa' højst ualmindelig ud, naar han traadte ind i en Selskabssal, med sin gule Hudfarve, sit mørke Haar, sine skinnende gule Handsker og stillede sig som Iagttager med Ryggen mod en Væg, lidt orangutang-agtig med de lange Arme og det underlige Ansigt.

Medens han endnu gik i Skole, havde det Rygte Tiltro blandt Drengene, at han imod sine Foresattes Vidende nogle Gange var optraadt hos Prices, og som Student gjorde han sig i en meget ung Alder bemærket ved sit ypperlige Spil i Studenterfarcerne. Fra sin tidligste Ungdom af, havde han tilbragt sine fleste Aftener i Teatret, og ene for Teatret skrev han, naar han skrev, sine lette og lystige Bagateller, benyttende enhver Fordel, som Scenen tilbød, og uden nogensinde at støde paa de Vanskeligheder, med hvilke Teatret saa hyppigt møder den egenlige og sande Digter, naar hans Inspiration enten ikke vil lade sig tillæmpe efter Teatrets Krav, men flyver saa hurtigt og uregerligt afsted, at Maskinmesteren ikke kan følge, eller naar hans Ideer, paa Grund af en finere og stilfærdigere Skønhed, tager sig mindre godt ud bag Lamperækken end ved det nærmere Bekendtskab, som en gentagen Læsning stifter. Det, som ved Arnesens Lystspil behager, sér kun godt ud ved Lys. Ifald hans Vaudeviller kom ud som Bøger, vilde man lettelig opdage, at de Indfald, der morer, og de Ordspil, der nu knitrer hvert Øjeblik, kun er Lystigheds-Atomer, omflyttelige Vittigheder, lavede næsten uden Hensyn til Den, i hvis Mund de lægges, og at Stykkerne, berøvede den godt valgte og virkningsfulde Musik tilligemed Scenens Munterhed, Liv og Støj, vilde som Helheder svinde bort til Intet. Alt er her kun beregnet paa, at det enkelte Øjeblik, uansét dets Sammenhæng med det foregaaende og det næste, udfyldes paa en behagelig Maade.

Men fordringsløs og velbekendt med Grænserne for sit Talent, som Arnesen var, lod han sig heller aldrig bevæge til at udgive sine Lystspil; det Par Smaastykker (to af hans allerringeste), som han har givet i Trykken, blev offenliggjorte under en Pengeforlegenhed, og før sin Død brændte han alle sine Papirer. Gælder det nu saaledes om ham, at han kun arbejdede for *Øjeblikket* i

dette Ords strengeste Forstand, saa er det ikke mindre sandt, naar Ordet tages i uegenlig Betydning. Han tilpassede sine Stykker paa det Nøjeste efter Forholdene ved Teatret paa det hvergang givne Tidspunkt, og derfor var ogsaa — saa underligt det lyder — en Genoptagelse af hans ældre Arbejder ham i ligesaa høj en Grad imod som deres Udgivelse. Han omgikkes meget med Skuespillere og fik dem til at spille Rollerne for sig, endnu medens de blev skrevne; hvad Under da, at Skuespillerne følte sig hjemme i dem! og naar han f. Eks. tog Phister paa Raad med under Udarbejdelsen og lod ham gaa Replikerne igennem med sig, hvad Under da — dog nej, Phisters Spil i *Et Rejse-Æventyr* eller i *Capriciosa* er ligefuldt et Under.

Naar man saaledes knytter sig og sit Talent til Teatret, drager man Nytte af Alt ligefra Skuespillerne til Fortæppet. Følgende lille Træk afgiver et Bevis paa Arnesens Gave til at tage Alt til Indtægt. Det er henimod Enden af en Akt i et af hans Stykker: to unge Piger har ved Aftenstid trukket sig tilbage til deres Værelse og gør Minę til at ville klæde sig af. Medens de passiarer, begynder de ganske smaat derpaa. Situationen staar i Begreb med at blive betænkelig; Tilskueren siger til sig selv: hvad skal dette blive til? Paa engang udbryder den ene omtrent i disse Ord: «Men hvor har vi dog vore Øjne! nu bemærker jeg først, at man kan se herind; jeg har glemt at trække Rullegardinet ned», hun gaar hen i Forgrunden, griber en Snor — og Tæppet falder langsomt.

Foruden at skrive *for* Teatret, har Arnesen skrevet *om* Teatret. Han er den C. F. (Capriciosas Forfatter) som Heiberg i sin Afhandling *Om Teatret* (Pros. Skrifter 6, 174) med saa megen Anerkendelser slutter sig til, og i sine senere Aar var han en kort Tid Medlem af det Kongelige Teaters Bestyrelse. Men med al sin store Kærlighed til Scenen og Interesse for den, besad han dog som Skuespilforfatter ikke stort andet end en vis dreven Færdighed, og den Bestemmelse af hans Talent som dramatisk Behændighed, der gives af Heiberg i hans Anmeldelse af *Et Rejse-Æventyr*, er saa træffende, at der er Intet at føje til den. (Pros. Skr. 7, 345).

Digter var han ikke; han havde ingen Naturiagttagelse og intet Følelsessving.

FREDERIK PALUDAN-MÜLLER

I

(1867)

Det Indtryk, Paludan-Müllers Poesi i sin Helhed gør, er mærkeligt uensartet. Det er sandsynligt, at hvis hans Værker bevaredes for en sildig Efterslægt uden paalidelig Hjemmel for, hvem Ophavsmanden var, vilde Datidens kritiske Filologer ikke savne Beviser for, at saa ulige Digtninge umuligt kunde være undfangne af en og samme Digter. Eller er en saadan Antagelse urimelig, naar man kaster et Blik paa Samtidens Domme?

Da *Amor og Psyche* udkom, fandt man Paludan-Müller altfor sød, Forestillingen om hans Stil fremkaldte Billedet af Chokolade og Crême. Men efter at han havde overrasket Læseverdenen med *Adam Homo* fandt man ham altfor bitter, nu smagte han jo som lutter Malurt og Medicin. Der var en Tid, da han blev stemplet som poetisk Nihilist. Han fremtraadte straks som Virtuos i sin Kunst, og den blændende Færdighed i hans første Værker udøvede en i høj Grad fortryllende Magt over Publikum. Han fik til Vuggegave en Lethed uden Mage i at skrive flydende, velklingende, aldrig haarde eller stødende Vers, mere skønne end ejendommelige og mere formfulde end vægtige. Det hed sig da, at Rytmernes Strømning og Rimenes Musik var ham Alt; ved disse Tryllemidler vuggede han enhver Fordring til Indholdets Vægt og Betydning i Slummer, men saa kom der ogsaa et andet Tidsrum, hvor man langt fra som før at klage over Luftigheden af den Tanke, der svævede over Vandene, omvendt bebrejdede ham en Vægtfylde af Tanken, der næsten sprængte

den poetiske Form. Hvis man f. Eks. vilde fæste Lid til Bedømmelserne af *Æventyr i Skoven* og Almas *Religiøse Digte*, maatte man faa det Indtryk, at Digteren ligesom sin Kollega i *Julespøg og Nytaarsløjer* vekselvis havde været paa Veje til at give sig *Kling-Klang* og *Hensigt* i Vold. Man har kaldt visse af Paludan-Müllers Skikkelser for Marzipan-Figurer og Legetøjsdukker, man har ikke villet lade dem gælde for Mennesker af Kød og Blod; men netop samtidigt har man taget Forargelse af den formentlig altfor drøje Virkelighedsskildring i andre af hans Fremstillinger. Man har ment i nogle af hans Arbejder at finde Fortvivlelsens, i andre Troens Grundstemning, ja der er dem, som har kaldt ham Fortvivlelsens og dem, som har kaldt ham Religiøsitetens Digter: kort sagt, man har truffet lutter Modsigelse og Ulighed. Selv om man nu ikke vil underskrive enhver nok saa yderliggaaende Dom, kan man ikke frakende den gængse Synsmaade al Ret. Vist er det, at Forskelligheden mellem de enkelte Arbejder mange Gange er saa forbavsende, at det kan blive en baade tiltalende og vanskelig Opgave at efterspore Digterens Enhed i Værkernes Mangfoldighed.

1

Det er altid vanskeligt at angive det i Digteren, der gør ham til, hvad han er; men det synes umuligt, naar han ikke blot har gennemgaaet en Udvikling som Kunstner, men ogsaa sædeligt som Aand. Ved Opfattelsen af Naturen gaar vi ud fra de højeste Former, fordi vi i dem finder Naturens egenlige Væsen sandest udtrykt; men kan vi paa samme Maade her finde Hemmeligheden udtalt i Digtersjælens fuldkomneste Værker? I Naturidéens Udfoldelse er intet Spring, og denne Enhed og Uafbrudthed i Liv og Udvikling gør en begribende Opfattelse af Naturen mulig; men kan ikke den sædelige Forandring ske ved Spring, ved Omslag, lyder Aandens Udvikling Nødvendighedens Lov? Man maa ikke glemme, at det er det Moralske *indenfor Fantasien*, hvorom her tales. Vel er det muligt, at et eller andet sildigt Arbejde af en Digter kunde vise et Aandspræg, hvoraf der end ikke saas Glimt i hans tidligere Frembringelser, men da vilde en saadan Sildefødning heller ikke være et Foster af hans Indbildningskraft, men et kunstlet Grublerværk. Thi Fantasien som

en naturlig Evne besidder kun en vis begrænset Spændkraft, kan kun udfolde sig til, hvad den oprindelig er anlagt mod, og formaar ikke at følge Tankens eller Følelsens Flugt, hvis denne ved et pludseligt Omslag tager et Sving, der er den poetiske Evne fremmed. Selv om Menneskets Vilje kunde gøre det fra Usling til Helt, kunde den ikke gøre Digteren fra Lystspil- til Tragedie-Digter. Derfor kan en indre Bevægelse undertiden bringe den poetiske Aare til pludselig at standse. Saaledes synes det f. Eks. at være Tilfældet med Hostrup. Men hvor Fantasien som hos Paludan-Müller har Uforfærdethed nok til at følge med selv ad en høj og smal Bane, der vil man ogsaa kunne se Banen antydet fra første Færd. Hos en Digter af denne Art er Fantasien derfor heller ikke blot ledsagende, det er den selv, der ikke lader Poeten have Ro, den selv, der er første Bevæger. Denne Fantasiens Magt er forstaaelig, ogsaa for den, som ikke er Digter, naar han betænker, hvorledes Fantasien overhovedet sætter Aandslivet i Gang, hvorledes blandt Sjælens Evner især den er Spidsborgerlighedens Fjende og Besejrer.

Muligheden ja Nødvendigheden af en Enhed trods al Forskel er saaledes sikret.

Det digteriske Fremskridt kan nu ske paa en dobbelt Maade, enten mere ligefrem derved, at den tidligere og mere ufuldkomne Frembringelse ligesom indoptages i den senere og modne, eller ogsaa gennem Yderligheder, der atter udjævnes. I første Tilfælde bør ikke søges efter det for Modsætninger Fælles, ikke ledes efter Lighed mellem de kun tilsyneladende forskellige, da er ligefrem ikke det Fælles, men det Højeste det sande Udtryk for, hvad der er denne særegne Genius's Særpræg. Saaledes er *Danserinden* optaget i *Adam Homo*. Men paa den anden Side danner det hele Indbegreb af Paludan-Müllers Digtninge ikke nogen saadan sluttet organisk Vækst, at et enkelt af dem kan betragtes som den modne Frugt af den samlede Livsfylde, ligeoverfor hvilken alt Tidligere blot blev Forberedelse, alt Senere Gentagelse eller Fejltagelse.

Den almindelige Stemning er tilbøjelig til at betegne *Adam Homo* som Paludan-Müllers Hovedværk; det er det Værk, efter hvilket han almindeligt nævnes; det er det i Omfang største, det mest hjemlige og mest yndede af alle hans Arbejder. Men dog tager man fejl, hvis man tror, at alle de Retninger, ad hvilke hans Geni har brudt sig Vej, i dette Værk har deres fælles Midt-

punkt. For at vise det Urigtige i denne Antagelse, skal jeg korteligt angive Værkets Plads i Digterens Udviklingshistorie.

Den romantiske Retning i Spor af de Schakespeareske Lystspil, hvorpaa Paludan-Müller slog ind med *Kærlighed ved Hoffet*, gav ham kun en foreløbig Kunstform, der paa én Gang kunde rumme hans noget virkelighedsfremmede Lyrik og hans sprudlende ungdommelige Vid. Saa glimrende et Mindesmærke den end satte sig i hint første Drama, viste det sig dog snart, at den ikke egnede sig til Afløb for hans hele Talent, idet den, efter at have afsat den svagere Frembringelse *Fyrste og Page*, standsede med *Æventyr i Skoven*. Dette Ungdomsarbejde betegner dels den romantiske Bestræbelses Udmunden i den mytedigtende, dels i sine lavkomiske Partier Digterens Hang til Skildring af den nøgne og grove Virkelighed.

Ligeledes kun foreløbig var den fortællende og beskrivende Retning i de fire poetiske Fortællinger, ja den beroede i Grunden paa en Misforstaaelse. Den skyldtes den Paavirkning af Byron, som Digterens Ungdomsskrifter overhovedet røber, og en Tilbøjelighed til Beskriven af det Udvortes og Fremmedartede, som maaske havde sin Rod i en Tro paa, at han egenlig var romantisk Epiker. Denne Beskriven er især ejendommelig ved en Lyst til at bringe det rædselsfulde, spændende eller dog tragiske Æmne til at tabe sin Braad ved en højst nænsom og indsmigrende Behandling. Men Paludan-Müller er her paa uret Vej. Det Musikalske paa den ene Side, Tankebilledkunsten eller det spillende Grubleri paa den anden, udgør hans Styrke; men hverken Form eller Tanke er fremtrædende her, og her fattes den Naturfriskhed i Skildringen, der kunde erstatte hans Poesis sædvanlige Fortrin.

Forfølger vi derimod sluttelig den mytedigtende Retning hos Paludan-Müller, da er vi øjensynligt paa det Spor, der fører os lige ind i *Adam Homo*. Retningen begynder i *Amor og Psyche* med en temmelig farveløs Aandighed og en vis Formdyrkelse, som viser sig deri, at de lyrisk-musikalske Partier er uden strængere Sammenhæng med Grundtanken. Af det Særegne er her ikke Meget. *Venus* betegner en Fremgang fra det almindeligt Skønne henimod det Ejendommelige; Digtet gaar dybere ind i den indre Hæslighed, og det Onde og Voldsomme, den moralske Mislyd, optages i større Omfang. I *Dryaden* er vi komne det Naturlige endnu et Skridt nærmere; Intet er jo i Almindelighed

mere til Hinder for en sund Naturtroskab og et dygtigt Virkelighedspræg i Kunsten end en Forkærlighed for Fremstillingen af Alfer, Nymfer og andre slige Væsener, der langt fra at være noget Højere end Menneskenaturen kun bestaar af denne med Fradragning af noget. Et yndet Æmne i Paludan-Müllers tidligste Arbejder er nu hint gamle, at Gudernes Sønner stiger ned til Menneskenes Døtre eller omvendt Gudernes Døtre til Menneskenes Sønner, og dermed er saa forbundet Optagelse blandt Guderne, en det Jordiske udrensende Forgudelse af Menneskebarnet. Af slige Elskovsforhold mellem Gud og Menneske har Paludan-Müller fremstillet mange; jeg vil nævne Forholdet mellem Amor og Psyche, mellem Aura og Digteren, mellem Pipi og Lillemund, mellem Apollo og Dryaden, mellem Aurora og Tithon, mellem Luna og Endymion. I Digterens ældre Arbejder er dette et Tegn paa Tilbøjelighed til Flugt fra Verden ud i det Overjordiske. Paludan-Müllers ideale Verden er en Flygtiggørelse af det Liv, vi kender, men hvor uvirkelige hans Figurer end er, synes han dog i denne Henseende slet ikke at ville paalægge sig selv nogen Tøjle; han kan aldrig faa dem tilstrækkeligt frigjorte fra Virkeligheden. Den alt tilforn noksom luftige Lillemund maa ombytte sit Navn med det endnu aandigere Lilia og sit allerede tilforn æteriske Sprog med det egenlige Ætersprog, som hendes Husbond taler. Ja selv den mellem at være Plante og være (Alfe-) Personlighed svævende Rose (i Digtet *Alf og Rose*) maa, saa uvirkelig den end i Forvejen er, løftes bort fra sin Rod og den Jord, der gav den Næring. Saaledes maatte ogsaa Psyche i det første Digt af denne Art tage Afsked fra Gæa (Jorden), hvem hun dog skyldte saa Meget. Hele Paludan-Müllers Digterstræben i dette Tidsrum er i Grunden kun én storartet, mangfoldigt varieret Afsked fra Gæa. Dette overjordiske Ideal af Jordelivet er her gennem det mest enfolde Sindbilled det over Jorden Værende, det Luftige. (Psyches Himmelfart, Luftvæsenerne i *Æventyr i Skoven*.) Fremskridtet i *Dryaden* er nu dette, at hun, skønt ikke Menneske, dog endnu er den mest naturlige af de Kvinder, til hvilke Paludan-Müller lader Gudernes Sønner stige ned; hun er nemlig kun mytisk for at forestille noget endnu mere Naturligt end det Menneskelige: hun er Naturbarn i bogstavelig Forstand.

Saa staar da kun *Tithon* tilbage. Ved første Blik kunde her synes at være en Tilbagegang mod det Ensformige og Uvirke-

lige. Men hvorvel Stykkets Midte, Opholdet hos Aurora, malt ikke med Farver, men med «Lys i Lys», er rigt paa Glimmer og fattigt paa Karakter, betegner dog Digtets Grundtanke netop et Brud med den tidligere Retning, idet sidste Akt ligesom dømmer Midten; thi idet det lyse Drømmeliv ganske falder igennem i Sammenligning med den mørke og grove Virkelighed, falder ogsaa Fremstillingen af hint ganske igennem i Sammenligning med Skildringen af denne. Fra Morgenrødens Foraarsrige længes Tithon tilbage til Natten og Jordens Vinter; Gudelivet bliver ham den pinligste Kval; det bliver, som Sorgen synger i *Amor og Psyche*, den døde Lykke, der indeslutter alle Dødens Sorger, og da hans Savn bliver stillet, da vor Klodes Luft atter lægger sig tungt paa hans Skuldre, da hilser Paludan-Müllers Poesi paa Gæa igen. — Saaledes staar vi paa *Adam Homos* Grund.

De tre Retninger: mod det Romantiske, det Fremmede og det Mytiske enes i at give det Fjerne i Modsætning til det Nære og Hjemlige. Men Fjernhed er en forskønnende Egenskab — derfor forskønner Afstanden og Døden. En forædlende Fjernhed har været Særkendet for alle Digterens hidtil betragtede Værker.

I *Adam Homo* staar vi nu midt i vor egen Tid og midt i vort eget Land. Forsaavidt har Værket kun *Danserinden* til Forgænger. Men hvorvel dette Digt med *Adam Homo* deler Næheden i Tid og Rum, gør det dog netop saare meget for at fjerne Billedet. Det har et udenlandsk Tilsnit som af en halvfransk Duftromantik, Navnene er fremmedlydende og det giver aldeles intet skuffende Indtryk af Virkeligheden. Digteren minder os uafladelig om, at han skriver Historien for vore Øjne, idet Betragtningerne slutter sig meget løst om Æmnet. Der anstilles kun Betragtninger *over* Personerne, men lægges liden Vægt paa, hvad der foregaar i dem selv.

I *Adam Homo* er alt dette ganske modsat; men Hovedforandringen er dog den, at Digterens Muse, der før som en *Trinlet-paa Taa*, indhyllet lidt koket i Danserindens Flor, paa tynde Sko fløj hen ad det glatte Gulv, nu har forvandlet sig til en barmhjertig Søster, der paa engang streng og mild som en Nonne vover sig ud i det værste Vejr med stærke Støvler paa Fødderne; hun gaar gennem smudsige og usle Gader uden Sky for Elendigheden, hvor den saa findes, selv ren og uberørt af Smitten, og hun staar i de Fornemmes Huse, ublændet af den falske Glans, gennemskuende den med sit erfarne og overlegne Blik.

Her er den nøgne Virkelighed, det Hæslige i Yderverdenen, det Idéforladte i Menneskeverdenens udvortes Liv og det Svage, Usle, Lave, Foragtelige i det indre Menneskeliv uden Sky og uden Naade blevet blottet. Latteren, Spotten og Haanen naaer hen, hvor ikke blot den milde, men ogsaa den strenge Tale er for god til at høres.

Foredraget svarer i dette Digt paa det Nøjeste til Sagen og er meget forskelligt fra det, Digteren yndede i tidligere Værker. Da i *Psyche* Heltinden faar Mistanke til sin Søsters Sanddruhed, udtrykker hun sig saaledes: «Afskyeligt! din Læbe lyver, Leda!» Her er Sproget ikke nær saa elegant. Det frygter ikke for at nævne det plumpe og Drøje, det Usømmelige og Lave, det Usædelige og Lumpne ved dets eget Navn.

Virkelighedstroskaben naaer dog sit Højdepunkt deri, at den Evne til Gengivelse af det Særegne, der allerede sporedes i de mytiske Digte, her har udviklet sig til den rige og skarpe Fremstilling af Enkeltvæsener, som hist Stoffets Natur udelukkede, og deri, at hvad tidligere blev udtalt enten i frie Betragtninger udenfor den organiske Helhed eller paa upersonlig Maade i et mytisk Sindbilled, levendegøres i Kød og Blod, i sandt menneskelige Personer. Overgangen fra det Sagnagtige til det Sjælekyndige er sket som ved Maagens Nedflyven i stedse snevrere og snevrere Krese, til den griber sit Bytte.

Man synes temmelig enig om, at Digteren her er gaaet noget for vidt i sin Virkelighedsgengivelse. Fra nu af viser den sig ikke mere i saa udæskende en Form. Man faar det Indtryk, at Paludan-Müller blot søgte Virkeligheden saa nær ind paa Livet for at dømme den, for ved sin knusende Dom og blodige Satire at afgøre sit Mellemværende med den og saa at forlade den. Det er, som om han vilde sige: «I har bebrejdet mig, at jeg ikke havde Blik for det Hjemlige og Danske, I har plaget mig med mine Skildringers Fremmedartethed, nu vel, jeg skal en Gang gøre Jer tilpas, jeg skal tage En lige ud af Jer Midte og gøre ham til min Helt.» Man erindre disse Ord af *Stadier paa Livets Vej*: «Der er et Skridt tilbage, og dette er et sandt *non plus ultra*, det er, naar en saadan kandestøbende Generation af Livsassurandører opfatter det som en Uretfærdighed af Poesien, at den ikke vælger sine Helte blandt de værdige Samtidige. Men man gør Poesien Uret, eller rettere man hidse den ikke for længe, at det ikke ender med, at den aristofanisk tager den

første den bedste af Pølsehandlerne og gør ham til Helt.» — Det er netop, hvad her er sket.

Og for at det ikke skal være Spøg med Dommen, for at der ikke skal være Noget glemt, tager Paludan-Müller endnu engang Sagen for sig i *Ahasverus* og giver der Enhver, der endnu ikke har faaet nok, sin tilstrækkelige Bekomst. Betegnende nok begynder Digteren med «at skose» sin Tid, «at give den Næser» *(Danserinden)*, saa «spotter» han den *(Æventyr i Skoven)*, saa udskammer han den i *Adam Homo*, tilsidst nedtordner han den i *Ahasverus*. Som hele den romantiske Skole begynder han med Fejden mod Filistrene, saa rækker han sit Skjold ud imod Tiden, at den kan forstenes ved i Spejlbilledet at se sit eget Medusahoved; men han slutter med at dømme den gennem Dommedagsbasunens Røst.

Som sagt, man faar det Indtryk, at Paludan-Müller her er skredet til sin Opgave med Uvilje. Nu er det vel sandt, at Harmen hyppigt netop gør de ypperligste Vers, men dog er det tvivlsomt, om den beaander bedst. Siden *Adam Homo* er skrevet, tager Digteren bestandig Retningen indefter; han fordyber sig helt i de store Livsspørgsmaal. *Kalanus*, *Ahasverus*, *Benedict* staar højt ved Sjælestudiets Dybde, ved from og samvittighedsfuld Inderlighed. Fra den vide Omkres i *Adam Homo* trækkes Radierne stærkere og stærkere ind imod Midtpunktet; Mangfoldigheden gaar op i Enheden, Bredden træder mere og mere tilbage for Dybden. Her har Paludan-Müller fundet sit egenlige Felt; her er det, hans Ejendommelighed og Naturfriskhed gror; her har hans Digterøje det uerstattelige Selvsyn, det mangler ligeoverfor de udvortes Naturtildragelser. Alt er her gennemlyst af Tanke; Æmnerne, de store Opgaver, valgte rent af indre Tilskyndelse. Alt er menneskeligt og sjæleligt, og dog krydret, farverigt, formet. Hvad er skønt og sublimt som *Kalanus*, hvad barnlig stort som *Benedict!* Og dog er al denne Poesi ikke Livsfyldens. men Afkaldets og Forsagelsens Poesi og munder ud i Munkelivet eller Sonofferdøden.

Se f. Eks. *Benedict fra Nursia*. Ved første Afsnits Begyndelse staar vi paa Sletten «mellem summende Insekter», «hvor tusinde muntre Fugle kvidre»; ved Begyndelsen af tredje Afsnit staar vi, hvor Myggesværmen «næppe hørlig» svinger sig i Kres, hvor ingen Lyd klinger fra Hulvejen som «Livets Minde» og hvor Ørnen kun altimellem kreser i langsom Svæven højt om Klippe-

tinden. Dette er Digtets Gang, fra den venlige Smaasnakken til den højtidelige Taushed, fra Sletten til Bjergets Spids, fra Smaafuglene til Ørnen.

Denne skelnende Poesi kan nu bryde sig hvilken Bane den vil, ved Enden af enhver møder den det, som mest af Alt sætter Skel, nemlig Døden. Forfængelighed og Forgængelighed var tidligt Paludan-Müllers Tema. Med hvilket Sind det Endeliges nødvendige Skæbne bør beskues, hvilke Følelser den vækker, hvad Trøst Tilværelsen rummer mod dens Bitterhed, det var det Spørgsmaal, som allerede i *Danserinden* et ungt men kraftigt Haab snart tumlede i Spøg, snart brødes med for Alvor. Siden da er Paludan-Müllers Kunst kommen i stedse inderligere og inderligere Forstaaelse med Døden som det skarpeste og mest betydningsfulde Udtryk for det Timeliges Hemmelighed, en Forstaaelse, der røber sig i den mærkelige Sætning, at «Kunsten kom med Døden ind i Livet». Saalænge Døden blev fremstillet efter Schillers Ord som det Skønnes Lod paa Jorden (*Danserindien*, *Vestalinden*), saas den endnu ikke selv som skøn; skøn er den for Paludan-Müller som Gennemgang og det den eneste Gennemgang til et nyt og genfødt Liv. Idet nu Digteren bestandig føres videre af sit Hang til Grubleri, fremstiller han den første og den sidste Død, skildrer i *Abels Død* selve Dødsbegivenheden og i *Ahasverus* Dødens Tilstand (Marie Séguier, Pilatus). Da han saa føres til Overvejelse af Spørgsmaalet om Dødens Væsen, ɔ: om Dødens Oprindelse, finder han denne i Synden (*Paradiset*, første Del). Efter dernæst at have fremstillet Synden som oprindelig Kendsgerning, søger han atter tilbage til Syndens Oprindelse, til Grundspørgsmaalet om den første Fristelses Grund og Urforholdet mellem Frihed og Nødvendighed, hvormed allerede *Adam Homo* var stærkt sysselsat, og han ender da med at forklare Synd ved Synd (*Paradiset*, anden Del) — men her er Sammendragningen og Fortætningen af det Menneskelige bleven for stærk, og Poesien altfor teologisk.

I *Paradiset* er Digteren atter kommen fra det enkelte Menneske til det Fællestypiske, og nu vender det forhen hedensk Mytiske tilbage som bibelsk Myte, den altfor ensformige olympiske Glæde tilbage som Uskyldighedens ubrudte Salighed før Syndefaldet, Nymfekorene, der i *Tithon* uden klar, betegnende Forskel kaldtes Kor snart af en, snart af en anden Art, bliver nu Kor af kun ved Navnet forskellige Keruber og Serafer. Overhovedet

vender det musikalske Element, Korsangene i Unisono, uden at de Enkelte udskelnes, tilbage, længe efter at Digteren var kommen under Vejr med den Kunst at lade det enkelte, digterisk bestemte Menneskevæsen vikle sig ud af den musikalske Taage. Den forhen gennemgaaende Udrensning af det Jordiske og Optagelsen blandt Guderne kommer igen i højere Form som Skærsildsforbrændelse (*Kalanus*); Sindets Bortseen fra Jordelivet og Flugt til Stjernerne bliver til østerlandsk eller kristelig Bodsøvelse, den menneskelige Storhed indskrænkes til den sædelige Storhed, og den sædelige Storhed gaar aldeles op i den sædelige Renhed.

Et Grundtræk gaar nu gennem den hele Digtervirksomhed: det sædeligt Forbilledlige har Paludan-Müller fra det Tidspunkt af, da han blev sig selv, aldrig sluppet. Det behersker alle hans Værker og fremtræder ikke mindst i det mest virkelighedstro: *Adam Homo*. Tidligst viste det sig som mytisk Sindbillede, nu vender det tilbage som religiøst forbilledlig Mønsterform. Fremskridtet fra det første Stadium til *Adam Homo*'s viser sig deri, at Forbilledet her ikke er holdt symbolsk, men er sjæleligt studeret. Kresbevægelsen fra *Adam Homo*'s Standpunkt tilbage til Udgangspunktet viser sig derimod deri, at Forbilledet ikke mere er et enkelt, men et alment Mønster, ikke mere en historisk Adam, men den første. I *Adam Homo* er da kun den ene Side af Digterens Stræben mod det Forbilledlige lagt for Dagen. Her har vi det særskilte og i sin Enkeltskæbne ikke almengyldige Mønster. Den mere ligefrem forædlende Retning, af hvilken først de mytologiske, senere de bibelske og historiske Digte fremgaar, er en anden Side af denne Stræben og ligesaa betydningsfuld som hin.

Der gives Blomster, hvis største Skønhed ikke følger med den fuldt udsprungne Modenheds Tilstand, men som tilfredsstiller vort Øje mest som lempeligt sammenfoldede lige før de helt springer ud eller naar de mod Aften begynder at lukke sig. Saaledes er det med Paludan-Müllers Poesi. *Adam Homo* betegner dens frodigste, bredeste Udfoldelse; men trods sin Livsfylde er dette Digterværk ikke saa harmonisk som de Værker, der umiddelbart gaar forud (*Dryaden*) eller efter nogen Tids Forløb følger efter (*Benedict fra Nursia*).

2

Man hører ikke sjældent den Ytring om *Adam Homo*, at saa fortrinligt, saa sandt og lærerigt et Værk det end er, saa mesterligt dets Form er udarbejdet, saa betydningsfuldt det vidner om vort og vor Digtekunsts aandelige Standpunkt, saa er det dog ikke rigtig Poesi. Der ligger noget Sandt til Grund for slige Udtalelser. Thi Helhedsbilledet af det Menneskeliv, der her oprulles for os, er ikke skønt, ikke komisk, ikke tragisk, og falder ikke heller under nogen æstetisk Mellembestemmelse. Helhedsbilledet er stygt og frastødende, ja modbydeligt og smerteligt.

Paludan-Müller satte sig den Opgave at vise, hvorledes et Menneske af Mængden, hverken af de allerbedst eller af de slettest udrustede, fra Ungdommen af som alle Bedre fuld af ideale Forsæt og Forhaabninger, bar sig ad med at sætte hele sin aandelige Formue overstyr, med at glemme sin Barndoms Morgenbøn og sin Ungdoms Stræben, for tilsidst at gaa tilgrunde som sjælløs Spidsborger. Skridt for Skridt vilde han saa holde dette Liv op imod den sædelige Maalestok. Og endnu et: ikke blot Navnet, men hele Fremstillingens Beskaffenhed skulde lægge an paa at gøre denne Personlighed til en Repræsentant for dens Art.

Denne Opgave var efter sin Natur poetisk uløselig, og derfor er den heller ikke poetisk løst. Det Menneskevæsen, som Digteren har villet fremstille, er den svage Mand. Denne har især i den nyere Tid været en yndet Genstand for poetisk Fremstilling. Svaghed og især Troløshed spiller en mægtig Rolle i den nyere Poesi; man tænke eksempelvis blot paa Goethe og mindes Werther, Weislingen, Brackenburg, Fernando, Eduard, Clavigo og det Clavigo-agtige i Hovedværket *Faust*. Med Svaghedens Last tog man sig det ofte let, den dybe Upaalidelighed var endog noget Poetisk. Hvorfor? Fordi Svagheden var elskværdig, ja Karaktersvagheden endog det Elskværdiges Hemmelighed. Denne Anskuelse er ikke moralsk, men den kan en Tid lang æstetisk taales. Tidligt begyndte ogsaa Paludan-Müller at fremstille svage og halve Karakterer: Charles, Alexander i *Fyrste og Page*, Thiton o. fl. Men han blev efterhaanden mindre og mindre overbærende i sin Dom over slige, ja i *Adam Homo* er Intet ham Genstand for en mere bitter Ironi end et Forsvar støttet paa Heltens Elskværdighed (se sidste Sang).

Fra en anden Side kan Svagheden blive æstetisk som komisk. Der findes endog et gammelt, i Sagens Natur begrundet Fif, hvorved den bliver til Latter. Den personlige Elskværdighed kan en Stund laane Svagheden Skin af Frihed og Form af Kraft; men alligevel er den altid paa Nippet til at forvandle sig til det Lave og Hæslige; herimod sikrer den sig saa ved Antagelsen af en grusom Skæbne, hvis Nødvendighed man forgæves vil værge sig imod; og netop herved falder den aldeles i Hænderne paa det Komiske, smlgn. *Peder Paars* og *Kærlighed uden Strømper*, i hvis Stil *Adam Homo*'s Digter undertiden endog ligefrem slaar ind:

Vor Helt gaar fremad, Helte fremad gaa,
Om Kugler end som Hagl omkring dem regne,
Om Venner end og Fjender om dem segne,
Om Skæbnens Lyn end Slag i Slag dem naa.

Denne almindelige Form har Paludan-Müller for en Del benyttet, om end paa en langt dybere og langt mere sjælekyndig Maade, end det før er sket. Man husker Adams Teorier, hvorledes først Tilfældigheden saa Nødvendigheden maa tage Ansvaret for hans Jammerlighed paa sig.

Hvorfor kan da Helhedsindtrykket ikke her blive komisk? Mendelssohn har sagt det: Vi ler ikke af de Personer, som er os kære eller staar os nær, naar deres Fejl og Daarskaber har et noget betydeligere Præg; men nu er efter Ordsproget dog Enhver sig selv den nærmeste, og siges det uophørligt til os: Du er Manden, da bliver det os umuligt at le. Selv det Latterligste bliver i et saadant Tilfælde ikke latterligt, og mange Gange griber en sand Rædsel os for os selv, hvor Digteren havde tilsigtet en rent poetisk Virkning. Saaledes f. Eks. hvor Homo er bleven Kammerherre:

Her i sin Ensomhed blev han bevæget,
Hans Sjæl sig følte løst af alle Baand.
Han takked i sit stille Sind den Haand,
Som havde saaret og som havde læget,
Som havde huldt hans Hjerte vederkvæget
Og løftet fra det dybe Fald hans Aand.
Han spored tydeligt et Forsyns Finger
Og dette Forsyn rørt sin Tak han bringer.

Den ætsende Spot i denne Tak for Kammerherrenøglen gør os ilde tilmode. Vi føler os uhyggeligt berørte ved at se vore gode

Øjeblikke saa ubarmhjertigt karikerte; vi aner, hvilken frygtelig Højde det ubevidste Selvbedrag kan naa; vi beundrer Kundskaben til det menneskelige Hjerte, men vi savner et befriende, forsonende Ord. Vor Sans for Menneskekundskab er til Overflod mættet, men vor æstetiske Sans har Intet modtaget; Digteren har taget den ene Interesse Brødet af Munden for at mætte den anden.

Der var en Tid, da man i Tyskland under Brødrene Schlegel vilde gøre selve Moralen til Poesi, her er omvendt Poesien bleven Moral. Paludan-Müller river Sløret fra Adams Usselhed med en Uvilje mod sin Helt, som var denne en personlig Fjende eller rettere som var han den mest personlige, nemlig Digterens eget lavere Jeg, og Værket ligefrem medindgribende i Digterens eget Arbejde paa Selvlutring. Han tager Sagen altfor alvorligt til at vi kan le af hans Helt; han tør ikke gøre ham elskværdig; thi han skal fordømmes i ramme Alvor; han tør ikke gøre ham komisk; thi han skal dog bestandig bevare et Tilknytningspunkt for Naaden.

Digterens Standpunkt er en moralsk Ironi; thi hvad der adskiller Ironien fra Humor er ikke, som Heiberg har paastaaet, dens Sigten paa en enkelt, endelig Genstand, men dens Mangel paa Medfølelse med Genstanden og dens kolde Selvhævdelse udenfor det Latterlige. Her ser vi en Ironi, der stadigt peger hen paa Idealet og dog aldrig bliver Humor, et Øjemed, der ikke er af endelig Natur, men dog et Øjemed. Dette Standpunkt ligger midt imellem det rent kunstneriske og det rent poetiske, de to eneste Standpunkter, en Digter bør indtage overfor det Umoralske. Den kunstneriske Betragtningsmaade er den Naturkyndiges og Sjælekyndiges, der dvæler med samme Opmærksomhed ved det Syge som ved det Sunde, ved Lasten som ved Dyden, ved den Foragtelige som ved den Beundringsværdige. Den kunstnerisk Iagttagende og Fremstillende skildrer og forklarer med samme lidenskabsløse Omhu den, som han i Virkeligheden vilde elske og den, han i Virkeligheden vilde afsky. Denne Synsmaade er endnu ikke moralsk; den poetiske er ude over det Moralske, ikke mere moralsk, fordi den fra først til sidst er forsonet. Den er baaret af Kærlighed, af alménmenneskelig Kærlighed til hele Slægten, ikke af en blot kunstnerisk Forkærlighed for Genstanden. Dens Latter er uden Hadskhed, dens Skæmt hverken stikkende eller skærende uden derfor at være sløv. Den er overlegen og harmonisk. Man kan ikke give Paludan-Müllers

Satire samme Vidnesbyrd. Vil man have Prøver paa, hvor ubarmhjertig den kan være, da efterse man saadanne Steder som «Trosepistelens» Afsendelse, Gensynet af Clara og Brudenatten. Man høre Digteren:

Han rejste sig; med Kraft han Seglet satte
Paa Trosepistelen, som fuldendt var,
Hvorpaa han hen paa Postkontoret bar
Frankerede sit Hjertes rige Skatte.

Eller man mindes Stedet:

Om Adams Hat hun derpaa vikled Floret,
Og paastod, at det klædte ham charmant,
Hvorpaa de steg tilvogns — han sort florerende,
Hun med sin sorte Fjærhat triumferende.

Naar man har i levende Erindring, at det Brev, hvorom der paa første Sted tales, er skrevet af Adam med fuldt Hjerte og oprigtigt Sind, og naar man husker, at det Flor, som nævnes i den anden Strofe, er Sørgefloret for hans nys afdøde, sjældne og varmt elskede Moder, saa berøres man smerteligt af denne kolde, bidende, blodige Ironi. «Er det sandt, udbryder man uvilkaarligt, at vi til den Grad er Øjeblikkets, Stemningernes, Selvbedragets Børn, at vore bedste Følelser, vore hedeste Forsæt, vore ædleste og reneste Erindringer svinder som Røg og fordamper i Dunst, o Digter! hvor kan Du da drage dit spotske Smil ved Tanken derpaa! Har Du da ikke en Taare tilovers for vor sædelige Svaghed, for vor Menneskenaturs besynderlige Blanding, der gør en saadan Elendighed mulig?» Da er det, man med Magt maa erindre sig om, at denne Digter har et Formaal med sit Digt, at han er en opbragt Moralist, der stadig ser sort, en af lutter Kærlighed til det Gode Svagheden spottende og fordømmende Aand. Han frygter for at blive vemodig paa urette Sted, han tør ikke græde, han maa være stærk for at kunne dømme og straffe.

Vanskeligheden ved Æmnet var den, at Paludan-Müller ikke, som Heiberg i *En Sjæl efter Døden*, vilde fremstille Spidsborgeren fuldt færdig i al hans Glans og Herlighed, og saa lade ham falde igennem overfor Idealets skarpe Overhøring, men vilde vise os en Spidsborgers Vorden. Hin Heibergske Spidsborger har ingen eller dog næsten ingen Vorden havt; han er født Filister.

Hos denne Figur opløses det Stygge uden mindste ildelydende Efterklang i det Komiske; han befinder sig saa vel i Helvede, at vi hjertensgerne giver vort Minde til hans Forbliven der. En saadan Spidsborger er Adam Homos Fader og derfor saa fuldendt komisk. Men det at vise det Komiskes Opstaaen og Tilbliven er overhovedet en Anstødssten for den moderne Poesi. Aristofanes indlader sig ikke derpaa; som den græske Tragedie begynder med Vendepunktet, saaledes den græske Komedie straks med den bagvendte Verden. Men Vanskeligheden ved at begrunde det Komiske, eller den Egenskab, den Sindsbeskaffenhed, der skal vække Latter, er den, at det at begrunde er æstetisk at berettige. Nu er det Komiske netop den uberettigede Selvmodsigelse; jo bedre Begrundelsen altsaa lykkes, desto mere forsvinder Komiken. Atter her slaar let vor Lyst til Menneskekundskab vor Lyst til Skønhedsindtryk af Marken. I *Adam Homo* er Følgen af, at Helten ikke *er* men *bliver* komisk, i Korthed den, at han i Begyndelsen vækker Velvilje, i Slutningen Uvilje, og først da des større Fornøjelse, jo lavere han synker. Men selve Overgangen, selve det, at et vel anlagt Menneske gaar til Grunde, er ganske uskønt, og dog er dette det Heles Hovedpunkt. Derfor ligger ogsaa alt det Stødende og Saarende i 7de, 8de og 9de Sang. Helhedsindtrykket bliver ikke skønt; thi det er Uviljen, der beholder det sidste Ord, og man føler det vel, at det er den, som er Paludan-Müllers egen Følelse. Thi Digteren, som, længe førend vi, véd hvorledes Helten vil ende, kan næsten ikke oppebie det Øjeblik, da han skal gaa over Stag; allerede en god Stund før Slaget skal ramme, svinger han med Haanlatter Svøben over sit Hoved.

Det er en Ejendommelighed hos Paludan-Müller, at han gør Løjer med sine Helte, man finder den i *Danserinden*, i *Luftskipperen og Atheisten*, i *Æventyr i Skoven*, og denne Tilbøjelighed minder i visse Maader om den Tieck-Schlegelske Ironi, især i den Form, hvori den blev virkeliggjort af Heine. Heine haaner sine egne ædlere Ytringer, Paludan-Müller Adam Homos; men hos begge mangler denne Haan en forsonende Bestanddel; man efterlæse som Eksempel Adams Ankomst til Claras Gaard:

> Fortræffligt smagte Maden ham: thi Heltes,
> Selv Tevandsheltes Appetit er stor o. s. v.

Fra det Øjeblik nu, da Omslaget er sket, bliver Foragten Digterens egenlige Muse, og nu løber den sædelige Alvor ganske af med Paludan-Müller, saalænge til det Tidspunkt kommer, da Helten begynder at forstenes i Aandløshed; da trækker Digteren og vi atter Vejret. I det mellemliggende Tidsrum hersker en aldeles forstemmende og nedstemmende Ironi; Digteren giver al sin Væmmelse over det Forkastelige Luft, og den indskrænker sig ikke til Adam Homo; baade Mille og Clara piskes med Satirens Svøber. Aldrig et Blik eller en Tanke tilovers for hvad der hos Kvinder som Clara eller Baronessen undskylder det Urigtige eller Stygge, intet overbærende eller medlidende Ord med Hensyn til den Skæbne at være gift med Galt, samme bitre, vrængende Spot over Frigørelsesbestræbelsen hos Kvinden som over de religiøst eller politisk frisindede Samfundsbevægelser i Digterens Samtid. Det Personligt-Moralske er ham Alt; han ser det ikke som et Led i det store Hele, betragter det ikke som en særlig organisk Virksomhed som Leverens eller Hjertets i det menneskelige Legeme; han har kun Øje for *det*: hvor det er nærværende, skjuler det alt Andet for hans Blik; hvor det mangler, ser han kun dets Fraværelse, og det glimrer da netop ved den.

Adam har i det Hele tre Perioder: i den første er han troskyldig, i den anden er han slet, i den tredje er han dum. I den midterste Periode er Digteren saa streng imod ham, at han bliver uretfærdig. Ligesom Mille ved den forstilte Udfordring driver Gæk med hvad der er tilbage af Mandighed hos Adam, saaledes leger Digteren i dette Tidsrum med hans bedre Forsætter og ufrivillige Selvskuffelser. Endog naar Adam er stedt i det mest omfattende og afgørende Selvbedrag, lader han ham tale Sandhedens eget Sprog, saa vi forfærdede griber os selv i Brystet. Men baade før og efter denne Overgangsperiode er Bogen overvættes rig paa herlige, rent komiske Partier, og udfolder baade Troskyldighedens og Aandløshedens Latterlighed i de mest træffende Billeder. I det første Afsnit glimrer især de to Skudsmaal, som den uerfarne Adam giver v. Pahlen og Clara, hans første Kvad, og det Sted, hvor han sender Breve om for at faa Penge tillaans. Fra den sidste Periode mindes man Stedet, hvor han bliver Magdalene-Direktør, og hvor han som Teater-Zeus lader Tordenen rulle, Lottes Brev og Jensens Afsked med den døende Ven. Det forstaar sig af sig selv, at Æmnets Grund-

mangel hverken hindrer Levevisdom i Opfattelsen af Sjælelivet eller det klare Mesterskab i Udførelsen af Enkeltheder eller den komiske Virkning af Figurer som Peter Homo eller lille Jensen. I denne Skitse skulde kun udvikles, at Værket formentlig maa sættes højere som Aandsværk end som Kunstværk.

Den gamle Strid om Formens eller Indholdets Forret i Poesien blev af den Hegelske Skole bragt til den Løsning, at under Forudsætning af lige Formfuldkommenhed maa af to Værker det sættes højest, der har det vægtigste Indhold. Den Herbartske Skole har senere spurgt: hvad forstaas ved dette «højest»? staar Værket kunstnerisk eller aandeligt betragtet højest? Den besvarede da Spørgsmaalet saaledes: Kun aandeligt. Saa vist som nu denne Sondring, der forsøger at adskille det Uadskillelige, ikke lader sig fastholde ubetinget, saa er den dog ganske berettiget, hvor der tales ikke om et i enhver Henseende fuldendt men netop om et fra Kunstvirkningens Side mindre fuldkomment Værk, og et saadant er *Adam Homo*. Dog staar Digtet end højere i aandelig end i kunstnerisk Henseende, saa meget forbliver dog uomtvistet, at dette Værk er en fra Grunden ejendommelig og i alle Literaturer enestaaende Digtning.

II

(1877)

1

Jeg behøver blot at lukke mine Øjne for at se ham for mig lyslevende som han saa ud; jeg ser det muntre Smil, hvormed han sagde en Gæst Goddag, jeg hører det Skelmeri, hvormed han under den livlige Samtale hang sig i et eller andet drillende Ordspil i Stil med dem, som Mercutio og Shakespeares andre unge Mænd gaar paa Jagt efter; jeg ser ham for mig som han gik og stod i de sidste Aar, da en haard Sygdom havde knækket hans Kraft og Alderen havde mærket hans smukke

Skikkelse; men jeg kan ligesaa let se ham i hans Manddomsaars Friskhed og Sundhed, som han var, da jeg lærte ham at kende.

Det var en Augustdag i 1863, at jeg første Gang havde den Lykke at se og tale med Frederik Paludan-Müller. Paa en Fodtur med unge Slægtninge af ham kom jeg til Fredensborg og med bankende Hjerte gik jeg over Tærskelen til hans Sommerbolig. Mine Venner var vel kendte med Digteren, jeg alene var fremmed, men ethvert Digt, han havde skrevet, var mig bekendt, og jeg fornam en uroblandet Lykkefølelse ved at være den Mand saa nær, hvem jeg længe paa Afstand havde beundret. Vi stod et Øjeblik i den lave Stue, jeg fik akkurat Tid til at kaste et Blik paa det jævne Bohave, da Døren til Sideværelset gik op og den, vi søgte, traadte ind og med sin underligt høje og spæde Stemme bød os et fornøjet Velkommen. Et aristokratisk Ansigt — Trækkene som skaarne; som tilhuggede af en skønhedsdyrkende Kunstners Mejsel; de letbevægelige Næsebor og de dybe, kraftigt blaa, smukt beliggende Øjne under de stærke Bryn gav Udtrykket Liv; en ganske ubetydelig Tunghørighed meddelte Ansigtet noget Lyttende og Opmærksomt; paa Hovedet havde han en lille rund Hue, der klædte ham fortræffeligt og som gav det ædle Ansigt nogen Lighed med et gammelt florentinsk Portræt; det elskværdige og skelmske Smil gjorde den fintformede Mund dobbelt smuk; det hvide Halsbind gav Hovedets Holdning noget Rankt og Værdigt — man skulde søge om et fornemmere Ydre; han saa' i lige høj Grad adelig og elskelig ud.

Snart var en oprømt Samtale i Gang. Da han hørte, at jeg, skønt mit Studium var Jus, sysselsatte mig med Æstetik, faldt Talen paa Forholdet mellem det Skønne i Naturen og i Kunsten, og ivrig Idealist som han var, paastod han, at der i Naturen ikke kunde være Tale om nogen Inddeling i Skønt og Uskønt. Enten maatte Alt eller ogsaa Intet i Naturen kaldes skønt. Det var en Slags Genklang af den Hegelske Lære om det Skønne som ene og alene Menneskets Værk. Vi var under Samtalen vandrede ind i Fredensborg Slotshave; han sad ved Bredden af Esromsø, pegede med sin Stok paa en stor tyk Skruptudse og sagde: Voltaire har Ret, naar han lader Skruptudsen sige: *Le beau idéal, c'est ma crapaude.* Han havde en vis naiv Glæde af at bruge et ret djærvt, ret drillende Udtryk som dette. Der var en paafaldende Modsætning eller Dobbelthed i hans Samtaleform; han brugte snart saadanne almene Udtryk og høj-

tidelige Vendinger, som ikke ligger for den yngre Slægt, sagde, at det glædede ham i mig at finde «en af det Skønnes Dyrkere» og lignende, snart morede han sig med at gribe et ret drøjt Udtryk for sin Tanke; saaledes sagde han om Bissens dengang nylig rejste *Oehlenschläger*, med hvilken han var meget misfornøjet: «Set forfra — paa Trefoden, set bagfra — paa Natstolen». Man finder den samme Skiften Tone i hans humoristiske Poesier. Den gjorde i hans Samtalemaade en underlig Virkning; det var som naar en Svane afbryder sin stille kongelige Sejlen med at vende Bagen i Vejret som en And. Dog dette var egenlig kun det første Indtryk; det forsvandt, naar man havde lært ham nøjere at kende; man forstod da, at hans Væsens hermelinsagtige Renhed og den Sky for Berøring med det Smudsige og Lave i Døgnets Liv, der havde gjort ham til Eneboer, udfyldtes af det stridbart Spillende og Vittige i hans Aand, det spottende Blik paa meget af Andre højligt Beundret og den skarpe Sans for Latterlighed, der havde gjort ham til satirisk Digter.

Vi vendte hjem fra Haven for at spise til Middag. Paludan-Müller blev stedse mere munter, tilsidst overgiven. Han gav os kolossale Portioner af Rombudding, heldte Strømme af Hindbærsaft derover og deklamerede, da kun den hvide Top paa min Tallerken kunde ses:

Der er en Ø i Livet

«De kender dog det dejlige Digt», afbrød han sig:

Der er en Ø i Livet,
Dens rette Navn er Elskovs Ø.
Af stejle Fjeld *omgivet,*
Midt i den bitre Sø.

«Det er en af de skønneste Inspirationer i *Ludlams Hule;* det «har Oehlenschläger skrevet paa Bissens Stol. Dog Øen her «ligger ikke midt i den bitre, men midt i den søde Sø. Lad «det nu smage Dem!» Vi skulde drikke megen Vin dertil, det var sundt, det var nyttigt, det var Ungdommens Pligt — og talrige gode og daarlige Brandere fulgte om Ungdom og Vin. Da vi endelig anbefalede os, saa' han lidt op og ned ad os, og sagde saa med sit lune Smil: «Ungdommen nutildags er dog

ikke saa gal, som jeg tænkte.» Med denne stærkt betingede Ros gik vi.

Fra den Dag af havde jeg fem Aar i Træk den Glæde at være blandt de yderst faa unge Mænd, som havde stadig Adgang til Paludan-Müller.

2

Han boede om Sommeren i Fredensborg og om Vinteren i Ny-Adelgade i Kjøbenhavn, og det forekom mig undertiden som om det dobbette Opholdssted svarede til forskellige Sider af hans Væsen og Poesi. Han passede til sit Sommerhjem. Der var Noget i hans Væsen, som var i Slægt med de slanke, stolte Alleer, med den regelrette Haves rene Luft og strenge Tugt. De hvide Statuer af græsk-ugræske Guder og Gudinder mellem Træerne mindede om hans mytologiske Digte og stemmede med den Digters Væsen, der saa tidt havde beluret og skildret Venus og Aurora ved deres Morgentoilette. Med alle sine store og sjældne Digtergaver savnede Paludan-Müller i sin Poesi det Naive; han var egenlig aldrig Naturens Digter; derfor egnede en Have sig nok saa godt for hans poetiske Stemning som en Skov. Det lille Slot derude, hvor snart den nye Kongefamilie flyttede ind, passede ind i hans indre Verden. Han var undersaatlig hengiven og politisk konservativ trods Nogen, kongetro som en Mand fra Frederik d. 6tes Tid. Da jeg engang i en Samtale indvendte et eller andet mod hin Tid, svarede han blot: «De har aldrig set ham ind i hans trofaste blaa Øjne; havde De det, saa dømte De anderledes.» Han følte sig glad og hædret, naar han nu og da fik Besøg af en af de unge Prinsesser; de indtog hans Hjerte ved deres elskværdige og ligefremme Optræden; jeg husker hvor fornøjet han var en Dag, da Prinsesse Dagmar havde foræret ham sit Portræt med nogle venlige Linjer. Endelig passede Stedet for hans Trang til ensomt Liv. Han boede derude længe før og længe efter alle andre Gæster fra København; han forlod Byen, naar Almanakken lovede Foraar, og kom først ind igen, naar de sidste Blade var faldne. Saaledes havde han derude en dyb Ensomhed at glæde sig ved.

Besøgte man ham om Vinteren i Kjøbenhavn, fandt man ham i meget forskellige Omgivelser. Han boede som sagt i Ny-Adelgade, altsaa vel kun nogle faa Huse fra Kongens-Nytorv,

men dog i en af de dengang sletteste og mest berygtede Gader. Hans ikke meget rundelige Formuesomstændigheder havde formodenlig bragt ham til at opslaa sin Bopæl her. Ingen Besøgende kunde ad Grønnegade eller Nabogaderne komme til ham uden at passere hele Rækker af stillestaaende eller frem og tilbage trippende Kvinder, som endda næsten spærrede Fortovet overfor ham. Det var en underlig Skæbne, at *Kalanus*'s rene og strenge Digter aldrig nogen Vinteraften kunde træde ud af sin Dør uden at have saa talrige og saa talende Vidnesbyrd om menneskelig Elendighed og Skændsel for Øje. Mangen Aften har jeg set ham i disse Gader, naar han gik ud for at gøre et eller andet Indkøb til Huset, gaa støttet til sin Stok uden at se hverken til højre eller til venstre forbi de mange raa og larmende Par til en Urtekræmmerbutik i Nærheden og tilbage. Jeg tænkte da paa, at *Kalanus*'s Digter tillige var *Adam Homo*'s, og — var det ikke Staffagefigurer fra *Adam Homo*, Originaler til den smukke Line og den sorte Trine, som Digteren saaledes Dag ud og Dag ind havde for Øje? Det var da forsaavidt ikke helt urimeligt af Skæbnen at anbringe Paludan-Müller her i Midtpunktet af Kjøbenhavns ynkværdigste og hæsligste Laster. Var man imidlertid inden for hans Dør, da havde man sandelig fuldstændig glemt det uhyggelige Nabolag. En gammel kærnetro og sit Herskab yderst hengiven Tjenestepige, hvis Gunst man ikke kunde undvære, da hun efter Digterens egen skemtefulde Paastand tyranniserede Huset, lukkede En ind i det fredelige og stille Hjem, og her var Alt besjælet af Digterens gode Aand og gode Lune.

3

Men skøndt jeg saaledes har kendt Paludan-Müller, kan jeg paa ingen Maade sige, at jeg kender hans Levned. Han har overfor Offenligheden været ligesaa sparsom med Meddelelser som Chr. Winther, og privat var det ikke hans Skik at tale om de Hændelser, han personligt havde oplevet. Han var overhovedet ikke Fortæller. Han drøftede med stor Interesse ethvert Spørgsmaal; men Kendsgerninger som saadanne drejede hans Samtale sig sjældent om. Hans Tale var ikke billedlig, men ræsonnerende; det Digteriske kom ikke frem i malende Udtryk men i aandrige Glimt. Jeg har ikke selv set Paludan-Müller i

nogen afgørende eller endog blot stærkt bevæget Situation; jeg véd end ikke, om hans ydre Liv nogensinde har frembudt skæbnesvangre, afgørende Situationer. Vore moderne Digteres udvortes Liv er jo overhovedet i Regelen meget tomt. De opdrages i en lærd Skole, kommer til Universitetet, tilbringer nogle Aar med frugtesløse Forsøg paa at tilegne sig en eller anden Fagvidenskab, udgiver deres første Poesier, foretager en større Udenlandsrejse, og faar et Embede eller en Statsunderstøttelse. Hos enkelte kommer hertil den lange og haardnakkede Kamp for Anerkendelse. Men selv dette dramatiske Element savnes i Paludan-Müllers Liv. Han blev vel en Tid lang ikke paaskønnet efter Fortjeneste, men han blev aldrig miskendt; han deltog ikke i noget aandeligt Felttog, og hans literære Stridsskrifter indskrænker sig til en Ubetydelighed paa Vers *Trochæer og Jamber*, som han skrev for at forsvare sit svageste Arbejde mod en navnløs Bedømmer deraf, og til en anden Ubetydelighed *Luftskipperen og Atheisten*, der nærmest var myntet paa en dengang kendt Forfatter af populært naturvidenskabelige Artikler, Rudolf Varberg, og som er underligt drøj og grov, tilmed ret barnagtig i sin Bevisførelse.

Hans Levned frembyder da lige saa faa fremspringende Kanter som de fleste modernes.

Han fødtes 1809 i en Præstegaard i Kjerteminde paa Fyen, blev 11 Aar gammel sat i Odense Skole, blev Student 1828 og fik i 1835 juridisk Eksamen med anden Karakter. 1838 blev han gift og 1838—40 berejste han Mellem- og Syd-Europa. Han blev 1851 Ridder af Dannebrog og fik 1854 Titel af Professor.

Han var som Yngling udmærket smuk, slank med dejlige, fyrige Øjne og krøllet, lysebrunt Haar. Hans meget vellykkede Portræt i *Dansk Pantheon* giver endnu saa sent som 1844 Billedet af en Apollons og Lykkens Yndling, smuk, elskværdig, skalkagtig, farlig for kvindelige Hjerter. Han holder Hovedet lidt kælent paa Skraa, Haanden lidt koket indenfor Vesten; kun et Par Rynker ved Øjnene tyder paa, at det ikke er en Yngling, man har for sig. Han var som ungt Menneske og ung Mand stærkt fejret i Selskabslivet, afgjort Løve paa fyenske Herregaarde: det er blevet mig sagt, at han besad en saadan Improviserefærdighed og et saadant Humør, at han undertiden i en selskabelig Kres opfandt hele smaa Skuespil og spilte dem selv ganske alene, løbende fra den ene Side af Scenen til den anden for at besvare sine egne Repliker.

I Kjøbenhavn, hvor han blandt Studenterne fra 1828 foreløbig blev bekendt som en af Aarets 12 smaa Poeter (han regnedes ikke med til dets fire store), var han yndet som Digter og som elskværdig Galning. En Tid lang var han endog dygtigt udskejende, forfalden til Pigebørn og Svireri, skønt han, selv naar han var kaadest, bevarede en vis Finhed og Stil i sit Væsen. For Offenligheden optraadte han første Gang som Digter med det ildfulde og formfaste Digt *Raab til Polen*. Jeg har hørt nævne, at han i en meget ung Alder havde en Hjertesorg, idet en ung Pige, som var ham kær, blev ham berøvet ved Døden. Meget tidligt har i ethvert Tilfælde den Række af bitre Erfaringer, uden hvilke han ikke havde kunnet skrive første Del af *Adam Homo* i sit 31te Aar, dæmpet hans oprindelige Livslyst.

Dog Krisen i hans Liv indtraadte, da han 29 Aar gammel faldt i en heftig Sygdom, blev indlagt paa et Hospital og af en kvindelig Slægtning, Frøken Charite Borch, derfra blev bragt til hendes og hendes Moders Hjem for at plejes. Med sit ridderlige Sind ansaa han sig forpligtet til at lønne sin Plejerinde, der havde stillet sig en Smule blot ved at vise sig saa øm over ham, med intet mindre end et Ægteskabstilbud. Hun greb med Glæde til og var fra nu af hans skinsyge Vogterske, saa nidkær paa at eje ham med Hud og Haar, at hun hyppigt udbad sig hans Breve tilbage fra hans Korrespondenter. Hun var en ingenlunde ubegavet, men underligt vissen Natur, der læste Filosofi uden at begribe stort deraf og stadigt grublede over teologiske, særligt dogmatiske Spørgsmaal. Hun vandt et umaadeligt Herredømme over hans finere og blødere Væsen og udelukkede ham ganske fra Omverdenen. Ung endnu trak han sig under Paavirkning af dette besynderlige, efter hans egen Opfattelse lykkelige, men barnløse, Ægteskab, helt bort fra Verden, fjernede sig fuldstændigt fra det offenlige, næsten fuldstændigt fra det selskabelige Liv — og levede udelukkende for sit Hjem, sin Kunst og teologisk-filosofiske Studier. Han havde i Sygdommen mistet sit Haar og bar fra nu af en lille Paryk — det var som et Symbol paa, at han ikke længer var den samme. Jo mere han nu overhuggede Traadene udad til Omverdenen, des mere behersket og indadvendt blev hans Sind. Det er da kun gennem tilfældige, løsrevne Ytringer, gennem Ord, han nu og da i Samtale lod falde uden at ane, hvilket Indtryk de maatte gøre paa en Yngling, at jeg kom paa det Rene med Beskaffen-

heden af de Resultater, han i Kraft af sin Livserfaring og Menneskekundskab altid havde paa rede Haand. De var ikke Vidnesbyrd om noget lyst Livssyn.

Jeg husker f. Eks. en Dag, da jeg overbragte ham et Eksemplar af min første Bog, et lille Stridsskrift. «Tak. Det skal være mig kært at læse Bogen, naar vil De have den igen?» — «Jeg beder Dem beholde den.» — «De vil forære mig den. O Uskyld! han bringer selv Folk sine Bøger. Giver De den ogsaa til andre end mig? . . . . Til Deres Venner og nærmere Bekendte? Naa, tro mig, det vil De ikke længe blive ved med. Det gør man kun, naar man er meget ung.» I hin Tid vakte en saadan Ytring Modstand hos mig omtrent paa samme Maade som den kolde og blodige Ironi i *Adam Homo* dengang gjorde det; senere lærte jeg bedre at forstaa den Frihed for Illusioner og den Afsluttethed, som laa bagved.

Jeg husker en anden Gang, da denne mistænksomme Bitterhed ligeledes gjorde et stærkt Indtryk paa mig, fordi den saarede mig. Det var paa Paludan-Müllers Fødselsdag 1867. Jeg var et Par Dage forud kommen hjem fra Paris, hvor jeg havde tilbragt et Fjerdingaar, og en af mine første Veje var den op til Digteren for at ønske ham til Lykke. Der var ikke ganske faa Gæster, især ældre Damer tilstede. Efter at jeg nogenlunde havde maattet gøre Rede for mit Indtryk af Paris, faldt Ordene saaledes: «Nu bliver De her da for det første indtil videre?» — «Nej, svarede jeg, jeg tænker paa at vende hurtigt tilbage til Paris for at se Verdensudstillingen; nogle italienske Damer, i hvis Hus jeg er kommen meget, har opfordret mig til at bo hos dem nogen Tid.» — «Det maa De ikke gøre, sagde Paludan-Müller heftigt, nej bliv nu her!» — «Men hvorfor skulde jeg ikke rejse?» — «Rent ud sagt, fordi De er for god til at hænge i Halen paa nogle italienske Damer.» — «Hvilke Udtryk De dog bruger! jeg kan forsikre Dem, at disse Damer er fuldstændigt ulastelige og kun har vist mig en Opmærksomhed og et Venskab, som jeg paaskønner.» — «Nej! nej! nej! jeg siger ikke noget derom, jeg siger kun, at De skal ikke give Dem af med saadan nogle Italienerinder. Brug Deres Tid og Deres Evner til *hele* Forhold; det skal man; man skal saa, hvor man selv kommer til at høste; man skal bruge sin Tid til Fordel for sin Moder, sin Søster, sin Kone o. s v. i hele Forhold, det andet er bare spildt Tid.» Han sagde dette med megen Alvor og paa en underlig

bydende Maade, som vilde han overhøre enhver Indvending. Dengang saarede hans Ord mig, fordi det ærgrede mig, at hine italienske Damer, af hvilke den ene var en Ungdomsveninde af Prof. Brøchner, og som begge visselig var meget for gode til at omtales paa denne Maade, skulde saaledes gives til Pris for det hele Chokolade-Selskab. Naar jeg nu tænker derpaa, er det kun, fordi denne bidende Mistænksomhed synes mig et Symptom paa den Sjælstilstand, af hvilken *Adam Homo* er fremgaaet. Det var ingen Tilfældighed, at Clara Galt blev en af Paludan-Müllers bedstlykkede Personer.

Det var dog forholdsvis sjældent, at denne afvisende Side af Paludan-Müllers Væsen kom frem; langt flere Indtryk bevarer jeg af hans Væsens fyrstelige Finhed, af det Kærlige og Omhyggelige hos ham. Hans Forhold til hans meget ældre Hustru var den fuldendte Ridderlighed og en lignende Ridderlighed prægede hans Omgang med de ikke ret mange og med ydre Fortrin ikke stærkt udstyrede Damer, der kom i hans Hus. For smukke Kvinders Beundring og Smiger var han som ældre Mand uimodtagelig. Jeg husker et Tilfælde, hvor en udmærket smuk Dame, der endelig engang opnaaede at sidde ved hans Side i et Selskab, havde overvældet ham med oprigtigt mente Taksigelser for hans *Adam Homo*, og hendes Beundring var ikke ukritisk; thi hun fremhævede det Sted, hvor Adam kører ind ad Kjøbenhavns Vesterport med sin Brud, og Alma, som netop gaar ned ad Voldbakken, ser dem komme, rødmer og slaar sin Parasol i Vejret, som det, der havde gjort stærkest Indtryk paa hende.

Med Lynets Hast den lille Parasol
For Kinden og for Øjet op hun førte,
Og dækket af dens Skærm som af et Skjold
Hun skælvende nu Milles Udraab hørte.

Ned efter Vognen, som med Larm bortkørte,
Hun længe stod og stirred, stiv og kold,
Saa drog hun Vejret dybt, og langsomt fremad
Igennem Porten ud hun vandred hjemad.

Navnlig det Træk, at Alma slaar Parasollen i Vejret, fremhævede Damen som et Bevis paa Digterens Kendskab til Kvindenaturen. Men hun vandt just ikke Paludan-Müller Yndest derved; thi Alt hvad han senere om hende bemærkede til mig var: »Hun har vist gjort en hel Del Fortræd i sine Dage.« Til Gengæld

tog han sig blandt Damerne med en særlig Varme af de ydmyge og de tilsidesatte. Der var f. Eks. i Familien en gammel ugift Tante højt oppe i de Treds, som vist var hjertens god og skikkelig, men som var et i høj Grad uanseligt Væsen, meget tarveligt begavet, og som altid ligesom udslettede sig selv. Til denne gamle Dames Ridder gjorde Paludan-Müller sig, han viste hende altid en udsøgt Opmærksomhed, og han, som ellers næsten aldrig indbød Folk til Middag, gjorde hvert Aar et lille Middagsselskab i Fredensborg paa hendes Fødselsdag og udbragte hvert Aar paany hendes Skaal med hjertelige Ord.

4

En Kritik af Paludan-Müllers lille Fortælling *Ungdomskilden* var det første, jeg lod trykke med mit Navn under; den inde holdt kun Ros og vandt hans Bifald. Med en for mig højst velgørende Godhed og Interesse vaagede han over de første Skridt paa min Forfatterbane; da den langvarige Fejde om Forholdet mellem Tro og Viden begyndte, fulgte han med en ungdommelig Lidenskab med ethvert Indlæg for og imod, ja han var saa spændt paa at læse, hvad man derom kunde have at sige, at jeg maatte sende ham mine forskellige Bladartikler desangaaende, efter at han havde fortalt mig, at han engang, da han efter Udtalelser af mig ventede at se en Replik fra mig i *Fædrelandet*, flere Aftener i Træk forgæves var gaaet til Iversens Boglade, hvor Bladet dengang solgtes, for at købe Numeret. Den meget betydelige Forskel mellem vore Grundanskuelser saavel af Livet som af Kunsten gjorde i mange Aar intet Skaar i det gode Forhold. Da hændte det, at en ulykkelig Tilfældighed, en ren Misforstaaelse, omtrent i halvandet Aar berøvede mig Glæden af hans Omgang. Hans Faders, den afdøde Biskop Jens Paludan-Müllers efterladte Papirer udgaves af hans Sønner, og han bad mig anmelde denne Bog. Jeg forstod dette som om Meningen var en Anmodning om at anmelde den, hvorledes end min Dom faldt ud, da man ellers maatte frygte, at den slet ikke blev omtalt, og jeg lovede i ethvert Tilfælde at skrive med al mulig Pietet, noget, hvorpaa jeg ogsaa beflittede mig. Anmeldelsen, som var en vidtløftig og gennemført Kritik, stod i *Dagbladet* for 21. Juli 1868. Den begyndte saaledes:

«Da den Sibbernske Brevsamling udkom, var det læsende Publikum enigt om, at Brevene fra den som Biskop afdøde Jens Paludan-Müller var Samlingens Perle. Man lærte i de berømte Sønners lidet omtalte Fader en Forfatter at kende, der tiltrak sig Opmærksomheden ved den Friskhed, hvormed han opfattede, og som tilfredsstillede Opmærksomheden ved den Klarhed, hvormed han udviklede Livsproblemer eller videnskabelige Spørgsmaal i en smuk og simpel, næsten klassisk Brevform. Man fandt i Manden en gennemdannet Spørger, en i høj Grad opvakt og forskende Aand. De nu udgivne Papirer indeholder Optegnelser, som denne Mand gennem en lang Aarrække har nedskrevet, hyppigst alene for at klare sine egne Tanker gennem at fæste dem til Papiret, undertiden for at meddele sig til en af sine Sønner eller udveksle Ideer med en Ven. Det gør et smukt og særegent Indtryk at se en Mand, der er i Besiddelse af saa rige og brugbare Evner, skrive saa ganske ubekymret om sine Tankers Udbredelse og det Bifald, de muligvis kunde vinde, saa ganske opfyldt af Lysten til at belæres, saa fjern fra Forestillingen om at ville belære, saa ivrig for at vinde Klarhed og saa ligegyldig for at vinde et Navn. Han har været en af sin Tids fremragende Aander; man ser det ikke blot af den Inderlighed, hvormed han paa ethvert Udviklingstrin tilegner sig sin Periodes Ideer, men mere endnu af det Talent, hvormed han aner, hvad der vil komme, hvormed han glimtvis fremsætter som Formodning eller Gisning, hvad en senere Tids Videnskab har begrundet. Endnu ubekendt med Hegel tumler han i sin Ungdom med Dialektiken; uden at kende Herbart antyder han i Afhandlingen om Harmonien mellem de fysiske og de psykiske Love Herbarts Forestillingsmekanik, og i Slutningen af sit Liv opdager han i den inderlige Sammenhæng mellem Forestilling og Begreb et af de Udgangspunkter, som Kritiken af Hegels Logik hos Trendelenburg o. A. snart vil gribe .... Han viser sig fra først til sidst som en højtbegavet Dilettant i Filosofien, der sysler med Opgaverne, lægger en og anden tilrette og i sin Søgen opgiver Et for et Andet uden at føre nogen Undersøgelse helt til Ende.»

Herefter fulgte en sønderlemmende og punktuel Kritik af Biskoppens filosofiske Fremgangsmaade, og Artiklen sluttede med de Ord:

«Man kan fra en naturalistisk Filosofis Synspunkt indvende ikke Lidet imod Forf.s Forsøg; men man beholder et skønt og

tiltalende Indtryk af den hele Personlighed. Det er en Mand, som har levet et stille, virksomt og rigt bevæget Liv i sig selv, altid produktiv og altid modtagelig for Paavirkning, formende sine egne, omformende de fremmede Tanker i en prunkløs og ædel Sprogform, der er hans, og som fra ham er gaaet i Arv, som det Gode arves; man genfinder denne Stil i Digteren Paludan-Müllers Vers og i Historikerens mandige og ypperlige Prosa. Han har kendt sine Fortrin, har skildret sig selv fyndigt og smukt: ««Den Tankekilde i mit Indre, som altid flød jævnt, roligt og rigeligt, aldrig brusende, har min hele Levetid igennem været mig en uudtømmelig Kilde til Lyst og Næring. Afveksling af sanselige Indtryk har jeg derfor kunnet undvære uden Savn, og Ensomhed har været mig behageligere end Selskab; idetmindste har jeg ikke trængt meget til dette som Næringsstof for mit aandelige Liv . . . . Fantasi tør jeg ikke rose mig af, ej heller af omfattende og tro Hukommelse; men en klar Fremstillingsevne er bleven mig tildelt i Forening med en langsom, men skarpsindig Forstand, en rigtig og sund Dømmekraft, og en just ikke sædvanlig Evne til Tanke, Idé og umiddelbar Fornemmelse af Sandhed.»» Han bør beholde det sidste Ord.»

Havde jeg dengang været i Besiddelse af større Menneskekundskab og havde jeg stillet mig Digterens sværmeriske Pietet og Beundring for hans afdøde Fader levende for Øje, da havde jeg ikke troet ved de sympatetiske Indlednings- og Slutningsord at kunne udslette det ugunstige Indtryk af mine Indsigelser. Dengang forekom det mig, at jeg endog havde strakt mig saa langt som det paa nogen Maade var mig muligt, og min Forbauselse var ligesaa stor som min Sorg, da Frederik Paludan-Müller følte sig i den Grad skuffet ved min Omtale af Bogen, at han i den første Hede beskyldte mig for Uordholdenhed med Hensyn til mit Løfte om at udtale mig med Pietet og erklærede mig, at alt personligt Samkvem imellem os fra nu af maatte ophøre. I Februar 1870 var dog hans Misstemning atter forbi, og han rettede selv de første forsonende Ord til mig. Men hvorvel vi jævnlig talte med hinanden og jeg ved flere Lejligheder erfarede, at Digteren ikke havde glemt sin Velvilje imod mig, kunde det gamle inderlige Forhold aldrig mere ganske genoprettes. Af al den Sorg, en fast Overbevisning og den ubetingede Tilslutning til en Idé volder Sindet, er ingen smerteligere end den Adskillelse,

den saa hyppigt medfører fra udmærkede Væsener, hvis Livsanskuelse fører dem i modsat Retning.

Den sidste Gang, jeg talte med Fr. Paludan-Müller, var paa Valgdagen den 25. April 1876; vi traf hinanden i Gotersgadens Eksercerhus. Ganske højt sagde han, som med Alderen var bleven lidt mere tunghør og ikke beregnede Styrken af sin Stemme, til mig midt under Kandidatens Tale: «Det er noget kedeligt Noget at staa at høre paa; lad os gaa lidt op og ned sammen.» Det gjorde vi da en rum Tid, medens jeg bestandig maatte tysse paa ham for ikke at paadrage os Tilhørernes Uvilje. Han talte med mig om *Det nittende Aarhundrede*, som han til Stadighed læste, og sagde: «Det vil vist glæde Christian Winther, at De har skrevet saa varmt om ham; men jeg kan ikke begribe, at De sætter Digtene *Til En* saa højt; de gør paa mig det Indtryk, som havde han pint dem ud af sig, som havde han lovet sig selv eller en anden, at han hver Ugedag skulde skrive et Kærlighedsdigt og nu plagede sig dermed, naar Musen ikke vilde hjælpe.» Nogen ret hjertelig Anerkendelse af Winthers Talent fandt overhovedet ikke Sted fra hans Side; disse Aander var hinanden altfor fremmede. Det var ikke det Sanselige hos Winther, der frastødte ham; thi han sværmede for Aarestrup og kom ofte tilbage til at denne var en langt betydeligere Digteraand end Winther; men saavidt jeg kunde forstaa, følte han (som iøvrigt ogsaa Hauch) stærkt Savnet af en mandigere Tone hos Chr. Winther. Var der en Smule personlig Rivning med i Spillet? I ethvert Tilfælde synes heller ikke Winther paa sin Side at have næret nogen rigtig varm Følelse for Paludan-Müllers Poesi. *Hjortens Flugt*, der udkom Aaret efter *Kalanus*, har i sit Forord en Linje, der rimeligvis er et lille Sidehug til Paludan-Müller og hans Drama:

Ifald det kunde more Jer,
Jeg Billederne vil afdække,
Skøndt jeg — paa det Lav — ikke kan
Med sligt Mirakel og Spektakel
Som hist den indianske Mand
Og min Kollega Mester Jakel.

Jeg har af mange Ytringer, som Chr. Winthers Omgivelser har meddelt mig, kunnet spore, at Paludan-Müller var Winther for

Byronsk i Tonen og ikke dansk nok. Til Gengæld var da Winther ham for umandig.

Fra Chr. Winther gled Samtalen over til Gosse's Afhandling om Swinburne. Om Gosse talte han med Sympati; men selvfølgelig var Swinburne ham en Gru. Havde han kendt ham personlig, havde han maaske fældet en gunstigere Dom om ham, men han var altfor meget Biskopssøn og altfor konservativ til ikke at føle sig i høj Grad frastødt af en republikansk og ateistisk Digter. Jo ældre han blev, des mere stadigt sysselsatte han sig med bibelsk, ja med egenlig teologisk Granskning. Han kunde — om end skemtende — gøre sig til af at være en ganske lærd Dogmatiker; af sit Digterværd gjorde han sig aldrig til, end ikke i Spøg. En Tillæmpningsfilosofi selv af et meget frifarvet Anstrøg kunde han billige hos en Poet, men intet afgjort Fritænkeri.

Tilsidst faldt Talen paa Julius Langes Afhandling *Om Kunstværdi.* Hvor megen Sympati han end i Almindelighed havde for Forfatteren, saa kunde dog denne Bog umuligt være ham tilpas. Dertil var den ham altfor virkelighedskær. Den Ytring af Lange, at Kunsten ikke handler om det Skønne, var ham en Torn i Øjet. «Hvad bliver der saa af Ideerne, af det Sande, det Skønne, det Gode!» sagde han med smilende Øjne og en pudsig Haandbevægelse, som vilde han udtrykke, at noget Galere end at forgribe sig paa Ideerne kunde man neppe finde paa.

Imidlertid lød fra Talerstolen ind i vor Underholdning snart «100 Millioner», snart «Befæstning fra Landsiden», samt Hør og Hyssen fra Tilhørerskaren, saa mit Forsvar for Langes u-metafysiske Æstetik efterhaanden gik i Stykker for mig og jeg sagde Digteren Farvel. Da jeg erfoer, at denne min Meningsudveksling med ham havde været den sidste, slog det mig som et underligt Træf, at vor første og vor sidste Samtale havde handlet om det Samme, om det Skønnes Væsen og om Naturens og Kunstens Forhold til det Skønne. Han havde paa Valgdagen hævdet den samme idealistiske Opfattelse af Kunsten som hin Morgen tretten Aar tidligere ved Esrom Sø. Hele sit Liv igennem havde han jo ogsaa praktisk hævdet den, været, som han selv havde kaldt det, «en Dyrker af det Skønne» som Idé.

5

Fr. Paludan-Müller hører ikke som Grundtvig og Ingemann, Heiberg og Poul Møller, Hauch og Winther, Aarestrup og Bødtcher til den store Oehlenschlägerske Gruppe; han hører som Hertz til J. L. Heibergs Kres. Det er tydeligt nok Heiberg, som fra først af var den danske Mester i Poesien, til hvilken han saa' op. Han har selv engang fortalt mig, at han i sin Ungdom var saa indtaget i Heibergs Person og Underholdning, at denne nu og da sent paa Natten maatte anvende den Formel for at faa ham bort: «Ja hør, Paludan-Müller, gaar De ikke nu, saa lader jeg rede til Dem paa Gulvet her.» Han omtalte ogsaa altid Heibergs Poesi med største Varme; den var ham kær ved sin Klarhed, sin Tankerigdom og sin romantiske Flugt. Dens Mangel paa Dybde i Sjælestudiet var ham ikke imod; han glædede sig ved dens Vid, der anslog beslægtede Strenge i hans egen Sjæl, og dens Forsøg paa Fremstilling af et filosofisk Livssyn stemmede overens med hans egen Drift til at fremstille det Algyldige, Almenmenneskelige. Jeg kan ikke sige, at jeg satte særdeles Pris paa hans Dom om Poeter og Poesi; selvfølgelig kunde han nu og da sige noget meget Slaaende; men i Almindelighed var hans Opfattelse kun forsaavidt lærerig som den gav et Indblik i hans eget Talents Natur og hans personlige Ideal af Poesi. Det gaar fordetmeste saaledes med Digteres Domme om andre Digtere; de roser dem ubevidst i Forhold til deres Lighed med dem selv, og giver derfor i deres Udtalelser om de andre et ypperligt Grundlag til Bestemmelsen af deres eget digteriske Naturel.

Paa Oehlenschläger satte Paludan-Müller i Grunden meget ringe Pris. Han, som vurderede Eftertanken i Digtekunsten saa højt, kunde ikke føle med Oehlenschlägers Sky for dybere Grublen. Da vi en Gang talte om Oehlenschläger, sagde han pludselig med en højst snurrig Alvor: «Kort og godt, Oehlenschläger var dum.» Jeg lo og sagde: «Finder De slet Ingenting i *Axel og Valborg*?» Han svarede: «Jo, der kan jo være meget kønt deri, men bare Stemning og Følelse, slet ingen Tanker.» Tanken, der af Théophile Gautier engang blev defineret som «den sidste Tilflugt, en Poet kan gribe til, naar han ingen Lidenskab har og ingen Skikkelser ser for sig», var ham Hovedsagen, om end ikke i hans Poesi saa dog i hans Æstetik. Selv søgte

han altid at fremstille *Ideen*, dette Ord taget i platonisk Forstand som det evigt Forbilledlige. Derfor skrev han *Amor og Psyche*, derfor *Adam Homo* og derfor *Ahasverus*. Men hvor han ikke fandt dette Almene, Forbilledlige, der fandt han ingen Poesi af Værdi.

Jeg talte en Dag med ham om Bjørnsons Bondenoveller. Han brød sig ikke synderligt om dem. «Saadan noget kan være ganske net,» sagde han, «men det er jo ikke noget for en Digter at dvæle ved. Det er at anvende en hel Bog til at skildre, hvad der foregaar i en lille Hønsepiges Sjæl.» Betegnende ved dette Udsagn er, synes mig, det, at han ikke havde nogen kritisk Indsigelse at nedlægge mod Behandlingsmaaden, men mod selve Stoffet som Stof, mod selve Tilbøjeligheden til vidtløftigt at skildre et udannet Sjæleliv. Sansen for det Naive fattedes ham.

Paa den anden Side havde han en sand Afsky for det Teatralske og fandt det mange Gange i sin ivrige Uvilje derimod, hvor Andre ikke kunde faa Øje paa det. Saaledes kunde han ikke lide Runeberg, fordi denne, som han paastod, var altfor teatralsk. Og med kritisk Sikkerhed greb han en af de yderst faa Strofer, hvor man skal kunne finde et Glimt af noget Opstillet hos den store finske Digter. «Hvad er hans Sandels ikke for en Teaterhelt!» sagde han:

Min häst, låt sadla min ädla Bijou!

hvem uden en Teaterhelt siger saadan! og nu Beskrivelsen, da han holder paa Skansen:

Han rörde sig ej, stolt dröjde han qvar;
som han suttit, satt han ännu,
och hans öga var lugnt, och hans panna var klar,
och han sken på sin ädla Bijou.

Jeg svarte, at selve Situationen paa dette Sted medførte en Effekt, der tog sig ud for Øjet, og at Runeberg forekom mig at være den mindst teatralske Slagmaler blandt alle mig bekendte Lyrikere, som havde skildret en Krig. Jeg lægger ikke stor Vægt paa Paludan-Müllers Ytring; mulig har den kun skullet drille mig lidt, fordi han vidste, at jeg i de Dage havde holdt nogle meget entusiastiske Foredrag om Runeberg; men den giver et Vink om hans poetiske Smagsretning. Han nærede en overdreven

Sky for det Teatralske, fordi han bestandig var paa sin Post mod den Storhed, der ytrer sig i æstetiske Former. Han fandt Alexander lille og kun Kalanus sublim.

Læseren vil finde endnu adskillige Prøver paa Paludan-Müllers Domme over andre Digtere i de Breve fra ham, jeg tilføjer som Bilag. Skønt de indeholder en Del altfor velvillige Udtalelser om mine egne tidligste Artikler og Arbejder, har jeg taget dem med som livfulde Bidrag til deres Forfatters Karakteristik.

6

Var han i sin æstetiske Totalanskuelse gaaet ud fra Heiberg, saa brød han sig dog snart sin ganske særegne Vej. Den førte ham langt bort fra Heibergs; den krydsedes ikke af nogen Andens; men den løb en ikke ganske kort Strækning parallel med S. Kierkegaards. Ikke at der var Tale om nogen Paavirkning fra Kierkegaards Side paa Paludan-Müller. Digteren nærede ikke engang nogen synderlig Sympati for den beslægtede Tænker. Paludan-Müller stødtes tilbage af Kierkegaards brede, uklassiske Form, hvis Fortrin ikke syntes at være gaaede op for ham. Han fortalte mig endog engang, at han havde givet Kierkegaard det (alvorligt mente) Raad at gøre en Rejse til Rom for ved Synet af Oldtidens Kunst at faa mere Sans for Formens Betydning, og at Kierkegaard dertil kun havde svaret, at han ikke brød sig det Fjerneste om Formen. Han følte ikke den inderlige Sammenhæng mellem Aand og Form hos Kierkegaard. Det var en fælles Tidsaand, som frembragte det aandelige Fællesskab mellem de to ensomme Tugtere af deres Samtid; det var ingen Strømning fra Sjæl til Sjæl dem imellem.

Man kunde paa Paludan-Müller anvende et i anden Del af *Enten-Eller* forekommende Udtryk: «Der er Digtere, som har vundet sig selv ved at digte.» Thi hvad er det andet, en Digter gør, som i sit Digterliv tilbagelægger Vejen fra det Kokette til det Simple, fra det Aandrige til det Sande, fra det Spillende og Glitrende til det Klare, og fra det Yndefulde til det Vældige og Store! Ingen havde været legende og glimrende som han — hans *Danserinden* var derfor den solide Poul Møller en Pest — men Ingen blev heller streng og dømmende som han; hvem véd om ikke den samme Poul Møller, ifald han havde oplevet

Ahasverus, havde følt sig skræmmet af saa skarp en Enfold? Han har i ethvert Tilfælde lidet anet, at den samme Haand, der dengang spillede Virtuosnumre i Byronske Ottaver, tyve Aar senere skulde gribe Dantes Dommedagsbasun.

Paludan-Müller stod fra først af som Virtuosen blandt de samtidige Digtere i Danmark. Temaerne i hans første Arbejder var næsten skjulte under Lunets Triller og Viddets Koloraturer. I *Kærlighed ved Hoffet* (1832), et halvt af Shakespeare, halvt af Gozzi beaandet romantisk Lystspil efter Datidens Snit, lød Hyrdepoesi og lyrisk Hofsprog, Ordleg og Ordspil, Sværmeri og Narrebjælder imellem hverandre; en rigtbegavet, sorgløs og planløs Ungdom har rystet denne Bog ud af sit Overflødighedshorn. I *Danserinden* (1833) var Virtuositeten endnu mere overgiven og selvraadig; de letstrømmende Stanzer fortalte, klagede, lo, spottede og slog Gækken løs, fortsatte hinanden som den ene Arabesk glider over i den anden med en snaksom Smidighed uden Mage. Det Alvorlige, som fortælles, gør intet Indtryk af at være sket; det Satiriske, der siges, gør intet Indtryk af at være Alvor:

Fly Venskab, som man henter ved Pokaler,
Fly Elskov, der faar Liv ved Klang af Guld;
Fly Menneskevennen, der ta'er Munden fuld,
Men ejer aldrig i sin Pung en Daler;
Fly Levevisdom, fuld af Idealer,
Og Dyden, naar den Klogskab er for huld;
Men først og sidst de dannede Profeter,
De vandede Poeter og Priveter.

Haab intet Paradis, naar Hjertet luer,
Frygt intet, kun din egen Sjæls Ruin,
Tro, at den Aand og Form, du kalder din,
Fik Rod i Liv, som Dødens Magt ej truer.
Er svagt dit Hoved, vogt det vel for Fluer,
Er svag din Vilje, vogt den vel for Vin.
Se Livets Lyst i Huslighed og Tevand,
Se ingen Trøst i Strikke, Dolk og Ske'vand.

Naar her en Opfordring til Tro paa Sjælens Udødelighed er flettet sammen med en Anbefaling af Tevand og med Advarsler af en lidet høvisk Art, saa har dette ikke sin Grund i nogensomhelst Letfærdighed, men i den ungdommelige og muntre Kaadhed, Forfatteren fornemmer fra det Øjeblik af, han føler sin Yndlingsstrofe Ottaven galopperende og stejlende under sig. *Danser-*

inden er en Blanding af Vid og Begejstring, af hvilken endnu ikke hverken Farver eller Former dukker frem. Det er et Musiknumer, som snart udtrykker Glædens lette Dans, snart Tungsindets Længsel efter Hvile, som de veksler i Pubertetsalderen med dens dristige Haab, dens uforstaaede Savn og dens ødslende Spil af Kræfter. Paa *Danserinden* fulgte saa Aaret efter *Amor og Psyche*, et nyt Virtuoskunstværk, i højeste Grad ørefaldende og harmonisk, men som endnu ikke tegner nogen Skikkelse eller brænder noget Billede ind i Læserens Sind. Det er en Musik, som straks opfattes og ligesaa hurtig glemmes; det er en evig melodisk Syngen Solo og i Kor af Genier, Zefyrer og Nymfer, hvis eneste Fejl er den at være altfor kunstnerisk fuldendt, altfor sleben og glat. Det hele store dramatiske Digt indeholder ikke en Særhed, hverken i Foredraget eller i Handlingens Gang, men noget Sært, det vil sige noget ualmindeligt Udpræget eller Kantet, vilde have virket højst velgørende her. Saa forbausende Tekniken er, den er sjældent følt, men først hvor Tekniken er følt, begynder Stilen i strengere Forstand. Dog maa man ikke glemme, hvor store Fremskridt den metriske Teknik i vor Poesi har gjort siden *Amor og Psyche* netop paa Grundlag af hvad der forelaa her. Vistnok vilde en nulevende Digter undgaa den Vrimmel af kedelige Trestavelses-Rim i Præsens Participium, hvormed Paludan-Müller søger at udtrykke Zefyrs Svæven; men kun fordi han var den første, der forsøgte at tumle saaledes med Sproget. Det er efter min Opfattelse ikke blandt de metrisk mest prangende Partier at man her finder de mest levende Strofer, dem, der sikrest bærer Stempel af Digterens Aand; det er i en saadan Replik som *Sorgens*, da hun kaster det mørke Slør over den besvimede Psyche:

Om den Dødeliges Vugge,
Moderlejet redt saa nær,
Sværmer alt med stille Sukke
Sorgernes den mørke Hær.
Lette Taarer Øjet dugge
For det første Smil at dræbe;
Skriget ligger paa hans Læbe
Med det første Morgenskær.

Og naar Barnets Tid er runden,
Ungdoms korte Stund forbi,
Falmet Kransen, som var vunden,
Svundet Elskovs Trylleri —

Ak, naar Drømmen er forsvunden,
Som ham Livet skulde smykke:
Gemmer selv den døde Lykke
Dødens Sorger indeni.

I disse Strofer er allerede den hele ejendommelige Paludan-Müllerske Sørgmodighed tilstede. Her røber sig allerede det Blik for Døden, der skulde udvikle sig til en Dvælen ved Døden og tilsidst skulde fremtræde som en Tithons, en Kalanus's, en Ahasverus's Kærlighed til Døden. Her spores allerede den Interesse for Undergangens Lov, der fremkaldte Digtet *Abels Død*, den Indsigt i at den døde Lykke gemmer alle Dødens Sorger, der fik sit Udtryk i *Tithon*, og den Følelse af at Tilintetgørelsen overalt lurer paa Livets og Glædens Tærskel, der saa ofte kommer frem i hans Digte. Hør f. Eks. det, som fører Titlen *Dansemusik*:

Se, hvor Solen gylden smiler,
Højt i Luftens klare Blaa!
Se, hvor Skyen fremad iler
Som en Fugl med Vinger paa!
Lyt til Klangen
Nu af Sangen,
Som med Toner
Dejlig fylder Lundens Kroner —
Al den Jubel skal forgaa.

Man kan, hvis man vil, kalde denne Tone skurrende; men i Paludan-Müllers Øre skurrede den ikke; tværtimod han fandt en Art Tilfredsstillelse, en Art Hvile i at stille sig og Andre det Endeliges ubønhørlige og uundgaaelige Skæbne for Øje. Da Turen ogsaa kom til ham at skrive nogle Linjer under sit Visitkortfotografi, skrev han disse betegnende Ord:

Her læser jeg, at op og ned
Alting i Verden gaar;
Hvo som er oppe altsaa véd,
Hvad snart ham forestaar.

Naar man imidlertid har fremhævet, at enkelte Steder i *Amor og Psyche* allerede varsler om Digterens skønneste og dybeste Arbejder, har man dermed endnu ikke ladet Digtet vederfares Retfærdighed. Det har ikke blot som Tankedigt en sammen-

hængende og gennemført Symbolik, der tvang Digteren til at sammensvejse sit Stof noget strengere end før, men det udmærker sig ved den ganske særegne Kolorit, som er ejendommelig for Paludan-Müllers mytologiske Digte. Det er ingen stærk Kolorit; snart Graat i Graat, snart Lys i Lys, men dog ikke ganske farveløst; det er Perlereflekser, Perlemorsglans, et svagtbroget Farvespil, som det, der lyste fra Indersiden af hin Muslingskal, i hvilken Venus steg op af Havet. Hos Paludan-Müller maler Fantasus Psyches Billede for Amor paa en saadan «perlehvid Skal»; det er næsten sindbilledligt med Hensyn til hans egen Udførelse af Psyches Figur. Disse Skikkelser er jo nemlig ikke af jordisk Natur, deres sande Hjem er ikke Jorden og selv de iblandt dem, der som Psyche er af jordisk Udspring, siger Jorden et endeligt Farvel:

Psyche (knæler):
Gæa, du hellige Moder!
Du som mig fødte og ammed,
Du af hvis kærlige Læber
Livets Toner jeg hørte,
Tag mod din Datters Farvel!
Ej skal jeg mere dig skue;
Mindernes elskede Steder
Foden ej mer skal betræde

. . . .

Hisset i himmelske Sale
Alle Smerter vil svinde.

Hele Paludan-Müllers Digterstræben i dette Tidsrum er, som jeg engang har sagt, i Grunden kun én storartet, mangfoldigt nuanceret Afsked med Gæa. Romantiken var jo ikke andet; den skyede og flyede det Liv, den saa' omkring sig, og den karakterløse Tid, i hvilken dens Digtere med Sorg saa' sig hensatte. Paludan-Müller delte af hele sit Hjerte denne Romantikernes Uvilje mod Digterens virkelige Omgivelser og deres Ulyst til endog blot i Fantasien at dvæle ved den mørke, tunge og triste Klode, der nu engang, om Digteren led den eller ej, drejede sig rundt med ham og alle hans Skypaladser og Luftkasteller. Han væmmedes ved sin egen Tid, og sikkert har han tænkt sit derved, da han lod Tithon sige om sin Samtid:

Hvad tror du, denne Tid vil føde af sig?
En Tid, der trænger til en vældig Storm
For af sin dybe Slummer op at vækkes;
En Tid, der i Bedrifters Sted har Drømme,
Og Leg og Væddekamp for dristig Daad;
En Tid, hvor af sin egen Haand man kranses,
Hvor man i Fortids Helte ser sig stor,
Hvor Mennesker vil leve højt som Guder
Og dog har Trællesind — jeg væmmes ved den!

Denne Skildring gælder vel Lilleasien paa Trojanerkrigens Tid; men stemmer ikke Beskrivelsen mærkværdig godt med den, som i *Adam Homo* gives af Christian den 8des Regeringstid i Danmark:

En Tid, da man i Hob sig kotted sammen
For at tilvejebringe noget Stort,
Og under Hurra skiltes ad med Gammen,
Naar Ingenting tilsidst man havde gjort,

og det er i og for sig let forstaaeligt, at en Digter med dette Blik paa Omgivelserne foretrak Opholdet i «Morgenrødens Rige» for det blandt sin Samtid i Kjøbenhavn.

Men det Ejendommelige var, at han ikke var ene om at foretrække dette Opholdssted; alle de bedste Hoveder i hans Samtid havde foretaget samme Sammenligning og gjort samme Valg som han; der var jo noget Digterisk i de fleste af dem; og saaledes var der da foregaaet en almindelig Udvandring ud af Virkeligheden, og Digteren fandt sig i Morgenrødens Rige i det talrigste Kompagni. Det var vort saakaldte «æstetiske» Tidsrum og talrige var de, der som den unge Æstetiker i Kierkegaards *Enten-Eller* forflygtigede den hele Virkelighed i et overjordisk, oversanseligt Fantasteri.

Dette giver Anledning til et Omslag i Paludan-Müllers digteriske Stræben. Han stanser midt i sin Virkelighedsflugt og tager Retningen tilbage til Jorden. I Digtet *Tithon* udmaler han Livet paa Morgenrødens Ø, ved Æterhavets Kyster, hvortil Auroras Kærlighed har hævet Tithon. Det er et Liv som Rinaldos i Armidas fortryllede Haver, en Eksistens, hvor et Rosenslør har lagt sig omkring Alt, over Himlen som om de skønne Kvinder, et Liv med Sang og Bægerklang, Elskov og Musik og Sejladser paa Æterens Hav i evig Ungdom og under et evigt Foraar. Og dog er dette Liv aldrig aandløst, dets Nydelse aldrig lav, men altid salig. Det er beslægtet med det Liv, om hvilket

Hauch og saa mange andre ædle Sværmere i Slægten drømte, og som han skildrede, da han sang om Mælkevejens Hav hvor «de forløste Aander glide saligt drømmende uden Angst og Sorg, med Udødelighedens Glans i Øjet gennem ubekendte Verdener»; det er det Nydelsens *Alibi*, den Andenstedsnærværelse, som Bødtcher ligesom saa mange af Slægten søgte i det Ophold under Italiens Sol, der optog deres bedste Aar; det er den evige Ungdom og det aldrig endende Foraar, som Christian Winther og Andersen og alle de i Slægten, der som de ikke vilde ældes, formaaede at fastholde og at fremtrylle. Men det er Paludan-Müllers Storhed som Aand, at han lededes ved dette Liv og denne Skønhed. Han digter, at midt under al denne Glemsel af det Jordiske og midt under al denne Svælgen i Lykke, fortæres Tithon af Længel efter sit Land, sin Slægt, sit Folk, efter den hele uideale Virkelighed, han engang saa gerne havde forladt. Og det er visselig ikke med Urette, han længes; thi intet Ringere end Priamos's Tronbestigelse, Helenas Bortførelse, den tiaarige Krig, som Homer skulde besynge, og Trojas sporløse Ødelæggelse er foregaaet, imedens han levede højt i Morgenrødens Skyland. Saaledes havde engang den franske Revolution udspilt sit hele storartede Drama, medens visse Folk sang Rahbekske Viser. Saaledes havde Kjøbenhavn spillet Privatkomedie under Slaget ved Waterloo og Danmark læst Heibergs *Den flyvende Post* under Julirevolutionen.

Paludan-Müller lader Tithon tiltvinge sig Auroras Tilladelse til at vende tilbage, og den Replik, han nu siger, idet han atter sætter Fod paa Jorden, turde betegne det betydningsfuldeste Vendepunkt i Paludan-Müllers Udviklingsgang:

Tung er din Luft, o Jord! Ned som en Byrde
Den falder paa mit Bryst og mine Lemmer,
Og som en Vægt den tynger fast min Skulder.
Uvenlig er din Hilsen — kold og skarp
Du sender mig den barske Vind imøde,
Og i din Vinterdragt du har dig klædt.
Hvorhen jeg ser, er dine Marker øde —
Paa Træets Grene hænger Løvet gult;
Dit Græs er vissent; med din Krans af Sne
Har alt den fjerne Bjergtop hist du smykket.
Vil du mig skræmme? Er saa streng din Mine,
Fordi jeg har dig svigtet og forladt? —
O, dig jeg hilse vil, min Fædrejord!
Med dette Kys tag mine Glædestaarer!
Er du end øde, dog mit Bryst du fylder.

Den Grund, hvorpaa Paludan-Müller her med Tithon sætter sine Fødder, det er *Adam Homo's* Grund. I det Øjeblik da Jordens Luft lægger sig tungt om Tithons Skuldre, hilser Paludan-Müllers Poesi paa Gæa igen. Han havde da allerede udarbejdet første Del af *Adam Homo.*

7

«Dette er Kød af vort Kød, Blod af vort Blod» havde Slægten kunnet sige, da denne Bog kom ud. Den samme Digter, der som Yngling havde malet Skyggebilleder i Skyerne og der som Olding, tilbagevendt til sin Ungdoms Anskuelse, skrev: «Man forlanger Kød og Blod af Poesien; Kød og Blod findes i Slagterboderne; hvad man af Posien kan forlange er kun Følelse og Aand», den samme Digter gav paa sin Mandsalders Middagshøjde Samtid og Efterslægt et af vor Literaturs mest virkelighedstro og mest livsvarme Værker, et Værk, der ikke som hans tidligere var en paaklædt Tanke, men hvis Helt var Læserens kødelige Broder og hvis Væsen var en blodig Satire. Den hele Bog var et Pund Kød, der med den strenge Lovs Kniv var skaaret ud saa nær Slægtens Hjerte som muligt.

Det var et Stykke Danmark, det var et Stykke Historie — et Stykke levende Klæde skaaret ud af Tidens Væv. Mytedigtningens overjordiske Spejlbillede af Menneskevæsenet var her fortrængt af det i moralsk Interesse foretagne Sjælestudium af det enkelte eksisterende Menneske. Scenen var ikke mere et Hof i Romantikens Land eller et Luftslot i Æterriget, den var Jylland og Sjælland og Fyen; Tiden var ikke mere det evige Øjeblik eller det fantastiske Syttenhundrede-og-Hvidkaal, men Aarene 1830—48, Borgerskabets Gyldenaar i Mellemeuropa og de Aar, i hvilke det lagde Grunden til sit Herredømme i Nordeuropa, de Aar man nøjagtigst kan betegne som Louis Philippe's lidet glimrende Regeringstid. For første Gang var Rum og Tid af Paludan-Müller erkendte som krigsførende Magter.

Men paa samme Tid som Opgaven nu saaledes var individualiseret og begrænset ved Linjer i Tid og Rum, var den derfor ikke mindre opfattet som rettet paa det Almengyldige. *Adam Homo*, det skulde, som Titlen sagde, være Mennesket selv; Helten er altsaa ikke mindre forbilledlig end Digterens mytiske Skikkelser

havde været. Han er i Grunden selv en mytisk Skabning; hans Historie det er Borgerstandens Levnedsløb som Myte.

Der var et Udtryk, som bestandig kom igen i Paludan-Müllers Samtale, naar han talte om Videnskab og Kunst, det var Ordene: store Opgaver. I disse Ord indbefattede han sin Fordring til sig selv og andre. Selv søgte han altid at stille sig store Opgaver, fordi han havde den Tro at kun disse udvikler Kræfterne og er en Kraftanstrengelse værd, og os Yngre opfordrede han bestandig til at vælge store Opgaver, fordi han mente, at kun ved at arbejde paa Løsningen af slige fik Værket Fasthed og Bestaaen i et Lands Literatur. «Der er,» sagde han engang til mig, «mer end nok i vor Literatur af det, der fyger og ryger som Avner; stræb altid at gøre Noget, der kan blive staaende i Literaturen og som kan have en Fremtid for sig.» Det sikreste Middel til at opnaa dette syntes ham i hans egen Kunst at være det, under Fremstillingen af enkelte Personligheders Skæbner at give den almenneskelige *Type*. De Digtere, hos hvilke det Tilfældige spiller en vis Rolle, hæver sig ganske vist ikke saa højt, men de bliver til Gengæld ofte mere levende, mere indtagende; thi Tilfældet, det er det Sære, det gratiøst eller frygteligt Overraskende, den uberegnelige Uregelmæssighed. Paludan-Müller er i Valget af sine Planer i en sjælden Grad Tilfældighedens Fjende. Hans Sans for det Grundmenneskelige ikke mindre end hans Mangel paa egenlig Opfindsomhed forhindrede ham fra nogensinde at vælge sig saadanne Sær-Æmner som Hertz saa ofte fordybede sig i (se f. Eks. *Fristelsen* eller *Emma*). Det var Arten, den normale *homo sapiens*, der tiltrak ham.

Jeg talte engang med Paludan-Müller om det for Kritikeren Tiltrækkende og Lærerige i at erfare, i hvad Orden de forskellige Dele af et Digterværk var undfangne, og i at vide, hvor det virkelige Udgangspunkt for Fantasiens Virksomhed i ethvert givet Tilfælde har ligget. Jeg henledede først Talen paa Heibergs Poesier, og Paludan-Müller fortalte, at fjerde Akt af *En Sjæl efter Døden* havde været skrevet mange Aar før Resten af dette Digterværk; han bemærkede fremdeles, at Heiberg altid plejede at skrive Kupletterne i sine Vaudeviller først og saa senere lægge Replikkerne om dem. Saa spurgte jeg *à brûle-pourpoint:* Hvad var først skrevet af *Adam Homo?* og Paludan-Müller, som ellers ikke gerne indlod sig paa Meddelelser om sine egne Skrifters

Historie, svarede uden at betænke sig: Det var disse Linjer, de eneste, der staar med udhævet Skrift i Digtet:

Her hviler Adam Homo med den blide Aand,
Baron, Geheimraad, Ridder af det hvide Baand.

Denne Oplysning, som i ingen Henseende forundrede mig, er meget lærerig, og havde de Samtidige besiddet den, vilde de ikke have famlet saaledes i deres Forstaaelse af de første seks Sange, som udkom 1841 og som først 7 Aar senere blev fortsatte og afsluttede. Selv Heiberg tænker sig det efter første Dels Fremkomst som muligt, at Digteren vil lade Adam ende som lykkelig Ægtemand i en idyllisk Præstegaard paa Landet (se Heibergs Anmeldelse af *Adam Homo's* første Del); saa lidet var man fra først af klar over den dybe Menneskeforagt og den overlegne Ironi, af hvilken Digtet var udsprunget. Man anede ikke, at fra det Øjeblik af, da Paludan-Müller her satte Pen til Papiret, var det hans Hensigt at lade denne den danske Borgerstands Repræsentant, der begynder med ungdommelig Elskværdighed og ungdommeligt Sværmeri, efterhaanden forraade Alt og Alle, svigte Alt, hvorpaa han har troet, skuffe og forlade Alle, som har troet paa ham; man anede ikke, at han var bestemt til først at optræde som Folkets Mand og Folketaler, begejstret for sine Landsmænds Fuldkommengørelse,

For Almenaanden, Videnskaben, Kirken.
For Frihed, Kunst og nordisk Poesi,

for derpaa at sadle om, «opgive Idealet» og Folkeligheden, udvikle sig til «den fine Mand», ty ind under Hoffets Sol og endelig, bedækket med Titler, behængt med Ordener højtidelig at jordes som Baron, Geheimeraad, Ridder af det hvide Baand p. p.

Og naar Heiberg ikke anede dette, kan man da undre sig over, at Publikum fra først af stod ganske vildfarende med Hensyn til Bogens Betydning. Den gjorde ingen Lykke, man fandt den plat. Læseverdenen, som ikke var vant til saa djærv en Kost, og som plejede af Paludan-Müller at bydes til Gæst ved Gudernes Taffel paa Olympen, fandt adskillige Steder anstødelige, andre altfor hverdags og mente overhovedet, at Paludan-Müller denne Gang havde valgt sig et Æmne, der laa ganske udenfor hans Begavelses rette Tumleplads. I en yderst velvillig Biografi

af Digteren (*Dansk Pantheon* 1844) bemærkes det, at første Del af *Adam Homo* vel har «smukke Enkeltheder», men «en bred Fremstilling og en altfor lang Dvælen i de lavere, ikke-ideale Sfærer, i hvilke Digteren som bekendt ikke hører hjemme». Under saa liden Tilslutning holdt Virkelighedsstudiet hos os sit Indtog i den poetiske Fortælling. Og dog skulde denne saa overlegent bedømte *Adam Homo* ikke mange Aar efter foreligge fuldført som den betydningsfuldeste, ja som den «strengt taget eneste virkeligt typiske og for en Fremmed lærerige danske Roman» (*Hovedstrømninger* I). Den doktrinære Æstetik har adskilligt at indvende imod et Værk, hvis Totalbillede er saa lidet opbyggeligt og hvis Totalstemning saa ufuldkomment forsonet; jeg selv har ovenfor ladet en og anden doktrinær Indvending imod Digtets Æmne komme til Orde; men den doktrinære Æstetik har udspilt sin Rolle og den Tid er forbi, da man troede at kunne foreskrive Digteren, *hvad* han maatte vælge til Genstand for sit Digt og hvilke Grænser hans Virkelighedstroskab skulde iagttage. Der gives ingen Indsigelse af denne Art, som Digtet jo slaar til Jorden, naar det har opnaaet det Fortrin, at det *lever*. *Adam Homo* har det Liv i sig, som overlever Rækker af Slægtleds Eksistens. De Skrifter, som nævntes sammen med dette Digt, da det fremkom, er allerede glemte, og formodentlig vil man om nogle hundrede Aar endnu vende tilbage til det som til et af den danske Literaturs lærerige Værker; thi *Adam Homo* er et historisk Vidnesbyrd paa samme Tid som et Kunstværk.

Vistnok har en forgangen Tidsalders Synsmaader efterladt stærke Spor i denne Satire, som forsøger at hæve sig over selve denne Tidsalder og dømme den. Men uden saa kraftigt et Hold i den hele overleverede teologiske og sociale Livsbetragtning vilde Digteren paa den anden Side neppe have besiddet den aldrig vaklende Sikkerhed i sin moralske Dom, som nu gør Digtet saa klart og gennemsigtigt. For ham som for hans Samtid i Danmark er Strauss en Rædsel og George Sand en Latterlighed. Han er saa ivrig efter at komme den første tillivs, at han allerede omtaler ham i Anledning af Faddernes første Samtale ved Adams Daab, og det skønt Adam ved Bogens Fremkomst 1841 maatte tænkes at være omtrent 25 Aar gammel og Straus's Bog først udkom 1835. Og skal han fremstille en Repræsentant for den Kvindetype, han afskyr, véd han ikke bedre end i hende at karikere Kvinde-Frigørelsen og lade hende

have George Sands Portræt paa sin Væg. Men man bør ikke hænge sig i en enkelt uforstandig Dom eller i en underordnet Indskrænkethed paa et enkelt Punkt, hvor der er saa meget, der vidner om den mest gennemtrængende og mest omfattende Aand. Vistnok fordyber Almas «Religiøse Betragtninger», der ganske minder om den afdøde Biskop Paludan-Müllers Papirer, sig vel meget i dogmatiske Grublerier; de er imidlertid tænkte som det var at vente af en Kvinde, og Følelsen er altid smuk. Sjælfuld om end pudsig er f. Eks. den stadige Bekymring for, hvorledes det vil gaa Djævelen paa den yderste Dag. Forhaabningen om at ogsaa han vil blive salig. Vistnok synes de metafysiske Traade, der slynger sig gennem Fortællingen, disse spredte Overvejelser angaaende Frihed, Tilfældighed og Nødvendighed os vel gammeldags allerede nu; de indtager imidlertid i det Hele saa lidet Rum, at de ikke kan skade Helhedsvirkningen paa noget modtageligt Sind. Og hvilken Fylde af dybe og klare Indtryk staar saa ikke tilbage!

Undertiden er det forekommet mig, at dette er det mandigste, eller dog det mest mandlige Digterværk, der er skrevet paa Dansk. Hvor mange andre af vore Digtere har ikke været Børn, hvor mange andre blinde Sværmere og hvor mange har ikke svajet som Rør for alle Vinde! Den Digter, som har skrevet dette, var en Mand. Man gennemgaa i Tanken det hele Galleri af hans Personer lige fra den fantastiske graa Galt til den uforligneligt platte lille Jensen; lige fra det ubetaleligt Romantisk-Forlorne hos von Pahlen til det kosteligt Platfodede hos Peter Homo! Hvem havde tænkt, at Paludan-Müller, naar han endelig engang besluttede sig til at stige ned fra det *Elfenbenstaarn*, i hvilket han hidtil havde opholdt sig, skulde bevæge sine Fødder paa Virkelighedens Stenbro med saa dristige Skridt. Andre Digterværker i vor Literatur udmærker sig ved Ynde, ved Skønhed, ved romantisk Begejstring eller ved Naturopfattelse; denne Bog er *sand* — og dette Ene gør den lærerigere og dybere end alle de andre. Læs den atter og atter, min Læser, og Du vil sande det!

Jeg kan ikke citere af denne Bog som af andre for ligesom at belægge min Opfattelse af dens Værd med Beviser; jeg har forsøgt derpaa, men jeg vil komme til at anføre alt for meget. Jeg vil kun gøre opmærksom paa, at dette Værk er fremgaaet af saa dybt et Syn, at Tiden først efterhaanden er vokset op i

Højde med det. Partier deraf, som ikke endnu var helt sande, da Bogen udkom, er blevne det i de forløbne Aar. Det var dengang unaturligt, at den rødhaarede Dreng, mod hvis Familie Adam vil gøre godt i Løndom, svarte ham med haanlige og truende Ord om Pauperismen; det saa dengang vilkaarligt ud, at Geheimeraad v. Encken's Vink til Helten om at opgive med «at agitere den store Hob» faldt i saa god Jord; man følte ikke da endnu ret den geniale Profeti, som skjulte sig i Homos uforlignelige Tale som Teaterdirektør, Profetien om, at alle hint Slægtleds Idealer skulde ende med, husvilde i Virkeligheden, «at gaa til Teatret». Men den nulevende Slægt formaar tilfulde at vurdere *Adam Homo*.

Dens seks sidste Sange udkom i et ugunstigt Øjeblik, i December 1848, netop som et vaagnende folkeligt Liv affødte en Hærskare af lyse Forhaabninger og skønne Gøglebilleder, under hvis Glans denne Bog med sin Fjernhed fra Øjeblikket ikke syntes at betyde mere end en Stjernes Lys betyder for et Skovbal, som holdes under Belysning af tusinde Fakler. Men nogle Nætter efter, naar Faklerne længst er udbrændte, da ser man Stjernen. Eller ser den nulevende Slægt den ikke?

Ofte fristes man til at spørge sig selv, hvortil Folket bruger sine ypperlige Bøger. Bruges de virkelig kun til at indbindes i grimme «komponerede» Bind og saa anbringes i Bogskabe og Reoler? Hvori ligger det ellers, at man slet ingen Virkning sporer af dem? Eller har *Adam Homo* maaske havt den Indflydelse, at andre Adamssønner i den har fundet en Slags Bådeker for Rejsen igennem Livet med Angivelse af Maalet, det gælder om at naa, af Midlerne, det gælder om at benytte, og af Skærene, man maa omsejle, hvis man vil opnaa lige saa meget af Jordelivets Herligheder som Bogens Helt?

Adam Homo er fremfor noget Andet, Paludan-Müller har skrevet, en *dansk* Epopé. Digtet er ikke blot højst ejendommeligt i sin hele Støbning, men det giver et trofast Billede af vore nationale Ejendommeligheder og nationale Synder. Jeg har i mit Skrift *Naturalismen i England* stræbt at paavise dets Stilling i den europæiske Literatur og særlig dets Forhold til Byrons i Formen beslægtede Heltedigt *Don Juan*. Denne Paavisning gav i sin ældste Form Anledning til et Svar fra Digterens Side som med en Replik fra mig findes i Februar-Marts-Heftet af *Det nittende Aarhundrede* for 1876. Men skønt *Adam Homo* ikke

kunde tænkes at være bleven hvad den blev, ifald Byrons Digt ikke var gaaet forud, har det danske Digterværk dog en saadan Smag og Duft af den Jordbund, der har fostret det, at det allerede ved sin Originalitet vilde kunne hævde sin Plads mellem de faa episke Digte af første Rang, Europa i dette Aarhundrede har frembragt *).

---

*) Der findes et Par af Byron paavirkede Enkeltheder. De lystige Cynismer har saaledes undertiden et ligefrem Forbillede i *Don Juan*. Det hedder f. Eks. her I, Strofe 144:

Under the bed they search'd, and there they found
No matter what — it was not that they sought.

Derfra stammer i *Adam Homo*'s 7de Sang disse Linjer:

Selv under Sengen søgte han sin Brud:
Men der han fandt dog noget ganske Andet.

Fra Carl Baggers *Min Broders Levned* (1835), fra Scenen, hvor det om Arthur hedder: «Og dermed greb han den store Kumme, hvori den sydende Punsch flammede med sin svovlblaa Lue, og satte hurtigt og behændigt den omvendte uhyre Spølkum ned paa Skipperens Isse, som om det havde været en Nathue eller en Hat» har Paludan-Müller taget Scenen mellem Line og Trine:

Der har du Noget, som en Gris kan skolde!
Med et hun raaber, blussende og hed,
Idet den hele fulde Punschebolle
Hun over Lines Hoved heldte ned.

Jeg kan ikke nævne en eneste Enkelthed udenfor disse, hvor Digteren har havt et Forbillede. Men maaske kunde det more Læseren at se det samme Æmne, som behandles i en af Almas berømteste Sonetter, behandlet paa Fransk. Jeg sigter til den Sonet, som slutter med Ordene:

Da vilde det mig gaa som Violinen,
Der sønderslagen, atter sammenføjet
En bedre Tone gi'er men svagre Klang.

Det hedder etsteds hos Lamartine:

Du poëte c'est le mystère:
Le luthier qui crée une voix
Jette son instrument à terre
Foule aux pieds, brise comme une verre

8

Næst efter *Adam Homo* er *Kalanus* Paludan-Müllers interessanteste Digtning. Det er det positive Udtryk for hans Ideal som *Adam Homo* det negative. Ingensteds er hans aandelige Sigte mere beslægtet med Kierkegaards oprindelige end her. Den Opgave, *Kalanus* søger at løse, er ganske ensartet med den hvis Løsning *Enten-Eller* gav saa vægtige Bidrag til, den at fremstille den af Kierkegaard saakaldte «æstetiske» Livsanskuelse legemliggjort i én Personlighed overfor den «etiske», legemliggjort i en anden, lade de to Livsopfattelser brydes og bibringe Læseren Overbevisningen om den æstetiskes afgørende Nederlag. Hos Kierkegaard er de to forskelligartede Syn paa Livet repræsenterede af en Æstetiker og en Assessor i Retten, hos Paludan-Müller bæres de af historiske Navne; det er ingen ringere Mand end Verdenserobreren Alexander den Store, som her er Talsmand for den «æstetiske» Livsanskuelse, og det er den indiske Filosof Kalanus, der er givet ham til Modstander. Det ideale Forhold ved Fremstillingen af en saadan aandelig Brydekamp vilde indtræde, ifald det var lykkedes Digteren at udruste begge de kæmpende Parter lige fortrinligt. Det virkelige er i dette Tilfælde det, at hos Kirkegaard Æstetikeren er overdaadigt udstyret med aandelige Gaver, Etikerens Indlæg derimod noget træede og svage, men at hos Paludan-Müller omvendt Etikeren er et ikke mindre aandfuldt end begejstret Væsen, et Menneske af den reneste Sjæleskønhed, medens den store Alexander ingenlunde her staar i Højde med det historiske Navn. Denne Aleksander havde visselig aldrig undertvunget Asien. Paludan-Müller synes under sit Sværmeri for den indiske Tænker at have tilsat det

---

L'œuvre chantant de ses doigts;
Puis d'une main que l'art inspire
Rajustant ces fragments meurtris,
Réveille le son et l'admire
Et trouve une voix à sa lyre
Plus sonore dans ses débris!

Ainsi le cœur n'a de murmure
Que brisé sous le pied du sort.

Paludan-Müllers Behandling er baade mere simpel og mere sand.

levende Indtryk af at Alexander var et Geni, ikke blot heltemodig som Achilleus, men tillige stor som Cæsar. Og med Alexander er overhovedet den hele græske Aand neddraget i en lavere Verden; de Mænd, der her staar som Repræsentanter for den græske Filosofi i dens Glanstid, det vil sige for en Filosofi, Verden næsten 2000 Aar derefter endnu tærede paa, siger saa ubetydelige, saa aandløse Ting, at den indiske Eremit vinder de letteste Sejre over deres Ræsonnementer. Den ene af dem er en simpel Scurra, den anden en lidet dybsindig, men skikkelig Dilettant. Saaledes staar da Erobreren som det eneste nogenlunde værdige Modstykke til Asketen.

Handlingens Gang er nu den, at den indiske Eneboer Kalanus i Alexander, som paa sit Triumftog naaer til Indien, tror at se en Aabenbaring af selve Bramas Lys, nærmer sig Kongen i ydmyg Tilbedelse og følger ham tilfods paa hans Ørkenmarche lige til Pasargadæ, hvor han er saa lykkelig for anden Gang at stedes for Alexander, hvem han knælende hilser med Navnene «Gud, Hersker, Visdommens Fyrste, Kraftens Konge». Alexander, som skønner Mandens sjældne Værd, knytter ham med Godhed til sin Person og giver ham Plads ved en Fest, han samme Aften fejrer. Ved denne Fest, som er lykkedes Digteren ganske fortrinligt, indfinder sig skønne græske Hetærer, der synger til Alexanders Ære og under Jubel plyndrer hans Juvelskrin, og her opdager til sin Forbauselse og Rædsel Kalanus lidt efter lidt, at den store Fyrste, i hvem han saa' den legemvordne Gud, hverken frygter for Rusen, som slumrer paa Bægerets Bund, eller viger tilbage for Dæmonen, der skjuler sig bag Kvindedejlighedens Maske. I det første Øjebliks Forfærdelse støder han med sin Kniv efter den ene Hetære, men afvæbnes. Forfærdet og lamslaaet staar han, da Gildet er endt, ikke blot bittert skuffet i sin Tro, men sønderknust over at have sveget Brama ved at have forvekslet et svagt og dødeligt Menneske med ham. Han kan ikke sone Synden og vende tilbage til Guden uden igennem Selvtilintetgørelse. Han beslutter paa indisk Vis at opbrænde sig selv.

Men da Alexander næste Dag har udsovet sin Festrus og erfaret Kalanus's Forsæt, bliver han urolig for, at han Aftenen forud mulig har været for streng mod sin fremmede Tilbeder og beslutter at gaa til ham for at berolige ham med Forsikringen om, at han endnu bestandig besidder Kongens Naade. Han

kommer, da Kalanus, fuldkomment fattet paa det Yderste, allerede af sin Moder er salvet til Døden. Han vil berolige Kalanus, og erfarer til sin Forundring, at denne ingen Frygt har næret for, at Kongen skulde være fortørnet. Han beder ham om at afstaa fra sit Forsæt, men forgæves. Tyrannen kommer op i ham; Alexander truer Kalanus, han befaler ham at leve; men Truslerne preller af paa den, som netop vil dø. Forbavselsen over Inderens Trods avler Vrede; og da den altid lige beherskede og stille Tænker til Svar kun antyder det Uværdige i at lade Vrede henrive Sindet, tror Alexander at se Haan følge paa Trodsen og løfter med Udbruddet «Slave» sin Haand til et Slag. Det afværges, og det afløses af rolige og følelsesfulde Overtalelsesforsøg, af ædle Bønner, af højmodige Løfter — Alt forgæves. Alexander beder Kalanus at leve af Venskab for ham, beder ham leve som Kongens Ven og Broder, beder ham dele Rigerne med sig, tage Krone og Scepter af hans Haand — det gør saa lidet Indtryk som Truslerne før. Da sker det Sublime: Alexander kaster sig ned paa Knæ for Kalanus's Fødder og trygler ham om hans Liv.

Denne Situation er den skønneste, den mest dramatiske, den aandfuldeste, Paludan-Müller i sit Liv har digtet. Det er Hovedscenen i alle hans Dramer. Det er Summen af alle hans Tanker og Drømme. I det Øjeblik Paludan-Müller lod Alexander her synke i Knæ, kastede han al Verdens Storhed, dens Glans og Ry, Geniet og Hæderen for den aandelige Renheds Fødder. Dette Knæfald opvejer Kalanus's for Alexander i første Akt. Men selve denne yderste Selvnedværdigelse fra Heltens Side sker forgæves. Og Stykket ender med, at Kalanus's Aand, lutret i de hellige Flammer, fra Baalet stiger til Bramas Himmel. Med al sin Opbyden af Aandsanstrængelse, Vid, Lærdom, Dialektik og moralsk Begejstring beredede Kierkegaard i *Enten-Eller* ikke den etiske Verdensanskuelse en saa iøjnefaldende Triumf, som Paludan-Müller beredte den i hin ene Scene.

Og ligesom man kan betragte Tithons haardnakkede Fastholden af sin Beslutning at ville ned til Jorden som Forbud paa en Indtræden af Paludan-Müllers kortvarige, men saa heldige Stræben efter Virkelighedstroskab, saaledes kan man opfatte Kalanus's ligesaa haardnakkede Fastholden af sit Forsæt at ville forlade Jordelivet som Forbud paa Paludan-Müllers Tilbagevenden til hans Ungdoms virkelighedsfjerne Poesi. Det hedensk Mytiske

vender tilbage som bibelsk Myte. Og vel beror de Værker som følger efter *Adam Homo* paa et langt dybere Sjælestudium end hans første Ungdoms; den i Manddomsaarene indvundne Sjælekyndighed kunde jo ikke tilsættes; men de behandler ikke mere Livet i dets Bredde og med dets Farver, de drager sig bort fra Virkeligheden og udmunder i Munkelivet, Eremit-Idealet, Sonofferdøden eller Verdensundergangen; det er Forsagelsens, Afkaldets, Selvtilintetgørelsens og Verdenstilintetgørelsens Poesi.

9

Den mest energiske af hine det sidste Tidsrums Frembringelser er Digtet *Ahasverus*. Det er en Dommedagsprolog, som har Fynd. Vi oplever med Jerusalems Skomager Verdens sidste Dag, erfarer af ham, hvorledes Verdens Levnedsløb har været, siden Humaniteten afløste Kristendommen, hvorledes Humaniteten fulgtes i Hælene af Bestialiteten, indtil Bestialitetens Regimente afløstes af Antikristens, som Digtet skildrer. Det er et Drama, som Joseph de Maistre med Henrykkelse havde undertegnet, hvis Udfald mod Frihedstanker og Tolerance danner en rimet Kommentar til Vatikanets Syllabus; det er endnu mere et katolsk end et kristeligt Digt. Det udgør i Forening med Kierkegaards senere Skrifter Toppunktet af Reaktionen imod det attende Aarhundrede i vor Literatur. Her er Reaktionen løbet ud i sin allerfineste Spids og derfor er her som i Kirkegaards *Øjeblikket* Katolicismen stillet i det fordelagtigst mulige Lys. Dette Digt har i sine Monologer og Dialoger trættende Partier; men det har ganske dejlige og højst pragtfulde Steder i de Korsange, som udtrykker Menneskenes Angst for den tilstundende Ulykke, og i den yndige Englesang, der vugger Ahasverus til Ro. Dog det Ypperste i Digtet, det næsten Michel-Angelo'sk Store deri, det er Basunen, som forkynder Undergangen. Det laa ret for Paludan-Müller at nedkalde Tilintetgørelsen over alt det Endelige. Jeg anfører de første Par Strofer:

Basunen (fra Skyerne):

Knæl, knæl, o Jord! og, iført Sæk og Aske
Afkast din Herligheds og Stoltheds Maske!
I Himlens Sky'r er Engleskaren kommen,
Den følger Dommen.

Ned, ned i Støv, hvad knejser og hvad trodser!
Naturens Sten- og Kunstens Mur-Kolosser!
Hvert kronet Spir og alle høje Taarne,
Til Fald udkaarne!

Ned, ned i Støv for Dødens Drik at tømme,
Med Hovmods Planer Ærens stolte Drømme!
Ned, for i Undergangens Dyb at favne
De store Navne!

Disse Basuntoner sammenfatter Paludan-Müllers Poesi. Men overfor Jerusalems Skomager er i *Ahasverus* stillet Antikristen, og det er denne Skikkelses Svaghed, som svækker Virkningen af det hele Digt. Paludan-Müller lærte aldrig Byron den Kunst af at male en Lucifer. Hans Fastholden ved sin Barndoms ortodokse Indtryk bevirkede, at han mente ikke at kunne male Djævelen for sort eller rettere for flad. For at Dramaet her havde kunnet faa nogen ret Brydning, maatte Antikristen være udrustet med mægtige og glimrende Egenskaber, der forklarliggjorde hans Herredømme; i Stedet er han et holdningsløst og tungefærdigt Vrøvl. Kom Alexander allerede tilkort, da gør Antikristen det endnu mere. Og Lucifer i *Paradiset* deler Skæbne med ham. Det er en Lucifer, som kun har ét genialt Indfald, det at flække Kærnen, af hvilken Kundskabens Træ skal vokse op; men en saadan Lucifer efter Byrons er en Ilias efter Homer. Den første Del af *Paradiset* indeholder dejlige lyriske Ting som Vekselsangen imellem Aanden og Naturen eller Englenes Sang fra Morgenstjernen, en komisk Poesi som i Renhed og Friskhed minder om Shelley's; men Lucifers Ubetydelighed i Forening med Adams og Evas mislykkede Naivetet svækker aldeles Indtrykket af Digtets store Anlæg. Paludan-Müllers Rettroenhed hæmmede saavel i *Ahasverus* som i *Paradiset* hans Fantasiflugt: Antikristen blev sølle, Lucifer blev tom til større Ære for Vorherre.

10

Paludan-Müller frembyder som Kunstner den Dobbelthed, at han i sin hele Aandsretning var erklæret Spiritualist med et gennemgaaende Hang til det Overjordiske og Almene, men i sit utvivlsomt betydningsfuldeste og mest levende Værk, det, som hvis Forfatter han af Eftertiden vil mindes, var en udpræget

Virkelighedsgengiver og saa' Jordelivet under Øjne med en Fasthed, der er højst sjælden i dansk Poesi. Dog denne Dobbelthed antyder en anden:

Kun modstræbende nærmede han sig i Regelen Jorden, men kun yderst sjældent indlod han sig til Gengæld med den i Ordets gængse Mening aandelige Digtning. Hans Pegasus førte ham ligesaa ofte til det hedenske Elysium som til den kristne Himmel, og selv hvor han synes middelbart at udtrykke det kristelige Ideal, berører han det kun for i samme Aandedræt at fjerne sig fra det. *Kalanus* f. Eks. synes ved første Blik at maatte kaldes et egenlig kristeligt Digt; thi det forekommer Læseren utvivlsomt, at ifald Kalanus istedenfor at være samtidig med Alexander, havde været samtidig med Jesus, og ifald denne, som Rettroenheden hævder, selv havde kaldt sig Gud, saa vilde han have fundet alle sine Forhaabninger og Forventninger opfyldte. Men ser man nøjere til, indeholder Digtet en mere indisk end kristelig Begejstring for Døden; Selvmordet, som Kristendommen altid har fordømt, er fremstillet som den ubetinget værdifulde Handling, og selv om Baalets Flammer opfattes som en Skærsild, lig den med hvilken *Adam Homo* slutter, saa er det dog højst ejendommeligt, at det eneste Dogme, for hvilket denne protestantiske Digter synes at begejstres, er Skærsildsdogmet, som Protestantismen har forkastet, ligesom den eneste sædelige Type, han lidenskabeligt lovpriser, er Munkelivets, som Protestantismen har ladet falde.

Det var et ærligt og sandhedskærligt Ord, som udtaltes af den afdøde Digters Broder ved hans Kiste, efter at der var gjort Forsøg paa at tage Paludan-Müller som Digter til Indtægt for den officielle protestantiske Kirke, at man dog ikke ganske ubetinget kunde kalde den en kristelig Digter, der ikke nogensinde ligefrem havde stillet sin Poesi i Kirkens Tjeneste. Med al sin Rettroenhed som Privatmand har Paludan-Müller ikke skrevet en eneste Psalme. Med al sin poetiske Forkærlighed for Bibel og Legende, søgte han atter og atter tilbage til den hedenske Myte som til sin Tankes Spejl. Han var Kristen, fordi han af Naturen hyldede Aanden som Magt, ikke omvendt, og hans Spiritualisme stemmede derfor ligesaa harmonisk sammen med den indiske Fortabelse i det hellige Nirvana og med det græsk-romerske Sværmeri for Venus Urania som med den kristelige Begejstring for Helgener og Martyrer. Under alle Former var Fornegtelsen og Tilintetgørelsen af Kød og Blod ham kær.

Han havde som hin græske Filosof kunnet føre Tilnavnet *Peisithanatos*. Han hørte som den italienske Digter Leopardi og som hans Samtidige og Landsmand Hans Bröchner til den lille Gruppe af Aander, man kunde kalde Dødens Elskere. Da Christian Winther blev gammel, skrev han et Digt, hvori han udtalte sin Kærlighed til Livet og sagde, at han, naar engang hans Time skulde slaa, vilde sætte sig «sur og tvær i Charons Baad»; Paludan-Müller syntes lige omvendt, som hin Adonis, om hvem han skrev sit sidste Digt, at ville raabe til Charon «Tag mig med!» og før Færgemanden skelnede, hvor Røsten kom fra, at ville springe ned i Baaden.

Jeg taler ikke om hans personlige Tro som Menneske; jeg véd at han nærede Tro til et Liv efter Døden. Jeg husker endog, hvorledes han en Dag, da han havde erfaret, at Strauss havde helliget sin afdøde Broders Minde en Bog (iøvrigt med den rørende Tilføjelse, at han ikke havde kunnet tilegne ham noget i levende Live, da dette vilde have skadet ham for meget) i sin naive Rettroenhed opfattede dette som et Bevis paa at Strauss ikke helt kunde løsrive sig fra Forestillingen om Sjælens personlige Udødelighed. Men jeg taler her kun om Paludan-Müller som Aand, som Digter. Og som saadan var det ikke Udødeligheden, men Døden, han elskede. Hvor er Tithon træt, til Døden træt af Livet! Med hvilken Alvor spørger ikke Kalanus Alexander: «O tal, hvad er da mer end Døden?», med hvilken Henrykkelse gemmer ikke Ahasverus sig i sin lune Grav i det Øjeblik, da alle de andre Stakler maa rejse sig af deres Grave, og med hvilken salig Fryd gentager han ikke sit Omkvæd «Og ind i den evige Hvile»!

Som Olding skrev Paludan-Müller sin store Roman *Ivar Lykke*, der indeholder smukke Vidnesbyrd om hans varme Fædrelandskærlighed og hans retsindige Tænkemaade, men som iøvrigt er en barnlig Frembringelse uden digterisk Værd. Den, der i tredive Aar havde levet som Eneboer, kunde ikke skrive Romaner. Den kolossale tre Binds Roman opvejes fuldstændigt af det lille Digt paa et Ark med Titelen *Adonis*, som var hans sidste Ord til den danske Læseverden. Det er en hedensk Forgudelse af Døden. Træt af Venus og hendes urolige Glæder tyer Adonis til Proserpinas Rige og hviler ud i den evige Beskuen. Proserpina siger kærligt til ham:

Derfor søg hos mig kun Trøst!
Ikke Lidenskabens Trængsel,
Ikke Savn og Suk og Længsel,
Men Betragtning er min Lyst.

Og Digtet ender med denne højtidelige og skønne Strofe:

Saadan sad i Dødens Bo
Ikke langt fra Glemsels Kilde
Begge Elskende nu stille,
Som i Evighedens Ro.
Ingen Lyd sig høre lod,
Over dem med Stjerners Vrimmel
Hvælved sig den aabne Himmel;
Maanen i sin Nedgang stod.

I denne drømmende Stilling ved Dødsgudindens Fod vil jeg holde den ædle Digters Skygge fast.

Der sidder han, og som i Taager glider alle hans ypperste Digtersyner hans Øje forbi. Han ser Floden Styx. Venus Urania og Endymion sejler i en Baad nedad Floden, og Kronen, som Venus bærer, kaster et klart Stjerneskin hen over de dunkle Bølger og Kyster; han ser Amor og Psyche salige svæve den høje Kassiopeia og den stolte Orion forbi; han ser Adam og Alma svæve lige saa fast sammenslyngede gennem Skærsildens lutrende Flammer, ser Alexander paa Knæ for Kalanus og den slanke, fine Skikkelse med det hvide Pandebind, syngende sin Svanesang, stige under Sejershymnen over Baalet gennem Røgen og de sorte Skygger til Brama.

Saadan ved Gudindens Fod
Sidder midt i Dødens Rige
Slumrende den Lykkelige,

medens hans Værker overlever ham og bevarer hans Navn.

Der var altid megen Himmel i hans Malerier; men hans Navn vil sikrest knytte sig til det i hans Billeder som genfremstiller Jorden.

TILLÆG

I

Kjøbenhavn, d. 9. Maj 1865.

Med sand Fornøjelse og Interesse har jeg i Bladet *Fædrelandet* for 29de April d. A., læst Deres Anmeldelse af Digtet *Ungdomskilden* og det til samme knyttede Aperçu over min Forfattervirksomhed. Fornøjelsen og Interessen har for en stor Del havt sin Grund i Belærelsen — i den Belærelse om Gangen og Indholdet af mit Skribentliv, som jeg helt igennem har øst af Anmeldelsen, hvis mange træffende og skarpsindige Bemærkninger have bragt mig til at prøve og veje min egen Fortid, og kaldt mange halvforglemte Tanker og Digtninger tilbage i min Erindring. At et fremmed Øje ofte ser klarere end vort eget, hvor Talen er om os selv, har ogsaa ved denne Lejlighed bekræftet sig for mig, og det er i al Oprigtighed, at jeg anerkender det intelligente Blik og den fortrinlige Kombinationsevne, der udtaler sig i Anmelderens Domme og Betragtninger.

Men foruden det Tankeudbytte, Læsningen har ydet mig, har den Velvilje, den næsten personlige Hengivenhed, der udtaler sig i Anmeldelsen, gjort mig godt. Denne Velvilje paaskønner jeg i høj Grad, og det er mit Ønske, at De altid maa bevare mig den ubeskaaren. Imod Slutningen af Recensionen har Deres Godhed dog ført Dem forvidt; thi baade som Autor og som Menneske er jeg i Sandhed langtfra at have naaet det angivne ophøjede Standpunkt, og Grunden til, at jeg har valgt Prosaformen til *Ungdomskilden* er ene den, at jeg var overtydet om, at dette Emne bedst egnede sig til den *historisk* fortællende Form, hvorved Eventyrligheden fik Virkelighedens Præg, og Illusionen og Virkningen paa Læseren blev større.

Med Agtelse
Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

II

Kbhvn. d. 28. Febr. 1866.

Kjære Brandes! Tak for det mig tilstillede Nr. af *Fædrelandet* og den deri indeholdte «sidste Replik». Jeg har med Opmærksomhed flere Gange gennemlæst Repliken — ogsaa læst den højt for min Kone — og for hver ny Gennemlæsning har dens Gehalt og fortrinlige Form mer og mer gjort sig gældende. De har virkelig, efter min Formening, truffet *punctum saliens,* og det vil være Modparten umuligt at benægte Dualismen Dermed er jo Spørgsmaalet foreløbig afgjort, og den Quæstion som nu staar paa Dagsordenen er, om en sand Filosofi kan have mer end ét Hovedprincip.

Dette forekommer mig ligesaa umuligt, som at en Himmelklode skulde kunne dreje sig om to Axer. Vel er det jo meget nemmere at forklare Tilværelsen ud af to Principer — der da lettelig faa Udseende af to Krykker — men det bliver da ikke sand ɔ: spekulativ og ægte systematisk Filosofi, men snarere hvad man har kaldt Akkomodations- eller Livsfilosofi, som jo kan være en fortræffelig Ting for den Enkelte (og navnlig er Digteren aldeles uundværlig) men ikke tør fremtræde med Fordring paa objektiv Gyldighed og under Navn af Videnskab. Men dette er en vidtløftig Materie, og jeg er ingen Filosof, men kun en Amateur i Filosofien.

Endnu engang Tak for den interessante, vittigtskrevne og indholdsrige Replik, som De vel benævner den sidste, men som jeg haaber i Videnskabens og Sandhedens Interesse vil blive efterfulgt af *mange*, lige saa vel skrevne, filosofiske Afhandlinger.

Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

i Hast!

III

Fredensborg d. 9. Aug. 1866.

Kjære Brandes!

Hjemkommen fra en lille Udflugt i det sydlige Sjælland forefandt jeg her Deres Brev af 6te d. M. og skynder mig nu med at besvare det.

Trods alle mine indhøstede Erfaringer om det Kedelige i at gaa i Kompagniskab med andre Forfattere, og den ubehagelige Situation, hvori man kommer ved at lade sig indbinde i ét Bind med Krethi og Plethi, saa holder jeg dog saameget af Deres Ven Richardt, og har saamegen Agtelse for hans Talent, at jeg ikke skulde lade mig bede to Gange om et Bidrag til hans Samling,*) hvis jeg i min Pult havde Et eller Andet, der passede for den. Men da dette nu ikke er Tilfældet og jeg ikke vil sende en ren Bagatel, kan jeg ikke ved denne Lejlighed være Dem eller ham til Behag. Strax at sætte mig ned og skrive noget Nyt, føler jeg mig for Øjeblikket ikke oplagt til, og har desuden min egen Bog og sammes Korrektur at tage Vare paa. Deres Overtalelser og Fristelser ere heller ikke lokkende nok; thi hverken * eller * eller * eller hvilkesomhelst andre literære og illiterære Kumpaner og Snaphaner sporer jeg mindste Drift og Lyst til at efterligne. Forlang derfor ikke det Umulige eller at jeg skal gaa ud af min Natur.

O forskaan mig, vise Daare!
Træt ej længer med Naturens Røst!

Forresten hilser min Kone Dem venligt, og vi begge ønske, at De snart vil besøge os.

Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

---

*) Vintergrønt

IV

Fredensborg d. 18. Aug. 1866.

Kjære Brandes! Hermed følger de laante Dagbladsartikler med Tak for Laanet. De to Artikler om R. Nielsens Logik og Gensvaret til Dr. Heegaard interesserede mig meget, navnlig det sidste. Jeg glæder mig til, engang at faa et helt Skrift af Dem; thi alle disse Smaaartikler ansér jeg for Forløbere af et System. Af Aviserne ser jeg, at De har ladet Dem hverve til at gøre Tjeneste hos Frøken Zahle, der tilsigter et uopnaaeligt Maal.*) Gid Hvervningen (Selskabet er lidt blandet) og Tjenesten maa bekomme Dem vel!

Deres
Fr. Paludan-Müller.

V

Fredensborg d. 5. Juli 1867.

Kjære Brandes! Tak for den tilsendte lille Afhandling om Emil Aarestrup. Jeg finder den meget smukt og interessant skrevet, og Alt hvad De siger om Manden og hans Poesi er vist træffende sandt. Aarestrup var, efter mit Skøn, en betydeligere Aand end f. Ex. Chr. Winther, om end hans Talent var mere indskrænket, og om han end ganske havde viet sig til det Forgjængeliges og Fænomenales Sanger og Dyrker. Deraf den Modsigelse mellem Aanden og dens Produkt, som saa tidt paatrænger sig Læseren. I ét Stykke har De dog ikke truffet det Rette, naar De kalder Aarestrup en høj, svær Mand. Svær var han vistnok, idetmindste da jeg saa og talte med ham 1849, og magelig var han ogsaa, thi han kunde neppe komme op af Sofaen. Men høj var han ikke, neppe saa høj som jeg.

Jeg længes nu efter at høre med hvilke Studier og Arbejder De for Øjeblikket beskæftiger Dem. Se vi Dem ikke før, haaber jeg dog at De ikke glemmer den 20. Juli, men vil besøge os paa den Dag som sædvanlig og være med at drikke den gamle Frøken Langes Skaal.

Min Kone hilser Dem paa det Venligste.

Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

VI

Kbhvn. d. 11. November 1867.

Tak, kjære Brandes, for den tilsendte lille Afhandling om Henrik Ibsen, for hvem De har forstaaet at vække en betydelig Interesse trods alle de gjorte Ankeposter. Afhandlingen er skreven med Liv og Aand,

---

*) Talen var om offenlige Foredrag for Damer. De holdtes i den gamle militære Højskoles Bygning paa Kongens Nytorv.

men hvorvidt den allevegne træffer det Rette, tør jeg ikke indlade mig paa at bedømme, da jeg af alle Ibsens Skrifter kun kender *Brand*, der just ikke tændte mit Hjerte i Flammer. Jeg har imidlertid nu faaet Lyst til at læse *Kongs-Emnerne*, som De anbefaler saameget. Hvad De i Afhandlingen bemærker mig angaaende, véd jeg ikke, hvad jeg skal sige til. Jeg har Intet derimod, hvis Tingen er rigtig. Vist er det, at jeg af alle menneskelige Egenskaber sætter Oprigtigheden højest; hvor den mangler, er der Intet at gøre, ikke engang for Gud.

Jeg har i den senere Tid læst et Par mindre Stykker af Dem i *Illustreret Tidende*, om Hertz som Lystspildigter og om Alfred de Musset; begge Stykkerne interesserede mig meget, uagtet De jo i det ene lod mig tjene til Folie for desbedre at udhæve Hertz's Fortjenester. Men det har jeg aldeles Intet imod; tværtimod gjorde den Varme, hvormed De talte, mig godt. Een Ting syntes mig dog, at De ikke tilstrækkeligt udhævede: nemlig Hertz's store Fortjeneste som *national* Digter. Med Undtagelse af Holberg og Heiberg har ingen af vore gode Digtere leveret saamange træffende Billeder og Figurer fra Folkelivet. Vel forstaar han ikke altid at laane dem Vinger som Heiberg i hans bedste Vaudeviller; men de ere slaaende sande, søm vare de daguerreotyperede, og trods al deres Prosa underholdende. —

Lev nu vel! og spred Dem ikke saameget, at De ikke faar Tid til at samle Dem. Deres .... Evner kræve store Opgaver og vidtomfattende Arbejder.

Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

VII

Fredensborg d. 5. Juni 1868.

Kjære Brandes!

Jeg har nu gennemlæst Deres *Æstetiske Studier* og sender Dem min Tak for dem. Den første Afdeling (om det Tragiske og Komiske) bærer med Rette Navn af Studier, da Forfatteren langt mindre i dem lægger an paa at præsentere os sine færdige Resultater end at vise os den Tankeproces, hvorigennem de ere blevne til. Derved er ogsaa Stilen bleven ejendommelig og meget forskjellig fra den i Karakteristikerne og Skuespilkritikerne. Men denne Stil, som maaske for de Kyndige vil forhøje Læsningens Nydelse, da man ligesom kan høre Tankepulsen banke i den, vil frastøde det større Publikum, der ikke vil læse mellem Linjerne men vil have Alting klart og let forstaaeligt. Begge Afhandlinger forekomme mig for øvrigt baade interessante og dybsindige, skønt jeg ikke er ganske enig med mig selv, om jeg giver Dem Ret i Alt — dertil vilde udkræves endnu en nøjagtig Gennemlæsning. De har ved disse Afhandlinger godtgjort Deres Competence til at skrive os en Æstetik eller Poetik, hvad maaske for Dem kunde blive en interessant Fremtidsopgave og hvorved et Savn vilde udfyldes i vor Literatur.

Skuespilkritiken vil læses med sand Fornøjelse af Alle: den er saavel

fra Indholdets som fra Formens Side fortrinlig. Sproget er ædelt og Fremstillingen overalt beaandet.

Med Hensyn til Karakteristikerne, da kender De allerede min Mening om de fleste af dem. De er alle skrevne med Aand og Talent, men jeg vilde dog ikke underskrive enhver af de afgivne Domme, mindst med Hensyn til Hertz og Ibsen. Med Undtagelse af *Amors Genistreger* finder jeg ikke, at hans versificerede Lystspil kunne maale sig med de bedste af hans prosaiske, og hvad Ibsen betræffer, da kan jeg ingenlunde gaa ind paa Deres høje Lovtaler over *Kongs-Emnerne*. Hverken for Psychologiens eller Historiens Domstol holder Stykket Stand, uagtet jeg ikke vil negte, at det indeholder flere ypperlige, ja endog geniale Scener.

Hvad nu endelig min egen Ringhed betræffer, da læste jeg Deres Afhandling om *P.-M. og hans Adam Homo* ikke blot uden Fortrydelse, men med den Interesse, som altid følger en personlig Afspejling, hvad enten denne nu er i Damers Øjne eller i Mænds Tanker. I Skitsen af Forfatterlivet har jeg ikke blot som sædvanligt erkendt Deres store Kombinationstalent og Deres Evne til at oprede spaget Blaar og Garn — NB! ikke Blaagarn! — men kan i flere Dele være enig med Dem. Hvad derimod Dommen over de enkelte Værker angaar, da skal jeg hverken benægte eller bekræfte den, men forbeholder mig mit uafhængige Votum, der i flere Tilfælde maaske ikke saa lidt vil afvige fra Deres.

. . . .

Deres hengivne
Fr. Paludan-Müller.

RINNA HAUCH

(1896)

I Fald den psykologiske Interesse og Evne var udviklet hos det danske Folk, vilde der findes talrige Karakteristiker af den mærkværdige Kvinde, som nu er død. Nu har Ingen skrevet det Ringeste om hende, medens der om sammenlignelsesvis lidet betydende Personligheder som Kamma Rahbek efterhaanden er sammenskrevet Pakker.*) Det kan med fuld Sandhed siges, at større anlagt har næppe nogen dansk Kvinde fra første Færd været: Helt igennem selvstændig og original, fast af Karakter, ubøjelig i sin Sandhedskærlighed og sit Retsind. Man skulde tro, at hun med disse Egenskaber selv havde frembragt Arbejder af Værdi eller dog havde øvet Paavirkning i en vid Kres. Ikke des mindre maa det for helt igennem at følge Sandheden siges, at hun hverken har efterladt noget Arbejde af Betydning eller har udøvet nogen tydelig, let kendelig Indflydelse paa sin Samtid. Omstændighederne var lige ugunstige for en virkelig Udvikling af hendes Evner og for en større Indflydelse, udøvet af hende som Karakter.

Hun var indtil Særhed oprindelig og stod i sin Tidsalder her i Danmark som en helt fremmed Fugl, havde Grundegenskaber, som Ingen spurgte efter, og manglede de Egenskaber, der stod i Kurs. Hun, der var født 1811, under den nationale Romantiks Stjernetegn, og der syttenaarig blev gift med den henved fyrretyveaarige Digter Carsten Hauch, hørte aandeligt

---

*) En god og sandhedskærlig Skildring af Fru Hauch fremkom en Del Maaneder senere i *Tilskueren* for 1896 af Gudrun Hertz.

hen i en helt anden Verden. Hun havde kendt alle Danmarks og Norges betydelige Mænd og Kvinder, men det er neppe muligt at nævne nogen af dem, som skulde have paavirket hende; hun havde tidligt dannet sig sit selvstændige Syn paa Livet, og det var saare lidet fashionabelt. Hun fastholdt det i sin høje Alderdom.

Hun var født Juel, havde en lykkelig Barndom, men var allerede ni Aar gammel forældreløs, blev opdraget af sin Onkel, Kommandør Wulff paa en Herregaard i Sydsjælland, kom som halvvoksen til Kjøbenhavn. Den, der først har lært hende at kende, da hun havde naaet Halvhundredaars-Alderen, kan ikke have nogen Opfattelse af, hvorledes hun var som ung. Hun har rimeligvis været smuk, sund, rødkindet, fyrig, rede til hurtig Entusiasme, som kunde betage hende helt. Hendes lille Fortælling *Tyrolerfamilien* indeholder vistnok en Selvskildring i Historien om den unge Pige, der bliver saa betagen af tyrolske Natursangere, at hun forlader sit Hjem for at følge dem. Endnu som gammel Kone besøgte Fru Hauch atter og atter en bekendt tyrolsk Sangerfamilie i dens Hjemstavn.

Begejstringen har rimeligvis været Baandet imellem hende og den Kres af Digtere og Videnskabsmænd — Soranerne — som hun ved sit Giftermaal kom til at tilhøre. Kun havde den hos hende og de fleste af dem højst forskellige Genstande.

Hun var sin Ægtefælle en trofast Hustru og havde med ham en talrig og blomstrende Børneflok. Iøvrigt var de hinanden saa ulige, som Antipoder og Ægtefæller undertiden er. Han var en Sværmer og Drømmer. Hun tabte aldrig Virkeligheden af Syne. Han var trods sin Selvkritik altfor stadigt frembringende til at have nogen afgjort, skærende Dom over, hvad der mødte ham i Livet, var ikke sjældent usikker, stundom vaklende. Hun var lutter Kritik. Det vil sige, at medens han væsenlig gik op i Kærlighed til, hvad der for ham stod som *det Skønne*, var for hende *Sandheden* Alt, og hvad Sandhed hun selv mente at have fundet, var et flammende Glavind, hvormed hun udviste, henrettede, oplyste. Han var trods talrige Perioder og Anfald af Rationalisme et religiøst Gemyt, en romantisk Sjæl med Ømhed for megen Overtro. Hun var en Hedning, saa overbevist og usmeltelig i sit Hedenskab, at al kristelig, endsige al teologisk Paavirkning paa hende prellede virkningsløs af — dobbelt mærkeligt, fordi hun hele sit Liv havde været udsat for den og i

sit Livs sidste Halvdel havde ansete og fremragende Gejstlige i sin nærmeste Omgivelse. Hun billigede, at hendes Mand sammenlignede hende med visse Kvinder i de islandske Sagaer, der aldrig glemmer og aldrig tilgiver.

Carsten Hauch var en Riddersmand, fuld af Former og Hensyn. Hans tunge, uverdslige Væsen udelukkede ikke en gammeldags Ynde i Holdning og Sprog. Hun manglede Gratie. Hun skal have været forfængelig af sit tiltalende Ydre som ung. Men som hun i ældre Aar intet havde af sit Køns Forfængelighed, saaledes heller ingen af dets vindende Egenskaber. Som hun ikke brød sig om, hvorledes hun gik klædt eller tog sig ud, saaledes viste hun heller intet skaanende Hensyn til Andres Forfængelighed. Hun var en Ven og Støtte for dem, hun holdt af, dem, hun virkelig satte Pris paa; hun var en Fremmed, der ikke skjulte sin Ligegyldighed, overfor dem, hun agtede ringe. Og hørte hun en Ytring, der forekom hende falsk eller lav eller usand, saa var hun ikke af dem, der lod en fraværende Ven i Stikken, og hun kunde da finde saa aandrige, saa vittige Vendinger, at hendes Ord fik dobbelt Braad.

Den gamle Hauch var visselig en Mand med Hjertet paa rette Sted. Hans Hustru var modig som han; hun var som skabt til Sygeplejerske under en smitsom Farsot. Men hun var endda mere Mand end han, stærkere og haardere, skønt paa sin Vis blød. Han kunde vise Karaktersvaghed; aldrig hun. Han kunde finde sig i selskabelig Falskhed; aldrig hun. Men hun havde en meget levende Medfølelse med alle dem, som led, og endnu mere med Dyr end med Mennesker. Da de skulde foretage deres sidste Rejse til Italien, tænkte hun med stadig Angst paa det Skue af de pinte, mishandlede Dyr, som forestod hende. Hvis hendes Begavelse havde været saa fyldig, som hendes Aand var stærk, saa havde hun efterladt sig tydelige Spor af sit Liv. Men der var intet Forhold imellem dem. Hendes Aand var i den store Stil, streng og stoisk. Man maa have set, med hvilken Sindsro hun i sin Tid tog en elsket Datters Selvmord for at kunne maale hendes Stoicisme og hendes Livsforagt. Men hendes fremstillende Evner var ikke ualmindelige, hendes Anlæg til Frembringen var ringe, og hendes Opfattelse var uden Smidighed. Hun bedømte vel Mennesker sundt og med Skarphed, men hun manglede alle Afskygninger og troede paa visse sædelige Rubrikbetegnelser som paa Dogmer. Hun havde f. Eks. et næsten

komisk Had til «Koketter» og saakaldte farlige Kvinder, «Marmorkvinder» etc., men overfor uregelrette Udslag af ligefrem Erotik, var hun saare overbærende. Ikke Naturdriftens Gennembrud, men Skaberiet og Hykleriet var hende imod.

Betydeligere end hendes Domme over Mennesker var hendes Bedømmelse af Bøger. Her var hendes Selvstændighed og Uanfægtelighed af Omgivelserne forbavsende. Hun, som havde oplevet Oehlenschläger-Dyrkelsen ved selve Alteret og som var gift med dens ypperste Præst, brød sig ikke om Oehlenschläger hverken som Menneske eller som Digter. Der var maaske enkelte Ting af ham, hun vurderede, men det var saare lidet; *Axel og Valborg* fandt hun indtil det Gyselige affekteret. Hvad Værd hun tillagde Ingemann's Romaner, begriber man, uden at det udvikles. Heibergs Vaudeviller og overhovedet hele Vaudeville-Literaturen satte hun saa lavt, at hun undervurderede den. Hvad der i Hauchs Digtning findes af Virkelighedsiagttagelse, skyldes hende. Hun har i Stilhed været en meget virksom Medarbejderinde paa alle hans bedre Ting. Ikke desto mindre havde hendes Mands literære Livsværk ingensomhelst Interesse for hende. Naar hun udtalte sig med hele sin Djærvhed, lagde hun ikke Skjul paa, at hun fandt Intet deri, som for hende havde Værd. Der skulde Sandhed i langt større Stil til, for at hun skulde finde Poesi beundringsværdig. Hun fandt den underligt nok hos Walter Scott, men ellers kun hos Shakespeare og Goethe, hendes eneste Guder i Literaturen. Egenlig Kunstforstand havde hun ikke. Hvor hendes Sandhedstrang og Menneskekundskab tilnærmelsesvis kunde træde i Stedet for den, dèr var hendes Domme af Værdi. Ellers dømte hun ved Siden af.

Der udgik en sjælden Tiltrækning fra den smukke Etage paa Frederiksberg Slot, som Digteren Hauch og hans Familie for en Menneskealder siden beboede. Der var fornemt, stilfuldt og saa aldeles aandsfrit i de høje Værelser; altid godt Selskab, ofte mærkelige Personligheder. Højt til Loftet i figurlig som i bogstavelig Forstand. Et Stykke af det gamle, smukke Danmark forsvandt, da Familien opløstes og maatte forlade Slottet. Alle sjældne, betydelige Mennesker burde have fri Bolig paa et Slot — der vilde dog ikke blive overfyldt.

Som Enke interesserede Fru Hauch sig bl. A. for Kvindebevægelsen herhjemme; hun følte for alt, hvad der modvirkede det, hun betegnede som «den modbydelige Tone af Stok-

bornerthed og Slaphed» i Danmark. Iøvrigt forblev hun oppositionel til sin Død. Intet havde hele hendes Liv været hende mere imod, end hvad hun kaldte «det infame aandelige Tryk, der hos os hviler over Samfundet». Derfor havde enhver Kamp for Frigørelse paa det aandelige som paa det sociale Omraade hendes fulde Sympati. Det var hende en Gru at se den opvoksende Slægt «systematisk blive tillavet og dresseret til at lægge sin Evne til Tænkning i Lænke og altsaa fordummes med hver Dag, som den lever». Hun plejede med pudsig Forfærdelse at anføre det Svar, hun fra en højtstaaende Gejstlig en Dag havde faaet paa sine Klager derover: «Det, som var godt nok for de gamle Patriarker, kan altid være godt nok for mig.»

Hun havde med sin Samtidige, F. L. Liebenberg, det saa sjældne Træk tilfælles: en Ildhu, der varer til ind i den høje Alderdom.

I sine sidste Leveaar var hun bleven ivrig Socialist og ivrig Tilhænger af Darwin. Hun nærede Mistanke og levende Uvilje mod de Fornemme og Rige, der støttede en uretfærdig Samfundsorden, som bød dem Fordele, og hun glemte aldrig, naar hun omtalte aandelige Storheder at angribe dem, ifald de (som J. L. Heiberg f. Eks.) især havde plejet Venskab med Rigmænd. Hun selv, der næsten var uden Fornødenheder, elskede Menigmand i Kraft af Lighedsfølelse og Had til Uret. Som hun var blødere overfor Husdyrene end overfor Mennesker, saaledes var hun blødere overfor et uudviklet Menneske end overfor de saakaldt Dannede.

Hun var en Naturdyrker i ualmindelig Stil. Iskold som hun var overfor al Religion, der gav sig ud for aabenbaret, var hun stemt til kærlig Andagt overfor Naturvæsenerne, overfor Naturaltet og dettes sande Præster som Darwin.

Men Underkastelse under Naturskæbnen laa ikke i hendes virksomme Natur. Hun fandt Selvmord berettiget, naar Livet ikke længer forekom den Enkelte til at bære; hun havde (som sin Mand) mislykkede Selvmordsforsøg bag sig. Da i hendes høje Alderdom Kræfterne svigtede, Evner og Sanser slappedes, udbrød hun ofte med Vemod «Døden har glemt mig», og 85 Aar gammel forlod hun frivilligt en Verden, hvori hun følte sig tilovers og hvori hun ikke vilde ligge til Byrde.

F. L. LIEBENBERG

I

(1890)

Den gamle pæne og anselige Herre, der i disse Dage fylder 80 Aar, er en Mand med Hjerte, derfor elsket af dem, der kender ham, en Mand med Karakter, derfor vurderet af dem, der sætter Pris paa Overbevisningens Fasthed, og han har som Mand af Hjerte og Karakter været i Stand til at føle den haardnakkede, ubrødelige Kærlighed til det Ypperste i dansk Literatur, som han har lagt for Dagen under et helt Livs Syslen dermed.

Han har været denne Literaturs samvittighedsfulde og trofaste Konservator og Restaurator; han har vedligeholdt og istandsat dens Tekster; han har værnet den imod at fortæres af Møl og Rust, bevaret den for Glemsel, beskyttet den mod at forvanskes af Uforstand og Smagløshed, forklaret den sprogligt og historisk, samlet dens spredte Frembringelser og atter spredt dens samlede Værker i talrige Udgavers talløse Eksemplarer.

F. L. Liebenberg fødtes den 16. August 1810. Hans Tipoldefader, der indvandrede til Danmark, tog Navnet fra en ubetydelig Købstad i Nærheden af Potsdam. Hans Fader, der var Hofpræst og en lille Poet af Rahbeks Kres, udviklede sig, skønt Ven af Pavels, til en lidenskabelig Tilhænger af Oehlenschläger, saa Sønnens Kærlighed til den Oehlenschlägerske Poesi kan betragtes som en Fædrenearv. Den aandelige Atmosfære, i hvilken han har tilbragt sin Barndom og Ungdom, er Datidens literære og kunstneriske Danmarks. Som Barn har han ofte besøgt Oehlenschlägers gamle Fader paa Frederiksberg; han genfinder

hans Skikkelse i den gamle Slotsforvalters i Sønnens Syngespil *Tordenskjold*. Hans første dybe Teaterindtryk var det af Oehlenschlägers *Den lille Hyrdedreng* i 1819. Digterens Svoger, den bekendte Skuespiller Stephen Heger, var stadig Gæst i Forældrenes Hus. Thorvaldsen stod i 1819 Fadder til hans yngste Søster og tilbragte, da han i 1828 vendte tilbage til Danmark, et Par Aar i Træk jævnlig Tiden fra 3—10 i Moderens Hjem, hvor da ikke sjældent Liebenberg maatte læse højt for ham af Wessel eller Holberg. Den første kunde Thorvaldsen saa helt udenad, at han rettede enhver Fejllæsning. Med Oehlenschläger kom Liebenberg i Berøring allerede som Barn. Han saa' ham i Borups dramatiske Selskab dels en enkelt Gang paa Scenen, da Digteren spillede Michel Angelo i sin Tragedie *Correggio*, dels paa Tilskuerpladsen, hvor den begejstrede Dreng gerne søgte hen til den smukke og venlige Mands Side for at faa nogle Ord fra hans Mund, hvad han da ogsaa altid opnaaede, rimeligvis fordi Faderen havde underrettet Oehlenschläger om, hvilken Beundrer han havde i Barnet. Som ældre var Liebenberg for sky til hyppigere at søge Digteren, og det af en for ham og Tidsalderen lige ejendommelig Grund: han følte sig trykket af at være en Student, der ikke til rette Tid tog sine Eksaminer.

I Liebenbergs famlende Barndoms- og Ungdomsaar er den aarvaagne og opmærksomme Kærlighed til dansk Poesi det gennemgaaende Træk. Det fremtræder forbausende tidlig. Han husker endnu fra sine Forældres Bolig i Krystalgade, som de fraflyttede, da han var halvniende Aar, hvorledes han en Dag med største Interesse sammenlignede det første Tryk og en senere Omarbejdelse af Baggesens *Da jeg var lille*, idet han optegnede alle Afvigelserne. Han mindes det saa tydelig, fordi hans Morbroder, der saa' det, ytrede sin Forundring derover for Faderen — en berettiget Forundring; thi kritisk Sans i Otteaarsalderen eller endnu før er vistnok et højst ualmindeligt Særsyn. Maaske hænger det sammen med denne tidlige Agtpaagivenhed paa det sproglige Udtryk, at Liebenberg den Dag i Dag er en af de yderst faa Mænd, som besidder den ubetinget og usvigelig sikre Sans for, hvad der er ret Dansk, og hvad der ikke er det. Han har, uden at ville det, tit beskæmmet de Yngre ved denne Sikkerhed.

To Hovedegenskaber, der fandtes hos Liebenberg, allerede da han var Barn, er endnu særtegnende for ham; hans Følelsesliv var af den Beskaffenhed, at han nærede det mest levende

Ønske om at være afholdt af sine Kammerater, og hans Forstand gav sig Udtryk i den skarpeste og strengeste Ordenssans, en Sans, han i sin literære Virksomhed fik rigelig Brug for. Men et Lærehoved var han ikke, mindst et Eksamensmenneske; han blev Student uden nogen som helst Udmærkelse, og det teologiske Studium, som han slog ind paa, og under hvilket han bestod Prøven i Hebraisk, afbrød han tolv Aar efter at han var bleven Student, uden at have taget sin Eksamen. Studiet kedede ham uden at udvikle ham, og han forlod det for udelukkende at hellige sig til den literære Virksomhed, der længe havde fristet ham, saa ringe Udsigterne end var til, at han, formueløs som han var, kunde slaa sig igennem ad denne Vej. Han har da ogsaa i mange Aar kun kunnet vandre den paa Grund af den Evne til Resignation under stilfærdigt og prunkløst Arbejde i Aandens Tjeneste, der hos ham er forenet med et Hang til godt Haab, et altid lige ungdommeligt Sind og en lige saa udholdende som letvakt Begejstring. Under Savn og i megen Nøjsomhed og Tarvelighed har han udrettet det meste af sit Livs Arbejde, indtil med Alderen hans Kaar er blevne gode.

Han har havt den lykkelige Blanding af fornuftigt Letsind og alvorlig Flid, med hvilken man kommer gennem Verden uden Modløshed og uden de Forlegenheder, som Sorgløsheden medfører. Hans Arbejdskraft som Tekstkritiker og Udgiver har været stor; han har udgivet hen imod hundrede Bind. Hans Hjerte har været rigt og dog let; han selv har malet sig i disse Ord: «Jeg kunde aldrig være lykkelig uden at have nogen at elske, helst tillige at sørge for, og led mit Hjerte et Tab, da søgte det altid snart og fandt Erstatning for Tabet.»

Medens de fleste Mennesker næsten kun formaar at udtale sig og gøre sig forstaaelige for jævnaldrende, har Liebenberg den Ejendommelighed, at han føler sig bedst tilpas i yngres og Unges Selskab. Et stort Antal Ynglinge har paa Tærskelen ind til den voksne Alder set denne tidlig graanede, venlige, statelige Skikkelse træde dem i Møde; de har hos ham mødt fordomsfri Interesse, Venskab, undertiden Broderskab, undertiden en Faders Omsorg og Vejledning. Hostrup er vel den første, hvem Liebenberg saaledes har knyttet til sig, da han i 1829 selv nittenaarig lærte den senere Lystspildigter at kende som elleveaarigt Barn og begyndte at lede hans Sind til Poesien. Blandt Liebenbergs senere Venner var den tidlig afdøde Jacob Voltelen, nu kun kendt som

Forfatter af en vittig Parodi paa Duftvaudevillen, sikkert en af de ypperligst udrustede; men i øvrigt har Tallet paa hans yngre Venner altid været stort, i ethvert Tilfælde aldrig synderlig meget mindre end Tallet paa hans Bekendte.

Udgaven af Schack Staffeldts samlede Digte i to Bind 1843 var Liebenbergs første Arbejde i det Fag, hvorpaa han snart skulde faa en Art Eneret. Han mindes endnu med naturlig Stolthed, hvorledes Planen blev godkendt af J. L. Heiberg med de Ord, at vist sjældent en Udgiver var gaaet til sit Arbejde med en saa grundig Forberedelse. I Virkeligheden var Resultatet af dette Flids- og Dygtighedsarbejde intet ringere end det, at skænke det danske Folk en dels glemt, dels aldrig anderledes end højst ufuldstændig kendt Digter, som fra da af blev regnet til Literaturens ypperste og mest fængslende Personligheder.

Hans næste store Arbejde, vel hans Livs Hovedværk, det, som udfordrede den grundigste historiske og sproglige Indsigt, var Udgaven af Holbergs Komedier for det Holbergske Samfund, hvis ottende og sidste Bind udkom i 1854. Han har her bl. a. renset Don Ranudos Tekst for mange Forvanskninger. Men samtidig foretog han et næsten lige saa vanskeligt Arbejde, den af Brødrene Thaarup forberedte, men af ham foranstaltede og helt forfra gennemarbejdede Udgave af Ewalds samlede Skrifter, ligeledes i otte Bind.

Udgaven af Holbergs Komedier havde bragt Liebenberg i Forbindelse med Sprogmanden I. Levin, en af Naturen velbegavet og desuden kundskabsrig Mand, der imidlertid som Menneske var en vanskelig Personlighed og som Skribent trættekær og affekteret. Doven og fordringsfuld, som Levin var, ønskede han, at Liebenberg, selv efter at denne ikke mere trængte til hans Bistand, skulde tillægge ham saa stor en Del af Æren og Lønnen som muligt for sine Arbejder. Liebenbergs Beskedenhed og hans Mangel paa Færdighed i at skrive havde fra først af bragt ham til at overvurdere Levin; hans Drift til at vise Taknemmelighed bragte ham til gentagne Gange at give efter for den anmassende Sprogforskers Ønsker, selv hvor det hverken var nødvendigt eller klogt. Saaledes blev han indviklet i sit literære Livs eneste Fejde, idet han af Levin lod sig overtale til, endnu før den store Udgave af Ewald helt var sluttet, at udgive et Udvalg af samme Digter i ét Bind, for hvilket Levin modtog Halvdelen af Honoraret. Foretagendet, som Liebenberg havde

indladt sig paa udelukkende for at betale en formentlig Taknemmelighedsgæld, blev ikke uden Føje gjort til Gjenstand for uvillig Kritik. Ikke des mindre tillod Liebenberg i 1860 paa ny Levin at benytte hans Tekst af Holbergs Komedier til en Etbinds-Udgave og tage hele Honoraret.

Et nyt Bevis paa Liebenbergs Uegennyttighed er den Udgave af Bredahls Dramaer i forkortet og sammentrængt Form, hvortil han erhvervede sig den 70aarige Digters Samtykke, og hvorved han opnaaede at faa dennes Værker læste. For den skaffede han Bredahl 1600 Rigsdaler i Honorar og fik selv 320.

Efter at Liebenberg havde udgivet en Opsigt vækkende Afhandling om Principerne for Tekstbehandlingen i kommende Udgaver af Oehlenschlägers Skrifter, overdrog det i 1857 dannede Aktieselskab til disses Udgivelse ham det omfangsrige Foretagende.

Teksten i alle nyere Udgaver var forsømt, næsten som Teksten af en Digter fra gammel Tid, dels paa Grund af Skødesløshed, dels fordi den Selvkritik, der havde ført Digteren til at foretage utallige Forandringer, ikke var understøttet af nogen sikker poetisk Dømmekraft. Liebenberg gik da ud fra, at Originaludgaven maatte lægges til Grund og kun saadanne Ændringer optages, hvis Nødvendighed var indlysende. Han havde heri uden Tvivl for de fleste Tilfældes Vedkommende Ret*). Langt mindre utvivlsom var hans Ret til at underkende Oehlenschlägers hyppige Forkortninger, der i Reglen er Forbedringer, og ved hvis Gennemførelse de 700 Ark, af hvilke 32 Binds Udgaven bestaar, vilde været indskrænkede til omtrent 550. Ingen kan imidlertid drage i Tvivl, at Liebenberg ved denne sin store Udgave, der er bleven fulgt af talrige andre af de enkelte Værker, overhovedet har gjort Oehlenschlägers Minde den største Tjeneste. Ham skyldes det væsenlig, at den unge Oehlenschläger, den ildfulde og stormfulde, han, som stod op og slog i Bordet og bandte paa, at den danske Poesi, som var sunket, skulde rejse sig paany, ikke er bleven fortrængt af den gamle, adstadige Herre i Bronce udenfor det kongelige Teater i Kjøbenhavn, der synes at have taget Sæde efter en rigelig Middag. For en Anden vilde Udgaven af Oehlenschlägers samlede Værker have været et

*) Jeg savner dog bl. A. ugerne i *Aladdin* en Linje som Narrens:
«Jeg gantes ej, det staar min Tro i Brevet.»

trættende, undertiden uinteressant Arbejde. For en Entusiast som Liebenberg, hvis Kærlighed til dansk Poesi var en Dyrkelse, og som satte Oehlenschlägers over al anden Digtning, med hvilken han var fortrolig, blev Arbejdet med disse Tekster en fem Aar i Træk stadig rindende Kilde til Nydelser.

Under hele denne beskedne og nyttige literære Virksomhed havde Liebenberg ikke havt mere at leve af end fra Haanden og i Munden og stundom knap det. Aaret 1848, da Ingen tænkte paa Literatur, var hans vanskeligste Aar. Han var da helt henvist til at leve af Undervisningstimer, Korrekturarbejde og Oversættelser. I Halvtreserne overtog han en Tid lang for at forbedre sine Kaar en Stilling ved den nylig grundede Avertissementstidende, og i denne sin korte journalistiske Periode bidrog han efter Evne til at styrte J. L. Heiberg som Teaterdirektør; han var som Teaterkritiker Fru Nielsens ridderlige Beundrer. I længere Tid beklædte han en Stilling som Bibliotekar i Studenterforeningen, en Post, der var svagt lønnet, men som indbragte ham mangt et lærerigt Bekendtskab. Fra sin Ungdom af kendte han allerede mange af Landets første Mænd. Han havde været Klassekammerat af Søren Kierkegaard; Frederik Paludan-Müller havde tilbragt sit Rusaar i hans Moders Hus; han var en Fætter af Videnskabsmanden og Politikeren Joachim Fr. Schouw. Nu lærte han som Bibliotekar Mænd som Ludvig Bødtcher og Christian Winther at kende. Det var ham, der opfordrede Bødtcher til at samle sine omspredte Digte og skaffede ham en Forlægger, og med Chr. Winther traadte han efterhaanden i en Forbindelse, der varede lige til Digterens Død, ja i Grunden endnu længer, siden det blev Liebenberg overdraget at udgive dennes efterladte Digte og Breve. Han hjalp Winther med Korrekturen af hans *Samlede Digtninger*, med hans Udgave af Halvbroderen Poul Møllers Værker, med Udgaven af Aarestrups *Efterladte Digtninger* og meget Mere, efter sin Sædvane hyppigt overladende Andre det halve eller mere end det halve af Æren for den Umag, han underkastede sig. Udgaverne af Holbergs *Heltehistorier* og *Kirkehistorie*, Udgaven af Aarestrups *Samlede Digte* og den sidste Udgave af Schack Staffeldt hører til hans Arbejder fra de senere Aartier.

Saadan er kort og knapt meddelt den Livsgerning, som er øvet af den gamle Herre med det tætte hvide Haar og Skæg og med det inderlige Blik i Øjet, som derude paa Harsdorfsvej i Villakvarteret nu fylder sit firsindstyvende Aar. I Almindelighed

vilde en Mand, i hvis Væsen der ligger en saa stærk Pietet mod Fortidens Storheder, og som har tilbragt sit Liv med at *konservere*, i sin høje Alderdom staa som udpræget konservativ paa alle aandelige Omraader. Men Liebenberg er ikke noget almindeligt Menneske. Og hans Ualmindelighed bestaar mest paafaldende deri, at han, Konservatoren, hele sit Liv igennem ikke har havt en konservativ, endsige reaktionær, Anfægtelse, og nu i sin høje og hæderfulde Alderdom staar som en — religiøst, politisk og literært — udpræget frisindet Personlighed. Medens den aandelige Forbening her til Lands i Regelen begynder før Trediveaarsalderen, har Liebenberg i Firsindstyveaarsalderen et Frisind, der gaar ud over hans Ungdoms.

Udvortes har han ikke drevet det vidt. Medens Tekstkritik anvendt paa gamle latinske Historieskrivere og Literatorer her til Lands kan indbringe en Førsterangs-Anseelse, er den anvendt paa de ypperste danske Digtere ikke i synderlig Kurs. Havde Liebenberg læst Livius Teksten, var han maaske berømt, i ethvert Tilfælde betitlet; nu, da han har læst og renset Teksten hos Holberg, er han alene skattet af en snevrere Kres. Al hans sunde og nænsomme kritiske Sans er bleven helliget hans Modersmaal og dets Literatur, med hvis Genius hans elskværdige Væsen er i Slægt.

Det maa være mig tilladt at slutte disse Linjer med nogle Ord af en simpel Bordtale, jeg for 11 Aar siden i Anledning af Oehlenschlägerfesten holdt til Liebenbergs Ære, og som han dengang bad mig skrive ned:

«Han repræsenterer hvad man kunde kalde den gode Aand i dansk Literatur. Ja du er i Grunden selv, Liebenberg, denne gode Aand, der fra Rahbeks stille Bakkehus, forynget ved Dyrkelsen af Oehlenschläger og udviklet ved Fortroligheden med vort hele moderne Aandsliv, er naaet ned til os og vandrer lyslevende om iblandt os. Vi elsker denne gode Aand i dig. Vi føler sønligt for dig. Og naar vi fortroligt, men ikke uden Respekt siger «du» til dig, saa er det, som en Søn siger «du» til sin Fader. Dit Venskab er os et Pant paa, at vi ikke er uden Sammenhæng med det Bedste i vor gamle Literatur, at vi ikke er vanslægtede fra de store Gamle. Du knytter os til dem.

Ære være dine hvide Haar, gamle Liebenberg!»

II

(1894)

Det skrivende Folks kære gamle Patriark er gaaet bort, han som bar sine hvide Haar med Ære, tro som han var mod sin Ungdom til sit sidste Aandedræt. Vi viste ham alle Ømhed og Ærbødighed; han var jo i Regelen traadt ind i vort Liv fra det første Øjeblik af, da vi satte Pen til Papiret. Han havde den dybe, brændende Kærlighed til Literaturen, der er saa sjælden, og end ikke er altfor hyppig blandt Skribenter af Fag. Den Literatur, de fleste af disse interesserer sig for, er jo kun den, de selv skriver. Han derimod, som ikke selv skrev, levede og aandede i sin literære Interesse, og fra sine unge Aar af tog han sig af den opvoksende Ungdom i Bogverdenen, medens han samtidig dyrkede, samlede, rettede, udgav de gamle Digtere fra det forrige Aarhundrede og de længst afdøde blandt dette Aarhundredes Storheder. Han opdrog eller understøttede og hjalp de Levende, tog sig uegennyttigt af alle.

Af literær Religion var han Oehlenschlägerianer, og hverken Baggesens eller Heibergs Kritik af hans Heros havde svækket hans Beundring eller ranet Oehlenschläger et Fnug af hans Kærlighed. Men han var fordomsfri nok til at vie Oehlenschlägers Modpol Schack Staffeldt en formelig Dyrkelse, og til at vurdere det Bedste i den nye danske og norske Literatur med samme Friskhed som de Mænd, der er voksede op sammen med den.

Der brændte i den gamle Liebenbergs Sjæl en Flamme, som aldrig mindskedes, endsige blev slukket. Den brændte med et stille Lys som den evige Lampe i et Tempel, denne Ildhu, som fik sin Næring af hans religiøse og politiske Frisind. Hans nærmeste mandlige Slægtninge, Faderen og Broderen, havde været rettroende og reaktionære; men i sin Modsigelsestrang mod Ortodoksi og Reaktion var han utæmmelig, ja gik i sine yngre Aars Lidenskabelighed som i sin Alderdoms Harme til de mest skærende Udtryk. Han afskyede al Præstevælde, og han græmmede sig i sin høje Alder indtil Forbitrelse over at maatte sidde som Tilskuer til sit Fædrelands politiske Forsmædelse og sé Retsfølelsen sygne hen.

Han var en Mand af ét Stykke, hvis inderste Vilje aldrig havde lidt noget Knæk, og som, hvor blid han end var i sine Former, og hvor mildt hans Øjne end tindrede, aldrig veg fra sin Overbevisning. Hans Hjerte var blødt, men hans Hals var haard.

For en Menneskealder siden var Liebenberg en rask, kraftig Mand, der yndede daglange Fodture, paa hvilke han gerne tog en af sine yngre Venner med sig, og endnu for en halv Snes Aar siden var han kun lidet trykket af sin Alder. Men han var allerede som ung den rørende beskedne Mand, han forblev; det viser de *Erindringer*, han har efterladt i Haandskrift.

Han kritiserede i Tredserne skønsomt sine yngre Venner og opfordrede dem altid til ikke at sysselsætte Publikum med hvad dette i Forvejen kendte til og allerede havde Øje for, men at aabne det nye Udblik. Han havde i sin Tid lært et meget stort Antal Mennesker at kende, og levede i den studerende Verden som en, alle kendte og alle holdt af. Alt som Aarene gik og Alderen kom, trak han sig nødtvungent mere og mere tilbage til sit Hjem. Men mod dem, han en Gang havde sluttet sig til, var han trofast indtil Fanatisme.

Saa tit han havde udgivet noget, en Tragedie af Oehlenschläger, eller et Udtog af Digtene eller et Hæfte af *Aladdin*, Pragtudgaven, saa begav han sig med en stor Taske om Halsen, hvori Bøgerne og Hæfterne laa, paa Rundvandring til de nærmeste af sine Kære. Lidt daarlig til Fods var han bleven med Aarene. I sit 84de Aar gik han jo ikke mere sin gamle, raske Gang. De af hans Venner og Veninder, der boede højere end første Sal kunde han i de allersidste Aar ikke længere besøge. Men boede man ikke for højt og var Trappen nogenlunde bekvem, saa hørte man ret jævnligt hans beskedne Ringen, og hvidhaaret, hvidskægget, blaaøjet, med smilende Mund stod den Gamle i Døren, straks parat med en Undskyldning af Frygt for at forstyrre, greb med sin Haand, som Muffedisen værnede mod Kulden ned i Tasken og trak sin Gave op, hvorpaa han blev bænket paa en Stol, der ikke maatte være for lav og blød. Saa gjaldt det at tale højt og tydeligt, thi til hans store Sorg var hans Hørelse med Aarene bleven meget svækket. Lykkeligvis holdt Øjnene godt ud, og det var hans store Trøst, thi Læsning, som han altid havde holdt af, blev alt som hans Tunghørhed mere og mere isolerede ham fra Omverdenen hans stadige og næsten eneste Glæde.

Dog var det langt fra, at han følte sig ulykkelig over at være bleven saa gammel. Tværtimod. Han elskede Livet, var taknemmelig for hver sollys Dag og hver stjerneklar Aften, som det blev ham forundt at opleve, og udtalte tit, at han aldrig havde været saa tilfreds som nu i den høje Alder. Ikke én af hans Interesser var bleven lammet eller blot svækket. Han fulgte skarpt med i Literatur og Politik, levede i Samhu med alt det Bedste, der skete, opstod og fremkom, anlagde sin gamle Maalestok og dømte strengt med en stille Fasthed.

Han havde næsten ikke været udenfor Danmark; han kunde ikke mange Tungemaal, læste derfor helst og til Stadighed kun de nordiske Sprog og af og til noget Tysk. Men denne Begrænsning gav ham i det Sproglige en Styrke. Han havde den fineste Sprogsans. Den ringeste Sprogfejl saarede hans Øre; han led selv under smaa Anstød mod god Ordføjning og Sætningsbygning, og han frydede sig som en Yngling ved al Skønhed i det Sproglige. Han nød i højeste Grad smukke Vers og en Prosa, hvori der var Liv og Glimt.

Nogle faa Gange greb hans yngre Venner en Lejlighed til at vise ham, hvad Pris de satte paa ham. Første Gang skete det ved Oehlenschlägerfesten i 1879. Liebenberg gik da i sit 70de Aar. Han indtog Forsædet ved Festmaaltidet, og som en Art Stedfortræder for den store afdøde Digter modtog han Festtalen. Til den Dag havde Schandorph skrevet den smukke Sang til ham, der maler hans Væsen. Da han fyldte 80 Aar, var han for skrøbelig til at kunne hyldes offenligt. En af hans Trofaste, Direktør Pietro Krohn, indbød nogle Faa til en lille Middag for ham. Men alle Aviserne bragte vistnok da Artikler, der lod hans kritiske Talent og ihærdige Flid, hans gavnlige Livsarbejde og hans humane Personlighed vederfares Retfærdighed.

Det var en Glæde at rose gamle Liebenberg, saa længe han endnu gik om iblandt os. Ethvert venligt Ord faldt i saa godt et Jordsmon i hans Sind. Nu skal vi aldrig se hans elskværdige Ansigt mere — og det er en trist Sysselsættelse at skrive Mindeord over sine afdøde Venner.

C. HOSTRUP

(1868)

---

1. Genboerne.

Der gives Digtere, som har en Sky for Virkeligheden, inden de kender den, og Afsmag for den, efter at have gjort dens Bekendtskab, som Paludan-Müller f. Eks.; men der gives heldigvis Andre, der har den allerstørste Appetit paa Virkeligheden og den sikreste Evne til at genfremstille den. Naar en saadan Digter vil stige op i Æventyrets romantiske Egne, saa opnaar han som Hostrup i *Drøm og Daad* kun at sætte sit Lys under en Skæppe; men midt imellem alt det Plumpe, Besynderlige, Løjerlige, Latterlige i den virkelige Verden er han paa sin egen Boldgade og kan spille Bold med alt det, der vilde være andre Digtere for plumpt og tungt. Hostrups Poesi ligger ikke, som saa megen anden, posende med store Folder udenom det virkelige Livs Skikkelser, men slutter saa sikkert og tæt omkring dem, at vi, med det samme vi fordyber os i den, faar Besked om Livets virkelige Former. Han har tidligt møbleret og befolket sin Fantasi med de ham omgivende Ting og Personer. Siden Holberg har Ingen leveret os et saadant Galleri af sin Samtid; men med al Hostrups Opmærksomhed er det dog langtfra, at han smaaligt efterligner Virkeligheden: blandt de mange foranderlige Udtryk i et Aasyn griber han det herskende, det, som betegner Standpunktet og Standen, og som en sand Efterfølger af vor Komedies Skaber fremstiller han os alle Stænder, Samfundet med alle dets Lag som et Hus med tre Etager. Det er det Dristige ved

hans Lystspil, at han med et Par raske Kridtstreger inddeler hele Samfundet, som man inddeler en Tavle:

Her to forskellige Verdener repræsenterte staa,
Dèr er den fine Portion og den anden dèr;
Begge Filistre halvslumrende gennem Livet gaa,
Begge kun bejle til det, som er uden Værd.
Mellem dem begge Studenten sin skjulte Bolig har
o. s. v.

Virker Heiberg ved sine geniale Overdrivelser, Hertz ved den Omhu, hvormed hans smidige og elegante Stil følger enhver Svingning i Stemning og Lune, saa staar Hostrup ene ved sine Portræters slaaende Troskab. For at opnaa denne sætter han gerne baade Korrekthed og Elegance tilside. Han er næsten slet ikke Skribent. Ligesom man undertiden straks ser paa et Maleri. at det er malet, saaledes ser man tit paa en dramatisk Scene. at den er skrevet (man efterse f. Eks. nogle af de længere Repliker i Heibergs *Valgerda*); hos Hostrup er Alting sagt, talt. Hvorledes bærer vi os ad, naar vi taler? Vi véd næppe selv, hvordan vi hjælper os, hvorledes Nøden bryder alle Love. Vi løfter pludselig, sænker pludselig Stemmen, knækker Sætningen over og anvender alle Midler til at fremhæve det afgørende Ord. Saaledes taler Hostrups Personer. Skribenten vover tit ikke at hensætte det nøgne, det egenlige, snurrige Ord, der maaske hverken findes i Ordbog eller Sproglære, men kun paa Læberne. Det vover Hostrup. Heri er han beslægtet med Andersen, der i sine Æventyr skriver Grammatik og Syntaks sønder og sammen, afbryder og gentager — netop som man taler. Intet er i hans Lystspil saa ypperligt som Sprogformen. Det er et Vidunder, som han véd, hvorledes alle Mennesker taler. Naar man betænker, hvor faa enkelte Træk hans Erindring kan opbevare som erfarede og selvoplevede, saa falder man i Forbavselse over den Konstruktions- eller Anelses-Evne, den Gætningssikkerhed, som han maa have for at kunne skrive, som han skriver, for at kunne finde Udtrykket saa betegnende og sandt, at ikke blot Erfaringen stadfæster hans Gisning, men selv den, der paa et eller andet Punkt ingen Erfaring har gjort, føler, at saaledes maa det være. Hvorfra véd Hostrup, at en Skræddersvend som Peter Ravn vil sige Baroninder og ikke Baronesser? Man ser let bagefter, at det er rigtigt, men hvorledes faldt han paa det? Hvor

fra kender han saaledes alle Afskygninger i Fruens *Beaumonde-*Dansk i *En Spurv i Tranedans?* Hvorledes er han istand til at skrive en Replik som Christen Madsens:

«Selskabet maa slets inte ærke sig, fordi jeg inte vil snakke om Glæderne og Fornøjelserne ved min Profession og saadanne Historier, for naar man har Hovedet fuldt af Bedrøvelighed og de Dele, saa er man vildfarendes i Glædens Religioner, og naar Glæden sparker til mig, saa sparker jeg igen. Derfor vil jeg slets inte snakke om Glæden.»

Til at gøre dette, til saaledes at leve sig ind i en fremmed Sprogbrug, udfordres en Evne, som er enestaaende i sin Art. Der udfordres, at man ikke blot iagttager, men er rent ud besat af den Genstand, man skildrer, at man ser og hører den indvendigt, saadan som den er, grov eller sær, og derfor ikke kan andet end skildre den, som man ser den. Denne Styrke i Fantasien giver Mod. Kun naar man har den, vover man at lade en Elskerinde svare paa Bejlerens: Elsker De mig? «Jo det véd Gud jeg gør, men jeg er ikke nær god nok til Dem,» eller at fornedre sig til Børnenes Pjatten og en Haandværkssvends Pluddervelsk. Ethvert Ord hos ham er slaaende, er Liv; ethvert Ord, man støder paa, sætter gennem en Skare af fine Fornemmelser Indbildningskraften i Bevægelse, ligesom enhver Sten, man med Foden flytter, naar man gaar i en Skov, blotter en Mylr af levende Væsner, Former og Farver.

Herved bliver han national. Saasnart han vover sig udenlands (*Drøm og Daad)*, taber hans Stil sin Kraft; thi hvorledes skal han lade italienske Haandværkere tale? Han kan ikke lade dem bruge Skriftsproget; thi det passer sig ikke for dem; han kan ikke heller lade dem tale i en dansk Mundart; selve hans Troskab er ham her imod. Men naar han fremstiller sine egne Landsmænd, saa er han i denne Henseende udadlelig, og Ingen er nogensinde kommet ham nær. Ingen af vore Digtere overlader saa lidet til Skuespilleren som han. Naar man f. Eks. har set Phister som Mikkel i *De Danske i Paris* og saa bagefter læser Rollen, falder man i Forundring; thi i det trykte Stykke taler Mikkel rent kjøbenhavnsk. Sammenligner man Heibergs Mursvend i *Kjøge Huskors*, hans Snedkersvend i *Aprilsnarrene*, hans Opvartningspige i *Recensenten og Dyret* med Figurer af samme Stand hos Hostrup, vil man fornemme Forskellen og Fremskridtet. Hos Heiberg og Hertz kan man i deres første Forsøg finde Skik-

kelser, der ikke blot er farveløse, men ovenikøbet slet ikke har noget Forhold til Virkeligheden; Henrik i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*, Tjenestefolkene i *Kjøge Huskors* og Tjenerne i Hertz's første Stykke er rene Studier efter Holberg; man finder her Eder som «mare» eller «Drollen splide mig». Hostrup har i dette Punkt aldrig havt noget Forbillede mellem Naturen og sig. Vort Lystspils Udvikling frembyder i Henseende til Naturtroskab en Parallel med vor Malerkunsts, og Hostrup er den Troeste blandt de Tro. Det ædle, almindeligt alvorlige Talesprog lykkes ikke for ham; det er, naar han forsøger sig paa det, blegt og uden Oprindelighed. Hvad der falder udenfor hans Hørevidde, falder udenfor hans Talent; kun den Tale, der i Livet har lydt for hans Øre, kan han gengive som Mester, og naar hans Stof en enkelt Gang fordrer en mindre virkelighedstro Stil, er han kun heldig, hvis han formaar at bøje Fordringen og underkaste det Oversanselige sin virkelighedselskende Opfattelses Behandling. Dronning Gunhilds Diktion i *En Spurv i Tranedans* er højtidelig men karakterløs, den evige Jødes i *Genboerne* er derimod fuld af Liv og Sandhed. Det ligger i, at Hostrup hverken har villet eller kunnet holde Jerusalems Skomager, midt i disse Lystspilomgivelser, i den rene og alvorsfulde Stil, i hvilken han f. Eks. optræder i Paludan-Müllers *Ahasverus*. Allerede det Paafund, at han flygter for Digterne er jo en Studenterspøg midt i Alvoren, og i Overensstemmelse hermed er Talestilen i sin Helhed virkelighedstro og med al sin gribende Kraft kun ved Verseformen væsenlig forskellig fra den, en gammel Læderstræde-Jøde kunde føre; nogle indblandede tyske Ord og nogle Sprogfejl, som begaas af Tyske (ach! — durch — en Stykke) anviser Skuespilleren, hvorledes Rollen efter Digterens Mening bør tages; kort sagt, Behandlingsmaaden er den samme som den, de gamle hollandske Malere anlægger paa Figurer fra den kristelige Oldtid. Hr. Phister, hvis hele Fremstilling af Jøden er en Sammensmeltning — saa magisk som en heldig Guldmagers — af det Burleske og det Rædselsfulde til én Støbning af det ædleste Metal, har af de givne Antydninger skabt en ejendommelig Mundart. Den har, foruden den almindelige jødiske Særegenhed i Betoning og Lyd, ved Siden heraf stærke tyske Elementer. Mon disse sidste ikke skulde kunde undværes rent eller dog i alt Fald indskrænkes betydeligt? Thi skønt Hostrup med uforlignelig Naivetet lader Manden betegne Ahasverus som sit *Døbe*navn, kan der vel ingen Tvivl være om

hans israelitiske Oprindelse. Mon det da ikke skulde have været muligt for en Skuespiller som Phister at give os en Ahasverus, ved hvem man i mindre høj Grad følte, at han har maattet passere Tyskland paa den lange Vej fra Palæstina til os? Men Knuden er vel, at den udmærkede Fremstiller af Rollen af Natur er en Iagttager ligesaavel som dens Digter, og at han derfor ligesom denne føler sig bunden til hvad han har set og hørt.

Indtager den evige Jøde i Stykket en Plads for sig, saa gør Løjtnant v. Buddinge det lige saa fuldt, skønt mindre tydeligt. Thi denne Jacob v. Tyboes Ætling i lige Linie, denne Aflægger af Falstaff, har den aparte Bestilling at være ikke blot Aftenselskabets men det hele Stykkes Morskabsraad, han er ligesom udstoppet med Latterlighed og derved, skønt han ikke mangler en vis typisk Sandhed, mindre naturlig og mindre livagtig end Stykkets øvrige Figurer. Hr. Mantzius viser sig i denne Rolle, mere endnu end nogensinde ellers, som den i Hostrups Aand ganske særligt Indviede. Han har den afskedigede Underofficers stramme, militære Holdning, Drankerens stive Blik, den udannede Selskabsmands latterlige Minespil, Pralhalsens usikre Tungefærdighed og den uskadelige Løgners Indbildningskraft, der er lige redebon til at opdigte en Historie og til at forfægte Opdigtelsen, naar denne uheldigvis slaar sig selv paa Munden. Der er næppe nogen Rolle, han i saadan Grad spiller med Liv og Lyst. En Mangel har hans Spillemaade dog: hans Lune véd ikke at holde Maade, det fører ethvert Træk op til den højeste Styrkegrad, forøger Latterligheden af det alt i Forvejen lystigt Forvrængede, multiplicerer Løgnagtigheden, overdriver Usikkerheden til en tit næsten uforstaaelig Utydelighed og tillader sig nu og da et lystigt Træk, der overstiger det Sandsynliges Grænse og staar lige paa det Muliges. Det er et utrolig komisk Syn at se v. Buddinge falde i Søvn, staaende, med Lyset i Haanden; men det er netop utrolig komisk, og det er næppe rigtigt, at denne Spøg drager Opmærksomheden til sig fra Madam Smidts Udførelse af Sangen om den ihjelfrosne Soldat. Dette Sangnummer er nemlig et af Glanspunkterne i Fru Sødrings prunkløse og maadeholdne, men fra først til sidst følte og gennemførte Spil. Ved de ældste Studenterforestillinger, hvor Alt naturligvis blev taget mere burlesk og mandhaftigt end paa det kongelige Teater, lagde Fremstilleren af denne Rolle an paa at udbrede den Raphed, der faar Luft som egenligt Arrigskab i Fortællingen om Ane og *Karre-*

kluden, jævnt over den hele Karakter. Fru Sødring har opfattet Skikkelsen langt mere i Stykkets Aand. Thi Stykkets Aand fordrer fremfor Alt, at Smedefamilien skal fremstilles med Sympati; det er en Aand, som vel at mærke er stik modsat det Studenterhovmod, der i visse tyske Studenterfarcer opstiller Studenten som Spotter, Forfølger og Overvinder af Haandværksstandens Filisteri. Hostrup er aldrig Aandsaristokrat, hans Synspunkt er bestandig det fredelige og humoristisk deltagende; han har Kærlighed til den hele Smedefamilie, han holder af disse ærlige Sjæle, disse solide Karakterer, disse stakkels fornaglede Hjærner, han er en Hjertensven af den samtlige naive Spidsborgerlighed. Fru Sødrings Smedekone er da med Rette hverken rap eller arrig, men omvendt stille, slæbende, sommetider lidt drævende. Hun hænger gerne Endelsen «en» til alle Adverbier og til Adjektivet som Prædikatsord, f. Eks. «det var dog kedeligen» — et Træk, der er grebet ud af Livet. Hun er sén til at fatte; hendes krumme Ryg og hendes Hoveds dukkende Stilling mellem Skuldrene tyder paa et arbejdsomt Livs daglige og sløvende Slid; det maa ikke være let for Fru Sødring saaledes at meddele sit ejendommelige Ansigt denne udtryksløse Simpelhed, dette Udseende af aandelig Døvhed; men saa kedelig som Smedekonen maaske vilde være i Livet, saa morsom bliver hun paa Scenen ved den fuldstændige Troskyldighed og Ubevidsthed, som Fru Sødring lægger i sit Spil, og ved den Elskværdighed, der er uadskillelig fra Troskyldigheden.

Genboerne er Hostrups Mesterværk. Af den Virkning, som Stykket endnu gør den Dag i Dag, udspilt som det er i den Grad, at Tilskuerne kan Replikerne næsten ligesaa godt udenad som Skuespillerne, kan man slutte sig til den Jubel, Stykket har vakt, da det stod i sin fulde Friskhed. Dog var det endda kun udspilt, det fik være. Man behøvede da blot at lade det ligge nogen Tid, for med frisk Interesse at se sig i Spejl deri paany. Men ak! det er ikke mere ret Komedie for os, vi har ikke det samme Sind som de, for hvem det blev skrevet; dets Handling er os allerede nu vel barnlig, Personerne er allerede ikke mere vore Samtidige, Stykket tilhører som Kulturbillede Historien. Jo varmere Ens Kærlighed er dertil, jo større Beundring man nærer for dets Digter, desto inderligere ønsker man, naar man har set det, og ogsaa dette Slægtled maatte være saa lykkeligt, at en

Digter opstod i det, der var istand til at male og træffe Nutidens Samfundsliv med samme Genialitet, hvormed en foregaaende Slægt her er taget paa Kornet.

---

2. En Spurv i Tranedans.

Hostrup var kun femogtyve Aar gammel, da han skrev sin bedste Komedie, og han holdt op med at skrive for Teatret i den Alder, i hvilken Heiberg forfattede sin første Vaudeville; han er foruden at være den yngste tillige den ungdommeligste af vore Lystspildigtere. Det er sandt, at Geniet er uafhængigt af Alder og Aar, og det bestemmes i Almindelighed med Rette som Ungdom, som den anden, højere, sandere Ungdom; men selve Ungdommen er Hostrups Geni; hans Munterhed er paa én Gang Ungdommens og Geniets, og man mindes ved hans Poesi den Sætning, at det er godt at ro under fyldte Sejl. Der er kun én Ting, som er bedre, det er at kunne sejle mod Vind og Strøm.

Som et af Hostrups ungdommeligste Stykker har *En Spurv i Tranedans* det reneste Præg af at være Studenterkomedie. Hvad der ved Studenterkomedien som Kunstfrembringelse straks virker tiltalende, er det, at den paa saa rent naturlig, organisk Maade er groet ud af den Virkelighed, hvis Spejl den er; at man her dog endelig engang igen har en kunstnerisk Fremtoning af rigtig god og ægte Herkomst, rigtig sund og fornuftig Oprindelse; at der ikke stod et færdigt Teater og ventede paa den, ikke øvede Skuespillere, for hvilke den blev lagt hen, ikke et ligegyldigt Publikum, af hvilket den maatte tilkæmpe sig Forstaaelse, men at den, ligesom Dramaet selv i gamle Dage, opstod som en skøn Festlighed mere ved festlige Sammenkomster og skabte sig med det samme, den brød frem, sit Teater, sine Skuespillere og sin Tilskuerkres. Dog hvad der saaledes tiltaler, naar man sér tilbage til dette Stykkes Tilblivelse, det støder paa den anden Side, naar man sér det for sig paa det kongelige Teaters Scene; man føler bestandig, at det er bestemt til at spilles for Studenter og

af Studenter, og selv om Stykket havde Ret i den Sætning, at Studenteraanden ikke er Andet end Ungdommen, saa har Ungdommeligheden dog sin Indskrænkethed saa vel som Spidsborgerligheden, kun at denne Indskrænkethed er en anden og mere elskværdig.

For den ægte poetiske Betragtning er ingen Stand den ideale og intet enkelt Standpunkt det berettigede, ikke Ungdommens, ja, ikke Digterens engang; det lyder som noget Urimeligt, men er dog en Sandhed. Enhver føler sig nutildags stødt tilbage, naar han i tysk eller dansk romantisk Poesi fra Aarhundredets Begyndelse sér Digteren forherlige sin egen Stand i en eller anden ædel Trubadur, en Sanger, en Ridder med en Harpe eller deslige, og Enhver føler sig slagen af Goethes mægtigt omfattende Aand, naar han sér, hvorledes han i *Tasso* indordner Digterens Ensidighed ved Siden af de andres. Studentens Synskres er ikke videre end Digterens. Det er da saa langt fra, at der skulde være noget forunderligt i, at en Studenterkomedie ikke uden videre lader sig overføre paa Nationalteatret, at det mærkværdige eller interessante omvendt ligger i den enestaaende Kendsgerning, at Studenterkomedien hos os har formaaet at tilføre den almindelige Literatur nyt Liv og Blod, og efter at have kastet sit Svøb har vist sig som en ny og ejendommelig Skikkelse af det almindelige danske Lystspil. En af Hovedaarsagerne hertil er ganske vist den Omstændighed, paa hvilken Klint i sin Tale beraaber sig, at Studenterne ikke udgør en Stand i samme Mening som Grossererne, Officererne eller Barbererne, ingen Stand, der tæller Medlemmer i enhver Alder. Standen er her kun et Overgangsstadium, en midlertidig Station, en lys Strækning i den Enkeltes Liv, der kan sammenlignes med Lysstrækningen paa Vandet, naar Bølgerne løber ind under Solglimtene og ud paa den anden Side, medens Sollyset vedbliver at spille paa Havfladen. Det er den eneste Stand, der kan have Ydun til Sindbillede, fordi dens Medlemmer er evigt unge — dog nej, heri ligner den Soldaterstanden, og det er i Grunden ganske naturligt, at Studenterkomedien gaar over i en Slags Soldaterkomedie, som det sker med Hostrups *Soldaterløjer*.

Forud for Soldaten har Studenten det ubundne, uavede Liv. Det forstaar sig af sig selv, at en Stand af lutter unge Mænd omkring Tyveaarsalderen, alle uden fast Ansættelse og Samfundsstilling, har Evne og Vilje til at sige og gøre meget, som de

Personer, der allerede er i en hvilkensomhelst Stilling, ved tusinde Hensyn er bundne til ene og alene at tænke, hvis de tænker det, og overhovedet besidder en Sorgløshed, der afgiver en ypperlig, næsten poetisk Form for enhver Tidsalders friskeste Kundskab og yngste Dannelse. Der er andre end Studenter, som læser og tænker; men der er en overvejende Sandsynlighed for mellem dem at finde nogle, der uden Klogskabshensyn og uden Bekymring for Embeder og Penge søger Sandheden og kun den. Til en Ophæven af Standsindskrænketheden har Studenterstandens Vilkaar her i Danmark tilmed været særdeles gunstige. Den omspænder i en i andre Lande ukendt Grad hele Nationen, idet det her langt mere end f. Eks. i England og Frankrig er almindeligt, at den menige Mand lader sin Søn studere. Selve Fattigdommen avler som ved et Højtryk den Lystighed og den Lyrik, der udmærker de danske Studentersange, og Hostrup har heller ikke ladet den ubenyttet som malende Træk (se f. Eks. den fortrinlige Replik i *Æventyr paa Fodrejsen*: Du tog Firskillingen). Dernæst er den lykkelige Omstændighed kommen til, at vort eneste Universitet ligger midt i den mangesidigt bevægede Hovedstad, der er saa forskellig fra andre Landes smaa Universitetsbyer, i hvilke Studenterlivet med sin Selvforgudelse og indbildte Vigtighed afgrænser sig nok saa spidsborgerligt, som de Filistres Liv, det bekæmper. Med det heraf betingede Alsind er Studenterkomedien da opstaaet som en Frugt af Studenterlivets eller rettere Aandslivets højeste Blomstring hertillands. Naar man er lidt bagklog, indser man snart, at den ikke kunde komme før, og vist er det, at den ikke kunde opstaa senere. Efter at Studenterforeningen var bleven stiftet 1820 under Rahbeks Himmeltegn, og efter at Poul Møller havde skrevet sin Studenternovelle og digtet de første Studentersange, modtog den vakte stærkere Selvfølelse og dybere Stemning sin Indvielse ved det hele Lands overordenlige aandelige og særskilt videnskabelige Udvikling i de nærmest foregaaende Aar, ved de første famlende, men begejstrede Friheds- og Nationalitetsbestræbelser, ved Genopdagelsen af Slægtskabet mellem Nordens Folk, kort ved den hele Sværm af ideale Forhaabninger, Drømme og Beslutninger, der paa én Gang skød frem og gav Studenternes Sange en fuldt saa berusende Magt, som den slette Punsch besad, ved hvilken de blev sungne. Fra Sangen gik denne lyriske Stemning over i Studenterkomedien. I de forudgaaende Lystspil fandtes endnu

intet andet Sværmeri og ingen anden poetisk Grundbevægethed end den, det enkelte Menneske føler i sin ganske særskilte Leven og Tragten; den kongetro Fædrelandskærlighed var det eneste forenende; istedenfor dette træder i Studenterlystspillet en hel Fuga af Stemninger, som ikke blot fattedes af hver Enkelt som Menneske, men deltes af det hele nyskabte Samfund, der følte sig som en Flok af Brødre, som et Korps og en Stand, men vel at mærke en Stand, hvis bedste Ejendommelighed var den, at ville udbrede sig til at omfatte alt ungt og ædelt, alt hvad der vilde fremad. Det er vist, at der var meget barnagtigt og umodent i dette Standsliv, megen Behagesyge og Koketteren med egen Herlighed, men man maa indrømme, at det havde Anlægget i sig til at udvide sig til et helt Folkeliv, og at de Skranker, der indesluttede det, ikke var kinesiske Mure, men en Grænse, bevægelig som den, Synskresen danner, der viger ved hvert Fremskridt henad Vejen.

Det er ikke den Omstændighed ved et Stykke, at det ikke kan nydes fuldt af Andre end af dem, der har nogle latinske Forkundskaber, som gør det til en Studenterkomedie; ellers vilde *Erasmus Montanus* allerede været det; thi tilbunds kan hverken dets dybe Satire eller dets uudtømmelige Vittighed forstaas af den, der ikke har lært Latin. Det betegnende for Studenterkomedien er det, at den gør Studenten som Student til Aandslivets Repræsentant. Forsaavidt kan Ewalds *De brutale Klappere*, der stiller Studenten i den samme forherligende Modsætning til den tyskbrovtende Landofficer, i hvilken P. A. Heiberg senere stiller Søofficeren, kaldes den første danske Studenterkomedie. Det Stykke, hvor Hostrup har været nærmest ved at blive stikkende i Standsindskrænketheden, er nu uden Tvivl netop *En Spurv i Tranedans*. Klint er her slet ikke mere den lille lystige Klint fra *Genboerne*, der først og fremmest ler ad sig selv, men en temmelig doktrinær Alvorsmand, fuld af Læresætninger, en moderne Leonard, for hvis Blik Studentersynspunktet er det ubetingede. Men det varer ikke længe, før Hostrup giver de andre Stænder al ønskelig Oprejsning, og hans egen snevrere Standsinteresse forsvinder. I *Genboerne* (1844) sejrer Studenten over Løjtnanten, men i *Soldaterløjer* (1849) stikker den raske Løjtnant den sølle Magister ud; i *Æventyr paa Fodrejsen* (1847) er det en Forstkandidat, der maa give tabt for den unge sværmeriske Student, men i *Feriegæsterne* (1851) slaar den dygtige, om end meget

ulærde unge Landmand den visne Professor af Marken. Og Hostrup nøjes ikke engang med at udlé den bedrøvelige Standskejtethed, der saa tidt rammer Dyrkeren af de abstrakte Studier, men han blotter skaanselløst selve Farerne ved det «indadvendte Liv i Tanke og Drøm», som han lader Klint i *En Spurv i Tranedans* prise saa højt, og af hvilket han selv i Begyndelsen ikke fordrede nogen Handling. I to forskellige Skikkelser fremstiller han os Fantasteriet, begge Skin-Digtere: den ene Brink i *Mester og Lærling*, en poetiserende Svækling uden Saft og Marv, den anden Hiller i det svage Stykke *Æstetisk Sans*, en kold Slyngel, der ofrer alt for sin Egenkærlighed. Ligeoverfor den første stiller han et uvidende, usvækket Naturbarn, men imod den anden, for at krone Værket, en yderst ubegavet, men brav og ærlig Urtekræmmersvend. Det er næsten, som havde han foresat sig at hævne de andre Stænder paa den først med saa megen Forkærlighed behandlede lærde Stand. Hostrup har nu faaet saa megen Hidsighed i Blodet og saa megen Fart bort fra sit tidligere Standpunkt, at han i Strid med alle Skønhedsfordringer gør den pure Skikkeligheds Repræsentant til Helt. Til Slutning har han saa, ligesom for at afrunde Billedet, samlet alle Pedanteriets og den lærde Ynkeligheds morsomste Karikaturtræk, som de især saa frodigt blomstrer i Tyskland, i den tyske Doktor fra *En Nat mellem Fjeldene*, og sat denne Skikkelse hen mellem ufordærvede norske Bønder og en engelsk Idrætsmand. Her lider Lærdommen sit største Nederlag, og nu har den ene Stand ikke mere noget at lade den anden høre.

Det er imidlertid ikke alene i det Studenteragtige, at Ungdommeligheden træder frem i *En Spurv i Tranedans*, det føles ligesaa stærkt i Behandlingen af det overnaturlige Element.

Hostrup holder af at kalde det til Hjælp: han bruger det dels efter Heibergs Eksempel, fordi det gør Prosaverdenen mere prosaisk og derved mere latterlig, dels som Arnesen i *Capriciosa* eller Andersen i *Lykkens Blomst*, fordi det sparer ham en besværlig Forstandsbegrundelse og uden videre sætter Handlingen i Gang; men med sit barnlige Sind anvender han det især, fordi det giver Lystspillet et barnligere, kaadere Sving. Hovedvanskeligheden ved at lade det Overnaturlige spille ind i et Livsbillede af vor Tid og vore Sæder, er den at smelte de to Verdener sammen til en Enhed, saa at Værket ikke gaar midt over ligesom de Malerier af italienske Malere, i hvilke Handlingen, der

foregaar paa Jorden, ikke har noget at gøre med den, som skér i Luften. Dette har Heiberg i *Syvsoverdag* opnaaet ved den geniale Idé, at lade tre af de samme Personer, der forekommer i den prosaiske Verden, forflyttes 500 Aar tilbage i Tiden. Paa samme Maade, som han beholder Stedets Enhed og forandrer Lokalet, beholder han ogsaa alt det væsenlige i Personernes Karakter og tillæmper blot Kostymet. Kun hvor denne Sammensmeltning er sket, tror vi paa det overnaturlige og opfatter det som mere end blot Maskine. I nogle af vore Lystspil (*Ole Lukøje* f. Eks.) har Digteren stræbt at affinde sig med Forstanden ved at fremstille os det Æventyrlige som Drøm. Drømmen er unegtelig den simpleste, men tillige den groveste Form for en fremmed Virkeligheds Indtræden i Lystspillet. Thi Drømmen er i vort daglige eller natlige Liv det Tilknytningspunkt, vi besidder for Poesiens overnaturlige Tildragelser. Drømmen er den sande Mirakelgører. Den gør Minutter til Aar; den bærer os gennem Luften; den gør os usynlige; den kalder de Døde op af Jorden og viser os dem livagtigt, som stod de levende for os. Vel er Drømmen flygtig, uden Sammenhæng og Orden, og ser vi en ordnet og fornuftig Handling foregaa paa Teatrets Brædder, er vi lidet tilbøjelige til at modtage den Forklaring, at denne massive Virkelighed er en Drøm; ligefuldt er, saasnart der sker et Brud paa Virkelighedens Love, Drømmen den Tilflugt, der altid staar aaben, og skønt Heiberg ganske kan undvære den, holder han sig dog i *Syvsoverdag* endnu som god Diplomat denne Bagdør aaben. Hostrup er mindre fin; han trækker i *En Spurv i Tranedans* som i *Mester og Lærling* det Mystiske, der første Gang fremtræder i Nattens Stilhed, helt frem i det fulde Dagslys, han lader Halling midt i Aftenselskabet give sig til at tale om Trylleringe og Hekse, og forvirrer derved Tilskueren istedenfor at illudere ham. Han hjælper sig ikke ved at lade Underet spille mellem Drøm og Virkelighed, men ved med ungdommelig Overgivenhed at lade det dirre mellem at være Spøg og at være Alvor. Denne Vending kan være meget god i en Børne- eller Maskekomedie, den passer i Hertz's *Æventyr i Dyrehaven*, hvor der saa fint gøres Løjer med Trylleriet, men gaar ikke godt an i et egenligt Lystspil. Man sidder og véd ikke om man skal le eller græde, naar Peter Ravn spørger *dea ex machina*, Dronning Gunhild, om hun har været gift med Blok Tøxen. Aarsagen til Hostrups Letsindighed paa dette Punkt er den, at han kun bru-

ger det Fantastiske i det ene Øjemed, at faa de Handlende til at stille deres Latterlighed til Skue. Hvad der fængsler ham, er ikke Modsætningen mellem den poetiske Illusion og Virkelighedens Skuffelser, der ligger Skønhedsdyrkeren Heiberg paa Hjerte, men Modsætningen mellem, hvad Menneskenene *giver sig ud for at være*, og *hvad de i Virkeligheden er*. Med sin Lidenskab for Sandhed grunder han det Latterlige paa, at Sandheden *nolens volens* kommer for Dagen. Til Opnaaelsen af dette Øjemed bruger han meget simple Midler. Hans Opfindsomhed er ringe. Det er i Grunden én og samme Maskine, som han anvender baade i *En Spurv i Tranedans* og i *Mester og Lærling*. Ved første Blik synes der at være stor Forskel paa Magien hos den ideale Aage og paa den, som er udbredt over hans Modstykke, den plebejiske Peter; men i Virkeligheden er Magien én. Det kommer for Tilskueren ud paa ét, om En har en Salve, der strøget paa Øjet bevirker, at han sér sine Medmennesker ind i Sjælen, eller om En har en Ring, formedelst hvilken han bliver som Perlen i *Fata Morgana*, i hvilken Enhver sér sit Ideal. Men i *En Spurv i Tranedans* er Midlet ikke heldigt. Hostrup har evig Ret i, at en stor Del af det, som «den fine Portion» af Samfundet stemmer overens med den simpleste i at beundre som elskværdig Frihed i Væsen, som Verdenstone og den højeste Mode, er noget, der er den sande Dannelse saa fjernt, at det forsaavidt ikke har andet end Sminke og Politur forud for den usminkede og uslebne Raahed. Men der er alligevel noget bagvendt i, at Peter Ravn skal kunne indtage hele det fine Selskab. Der er en Modsigelse i selve Sagen, som i Grunden gør Rollen meningsløs, hvordan den end spilles. Enten fremstiller Skuespilleren Peter Ravn som «en Børste», der ganske og aldeles mangler den udvortes Elskværdighed, hvilken netop er det eneste, hans Omgivelser forstaar sig paa, og da har vi Tilskuere den ubehagelige Fornemmelse, at vi sidder og ser paa noget Fornuftstridigt; thi hine Mennesker skal da i Kraft af Ringen tænkes at se noget andet end det, vi ser, og høre noget andet end det, vi hører. Eller ogsaa gør Skuespilleren sig Umag for at spille Rollen saadan, at man forstaar Fejltagelsen som en Fejltagelse af samme Art som den i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*, og føler Satiren ramme uden al Trolddom og Symbolik. Det kunde gennemføres, hvis Peters Repliker (imod Meningen) lod sig opfatte som Ironi eller billedligt Udtryk, saaledes som det paa et Par Steder sker. Men

i saa Fald bliver Stykkets Vendepunkt, den pludselige Opdagelse af en Forvandling hos den, hos hvem Tilskueren ikke er i Stand til at opdage ringeste Forandring, endnu mere urimelig, end den var i Forvejen.

---

3. Æventyr paa Fodrejsen.

Man tør maaske antage, at det er Forviklingen, som i dette Stykke har fremkaldt Karaktererne. Det morsomme Lystspil-Indfald: to fodrejsende Studenters Forveksling med to udbrudte Slaver har under Hostrups Behandling ikke blot vist sig frugtbart paa komiske Situationer og Repliker, men har med indre Nødvendighed affødt den snilde Forbryder, der opspinder Planen, og den dumme Birkedommer, der gaar ind paa Taabeligheden. Idet Hostrup nu ved Omslaget i Forbryderens Sjæl har givet Stykket større Alvor og Dybde end dets Forgængere, har Figurerne naturligt grupperet sig saaledes: I Midten de to unge Par og de to skikkelige Tossehoveder, paa venstre Side Skriverhans og hans Hæler, den træede og lumpne Bonde, begge paa Kant med Lov og Justits, paa højre Side endelig i mere aandelig end virkelig Sammenhæng med Handlingen som symmetrisk Modstykke og Modsætning: Samvittighedsløsheden og Usædeligheden i de højere Stænder, Vermund og Fru Krans.

Der er i Anbringelsen af disse to sidste Figurer en Smule Hensigt og Tendens. De staar der til Sammenligning, Skræk og Advarsel og passer kun daarligt ind i Lystspillets Stemning. For ikke ganske at forfordeles har de vel til at bøde paa deres moralske Underbalance faaet et stort Forraad af Forstandsoverlegenhed; men forøvrigt gør Hostrup dem til sine Syndebukke. Er Forholdet imellem dem end fint og tvetydigt betegnet i enkelte svævende Repliker, fra det Øjeblik af det sættes at være, er det i dets ubeskrivelige Lidenskabsløshed saa uundskyldeligt, at Indtrykket deraf ikke vil lade sig fortone i det muntre Slutningskuplet, og selv frasét Forholdet er Forstkandidaten en foragtelig Karl og Fru Krans en lav og ondskabsfuld Kvinde.

Det er Hostrups rettroende Lidenskab for god Disciplin paa det moralske Omraade, der betegner ham som Led i den samme Generation af danske Forfattere, til hvilken Frederik Paludan-Müller og S. Kierkegaard hører, som har bragt ham til at samle saa meget oprørende Stygt i et Hjørne af et Lystspil. Hvor Moralen fortrinsvis opfattes under Bestemmelsen Disciplin (for Heiberg er den Dannelse, for mig Frihed, Aanden bunden ved Aandens egne Love) dèr bliver det en Grundsætning, at et Ægteskabsbrud ikke kan fremstilles afskyeligt nok. Hostrup behøver et Modstykke til sin Tyv; han, den ypperlige Iagttager, der altid har Øjnene med sig, et Øje paa hver Finger og et Par i Nakken, ser sig om i Livet, han støder paa Vermund og Fru Krans og som god Teolog og fortræffelig Politispion holder han nu saadan Tale: her ses Forbryderen mod det jordiske Politi, fordærvet men ikke fortabt; paa den anden Side Forbryderne mod det himmelske Politi, uden Indskrænkning lumpne og lave — lærer heraf, o Tilskuere, hvor meget den himmelske Lovgivning staar over den jordiske, og forresten, mine Herrer og Damer, Respekt for det himmelske og jordiske Politi!

Hvad er der nu at gøre for en Skuespiller, der faar en Rolle som Vermunds? Hvad andet end, som Skuespilleren altid bør: kaste sig over sin Rolle, den være Heltens eller Skurkens, Geniets eller Idiotens, med fuld Sympati. Og her er jo Elementer at bygge noget af. Vermund er overlegen, vittig i hele sin Fremtræden rank og sikker i den dobbelte Egenskab af det gode Hoved og den øvede Verdensmand. Gør ham sleben, aristokratisk, saa man forstaar, at han ser ned paa disse fodvandrende, støvede Studenter; vis os den erfarne Forfører, der paa én Gang har tre Garn ude og som kan taale ingen Fangst at finde i det ene, da han har fuldtop i begge de andre; lad os se den udtørrede Spotter, dum af lutter gold Forstandighed, beskæmmet overfor sin Medbejler og Overvinder, den simple, jævnaldrende Student, der paa én Gang har Ungdommens Begejstring og en Evne til at indgyde Respekt, som ellers kun hører Alderdommen til.

Der er et enkelt lille Træk i Vermunds Rolle, som staar i Strid med Karakteren. Jeg mener disse Ord: «Og Luise — hende maa jeg sé at gøre ked af mig itide, det er jo aabenbart, at den Forlibelse kun var Indbildning». Det er om en Pige, med hvem Vermund skal være forlovet, at han siger dette; men Vermund er ikke den Mand, der forlover sig paa en Forelskelse; dertil er

han virkelig altfor beregnende. Aarsagen til dette lille Fejlgreb maa søges i vore Sæders Strenghed — paa Teatret. Der er Ting, vore Lystspilforfattere nødigt nævner ved deres rette Navn; der er Punkter, hvor vi i Snerperiets Interesse foretrækker selv en skrigende Usandsynlighed for den uhyklede Sandhed. Saaledes sluger vort Publikum f. Eks. endnu den Dag i Dag med al mulig Naivetet den Pille, at Majoren i *De Danske i Paris* efter atten Aars Forløb «med Begærlighéd griber Lejligheden til at gensé sin Kone og sin Datter». At Majoren, da han som ung var udenlands, har elsket, det lader sig forstaa uden Hovedbrud; at han har en Datter, det kan man begribe; men at han er gift og, efter i atten Aar at have været usynlig, *griber en Lejlighed* til at gense Kone og Barn, det er rentud parodisk. — Hostrup har her blot trængt til en Løftestang, ved hvilken Vermund kunde lettes i Vejret. Skuespilleren bør da ikke lade sig forstyrre af hine Ord i Vermunds Monolog, men opfatte Forlovelse som en forskønnende Omskrivning for Forbindelse.

Jeg gaar over til de to unge Par i Midtgruppen. *Æventyr paa Fodrejsen* staar i Rækkefølgen af Hostrups Arbejder paa Overgangen fra Studenterkomedien til det egenlige Skuespil, der har rystet Studenterforeningshammen af sig. Det har næsten ikke Mere af den oprindelige Studenterkomedie end det Træk, at Hostrup endnu her har brugt Studenter til sine begunstigede Elskere. Han har dem i forskellige Nuancer, alvorlige Studiosi som Basalt og Eibæk, lystige Fættere som Klint og Herløv, alle tilsammen gode danske Skikkelser. Der er Ingen af dem, som gaar ud i Livet med et enkelt bestemt Maal for Øje som den engelske Student vilde gøre, de er ikke lidenskabelige eller forfængelige som den franske, de arbejder ikke paa at blive og synes sprænglærde som den tyske Student; de er opvakte, uskyldige, nysgerrige, længselsfulde, magelige Naturer, der venter Alting udenfra, haaber paa Æventyr og søger dem som Klint ved Hjælp af Galoscherne eller som Parret her ved Hjælp af Vandrestøvlerne, de har en ubeskrivelig Tørst efter at opleve Noget og faa et Livsindhold, som den unge Halling i *En Spurv i Tranedans*, der er ifærd med at forlove sig af lutter Tomhed. De er endelig ikke meget stærke eller selvstændige Karakterer, de forekommer næsten bestandig to og to, sammenknyttede ved de akademiske Venskabsforbindelser, der er Studenterlivets Blomst; de splittes først ad, naar de forelsker sig og nu drages hver til

sin Side; men disse Forelskelser er atter idylliske, rolige, danske og udgør ikke Drivhjulet i noget Lystspil. Det er ikke vanskeligt at se, at et af de Punkter, hvor en fremtidig dansk Skuespil-Literatur vil have et stort og let Fremskridt at gøre, er Elsker- og Elskerinderollerne. Siden de første Vaudeviller, der omtrent nøjedes med ved Stykkets Ende at forene en Frakke og en Damekjole, er der allerede vundet adskilligt frem, men endnu staar dog i Særdeleshed Kvindefigurerne langt tilbage og langt tilbage for Virkeligheden. Modsætningen mellem den alvorlige unge Pige og den lystigt naive er altfor tom og almindelig, den hele Adskillelse mellem en dyb og en lystig Natur baade for unge Mænds og Kvinders Vedkommende ren Vedtægt, en Sondring, man saa godt som aldrig har Lejlighed til at gøre i Livet, hvor man nødes til at bruge ganske anderledes sammensatte Bestemmelser og hvor meget ofte netop den dybeste Natur er den muntreste og i sine Ytringer letsindigste.

Eibæk er næst Skriverhans Stykkets betydeligste Figur. *Æventyr paa Fodrejsen* er inddelt i fire Akter, følgelig falder Handlingens, det vil sige den egenlige, den indre Handlings Højdepunkt i Slutningen af tredje Akt. Kærnen i det hele Stykke er Optrinnet mellem Eibæk og Hans, Omvendelses-Scenen. Det er paa denne Scene, at Fremstilleren af Eibæk maa prøves, fordi det er paa den, at han maa have prøvet sig selv, inden han overtog Rollen.

Hvad Hostrup har digtet og hvad han fordrer gengivet af Skuespilleren, er noget nær et Under, intet mindre end dette, at en Forbryder, en fra den tidlige Barndom af fræk og fordærvet Menneskesjæl, der kun er tilsinds at kaste sin Fortid bag sig, fordi han har indset, at det at føre Krig mod den lovlige Orden er «det Dummeste», et Menneske kan gøre, men som iøvrigt ikke tror paa det Gode, som opsporer Egennytten overalt, og uafladeligt er paa sin Post mod at narres, at et saadant Menneske paa én Gang ved et Ord og en Haandsrækning, efter en fem Minutters Samtale, helt skal forvandles, pludseligt faa Øjnene op for det, hvis Tilværelse han rent ud har benægtet, med Et skal blive saaledes grebet af et andet Menneske, en Yngling, der Intet har oplevet og Intet lidt, at han fra at være fræk bliver ydmyg, troende, villende. Hvad i al Verden kan hidføre dette Vidunder? Ikke Handlingen i og for sig, adskilt fra Personligheden; thi et Offer af 10 Rdl. kunde vel vække

Taknemmelighed hos den, der ikke tror, at Nogen «giver to Skilling bort uden han kan vente for fire Skilling Ros derfor», men kunde ikke bibringe ham en ny Betragtning af Livet og Menneskene. Det maa da være den Handlendes hele Person. Nu kan man, naar man er saa heldig, ganske vist i Livet, blandt Andet ogsaa imellem Studenter, en sjælden Gang træffe et ungt Menneske, der er udgaaet fra et saa fromt og fredet Hjem og hvis Anlæg har været af en det Lave saa fremmed Natur, at den Tanke kan falde En ind: hvis et meget slet Menneske saa ind i disse Barneøjne, vilde han maaske slaa sine ned. Den Art Personligheder har noget Engleagtigt ved sig, ifald man efter Martensens Eksempel med Ordet Engel forbinder Forestillingen om en Natur, der er renere, men ikke rigere, end den almindeligt menneskelige. En rigt udstyret Aand kan ikke have denne Renhed. Selv altsaa om en Skuespiller formaaede at spille Eibæk saaledes, vilde han ikke ramme det Rette; thi Eibæk er intet Barn. Michael Wiehe greb da ogsaa Sagen lige modsat an. Han gjorde Eibæk til en Aandens Helt; han spillede ham med en Romantik, saa man forstod, at Ordet Digter med uimodstaaelig Magt trængte sig frem paa Tungen af dem, med hvem han kom i Berøring, og det baade som Beundringsudbrud og som Skældsord, og han var i Scenen med Hans ikke langt fra at gøre Eibæk stor; saa myndigt spillede han. Men skønt han gav noget Rigt og Rundt og Helt, gengav han ikke Hostrups Student; thi Eibæk er ingen Helt. Han er simpelthen et godt Menneske, stilfærdig og sagtmodig.

Rigtigt klar fra Digterens Haand er Karakteren dog ikke. For det Første forstyrrer det, at Eibæk er Teolog, ikke fordi jeg vil benægte, at for en Snes Aar siden en ung Student af den nys beskrevne Støbning rimeligst vilde have været at finde blandt Teologerne, men fordi det ikke er i Egenskab af spirende Prædikant og Gejstlig, at Eibæk udøver saa stor en Virkning paa Skriverhans, men ved det rent Menneskelige, der er den sunde Kærne i hans Væsen. Her spores det, at Stykkets Digter vilde ende som Præst.

For det Andet forstyrrer det, at Eibæk er Sværmer, Romantiker, Digter eller hvad man vil kalde det. Det er et akademisk Digterfilisteri, at den dybt følende og alvorlige Natur ogsaa skal være den, der er digterisk anlagt. I ethvert Tilfælde frembyder

Rollen nu to Hanke: den poetiske Udvikling og den personlige Udvikling. Da Michael Wiehe havde gjort Eibæk til en poetisk Figur, laa det nær at fremdrage den modsatte Side. Fremstilleren har nøjedes med for Modsætningens Skyld at gøre Eibæk til en upoetisk Figur. At han i den afgørende Scene falder plat igennem, er ikke Alt. Det er ikke alene den Religiøse, han ikke kan spille; han kan heller ikke spille Sværmeren, ikke heller Elskeren, skønt han her er mindst uheldig, ja ikke engang Studenten. Hvor Rollen er betydelig, der er han mat, og hvor den er svag, der bliver den i hans Mund parodisk. I et Skuespil, som nødvendigvis maa forkorte og sammentrænge, finder man sig i, at en Forelskelse, hvorpaa al Livets Lykke siges at bero, opstaar og udfolder sig i et Øjeblik; men naar Eibæk nu efter Scenen med Hans udbryder: «Gud være lovet, man har dog Noget at leve for, selv om det jordiske Haab glipper», er man mere tilbøjelig til at le end til at blive rørt over denne Patos; man husker altfor vel, at dette jordiske Haab, som glipper, skal føres tilbage til Forelskelsen fra samme Eftermiddag. Fremstilleren kan ikke Andet end paa en pæn og sømmelig Maade fremstille en ung Mand i et godt siddende, omhyggeligt børstet Skrud, en Student saa ulig som muligt, der fører sig ulasteligt, har nette Manerer og aldrig synder mod Elegancens Forskrifter. Han driver det saa vidt, at man ikke engang kan være enig med Laura, naar hun siger til Eibæk: «Der er Noget ved Dem, jeg saa godt kan lide, De er slet ikke *lapset* eller satirisk.» Hvis Eibæk ikke er lapset, hvorfor bærer han da Handsker paa Spadsereturen i Haven om Aftenen, da hans Dame ikke engang har Handsker paa? Eller er han maaske kun forlegen? I saa Tilfælde tag Handskerne af og lad som De var hjemme! Men dersom De her for enhver Pris vil beholde dem paa, saa træk dem dog for Himmelens Skyld af ved Slutningen af Stykket! Det ser dog altfor besynderligt ud, at De af Assessoren modtager Lauras Haand i Deres uundgaaelige brune Handsker. Medmindre De maaske sover med Handsker eller tilfældigvis er født med Handsker paa, saa er her en Lejlighed til at tage dem af. De véd maaske, at en stor Konge, da det første Par Handsker bragtes ham til Dans, viste dem tilbage med de Ord: Jeg tager ikke paa en Dame som paa en Kanon. Spejl Dem i Ludvig den Fjortendes Eksempel, og be-

handl ikke i det lykkeligste Øjeblik af Deres Liv Deres Elskede som Kanon!*)

Det er en Selvfølge, at Interessen ved Stykkets Genoptagelse samler sig om Hr. Phisters Udførelse af Hovedrollen. Man er saa sjældent i nogen Kunstart Vidne til det, der ikke kunde være bedre og ikke burde være anderledes, at der er god Grund til at fremhæve det, naar det findes. Man kunde vel tænke sig en helt forskellig, ganske anderledes virkelighedstro Opfattelse; men den vilde aldrig stemme saadan overens med Stykkets Aand, og indenfor den Opfattelse, der her er lagt til Grund, er det højeste Mesterskab naaet. «Hvad skal der blive af dette Stykke og af saa mange andre, naar Phister engang trækker sig tilbage fra Scenen?» — det er det Spørgsmaal, som næppe En ikke opkaster, der gaar hjem fra Teatret efter at have set *Æventyr paa Fodrejsen*. Hvis er Skylden for at dette Udraab er haabløst? Der er i Kjøbenhavn en Skuespiller, som idetmindste endnu for nogle Aar siden havde kunnet spille disse Hostrupske Roller, Skriverhans i *Æventyret*, Kobbersmeden i *Genboerne*, hvilken Hr. Schneider i Parenthes aldrig har spillet godt, og flere andre lignende, fremfor Alt Peter Ravn, og som er den Eneste, der kunde gøre det. Det er Hr. Madsen ved Folketeatret. En Teaterbestyrelse bør dog ikke tænke paa det nærværende Øjeblik alene, men have idetmindste saa meget Fremsyn, som enhver Tilskuer har; alligevel har Teatret med Ligegyldighed set hans Talent gaa tilspilde paa et Sekundteaters Døgnrepertoire.

Kaste vi til Slutning fra Sonderingen af enkelte Figurer et Blik tilbage paa det hele Stykke, da er det, som det er, med sine smaa Svagheder, en Prydelse for vor Literatur. Man har Fornøjelse af at gaa det stærkt paa Klingen, fordi det er et Stykke, der kan taale mange Stød. Dets Handling er fuldendt afrundet som Helhed. Hvor fortrinligt det er komponeret, skønnes lettest af, med hvilket Mesterskab Alt er benyttet. Det er en Fejl, naar i et Drama Noget loves, som ikke bliver holdt. Naar vi i Ibsens *Peer Gynt* f. Eks. hører, at Kejserens Hest og Dragt er blevne stjaalne og at Tyven forfølges i alle Retninger. og saa ser Peer Gynt bemægtige sig Byttet, som de virkelige

*) Eibæks Rolle, der senere gik over i Hr. E. Poulsens dygtige Hænder, udførtes dengang af den ikke længe efter som udmærket Komiker anerkendte Hr. Wulf, der i denne Rolle debuterede paa det kgl. Teater.

Ransmænd i deres Skræk forlader, saa fordrer vi, venter vi, og venter med Rette, at Peer Gynt skal gribes som Tyv. Hos Hostrup er hver lille Enkelthed paa den sindrigste Maade benyttet; Alt kommer igen, Tyveriet af Stikkelsbærrene, Skriverhans's Skrivefærdighed, Alt lige indtil det uovertræffelige «Hr. Svale«. Men kraftigere og smukkere endnu end Handlingens Enhed virker Stemningens. Faa Stykker har en saadan poetisk Grundstemning som dette. Det er det sjællandske Sommerlandskabs Stemning, der er udbredt over det Hele, over den ensomtliggende Herregaard, over Studenternes Besøg og over Æventyret, der med lidt af en Røverhistories Spænding forener saa megen ægte Alvor og ægte Lystighed, og som munder ud i idyllisk Lykke.

---

4. Mester og Lærling

Det er ikke heldigt, naar den Stand, af hvilken et Medlem bliver gennemheglet i et Lystspil, kun tæller et meget begrænset Antal Personer. Allerede Holberg bemærker, at det ikke godt gaar an at latterliggøre et Eksemplar af en højere Rangklasse, der kun omfatter Faa, og nævner som Modsætning, om jeg husker rigtigt, Kammerraader, «af hvilke vi have nogenledes Forraad». Vi har ikke Forraad nok af Hovedstadsredaktører, til at Scenen kan holde sig i tilbørlig Afstand fra Livet, naar den bringer en Redaktør paa Brædderne. Derfor gjorde Stykket ogsaa Skandale, da det første Gang opførtes i Kasino. *Flyveposten* beskyldte Hostrup for den laveste Nedrighed: det var, sagde *Flyveposten*, dette Blad og ene dette, hvortil der i Stykket var sigtet; intet andet havde rost sig af sit Abonnentantal, i intet andet Blad havde staaet Ordene «*nolus volus*» og «*sat sapientia*». *Flyvepostens* Redaktør fandt, at Skandalen ikke godt kunde gaa videre, med mindre det skulde gaa ud over «Kone og Børn». Senere er en anden Redaktør bleven portræteret i samme Rolle, saa det ses, at Stykket har fristet til Spring ud over Kunstens Grænser. Desto mærkeligere er det, at dets Satire, nu seksten Aar efter at den blev nedskreven, ser ud, som var den rettet lige imod det nærværende Øjeblik; Stykket har staaet sin Prøve; det har bevist, at det ikke, som dets komisk-hidsige

Fjender i sin Tid beskyldte det for, var Døgnværk og Smædeskrift mod Enkeltmand. Det rammer sikkert nok til Højre og til Venstre. Mangler vi maaske nu disse Ræsonnementer: «Naar man for Fremtiden vil angribe mit Blad, saa peger jeg blot paa mit Abonnentantal. Det er et Slags Bevis for, at jeg ikke kan være ganske uden Værdi»? Kender vi maaske ikke Journalister, der vinder Mændene ved at studere «Folkets Smag» paa Kaféer, Konerne ved Bynyt og Skandale og de hulde Møer ved en slet og slibrig Roman? Eller tror man det fattes paa Kommentarer ud af Livet til denne Samtale: «Jeg siger f. Eks. til ham: Hør min gode Ven! De maa tjene mig i at lade være med dette herre, for ellers vil det virkelig ikke gaa godt med den Tragedie, De skriver paa». — «Men hvorfor det?» — «Jo, for saa rakker vi den dygtig ned i *Folkeviljen.*» — «Ja, hvis den er daarlig, men naar den nu er god?» — «Hvad gør det, naar vi siger. den er snavs!» Er der mon endnu den Dag i Dag nogen saa barnlig, at han ikke ser, med hvilken Frækhed man i den literære Kritik lovpriser sine Venner, nedrakker sine personlige Modstandere, og fra det Øjeblik af, da en fordums Antagonist ganske sagte gør sig behagelig og bliver Ven, skamløst udbasuner alt, hvad der kommer fra hans Pen, uden Hensyn til dets Svagheder, med samme Følgestrenghed, hvormed man flaaede ham tilforn uden Hensyn til hans Fortjenester? Hvem har havt Foden inde bag vort literære Livs Kulisser og har ikke skælvet af Væmmelse og Harme over visse Omslag i Stemning mod Personer, og i Omtale af Personer, foranledigede ved Frygten for en umyndig Kritiks Terrorisme og ved Fordelen af en nyttig Alliance! Men, som det hedder i *Mester og Lærling,* «Massen af Publikum staar virkelig paa samme Kulturtrin som denne Person og lader sig akkurat ligesaa let imponere». Sagen er, den store, barnlige Mængde tror ikke paa Slyngler. Det er et smerteligt Øjeblik i den Enkeltes Liv, det, i hvilket han faar Øjnene op og Troen ihænde. Størsteparten af Menneskene kommer aldrig saa vidt at de faar Salven fat, der gør Aage seende; disse udgør Staben af de velsignet enfoldige, lange Børn, uden Børns varme Følelse og Børns friske Blik. Deres Lunkenhed beskytter dem mod at lære Hadets og Foragtens Følelser at kende; de har aldrig troet paa det Gode, som Barnet tror derpaa, som man i Middelalderen troede paa et Dogme; de har aldrig kendt den ubetingede Ærefrygt for det Store, som hen-

river Ynglingen og den unge Pige; de har ikke havt Begejstringen, før de fik Kritiken. Derfor kommer det Slag, der vækker denne i dem, ikke overvældende med pludselig og styrkende Magt, men de vedbliver fra først til sidst at hjælpe sig med en blind Tro og en skæv Kritik. Ved Siden af disse staar de mindre barnlige og mere udviklede, der gerne vilde være med, meget gerne vilde foragte en lille Smule og inderligt gerne vilde begejstres, men som ikke kan komme an, fordi deres hele Leven er et Liv paa anden Haand. Her blomstrer Jammerligheden, der er for sløv til at faa et Indtryk og for usikker til at turde fælde en Dom: Mennesker, der intet Skønhedsindtryk modtager hverken af Livet eller af Kunsten uden paa en Andens Autoritet, Mennesker, der lever ved Siden af udmærkede Væsener uden Øje for deres Sjældenhed, indtil en Trediemand, der tør staa ved sit Indtryk, slaar Dommen fast. Iblandt Væsener af denne Art er det at Aage skyder op fra Ellegaard, pludseligt befindende sig midt imellem Slynglen og Digterpjalten, midt imellem sin Antipode og sin Karikatur; Baggrunden for ham danner Justitsraadens karakterløse Fejghed og Fru Bøgedals karakterløse Løgn.

Stykkets Grundtanke er frisk og prægtig, Figurerne alle som en ypperligt anlagte; Samtalerne i alle de komiske Partier underholdende; men Stykkets Plan er maadelig. Det er et poetisk Misgreb at gøre Ellefolkene fra naturlige til moralske Magter og give dem en Rolle som Korets i den gamle Tragedie, og det er et dramatisk Misgreb at lade dem trave rundt i en Have paa Strandvejen henad Aftenskumringen. Det er Synd mod Naturpoesien i Sagnene om Ellefolk og Højfolk at lade dem formere en Slags hemmelig Ret og optræde som Lynchjustitsens Haandlangere, og det er Synd mod Komediens Aand, til Slutning at glemme det Komiske for det Moralske. Hostrup har tydeligt nok ikke kunnet rede den Knude, han har knyttet, ud fra hinanden; han har endt med at opgive Ævred, køre Spøgen fast i det højere Vanvid og saa i en Fart sætte Punktum. Men dette Punktum burde være kommet før. Stykket kunde nøjes med tre Akter istedenfor fem.

SØREN KIERKEGAARD

EN KRITISK FREMSTILLING I GRUNDRIDS

(1877)

Was Tarquinius Superbus in seinem Garten mit den Mohnköpfen sprach, verstand der Sohn, aber nicht der Bote.

Hamann-Kierkegaard

Min tidligste Erindring om Kierkegaard er den, at naar jeg som Barn ikke trak mine Benklæder omhyggeligt og ligeligt ned over de dengang brugelige lange Støvleskafter, sagde Barnepigen advarende til mig: Søren Kierkegaard! Saaledes hørte jeg første Gang det Navn nævne, der samtidigt ringede saa stærkt for de Voksnes Øren. Karikaturtegningerne i *Corsaren* havde gjort Kierkegaards Ben bekendte i Krese, hvor hans Geni ikke var naaet hen. Hans Benklæder havde hos os opnaaet en lige saa stor Navnkundighed som i Frankrig en halv Snes Aar tidligere Théophile Gautiers røde Vest.

Den mærkværdige Mand var kendt i København som en Gade-Original. Ydersiden af hans Liv var sær og ensformig. Man kunde møde ham i den tidlige Morgenstund paa de afsides Stier langs Stadsgraven, til hvilken han humoristisk nok havde løst Fisketegn for uforstyrret at kunne tænke og komponere. Han har i *Gentagelsen* skildret slige Vandringer i den klamme Morgentaage, i det duggede Græs, paa den Tid, da den kolde Gysen, der bebuder Solopgangen, gaar gennem Naturen. Man kunde se ham køre ene i sin lejede Wienervogn i flyvende Fart hen ad Nordsjællands Landeveje eller i langsomt Trav gennem Nordsjællands Skove paa en af hine hyppige Køreture, der mindst optog en Dag, ofte flere, og af hvilke han foretog et Par hver Vintermaaned og om Sommeren maanedlig seks eller syv. Han gæstede vekselvis Kongelunden paa Amager eller Lyngby, Frederiksborg, Fredensborg, Hørsholm, Roskilde. Han opsøgte i Gribskov sin kære Ottevejskrog, hvis Navn allerede havde noget Tiltrækkende for ham, den Indesluttede, hvem Alle kendte og tiltalte,

ved den Modsigelse, der laa i, at et Sammenstød af otte Veje sagdes at danne en Krog. Han satte sig her, og det var ham som var et helt Folkefærd vandret ud ad de otte Veje og havde kun glemt En; som havde de otte Veje ført alle Mennesker bort fra ham for kun at bringe ham hans egne Tanker tilbage. Han, der havde saa vanskeligt ved at glemme sig selv, aldrig kunde fortabe sig helt i Naturen, hvis Studium han ringeagtede, aldrig i Historien, som han med sit udpræget filosofiske Anlæg manglede Sansen for, neppe nok i Musiken, i hvilken han kun opsøgte sine egne Idealer, holdt af selv her i Ensomheden at føle sig som Midtpunkt.

En anden Dag kunde man paa Østergade ved Middagstid mellem 2 og 4 i Sværmen følge den spinkle og tynde Skikkelse med det ludende Hoved, med Paraplyen under Armen, der næsten ufravigeligt var at finde her paa det saakaldte «Strøg», der er den mellemfine Verdens Corso i Kjøbenhavn. Han hilste hvert Øjeblik, saas i Samtale saa med En, saa med en Anden, hørte en enkelt Gang en lille Gadedreng raabe Enten-Eller efter sig, indlod sig med Kreti og Pleti, ligesaa tilgængelig for Enhver her paa Gaden som utilgængelig i sit Hjem, her ligesaa ødsel med sin Person som ellers nidkær over den, her tilsyneladende ruttende med sin Tid ligesom til Vederlag for, at han altid haardnakket lod sig negte hjemme.

Men gik man saa en Vinteraften forbi hans Hus og faldt Blikket paa den lange Række af oplyste Vinduer, der gav det Stokværk, han beboede, et Udseende, som var det illumineret, da anede eller skimtede man en Række smukt møblerede, alle opvarmede Værelser, i hvilke den sære Tænker gik frem og tilbage under en Stilhed, som kun afbrødes ved Pennens Kradsen paa Papiret, naar han standsede for at nedskrive et Indfald i sit Haandskrift eller en Bemærkning i sin Dagbog; thi i alle Værelserne laa Pen, Papir og Blæk.

Saaledes levede han: spaserende, kørende, samtalende og fremfor Alt skrivende, altid skrivende. Han var flittig som Faa, og al hans Flid bestod i at skrive. Han talte ikke alene med sin Samtid, men med sig selv ved Hjælp af sin Pen. I faa Menneskeliv har Blækket spillet saa stor en Rolle. Han har efterladt sig omtrent 30 trykte Bind, der tilsammen næsten udgør (hvad han kaldte dem) en Literatur i Literaturen, og lige saa mange Bind store Dagbøger i Haandskrift, og næsten alt dette

er skrevet i Løbet af hans tolv sidste Aar. Saaledes, saa sært og ensformigt, tog Ydersiden sig ud af et af de indvortes mest bevægede Liv, der nogensinde er ført i Danmark.

I

Da i Aaret 1813 den rige Hosekræmmer Michael Kierkegaard paa Nytorv i Kjøbenhavn var 57 Aar gammel og hans anden Hustru Anne (f. Lund), hans forrige Tjenestepige, 45 Aar, fik dette Ægtepar sit syvende Barn, en Søn ved Navn Søren. Sammenlægger man Forældrenes Alder, faar man det ærværdige Tal 102, et Tal saa stort, at mange Gange to Par unge Forældre, naar de sammenlægger deres Aar, ikke naaer til saa højt et Antal.

Søren Kierkegaard var gamle Forældres Barn; han fødtes gammel, han voksede op som et gammelklogt Barn, der saa tidligt begyndte at gruble især over sig selv, at det i hans senere Liv forekom ham, som havde han hverken været Barn eller Yngling, det vil sige hverken ubevidst eller sorgløs. «Min Ulykke var,» siger han med en af de spændte Vendinger, han ynder, «saa godt som fra Fødselen og fuldstændiggjort ved Opdragelsen den: ikke at være Menneske.» (*Synsp. f. min Forfvirks.* S. 62.) Han mener dermed, at han var Aand, et meget fordringsfuldt og altfor omfattende Udtryk til at udsige noget Bestemmende om en Enkelt. Vist er det imidlertid, at den, der brugte det om sig, kom til Verden med tungt Blod og tungt Sind; i gamle barbariske Tider havde man maaske antaget et saa lidet barnligt Barn for en Skifting, Troldene havde lagt i Vuggen.

Han opsøger selv Sprogets yderligstgaaende Ord for at skildre sin oprindelige Tilstand. Han var efter sit eget Udsagn (*Efterl. Pap.* I. 424) «spæd, spinkel og svag, næsten i enhver Henseende nægtet Betingelserne for ogsaa at kunne gælde for et helt Menneske, sammenlignet med Andre, tungsindig, sjælesyg, paa mangfoldig Maade dybt og endeligt forulykket.» Et saadant stakkels Troldebarn leger ikke som andre Børn, er aldrig glad eller lystigt; det ser paa En med store, kloge, medlidenhedsvækkende Øjne, fordi det som Kierkegaard «sukker under en oprindelig Uensartethed med denne Tilværelse». Det er straks fra den spæde Alder af sindrigt og vil i Taushed forarbejde mangt et

sjældent Vaaben eller Smykke, men man tirre det ikke, det er drilsk af Natur, spotsk i sine Svar, bidende vittigt, naar det ægges. Det har en Sjæl uden Sol, det lever et Liv uden Foraar; men det ser skarpt og det evner Meget.

Den stakkels Sildefødning var ikke blot vanfør, men syg, meget syg. 33 Aar gammel betegner han sig selv som fra sin tidligste Tid fortæret af en «til Afsindighed grænsende Lidelse», der maatte have sin Grund i et Misforhold mellem Legeme og Sjæl. (*Efterl. Pap.* II. 431.) Denne Lidelse, som han med sin bibelske Udtryksmaade kalder sin «Pæl i Kødet», var det, som affødte det rugende Tungsind, hvis Taager indhyllede hele hans Opvækst. Men ud af disse Taager blinkede den drilske Ironis og Vittigheds Lyn. Han havde den Art Vid, som, om end i langt ringere Grad, gerne findes hos Pukkelryggede, hos Hofnarre eller andre svage og jævnligt forulempede Væsener, der lider under et uhelbredeligt Tungsind; kun at dette Vid hos ham altid tjente Ideer, var behersket, gennemsigtigt, genialt, selv hvor det ytrede sig i en Haan saa skærende, at Verden neppe siden Swifts Tid havde hørt Magen. I Drengeaarene aabenbarede dette Vid sig som ungdommelig Kaadhed. Et Par Anekdoter fra Skoletiden betegner dets Art. Den danske Lærer Hr. Storck havde forlovet sig, og den udvalgte Genstand hed Charlotte Lund. Der skulde skrives en dansk Stil over et selvvalgt Æmne og Kierkegaard skrev nu *Charlottelund, Rejsen dertil og Fornøjelserne der*, med Hentydninger til Forlovelsen og Navnet. Den tyske Lærer, Hr. Mathiesen, var saa svag, at Drengene tillod sig Alt i hans Timer. En Dag gik de saa vidt, at de holdt fuldstændigt Maaltid i Klassen med dækket Bord, Smørrebrød og Øl, gik omkring og bød hinanden Velbekomme. Hr. Mathiesen vilde i sin Fortvivlelse klage til Bestyreren, da Drengede omringede ham og bad ham at blive. Søren Kierkegaard alene blev siddende paa sin Plads og sagde kun: «Vil De saa ogsaa sige Professoren, at saadan har vi det altid i Deres Timer.» Læreren blev.

II

Det var fra Faderen, at Kierkegaard arvede baade sit Tungsind, sit Vid og sine Evner. Moderen, hvem han først mistede i sit 22de Aar, nævner han mærkeligt nok aldrig med et Ord.

Begge Forældrene var jyske Bønder. Michael Kierkegaard havde i sin Barndom maattet ernære sig ved som «Hjorddreng» at vogte Faar paa de jyske Heder. Han led her legemligt Ondt og sjælelig Mangel: her var hverken Læ eller Ly eller Skygge eller Træer eller Mennesker, kun en tom Flade og de umælende Dyr. Saaledes fyldtes hans Sind med den Sorg og det Savn, der afspejler sig i vore Folkevisers Vemod, saaledes indsugede hans Sjæl al Hedens stumme Mekankoli. Han fortabte sig i de Grublerier og Drømmesyner, der opstaar hos den, der kun omgaas sig selv.

Det er — paa anden Haand — et Minde om de jyske Heders Ensomhed, Ensformighed og Tungsind, der slaar os imøde fra Kierkegaards Skrifter. Heden er deres Naturbaggrund, den tungtlidenskabelige Bondereligiøsitet, som avledes i Faderens Sjæl under Forladtheden derude, er deres aandelige Forudsætning.

Men allerede 12 Aar gammel kom Faderen til Kjøbenhavn, blev snart en stor Hosekræmmer, en stor Urtekræmmer, efter Datidens Vilkaar en meget holden Mand. Man véd, at den religiøse Opvakthed hos den jyske Bonde ikke udelukker en betydelig Fiffighed i Handel, en vis solid Nærighed og Paaholdenhed overfor det Fortjente. Det var ogsaa Tilfældet her. Dag ud, Dag ind stod den gamle, graahaarede, altid nøjeseende Hosekræmmer i sin Bod, iført sin gule Frakke, sine Fløjls-Knæbukser, sine pertentligt blanke Spændesko eller ungarske Støvler med Kvast og lagde Daler paa Daler. En lille Pisk i Nakken gav ham et endnu mere gammeldags og Jeronimus-agtigt Udseende. Han var en loyal Mand, som ærede Kong Frederik d. 6te, Landets Fader, der som Kronprins havde givet ham Bevilling til skønt Hosekræmmer at handle ikke blot med kinesiske og ostindiske Artikler, men ogsaa «med de fra Vore Vestindiske Eylande kommende Vahrer, saasom Sukkere, raffinerede og uraffinerede, Sirup og Kaffebønner, og samme i store og smaa Partier til Alle og Enhver udsælge». Han var en from Mand, som næsten altid levede i sit tarvelige Hjem, som sad paa sin Træstol ved det lille hvidmalede Bord og læste i sin Postil og sine Testamenter, gik i Kirke uanfægtet af Tidens Rationalisme og hørte Mynster med Opbyggelse og Andagt. Han var èn streng Mand, som lod sine Døtre gaa paa Torvet og gøre Indkøb til Huset, barhovedede med et strikket Sjal knyttet paa Ryggen, som lod dem børste Brødrenes Tøj og gøre Huset istand, da der ikke blev holdt Tjenestepige, og som, selv da hans Sønner var

blevne Studenter, sjældent eller aldrig gav dem Penge til Smaafornødenheder. Kort sagt: han saa' op til Kongen, højagtede Gejstligheden og ærede Politiet. I sit Hjem var han et Stykke af en Hustyran og Faderens brede Ryg stillede sig længe hindrende mellem Søren og Verden.

Det lader sig neppe nægte: der slaar os et Pust fra Hosekræmmerbutikens indelukkede Luft imøde fra Kierkegaards Skrifter, der med al deres Dybde, Skarpsindighed og Varme har en saa snever aandelig Synskres. Det er — i andet Led — den med al sin Begavelse uselvstændige, lige akkurat fra Træhesten frigjorte Almuesmands sky Ærefrygt for det hele overjordiske og jordiske Politi, der møder os i den overdrevne og anstrengte Ærbødighed for Konge og Kancelli, Cencorer og Ministre, Ekscellencer og Bisper, af hvilken Kierkegaard næsten hele sit Liv igennem gør Profession.

Dog hin gamle ærværdige Jeronimus var trods sit regelrette og prosaiske Forretnings-Ydre en Fantast, en Dialektiker og en paa Randen af Sindssyge svævende Hypokondrist. Hjemmet blev herved for Sønnen ligesaa ængstende som uhyggeligt tiltrækkende. Adspredelser var der ingen af. Men naar Søren bad om Tilladelse til at gaa ud og som oftest fik et Afslag, tog Faderen ham ved Haanden og foreslog ham til Gengæld en Spaseretur op og ned ad Gulvet, hvorhen han vilde, til Frederiksberg eller ud ad Strandvejen*). Da fortalte Faderen Alt, hvad de saa'. De hilste paa de Forbigaaende; Vognene larmede dem forbi og overdøvede Faderens Stemme. Kagekonens Frugter havde aldrig set saa indbydende ud. Faderen fortalte Alt saa nøjagtigt og saa levende, at Søren efter en halv Times Forløb var mere træt og overvældet end af en virkelig Tur. Snart lærte han den Gamle Kunsten af, og de samtalede paa den forstilte Vandring; de overbød hinanden, de kappedes i Opfindelse og i at gøre hinanden opmærksomme paa, hvad der mødte dem paa Vejen. (*Eft. Pap.* II. 81).

Naar man hører derom, tror man at opleve en Scene af Schacks *Fantasterne*. — Det er neppe muligt paa en mere unaturlig Maade at berøve et ypperligt udrustet Barn Virkeligheds-

*) Smlgn. Novellen *Efterl. Pap.* II. 78. Disse Træk var mig bekendte, før hine Papirer kom ud, da Kierkegaard til afdøde Prof. Brøchner havde fortalt dem som Virkelighedstræk fra hans egen Barndom.

sansen og indprente det Drømmesyge og Fantasteri. Ingen vil sikkert efter at have hørt et saadant enkelt lille Træk undre sig over det Blodløse, det Hjærnespindsagtige i Kierkegaards selv nok saa genialt opfundne digtede Personligheder som Johannes Forføreren eller Frater Taciturnus's Quidam. Hans Fantasi var og blev en Stueluftsplante.

Der er andre store Mænd end Kierkegaard, hvis Opdragelse syntes anlagt paa at tilintetgøre Barnet i dem. Der er en anden af vort Aarhundredes store Mænd, hvis Fader ligeledes udøvede en overvældende Indflydelse paa Sønnen lige fra de spædeste Aar. Jeg tænker paa Stuart Mill. Men hvilken Forskel paa hine lærerige Spasereture, som Mill mellem sit fjerde og sit syvende Aar daglig foretog ved sin Faders Haand, Ture, om hvilke han selv fortæller, at hans tidligste Erindringer om grønne Marker og vilde Blomster blander sig med Erindringen om dem — og disse uhyggelige Vandringer op og ned ad et Stuegulv, under hvilke Fader og Søn som to gamle Børn foregøglede hinanden, at de saa' virkelige Naturomgivelser og optog Indtryk fra en Omverden. Den unge Mill maatte paa hine Morgenture give sin Fader Beretninger om sin Læsning, og med Varme fortalte den lille, højhjertede Dreng om Malteserriddernes tapre Forsvar mod Tyrkerne eller de oprørske nederlandske Provinsers Kamp mod det spanske Tyranni — den stakkels lille Hosekræmmersøn havde ingen Fader, hvis Hjærne omspændte sin Samtids hele Viden, ingen Fader, der kunde lægge al Datidens Videnskab til Rette for Sønnen og vække hans Sans for Ret, for Historie og Natur; han gengav derfor Intet, hans egen overophidsede Hjærne frembragte de blodløse Skygger, han lod glide Faderens Øjne forbi.

Foruden at være en Fantast var den Gamle en Dialektiker, udstyret med en hos en udannet Mand aldeles ualmindelig Disputerefærdighed. Den formelle Tænkevirtuositet, der skulde fremtræde saa blændende hos Sønnen, synes allerede at have været anlagt hos ham. Han maa have besiddet noget af en Erasmus Montanus's Evne til at bevise hvadsomhelst og vende op og ned paa Alt, noget af den Begavelse, der ikke sjældent findes hos vore Politikere af Bondestanden (man tænke paa I. A. Hansen) til med en vis ætsende Skarpsindighed at sønderdele et Spørgsmaal og tage dets enkelte Sider for sig til stykkevis og overlegen Behandling. Men langtfra at være selvtilfreds med sine fremragende Evner var han sygeligt nedslaaet, led især i sine senere

Aar under Følelsen af Intet at due til og kunde komme frem med Udbrud, der viste, at han til sine Tider følte sig som den Elendigste af Alle. (*Eft. Pap.* II. 127.) Saaledes omtrent tænker jeg mig, at en eller anden af Cromwells Soldater, en eller anden Jeroboam-Lev-for-at-opstaa eller Pimpleton-Gud-være-med-os har klaget sig i de Timer, da Naaden var svag i ham. Medens den forholdsvis lykkelige unge Mill ved sin Faders Haand førtes ind i Videnskaber, som der vel udfordredes en Mands Aandskraft til at magte, men dog i Videnskaber, indviede denne mørke og fantastiske Puritaner af Almuesklassen sit stakkels Barn i alle de Angster og Bekymringer, hvormed den kristelige Rettroenhed, forkyndt af en i Skrupler og Anfægtelser henlevende udannet Mand, kan omspænde et barnligt Sind. I *Synspunktet for min Forfattervirksomhed* S. 59 hedder det: «Som Barn blev jeg strengt og alvorligt opdraget i Kristendommen, menneskelig talt afsindigt opdraget: allerede i den tidligste Barndom havde jeg forløftet mig paa Indtryk, som den tungsindige Olding, der havde lagt dem paa mig, selv segnede under — et Barn afsindigt paaklædt til at være en tungsindig Olding.» Hvem kan da undre sig over, at der kom Øjeblikke, i hvilke den Gamle stod stille foran Sønnen, sørgmodigt betragtede ham og sagde hine Ord, der aldrig gik Kierkegaard af Minde og som har fundet deres Plads i Dagbogen *Skyldig-Ikkeskyldig* i *Stadier paa Livets Vej*: «Stakkels Barn! Du gaar i en stille Fortvivlelse.» (*Eft. Pap.* II. 68, *Stadier*, 2den Udg. 179.) Fader og Søn synes hver for sig at have gjort sig selv ansvarlig for den andens Tungsind; Sønnen frygtede for, at Faderen sørgede over ham og omvendt. Men under alt dette opelskedes i Barnets Sind en Følelse, der snart blev den fremherskende hos ham: Pieteten, den tungsindige Pietet.

III

I Hjemmet lærte Drengen fremfor Alt at lyde, at fantasere og at disputere. Her lærte han, tvungen ind i den kristelige Rettroenhed som i et Kloster, at bede, at kræve sig selv til Regnskab, at krybe sammen i Frygt og Bæven, og uundgaaeligt var det, at en saa opvakt Aand mangen Gang maatte kaste attraaende Blikke over Klostermuren og hengive sig til Længsler og Ønsker, som de avles i et Kloster. I Skolen lærte det geniale

Barn ny Underkastelse og Lydighed, nødtvungent Selvforsvar og paatvungen Forstillelse.

Naar Drengen fra hint underjordiske Hjem dukkede op mellem Kammeraterne i Skolerne, maatte han nødvendigvis bære et usædvanligt og lyssky Præg. Hans Væsen var stille, hans Gang var lydløs. Han talte aldrig om sit Hjem, førte aldrig nogen Kammerat derind. Hans plumpe og grove Dragt, der altid var ens (kortskødet Trøje, Sko og Uldstrømper), skaffede ham det fortræffeligt malende Navn: Kordrengen. Han var altfor svag og spinkel til at have Tilbøjelighed til legemlig Idræt. Han var for gammel og for frygtsom til at deltage i de andre Drenges Lege og Slagsmaal. Slog En efter ham, løb han altid sin Vej; men var han tirret til det Yderste, da hævnede han sig paa de lange, sværlemmede Drenge, selv med Fare for at faa mange Prygl, som Loke hævner sig paa Guderne ved Ægirs Gæstebud. Hans Vaaben var den legemligt Svages: bidende Vittighed, snærtende Spot, blodig Ironi, der bragte Latteren over hans Modstanders Hoved — de Vaaben, som hele hans Liv igennem forblev hans. Ingen af hans Meddisciple anede Geniet i ham. Jeg har en af hans egne Klassekammeraters Ord derfor. Han tav nemlig med hvad der sysselsatte ham, ja tyede næsten uvilkaarligt til Forstillelse for at skjule sit tidlige Tungsind. Han tiltroede sig selv en ganske overordenlig Evne til i denne Henseende at bedrage, til at bibringe sine Omgivelser den Mening, at han var fuld af Munterhed og Livslyst, medens han i Virkeligheden følte sig ensom og uforstaaet. Han har sikkert anslaaet sin Færdighed for højt, hvor meget han end kan have havt Viljen til at skuffe. Stolt som han var, følte han, at han fra det Øjeblik af, da han vilde aabne sit Indre, var udset til et Offer for Medlidenheden, «en sød Lugt i dens Næse» (som det hedder i *Frygt og Bæven*), og denne Tanke kunde han ikke udholde. Han greb da til Forstillelse og Bedrag som Nødværge, greb dertil med alt det Hang, der var i ham til at fordoble sit Væsen, og man fejler neppe, naar man her søger Spiren til den dybt indgroede Forkærlighed for Vildleden, Selvfordobling og Skjulthed, der kan forfølges gennem hele hans Forfattervirksomhed. Der gives en Art almenmenneskelig Jesuitisme, som man bør vogte sig for altfor hastigt at fordømme og hvilken Ingen undgaar, der som Kierkegaard tror paa Tilladeligheden af en foreløbig Dølgen af Sandheden for Øjemedets Skyld («en teologisk

Suspension af det Etiske»). Der spores nogle Glimt af en saadan Jesuitisme meget tidligt allerede i Kierkegaards Liv. Han var — med sine Anlæg til Ærefrygtens ubetingede Underkastelse, med sin dybt i Sindelaget grundende Tilbøjelighed til at lade det Religiøse gennembryde den almindelige sædelige Livskres — en født Jesuit, en protestantisk Jesuit, der var sin egen Pave, men som aldrig egenlig tvivlede paa at Hensigten helligede Midlet, naar det gjaldt de højeste Formaal, det vil sige hans.

Idet nu den unge Skoledreng gik frem og tilbage mellem Hjemmet og Skolen, ombyttede han i Virkeligheden kun ét Tyranni med et andet. Skolen styredes nemlig af den i sin Tid bekendte Rektor Michael Nielsen, en dygtig og yderst aarvaagen, men indskrænket Skolemand af gammel Støbning, for hvem den latinske Grammatik var den humane Dannelses eneste Grundlag. Han lærte sine Elever «at lystre, at tie til den blodigste Uret og at skrive latinsk Stil». Følgelig blev han for Kierkegaard et Ideal. Hvilken Ulykke for et ungt Geni som Kierkegaard at komme fra hin Fader til denne Mand, til hvem han allerede ved Hjemmets Opdragelse kun var altfor forberedt! Han var hjemme allerede optugtet til Lydighed og Respekt; dobbelt Respekt og dobbelt Lydighed forlangtes af Rektor. Han synes ved sin samvittighedsfulde, om end ikke meget frivillige Flid at være bleven en af Professorens Yndlinge. Men rigtignok synes han for at holde sig i denne Gunst stundom at have grebet til Midler, som mindre lydige, mindre regelrette Drenge mange Gange forsmaar, han var bekendt som en Mester i den Kunst at bedrage Læreren ved at læse under Bordet, naar han var daarligt forberedt.

Der er for mig ingen Tvivl om, at Assessor Wilhelms Udtalelser om sin Skoletid i *Enten-Eller* (2den Udg. II. 188) beror paa Kierkegaards egne Erindringer. «Jeg kom mellem de andre Drenge, hørte dem med Forundring klage over deres Lærer, saa' det Vidunderlige ske, at en Discipel blev taget ud af Skolen, fordi han ikke kunde komme ud af det med Læreren. Havde jeg ikke fra tidligere Tid været saa dybt paavirket, havde maaske en saadan Begivenhed virket skadeligt paa mig. Nu var dette ikke Tilfældet. Jeg vidste, det var min Opgave at gaa i Skole, i den Skole, jeg engang var sat i; om saa Alt blev forandret, dette kunde ikke forandres. Det var ikke blot Frygt for min Faders Alvor, der bibragte mig denne Forestilling, men det var

det ophøjede Indtryk af hvad der var et Menneskes Pligt. Om min Fader var død, om jeg var bleven sat under en Andens Opsigt, hvem jeg kunde have bevæget til at tage mig ud af Skolen, jeg havde aldrig vovet det eller ret villet det; det vilde have været mig, som om min Faders Skygge skulde kommet og fulgt mig i Skole; thi atter her havde jeg faaet et underligt Indtryk af, hvad der var min Pligt, saa at ingen Tid vilde have udslettet Erindringen om, at jeg havde krænket hans Vilje .... Vi læste i min Tid latinsk Grammatik med et Fynd og Klem, som man i vor Tid ikke kender. Ved denne Undervisning fik jeg et Indtryk, som paa en anden Maade virkede ensartet hermed paa min Sjæl. Forsaavidt jeg tør tiltro mig Evne til at betragte Noget filosofisk, da skylder jeg det dette Barndommens Indtryk. Den ubetingede Respekt, med hvilken jeg betragtede Reglen, den Ærbødighed, jeg nærede for den, den Foragt, med hvilken jeg skuede ned paa det kummerlige Liv, Undtagelsen fristede, den i mine Øjne retfærdige Maade, paa hvilken denne blev forfulgt i min Stilebog og altid brændemærket, hvad er dette andet end den Distinktion, der ligger til Grund for enhver filosofisk Betragtning!»

For den, der selv i mange Maader var skabt til Undtagelse, kan en saadan tidlig indpodet Ærefrygt for Reglen synes en ypperlig Ballast paa Rejsen igennem Livet; men denne Ballast var for tung, den optog for megen Plads og den hæmmede Skibets frie Bevægelse meget mere end den sikrede det imod Kæntring. Man tænke sig Kierkegaard opdraget i en af Datidens bedste engelske Skoler, i hvilken der frededes om Individets Selvstændighed, i hvilken ingen Lakaj-Dyd blev fordret eller æret, og der havde været en Slags Haab om at hint første Tryk i Hjemmet havde kunnet rettes. Nu steg hin Underkastelses- og Underdanigheds-Aand i Drengen uden Modvægt til en beklagelig Højde*). Den havde ganske vist altid et Hensyn til det Ideale

---

*) Med Hensyn til Skoleopdragelsens moralske (ikke dens fri intellektuelle) Principer stod Danmark da og staar endnu ganske paa tysk Grund. Vi burde lægge os Herbert Spencers Udtalelser herom paa Hjerte: «Den uafhængige engelske Dreng er Fader til den uafhængige engelske Mand, og uden hin kan denne ikke blive til. Tyske Lærere siger, at de hellere vil regere et Dusin tyske Drenge end én engelsk Dreng. Skulde vi derfor ønske, at vore Drenge havde de tyske Drenges Bøjelighed, og derfor ogsaa senere hen de voksne Tyskeres Underdanighed og politiske

eller dog til det, der for ham stod som idealt, men selv Vassal- eller Hofmands-Ærefrygten savner jo ikke sin Idealitet. Som voksen Mand lader han en af sine Pseudonymer sige: Sandelig, jeg har aldrig ønsket at være Napoleon, men vel at være en af de to Kammerherrer, der slog Fløjdøren op for ham, bukkede dybt og sagde: «Kejseren!» (Johannes Climacus: *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift.*) Han var altfor aandigt, altfor sværmerisk anlagt til at han nogensinde kunde blive et plat underdanigt Menneske. Selv hvor han i sit senere Liv paa det Undersaatliges Vegne taler det Slettes Sag, som hvor han skriver til sin Broder Peter, der som Præst havde negtet sin Foresatte, Biskop Mynster, Lydighed overfor et umoralsk og uberettiget Forlangende, i den Hensigt at bevæge ham til at give efter — selv der er det en højere Idé, som leder ham, skøndt den leder ham vildt. Det gør unegtelig et pinligt Indtryk at se Søren Kierkegaard henstille til sin Broder, der ikke kan overvinde sig til at døbe Baptistbørn med Vold, om det ikke var bedre at forvandle sig til en slet og ret Embedsmand, slet og ret Lydigheds-Maskine*). Men allerede ved den tidligste Opdragelse i Hjemmet og Skolen var alle hans sjældne Anlæg til Dyder, Sværmeriet, Begejstringen, førte paa Vildspor; Intet deraf blev stillet i Frihedens Tjeneste, Alt i den kritikløse Respekts, og saaledes udfoldede han i vore Dage en Række af umoderne, rent feudale Dyder, en Vassals ydmyge Troskab, en Munks Askese, en Skolastikers Færdighed i at benytte sin hele Viden til Forsvar for udenfra givne Dogmer og Trosbud.

Den værste Følge af Underdanighedsaanden er imidlertid Hovmodsaanden. De to er Tvillingbrødre. Hvem der med store Evner mangler den Gave at optræde med Holdning, at hævde sig uden mange Buk, trøster sig ved i sit stille Sind at føle sig desmere. Kierkegaard manglede hele sit Liv igennem hin sikre Holdning overfor Foresatte, som Mænd med ringere Selvfølelse end han hyppigt nok har besiddet. Man se f. Eks. hvilke Krum-

---

Trældom? Eller skal vi ikke hellere finde os i de Følelser hos vore Drenge, som gør dem til frie Mænd, og saa forandre vore Metoder i Overensstemmelse dermed?» (*Om Opdragelse*, dansk Overs. 116.)

*) Det hedder i dette Brev (*Eftl. Pap.* I. 351): Jeg for mit Vedkommende er aldrig gladere end naar En vil befale, især naar det er en virkelig Foresat; thi jeg anser det altid for lettere at være den Lydende end den Befalende.

spring han gør for at undgaa personligt Sammentræf med sin Velynder Christian d. 8de, og hvorledes han begrunder sit Afslag (Brevet til P. D. Ibsen, *Eftl. Pap.* II. 175). «Dersom jeg kunde skrive Kongen til,» siger han her, «det var Noget for mig. Men Ulykken er, det er ikke Noget for ham, thi hvor skal han faa Tid til at læse Sligt. Jeg er, som hvis en Husmoder vidste, hun kunde lave den kosteligste Pandekage, men hun havde ingen Tallerken til at bære den frem paa: min Aand er god nok, men jeg mangler Legemets Tallerken.» Den Blanding af Ydmyghed og Selvtilfredshed, som skimtes bag denne den voksne Mands tilsyneladende Humor, var allerede forberedt i Barnets Sind. Der udvikledes hos den geniale Dreng en uhyre Selvfølelse, han begyndte tidligt at anse sig selv for den mest begavede blandt alle Yngre i Landet; ja kan man stole paa hans egne dristige Ytringer, da er det overhovedet «aldrig nogensinde faldet ham ind, at der levede det Menneske, som var, eller samtidigen skulde fødes det Menneske, som blev hans Overmand.» (*Synsp. f. min Forfvirks.* S. 60.) Den sande Værdighed har hverken hin Ydmyghed eller denne sammenlignende Stolthed.

IV

Han blev Yngling, blev Student, traadte ud i Verden som en rig Mands højtbegavede Søn, kom til Universitetet i Kjøbenhavn og gav sig, som det efter en saadan Opdragelse var at vente, til at studere Teologi, et Studium, der ikke var egnet til at nedbryde den Autoritetstro hos ham, hvortil Spirerne var lagte. Den unge Plante føres ind i det ene ugunstige Luftlag efter det andet. Og ikke blot at Kierkegaard blev Teolog, men han levede hele sit Liv igennem i en fuldstændig teologisk og teologiseret Dunstkres; mindst de tre Fjerdedele af hans nærmere Bekendte synes at have været Teologer, Kapellaner, Præster, Bisper, Gejstlige af alle Grader.

Havde Kierkegaard nu ikke været saa særegent anlagt, vilde han sikkert have kunnet studere Teologi uden nogen synderlig Skade. Dette Studiums højst tvivlsomme Videnskabelighed, den almindelige aandelige Nysgerrighed, det vækker, uden at tilfredsstille den, de Udsigter, det paa mange Maader aabner til Kundskab om rent menneskelige Forhold, er maaske mere vækkende

og mindre hæmmende for en selvstændig og stræbende Aand end en eller anden streng Faglære. Kierkegaards Begavelse havde desuden med alt sit Hang til Respekt det store Fortrin at være dybt og fra Grunden stridbart anlagt. Det var at vente, at det Tidspunkt tidligt eller sent vilde indtræde, da han maatte gøre Oprør mod sin Undervisning og sine Lærere. Men nu vilde Skæbnen, at Teologien netop da i Tyskland var bleven inddraget under den Samtiden beherskende Hegelske Filosofis Krongods, og at Martensen som Professor havde forplantet den tyske spekulative Retning i Teologien til Kjøbenhavns Universitet. Da Kierkegaard nu var naaet saa vidt i Udvikling, at den Modstand mod Undervisningen, der var at forudse, førte til en Rejsning, kom han følgelig ved denne Opstand ind i en rent tilfældig og hurtigt forældet Fejdetilstand, der desværre strækker sig gennem hele hans Forfatterliv. Havde ved Kjøbenhavns Universitet den rettroende Teologi dengang været paa Moden, da havde der været et Slags Haab om, at Rettroenheden var kommen til at staa for ham i et ugunstigt Lys. Nu var det den grublende Tænkning, som afgav Døgnets Løsen, og saaledes gik det til, at den spekulative Opfattelse af Religionen som det lavere Stadium, Filosofien som det højere, ens ved deres Indholdsværd, kun forskellige ved Formen, særligt det Hegelske Højres Forsoningsforsøg af Videnskab og Tro, blev Genstand for hans endeløse Angreb. Det skinvidenskabelige Forsøg paa gennem Omfortolkninger at opvise en Overensstemmelse mellem det tredie Aarhundredes Teologi og det nittende Aarhundredes filosofiske Resultater var fremstaaet af vor Tidsalders Uvilje mod det foregaaende Tidsrums nedbrydende Kritik og af Tilbøjelighed til store omspændende Sammenfatninger, var dernæst hævdet i det rent politiske Øjemed at kunne filosofere uden at foruroliges af Teologers og Regeringers Overgreb, og var opretholdt af Hegel selv, hvem det i Slutningen af hans Liv var vigtigt at faa sin Lære udbredt som god kongelig prøjsisk Statsfilosofi. Ikke desmindre blev denne Lære af Kierkegaard opfattet ganske troskyldigt som Filosofernes bogstavelige Mening og saaledes Genstand for hans harmfulde Indsigelser. Ikke mod en Strauss, ikke mod en Feuerbach rettede han sine Slag, men mod en Marheineke, en Martensen og deres Disciple! Han agtede ikke paa, at medens han stod paa Volden og forsvarede Fæstningen mod uskadelige Troesvidenskabsmænd, trængte Fritænkerne ind bag hans Ryg og erobrede Pladsen.

V

I Kierkegaards 25de Aar indtraf saa en Begivenhed, der gjorde et mægtigt Indtryk paa ham og særligt paa Pieteten i ham. Hint oprindelige Tungsind, hvorunder han led, blev ganske særligt grundfæstet eller fortættet ved et Indblik, han paa den Tid fik i sin Faders sjælelige Tilstand. Det er af mange Kendetegn tydeligt, at Kierkegaard opdagede et eller andet mørkt Punkt, en eller anden Brøde i sin Faders Liv, der forekom ham at være Nøglen baade til Faderens sjælelige Sygdom og til hans Religiøsitet. Han kalder dette paa den første Side af de med Broderens Tilladelse udgivne Dagbøger for «den store Jordrystelse» i sit Liv, «den frygtelige Omvæltning, der pludselig paanødte ham en ny ufejlbarlig Fortolkning af samtlige Fænomener»; Faderens høje Alder var ikke en Velsignelse, men snarere «en Forbandelse», Guds Straf var over hele Familien. Et andet Sted hedder det (*E. P.* I. 436): «Jeg kunde maaske reproducere min Barndoms Tragedie — den forfærdelige Forklaring af det Religiøse, som bange Anelse spillede mig i Haanden, som min Fantasi udhamrede, min Forargelse paa det Religiøse, i en Novelle kaldet: den gaadefulde Familie. Den skulde begynde aldeles patriarkalsk idyllisk, saa Ingen anede det, før pludseligt hint Ord lød ind deri — og forklarede Alt til Forfærdelse.» I et Udkast til Afhandlingen *Om Begrebet Angest* betitlet Vokalisationer forekommer bl. a. følgende Eksempel: «Et Forhold mellem Fader og Søn, hvor Sønnen skjult opdager Alt bagved, og dog ikke tør vide det. Faderen er en anselig Mand, gudfrygtig og streng; kun en enkelt Gang i beruset Tilstand lader han nogle Ord falde, som lade det Forfærdeligste ane. Anderledes faar Sønnen det ikke at vide og tør aldrig spørge Faderen eller noget Menneske.» (*E. P.* II. 17.)

Hvori denne hemmelighedsfulde Brøde bestod, er først sent blevet opklaret. (Høffding: *Søren Kierkegaard som Filosof*, S. 28.) Kun et lidenskabeligt Hang til Overtro kunde tillægge den en saadan Vægt. Da Faderen som tolvaars Hyrdedreng i Aaret 1768 flakkede om med sine Faar, led af Sult og Kulde og Ensomhed, gik han en Dag op paa en Høj og forbandede Gud, der havde givet ham dette elendige Liv. I de *Efterladte Papirer* fra 1846 er i den trykte Udgave udeladt dette Sted:

«Det Forfærdelige med den Mand, der en Gang som lille Dreng, da han gik og vogtede Faar paa den jyske Hede, led meget Ondt, sultede og var forkommen, paa en Høj stod op og forbandede Gud — og den Mand var ikke i Stand til at glemme det, da han var 82 Aar gammel.»

Den Gamle mente at have begaaet Synden mod den hellige Aand, og hans tungsindige Angst derover lagde sit Tryk over Hjemmet. Han synes i denne Aandstilstand at have vist Haardhed mod sin Hustru. Et og Andet i den Fortælling om Periander, der bærer den betegnende Titel *Indenads-Lektien* i *Skyldig-Ikke-skyldig* og som øjensynligt ikke ved nogen Tilfældighed er dateret d. 5te Maj (Kierkegaards Fødselsdag) Midnat, peger i denne Retning. Og denne Gisning bestyrkes fremdeles ved en haandskreven Optegnelse af en Samtidig, der er bleven stillet til min Raadighed, i hvilken det hedder: «Faderen var overordenlig streng i at opdrage Børnene religiøst. Det var en underlig, tungsindig Olding. Han kunde komme op til Mynster og sige: «Aah, Herregud, jeg kom saadan i Dag til at tænke saameget paa min salig Kone . . . jeg tænkte saa længe paa hende . . . her er 200 Rd., vil De ikke give dem til de Fattige.» For Kierkegaard har det staaet som om Følgerne af denne formodede Brøde paa en eller anden Maade kunde nedarves. Den tidlige Ind-Øven og Ind-Aven i det Religiøse havde i den Grad modnet hans Sjæl til Overtro, at Forestillingen om en Guds Vrede over Slægten laa ham nær. Endnu længe efter tænkte han paa at nedlægge hvad der boede i ham «af mørke Tanker og sorte Lidenskaber» i Skildringen af en hel til Spedalskhed hjemfalden Familie (*E. P.* I. 420). Den Spedalskes gribende Enetale i *Stadierne* er øjensynlig bleven tilbage som eneste Levning af denne Plan.

Men som en ligefrem Omdigtning af hin Begivenhed staar den mesterlige lille Skitse *Salomos Drøm* sammesteds. Den begynder med al berøre den Sympatiens Kval, det er for en Søn at maatte skamme sig over sin Fader, og Salomo prises som den Lykkelige, i hvis Lod det Modsatte faldt, at begejstres til Beundring for David. Men Salomo vaagner en Nat ved at høre en Bevægelse, hvor hans Fader sover: Rædsel griber ham, han frygter, at det er en Nidding, som vil myrde David. Han lister sig nærmere og hører fortvivlede Skrig. Det er David, der ene vaander sig i hemmelig Anger. Da Salomo atter sover ind, drømmer han, at Gud ikke er de Frommes men de Ugudeliges

Gud; denne Drøm bliver Rædselen i Salomos Liv, og Skitsen slutter med denne betydningsfulde Udgang: «Og Salomo blev vis, men han blev ikke en Helt, og han blev Tænker, men han blev ikke en Beder, og han blev Prædiker, men han blev ikke en Troende .... og han blev vellystig, men ikke angrende, og han blev sønderknust, men ikke oprejst; thi Viljens Kraft havde forløftet sig paa, hvad der laa over Ynglingens Kræfter .... Men naar Østens Dronning kom for at besøge ham, lokket af hans Visdom, da var hans Sjæl rig, og de vise Svar flød fra hans Læbe som den kostelige Myrrha, der flyder ned ad Træerne i Arabien.»

Dagbøgerne (I. 421) viser, hvor tidligt det har foresvævet Kierkegaard at skildre denne Scene og fremstille, hvorledes baade Salomos Forstandighed og hans Vellyst var Følger af det Store hos David, idet Anelsen om Davids Skyld kvæler Sønnens Daadskraft, men vækker det Forstandige og det Fantastiske hos ham. Men samtidigt tumlede han med en anden poetisk Indklædning af den samme Tildragelse, og hertil har han valgt sig Antigones fra Sofokles's Tragedie berømte Skikkelse. Hendes Fader Oedipus har uden at kende sin Afstamning, besnæret af Skæbnen, begaaet den sørgelige og modbydelige Forbrydelse at ægte sin Moder Jokaste. Nu tænker Kierkegaard sig, at hun er bleven vidende om Faderens Skyld. Han har udført sit Fantasibillede i *Enten-Eller* i den Afhandling, der fører Titlen *Det antike Tragiskes Refleks i det moderne Tragiske.* «Hvorledes hun har faaet det at vide, ligger udenfor den tragiske Interesse .... I en tidlig Alder, før hun endnu var fuldkomment udviklet, har dunkle Hentydninger til denne rædsomme Hemmelighed momentvis grebet hendes Sjæl, indtil Visheden med ét Slag kaster hende i Angstens Arme. Hun helliger sit Liv til at sørge over Faderens Skæbne, over sin egen.»

For ethvert Menneske med Tro paa en Gud, der grusomt hævner Fornærmelser, som et udviklet Menneske lader upaaagtede, vilde en saadan Opdagelse være en Sorg. For et Menneske med en saa udviklet Pietet som Kierkegaard var den et Slag. Hvorledes stiller nu hans Aand sig til denne «nye Forklaring» af det Religiøse ud af «lønlig Skyld», ud af Angst og Skræk for usynlige Magter, som spilledes ham ihænde? Hans Sind havde allerede modtaget den dybe Fold, som Intet mere kunde udslette. Langt fra at foranlediges til Grublerier over

Sjælelivet for at fatte Religiøsitetens Oprindelse, endnu mindre skræmmet bort fra den, synes Kierkegaard at have følt sig des stærkere og uhyggeligere tiltrukket. Man begriber, at den Gamle blev ham næsten endnu kærere ved foruden at være en Genstand for hans Respekt nu tillige at blive Genstand for hans Medlidenhed; hans Pietet for den gamle Mand forblev urokket, ja steg til en om Kineserne erindrende Ærefrygt for Faderen, hvis Minde han som bekendt tilegnede Bind efter Bind af sine opbyggelige Taler. Men til Følelsen for Faderen var paa det Nøjeste knyttet Ærefrygten for den Religion, i hvilken Faderen havde opdraget ham. Ikke at han følte sig lykkelig ved sit Forhold til den, lige omvendt, Faderen havde af Kærlighed gjort ham højst ulykkelig; men han havde atter og atter formanet ham til Troskab mod Kristendommen*). Det forekommer mig endog meget sandsynligt, at der ligger noget personlig Oplevet til Grund for det i *Afslutt. Efterskrift*, S. 176 skildrede uhyggelige og umenneskelige Optrin, i hvilket en Olding afkræver et Barn den frygteligste Ed paa som Voksen at ville holde fast ved Troen og ved Kristi Navn. Det første Udkast til Scenen er øjensynligt en Dagbogsoptegnelse (*E. P.* I. 280) og saa vederstyggelig den end er, finder Kierkegaard, der ikke mange Aar efter neppe formaaede at finde stærke Ord nok til at udtale sin Forargelse over Konfirmationsløftet, her under sit Navneskjuls meget lette Maske Afkrævelsen af Eden ophøjet skøn. Oldingens Skikkelse er utvivlsomt udført efter Kierkegaards egen Fader.

VI

Saaledes stod han ved Faderens Død, 25 Aar gammel, trods en Tænkeevne, der ikke frygtede for at give sig i Kast med noget Spørgsmaal, ved Ærefrygten naglet til en Religion, der stundom «forekom ham som den umenneskeligste Grusomhed», hvis fornuftstridige Troessætninger han overhovedet var uvis om han nogensinde kunde tilegne sig, kun vis paa Et, at han, i hvad

*) Saaledes elskede jeg Kristendommen paa en Maade: den var mig det Ærværdige — mig havde den rigtignok menneskelig talt gjort højst ulykkelig. Det hang sammen med Forholdet til min Fader, det Menneske, jeg har elsket højest — og hvad vil dette sige? Dertil hører netop, at det er Den, som har gjort En ulykkelig — men af Kærlighed.

Retning end hans Udvikling maatte føre ham, af Ærefrygt bestandig vilde fortie sine Tvivl, ɔ: saa bunden ved Pieteten, at han satte Hensynet til den over den Pligt at være aaben og over Hensynet til det Sande (Smlgn. *Synsp. f. min Forfvirks*. S. 59). Hans Barndomsminder, hans legemlige Svaghed, hans Tungsind, Faderens Formaninger og Faderens anede Skyld var lige saa mange Nagler, der rammede ham til Korsets Lære. Men samtidig kaldte den grænseløse Higen efter at prøve sine Kræfter, den sydende Nydelsessyge, der avles under Indespærring, den ubestemte Følelse af at sidde inde med en mægtig Genialitet og endelig tusind Klosterfantasier ham udad i den Verden, der vinkede ham med endnu uerkendte Opgaver. Hvad han skulde udrette, vidste han endnu ikke. Han grublede forgæves over sin Bestemmelse. Han søgte ikke Sandheden i Almindelighed, ikke det som i og for sig er sandt, men den Sandhed, der kunde være Sandhed for ham, den Idé, der kunde elektrisere alle hans Evner. Se Optegnelserne fra Gilleleje *E. P.* I. 45.) Vel var han endnu langt fra at formulere den skærende og sofistiske Sætning, med hvilken *Enten-Eller* slutter: «Kun den Sandhed, som opbygger, er Sandhed for Dig.» Men han søgte en Sandhed, der var Sandhed for ham i den Forstand, at det var den Idé, for hvilken han vilde leve og dø.

Dog saa ufærdig hans Livsbetragtning endnu er, staar han ved Udtrædelsen af den første Ungdom udstyret med alle de Egenskaber, af hvilke Karakteren formes, og disse lader sig hos ham føre tilbage til to Grunddrifter: et næsten østerlandsk Hang til at underkaste sig i Pietetens Afhængighed og den dybeste Trang til at stille en altid redebon Modsigelseslyst, en overstrømmende Spot og Ironi, i den Sags Tjeneste, hvortil Pieteten bandt ham. Pieteten betyder den frivillige Opgiven af Kritik i Ærefrygt for noget Ærværdigt. Den kan i Livet være en stor og skøn Dyd. I Teorien har den Intet at gøre og har den intet Værd. Pieteten er noget fra Fromhed højst Forskelligt, skønt disse Ord bogstavret betyder det Samme: Fromheden er umiddelbart grebet, den folder tillidsfuldt sine Hænder; Pieteten vil ikke anvende Kritik, den bryder forsætligt sine kritiske Instrumenter. Kierkegaard havde liden Fromhed, men megen Pietet. I Pieteten gav han Afkald paa en Del af sine lovlige kritiske Rettigheder. Til Gengæld fordrede han saa i andre Retninger at staa udenfor Loven.

VII

I Aaret 1838 udkom Kierkegaards første Skrift: *Af en endnu Levendes Papirer, udgivet mod hans Vilje af S. Kierkegaard.* Den, som lokkes af den lille Bogs paa en Gang fordringsfulde og gaadefulde Titel bliver skuffet. Medens Titelen synes at tyde hen paa et Stykke pikant Selvbiografi i Retning af et mislykket Selvmordsforsøg eller lignende, er Indholdet hverken mere eller mindre end et Forsøg paa en Skildring af H. C. Andersen som Romandigter, næsten udelukkende begrundet paa en tilintetgørende Kritik af den da lige udkomne Roman *Kun en Spillemand!* Og den, som aabner Bogen med den Tro, at en saa planlæggende og overvejende Forfatter som Kierkegaard har begyndt med at lægge den første Sten til den Bygning, han vilde opføre, skuffes ikke mindre. Bogen synes virkelig, som Fortalen antyder, at være sendt ud i Verden nærmest for at gøre Ende paa en Del langtspundne Overvejelser, om det var Umagen værd at optræde som Forfatter med den eller ikke. Det lille Skrift er paa ingen Maade noget glimrende første Arbejde. Sammenligner man denne Første-Optræden — jeg vil ikke sige med Oehlenschlägers eller Christian Winthers, der var saa fuldkomne i deres første Værker, men blot med Heibergs eller Paludan-Müllers, saa staar den langt tilbage. Bogen forholder sig til Kierkegaards senere Frembringelser omtrent som Andersens *Fodrejse* til hans Æventyr. Dette kritiske Forsøg er trods de ualmindelige Kræfter, det røber, et Begynderforsøg, skrevet næsten ulæseligt i et med lærde, særligt teologiske Mindelser gennemtrukket, parentetisk Sprog, rigt smykket med halsbrækkende, Hegelianske Vendinger og Formler. Den unge Forfatter sidder til Halsen i Hegel. Man tænke sig, at han genfinder ikke alene Tidsalderens almindelige Tilbøjelighed til at begynde forudsætningsløst, men særlig den Hegelske Logiks Udgangspunkt, Bestemmelsen: Væren = Intet i Fru Gyllembourgs Noveller, fordi disse «begynder med en Hverdagshistorie (med Intet)».

Allerede i at give en Boganmeldelse saa pirrende og snirklet en Titel røber dog Kierkegaards senere Ejendommeligheder sig. Hele sit Liv igennem beholdt han denne Forkærlighed for en humoristisk Barokstil, der undertiden endog bemægtiger sig Titelbladet. Han var et gotisk Geni. Og fordyber man sig nu kritisk

i denne allerførste Celle, som Kierkegaards Frembringelsesdrift afsætter, saa finder man allerede her hans Væsens Grundtræk. Det synes underligt at paastaa, at dette første æstetisk-kritiske Stridsskrift og Statsreligion, der bærer Navnet *Øjeblikket*, har mere end stilistiske Egenskaber tilfælles. Men tilfælles har de Kierkegaards to Grundlidenskaber: Pietet og Foragt.

I det ungdommelige Flyveskrift gælder Pieteten (ligesom i de Par allerførste Bladartikler mod Orla Lehmann, der to Aar tidligere stod i *Den flyvende Post*) Danmarks poetiske Guldalder i dette Aarhundrede, hvis politiske Svaghed betragtes som rigelig opvejet ved dens æstetiske Styrke, og Foragten gælder den nye Tids Mænd i Almindelighed, den yngre Slægt, Politikerne, Samtiden.

I *Øjeblikket* er Pieteten rettet mod det nye Testamentes Kristendom som Sandhedens eneste Legemliggørelse og Rettesnor, og Foragten gælder Gejstligheden, Kristenheden, atter Samtiden. Saa store Omvekslinger en Forfatter som Kierkegaard synes at have undergaaet, hvis Væsen og Skæbne førte det med sig, at han bestandig selv maatte nedbryde, hvad han mere end nogen anden havde beundret og forgudet (f. Eks. Hegel, Heiberg, Mynster, det Bestaaende, Kirken), i Virkeligheden er hans Aandsform bestandig den samme. Han har i sin Sjæl en Tilbøjelighed til ydmyg og glødende Begejstring; ved Siden deraf, i Kraft deraf en uafbrudt Frembringen af veltalende og tilintetgørende Spot for at mætte «den Lidenskab, der var i hans Sjæl: Foragt» (*Øjeblikket* Nr. 1), og han lader i sit første og sit sidste Skrift det samme Skyts af forbitret og fjerntrammende Haan spille i Pietetens Tjeneste. I hans Ungdoms Flyveskrift er det kun Riffelskud, i *Øjeblikket* sande Artillerisalver, men Krudtet er af samme Tønde.

Det er forbausende, med hvilken Sikkerhed den 25-aarige unge Mand dømmer og fordømmer sin hele Tidsalders Stræben. Om Tidens Hovedretning: det Politiske, taler han som i Frankrig en Snes Aar forinden Tilhængerne af den hvide Fane, der elektriseredes ved Ordet Bourbon. Hans Haan er endda langtfra altid vittig. I Anledning af det gamle Vers «Det donner under Ros, de danske Hovmænd der de Dysten ride» bemærker han, at Nutidens — hele Nutidens! — Surrogat «Tramp i Gulvet med lange Bene» forslaar kun lidt. Den tidligere Periode er ham

«Granitformationen», den nuværende Fløse- og Tørveformation. Kort sagt, han fremtræder som en Forherliger af den nys forgangne Tid (*laudator temporis acti*), som en Foragter af sin egen, og der er her, som i hans første Bladartikler, ingen Spotteglose saa haanlig, at han ikke tror sig berettiget til at vende den mod dem, som hvis Modstander han optræder. Heiberg og Poul Møller, Datidens Aandsaristokrater, havde allerede anslaaet denne Tone; deres unge Lærling overbyder dem.

Her øjnes straks ved Begyndelsen af Kierkegaards Bane en Side af hans Væsen, der har sin Betydning for hans Udviklingshistorie. Han var trods al sin Stræben efter at nærme sig det kristelige Kærlighedsideal ingen human Natur; han besad ikke de store kritiske Aanders alsidige Humanitet, ikke blot ikke Stuart Mill's men end ikke Sibberns. Han var med al sin overlegne Virtuositet i at filosofere over ethvertsomhelst Tema ingen filosofisk prøvende Natur, ikke paa sin Post mod Fordomme, mod Ubillighed, mod for hastig Fordømmen. Han havde med Hegelianismens Kunstudtryk tilegnet sig en god Del af dens Tone. Atter her maa man udraabe: hvilken Ulykke, at vor hele Kulturudvikling var saaledes forberedt, at han med disse Anlæg var udelukket fra enhver Paavirkning fra England og henvist til lutter tyske Indtryk! Intet vilde have været mere heldbringende for ham end en grundig Dukkert ned i den engelske Erfarings-Filosofi; thi medens den Erkendelseslære, der gaar ud fra Fornuftideer, fører til Fordom, leder den, som bygger paa Erfaring, til uhildet Prøven. Nu gik han ud fra et stort forudfattet idealt Begreb om det Skønne eller Rette, saa' med Lethed og Skarphed Afvigelserne fra Idealet og nedsablede dem med Latter og Spot uden noget alvorligt Forsøg paa at se Sagen fra Modstanderens Synspunkt.

Efter en Indledning af det betegnede angribende Indhold naaer Kierkegaard da til Bogens egenlige Genstand, Afstraffelsen af Synderen Andersen, der har begaaet *Kun en Spillemand!* Det synes et besynderligt Spil af Skæbnen, at Kierkegaard saaledes ved sin første Optræden skulde tage Stilling overfor en ham saa ulig Repræsentant for det samme Slægtled — den ene Samtidens mest indadvendte, den anden dens mest naive Forfatter, den ene hvem et saa stort om end stedligt begrænset Ry, den anden hvem en over den gamle og nye Verden saa udbredt Berømmelse var forbeholdt! Hvad Lyst eller Ære kunde Kierkegaard vel

finde i at slaa sig til Ridder paa den stakkels værgeløse H. C. Andersen, der dengang endnu var det jagede Dyr i den danske Literatur? Hvad kunde det glæde den sindrige Edderkop at fange denne stakkels Flue i sit fintspundne Væv?

Svaret er, at Grundtanken i Andersens Roman havde ramt Kierkegaard paa et afgørende Punkt i hans eget Tankeliv, havde harmet ham næsten personligt ved at ophidse noget af det Bedste i ham, hans Livsmod udadtil. Hvad der opbragte ham, det var den Lære, Andersen havde lavet om Geniet, en Uvirksomhedslære, at Geniet behøvede Pleje, kærlige Omgivelser, en vis lunken Varme for at sætte Frugt, og at det uden denne Understøttelse vilde eller maatte gaa til Grunde. Neppe var nogen Forkyndelse mere egnet til at vække dens Harme, hvem «det aldrig nogensinde var faldet ind, at han, selv om han vilde have forsøgt sig paa det Dumdristigste, ikke skulde sejre.*)» Her stod et ungt Geni, lige paa Nippet til at træde ud i Livet, et Geni, hvis Pande, (ikke at tale om, at den var fuld af mange og sindrige Tanker) stadig led af en vis underlig Kildren eller Kløen, som andre Pander ikke kender Noget til, Trangen til at løbe mod en Mur, og som var fuldt overbevist om, at denne Fremfærd vilde blive ikke Pandens, men Murens Ruin. Her stod et ungt Geni, hvis Sjæl var en Bue, som altid var spændt, og der ikke blot som Andersen længtes efter et lysende Ry, efter Hæderens Straalekrans, men som uendeligt attraaede den endnu langt finere Vellyst, Smertens Vellyst, den Nydelse at miskendes, at misforstaas, at hades, at føle de Saar, som ikke smerter, fordi de modtages i Slagets og Begejstringens Hede, de Saar, som vel smerter, men ikke dræber, fordi Helten, som modtager dem, er forudbestemt til Sejren og overhovedet ikke lader sig fælde — et Geni endelig, som i sig havde endnu langt mere af den hallucinerede Martyrs lidende Mod end af Soldatens mandige og solklare Kamplyst — og han skulde urørt høre et Medlem af sit eget Slægtled i Bog efter Bog forkynde denne slappe Lære om Skørtevejens Nødvendighed for Geniet, han, Titanen, som i sig følte de Kræfter gære, der snart midt under en Samtids Ligegyldighed skulde taarne anden Del af *Enten-Eller* ovenpaa første, *Stadierne* paa *Enten-Eller*, den kolossale *Efterskrift* paa *Stadierne*, Pelion paa Ossa! Nej det var en Udfordring,

*) *Synsp. f. min Forfvirks.* S. 60.

slynget i Ansigtet paa den Slægt, han tilhørte, og med fuld Lidenskab sprang den første kraftfulde Ytring fra hans Læber:

Hvad der i Andersens Roman gaar tilgrunde, det er ikke et Geni i dets Kamp, men et Flæb, om hvilket det forsikres, at det er et Geni, og som kun har det tilfælles med et Geni, at det lider en Smule Genvordighed, som det endog ligger under for.

Nej hvad der som et højtideligt Arvegods er gaaet fra Slægt til Slægt, den Forestilling, at Geniet kan undvære al Forkælelse, at Geniet er født til Kampen, og at det under alle Omstændigheder maa sejre, den Idé skal ingen Engel, ingen Djævel og ingen klynkende Romanforfatter nogensinde kunne tage fra os.

VIII

«Vidste jeg ikke om mig selv,» siger Kierkegaard etsteds (*E. P.* I. 317), «at jeg er en ægte Dansk, saa kunde jeg næsten for at forklare de Modsætninger, der i mig er i Bevægelse, fristes til at antage, at jeg var en Irlænder. Dette Folk nænner nemlig ikke at døbe deres Børn ganske, de vil dog beholde lidt af Hedenskabet tilbage, og medens man ellers dypper Barnet helt under Vandet, lader de den højre Arm være fri, for at han med den kan føre Sværdet, kan omfavne Pigerne.»

Det er en given Ting, at Kierkegaard i sine modnere Aar med Mishag og Anger saa' tilbage paa sit Ungdomsliv. Hvad han bestemtere har kunnet have at bebrejde sig, er mig ubekendt. Men Antydninger foreligger dog. Først stærke Glimt af Tvivl om Kristendommens Sandhed, navnlig i Dagbøgerne fra hans 22de Aar. Den Kristne betegnes her som aandeligt døv for Fornuftens Stemme; de Følelser, med hvilke han ser Døden under Øjne, sammenlignes med den Øjensvages Tilstand, naar en Gnist, han bestandig ser for sig, forhindrer ham i at opfatte, hvad der virkelig er omkring ham, og behandles som en Art «lykkelig Galskab» (*E. P.* I. 72). «Vel,» hedder det videre, «vil man henpege paa de mange store Skarpsindige og Dybsindige, der har været Kristne, men dels maa jeg reservere mig et eller andet lille Kætteri [over]for disse betydelige Navne, dels har vi dog før set Folk, der i en fiks Idé har udvist en mageløs Skarpsindighed.» Det er neppe tvivlsomt, at Kierkegaard sigter til

Tanker som disse, naar han taler om, at han desværre i sin Ungdom har forvildet sig «ad Fortabelsens Vej*).»

Dernæst er det paa ingen Maade umuligt, at den afsindigt strenge Klosteropdragelse, han havde modtaget, i de første Ynglingeaar har afstedkommet Udskejelser, som han senere hen bittert har fortrudt og beklaget. Men det er lidet sandsynligt, at disse har havt tydelige udvortes Konturer. Han var altfor aandeligt anlagt og altfor vant til at standse enhver Handling udadtil paa Vejen med en Tanke, til at ikke det, han har bebrejdet sig, langt snarere skulde være Synd i Drøm og Tanke end i Gerning. *Forestillingen* om en Sag var ham i de fleste Tilfælde nok. Han «digtede sig ind» i enhver Eksistens. Saaledes levede han i otte Dage kun for at føle og tænke som en Gnier og udførte dette til de yderste Følger. En anden Gang erklærede han, at han havde en uhyre Lyst til at begaa et rigtigt Tyveri, saa leve med sin onde Samvittighed og sin Frygt for at opdages. Optegnelserne fra 1834, der fordyber sig i en Mestertyvs Sjæleliv, viser, hvor tidligt denne Tanke har sysselsat ham. Saaledes drejer ogsaa i Ungdommen hans Tanker sig bestandig om Kønsforholdet; men hans Liv syntes strengt, skøndt hæftige Drifter brændte i hans Sjæl. I Gilleleje paa Sjælland, hvor han boede nogen Tid og gik under Navnet «den gale Student», havde han forvirret og forskrækket Piger ved den Maade, hvorpaa han havde set paa dem, naar de var komne ind i hans Værelse. Men intet utilbørligt Ord fulgte paa Blikket.

Den, som er vant til Kierkegaards højtspændte Udtryksmaade, vil da ikke af Ordlyden i hans Bekendelser lade sig forlede til den Antagelse, at han nogensinde kan have været noget fordærvet Menneske. De i *Synsp. f. m. Forfvirks.* forekommende Ord, at Frembringelserne af alle de mange Bøger var «en Poeniterendes redelige Forsøg paa om mulig at gøre lidt Godt til Vederlag for det Forbrudte», der allerede findes antydede saa tidligt som Juli 1839, hvor den 26aarige unge Mand udtaler, at hele hans Liv anvendt i Guds Tjeneste neppe vil være nok til at sone hans Ungdomsliv, overbeviser mig paa ingen Maade om, at Kierkegaard i teoretisk Henseende ikke var paa nok saa god Vej i den tidlige Ungdom som i den udviklede Mandsalder. Men det er nødvendigt at gøre sig Rede for, hvilke praktiske Mangler,

*) *Synsp. f. m. Forfvirks.* S. 62.

hvad Karaktersvaghed det kan have været, han senere saa stærkt har fordømt hos sig selv. Dagsbogsudtalelserne giver os Vink: de betegner «Ustadighed», «glimrende Ustadighed» som en Egenskab hos Kierkegaard som ung, de gaar i sædvanlig superlativisk Stil saa vidt som til at kalde ham «det ustadigste af alle Mennesker», de peger med ét Ord hen paa en Naturgrund hos ham, som Mangen ikke vilde formode hos en Forfatter, hvis Stræben bærer et saa afgjort Præg af haardnakket Fasthed. Ved Hjælp af disse Vink kan Enhver, der er lydhør for Sligt, høre Kierkegaards eget Væsen og egen Væremaade som Yngling ud af Assessorens Formaninger til den unge Æsthetiker i *Enten-Eller*'s anden Del, især naar disse sammenlignes med det Billede, der i Kierkegaards Disputats gives af den moderne, romantiske Ironikers Livsanskuelse og Færd.

«Der var engang (hedder det i Dagbogen under Overskriften Min Dom om *Enten-Eller*) en ung Mand, rigt udrustet som en Alkibiades; han søgte i sin Samtid forgæves efter en Sokrates, der kunde opdrage ham. Da hørte Guderne hans Bøn og han blev selv forvandlet til en Sokrates.»

Altsaa en Alkibiades fra først af, om end ikke i Skønhed, saa i Aand. Han gik gennem Livet som Tilskuer dertil. Han nød det som et Drama, i hvilket han ikke deltog. Vilde nogen inddrage ham deri, tænkte eller sagde han som Æstetikeren i *Enten-Eller*: Højstærede Samtidige! De glemmer at jeg er udenfor, er ude «som et lille bitte spansk S»!

Den der ser paa Livet som Tilskuer, betragter det efter dets Skønhed. Han har intet mod det Onde, ifald det er udpræget og ejendommeligt; han er en Ven af Dyden, vel at mærke naar den ikke er flov, men stor i sin Stil og særegen i sit Udtryk. Han er en streng Kritiker af den, fordi det ærgrer ham at se en Type spoleret. Som den, der under en Ildebrand staar kold og uden Vilje til at hjælpe, ikke just fordi han er følelsesløs, men fordi han bruger Øjeblikket til at studere Belysningseffekter paa Ansigterne, og det atter ikke som en Maler, der med Alvor ser sit Kald deri, men som en Nero, der er fordømt til evigt Dilettanteri, saaledes tænker jeg mig, at han nu og da har været fristet til at se paa Livets Elendighed og Menneskenes Jammer, og det er sandsynligt, at han i Selvransagelsens og Selvanklagens Øjeblikke har været uvis om han ikke virkelig betragtede Livsskæbnerne saadan. Mulig har han inderst

inde i Grunden kun været angst for at komme til at se saaledes paa sin Næste og paa Livet i det Hele. Men Angest er jo efter hans egen mesterlige Udvikling i hans Bog derom «en sympatetisk Antipati og antipatetisk Sympati» for dens Genstand*). Den er en Svimmelhed, under hvilken Selvbeherskelsen glipper, og der er ikke stor Forskel paa stadig at gaa i Frygt for at komme til at leve et rent Fantasiliv førende den af Kierkegaard saa meget skyede «Digtereksistens» og virkelig at føre en saadan.

Selv stod han som Yngling udenfor enhver Gerning, ethvert Kald, enhver endelig Opgave, som han med Forundring saa' de Andre gribe efter. Kunde Noget tænkes latterligere end at løbe sig Aanden ud af Livet for at blive Løjtnant i Infanteriet eller Justitsraad i et Ministerium eller en af de tusind andre Endeligheder, af hvilke Livet frembyder en slet Uendelighed! For ikke at være som den Kone, der kun reddede Ildtangen ud af det brændende Hus, for ikke at være som de praktiske Mennesker, der efter det bekendte Udtryk i *Enten-Eller* redder lige saa lidt ud af Livets store Ildebrand, holdt han sig overhovedet udenfor ethvert Redningsforsøg. Tilmed var han ikke opdraget til hver Dag at skulle tjene sit Brød; han fandt altid dækket Bord, altid Klæder fra sin Skræder, altid Vogn fra sin Vognmand, altid Husly til sin Person — for sin Faders Penge. Ingen Opgave fristede ham mere end nogle Uger eller nogle Maaneder. Han fyldte sine Papirer med Planer: Jeg gad skrive en Novelle — man kunde gøre et Drama — og udførte Intet deraf. Han ærgrede sig, naar han hørte en Præst — er det at være Præst, er det Troesbegejstring? — han gav sig til i nogle Maaneder at studere det religiøse Foredrag; han følte, at var han Præst, vilde han kunne tale som en Apostel i Sammenligning med denne, og drev det imidlertid end ikke til at blive teologisk Kandidat.

Han følte sig ikke utilfreds ved dette Liv, men han følte sig tilfreds som ubetinget misfornøjet: Alt var Forfængelighed, Arbejdssomme og tankerige Dage vekslede med saadanne, hvis Timer helt opslugtes af skiftende Stemninger. Han stod op om Morgenen og følte sig hysterisk af Melankoli, han nedsænkede sig i sit Vemod til han ret var hjemme og borte deri og ikke havde Ønsket om at røre en Finger for at ryste det af sig. Han

*) *Om Begrebet Angest*, S. 37.

gad slet ikke. Dette sløve Velbefindende slog over i Fortvivlelse, han var nær ved at forgaa af Kedsomhed, men følte sig dog tillige, fordi han, som kedede sig selv, morede alle Andre. Talte han i denne Tilstand med Nogen, optraadte han i dybt Inkognito, var fuld af Lystighed og Vittighed, satiriserede over Alle og Alt, endog det, han selv respekterte: «Vittighedsdjævelen» løb af med ham. (*E. P.* I. 123.) Henad Aften drejede Stemningens Fløj sig med et Knæk, som Vejrhanen drejer sig, naar Vinden springer om, og henad Aften var han en Gud, der om Morgenen havde været et Sandskorn. Han følte sig da, som ret nervøse unge Piger ved Aftentid gør, saa fuld af Kraft, som kunde han bestige Montblanc; han besteg imidlertid ikke Montblanc, han gik hen at høre *Don Juan* paa det kongelige Teater og svælgede nu i den Nydelse, at fornemme alle de Kræfter, der gærede dybt under Tungsindets Isskorpe i hans Sjæl, alle de bundne elementære Magter i hans Natur, tumle sig løsladte i Musik.

Man tænke sig nu denne Tilstand af æstetisk Bedøvelse stadig gennemkrydset og gennemlynet af de religiøse Barndomsindtryk, der lærer ham, at den Tilstand, hvori han lever, er Synd, den Synd ikke dybt og inderligt at ville; man tænke sig Faderens Formaninger stige op med tunge Trin ad Trapperne til det Drømmepalads, han bebor, og banke paa Døren som Kommandantens Statue banker! Saa angrer han, saa synker han sammen for at rejse sig ved Beslutningens Kraft, saa vælger han ud af Fortvivlelsen sig selv, sit Kald og da allerførst sin ham af Faderen foreskrevne Opgave. Saa meget han end vaander sig derunder, beslutter han, da Faderen er død, efter dennes Ønske at tage teologisk Eksamen. Han og Faderen havde i dennes sidste Leveaar ofte været uenige, eftersom Tiden gik og Søren ikke blev Kandidat. Den Gamle synes endog i et vist Tidsrum at have villet fremskynde Sønnens Eksamensstudier ved at nægte ham Understøttelse, indtil der især ved Broderen Peters Iver bragtes en Forsoning tilveje, der iøvrigt efter Udtalelser af en Samtidig skal have kostet Faderen nogle tusinde Daler. Nu, da denne ikke mere var i Live, var hans Ønske blevet helligt for Sønnen; med den Afdøde kunde han ikke mere disputere. Med sin Opdragelse tager han ikke Eksamenslæsning simpelt som en Pligt, men saakaldt religiøst: det er Gud særligt magtpaaliggende, at han bliver teologisk Kandidat. Det hedder i Dag-

bogen fra Maj 39: «Jeg kan dog ikke antage Andet end at det er Guds Vilje, at jeg skal læse til Eksamen, og at det er ham behageligere at jeg gør det, end om jeg ved at fordybe mig i en eller anden Granskning kom til Sandhedens Erkendelse. Thi Lydighed er ham kærere end Vædderens Fedme.» Han var saa lidet vant til at have noget Pligtarbejde for, at denne teologiske Eksamen syntes ham noget af det Forskrækkeligste. Naar man ser, hvorledes han jamrer sig ved at skulle tage den, kan man ikke værge sig mod den Tanke, at ogsaa andre af de Lidelser, der forekom ham selv saa overordenlige, var af den Art, som andre Mennesker, der ikke er forvænte af Skæbnen, bærer uden altfor megen Klage.

IX

Han fik Eksamen, 27 Aar gammel. Og allerede et Aar efter at han havde taget den, indleverede han for Magistergraden en Afhandling *Om Begrebet Ironi, med stadigt Hensyn til Sokrates*, der ikke blot i sig selv er et fremragende og lovende Arbejde med Præget af en selvstændigt søgende Aand, men hvori allerede i svage Omrids Anlægget til *Enten-Eller* kan spores og dermed de første Spirer til Kierkegaards senere Livsværk.

Det var at vente, at en saa jegisk Forfatter som denne ikke til en Disputats vilde vælge et Æmne, der stod i et blot tilfældigt Forhold til hans Personlighed. Det skete heller ikke. Jeg har berørt, hvor dybt Anlægget til den stridbare Vittighed laa i hans Sjæl, og vi finder ogsaa, at hans første Plan til en Disputats var den at behandle Satiren hos de Gamle. Men Satiren som aaben ligefrem Spot havde ikke den Skjulthed, den Dobbelthed, der stemte med hans Væsen, ikke heller den Isolerthed, der svarede til hans Natur. Ironien derimod forener de to Elementer, der laa saa nær op til hinanden i hans Væsens Grund: Forstillelsen og Viddet. Man kan være to om i Fællesskab at satirisere, men man er ene om sin Ironi. Man mener hvad man siger, naar man aabent forhaaner, men Ironikeren siger netop hvad han ikke mener. Han er ensom gennem Indadvendthed, udadtil afvisende gennem Forstillelse og Vildleden. Kierkegaard besluttede da at fremstille Ironien i dens ældste berømte Repræsentant.

Og ikke nok med at han ved en Blanding af Studium og Klarsyn opnaaede at fremstille Sokrates oprindeligt og skarpt; men fra nu af begyndte han at danne sig selv en Maske efter den gamle Grækers Aasyn. Den som dansk teologisk Kandidat formummede Alkibiades forsvandt og i hans Sted stod en Sokrates dér.

Dog trods al sin Sans for Grækerne og sin Glæde ved dem var han en ganske ugræsk Fremtoning og i en anden Forstand ugræsk end Sokrates var det, som tildels kan siges at betegne den hellenske Aands Selvopløsning: Hans mørke Lidenskabelighed var ugræsk og usokratisk, hans overvejende Lyrik, hans Roccocostil var usokratisk og ugræsk. Han havde ikke Haardførheden og Krigerdygtigheden tilfælles med Soldaten fra Potidæa; han havde altfor lidt af den Rolighed, med hvilken Filosofen rejste sig op i Teatret under Opførelsen af Aristofanes's *Skyer*, for at man lettere kunde sammenligne Sokrates paa Scenen med Sokrates blandt Tilskuerne — han, der tog Hostrup en godmodig Skemt med Egenhederne i hans Stil saa ilde op. Han lignede ikke Sokrates i Selvbeherskelse; de enes i deres Tro paa Oraklet i Delfi.

Dog Ulighederne følte han ikke selv. Men han følte, at han som Sokrates, rigtignok i en meget forskellig Tidsalder, ringeagtede Naturstudiet og ikke interesserede sig for andet end Moralen. Han følte, at en Ironi som Sokrates's overfor Sofisterne var paa sin Plads og var ham nødvendig overfor megen opblæst og uvederhæftig Viden omkring ham. Han følte det Skønne og Gavnlige i Sokrates's fødselshjælpende Fremgangsmaade, der tvang Menneskene til Selvtænkning og udelukkede al Efterplapren, og havde selv Drift til at benytte en lignende. Endelig holdt han af som Sokrates at færdes paa Gader og Stræder og indlade sig i Snak med Alle og Enhver, og han yndede som den græske Filosof at tage sit Udgangspunkt i dagligdags og folkelige Genstande for derfra at naa til de højeste Opgaver. Jeg betragter dette sidste som et af de smukkeste og folkeligste Træk i hans Væsen og vil ikke lade dette Indtryk fordærves for mig ved hans bekendte Paastand om kun at have vist sig saa meget for Offenligheden for at modarbejde sin egen Anseelse og gøre sig til et Hverdagsskue. Der er sikkert her en Selvskuffelse tilstede. Saa lidet han end med Pen i Haand formaaede at udvikle sine Tanker i et for Almenheden tilgængeligt Sprog, havde han dog ganske sikkert

en ægte filosofisk og ægte sokratisk Trang til at blande sig i Menneskevrimlen, og det ikke blot som han antyder i Slutningsordet til *Stadierne* for at gøre Sprogstudier, men for at lære den hele menige Befolkning at kende og glemme den Kres, Standsvæsenet slaar om hver Enkelt, eller for som det siges i *Om Ironi* «engang imellem at være Menneske og ikke evigt Kancelliraad.»

I Slutningen af Afhandlingen om Ironi ligger Grundtanken til Kierkegaards Tidsskel sættende Værk *Enten-Eller*: Modsætningen mellem den falske Poesi, der var udbredt over det Nydelsesliv og den Nydelsesfilosofi, som da gennem de tyske Romantikere var kommen i Mode, og den virkelige Poesi, der udbreder sin Forklarelse over det sædeligt lovbundne Liv i dets Kres af Opgaver og Pligter. I Afsnittet om den Form af Ironi, som den romantiske Skole i Tyskland førte med sig, vises det, at dens Dyrkeres store Fordring var den, at man skulde leve poetisk, et Løsen, der ikke blot skulde forstaaes som Protest mod Dusinmenneskenes spidsborgerlige Maade at tage Livet paa, men saaledes, at Ironikeren intet Formaal vil have, Intet vil være. En Dagdriver bliver saaledes (for at erindre om Eichendorff) den særligt poetiske Figur. Det Billede af Ironikeren, som nu udkastes, er nøjagtigt det Skema, som første Del af *Enten-Eller* senere søgte at give Kød og Blod. Ironikeren kostymerer sig forskelligt for at nyde sig selv. Han digter sig selv og sin Omverden; den hele givne Virkelighed har kun poetisk Gyldighed for ham; han opsætter derfor Moral og Sædelighed. «Han uendeliggør sit eget Jeg, forflygtiger det æstetisk og metafysisk; han lever aldeles hypotetisk og conjunctivisk.» Men dette er jo i kort Begreb, udtrykt i nogle faa Fremmedords uigennemsigtige Frimurersprog det Samme, der mange hundrede Sider igennem udvikles af og om hin unge Æstetiker, paa hvem det er umuligt at faa anbragt et redeligt Enten-Eller, fordi han smøger ethvert Forhold til Livets Virkelighed af sig og foretrækker, gaadefuld for sig selv og for andre, at leve hen i en Art Tanke-Fortvivlelse. Om Ironikeren her siges det endvidere, at hans Liv taber al egenlig Sammenhæng, synker ind under Stemning, er lutter Stemninger, men at han for at hævde sig selv digter, at det er ham, der fremkalder Stemningerne. Saaledes siger senere i *Enten-Eller* Johannes: «Vistnok, kære Cordelia, er der noget Kongeligt i mit Væsen, men du aner ikke, hvad det er for et Rige, jeg hersker over. Det er over Stemningernes Storme. Som Æolus

holder jeg dem indesluttede i min Personligheds Bjerg».» Men Stemningen selv har derfor ingen Virkelighed for Ironikeren og han giver kun sjældent sin Stemning Luft uden i Modsætningens Form. Hans Sorg skjuler sig i Spøgs fornemme Forklædning, hans Glæde er indhyllet i Klagesuk. Saaledes er det i *Enten-Eller* Æstetikerens Omkvæd, at Livet er en Maskerade, og saaledes er det ham et uudtømmeligt Stof til Moro, at det ikke er lykkedes Nogen at kende ham. En kælen Hyrdinde rækker ham smægtende Haanden og er i samme Nu maskeret i al mulig Hyrdestils-Følsomhed; en ærværdig gejstlig Fader bedrager han med et Broderkys o. s. v. og hvad endelig Sorg og Glæde angaar, er det hans Yndlingsudtryk at den Ulykkeligste er den Lykkeligste.*)

Idet Ironikerens Liv nu saaledes opløser sig i vekslende Stemninger bliver efter Kierkegaards Fremstilling i Disputatsen Kedsommelighed den eneste Sammenhæng, Ironikeren har i sit Liv, Kedsomheden — «denne indholdsløse Evighed, denne nydelsesløse Salighed, denne overfladiske Dybde, denne hungrige Overmæthed».**) I Overensstemmelse hermed staar det, at Æstetikeren i *Enten-Eller*, hin etisk neutrale Asa-Loke, skriver sin Afhandling *Vekseldriften* for at give Husraad mod den Kedsommelighed, med hvilken efter hans Opfattelse alle Mennesker er befængte. Det var naturligt, at de romantiske Ironikere havde saa travlt med Kedsomheden, dens Væsen og dens Overvindelse; thi den stod i et bestemt Forhold til deres Idealer. De sværmede for det Skønne, der bringer os til at glemme Tiden og efter deres Begrebsbestemmelse hensatte os i Evigheden og meddelte os en Foregriben af det salige Liv (Poul Møller). Modsætningen hertil er den Tilstand, hvor Anskuelsens Tomhed bliver saa stor, at vi agter paa Tiden som Tid, føler den rene Tids Indholdsløshed. De havde til deres Yndlingsstikord det evige Øjeblik, det vil sige Uendeligheden opfattet indenfor Nuet som Fylde. Modsætningen hertil er den Tilstand, hvor Uendeligheden opfattes indenfor Nuet som Tomhed, og det sker netop under Kedsomheden, under den uendelige Kedsommelighed. Det var mod den at de, som Æstetikeren i *Enten-Eller*, anbefalede den geniale Lediggang som Modgift.***)

---

*) *Enten-Eller* 2den Udg. II. 112, 113, 165 cfr. I. 149.

**) Om Begrebet Ironi 303.

***) Smlgn. *Hovedstrømninger* II., hvor Forholdet mellem *Enten-Eller* og den romantiske Skole berøres.

Som Repræsentant for Ironien behandler Kierkegaard særligt Friedrich Schlegel i hans *Lucinde*. Med Lidenskab protesterer han imod, at den blødagtige Nydelsessyge, den rene Uvirksomhed, der i dette Skrift skildres, prises og prædikes, kan træde frem som en Virkeliggørelse af det Maal: at leve poetisk. Man har, siger han, tidtnok tilstræbt en Paavisning af at slige Bøger var umoralske; men man vil forgæves raabe Ak og Ve over dem, saa længe man lader Forfatteren offenlig paastaa og Læseren i Stilhed tro, at saadanne Skrifter og det Liv, de udmaler, er poetisk. Han antyder her Overbevisningen om, at ethvert Menneske kan leve poetisk, der alvorligt vil det; hvis man sætter det at leve poetisk som ensbetydende med at nyde, saa gaar Ironikeren glip af den højeste Nydelse, af den sande Salighed, hvor Jeget ikke drømmer, men i uendelig Klarhed ejer sig selv. Kort sagt, han stiller den Opgave, som *Enten Eller* ved sit hele Anlæg netop stræber at løse, den dobbelte 1) at tilintetgøre Datidens Form af Letfærdighed ved at ramme den netop, hvor den troede at have sin Styrke, det vil sige paa det æstetiske Felt, idet man skildrede den mindre som usædelig end som upoetisk, og 2) at forsvare og prise det religiøse Liv netop paa den Maade, der maatte behage en i «det Poetiske» forgabet Tidsalder, ved at forherlige det ikke som sædeligt, men netop som poetisk, altsaa med samme Taktik som Chateaubriand ved Aarhundredets Begyndelse havde anvendt under sin Forsvarskamp for den sygnende Katolicisme.

Det er ikke for meget sagt, at hele første Del af *Enten-Eller* ligger antydningsvis i Fortolkningen af *Lucinde* og hele anden Del ligesom sammenrullet i Gendrivelserne af denne Bog. Jeg har andensteds (*Hovedstrømninger* II) forsøgt en Paavisning af, at Kierkegaard i Virkeligheden kun højst ufuldkomment har forstaaet det egentlig springende Punkt i Schlegels Skrift; men det havde øjensynligt slaaet ned i hans personlige Sjæleliv, forskrækket og derigennem opbragt ham, og jo mere han frygtede at tiltrækkes af den Livsbetragtning, der her var skitseret, des mindre stræbte han at forstaa den med en Kritikers lidenskabsløse Efternølen, og des skønnere og mere tillokkende forekom den Opgave ham, endegyldigt at gendrive den og bringe den ud af Verden. Han havde i sit eget Indre gennemlevet den og havde saaledes Forudsætninger til at kunne udvikle den videre og udstyre den med langt mere Aand og Glans end den i *Lucinde* havde, og

han besad efter indvendigt at have befriet sig fra den, al den Begejstring og Lidenskab, som udfordredes for ubestukket af dens blændende Overlegenhed at dømme den til Døde og ramme en Pæl igennem den. Saaledes gik det til, at Kierkegaard fra Helten i *Lucinde*, Julius, kom til at tage en af Tilskyndelserne til den i *Enten-Eller* mest udførte Figur, Forføreren Johannes. I *Om Ironi* er allerede den Modsætning antydet, der senere udføres saa rigt imellem Mozarts *Don Juan* og den overlæggende Forfører. «Helten i Lucinde», siger Kierkegaard her, «er ingen Don Juan (der ved sin sanselige Genialitet som en Troldmand fortryller Alt; der træder op med en umiddelbar Myndighed, der viser, at han er Herre og Fyrste, en Myndighed, som Ord ikke kan beskrive, men et Par absolut bydende Buestrøg af Mozart kan give en Forestilling om; der ikke forfører, men af hvem Alle ville forføres, og hvis deres Uskyldighed gaves dem tilbage, blot ønske endnu engang at forføres, en Dæmon, som ingen Fortid, ingen Udviklingshistorie har) men en i Refleksion hildet Personlighed der først successivt udvikler sig.» (*Om Ironi* 311.) Netop det Samme kan Ord for Ord siges om *Enten-Eller*'s Johannes, og selve den lange ubehjælpsomme sletskrevne Parentes i Disputatsen fremtræder i det senere Værk som det kunstnerisk fuldendte Ordfyrværkeri om Mozarts Don Juan, der bærer Titlen *Det Musikalsk-Erotiske*. Det var da ogsaa (efter Vidnesbyrd af Kierkegaards dengang eneste nogenlunde fortrolige Ven) netop paa den Tid, da han skrev paa sin Afhandlig *Om Begrebet Ironi*, at han naaede frem til Klarhed over, hvad han vilde og formaaede i Verden. (Se *E. P.* I, LII.)

Det kan derfor heller ikke undre, at man i denne Afhandling finder mangt et Punkt, paa hvilket Forfatteren synes at varsle om sin egen Fremtid. Hvor han taler om den berettigede og tilladelige Ironi, gør han bl. A. opmærksom paa den, der ligger i Brugen af opdigtede Navne. En saadan Vildleden, siger han, er stundom nødvendig i Literaturen, «hvor man overalt omspændes af en Mængde aarvaagne Literatusser, der opdage Forfattere, ligesom Kirsten Giftekniv stifter Partier. Jo mindre det nu er en udvortes Grund (Familiehensyn, Hensyn til Befordring, Frygtagtighed o. s. v.), der bestemmer En til at lege Skjul; jo mere det er en vis indre Uendelighed, der ønsker at frigøre sit Værk for ethvert endeligt Forhold til sig [En] selv, ønsker at se sig fritaget for al Condolation af Ulykkeskammerater, og al Gratula-

tion af Forfatternes ømme Broderskab — desto mere er Ironien fremtrædende.» Kierkegaard synes her allerede at ane sin senere Selvforvandling til de mange literære Masker.

Men umiddelbart forud for dette Eksempel paa Ironikerens Ret til at bringe Omverdenen paa Vildspor sig selv betræffende, har Kierkegaard stillet et andet nok saa ejendommeligt. «I vor Tid, siger han, hvor de borgerlige og selskabelige Forhold næsten gør enhver hemmelig Kærlighedshistorie umulig, hvor Byen eller Omegnen som oftest allerede mange Gange have lyst fra Prædikestolen for det lykkelige Par, før Præsten har gjort det første Gang . . . i vor Tid kan det vel stundom forekomme En og Anden nødvendigt at *spille falsk*, naar han ikke ønsker, at Byen skal paatage sig det hæderlige Hverv at fri for ham, saa han selv blot behøver at vise sig med det sædvanlige Frieransigt *ad modum* Peder Eriksen Madsen med hvide Handsker paa og en skitseret Haandtegning over sine Livsudsigter i Haanden.»

X

Den 10de September 1840 forlovede Søren Kierkegaard sig*). Straks man hører det, lyder det besynderligt. Det klinger, som sagde man: i det og det Aar, paa den og den Dag steg Søjlebeboeren Simeon Stylites ned af sin Søjle, bød en ung Dame Armen og opfordrede hende til at tage Plads med deroppe, saa smal end Lejligheden var. Han forlovede sig med en ung, smuk Pige af god Familie, et Barn i Sind, næsten et Barn i Aar. Saa underligt det forekommer En, naar man betænker hans senere Forkærlighed for afgørende, besluttet Handling, synes han ikke at have tænkt paa hurtigt at skride til Giftermaal. Muligvis kunde man i Kjøbenhavn 1840 ikke tænke sig et Ægteskab sluttet uden mindst et Aars Forlovelse. Kun Heiberg havde giftet sig uden at give Offenligheden noget Varsel, men han havde ogsaa skrevet Vaudevillen *De Uadskillelige.* Kierkegaards Forlovelseshistorie var — hvad Forlovelser saa ofte er — en dobbelt Lidelseshistorie. Selv om der slet ingen særegne Omstændigheder havde været, saa var dette Forhold en praktisk Umulighed.

Han som ung Forlovet! Han Sfinksen, der som Ægyptens

*) *E. P.* I 266.

nogle tusind Aar havde ligget i Ørkenen og ruget over Livets Gaade, forlovet med en smuk lille livsglad Pige, der som den sekstenaarige i *Stadierne* ren og uskyldig ikke havde noget at tænke paa «ikke en Kommode eller en Piedestal, men afbenyttede den nederste Skuffe i Moderens Chatol til at gemme hele Herligheden». Han og hun! Det var det gamle Æventyr: Skønheden med Dyret under Armen, kun at Dyret var saa klogt, saa fængslende, saa ubeskrivelig interessant, at Skønheden ikke kunde blive ked af at lytte: thi Dyret det var jo som i Æventyret paa ingen Maade noget Dyr; Dyret, det var — Aanden. Selv om der intet Andet havde været i Vejen, man tænke sig ham, der nylig havde havt sin Tid og sin Frihed saa kær, at han gøs tilbage for en Eksamen og en begrænset Opgave i Livet, ved en Forlovelse inddraget i hele det selskabelige Livs Filisteri, maatte gaa fra sin Tankeverden til et Middagsselskab og sidde — han, Simeon fra Søjlen, og faa sin og sin Kærestes Skaal udbragt med et Leve for de unge Forlovede!

Det trøstede sikkert kun lidet, at Lejligheden til humoristiske Iagttagelser var rig, hvorvel *Enten-Eller* viser, at han har benyttet dem. Man kan tænke sig ham, selv forlovet, sidde i en eller anden Paarørendes Hus og sige til sig selv: «Som der paa Skræddernes Laugshus søger lutter Skræddere, saaledes søger her lutter Forlovede. Naar vi er samlede *en masse*, tror jeg, vi stiller ti Par, foruden de annekterede Batailloner, der til de store Højtider kommer til Hovedstaden.» Man tænke sig ham sidde der, og da hans Hoved er saaledes anlagt, at han altid maa spekulere, karakterisere og distinguere, af Mangel paa bedre Stof være indskrænket til at inddele de forskellige Kys, han hører i Krogene, naar det «den ganske Aften durch er som om En gik omkring med en Fluesmække.» Og han inddeler Kysset efter Lyden: «Snart er det smækkende, snart hvislende, snart klaskende, snart knaldende, snart drønende, snart fuldt, snart hult, snart som Kattun o. s. v. o. s. v.» Tro mig, Smilet er hurtigt veget for Vemod. Eller sæt hun holdt af at danse, og man tænke sig ham paa Bal, han der aldrig havde været Barn eller Yngling. Vel maatte han da sige med sin Yndlingsdigter:

Det gaar mig som en ung enbenet Kriger,
Paa Ballet gad han gerne danse med;
Hans Hjerte svinger med de unge Piger,
Men Kroppen bliver paa det samme Sted.

Han danse, der var bunden ved hin frygtelige Barndom — det var bleven en tungere Dans end Sivard Snarensvends med Egen ved Beltet. Havde der ikke været Andet end dette i Vejen for en Forstaaelse, han var dog at beklage.

Men der var øjensynlig meget Andet paafærde. Det er af mange Vidnesbyrd klart, at han til sin egen Forfærdelse midt i sin nye Lykke følte sig skuffet. Han forbavsedes over, at saa inderligt han længtes efter den unge Pige, naar hun ikke var tilstede, var han dog egenlig lykkeligere ved at sidde ene og tænke paa hende, end naar hun var der. Han behøvede hende ikke for at elske hende, han led fuldt saa godt at erindre hende, at mindes hende; ja det var ham stundom, som om hendes Nærværelse kun virkede forstyrrende paa ham. Han skrev ogsaa hellere til hende, end han talte. Han havde levet altfor indadvendt, altfor aandeligt, til at ikke denne sanselige Nærhed skulde være ham ligesom for meget.

Eller var der endnu noget Andet? Der var noget Andet. Det var hverken mere eller mindre, end at han overhovedet var færdig med Forholdet, før han havde oplevet det, og ikke følte Kraft til (for at bruge et af hans egne Udtryk) at *gentage* det, efter at være færdig dermed, og det fordi denne unge yndige Pige kun var Anledningen, hvortil han trængte, for at blive Digter. At hun kun var Anledningen, det er i og for sig bevist derved, at Forholdet til hende gjorde ham til Digter, forsaavidt han med sine Anlæg kunde blive det, det vil sige, det samlede de frembringende Kræfter i hans Sjæl, gav de uvisse billeddannende Tilbøjeligheder i hans Fantasi en Retning og et Midtpunkt. Det er ligefrem udtalt i *Synspunktet f. m. Forfvirksomhed* S. 64, hvor han nævner det «Faktum», der gjorde ham til Digter. Det er desuden tydeligt af mange ufrivillige Bekendelser. Det er ham selv og ingen Anden, der har udstødt det Hjertesuk, som fra Dagbogen er gaaet over i *Enten-Eller*: «For mig er Intet farligere end at erindre» og denne tungsindige Klage, der findes i *Enten-Eller* og genfindes og varieres i *Gentagelsen*: Kun Erindringens Kærlighed er lykkelig.*)

Det er ogsaa ham selv, der dybt har sandet det dybe og smukke Vers af Poul Møller, i hvilket en ung Elsker drømmer

*) *E. P.* I 335 smlgn. *Enten-Eller* Anden Udgave I 13; *Enten-Eller* I 20 smlgn. *Gentagelsen* 29.

sig gammel, hensætter sig i sin egen Alderdom for derpaa «ligesom gennem et helt Livs Tragt» at indsuge sin Ungdoms Lykke:

> Da kommer en Drøm fra min Ungdomsvaar
> Til min Lænestol —
> Efter Dig jeg en inderlig Længsel faaer,
> Du Kvindernes Sol!

en af de sjæleligt rigtigste Repliker, man kan lægge en Fantast i Munden. Kan han ikke faa den unge Pige anbragt i en Forklarelses Afstand, saa kan han ikke nyde hendes Væsens Skønhed. Saaledes kunde Romantikerne kun føle deres Fædrelands Skønhed ret gennem virkelig eller opdigtet Hjemve. (*Hovedstrømninger* II). Kan han faa Hjemve efter Pigen, da kan han elske hende, som han trænger til at elske; men dertil maa Forholdet løses. Saaledes stiger ogsaa for den ædle Ridder fra La Mancha hans Elskedes Skønhed og Dyd en Grad for hver Mil, han fjerner sig fra Tobosa. Kun ved at erindres, især i dygtigt Selvbedrag, bliver en ung Pige den rette Dulcinea, og hvad Kierkegaard trængte til og ubevidst i sin Elskede havde søgt, det var ikke en Hustru, men en Dulcinea eller med et ædlere og rigtigere Udtryk: en Beatrice. Der er ikke den ringeste Grund til at fordømme ham, men al Opfordring til efter Evne at forstaa ham. Han var, saa underligt det lyder, i dette Forhold den uvirksomme, den unge Pige den virksomme Kraft. Han nærmede sig hende; i et Nu befrugtede hendes Væsen hans Indre. Fra det Øjeblik af kan han ikke gøre for, at hun bliver ham unødvendig for hans Liv. Som en Blomst, hvis Støvvej i et enkelt Undfangelsens Øjeblik er bleven befrugtet af Støv, Vinden har bragt den fra en anden Plante, nu begynder at omdannes efter egne Love, at svulme, at sætte Frugt, at undergaa en hel Række af lovbestemte Forvandlinger, uden at nyt Støv, der blæses derhen af Vinden, kommer til at betyde det Ringeste for Blomstens Liv, kom det end nok saa tit og i nok saa rigelig Mængde, saaledes blev den unge Pige mod hans Vilje overflødig for ham fra det Øjeblik af, da han havde modtaget det afgørende Indtryk af hende.

Dog havde der ikke været andet Særegent ved dette Forhold, saa var Kierkegaard sikkert ogsaa nok kommet ud over dette. Han var bleven Pigen og sit Forsæt tro og havde som den unge Mand i *Gentagelsen* holdt hele sin Frembringelsesevne «under Saksen, skaaret Alt i Buket til hende.»

Men ak! der var endnu en og den alvorligste Anstødssten tilbage, hint rugende Tungsind fra Barneaarene og den Lidelse, som laa til Grund derfor, en Lidelse, hvis egenlige Natur Kierkegaard ingensteds har betegnet. Hospitalsjournalen over hans sidste Sygdom giver ingen Oplysning derom, og ingen Aabning af Liget fandt Sted. Men det er i ethvert Tilfælde højst sandsynligt, at selve den Rygmarvsbetændelse, som fremkaldte hin Lammelse, der er angivet som Dødsaarsag, længe før den bortrev ham, har holdt ham i en Tilstand af stadig Sygelighed og Forpinthed. Mere end rimeligt er det, at den tilmed har været forenet med endnu et eller andet paa Sindet stærkt virkende Onde. Overfor en saadan stadig, næsten medfødt Liden gives der kun tre Standpunkter: man kan, hvis man er lidenskabelig, klage og forbande sin Skæbne; man kan, hvis man er Filosof, væbne sig med Forsagen overfor det Uafvendelige, og man kan endelig, hvis man er religiøs, tro, at det guddommelige Væsen har givet En denne Svaghed i et vist bestemt Øjemed eller endog betragte den som sin Udmærkelse. Dette sidste var Kierkegaards Standpunkt, og han bruger selv Ordet «Distinktion» om hin «Pæl i Kødet». Det er ikke tydeligt, hvorledes han, da han forlovede sig, har stillet sig til denne sin Lidelse. Men han har sandsynligvis haabet gennem religiøs Paavirkning at kunne bringe sin Elskede til det Standpunkt, at han kunde tale til hende om sin Sygelighed, gøre hende dens Betydning forklarlig, og ment, at hun da, hvis hun elskede ham, som han haabede at blive elsket, vilde indvillige i at ægte ham med hans Lidelse og hans Tungsind. I dette Øjemed synes han at have lagt en taktisk Plan for religiøs Opdragelse, blandt Andet støttet til et Arsenal af trykte eller af ham selv forfattede Opbyggelsesskrifter. Han siger selv i sin Dagbog (I 407), at medens det sædvanlige Forhold med teologiske Kandidater er det, at de begynder med at være den elskede Genstands Religionslærer og ender med at være hendes Forlovede, var det Omvendte Tilfældet med ham. Han begyndte som Elsker og endte som Sjælesørger.

Men hans Forlovede synes at have været altfor ung og livsglad til at en Forelæsning af Mynsters *Betragtninger* eller lignende havde den tilsigtede Virkning paa hende. (*Stadier*, 2den Udg. 201, 219, 285.) Indtrykket blev sikkert optaget med den bedste Vilje, men det gled af paa det unge Sind, og da Kierkegaard opdagede, at hun «var uden alle religiøse Forudsætninger», da var

det, at de haarde Kvalers Tidsrum begyndte for ham. Fra nu af elskede han som Hernani i Hugos Stykke, der hvert Øjeblik maa vente at høre Tonerne af det Horn, som fordrer Løsrivelsen fra hans Brud. «Hvad der bestemte hele Skridtet, var Anger over et tidligere Liv og Tungsind.» (*E. P.* I 425).

Hun var ikke den, som kunde bryde hans Tungsinds Tavshed; hun anede end ikke, hvad der kæmpede i ham. Han kunde ikke tale; men uden at tale turde han ikke besidde hende; der var altsaa ikke Andet tilbage end et Brud, et Brud paa sørgelige, ydmygende Vilkaar. For en Ordens Skyld gik han endnu til sin Læge og spurgte denne, om hint Misforhold i hans Bygning mellem det Legemlige og det Sjælelige lod sig hæve «saa han kunde realisere det Almene» (hvad i hans Sprogbrug vil sige: gifte sig). Da Lægen gav et stærkt betvivlende Svar, var hans Valg truffet; han følte sig tvunget til at bryde den Forbindelse, det havde været hans højeste Ønske at give Varighed for Livet*).

*) Om selve Lidelsens Beskaffenhed gives i *Dagbøgerne* II 432 følgende Vink: «Skønt ingen Ven af Medvidere, skønt absolut utilbøjelig til at tale med Andre om mit Inderste, mener jeg dog og har jeg ment, at det er et Menneskes Pligt ikke at overspringe den Instans, som det er at raadføre sig med et andet Menneske; kun at dette ikke bliver til en pjanket Fortrolighed, men alvorlig og officiel Meddelelse. Jeg har derfor talt med min Læge, om han mente, at hint Misforhold i min Bygning mellem det Legemlige og det Psychiske lod sig hæve, saa jeg kunde realisere det Almene. Det har han betvivlet: jeg har spurgt ham, om han mente, at Aand var istand til ved Viljen at omskabe eller omdanne et saadant Grund-Misforhold; han betvivlede [det]; han vilde end ikke tilraade mig at sætte hele min Viljes-Kraft i Bevægelse, om hvilken han har en Forestilling, at jeg da kunde sprænge det Hele. Fra det Øjeblik af har jeg valgt. Hint sørgelige Misforhold med samt dets Lidelser (der upaatvivlelig vilde have gjort de Fleste til Selvmordere, af dem som havde igen Aand nok til at fatte Kvalens hele Elendighed) har jeg anset for min Pæl i Kødet, min Grænse, mit Kors; jeg har ment, at dette var det dyre Køb, for hviket Gud i Himlen har solgt mig en Aands-Kraft, der blandt Medlevende søger sin Lige.»

I *Dagbøgerne* fra 1843 (I 438) findes allerede under Overskriften *Anlæg* henkastede nogle Ord, der øjensynlig forholder sig til samme Sag: «Et Geni udrustet med alle mulige Gaver, med Magt til at beherske hele Tilværelsen og lade Menneskene lyde sig, opdager i sin Bevidsthed et lille fast Punkt, en lille Galskab. Derover bliver han saa forbitret, at han beslutter at dræbe sig selv; thi dette lille Punkt er for ham Alt, det gjør ham til en tjenende Aand, et Menneske. Dette lille Punkt er tillige ikke noget blot Udvortes (f. Eks. at være halt, enøjet, grim o. s. v. Sligt vilde ikke beskæftige ham) men har et Moment af Aand og man skulde synes, at det kunde hæves ved Frihed; derfor hidser det ham.»

Hun havde været og var «hans Øjes Lyst og hans Hjærtes Begæring»; men «han foretrak den større Smerte» at tabe og opgive hende for den mindre at besidde hende «med Urette.» *E. P.* I 319.)

Endnu til dette Punkt er Alt om end sørgeligt, dog fatteligt og forholdsvis simpelt. Men her træder det for Kierkegaards Aand og Forfatterbane ubetinget Bestemmende frem.

Han kunde ikke overvinde sig til at give den sande Forklaring af det kun tilsyneladende krænkende Skridt, han agtede at foretage. Han ansaa sig for saa højt elsket, at et pludseligt Brud vilde foraarsage hans Elskede den største, maaske dræbende Smerte.

For da at hjælpe hende over det Værste, vilde han af al Magt indbilde hende, at han ikke elskede hende, at han var troløs, skønt han i sin Sjæl var hende saa trofast som nogensinde. (*E. P.* I 291). Han synes i dette Øjemed Dag ud, Dag ind Maaneder igennem at have vist en forsætligt urimelig og uelskværdig Opførsel overfor hende for at gøre hende ked af sig og saaledes forvandle det Smertelige i Bruddet til en Befrielse for hende. Det lykkedes ikke; det være sig nu, at han ikke var saa stor en Mester i Forstillelseskunsten, som han antog, men kun maadeligt udførte sit selvplagende Forsæt, eller at den unge Pige trods Alt hang ved ham. Saa brød han Forlovelsen og med den sit givne Ord, saa haardt end hans Stolthed krympede sig derved. (*E. P.* I 292).

Forgæves erklærede den unge Pige, at det vilde blive hendes Død, lagde efter Kierkegaards Udtryksmaade «et Mord paa hans Samvittighed», forgæves «gentog en bekymret Fader højtideligen Forsikringen om, at det vilde blive Pigens Død», han maatte staa for hende som en Bedrager, saa meget han end brændte efter at meddele hende, at Bedraget, Grusomheden, kun var Omsorg. (*E. P.* I 295 og 427.)

Jeg gør opmærksom paa den ufrivillige Modsigelse mellem Ordene «i sin *Bevidsthed*» og Ordene «noget *blot* Udvortes. K. har øjensynlig først villet holde Mangelen rent ubestemt som en Sygdom i Sindet alene, senere har han ubevidst forudsat, at den tillige var af ydre Natur.

Denne Modsigelse, sammenholdt med alle de foregaaende Udtalelser, peger hen i Retning af det Seksuelle som det i særlig Forstand Legemlig-Sjælelige, der fremdeles særlig maatte komme i Betragtning ved Indgaaelsen af et Ægteskab. (Smlgn. ogsaa Optegnelserne om Abailard *E. P.* I 325 og 444.)

*) *E. P.* II. 431 smlgn. *Stadier* 2den Udg. 239, 306.

Mere end én Gang gik den Tanke igennem hans Sjæl at vende tilbage til hende, røbe og forklare hende sin aldrig brudte Troskab og saa dræbe sig med egen Haand; thi leve med hende «i den rolige og tillidsfulde Betydning, som dette Ord har», følte han, at han ikke kunde. (*E. P.* I 290, 91.) — Han gjorde det ikke. Thi midt i al Kvalen var han optaget af at alle Frembringelseskraftens Sluser aabnedes i hans Sjæl.

Men i det Øjeblik Kierkegaard hævede sin Forlovelse, kom til den alvorlige, indre Pligtkamp hans første fjendtlige Sammenstød med Omverdenen. For første Gang kom hans fine, pirrelige, nervøse Natur i fjendtlig Berøring med Folkesnakken, eller hvad man plejer at kalde den offenlige Mening i Kjøbenhavn. Den handlede ilde med ham. Visse Træk af Urimelighed eller Haardhed overfor hans Forlovede, der, forsaavidt de var sande, alle beroede paa hine Bestræbelser for at gøre den unge Pige ked af sig, stille sig i et slet Lys overfor hende og saaledes lette hende Bruddet, løb Byen rundt, og Mængden, som jo ingen Nøgle havde til hine Forunderligheder i Opførsel, udledede dem fra de sletteste Egenskaber: Hjertenskulde, Tilbøjelighed til at lege med et Menneskehjerte for, som det hed, at «gøre Eksperimenter» med det, Noget, Spidsborgerne fandt saa meget des forfærdeligere, jo mindre klart Begreb de havde om hvad de egentlig mente dermed. Kort sagt: det mest inderlige Forhold i hans Liv blev kasted paa Anatomibordet, hans Privatliv plukket op, hans Forlovede beklaget, besnuset, bedømt. Han led derunder. Thi, saa ringe Skade som blotte Ord synes at kunne gøre, det var haardt for ham at vide den Kvindes Navn, der var ham dyrebar, det Navn, han selv end ikke kunde høre uden, som han siger, at føle et elektrisk Stød igennem sit Legeme, at vide det springende, viklet i Bysladder fra alle disse pjattende, besudlende Læber i en Atmosfære af uren Aande. Og det var haardt for ham, der ærekær og streng mod sig selv og i mangen Opofrelse redeligt ved enhver Handling undersøgte, om den lod sig forene med den Regel, han havde anlagt for sit Liv, om den kunde udføres uden at Ærens Skjold fik nogen Plet — det var haardt for ham at være Vidne til, hvorledes en hel By slog sine smudsige Kar ud over dette Skjold. Det var haardt at læse Hobens Dom over sin Færd i frække og nysgerrige Blikke, haardt at høre den Stumhed, som betegner, at der taltes om Ens inderligste Anliggender i det Øjeblik man kom til.

Oprevet, som han var, af indre Kampe, udholdt han kun kort Situationen. Han rejste kort efter Bruddet til Berlin Vel skriver han derfra, at han i fjorten Dage paa alle Maader udæskede Kjøbenhavn, mens Ingen vovede at sige ham et Ord. Han havde mere træffende kunnet sige, at han kun i fjorten Dage udholdt Pinen. En Drift til Selvbesmykkelse overvandt han overhovedet aldrig helt.

Ligemeget: hans Vilkaar var tungt og hans Lidelse stor. Var han skyldig? Sin Lykke havde han jo saa gerne villet dele med hende; sin Ulykke mente han ikke at kunne delagtiggøre hende i. De forstod ikke hinanden.

Lad os Efterlevende, der er bleven saa grundigt indviede i denne rent private Begivenhed, vogte os for at se ringe eller smaaligt paa denne Sag! Lad os se den efter dens Betydning! Denne unge Pige, det er mere end Kierkegaards Forlovede; ser man rigtigt paa hende, vil man se, at hun er hans Samtid i Danmark. Han nærmede sig den fra først af i den bedste Mening, han underholdt og fængslede den i højeste Grad, og den nød hans Vid, men den forstod ikke hans Lidelse og hans Tungsind. Han gik da for at tjene den ud paa at misforstaas, paa at gælde for noget Ringere end han var, og han blev misforstaaet af den som af hende — ikke helt med Urette; thi han talte ikke med den rette Brudgoms Stemme og havde ikke hans Myndighed. Efter at have været den Beundrede af Slægten som af hende, forsøgte han saa at blive Sjælesørgeren for Slægten som for hende — men den religiøse Modtagelighed fattedes, Slægten forstod kun daarligt, hvor han vilde hen, og de skiltes uden Forsoning. Han giftede sig kort Tid efter med en Anden, og Slægten glemte hurtigt ham over ringere Aander.

Men hvor dybt bevæget Kierkegaards Liv nu var, derom foreligger det kraftigste Vidnesbyrd i den nu følgende, kæmpestærke Frembringen. Thi der er selvfølgelig ingen Følelse, ingen Lidenskab og ingen Lidelse i den, som ikke har levet i Forfatterens Hjerte. Floden kan aldrig stige højere end dens Kilde laa. Og hvorledes maa ikke den have været ladet med Følelser og Tanker, som i faa Aar kunde give en saadan Rigdom deraf et saa veltalende Udtryk. Ja han har endog følt mere og dybere end den almindelige Læser aner. Thi det døde Papir er intet villigt Talerør; det forstærker ikke Lyden, det svækker den. For at Noget paa Papiret skal gøre Indtryk af et Suk, maa det i

Skribentens Sjæl have været en Hulken. Saaledes maa Skuespilleren paa Scenen tale skarpt, for at Publikum skal opfatte en Hvisken. Overalt, hvor Følelsen er ægte og sand, ikke overdreven eller tilløjet, er det en hel Kæde af Sindsbevægelser, der udmunder i den enkelte bevægede Sætning. Til Gengæld er da Bevægelsen oftest mindre varig og angribende hos dem, som formaar at give den Lindring ved at meddele dens Udtryk en Kunstform.

Der gives frembringende Aander, som behøver mange og store Skæbner eller Oplevelser for at yde et lille Værk. Det er den Art Poeter, der af hundred Pund Rosenblade frembringer en Draabe Rosenolie. Og der gives paa den anden Side Talenter, hvis Natur er saa frugtbar, hvis indre Klima saa tropisk, at de af et ganske enkelt dagligdags Livsforhold, som de oplever med den højeste Energi, uddrager hele Rækker af betydelige Værker. De ligner hine træløse Øer i Sydhavet, paa hvilke Passagerere fra et forbisejlende Skib glemmer nogle Frugtkærner, og som ikke mange Aar efter staar bedækkede med mægtige Skove.

Kierkegaard hørte til den sidste Art. Han var uimodtagelig for den store Mængde af Livsindtryk, fordi ganske enkelte tidligt betog ham saaledes, at han aldrig kunde slippe dem og de aldrig gav Plads for nye. Han havde Digterens Trang til at mangfoldiggøre sig, til af sin Personligheds Lukke at udsende en Skare af forskellige Skikkelser, uden samtidigt at have Digterens Kraft til ved en fuldstændig Omskaben af sine Livsindtryk at give dem selvstændigt Liv udenfor sig som Skikkelser, der optraadte i en Rigdom af ham personligt uvedkommende Former eller i ham personligt fremmede, brogede Situationer. Istedenfor Omskabning af Livsindtrykket fandt kun en lettere Omdigtning Sted; istedenfor at forvandle sig selv, formummede eller maskerede han sig. Han samlede sig aldrig saa stærkt som den blotte Tænker, han splittede sig aldrig saa stærkt som den egenlige Digter gør det. Det viste sig paa afgørende Maade under den Forfattervirksomhed, som fulgte paa Adskillelsen fra den unge Pige, han havde givet sit Ord. Man forbavses over Storheden og Kraften i den Aand, der kunde udspænde en saa simpel Begivenhed som en hævet kjøbenhavnsk Forlovelse til Ramme om en hel Verden af Tanker, Sværmerier og Poesier. Saaledes forstod Dido efter Sagnet med en Oksehud at indhegne det uhyre Rum, paa hvilket Carthago blev bygget. Atter og

atter grubler han sig ind i og digter han sig ud af sin Forlovelses- og Lidelseshistorie. Ethvert af dens Momenter bliver en Afhandling eller en Bog.

Han griber i dyb Sympati hendes Sorg, han omdigter den til andre Kvinders Smerte, han genfinder den i de af Digtere og Komponister skildrede forladte og bedragne Pigers Ulykkeslod, og fra *Enten-Eller* slaar et helt Kor af klagende Kvinder os imøde.

Han griber ned i sit eget Indre, i det selvisk Ustyrlige, han under sin Udvikling havde maattet kæmpet med, og ned i den ondskabsfulde Bysladder om ham selv som en kold, hensynsløs Eksperimentator og Bedrager, og det morer ham, det tilfredsstiller ham at tegne denne Fanden paa Væggen noget bedre end Byen kunde gøre det — det bliver *Forførerens Dagbog*, og det mætter ham at give den offenlige Mening denne Straamand at stikke til.

Han griber sine Digterlængsler bort fra den Elskede, sit Hang til at erindre hende, og former den unge Digter i *Gentagelsen* deraf, ham der fængslede den Elskede «som Prometheus, naglet til Klippen, medens Gribben hakker hans Lever, fængsler Guderne ved sin Spaadom.»

Han griber sin tidligere højeste Attraa, det Ideal, der havde foresvævet ham, det at udvikle sig til en rigtig god Ægtemand, der levede det ridderligste og lykkeligste Husliv — og Assessor Wilhelms faste Skikkelse opstaar af disse taagede Længsler.*)

Han griber endelig Virkeligheden, den tungsindige Ensomme, hvis grænseløse Omhu for den lille Dame, han elskede, fik saa daarligt et Udfald, og han støber Frater Taciturnus's Helt deraf — den forædlede men sikkert temmelig virkelighedstro Fremstilling af det, som var indtraadt og oplevet og af det ensomme Liv efter Bruddet, ganske helliget en Idé.

Men Samtiden skal ikke kunne forstaa dette som Bekendelser; dens Nysgerrighed skal pirres, men ledes fuldstændig paa Vildspor. Det er ikke Bekendelser — lad os kalde det Eksperimenter eller Skyggerids eller Afhandlinger eller dialektisk Lyrik. Snart er det, efter forældet Sæd og Skik for Digtere, gamle

*) Det er ganske vist, at mit Ideal netop var at blive Ægtemand og leve blot for at være gift. (*E. P.* II 721).

Papirer, fundne i en Sekretær, snart er det Hefter, fiskede op fra Bunden af en Sø i et Jernskrin.

Det er heller ikke ham, der er Forfatter af disse Sager. Det er Assessor Wilhelm, der er Frater Taciturnus, det er Johannes de silentio, der har skrevet dem ned.

Det er end ikke ham, der har udgivet dem. Det er Victor Eremita eller Hilarius Bogbinder, der har givet dem i Trykken.

Ved dobbelte Rækker af opkastede Palisader fjerner han sig fra sit Værk. Det angaar ikke ham, han véd ikke deraf. Hans Forhold er, siger han selv (*Afsluttende Efterskrift* 481 ff.) langt anderledes end en Digters, der digter Personerne og selv dog i Forordet er Forfatteren. Han er snarere som en Soufflør, der digterisk har frembragt *Forfattere*, hvis Forord atter er deres Frembringelse, ja hvis Navne er det. Der er saaledes i de pseudonyme Bøger «ikke et eneste Ord» af ham selv, han har ingen Mening om dem uden som Tredjemand, «ingen Viden om deres Betydning uden som Læser, ikke det fjerneste private Forhold til dem». Hvor er han da i Værket? Han er helt udenfor. Hvad er han da som sidste Ophav dertil? Han er, svarer han, «det Ligegyldige» ɔ: det er ligegyldigt hvad og hvorledes han er; med andre Ord, han er Gaaden, den store Gaade.

XI.

Det er et afgørende Øjeblik i en Forfatters Liv, Modenhedens Øjeblik, det Øjeblik, da han gaar ombord paa et Skib, han selv har bygget, for at sejle Verden rundt — da han griber den Violin, han selv har tømret, for derpaa at spille en af ham selv komponeret Melodi. Det var Kierkegaards Stilling, da han i 1842 begyndte Udarbejdelsen af *Enten-Eller*. Fra det Øjeblik af staar han i sit Forfatterskab paa egen Grund uden Afhængighed af nogen fremmed Mester og tumler Sproget frit som sit eget Instrument.

Fra det Tidspunkt af da han erfarede, at *hun* var gift, følte han sig fri og som sin egen Herre. Man kan betragte den unge Digters sværmeriske Udbrud under samme Situation i *Gentagelsen* som Vidnesbyrd om Kierkegaards egne Følelser ved denne Lejlighed: «Det er forbi, min Jolle er flot; i næste Minut er jeg atter der, hvor min Sjæls Higen var, der hvor Ideerne

bruse med elementarisk Rasen, hvor Tankerne staa larmende op som Nationerne i Folkevandringen, der, hvor der til en anden Tid er en Stilhed som Sydhavets dybe Tavshed . . . Ideen tilhører jeg. Naar den vinker mig, da følger jeg; naar den giver Stævne, da venter jeg Dage og Nætter; der kalder Ingen paa mig til Middag, der venter Ingen med Aftensmaden . . . Beruselsens Bæger rækkes mig atter, jeg indaander allerede dets Duft, jeg fornemmer allerede dets skummende Musik — dog først en Libation til hende, der frelste en Sjæl, som sad i Fortvivlelsens Ensomhed: priset være kvindeligt Højmod! — Leve Tankens Flugt, leve Livsfaren i Ideens Tjeneste, leve Kampens Nød, leve Sejrens festlige Jubel, leve Dansen i det Uendeliges Hvirvel, leve Bølgeslaget, der skjuler mig i Afgrunden, leve Bølgeslaget, der slynger mig op over Stjernerne!»

Hint Bølgeslag er intet Andet end den mægtige Efterdønning i Fantasiens Forestillingsliv af det i Forholdet til *hende* virkeligt Gennemlevede. Jeg har fremsat dette som Paastand, men jeg paatager mig at føre Beviset derfor. Der er visse af de Skikkelser, som Kierkegaards opdigtede Forfattere tegner, om hvilke enhver, saasnart det engang er sagt, kan indse dette, saaledes f. Eks. hans forladte Kvinder. Ved disse skal jeg kun gøre opmærksom paa de finere Ejendommeligheder, som en ukritisk Læsning kan overse. Men dernæst forekommer der Skikkelser, som tilsyneladende Intetsomhelst har med Kierkegaards Forlovelses- og Lidelseshistorie at gøre, men som ikke desmindre kun forstaas ved at henføres til denne. Det turde vise sig, at den ligger til Grund saavel for de rent æstetiske og lidenskabsløse Undersøgelser, der synes altfor videnskabelige til at have Noget med Forfatterens Privatliv at gøre, som for de rent religiøse Stemningsbilleder, der synes at oplyse altfor fjerne, altfor fremmede Grundspørgsmaal til at have noget Forhold til hans personlige Pligtsammenstød.

Jeg tager først de Tilfælde, hvor Sagen er simpel. Lad os her belure hans Fantasi under dens Arbejden og se Skikkelserne opstaa og svinde for ham. Marie Beaumarchais fra Goethes *Clavigo*! Ogsaa hun var kun forlovet og sørgede sig ihjel over, at Forlovelsen blev hævet. Ogsaa hendes Sorg havde sin Grund i et Bedrag. Ogsaa om hende staar Slægt og Venner rede med den Bestemmelse af Clavigo, at han var en Skurk. Men hendes Hjerte finder ingen Trøst i denne tomme Forklaring. Hendes

ulykkelige Kærligheds Lidelse er denne, at Sorgen ikke kan finde sin Genstand. Dette, om det var et Bedrag, er Uroen i den. Atter og atter vil hun spørge sig selv: Var han en Bedrager? var han ikke en Bedrager? Og hendes Hjerte vil vekselvis frikende og fordømme.

Saaledes bliver han selv i Forholdet Clavigo. Hvorledes Clavigo? For det Første ved sit Forhold til Omgivelserne, der altid har havt ham mistænkt: «Omgivelsen falder det ikke vanskeligt at tænke, at Clavigo var en Bedrager; thi den har aldrig elsket ham . . . og forsaavidt den maaske har holdt af ham (Noget, Goethe antyder med Hensyn til Søsteren) væbner denne Interesse den netop imod ham, og denne Velvilje, der maaske var lidt mere end Velvilje, bliver et ypperligt brændbart Stof til at vedligeholde Hadets Flammer.» *) Dernæst fordi Clavigo kun elsker Idé, Tanke, sin aandelige Magt, ingen ung Pige. Mellem ham og Clavigo er der de ganske almindelige Lighedspunkter: Omgivelsernes Fordømmelsesdom og Kærligheden til Idé og Aand. Men Clavigo er iøvrigt for ussel, for ringe; han forkaster denne Forklædning.

Et andet Billede dukker op. Under sit Ophold i Berlin straks efter Forlovelsens Ophævelse var han for at søge Glemsel for sin Skæbne gaaet hen i Teatret at høre *Don Juan*, efter hans eget Udsagn bogstavelig det eneste Middel, ved Hjælp af hvilket han kunde glemme sine Grublerier. Han har hørt Ouverturen og de første Scener. Ind træder Elvira, en Sangerinde fra Wien og se det er Hende, hvis Minde han flyer. I Gang, i Højde, i Paaklædning en paafaldende Lighed med hende. Dette bliver Anledning til at han skildrer hende under Elviras Træk.**) Elvira synes vel at maatte være sikker nok paa Don Juans Bedrageri; men hun fordrer under sit uroligt omflakkende

---

*) Saml. *Eft. Pap.* II. 155. Under Titlen *Privatissimer* og holdte saa zarte som muligt, kunde jeg have Lyst til at tegne en kvindelig Figur, der netop var stor ved sin elskelige, beskedne, bly Resignation (f. Eks. en noget idealiseret Cornelia Olsen, den fortræffeligste kvindelige Figur, jeg har kendt, og den eneste, der har afnødt mig Beundring). Hun skulde opleve, at Søsteren var gift med Den, hun selv elskede.

**) Hun har i Gang, Højde, Paaklædning (sort Silkekjole, bar Hals, hvide Handsker) en paafaldende Lighed med en ung Dame, jeg har kendt. Det er dog et besynderligt Tilfælde. Jeg maatte ordentlig anvende lidt Magt mod mig selv for at fordrive dette Indtryk. (*E. P.* I. 300).

Liv bestandig ligesom et yderligere Bevis derpaa. Grubleriet tvinger hende til at stirre paa dette Fornuftstridige: kan hun elske ham, uagtet han bedrog hende? Saaledes havde han netop drømt sig, at hans Elskede gjorde. Ogsaa hun kunde da ikke glemme ham, selv i sit Had ikke fordømme ham; hendes Tilgivelse var kun altfor redebon. — Saa bliver han da selv i Forholdet Don Juan. Som den hele Slægt af unge Digtere i Frankrig, Tyskland og Rusland havde han med sin Tanke bestandig kreset om denne Sagnskikkelse. Mussets berømte Stanzer, Gautiers Ungdomspoesier, Grabbes Drama, Lenau's Brudstykke, Lermontov's «En vor Tids Helt» fremstillede i Byrons Spor Typen i moderne Skikkelse. I vor egen Literatur havde Heiberg og Paludan Müller tumlet med denne Opgave. Poeterne drømte dengang om Don Juan som Politikerne nutildags sysselsætter sig med Bismarck. Mellem sig og Don Juan finder Kierkegaard den almindelige Lighed: Storheden, den dæmoniske Overlegenhed over den Elskede. Derfor Udbruddet: «Da Guderne vandrede paa Jorden og forelskede sig i Kvinder, var de da de Elskede tro? Nej og dog falder Ingen paa at sige, at de bedrog dem.»

Men skulde Kierkegaard allerede fremdrage dette enkelte Hovedpunkt, den aandelige Overlegenhed overfor den unge Pige, da maatte hans Tanke naturligt gaa fra Don Juan til Faust, der var saa forsøgt i Viden, saa forfaren i Kundskab, og som havde ikke blot elsket men tænkt. Men var han Faust, saa blev jo hun i Forholdet Margrethe, en stakkels lille Pige, der knækkes og forlades. En Lighed fandt han da: den religiøse Uoverensstemmelse, som den fremtræder i hin berømte Scene, hvor Gretchen udspørger Faust om hans Tro. Den maatte digtes om. Thi Margrethe har jo næsten Vished om Faust's fuldstændige Vantro og Margrethe er oprigtigt og enfoldigt religiøs. Og han digter den om. Han skildrer vel Faust som Tvivler, men som en Kierkegaardsk Tvivler, det vil sige som en, der hemmeligt er bange for sin egen Tvivl og derfor har aflagt et evigt Tavshedsløfte med Hensyn til sin Vantro*). Langtfra at ville berøve Gretchen hendes Tro, bestyrker han hende paa alle Maader i den. Men saa er han jo en Hykler? Nej, svarer Forfatteren med en lidt tvungen, men for Meget i hans eget For-

---

*) *Enten-Eller* 2den Udg. I. 143. Smlgn. *Frygt og Bæven* 2den Udg. 110 ff.

fatterskab betegnende Vending: Hvad han foredrager som Tvivl, det virker paa hende som usvigelig Sandhed. Og nu kommer Hovedpunktet. Nu mister Margrethe Faust og med ham Troen, han indprægede hende. Hun kan ikke tro paa en Lære, der leder den, som bekender den, til saadanne Skridt. Det kunde vel synes, som om det, han lærte, ikke blev mindre sandt, fordi han ikke selv har troet derpaa og ikke handlet derefter. Og dog er det for hende saaledes. Thi det var gennem ham, at hun troede derpaa.

Saaledes ses det alene ved et Blik paa den enkelte lille Afhandling «Skyggerids» (i *Enten-Eller*), hvorledes Kierkegaard personliggør de forskellige Led af sit Livs hidtil betydningsfuldeste Begivenhed. Clavigo — det er Ideen, som river ham bort fra den unge Pige, Elvira — det er den Bedragnes Beundring af hendes Elskede som overlegen over alle Mænd, Faust endelig — det er ved en kunstig Omfortolkning Frygten for at Margrethe med sin Elsker skal tabe ikke blot sin Sjælesørger men selve den Tro, han stræbte at bestyrke hende i.

XII.

I alle disse Tilfælde var Omsætningen af det boglige Studium til Iagttagelse af Forfatterens Sjæleliv let. Jeg vælger nu et Tilfælde, hvor Bekendelsen skjuler sig i en videnskabelig Afhandlings dybere Dulgthed. Den Afhandling, der bærer Titlen: «Det antike Tragiskes Refleks i det moderne Tragiske», er sikkert en af de mest upersonligt holdte Afhandlinger i *Enten-Eller*. Dens Idé lader sig behandle i en Drøftelse, der helt og holdent drejer sig om Kunstforhold; jeg selv har allerede i Aaret 1862 udarbejdet et lille Bidrag til en saadan i et Prisskrift om Grækernes Skæbne-Idé. Afhandlingens Grundtanke er kortelig den, at den græske Tragedie lod Helt eller Heltinde lide under Følgerne af en Skyld, som snarere hvilede paa Slægten end paa den Enkelte alene; at den moderne Tragedie gaar glip af det dybest Gribende, i det Øjeblik den udskiller den Enkelte af Forbindelsen med Familie og Slægt og lader ham være sin egen Lykkes Smed og sin egen Ulykkes Ophav; men at Tragedien vilde genvinde det i Sandhed Tragiske, hvis den paany vilde optage den antike Grundfølelse,

Pieteten, gennem hvilken Mennesket netop forholder sig til Samfund og Slægt.

Om det Kierkegaardske Arbejdes videnskabelige Værd vil jeg her kun sige det, at den moderne Tids hele naturvidenskabelige Opfattelse af den Enkelte forlængst har bragt os til at tillægge *alt* det Nedarvede den Betydning, som her blot tillægges det, der aandeligt tages i Arv. Vi skiller aldrig mere det enkelte Menneske fra Slægten eller fra det Samfund, som har fostret det, vi ser aldrig Slægten som fuldkomment angerløs overfor den Enkeltes Udaad, men giver den sin Del af Skylden derfor; vi betragter aldrig Individet som ubetinget ansvarligt for dets Handling, men opfatter dets Ansvar altid som relativt.

Jeg har allerede berørt, hvorledes Kierkegaard i denne Afhandling formede sig en ny Antigone, i hvis Bryst han nedlagde sin egen Sjælevaande ved Indblikket i Faderens Hemmelighed; man skulde da tykkes, at der i denne Kvindefigur ikke var nogen Plads tilovers for den anden store Grundbegivenhed i hans Liv. Der var neppe nogen Mulighed for at gøre ogsaa hende til en forladt og bedragen Kvinde som Elvira og Margrethe. Men da hun ikke kan blive den elskede Kvinde, saa maa hun blive ham selv, den elskende Mand. Han lader sin Antigone elske og bryde med den Elskede, hvem hun ikke tør indvie i sit Livs Hemmelighed, der falder sammen med Faderens, og med hvem hun efter sin Opfattelse ikke kan indgaa et ret Ægteskab uden at betro ham den. Antigone spiller da altsaa her Mandens Rolle.

Hvor rigtig denne Opfattelse er, kan ses af en Dagbogsoptegnelse (*E. P.* I 327): «Jeg kunde nok danne en Ende paa min Antigone, naar jeg lod hende være et Mandfolk. Han forlod da den Elskede, fordi han ikke kunde beholde hende i Forening med sin egen Smerte. For at gøre det rigtigt, maatte han gøre hele sin Elskov til et Bedrag mod hende; thi ellers fik hun paa en aldeles uforsvarlig Maade Del i hans Lidelse. Denne Krænkelse opbragte Familiens Vrede; en Broder f. Eks. traadte frem som Hævner. Jeg vilde da lade min Helt falde i en Duel.»

Han udførte som bekendt ikke denne Plan; han kunde ikke udføre den, da det var blevet Clavigo-Historien om igen med en Tilsætning af Frater Taciturnus. Men hvis man vil indsætte Værdierne: den gamle Hosekræmmers hemmelighedsfulde Skæbne

for Oedipus's, Kierkegaard for Antigone og Kierkegaards Elskede for Antigones Brudgom, da vil man let bag det videnskabelige Hylster og bag Ombytningen af Kønnene opdage det os nu velbekendte Tema, som atter og atter varieres.

XIII.

Dog egenlig fængslende bliver Genfindelsen af det fra Kierkegaards personlige Handlemaade hentede Motiv først, naar vi griber det eneste af hans fire første, under opdigtet Navn udgivne Skrifter, i hvilket der ingen Kærligheds- eller Forlovelseshistorie forekommer, det iblandt dem, der bestemtest danner Overgangen til hans religiøse Frembringelser og det, som ved det gammeltestamentariske Skær, der var udbredt over det, og ved dets Forherligelse af Abraham som Troens Fader bevægede den fornemme og forsigtige Biskop Mynster til at vove sig frem med den eneste Anmeldelse, han gav af noget Kierkegaardsk Skrift. Ser vi kritisk paa *Frygt og Bæven*, viser det sig, at denne Bog staar i et lignende Forhold til det gamle Testamente som Afhandlingen om Antigone til Antiken. Grækenlands Myter og de gammelkaldæiske Sagn er Forfatteren kun de vekslende og rige Kostumer, i hvilke han hyller sin personlige Lidenskab og Smerte.

«Det var en aarle Morgen, Abraham stod tidlig op, han lod Æslerne sadle, forlod sit Paulun og Isak med ham; men Sara saa' ud af Vinduet efter dem, ned igennem Dalen, indtil hun ikke saa' dem mere.»

Det lyder bibelsk nok og Forfatteren har efter Evne eftergjort det gamle Testamentes Fortællerstil ved at benytte hint «indtil», hvis fantastiske Virkning Kierkegaard beundrede saa meget paa et lignende Sted i Judiths Bog. (Se *E. P.* I. 324).

«De rede tavse i fire Dage; paa den fjerde Dags Morgen sagde Abraham end ikke et Ord, men opløftede Øjet og gik ene med Isak ved Haanden op til Bjerget.»

Er det nu virkelig om Abraham og Isak her er Tale? Lad os se. Abraham forsøger at forklare Isak hvad der forestaar. Men Isak kunde ikke forstaa ham, hans Sjæl kunde ikke opløftes, han omfattede Abrahams Knæ, han bønfaldt ved hans Fod. — Da var Abraham tvungen til at *bedrage*. «Han greb

Isak i Brystet, kastede ham til Jorden og sagde: Dumme Dreng! tror Du det er Guds Befaling? Nej det er min Lyst!» Og Isak raabte i sin Angst til Gud om Forbarmelse. Men Abraham sagde sagte ved sig selv: «Herre i Himlene, jeg takker Dig; det er dog bedre, at han tror, jeg er et Umenneske, end at han skulde tabe Troen paa Dig.»

Man læse *Stadiernes* sidste Del og man vil finde, at det er nøje den samme Historie, den smerteligt Bekymrede, der fremstiller sig for den Elskede som et Umenneske for at understøtte hende i den Lidelse, han selv er tvungen til at tilføje hende og saa uendeligt gerne vilde forskaane hende for. Derfor er det, at der under dette første Stemningstilløb til Abrahams Pris staar disse nu gennemsigtigt klare Ord:

«Naar Barnet skal vænnes fra, da sværter Moderen sit Bryst; det var jo og Synd, at Brystet skulde se lifligt ud, naar Barnet ikke maa faa det. Saa tror Barnet, at Brystet har forandret sig, men Moderen hun er den samme, hendes Blik er kærligt og ømt som altid. Held den, der ikke behøvede forfærdeligere Midler for at vænne Barnet fra!»

Og anden Gang tager Stemningen Tilløb, og der begyndes paany:

«Det var en aarle Morgen, Abraham stod tidligt op . . . . Tavs lagde han Brændet i Orden, bandt Isak, tavs drog han Kniven; da saa' han Vædderen, som Gud havde udset. Den ofrede han og drog hjem. — — — Fra den Dag af blev Abraham gammel, han kunde ikke glemme at Gud havde fordret det af ham. Isak trivedes som forhen; men Abrahams Øje var fordunklet, han saa' ikke Glæden mere.»

Dette er den Ensommes Gaaen i Rette med Gud, efter at han til ingen Nytte har udstaaet alle hine Kvaler; thi han sørgede over at have et Mord paa sin Samvittighed, og se, Ingen døde. Gud vilde slet ikke, at Nogen skulde dø, Gud fordrede end ikke Ofret af en Vædder. Ingen døde, og hun giftede sig med en Anden.

Og tredie Gang tager Stemningen Fart:

«Det var en stille Aften, da red Abraham ene ud og han red til Moriabjerget; han kastede sig paa sit Aasyn, han bad Gud tilgive ham hans Synd, at han havde villet ofre Isak . . . Han kunde ikke begribe, det var Synd, at han havde villet

ofre Gud det Bedste, han ejede, det, hvorfor han gerne selv havde ladet sit Liv mange Gange.»

Hvad er dette vel Andet end Hvirvelen i Kierkegaards Hjærne, naar de Øjeblikke kom, da han ikke mere selv kunde forstaa det Hele, da han vekselvis anklagede sig for Skyld imod hende og atter ikke begreb, at det paa nogen Maade kunde være Synd, at han havde givet Afkald paa hende, naar han efter den redeligste og pinligste Overvejelse ansaa det for sin Pligt. Det er, siger han etsteds (*E. P.* II. 74) «den tungeste Anfægtelse, naar et Menneske ikke véd, om hans Lidelses Grund er Sindssvaghed eller Synd»*). Dette er Skyldig-Ikkeskyldig, den bekymrede Tungsindiges ængstelige Spørgen, om han har handlet ret eller uret mod den Elskte og som kun finder Ro i den Tanke, som Slutningsprædikenen i *Enten-Eller* behandler, at mod Gud har Mennesket altid Uret.

Og for fjerde Gang stemmes Sindet til Abrahams Pris.

«Det var en aarle Morgen, Alt var beredt til Rejsen i Abrahams Hus . . . De rede endrægtigen sammen, Abraham og Isak, indtil de kom til Moriabjerget. Abraham beredte Alt til Ofret, rolig og mild, men idet han vendte sig og drog Kniven, da saa' Isak, at Abrahams Venstre knyttede sig i Fortvivlelse, at der gik en Skælven igennem hans Legeme — men Abraham drog Kniven.

Da vendte de atter hjem — men Isak havde tabt Troen.»

Han tabte Troen. Hvad er dette vel andet end den samme Bekymringens Frygt, der i *Enten-Eller* er udtalt under Titelen Margrethe, Frygten for, at Margrethe, naar Faust ofrer hende, skal tabe Troen paa den Lære, hvis Bekender bærer sig saa grusomt ad. Og hverken Faust eller Abraham formaar at give det stakkels ofrede Barn en højere Religiøsitet, der kunde styrke det i dets Skæbnes afgørende Stund.

Derfor følger som Omkvæd under det sidste Stemningstilløb:

«Naar Barnet skal vænnes fra, da har Moderen den stærkere

---

*) ene, i en Tilværelses Meningsløshed, uden at kunne, selv om jeg vilde det, gøre mig forstaaelig for en Eneste — hvad siger jeg, gøre mig forstaaelig for en Eneste, nej, der var Tider, hvor det ikke manglede, saa man kunde sige «det manglede blot», Tider, hvor jeg end ikke kunde gøre mig forstaaelig for mig selv. *Synsp. f. m. Forfvirks.* S. 54.

Føde ved Haanden, at Barnet ikke skal omkomme. Held den, der har den stærkere Føde ved Haanden!»

Og hvis der behøvedes noget yderligere Bevis for hvad det er for en Ofring, for en Prøvelse og for et Bedrag, der ligger bagved denne Fremstilling af Isaks Ofring, Abrahams Prøvelse og Abrahams kun tænkte Bedrag, da er de Bidrag til Belysning af Abrahams Pligtsammenstød som Forfatteren giver, højmælede nok: tre Tilfælde af Dobbeltpligt, der opstaar før et Bryllup*).

Det første er en græsk Anekdot: Brudgommen, hvem Spaapræsterne forudsiger en Ulykke, der vil have sin Oprindelse af hans Giftermaal, forandrer pludselig sin Plan i det afgørende Øjeblik, da han kommer for at hente Bruden.

«Hvad skal han nu gøre? Tie og holde Bryllup; da er det med det Ansvar at drage Ulykken ned over sin Elskedes Hoved. Tie og lade være med at holde Bryllup! «I saa Fald maa han gaa ind i en Mystifikation, hvorved han tilintetgør sig selv i sit Forhold til hende.» Eller skal han tale? Ja han bør det, hvis han kan. Men sæt nu at han ikke kan tale, det vil sige ikke gøre sig forstaaelig, selv om han taler? sæt at Himlens Vilje ikke er bleven ham offenlig forkyndt gennem en Spaapræst, men privat er kommen til hans Kundskab — saa er vi ved Paradokset, ved Abraham, da kunde han ikke tale, om han end nok saa gerne vilde.

Det andet Bidrag er et nordisk Sagn: Sagnet om Agnete og Havmanden. Havmanden er en Forfører, som Agnetes Uskyld har besejret. Det at han er Havmand «betegner en menneskelig Præeksistens, i hvis Konsekvens hans Liv er hildet»**). Han véd, at Agnete elsker ham. Kunde han fravriste hende denne Kærlighed, da var hun paa en Maade frelst. Men hvorledes? Til den Indbildning, at en aabenhjertig Tilstaaelse skulde vække hendes Afsky, er Havmanden for forstandig. Han vil da se at hidse alle mørke Lidenskaber i hende, haane hende, spotte hende, gøre hendes Kærlighed til en Latterlighed, om muligt ægge hendes Stolthed. Han vil da ikke skaane sig selv for nogen Kval. Ved Hjælp af det Dæmoniske vil altsaa Havmanden være den Enkelte, der som den Enkelte er højere end det Almene. Det at han staar udenfor Pligtens almindelige

*) *Frygt og Bæven* 2den Udg. 88 ff.
**) *Frygt og Bæven* 2den Udg. 96 ff.

Regel, martrer den Elskede og sig selv, det er Overensstemmelsen med Abrahams Særstilling eller Modstykket til den. Mere ensartet vilde Tilfældet være, hvis han ligesom Abraham ikke kunde tale, men var henvist til Tavshed. Forskellen mellem ham og Abraham er den, at Abraham ikke ved Synd blev «den Enkelte», men ved at være Guds Udvalgte. Dog ved at forstaa Havmanden gør vi et nyt Tilløb til at forstaa Abraham.

Det tredje Bidrag er en jødisk Legende: Historien om Sara og Tobias i Tobias's Bog. Sara er den unge Pige, der har været given til 7 Mænd efter hinanden, som alle er omkomne i Brudehuset. Dette digtes om: hun er en ung Pige, der aldrig har elsket, men nu elsker Tobias af sit hele Hjerte. Dog er hun ulykkeligere end Nogen, thi hun véd, at den onde Dæmon, der elsker hende, vil dræbe hendes Brudgom i Brudenatten. Det fremhæves, at en Digter sikkert vilde lægge Alt an paa Tobias's Heltemod, at han vover sit Liv i en saa øjensynlig Fare, men Sara opfattes dog af Forfatteren som en Heltinde i langt større Stil paa Grund af hendes Tro til at Vovestykket at ægte hende vil lykkes. «Thi hvilken Kærlighed til Gud hører der dog ikke til for at ville lade sig helbrede, naar man saaledes fra Begyndelsen af er forkvaklet uden Skyld, fra Begyndelsen af et forulykket Eksemplar af et Menneske! Hvilken etisk Modenhed for at tillade den Elskede et saadant Vovestykke! Hvilken Ydmyghed ligeoverfor et andet Menneske!» Ligheden med Kierkegaards egen personlige Sjælekamp ligger her lige paa Overfladen. Ved at beundre Saras Tro til at den Elskede ikke ved sit Bryllup vil miste Livet, er vi imidlertid saa nær som muligt ved at beundre Abraham, der endnu i det sidste Øjeblik saa' sig om efter Vædderen, rede til at ofre Isak, men dog bestandig haabende og troende, at Gud vilde lade ham beholde Isak. Denne Sara er fra Begyndelsen af stedt i den Vanskelighed, hvortil Abraham i sin Alderdom kommer. At sige til Naturer som Sara: «Hvorfor udtrykker Du ikke det Almene og gifter Dig?» det vilde være en Spot; thi saadanne Naturer er efter Kierkegaards Begrebsbestemmelse «fra Grunden af i Paradokset.» At hun alligevel vover Forsøget, det beviser Styrken af hendes Tro.

Her staar vi ved Kierkegaards oprindelige Ideal af Tro: Haabet ogsaa for dette Liv. Derfor hedder det i hans Dagbog (I 420): «Havde jeg havt Tro, da var jeg bleven hos hende», og

derfor skriver han sammesteds: «Troen haaber ogsaa for dette Liv, men vel at mærke i Kraft af det Absurde, ikke i Kraft af menneskelig Forstand .... Troen er derfor hvad Grækerne kaldte det guddommelige Vanvid. Dette er ikke blot en aandrig Bemærkning, men Noget, der ligefrem lader sig gennemføre». Der har tydelig nok fra først af været en Vaklen tilstede i Kierkegaards Bedømmelse af hans egen Handlemaade. Snart har den forekommet ham et Vidnesbyrd om den sande Tro, om det ubetingede Forhold til det Guddommelige, og i disse Øjeblikke har han sammenstillet den med Abrahams Daad, snart har det staaet for ham, som om den rette Tro vilde have ledet ham til at ægte den Elskede og ikke bryde med hende. Men efter ikke lang Tids Forløb synes den første af disse Synsmaader at have fortrængt den anden, og bestemtere og bestemtere stillede det sig for ham, som havde han lig Abraham bragt Gud Offeret af det Kæreste, han besad.

XIV

Jeg vil ikke indlade mig paa det Spørgsmaal, om man har begaaet en Indiskretion ved Udgivelsen af Søren Kierkegaards efterladte Papirer og Dagbøger. Han synes iøvrigt selv at have ønsket denne Udgivelse. Jeg vil her ligesaa lidt i Almindelighed drøfte det Spørgsmaal, om en Forfatter er tjent med et saadant Indblik i hans personlige Livsførelse, som derved aabnes. Kun dette: jeg finder det aldeles berettiget, aldeles naturligt, at enhver Skribent, saavidt det er ham muligt, søger at værne om sit Privatlivs Fred, at han hensynsløst brænder sine egne Papirer eller søger at sikre sig deres Opbrændelse efter sin Død; jeg betragter det fremdeles som højst tvivlsomt, om man har Ret til, saasnart Skribenten har lukket sine Øjne, at offenliggøre Breve af ham, der har et ganske fortroligt Præg; men derom kan der ingen Tvivl eksistere, at Kritikeren, *naar* slige Stofsamlinger engang foreligger trykte i Literaturen og udgivne af andre Hænder, er i sin Ret til at benytte og fortolke dem, ja at han vilde begaa en Undladelsessynd af utilgivelig Art, ifald han intet Hensyn tog til de engang foreliggende Aktstykker. Fremfor Alt gælder dette om en saa personlig Skribent som Kierkegaard, hvis dunkle

Skrifter paa mange Punkter er uforstaaelige uden de Vink, som Dagbøgerne giver, ja hvis opdigtede Forfattere «skrive for at misforstaaes» (Om Begrebet Angest, 12 Note). Naar jeg da med Omhu paaviser det personlige Element i disse Skrifter, da er det visselig hverken af Nysgerrighed eller for at tilfredsstille Nysgerrighed, men fordi man maa være trængt ind til dette dybest liggende Punkt for at forstaa alle disse Skrifter som Udstraalinger fra et Midtpunkt. Det er først, naar man er naaet til den skabende Formel, at man — som i Matematiken — begriber alle disse forskellige Konstruktioner. Og som man i Naturvidenskaben viser, hvorledes de tilsyneladende forskelligste organiske Former som Fisk, Fugl, Hund, Menneske lader sig føre tilbage til en og samme Grundform for Fosterdannelsen, saaledes har det sin Interesse hos en stor Forfatter som Kierkegaard at forfølge, hvorledes det er et og samme Grundæmne, der varieres gennem betydelige Partier af *Enten-Eller*, gennem *Gentagelsen*, *Stadierne*, *Frygt og Bæven* saaledes, at det, som paa det første Stadium er Don Juan og Elvira, i sidste Stadium er forvandlet til Abraham og Isak uden derfor at være blevet omdannet anderledes end rent formelt.

Kierkegaard efterlod sig som bekendt ikke blot et kolossalt og ikke let overskueligt literært Mindesmærke, men desuden en arkitektonisk Plan til den hele vidtstrakte Bygning, ved Hjælp af hvilken enhver af dens Enkeltheder lod sig indordne paa sin Plads. Det Spørgsmaal ligger nær, om Planen virkelig har eksisteret forud for Bygningen; dette andet er endnu ikke blevet opkastet, om Planen virkelig stemmer med Bygningen?

Begge disse Spørgsmaal maa, stillede saa skarpt, ubetinget besvares med Nej, skønt Kierkegaard sikkert meget hurtigt efter at have skrevet *Enten-Eller* er bleven klar over sin Hensigt og sit Maal som Forfatter og har lagt sin Plan. Det for Kritikeren Fængslende er imidlertid ikke den nøgne Plan, men den Udviklings Natur, der leder Kierkegaard fra den ene Tanke og det ene Værk til det andet. Jeg søger da ikke saa meget at oplyse den logiske Idé, Værket efter Forfatterens Mening slutter sig sammen om, eller den religiøse Idé, i hvis Tjeneste det skal staa, som Værkets oprindelige, grundlæggende Bestanddele.

Det forekommer mig derfor heller ikke særdeles lærerigt at undersøge, hvorvidt de forskellige æstetiske Arbejder — hvis Berettigelse Kierkegaard selv kun formaar at hævde ved at kalde

dem «en nødvendig Udtømmelse, et helligt Bedrag»*) — lader sig forsvare som forberedende eller forsætligt vildledende Indledning til det religiøse Forfatterskab; men det fængsler mig højligt at sé den paradoks-religiøse Idé af sig selv og ganske naturligt bryde frem af en af de mange digteriske Omskrivninger af Forlovelseshistoriens Kvaler, til hvilke vi er naaede trinvis ud fra Marie Beaumarchais og Clavigo.

Som Forlovelseshistorien er den afgørende Begivenhed i Kierkegaards Ungdomsliv, saaledes er i den hint Bedrag af den unge Pige, den ubetingede Fortien af Hemmeligheden og Faren for at berøve hende Livet det afgørende, det springende Punkt. Under de talrige Forsøg paa i Omdigtninger at udtrykke dette, løfter eller skruer Kierkegaard sig tilsidst op paa en Højde, fra hvilken han øjner Abraham lige overfor sig, der ogsaa en Tid havde et Mord paa sin Samvittighed, ikke kunde forklare nogen Fremmed sin Handlemaade og nær havde dræbt den, han elskede højest. Fra sit ensomme Stade øjner han Abraham, der jo til alle Tider havde gjældt for Troens Fader. Ogsaa han har da været bestedt i Troens Vaande, er endnu bestedt deri. Han havde selv, indfiltret i en aldeles ejendommelig anlagt Ulykke i Kraft af sin Naturs Hang til Skjulthed sluttet sig inde i Tavshed, udsat sig for smertelig Misforstaaelse, handlet værst mod den, han vilde det bedst, ene, «næsten med det menneskelige Sprog imod sig». Han var i denne Tilstand naaet til en meget dybere Følelse af Ansvar end der fandtes i Slægten omkring ham. En sammensat Lidenskab som den, han bar paa, var vel skikket til gennem Sammenligning at aabne hans Øjne for Omgivelsernes Upersonlighed og Lidenskabsløshed. Tiden var de filosofiske Eftersnakkeres Tid i Videnskaben, og i Politiken de politiske Eftersnakkeres Tid. Danmarks æstetiske Tidsrum var netop ved at gaa i sin Grav, dets politiske Tidsrum ved at vikle sig ud af sit Svøb, og denne Sammenhæng frembragte en uhyggelig Blanding af Gammelmandsvæsen og Lømmelalder, i hvilken Kierkegaard ikke formaaede at opdage nogetsomhelst Vederhæftigt. Menneskene var efter hans Opfattelse blevne upersonlige, Mængde, Bande, Publikum, Generalforsamling, Klub. Han var et enkelt, isoleret Menneske, ene med sig selv og sit Ansvar, tænkende med sin egen Hjærne, handlende paa egen

---

*) *Synsp. f. min Forfvirks.* 70.

Haand. Han havde selv nylig saa dybt gennemlevet et enkelt Livsforhold, et af dem, i hvilke andre Mennesker plejer at jaske mest og uslest, et Kærlighedsforhold, havde taget det saa alvorligt, at han mente ud fra det at forstaa Oldtid og Nutid, Poesiens og Kunstens store Hovedskikkelser, det gamle Hellas og det gamle Palæstina. Han havde følt, hvad man lærte af at leve med Inderlighed.

Idet han sammenligner sin Tilstand med Troens Faders, føler han, at den frygteligt anstrengende Afgørelse, i hvilken han har levet, netop er Troens. Det er da altsaa denne Tro, som Slægten har fundet altfor enfoldig for sig og har forladt, det er den, der af Filosoferne betragtes som et tilbagelagt Standpunkt, kun passende for tankeløse og barnlige Menneskers Udviklingstrin — denne alle Sjælens Evner anspændende Tilstand i den yderste Lidenskab, en Lidenskab som dens, der skal holde sig oppe trædende Vande paa talløse Favnes Dyb (70,000 Favne nævner Kierkegaard altid, øjensynligt i den Tro, at Verdenshavet kan være saa dybt). Han føler sig som en Opdager eller rettere som en Genopdager. Han har da genopdaget den Tro, som Slægten har glemt Vejen til. Han havde visselig altid højagtet det Religiøse; han havde sét op dertil som til det Nedarvede, det Givne, den højtidelige, ærværdige Overlevering, og han havde fra sin første Udtræden i Verden, af Pietet mod Faderen, opsøgt Beviser derfor. Men i sin tidlige Ungdom havde han «paa en rent udvortes Maade», i Grunden «staaende aldeles udenfor Kristendommen, kæmpet for dens Sandhed» (E. P. I 154). Aldrig før havde han som nu fornummet det Religiøse i dets hele Urtids-Oprindelighed. Det var ham, som havde han opdaget Troens Kilder. Han, som aldrig egenlig havde været from, han følte til sin Lindring, at Troen, det var for den Evnerige og Dannede egenlig slet ikke den stille Fromhed. Han, som altid havde været lidenskabelig, ja mere end det: som havde forgudet Lidenskaben, han følte med Berusning, at Troen var en Lidenskab, den højeste Lidenskab, ja at dette var Troens Begrebsbestemmelse. Han, der altid havde villet bære det Tungeste og udrette det Vanskeligste, han indsaa som en St. Christopher med Smertens Nydelse, at Troen var det Tungeste, det Vanskeligste af Alt. Han havde ad nye Veje genfundet det gamle Vidunderland.

XV

Naar vi nu blot kunde være rigtigt sikre paa, at det var det, han havde fundet!

Jeg vil ikke lægge Dølgsmaal paa, at jeg tror, han begik en Forveksling. Var det ogsaa virkeligt til Overleveringens gamle Mirakkelland, at han ad nye Veje var naaet? Der kom som bekendt en Tid, da Menneskeheden var bleven utilfreds med den gamle Landvej til Indien, den i Aartusinder havde kendt, og da enkelte dristige Aander begav sig ud paa det store ukendte Ocean, paa de talløse Favnes Dyb, i det Haab at finde Søvejen dertil. En af dem, den dristigste af de dristige, og ligesaa forstandig som dristig, gik efter mange Andres fejlslagne Forsøg ombord og sejlede længe uden at øjne Andet end det vide Verdenshav, fra hvilket kun Tvivlen om nogensinde ad denne Vej at naa til Indien bares ham imøde. Endelig efter tusinde Farer og Sorger lød Raabet: Land! Vejen syntes funden. Men se! det var ikke den gamle Verdens Indien, det var den nye Verden, det var Amerika, hvortil man var kommen.

Da Kierkegaard forlod den gamle naive Landvej til Troen, fandt han da paa hint Skib, han selv havde bygget, Grubleriets ubanede Vej dertil? Nej, i det Øjeblik han raabte Land, var det i Virkeligheden ikke Overleveringens Indien, hvortil han var naaet, men Personlighedens, den store Lidenskabs, den store Selvstændigheds Amerika.

Hans umiskendelige Storhed er, at han opdagede dette Amerika, hans uhelbredelige Galskab var, at han haardnakket vedblev at kalde det Indien. Storheden og Galskaben ligger, som det gaar, saa tæt op til hinanden, at der udfordres nogen Kritik til at skelne dem. Men Kierkegaard har i ethvert Tilfælde indskrevet sit Navn blandt deres, der paa første Haand har genopdaget en af hine store elementære Sandheder, som Slægten med visse Mellemrum af Tider bestandig maa erindres om, som bestandig under megen Møje og Livsfare maa opdages paany og som synes saa simple, at naar man paany har faaet dem indprægede, undrer man sig over, de nogensinde har kunnet gaa Slægten af Minde.

Opdageraanderne føler bestandig, at deres Samtid kun har Øje for den ene Side af Verdenskuglen, lider bestandig under den indre Fornemmelse af at der mangler Noget, ja en hel ny

Verden i den almindelige Ligevægt; de begiver sig, som Hugo har skildret det i et Digt, paa Vejen for at finde hin Modvægt, som Ingen kender eller savner, og Samtiden beklager deres fikse Idé, mens den taber dem af Syne. Da dukker de pludselig frem paany, og som en Dykker stiger op fra Dybet med sin Perle i Haanden, bærer de den nye Verden i deres Haand.

Kierkegaards nye Verden var Tanken: den Enkelte; «den Enkelte» var den dyrebare Perle, han bragte sin Tid.

Det var visselig stort og skønt, at han i en lidenskabsløs Tid med fuld Oprindelighed genopdagede, hvad Lidenskab er værd, at han i en slap og pjattet Tidsalder paany mindede Verden om, hvad Inderlighed er, at han i hin *Juste-milieu*-Periode, da Menneskene med endnu større Selvtilfredshed end forhen, vrøvlede i Komiteer og paa Generalforsamlinger, abekattede hinanden efter, kastede Skyld og Ansvar over paa hinanden og skød Sidemanden frem, hvor det gjaldt at vove sin Trøje — det var stort og skønt, at han i hin Tid nævnte Ordet: den Enkelte; slog til Lyd derfor og paa indtrængende Maade gjorde det gældende for Enhver, der vilde høre derpaa og for Enhver, der ikke vilde, at det var igennem denne Snevring, gennem hvilken man kun kunde gaa En for En, at Slægten skulde tvinges og drives for at blive et sanddru og alvorligt Menneskekuld paany. Det var en stor og god Gerning, at han i sin Tid, da næsten Ingen med sin Person stod inde for sin Overbevisning, da liberale Politikere opgav at forfægte deres Politik hellere end at udsætte sig for saa meget som at miste et Embede, da en vel aflagt Gejstlighed uden at foruroliges af nogen advarende Stemme tog de døde Martyrer til Indtægt som Folk af samme Art som de selv, paany mindede Slægten om det Enestaaende i frivilligt at lide for Sandhed.

Men det var en underlig Blindhed, en Sygdom, næsten en Sindssyge af ham at tro, at hint den store Selvstændigheds Amerika var Overleveringens gamle Vidunderland, at den Enkelte var ét med den Kristne, at hin Inderlighed var en ganske særlig som en særegen, aabenbaret Religion havde forpagtet, eller, for at vende tilbage til vort Udgangspunkt, at hans eget Pligtsammenstød havde nogen Lighed med Patriarken Abrahams i det gamle Testamente.

Vistnok er det skønt at se den kraftige lyriske Begejstring for Troens Fader sprudle frem, stige op som et Vandspring af

hans Værker, men hans Begejstring for Troen er ikke selv Tro, hans Begejstring for Abraham var kun afledet, var kun en af de Former, den indre Advokat i hans Bryst iklædte sit Forsvarsindlæg under Retsstriden Skyldig-Ikkeskyldig.

Den ukritiske Læser, der sér, at en stor, en tænksom Forfatter, i vore Dage nærer en saadan, næsten hysterisk Beundring for Abraham, siger troskyldigt til sig selv: Hvilken Tro paa det gamle Testamente endnu i vor Tid! og paa den Del deraf, som efter Teologernes Forklaring ved Legenden om Sønnens Ofring varsler om det nye og forud antyder Ofringen deri! Den kritiske Læser sér, at Kierkegaard, idet han lovsynger Abraham, i Virkeligheden giver et forstørrende Billed af sin egen Handlemaade paa et afgørende Tidspunkt, og at det gamle Testamente her kun er et af de mange Instrumenter, paa hvilke han spiller den Melodi, han i Begyndelsen af sin Forfattervirksomhed atter og atter varierer.

Det er godt nok at beundre Abraham. Men der er intet redeligt Menneske, som af Vane eller Magelighed vil kalde det stort hos Abraham, som han vilde stemple ganske anderledes, ifald det skete i vore Dage, ifald det f. Eks. udførtes af en stakkels udannet Haandværkssvend. Det sande Store er lige stort hos Alle. Hvad vi beundrer hos en græsk Hærfører som Leonidas, Evnen til med roligt Heltemod at dø for sit Land, det beundrer vi ogsaa hos en kejtet finsk Rekrut som Sven Dufva. Kierkegaard, som ikke har noget godt Øje til Præsterne, forudsætter (*Frygt og Bæven* 21) at en eller anden Kirkegænger, som var barnlig nok til at tage Præsternes daarlige Prædikener for Alvor, «en Mand, der led af Søvnløshed» gik hjem og vilde gøre som Abraham; han tænker sig den tragi-komiske Scene, der vilde følge, naar Taleren samlede al sin gejstlige Værdighed og raabte: «Afskyelige Menneske, Udskud af Samfundet, hvilken Djævel har saaledes besat Dig, at Du vil myrde din Søn!» Kierkegaards egen Bog er meget langt fra at være nogen daarlig Prædiken. Men anstil det Tankeforsøg, at en Haandværkssvend — det vil sige et Medlem af de Klasser, med Hensyn til hvilke den Forudsætning endnu er mulig, at de vilde udføre noget Sligt, hvis de efter at have drømt derom, fandt at det var det Rette — sæt en Haandværkssvend fik fat i *Frygt og Bæven* og sæt han Dag og Nat tænkte paa Lovprisningen af Abraham som det store Mønster for Slægten. Lad ham saa en Nat drømme, at Gud af

ham fordrer, han skal ofre ham sin Søn, eller som han i sit bibelske Sprog vilde udtrykke det: lad Gud i Drømme aabenbare sig for ham, tale til ham og fordre, at han skal ofre Sønnen. Sæt endvidere at han skønt modstræbende besluttede at følge Budet, skærpede en Kniv for at skære Halsen over paa sit Barn, opstablede Ved til at brænde det døde Legeme til Guds Ære, og sæt hans Hensigt blev opdaget i rette Tid, og hanført i Varetægtsarrest. Hvorledes tror man vel, at Dommen over ham vilde lyde? Først Dommernes Dom? Ja det er vel lidet tvivlsomt, at han fik Valget mellem Sindssygeanstalten og Tugthuset. Saa den offenlige Menings, Damernes, Grosserernes, Gejstlighedens Dom? Jeg tænker, at Damerne vilde sige: Gud hvor skrækkeligt! og Grossererne: Han er jo gal! og Gejstligheden: Det er uheldigt og meget at beklage! og derpaa vilde de næste Søndag i Kirken paany beundre Abraham og om Mandagen paany fortabe sig i Veklager og Fordømmelsesdomme og daarlige Vittigheder over Fritænkere og Fritænkeri.

Historien om Abraham er en af de flere gamle skønne Legender, i hvilke Menneskeslægten paa sin Vandring gennem Historien har nedlagt sin Erindring om Overgangen fra de ældste Tiders Menneskeofringer til Dyreofre; men er det redeligt, er det sundt, er det sædeligt, at prise Abraham som det store sædelige Mønster for Slægten og som Troens Fader, naar man dog blot vil bruge ham til at udskamme en lidenskabsløs Samtid og til at stille sine egne indre Erfaringer i et elektrisk Lys?

En Tvivl er vel tilladt*).

---

*) Det er den ovenstaaende Udvikling og Kritik af Kierkegaards *Frygt og Bæven*, som det norske akademiske Kollegium i den Meddelelse, der tilsendtes Bladene for at forsvare min Udespærring fra Christiania-Universitetet i December 1876, tillod sig (paa Grundlag af et tilfældigt svensk Avisreferat) at betegne som «en meget forargelig Behandling af en af de vigtigste og vakreste bibelske Fortællinger». Hvad som heri er mest betegnende, det er det ærede ortodokse Kollegiums Anvendelse af Ordet «vakker» (smuk) ved denne Lejlighed. Man kunde ikke faa et bedre Vidnesbyrd om den moderne Ortodoksis skønskrantende Holdningsløshed end dette. Med hvad Ret Kollegiet overfor det inspirerede Guds Ord vover at sondre mellem vigtige og uvigtige Fortællinger, var det allerede værd at erfare. Men fremfor Alt maa man vel spørge, med hvad Ret det understaar sig til at anlægge denne æstetiske Maalestok paa det Hellige, med hvad Ret det vover at tale om «vakrere» og «mindre vakre» Frugter af den guddommelige Inspiration, og give det Skin af, at Forargelsen steg

Men for at forstaa, at Kierkegaard kunde gøre dette, er det nødvendigt at dvæle ved hans Forstands særegne Bygning. Det var en Forstand, som ikke rastede før den kom til sin Grænse. Jeg brugte det Udtryk om hans Pande, at den led af en Kildren, som den kun kunde tilfredsstille ved at løbe mod en Mur. Man kunde paa lignende Maade sige om hans Følelsesliv, at han ikke egenlig følte Lysten, før den nærmede sig til og forvandlede sig til Smerte — Smerten blev ham en Lyst. Saaledes var det ogsaa med hans Forstand, han følte den ikke ret, før han stødte paa det Fornuftstridige (Paradokse).

I den daglige, muntre eller spøgende Samtale var Paradokset i dette Ords lettere Mening ham en Art Livsfornødenhed, Underholdningens Salt eller Kryderi. I sin Betragtning af Livets almindelige Forhold havde han en Art Tilfredsstillelse af at opdage hvad man kunde kalde relative Paradokser, forbløffende Foreteelser, som for den eller den Sindstilstand maatte staa som umulige at fatte. (Saaledes siges det i *Enten-Eller* I 121 at et Bedrag er for Kærligheden det absolute Paradoks.) Thi han delte den hele romantiske Menneskeheds Foragt for Oplysningstidsalderen og det dermed følgende Had til det Forstaaelige som flovt. Det blotte Ord Paradoks virker oplivende paa hans hele Nervesystem, har en liflig Klang i hans Øren. 24 Aar gammel skriver han i sin Dagbog, at Paradokset er «det intellektuelle Livs egenlige Patos», og alt som hans Liv former sig mere og mere abnormt og viser Omgivelserne en Yderside, som er beregnet paa at vildlede, synes det ham mere og mere at have sit Midtpunkt i det Paradokse. Derfor hedder det i hans Dagbog (I. 405): «Det er en af de vanskeligste etiske Tvivl: naar jeg ved at fortie Noget, kan frelse et andet Menneske for en Smerte, har jeg saa Lov dertil, eller gør jeg ikke et Indgreb i hans menneskelige Eksistens? Paa dette Punkt ligger *mit Livs Paradoks*; mod Gud har jeg altid Uret, men er det en Forbrydelse mod Mennesker?»

Fra først af havde Paradokset, der efter hans Opfattelse var de store Tænkeres Kendemærke, ikke for ham havt nogen anden Betydning end den rent menneskelige, Paradokset var «den ufuldbaarne store Tanke» (E. P. I. 150). Men alt som hans Ejendommelighed

---

eller aftog, eftersom man forgreb sig paa Sagn af større eller mindre Skønhed og Pyntelighed. Kollegiet har stemplet sin egen Rettroenhed ved denne leflende og frygtsomme Appel til Publikums æstetiske Sans.

udvikler sig, faar ogsaa Paradokset en stedse mere stødende og bogstavelig Betydning for ham. Nogle Aar efter hedder det, at Paradokset er Tankens Lidenskab og at den Tænker, som er uden Paradokset, han er ligesom en Elsker, der er uden Lidenskab: en maadelig Patron. «Men, fortsættes der, enhver Lidenskabs højeste Potens er altid at ville sin egen Undergang og saaledes er det ogsaa Forstandens højeste Lidenskab at ville Anstødet, uagtet Anstødet paa en eller anden Maade maa blive dens Undergang»*). Han forestillede sig Forstanden som ikke rastende før den var løbet ud af sine egne Love og til Afsindets, «det guddommelige Vanvids» Rand. Men det vilde være en Bevægelse som Mandens, der sprang og sprang for at springe løs fra sin egen Skygge. Saa umuligt som dette er, saa umuligt er det for den menneskelige Fornuft at gøre Springet ud af sine egne Love og ind i det Fornuftstridige. Det er endda det mindste, at Paradokset ikke lader sig tænke, Ulykken er, at det ikke lader sig begrænse, ikke lader sig skelne fra Nonsens og Selvmodsigelse. Det lader sig ikke skelne derfra; det lader sig hverken tænke eller fastholde uden al Tanke i krampagtig Inderlighed, thi det er som stridende mod Fornuftens Love uforeneligt med det menneskelige Væsens og den menneskelige Tankes Natur — paa hvadsomhelst Vilkaar uforeneligt.

Det er nu lang Tid siden, at jeg i et lille Stridsskrift *Dualismen i vor nyeste Filosofi* (1866) forsøgte paa at tilbageføre Læren om det Paradokse til det Fornuftstridige, hvor det hører hen. Jeg udtalte der den Overbevisning, at den Tid vil komme, da Filosoferne taler om det Paradokse og den Rolle, det har spillet, som Kemikerne nutildags taler om Flogiston (Antagelsen af et Brændstof som Grundstof i Legemerne); jeg tilstod, at jeg kun havde liden Ærbødighed for Dyrkelsen af det Paradokse som Grundbegreb hos de Mænd, der efter Kierkegaard har gentaget hans Ord. Men i Kierkegaards egen Mund indgyder denne Lære mig Respekt, den Respekt, som Sanddruhed og Ærlighed indgyder. Han maatte overalt opdage Paradokset paa Grund af sin Tankes Natur. Paradokset er ikke Tankens Lidenskab, men det var hans Tankes Lidenskab. Thi hans Tanke, saa mægtig den end var, var ikke normal, den var syg, den led af en Sygdom, som jeg kun kan betegne saaledes: der var gaaet Lyrik, gaaet

*) *Filosofiske Smuler* S. 52.

sværmerisk Begejstring i hans Tanke. Men Lyrik og sværmerisk Begejstring, saa herlige Ting de er i og for sig, og som Drivkræfter bag Tankelivet, saa er de dog Betændelse for Tanken. Tanken selv er kold, naar den er sund, som Følelsen er varm, naar den er naturlig; men det er slemt, naar der gaar Inflammation i Tanken. Den Ild, som driver Værket, bliver faretruende, naar den finder Vej til Værket selv, og det samme gælder om Begejstringens Ild. Der udviklede sig i Kierkegaards Tanke Selvmorderanlæg og Selvmorderdrifter; den opsøgte de højeste Steder for at styrte sig ned.

En Tanke, i hvilken der er gaaet Lyrik og Begejstring, den har en Betændelsens Glød, et guddommeligt Raseri, en Ild, et Sving, en Flugt, et Kast «snart ned i Afgrunden, snart op over Stjernerne», som ingen anden menneskelig Tanke har. Men den er ikke det Instrument, hvormed den højeste Sandhed kan gribes; den er kun det Redskab, hvormed Aanden omfatter et uforstaaet Paradoks. Den har udspilt sin Rolle i Verdenshistorien; thi Paradokset kan vel kaldes Tankens Lidenskab, men kun hvis man tilføjer, at det ikke er Tankens evige, men var dens historiske Lidenskab. Paradokset er Tankens Korstog; dog vi lever ikke mere i Korstogenes Tidsalder, men i Aandsudviklingens Tid.

XVI

Det skal ikke glemmes, at Faa her i Danmark har bidraget saa meget til dens Fremme og Vækst som han, om hvem vi taler. Han er, som jeg engang har sagt det, vor Filosofis Tycho Brahe; han fejlede i sin Opfattelse af Verdenssystemets Midtpunkt; han var paa mange Punkter hildet i sin Samtids Overtro, men han har beriget vort Aandsliv med en Rigdom af selvstændige Iagttagelser og Ideer.

Et Tilbageblik er nødvendigt for at overbevise os herom.

Enten-Eller udkom i Februar 1843, og det er med denne Bog, der iøvrigt med rivende Hurtighed fulgtes af *Frygt og Bæven*, *Gentagelsen*, *Filosofiske Smuler*, *Om Begrebet Angest*, *Forord* og *18 opbyggelige Taler*, der alle udgaves i det samme og det følgende Aar, at Kierkegaard sætter Tidsskel i dansk Literatur. Titelen allerede var et Geniblink, der æggede Læseren, vakte

hans Nysgerrighed og syntes at stille ham et Valg. Hvor man slog op i første Del, lyste Glimt af Aand og Vid En i Møde, hist Udbrud af en koket og besnærende Melankoli, her en selvforglemmende og Alt forglemmende Begejstrings vildeste Dityramber, længere henne Dagbogsoptegnelser af en dæmonisk overlegen Aand, der med en egen frossen krystalklar Lidenskab betragtede Kvinder og Mænd som Genstande for sin Nydelse og sin Latter og der smidig, kold og glimtende som en Staalklinge formaaede at gaa ud og ind af alle de Mennesker, med hvem den kom i Berøring. Det var en Personlighed, som knuste Moralens fasteste og ubrydeligste Ledetanker mellem sine Fingre med samme Ro og samme Ringeagt, hvormed hin stærke Konge sønderbrød en Hestesko, og som med lette Fjed i en Art ædru Berusning skred knusende frem over de Hjerter, han søndertraadte paa sin Vej. Og bladede man saa i anden Del, overalt mødte man streng Alvor, rolig Værdighed, en Tryghed, der søgte sin Styrke i sin Begrænsning, en Karakterfasthed, der hverken lod sig blænde af Aandrighedens Fyrværkerier, eller hilde i en overlegen Begavelses Hjærnespind eller forbavse ved Viddets Gymnastik- og Gøglerkunster eller forbløffe ved selvsikker Holdning, men som var beskeden, stolt, dybsindig, forsonet.

Det var ikke blot en ny Bog, men en ny Art Bog her forelaa. Selv fraset Indholdets Rigdom maatte de to Deles særegne Forhold til hinanden vække den største Opmærksomhed og Interesse, idet anden Del ikke fortsatte første Del, men modsagde og gendrev den, første Del ikke forberedte anden, men trodsede den. De to Dele dannede ligesom en Ode og en Palinodi (en Sang og tilbagekaldende Modsang), ligesom et kolossalt Replikskifte imellem to Personligheder i et uafsluttet Drama, af hvilke den første var *Geniet*, den anden *Karakteren*. Den hele Bog var som et sammenvokset Tvillingbjerg med to himmelhøje og lige høje Tinder.

Underordnede Omstændigheder bidrog deres til at forøge den Opsigt, som Værket vakte: først dets Størrelse; thi den første Forundring over Bogen gjaldt den Omstændighed, at der gaves en dansk Forfatter, som havde Raad til at udgive 54 Ark paa eget Forlag, dernæst Navneskjulet, fordi der blandt de allerede optraadte Forfattere ikke just var mange at vælge imellem og fordi man med Hensyn til de endnu ubekendte Skribenter paa Grund af den fuldstændige Stilhed, der var gaaet forud for Ud-

givelsen, savnede enhver Ledetraad, noget der var saameget des ualmindeligere som hertillands Slægt og Venner, Bladskrivere og Forfattere længe forud plejede at være indviede og at indvie andre. Men der havde næppe behøvedes disse Pirringsmidler til at gøre Bogen til en Begivenhed. Dens Idé var ligesaa simpel som stor, den nemlig i første Del at give Brudstykker af en Nydelseslære og et Nydelsesliv, i anden Del at fremstille det sædelige Liv og dettes Skønhed, og i Titelen at tilraabe Læseren sit: Vælg! I Slutningen af begge de Afhandlinger, der udgør anden Del, blev der saa endnu, uden at Læserne agtede synderligt derpaa, gjort Plads for en tredje, formentlig højere Livsanskuelse.

Vil vi levende forestille os det mægtige Indtryk, Bogen maatte gøre paa de Samtidige, da kan vi kun genkalde os den Virkning, den ved den første Gennemlæsning gjorde paa os selv. Jeg for min Del fik den for første Gang ihænde 18 Aar gammel og jeg husker endnu nøje det overvældende Indtryk. Aldrig før var jeg i dansk Literatur stødt paa en saadan Aandsoverlegenhed, en saadan Tankestyrke og (saaledes forekom det mig da) en saadan Verdenserfaring. Jeg havde — ligesom *Enten-Ellers* Samtid — dengang Hovedet fuldt af Heines Afhandlinger og Digte, hvis dybeste og mest berettigede Indhold jeg — atter som Bogens Samtid — ikke forstod, men hvis Trods blot som Trods betog mig; jeg havde i flere Aar været stærkt optaget af Lermontovs interessante, men for en Dreng lidet passende Roman *En vor Tids Helt*, hvis Verdensmandstone slog mig, hvis Hovedpersons Mod, Prunkløshed, Livslede, Kulde og Tvivlen syntes mig at gøre ham til en Art tungsindigt og forførerisk Ideal — da jeg hos Kierkegaard mødte denne langt dybsindigere og langt mere følgerigtige Gennemførelse af hin Bogs Grundtanker, saa' hvad der laa bag dem, hvortil de førte, og hørte dem modtage deres Dom, som jeg af ganske Hjerte maatte istemme.

Og nu anden Del! Hvad havde jeg f. Eks. læst om Ægteskabet, det kunde lignes ved dette: Jeg havde, som Flertallet af Bogens første Læsere flere Gange troskyldigt gennemlæst Sibberns troskyldige og elskværdige Skrift *Om Elskov mellem Mand og Kvinde*; jeg havde enhver Ynglings uvilkaarlige Afsky og Foragt for Giftermaal af verdslige Hensyn — det var vel omtrent hvad jeg havde læst og tænkt over Sagen. Og nu denne Rigdom af Undersøgelser, af Overvejelser, af nye Tanker i dette mandige Sprog, denne værdige Bestræbelse for at give enhver underordnet

Form den Ret, der tilkom den, den ædle Blanding af Mildhed og Strenghed, hvormed den unge Mand, til hvem Brevet var stilet, vistes til Rette, det ikke glødende men dæmpet lysende Billede af det ideale Ægteskab, som langsomt men sikkert oprulledes for Blikket, med den Dag ud Dag ind lige fuldkomne Ridderlighed mod den elskede Kvinde, med den under de mange Aars Samliv lige usvækkede gensidige Kærlighed, der paa én Gang var begges første og sidste! Var første Del skikket til at vække Beundring ved Lidenskab og Vid, anden Del virkede nok saa dybt gennem Begejstringen for dens Adel. Jeg hørte Andre tale om, at anden Del var mindre vel skreven end første, at den havde øde Steder, at de bedste Partier maatte kaldes Oaser i Sandet — jeg havde aldrig følt det, jeg forstod Intet af disse Indvendinger. Indtrykket var overensstemmende med Forfatterens Ønske optaget som udeleligt ét i mit unge og lidet kritiske Sind, og fra da af tilegnede jeg mig med Lidenskab ethvert Værk af Kierkegaard, jeg kunde faa fat paa.

Af en lignende Styrke maa Virkningen have været paa opvakte Hoveder, som i 1843 gjorde Bekendtskab med Bogen. Hans Brøchner udtaler endog i sine efterladte *Erindringer om Søren Kierkegaard*, at siden han første Gang læste Hegels Logik havde intet Skrift sat hans Tanker saaledes i Bevægelse som *Enten-Eller*. Man kunde i Kjøbenhavn ikke forestille sig, at det hele Værk var forfattet paa én Gang og efter én Plan, man søgte ligesom at værge sig mod Indtrykkets Vælde ved at sætte den Anskuelse i Omløb, at *Enten-Eller* var Papirer, Forfatteren længe havde havt liggende i sin Pult.

Mod denne da gængse Opfattelse gør Kierkegaard flere Steder med Stolthed gældende, at det hele Værk blev skrevet i kun 11 Maaneder, anden Del først, og at der, før det begyndtes, ikke forelaa andet end et Par af de indledende Strøtanker.

Hvad nu Tiden angaar, som overhovedet spiller en altfor stor Rolle for Kierkegaard med Hensyn til hans Forfatterskabs Værdsættelse, da gælder Misantropens gamle Ord hos Molière:

Tiden gør Ingenting til Sagen.

Hans Flid, som maaske kun overgaas af Balzacs eller George Sands, fortjener visselig al Beundring, og det er fremdeles utvivlsomt, at en enkelt Plan strengt sammenholder *Enten-Eller*, men

der ligger i Kierkegaards Fremhæven af Tidens Korthed et uberettiget og ikke virkelighedstro Forsøg paa at give hans hele Livsgerning Præget af at være fremstaaet i Kraft af en Viljeshandling paa halvt overnaturlig Maade uden at have behøvet Undfangelse og Vækst som enhver anden Naturfrembringelse. Bogen tør ikke helt være hans eget Værk; thi han har under Udarbejdelsen sporet Forsynets Forkærlighed for ham og dets hjælpende Haand; den kan ikke heller helt og udelukkende være Verdensstyrelsens Arbejde, dertil har han et altfor stærkt Indtryk af sin egen Genialitet; han taler derfor oprigtigt, om end natur- og fornuftstridigt om Styrelsens *Part* i hans Forfatterskab. (Synsp. f. m. Forfvirks. 49 ff.)

At Værket imidlertid ikke har kunnet unddrage sig Naturfrembringelsers almindelige Tilblivelseslove, var ikke blot forud sikkert nok, men lader sig uigendriveligt bevise. Opbevarede Udkast viser os, at Afhandlingen om *Don Juan* var undfanget i Aaret 1837, altsaa 6 Aar før *Enten-Eller* kom ud; de saakaldte Diapsalmata er, med yderst faa Undtagelser, let omarbejdede Dagbogs-Strøtanker, Planen til Afhandlingen om det antike Tragiskes Refleks var gammel, og Grundanlægget til det hele Værk tilstede i Bogen *Om Begrebet Ironi*. Hertil kom, som jeg har paavist, de befrugtende personlige Erfaringer og Indtryk fra Forfatterens Forhold til hans Elskede, hvilke paa saa mange Maader omdigtedes og bearbejdedes allerede i dette første Værk. Det forekommer mig da godtgjort baade at og hvorledes Værket i Kierkegaards som i enhver anden menneskelig Hjærne blev til ved den af en naturlig Idéforbindelse foraarsagede naturlige Vækst.

Om den levende Uvilje, Kierkegaard i sin Egenskab af Naturfornægter havde imod den naturlige Tilblivelsesmaade, foreligger et lunefuldt Vidnesbyrd i et Udbrud (E. P. II. 75), som kan opfattes sindbilledligt:

«Hvor utaalmodig jeg i Grunden er, sér jeg bedst deraf, at en frugtsommelig Kvinde forekommer mig det forfærdeligste at være, fordi det netop skal vare ni Maaneder, og saaledes al Vilje, al Lidenskab, den yderste Kraftanstrengelse Intet formaar.»

Trods al hans Utaalmodighed, al hans Anvendelse af Drivhuspleje underligger hans eget Forfatterskab imidlertid de samme Love, som alle andre menneskelige Frembringelser. Det vilde ikke have forøget hans Bogs Værdi, om den var kommen fuld-

færdig til Verden, det berøver den ikke heller en Unze af dens Værd, at den har groet og vokset paa naturlig Maade i Forfatterens Sind.

Første Del af *Enten-Eller* var stillet fristende frem for Læseverdenen som et festligt dækket, blomstersmykket Taffel, rigt besat med duftende og krydrede Retter. De indledende Strøtanker var saa at sige det Appetitbord, som var beregnet paa at vække Nydelseslysten ved lette og pirrende Bagateller. Af Alt, hvad Kierkegaard har skrevet, er Intet blevet saa kendt som disse smaa glimrende og fantasifulde Humoresker, der haardnakket er blevne eftergjorte i enhver Bog, en af hans Beundrere har forfattet. I al deres Korthed er de Mesterværker.

Under Indtrykket af sin aandelige Ufærdighed havde Kierkegaard i et Brev fra Juli 38 skrevet disse Ord: «Det jeg behøver er en Stemme, gennemtrængende som et Lynceus-Blik, forfærdende som Giganternes Suk, udholdende som en Naturlyd, af Omfang fra den dybeste Bas til de mest smeltende Brysttoner, moduleret fra den mest hellig-sagte Hvisken til Raseriets ildsprudende Energi. Det er det, jeg behøver for at faa Luft, for at faa udtalt det, der ligger mig paa Sinde, for at faa Vredens og Sympatiens Indvolde rystede.» Da disse Ord fem Aar efter forelaa trykte blandt *Enten-Eller*'s Strøtanker, indeholdt de snarere en Bestemmelse af Forfatterens Evner end af hans Savn. Ønsket var nøjagtigt gaaet i Opfyldelse. Den, som da Ordene blev skrevne endnu havde fremlallet og fremstammet sine Udbrud mod Andersen, havde i Mellemtiden som Demosthenes øvet sig saa haardnakket, at al Stammen var forsvunden og han havde naaet en Veltalenhed af meget høj Art. Hans Stemme var som den græske Talers bleven styrket i Ensomhed ved Raab, der overdøvede Stormes Brag og Bølgers Brænding.

Man kan imidlertid være temmelig sikker paa, at Mange, som da hine Aforismer kom ud, fandt dem vittige og beundrede dem mest, kun forstod lidet af det, de selv fandt saa ypperligt sagt, og det saa meget des mindre, som der gennem disse Blade gaar en Bestræbelse for at være pirrende og glimrende selv paa Forstaaelighedens Bekostning. Udtrykket for mangen en Stemning, som oprindeligt var følt, er ved den tilspidsede Stil kommet til at se ud som en blot Ordmanøvre.

Tag f. Eks. følgende *Diapsalma*: «Jeg siger om min Sorg, hvad Engelskmanden siger om sit Hus: min Sorg *is my castle*.

Mange Mennesker anser det at have Sorg for at være en af Livets Bekvemmeligheder.»

Det Gaadefulde i den sidste Sætning forsvinder, naar man af Dagbogen ser, hvad det er, Kierkegaard har sløjfet for at tilstudse Sætningen til et Paradoks. Begyndelsen lyder dèr som i *Enten-Eller*; saa følger imidlertid: «Men der er mange Mennesker, som, naar de har Anledning til Sorg (ɔ: bærer Flor om Hatten), fordrer Deltagelse, ikke saa meget for at lindre Sorgen, som for at man skal dægge lidt for dem, som derfor i Grunden anser det for en af Livets Bekvemmeligheder at have Sorg.»

Det lader sig forstaa; det forbavser mindre, men det er sandt.

En anden af de berømte Strøtanker lyder saaledes: «Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for stærk en Bevægelse; jeg gider ikke gaa, det er for anstrengende; jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten skulde jeg blive liggende, og det gider jeg ikke, eller jeg skulde rejse mig op igen og det gider jeg heller ikke. Summa Summarum: Jeg gider slet ikke.»

Det er yderst pudsigt sagt; naar det blot ikke klang saa fordømt arrangeret! det ser ikke ud som det var Alvor eller følt, men som en humoristisk Stilprøve, nedskreven i Spøg. Man sammenligne nu den virkelige Dagbogsoptegnelse i dens uforfalskede Naturlighed.

«Jeg gider slet Intet. Jeg gider ikke gaa — det anstrenger, jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten vilde jeg da ligge *længe*, og det gider jeg ikke, eller jeg vilde rejse mig *straks* op igen og det gider jeg heller ikke. Jeg gider ikke ride, det er for kraftig en Bevægelse i Forhold til min Apati. Jeg gider blot *køre*, mageligt, jævnt rystet lade en Mængde Genstande glide forbi mig, dvæle ved ethvert smukt Parti blot for at føle min Mathed . . .»

Hvor fuldstændigt føler man ikke her, at Ordene er mente og ikke blot pudsigt sammenstillede for at opnaa en Effekt; hvor tydeligt er det ikke her, at den Skrivende er et Menneske med Kød og Blod og Nerver, med et virkeligt Legeme og ikke som Æstetikeren i *Enten-Eller* en skyggelignende Aand, der selv død og begravet holder Foredrag for sine «Medbegravede» i et opdigtet Rum og en opdigtet Tid!

Eller man tage dette aldeles barokke Udbrud:

«Det Uproportionerede i min Bygning er, at mine Forben

er for smaa. Som Haren fra Ny-Holland har jeg ganske smaa Forben, men uendelig lange Bagben. I Almindelighed sidder jeg ganske stille; gør jeg en Bevægelse saa er det et uhyre Spring til Forfærdelse for alle dem, til hvem jeg ved Slægtskabs og Venskabs ømme Baand er knyttet.»

Dette er mindst lige saa dunkelt som morsomt. Forben! Bagben! hvad vil det sige?

I Dagbøgerne staar et Steds disse Ord (I. 230):

«Derfor er min Gang gennem Livet saa usikker, fordi mine Forben (Forhaabninger o. s. v.) er i min tidlige Ungdom blevne svækkede ved at overforceres.» Og et andet Sted (I. 337), hvor Aforismen er udkastet, slutter Lignelsen om Haren fra Ny-Holland saaledes: «I Almindelighed sidder jeg ganske stille i Øjeblikket — gør jeg en Bevægelse, saa er det et uhyre Spring . . . Jeg springer da hele den nærværende Tid, det nærværende Liv, kort alt det Nærværende over — og er fraværende futurisk.»

Det uforstaaelige Fyndsprog betyder altsaa simpelthen: I min Ungdom spændte jeg mine jordiske Forhaabninger for stærkt. De gik ikke i Opfyldelse, de svækkedes; naar jeg nu handler, da sker det ikke i Kraft af et jordisk, men af et himmelsk Haab, og min Handling vækker derfor naturlig Forbavselse som uforholdsmæssig med den Verden, hvori jeg lever.

Denne Betragtning passede efter sin Mening ikke ind i Nydelsesfilosofens Mund. Dog fremstilt i en uforstaaelig men snurrig Form klang den bizart og kunde passe ind hvorsomhelst.

XVII

Strøtankerne glimrede som en Sværm af brogede og pragtfulde Sommerfugle i Sollyset. Afhandlingen om Mozarts *Don Juan*, der fulgte, havde en Flugt som Falkens, der stiger fra Jægerens Haand. Den bidrog sit til den Lykke, *Enten-Eller* gjorde. Den aabenbarede for første Gang Kierkegaards særegne Gave som *Kritiker*, der kan betegnes som Evne til at forvandle Kritikens Genstand til et Ideal i sin Art. Han savnede den Begavelse at give et Værk eller en Personlighed den rette Plads i det Hele, hvortil de henhører, og ikke mindre den at benytte Genstandens Fortrin og Mangler saaledes, at de hverken optælles efter hinanden eller afvejes mod hinanden eller opsluger hinanden,

men Fortrinene forvandles til Genstanden selv og Manglerne til dens sikre Grænser eller Omrids. Han formaaede som sagt med stor Skarpsindighed og begejstret Lyrik at forherlige. Han udsondrede sin Genstand saa fuldstændigt, han formaaede, fra dens hele historiske Sammenhæng, forklarede den saa i dette Ords dobbelte Betydning og løftede dens forklarede Billede højt op over den Højde, i hvilken andre Mennesker saa' den. Han kastede sig med tilbedende Haandbevægelser ned foran det beundrede Værk, han forvandlede sig til dets Tjener, dets Offerbringer, dets Præst, og medens han i lidenskabelig Henrykkelse svang Røgelsekarret foran det, istemmede han en Hymne til dets Ære. Hans Beundring er imidlertid saa vel overvejet, saa tankerig og sindrig, at den ikke som anden Beundring smitter eller frastøder, men vinder og overbeviser. I den kritiske Genopførelse, han foretager med Genstanden, er alle dens Deles indbyrdes Forhold rigtigt beholdte, men samtidigt alle dens Forhold udadtil, til Omverdenen, ja til dens egen Ophavsmand forsvundne eller forrykkede; saa overspændt og i Luften svævende er hans kolossale Tankebygning. Han formaar at give det Værk, han forherliger og forklarer, en overordenlig Værdi for Læseren, men han bærer sig ad som en Kong Midas, der forvandler Alt hvad hans Haand berører til Guld, saa Værket straaler i en Gyldenglorie for Læserens Øje; han formaar ikke det fuldt saa Vanskelige at give Alt deri dets rette, dets naturlige Farve.

Afhandlingen om *Det Musikalsk-Erotiske* har flest af disse Fortrin og færrest Fejl, fordi Genstanden, Mozarts *Don Juan*, virkelig er et saa beundringsværdigt Kunstværk, at den forgudende Kritik ikke ægger Læseren til Modsigelse.

I Afhandlingen om Scribes *Den første Kærlighed*, som er affattet med lige saa stor Virtuositet, behandler han det givne Værk som en Taskenspiller den Genstand, der rækkes ham. Han uddrager en Rigdom af Herligheder deraf, Ideer, der straaler som Juveler, diamantlignende, i talrige Facetter glimrende Indfald; man ser med Forundring, at alt dette kunde rummes i Stykket; men man er uvis, om han ikke selv tildels idetmindste har bragt det ind deri. Det bør imidlertid huskes, at det ikke er Kirkegaard som Forfatter, men hans Æstetiker, hvis Udtalelse denne Afhandling er, og at Kierkegaard selv kunde se med andre Øjne paa Scribe.

Jo mere han udvikledes som Aand, des mindre nær holdt

han sig, naar han optraadte som Kritiker, til sin egenlige Genstand. Den var ham nærmest et Fremførelsesmiddel for hvad han selv ellers i det givne Øjeblik havde at sige sin Samtid, eller Anledning til at ride sig en Ekstratur paa en eller anden af hans kæreste Kæpheste. Kritiken fra hans Haand vedblev at være ubetinget beundrende, men Beundringen overfor de endnu levende Personer havde ikke mere det friske, Alt forglemmende Sving, som Begejstringen har i *Enten-Eller*'s Kritiker. Jeg sigter til Afhandlingen om Fru Gyllembourg's *To Tidsaldre* og Artiklerne *Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv*, der uden at nævne Fru Heibergs Navn strør Virak for hendes Fødder. Kierkegaard led af en Art ulykkelig Kærlighed til Heiberg og det Heibergske Hus, og disse to Arbejder er Ytringsformer af denne. Den Del af dem, som holder sig til Sagen, den egenlig kritiske, er en Strøm af fortræffeligt skrevne og fint udtænkte Artigheder. Det Øvrige deri er Skildring af Samtiden i Kierkegaards sædvanlige Stil, altsaa lige det Modsatte af Artigheder. Fru Gyllembourgs *To Tidsaldre*, en meget talentfuld Novelle, indeholder en Art Forsvarsindlæg for den Tid, da Forfatterinden selv var ung, Revolutionstidsalderen nemlig, som ses i et poetisk Lys, og en yderst ensidig og bitter Anklage mod Datiden. Forsvaret tager Kierkegaard med visse Forbehold til Indtægt, fordi Revolutionstiden besad den Lidenskabelighed, han forguder (og dog er det lidet tvivlsomt, at hvis han havde været samtidig med den, vilde han have dømt den som Oprør mod alt Ærværdigt og Helligt), Angrebet er fuldstændig Vand paa hans egen Mølle. Han tager deraf Anledning til en sand Tordentale imod «Nutidens» Lidenskabsløshed, Misundelse, Nivelleresyge, Overfladiskhed og Lefleri. Den anden Afhandling om Fru Heiberg er skreven i Anledning af hendes Genoptræden paa Teatret som Shakespeares Julie, efter at hun i 14 Aar ikke havde spillet den Rolle. Den indeholder næst enkelte fortræffelige Bidrag til Skuespilkunstens Æstetik en Skildring af Forskellen imellem den Art Genialitet, der kun er Ungdom, og den Genialitet, der er Inderlighed, Ungdom anden Gang — for hvilken Kierkegaard af naturlige Grunde følte langt varmere. Den giver fremdeles (i Anledning af Vanskeligheden ved at bevare et Publikums Yndest og Anerkendelse 14 Aar igennem trods det Opmærksomheden Sløvende i stadigt at være synlig for Alle) en Skildring af Modsætningen mellem deres Liv, der for at vedligeholde den tomme Evne til at blænde, skjuler

sig for Mængden, og Sandhedsvidnernes Maade at leve paa: «de ubetinget uegennyttige Sandhedens Tjenere har, siger han her, altid havt for Skik at færdes meget imellem Menneskene, de har aldrig leget Skjul med Mængden ... de har tvertimod altid vist sig ret egenligen i daglige Klæder, levet med den menige Mand, talt paa Gader og Stræder, givende Afkald paa al Anseelse ...» Artiklen bøjer saa fra denne Afvigelse tilbage til Fru Heiberg, hvis Geni han lader vederfares fuld Retfærdighed, ifald der ellers gives kritisk Retfærdighed uden Træk, der betegner den Enkelte som enkelt. Hans Fremgangsmaade gør ham det imidlertid umuligt at anføre slige, han nævner end ikke noget Navn; det er en Skuespillerinde i Almindelighed, han skildrer, eller rettere en *Type* af Skuespillerinder, og en Type som saadan spiller aldrig daarligt. Kierkegaard besad en vis Art uskyldig Træskhed som ved denne Lejlighed kan spores. Han omgikkes Fru Nielsen, hvem han beundrede som Kunstnerinde, og roste gerne hende paa Fru Heibergs Bekostning. Til andre Tider bar han sig lige omvendt ad. Som Skribent sagde han først Fru Heiberg Artigheder i *Enten-Eller*, saa fik Fru Nielsen en lang temmelig haartrukken Lovtale i *Stadierne* midt i Afhandlingen om Ægteskabet, saa endelig fik Fru Heiberg nogle Aar efter sin Oprejsning i denne store Afhandling, i hvis Slutning han da ligesom paa Dril indflettede en Artighed til Fru Nielsen.

Som sagt, i hans senere Aar er hans kritiske Studier af mindre Betydning end de første i *Enten-Eller* var, om Fremgangsmaaden end er den samme. Hine første Afhandlinger er uovertrufne af ham selv som af Andre.

Det er ved sit skønne Sværmeri at den om *Don Juan* staar saa højt, det Sværmeri for Kunsten, som var en af den romantiske Retnings ædleste Ejendommeligheder. Det er en Begejstring, som den med lignende Veltalenhed om end med mindre Tankestyrke ytrer sig i Bettinas Epistel-Hymner over Beethoven og Goethe eller i den Hoffmann'ske Kreislers Fortolkninger af de største Komponister. Iøvrigt er Afhandlingen om *Don Juan* bygget paa en nu rent forældet, af Erfaringen uafhængig, Æstetik af Hegelsk Tilsnit. Operaens Fortrinlighed godtgøres ved Sammentræffet og Overensstemmelsen mellem de to Almenbegreber Stof og Form, hvilken Overensstemmelse efter Forfatterens intet forklarende Forklaring udfordres til Klassiciteten, der ikke føres tilbage til nogen Evne hos Mozart. Det bedste musikalske Værk siges at

maatte opstaa, hvor den abstrakteste (ɔ: mest almene) Idé traf Musikens abstrakte Medium (ɔ: virkelighedsfjerne Udtryksmiddel), og gennem den besynderlige Paastand at «den sanselige Genialitet» er den abstrakteste Idé, der lader sig tænke, naas der saa til Hovedpaastanden, at vi i Mozarts *Don Juan* har den fuldendte Enhed af denne Idé og den dertil svarende Form.

Jeg har andensteds (i *Hovedstrømninger* I) skildret denne Bestræbelse i Tidsalderen efter at finde ubetingede Mønstre eller Fuldkommenhedsidealer. Den var et Arvestykke efter hin af Kierkegaard selv saa stærkt bekæmpede det Ubetingedes Filosofi. Man skyede det Historiske og det Relatives Idé. Den historiske Opfattelse, der ingen ubetingede Mønstre kender, blev skudt tilside. Man studerede hverken Kunstneren eller hans Tid; men det store Værk (eller den store Personlighed) blev Type, der følgerigtigt betragtet synes at maatte afslutte Kunstens hele Udvikling, ligesom den ubetingede Filosofi, Hegelianismen, mentes at afslutte Filosofiens Historie. Saaledes blev Shakespeare eller Calderon for Romantikerne den fuldendte Digter. Heiberg havde da nylig bevist, at Oehlenschlägers *St. Hansaften-Spil* var den fuldkomneste Virkeliggørelse af det umiddelbare Drama i lyrisk Form. Martensen havde efter Datidens Opskrift eftervist at Oldtid, Middelalder og Nutid hver havde sin ubetingede eller spekulative Digtning, Oldtiden i *Johannes Aabenbaring*, Middelalderen i *Divina commedia* og Nutiden i *Faust*, og det havde sandsynligvis foresvævet Kierkegaard at behandle et lignende Æmne, om end paa en langt genialere Maade *). Nu var *Faust* optaget, og han samlede sin Kraft paa *Don Juan*.

Han var ikke særlig musikalsk; havde han været det, er det sandsynligt, at han havde fundet langt mere af sit dybeste Væsen hos Beethoven, hvem han aldrig nævner, end hos den sorgløse og sprudlende Mozart. Men beundringsværdigt er det, at han uden at være musikalsk saaledes har kunnet trænge ind i Musikens Sjæl. Selve Forgudelsen af Musiken var et fællesromantisk Træk og jeg har (i *Hovedstrømninger* II) forsøgt at vise, hvilke Berøringspunkter der er mellem Afhandlingen om *Don Juan* og den almindelige romantiske Stræben efter at omsætte musikalske Stemninger i Ord. Men jeg véd ikke af, at

*) Og hvor ulykkelig er jeg ikke — Martensen har skrevet en Afhandling om Lenau's *Faust*. Juni 1837.

der nogensteds i Literaturernes Historie foreligger en Redegørelse for Aanden i noget Musikværk, der taaler en Sammenligning med alt det i denne dybsindige og begejstrede Lovprisning, der ikke er almindelig æstetisk Lære, men Omskrivning og Fortolkning af Musiken. Jeg vil f. Eks. gøre opmærksom paa hvad der her er sagt om Ouverturen, netop fordi det er mig umuligt at sætte den saa højt som den af Kierkegaard sættes, og fordi jeg er overbevist om, at de fleste Musikkendere vil være enige i at finde den mindre betydelig, i ethvert Tilfælde langt mindre fuldendt end han gjorde. Men det gaar hermed som jeg sagde: skønt han overdriver sin Genstands Betydning udadtil, ser han indadtil alle dens Forhold:

«Ouverturen begynder med enkelte dybe, alvorlige, ensformige Toner; da lyder første Gang uendelig fjernt et Vink, der dog, som om det var kommet for tidlig, i samme Øjeblik tilbagekaldes, indtil man senere atter og atter hører, dristigere og dristigere, mere og mere højrøstet, hin Stemme, der først underfundigt, koket og dog som i Angest slap med ind, men ikke kunde trænge igennem. Saaledes ser man stundom i Naturen Horizonten mørk, skyfuld: for tung til at bære sig selv hviler den sig paa Jorden og skjuler Alt i sin dunkle Nat; enkelte hule Toner høres, dog ikke i Bevægelse, men som en dyb Mumlen ved sig selv — da ser man ved Himlens yderste Grænse, fjernt i Horizonten et Blink; hurtigt iler det hen langs Jorden, i samme Nu er det forbi. Men snart viser det sig igen, det tiltager i Styrke, det belyser momentant hele Himlen med sin Flamme, i næste Øjeblik synes Horizonten endnu mørkere; men hurtigere, endnu mere glødende blusser det op, det er som om Mørket selv tabte sin Ro og kommer i Bevægelse. Som Øjet her i dette første Blink aner Ildebranden, saaledes aner Øret i hint hendøende Buestrøg den hele Lidenskab. Der er en Angst i hint Blink, det er som om det i det dybe Mørke fødtes i Angst — saaledes er Don Juans Liv.»

Det er, som den Læser, der ikke kender Afhandlingen, straks vil se, slet ikke fra den tekniske Side, at Kierkegaard tager Sagen, han prøver end ikke rent æstetisk Mozarts Evner og Mangler som dramatisk Komponist; Wagnerske Indvendinger vilde han neppe engang forstaa. Forelsket som han er i Tanken om en ubetinget Autoritet lyder han sit taknemmelige Hjertes Trang til at gøre Mozart til en saadan, og giver sin Naturs Til-

bøjelighed til ydmyg og tilbedende Underkastelse frit Løb. Han vil mindre bedømme Mozart end gøre opmærksom paa ham, gøre Plads for ham, slaa Fløjdørene op og melde: Kejseren. Derfor naaer hans Kritik af *Don Juan* sit Højdepunkt i Lyrik:

«Hør hans Livs Begyndelse; som Lynet vikler sig ud af Tordenskyens Mørke, saaledes bryder han frem af Alvorens Dyb, hurtigere end Lynets Fart, ustadigere end denne og dog ligesaa taktfast; hør hvor han styrter sig ned i Livets Mangfoldighed, hør hvor han bryder sig mod dens faste Dæmning, hør disse lette dansende Violintoner, hør Glædens Vink, hør Lystens Jubel, hør Nydelsens festlige Salighed; hør hans vilde Flugt, sig selv iler han forbi, stedse hurtigere, stedse ustandseligere, hør Lidenskabens tøjlesløse Begæring, hør Elskovens Susen, hør Fristelsens Hvisken, hør Forførelsens Hvirvel, hør Øjeblikkets Stilhed, hør, hør, hør Mozarts *Don Juan.*»

XVIII

Afhandlingen om *Det Musikalsk-Erotiske* er skreven i en Stemning af den ædleste Kunstbegejstring. Den om *Den første Kærlighed* er, som Assessor Wilhelm siger, forfattet med «en næsten fortvivlet Entusiasme»; thi den er skrevet i Hjertets Bitterhed, indgivet af hin uvilkaarlige Foragt for Kvinden, som var Kierkegaard naturlig, som han kun hvor han skriver som Moralist har formaaet at overvinde, men som bryder igennem paany, hvor han optræder som religiøs Reformator; det er en Frembringelse, som er undfanget med Kulde og fostret med Spot, og det Lysskær, hvormed den glimrer, er Forstandens glitrende Rimfrost, der ligger tæt og køligt over den.

Man har undret sig over Opfattelsens Vilkaarlighed, over det Væsen, Kierkegaard har gjort af en Scribe'sk Bagatel. Men for ret at forstaa denne Vilkaarlighed, er det nødvendigt at betragte Afhandlingen i det Lys, hvori Ingen kunde se den ved dens Fremkomst, men hvori Kierkegaards samtlige Forfatterskab stiller den. Den forstaas først helt ved at sammenholdes med *Gentagelsen*, med Constantins og Victors Taler i *In vino veritas* og med Frater Taciturnus's Skrivelse til Læseren, hvormed *Stadierne* slutter.

Paa samme Tid som Kierkegaard havde Trangen til at fremstille sin Smerte ved at have faaet den Elskedes Død paa sin Samvittighed fra den tragiske Side i *Frygt og Bæven* og *Skyldig-Ikkeskyldig*, pintes og pirredes hans Sind af den braaddede Komik i al den overflødige Pine og Plage, han havde gjort sig for en ung Piges Skyld, der langt fra (som hun havde ment) at tage sin Død over Adskillelsen fra ham, meget hurtigt var bleven en Andens lykkelige Brud. Det var umuligt andet end at han med sit ualmindelige Blik for det Komiske snart maatte føle det Latterlige heri. Han var tilstrækkeligt Humorist til at se den pudsige Rolle, han selv havde spillet. Frateren er uudtømmelig i Spotterier over sin som Elsker bedrøvelige Helt; hans Bekymring for Pigen er rent Sværmeri, latterlig i sig selv, end mere barok ved at han gør det Allergaleste. Han, der i Forhold til hende har paataget sig at ville afskaffe Skæbne og Tilfælde, har gjort sig selv værdig til bestandig at blive taget ved Næsen, ligesom han er det ved adskillige Ytringer om hendes Fremtid, som han til sin egen Ulykke har lokket ud af hende, og som hun ikke har tænkt stort ved, da hun sagde dem, medens han føler sig evigt forpligtet til gentagende dem at ville tænke Alt derved. Han frembringer i det Udvortes slet ingen Virkning uden hvad ethvert Mandfolk kunde gøre lige saa godt, at en Pige vil dø o. s. v., han kan ikke engang gøre en Pige ulykkelig. Hun derimod frembringer en uhyre Virkning. Han er til Nar ved sin ydmyge Ærbødighed . . . .

Men snart tvinger Sagens Natur og Selvopholdelsesdriften Kierkegaard til mere og mere i sit stille Sind at vælte Latterbyrden over paa hende og ligesom mætte den Trang, der var i ham til «altid at beholde Latteren paa sin Side», ved at se hendes Færd imod ham, hendes højtidelige Forsikringer, hendes Troskab, da han vilde bryde, og hendes trods alle de store Ord snart indtraadte Forbindelse med en Anden som en Hvirvel af Latterligheder. Og med sit Hang til at almindeliggøre udstrækker han i visse Stemningsøjeblikke sin Opfattelse af disse relativt uskyldige og elskværdige Latterligheder hos den Enkelte til at gælde ogsaa de andre unge Piger, alle unge Piger, hele Kvindekønnet, og i saadanne Øjeblikke haanler han over al den megen Passiar om evig Kærlighed og den første Kærlighed som evig. I et saadant Øjeblik er det, at Afhandlingen om *Den første Kærlighed* er bleven til med det Uvejr af Latter, den samler over

Hovedet paa den af Naturen elskværdige, men ved Romanlæsning opdragne og forskruede Emmeline.

Anlagt som han var til atter og atter at dreje og vende en forholdsvis meget lille Begivenhedsrække i sit Sind, ser han nu saa at sige ethvert Punkt i sin Lidelseshistorie afvekslende i patetisk og komisk Belysning. Det afgørende Vendepunkt i *Lidelseshistorien* er dette: (*Stadier* 306).

«Store Gud . . . jeg finder en Billet affattet med en fortvivlet Lidenskab; hun kan ikke leve uden mig, det bliver hendes Død, hvis jeg forlader hende, hun besværger mig *for Guds*, *for min Saligheds Skytd*, *ved hvert Minde*, *der binder mig* [øjensynligt Faderens], *ved det hellige Navn*, jeg kun sjældent nævner, fordi min Tvivl har forhindret mig fra at tilegne mig det, om end netop derfor min Veneration er for det som for intet andet [naturligvis Kristi Navn]. Saa er jeg da altsaa viet til hende.»

Man sammenligne hermed denne Dagbogsnotits (*E. P.* I. 437):

Replik.

«En humoristisk Individualitet træffer sammen med en Pige, der engang har forsikret ham, at hun vilde tage sin Død, hvis han forlod hende; han træffer hende forlovet. Han hilser paa hende og siger: Maa jeg takke Dem for den Velgerning, De har bevist mig; maaske tillader De, at jeg viser min Erkendtlighed (han tager af sin Vestelomme 2 Mk. 8 Sk., som han rækker hende). Hun bliver stum af Forbitrelse, men bliver dog staaende og vil imponere ham ved sit Blik; da vedbliver han: Intet at takke for, det er til Hjælp til Udstyr, og den Dag, da De holder Bryllup og først kroner Deres Velgerning, *forpligter jeg mig til ved alt hvad Helligt er*, *for Guds Skyld og Deres evige Salighed*, at sende Dem andre 2 Mk. 8 Sk.»

Den ligefremme Parodi er tydelig nok. Intet har øjensynlig pint Kierkegaard mere end hin Besværgelse, og derfor lader han allerede i *Lidelseshistorien* sin forskønnede navnløse Helt, der bindes af den, værge for sig med den mest burleske Karikeren:

«Det vilde tilfredsstille min Vrede, hvis det var en Anden, at se det vitterligt, at disse stærke Ord og edelige Besværgelser hverken var mere eller mindre end, reverenter sagt, nogle slemme Opstød, lidt Hikke, *foranlediget maaske ved formegen Romanlæsning*, at disse Dødstanker var Drømme, ikke som Julies hos

Shakespeare efter at have taget Giften, men som Grete faar dem hos Wessel efter at have spist Ærter.»

Mindre bittert og mere koldt ser Frateren selv, den opdigtede Forfatter, paa den unge Piges Fremgangsmaade; han bemærker kun, at havde hun været tragisk lidende, saa havde hun tiet og forholdt sig rolig; nu er hun gaaet til den modsatte Yderlighed og har paa unge Pigers Vis taget Munden saa fuld som muligt, har plaget sig selv med at ville være en ulykkelig Elskerinde efter den største Maalestok. Han gør tillige opmærksom paa, at Helten rimeligvis vilde se Sagen saare højtideligt som et «Brud med Ideen», ifald hun giftede sig med en anden, men at hun dog i Virkeligheden ikke da gjorde Andet end at hun *sine ira et studio* fik sig en ny Kavaler paa Livets Bal: «naar man nemlig ikke kan faa den Ene, saa tager man den Anden, ugenert af Idé-Vidtløftighed, og derfor netop elskværdigt.» Man fornemmer Ringeagten bag de ligegyldige Ord.

Det er med saadanne Følelser i sit Hjerte, med saadanne Tanker i sit Hoved, at Kierkegaard paa den Tid, han gik til Udarbejdelsen af *Enten-Eller*, har siddet i det kongelige Teater og set paa *Den første Kærlighed*. Man begriber derfor saare vel, hvad Forfatteren til Afhandlingen i Virkeligheden mener, naar han siger: «Scribes Stykke har paa mangfoldig Maade berørt mit personlige Liv.» Lystspillet har været ham det befriende Pust, hvortil Harmen og Spotten i ham trængte. Han ladede ligesom fra Tilskuerpladsen af Stykket med alle sine personlige Erfaringer i Kapitlet om Kvinden og om den første Kærligheds Betydning og saa' det med Henrykkelse synke i et Hav af Ironi. Han kendte den jo saa godt, Emmelines indholdsløse Lidenskab, saa godt disse Mindelser af Romanlæsning, og han forstod det saa godt, at hendes højst elskværdige, men meningsløse erotiske Fagter bringer Omgivelserne i haabløs Forvirring.

I *In vino veritas* lader han sin Constantin sige, at ingen Yngling har halvt saa megen Idealitet som en ung Pige, men at al hendes er Illusion, kun tilstede i Fantasi-Øjeblikket og derfor i Virkeligheden Spas, saa at Formelen for enhver kvindelig Tilværelse er denne: forhen Kejserinde i Elskovens vide Overdrev og Titulærdronning af alle Fjanteriets Overdrivelser, nu Madam Petersen paa Hjørnet af Badstuestræde. Emmeline i Scribes Stykke illustrerer denne Sætning; thi fra først til sidst

er hun stedt i uafbrudt Selvbedrag og hele Stykket en Spot over hendes Følsomhed og falske Romantik.

Han lader sammesteds Constantin sige: «I erotisk Henseende tror man hende [enhver Kvinde] absolut .... tror absolut alle hine Udbrud af en ubrødelig Romantik, i hvilken hun formodenligen vilde omkomme, hvis man ikke anbragte en Sikkerhedsventil, gennem hvilken Sukket og Røgen og Romantikens Aria [Hentydning til Wessel] strømmer ud og lyksaliggør den Tilbedende.» Det er denne Situation, hvorpaa Emmeline i Stykket er et oplysende Eksempel; thi langt fra at Verden skulde gaa hende imod, er alle Forhold lagte saaledes til Rette, at hun kan svælge i romantiske Forsikringer og Formularer uden at føle den Ironi, der svæver i Luften om hende.

Et af Hovedpunkterne i *Lidelseshistorien* var den unge Piges Vedhængen ved sin Elsker i det Øjeblik, han vil trække sig tilbage fra hende. Atter og atter i Kierkegaards Skrifter stilles denne Vedhængen i et højkomisk Lys. Saaledes i *Gentagelsen*, hvor det i samme Anledning hedder: «Stor er kvindelig Trofasthed, især naar den frabedes, uudgrundelig og ubegribelig er den til alle Tider». Næsten ligelydende siger Constantin i *Stadierne:* «Ubegribelig stor er Kvindens Troskab, saalænge hun ikke er sikker paa den Elskede og noksaa ubegribelig stor, saasnart han frabeder sig hendes Troskab.» Men i Scribes *Den første Kærlighed* fandt Kierkegaard netop en fuldfærdig Type paa den Latterlighed, han var saa opsat paa at tydeliggøre og stemple, og derfor er det, at Forfatteren af Artiklen i *Enten-Eller* med Jubel udbryder: «Emmelines Trofasthed bliver aldeles parodisk. For ingen Pris vil hun opgive ham, hun lader sig hverken skræmme af Ild eller Vand; Charles's Forlegenhed bliver stor og større, da han ønsker at blive hende kvit. En saadan Trofasthed er ganske i sin Orden; thi en lille Jomfru som Emmeline plejer altid at være mest trofast, naar den Elskede ønsker at blive hende kvit.»

Dog det egenlig springende Punkt i *Lidelseshistorien* det var jo ikke blot hin lidet ønskede Trofasthed, men det usalige Ord af den unge Pige, at hun vilde tage sin Død over Bruddet. Paa samme Tid som Kierkegaard i *Frygt og Bæven* lægger Tragedie efter Tragedie om denne Ytring, bygger et helt Mausoleum over den, en pragtfuld Æresgrav (uden Lig), kronet med den unge Piges sørgende Statuette, paa samme Tid vækker

denne Udtalelse hans vildeste Haan og bringer ham, hver Gang han mindes den, til i sande Lattervridninger at begrave den under en Hagl af raadne Æg og et Bombardement af ildelugtende Appelsiner.

Man høre blot Constantin Constantius fortælle om hvorledes han møder sin Afdøde paa Gaden. Godt er det, tænker han, for Pigerne, at de ikke skal begraves, hver Gang de dør. En Afdød er ham en af de morsomste Figurer, man kan træffe sammen med i Livet, hun yder Alt hvad man med Billighed kan forlange af Bidrag til det Morsomme. Hun dør af Elskov, det er vist, thi hun har selv sagt det. Men skulde hun ikke derfor kunne elske igen? Hvorfor ikke? Dersom man ellers kan faa hende tillive igen. Da er hun jo et nyt Menneske, og et nyt Menneske, et andet Menneske elsker atter første Gang og deri er intet paafaldende. O Død, udbryder han, stor er din Kraft; ikke det heftigste Brækmiddel, ikke det stærkeste Afføringsmiddel kunde virke saa udfejende!

Men her under Opførelsen af *Den første Kærlighed* saa Kierkegaard netop ogsaa denne sin komiske Yndlingssituation paa Scenen; den unge Pige, som forsikrer ikke at kunne leve uden sin første Kærlighed, Peer, og som i al Elskværdighed ti Minutter senere rækker hans Efterfølger Poul Haanden med den Forsikring, at det Tidligere var en Fejltagelse og at først denne er hendes første Kærlighed. Derfor Artiklens Ord: «Den dybe Ironi i Situationen ligger da i Emmelines ubrødelige Trofasthed, der for ingen Pris kan opgive Charles, *da det vilde koste hende Livet*, saavelsom i Charles's stigende Forlegenhed, der ikke kan blive hende kvit.»

Men endnu et sidste Berøringspunkt var der mellem Kierkegaard og Stykket af en egen og ganske besynderligt uhyggelig Art. Hvad er nemlig hin Charles, som Emmeline af pur Forblindelse ikke vil opgive? Mon en naturlig Genstand for romantisk Troskab? Nej. «Man faar næsten ondt, naar man vil fæste Blikket paa den uendelig ferske Dumhed, der er præget i hans Ansigt. Og dog er det ikke en umiddelbar Dumhed, hans Blik har endnu et Sværmeri, der i sin Fjollethed minder om en Fortid.» Det er af pur romantisk Rettroenhed og Pjattethed, at Emmeline ikke vil slippe ham. Men hvad har Kierkegaard med denne latterlige Kumpan at gøre? vil man spørge. I sin egen Skikkelse visselig mindre end intet. Men *Lidelseshistoriens* Helt

har idetmindste en stærk Lighed med ham, da han — skønt forgæves — ifører sig Bedraget for at gøre sin Elskede fri. Mærk dette Udbrud: (*Stadier* 308).

«Saa grib mig da med al din Magt, du vældige Lidenskab, du Falskner, der er Sandhedens Skifting, men i Bedraget ikke til at skille fra denne .... Forvandl al Kval i mit Bryst til Fjas paa Læberne, al Patos derinde til Vrøvl, naar det gives ud. Tag bort, tag det bort, skjul hvert Træk, hver Mine, hver Følelse, hvert Vink om en Følelse, der kunde behage hende, saa sikkert, at ingen Sandhed glimter igennem Bedraget. Skab mig om, lad mig sidde, naar jeg sidder hos hende, som en nikkende Pagode med et tankeløst Smil om Læben, omdunstet af Vaas!»

Var det ikke latterligt, til Fortvivlelse latterligt, at til en Charles havde han omskabt sig, og forgæves! Emmeline havde behaget sig selv i ligefuldt at ville blive ham tro, og da hun tilbørligt havde martret ham med Troskab, havde hun elskværdig og ugenert taget Rinville. Begriber man den skælvende Lidenskab, med hvilken hans bidende Pen har nedskrevet disse Ord:

«Alt, hvad Emmeline siger, viser sig at være Pjat, Ægteskabsløftet med iberegnet. Hendes gamle Forelskelse i Charles er Pjat, hendes nye i Rinville er ogsaa Pjat; hendes Sværmeri er Pjat, hendes Vrede er ogsaa Pjat; hendes Trods er Pjat, hendes gode Forsæt er ogsaa Pjat.»

Den lille romantiske Gazelles sande Væsen viser sig at være «det uendelige Pjat».

Afhandlingen om *Den første Kærlighed*, overgivent vittig som den er og besjælet af en fornægtende og vrængende Begejstring, er da Satyrspillet, der svarer til den tredobbelte Tragedie, som formes af *Gentagelsen*, *Skyldig-Ikkeskyldig* og *Frygt og Bæven*.

XIX

Paa Titelbladet til *Enten-Eller* staar to oversatte Vers af den engelske Digter Young:

> Er da Fornuften alene døbt,
> Ere Lidenskaberne Hedninger?*)

*) Are passions then the Pagans of the soul
Reason alone baptized?
The complaint IV. v. 630.

en Udtalelse, som man let forstaar i en saadan halvpietistisk Digters Mund, men som man kunde undres over at en Aand som Kierkegaard gaar ud fra. Ser man imidlertid rigtigt paa disse Ord, da opdager man et af de dybeste Grundtræk i Kierkegaards Forfatterskab.

Hans Udgangspunkt er, at Fornuften er døbt. De utallige fine Undersøgelser og Begrebsopløsninger, der ligger bagved hans uden Overdrivelse umaadelige Livsværk, er ikke udførte forudsætningsløst eller fordomsfrit. Intet Ord formaaede jo ogsaa i den Grad at udæske Kierkegaards undertiden vittige, undertiden næsten platte Spot og Haan, som Filosofernes store Grundsætning: Man bør tvivle om Alt. Den Fornuft, som her prøver, er en døbt Fornuft, døbt med Ild, men døbt — det er en Fornuft, som forud har aflagt et Løfte med Hensyn til de Resultater, hvortil den vil komme, og som selvfølgelig ikke kommer til andet Resultat. Den véd, ligesom Skoledrengen, der har kigget i Lærerens Regnebog, det Tal, der skal komme ud, inden den begynder Regnestykket, og faar det derfor ud af enhversomhelst Regning. Det nye Testamente, opfattet som Rettroenheden læser det, er Regnebogen, hvori alle Opgavers sande Løsning er given.

Som ret vel bekendt, er hos andre Landes store og vejvisende Aander i dette Aarhundrede dette ganske anderledes: hos Littré og George Sand, hos Goethe og Hegel, hos Shelley og Stuart Mill er Fornuften udøbt. Til Gengæld er hos dem Lidenskaberne døbte. De iblandt dem, der skildrer Lidenskaberne digterisk, lader dem vel nu og da komme til Orde i hele deres oprindelige Vildskab, men ikke et helt Kunstværk igennem, i Reglen er de mildnede, adlede, spændte for Aandens Triumfvogn som vælige, men lydige Heste.

Lige modsat hos Kierkegaard. Som Fornuften hos ham er døbt, er Lidenskaberne i hans Skildringer udøbte, og dette giver dem af hans Frembringelser, i hvilke han fremstiller den «æstetiske» Tilværelseskres, Nydelseslivet, Kvinden som Genstand for Mandens Attraa, et saa særegent Præg. Det mest bekendte af disse Skrifter er det, i hvilket første Del af *Enten-Eller* naaer sit Højdepunkt, *Forførerens Dagbog*, og til det slutter sig første Afdeling af *Stadierne: In vino veritas*. Det er to Mesterværker af høj Rang, men to uhyggelige, foruroligende Mesterværker. Vakte det uforlignelige Drikkegilde i *Stadierne* paa Grund af Læseverdenens Sløvhed liden eller ingen Opmærksomhed, da Bogen

udkom, saa gjorde til Gengæld Dagbogen en desto større Opsigt ved *Enten-Ellers* Fremkomst, fordi det Publikum, der skyer vanskelige Bøger men snuser i alle, hurtigt opdagede, at den ubekendte Forfatters Papiruhyre foruden alle sine Tiltaler til de Medbegravede og sine højtidelige Afhandlinger om det Æstetiske og det Etiske, der øjensynligt var skabte til at springes over, tillige indeholdt *Forførerens Dagbog*, hvoraf man allerede paa Forhaand kunde love sig en Himmelbid.

Det var i Virkeligheden en højst genial Frembringelse, et af hint rige Tidsrums Hovedværker i dansk Skønliteratur. Men det var en underlig Art Forfører man her lærte at kende, det var egenlig Skyggen af en Forfører, fantastisk som en Skygge, blodløs som en Skygge. Der var i denne Dagbog ingen skøn og lykkelig Sanselighed som under Grækernes dagklare Himmel, ingen mild og ædel Sanselighed som den fremtræder i Goethes klare, gennemsigtige Maanelys, ingen vildtblomstrende Sanselighed som i Byrons gnistrende Stjerneskudsnat, ingen Sanselighed i egenlig Forstand overhovedet. Men en aandsaristokratisk Stolthed, en umættelig Forfængeligheds evigt hungrige Længsel efter Næring og en Attraa, der molochsagtig udstrækker glødende Arme efter sin Genstand for at svide den, fortære den, tilintetgøre den i sit Favntag. *)

Man forstaar Bogen bedre, naar man ogsaa har læst *In vino veritas*, hvor dens Hovedperson optræder paany. Læser man Beskrivelsen af dette Drikkegilde i den rette Stemning, hvad ikke er ganske let, naar man har læst den tit, da er det for En, som stod de Talende ikke i en oplyst Sal, men i Mørke, og som slog blaa Luer ud af Munden paa dem ved deres Ord. Det er dybt ejendommeligt for Kierkegaard, at han med saa overordenlige Digterevner aldrig har kunnet eller villet give et uskyldigt eller dog skyldfrit Billede af det evigt Foraarsagtige i menneskelig Elskov — hans Ægtepar har et Stænk af Filisteri — men altid har maattet slynge den jordiske Glæde tilbage i Fortvivlelsen. Betegnende nok er det ikke lykkedes ham at give andre Personligheder nogenlunde Synlighed for Øjet end Fortvivlelsens Apostle. Det laa i, at han trods sit Forsøg paa at indkile den sædelige Livskres mellem den æstetiske og den religiøse, i Virkeligheden kun troede paa to Muligheder:

---

*) Om Forholdet mellem *Forførerens Dagbog* og beslægtede europæiske Foreteelser se *Hovedstrømninger* II.

Lystlære eller Forsagelseslære, Nydelsens eller Afholdenhedens Liv; begge Livsformer voksede for hans Blik til en saadan Magt, at de trykkede den mellemliggende, naturlige og menneskelige Væreform ihjel. Derfra det Uhyggelige i hine Mesterværker. Læser man *In vino veritas* kritisk, føler man hvorledes Foredragets samlede Stemning vekselvis er Klosterlængslen efter Kvinden som det forbudne Gode og Munkehadet til Kvinden som det urene Væsen, hvis Berøring fornedrer. Til disse to Grundstemninger lader alle Udbrud sig føre tilbage, maaske alene med Undtagelse af «det unge Menneskes» Tale, det er rent neutral og kønsløs. Bag disse pragtfulde og overdaadigt aandrige Taler skimtes ligesom i ubestemte Omrids en større Personlighed, der snart fæster sit klapperslangeagtige Blik paa Kvinden i Attraa, snart slynger hende bort fra sig i Væmmelse med katolsk Præstehovmod og Præsteforagt — som afvekslende er ren Dæmon og ren Aand.

Forføreren er afvekslende det Samme. Derfor siger Cordelia om ham: «Stundom var han saa aandelig, at jeg følte mig tilintetgjort som Kvinde, til andre Tider saa vild og lidenskabelig, saa attraaende, at jeg næsten skælvede for ham», altsaa vekselvis Aand og Dæmon. Og som Citatet siger: Hovedpersonens Lidenskab er ikke Ungdommens vindende og indtagende Lidenskab, men en Lidenskab, for hvilken Kvinden *skælver*, en udøbt, en hedensk.

Heri ligger imidlertid tillige disse Frembringelsers dybe og enestaaende Ejendommelighed. De er sikkert det i literær Henseende Ypperste, Kierkegaard har skrevet. Det er Arbejder, som skrevne paa et af Europas Hovedsprog havde gjort deres Forfatter verdensberømt, især som de fremkom, ikke udskilte, men som Led i et Hele af modsat Aand. Hvis man sammenligner Forførerens Dagbog med Schlegels bekendte *Lucinde*, hvorfra Motivet som alt berørt er taget, og hvis man betænker, hvor berømt dette svage og paa alle Punkter utilstrækkelige Arbejde er blevet, saa føler man, hvilken Uret Skæbnen gjorde mod Kierkegaard ved ikke at lade ham fødes i et større Land. Og tager man *In vino veritas* og holder den op imod Platons *Symposion*, som hvis Modstykke den fremtræder, da maa man med Beundring sande, at den taaler Sammenligningen saa godt som overhovedet en moderne Komposition kunde gøre det. Der gives neppe en større Ros.

I *Forførerens Dagbog* sætter jeg Indskuddene over Rester; saadanne et Par Sider lange Skitser som Zefyrernes Leg med de

unge Piger paa Gaden eller Tjenestepigerne paa Frederiksberg er smaa Mesterstykker af Iagttagelsesevne og Fremstilling. De har intet af det Kunstlede, som den planmæssige Forførelseshistorie har, intet af det frastødende Tvungne og Udpønsede som Johannes' mange Breve og Billetter ikke at tale om Cordelias pedantiske Efterligninger deraf; de er saa øjensynlig udførte efter Virkelighedsmotiver, at man her undtagelsesvis hos Kierkegaard føler at man har Jordens egen Grund under sine Fødder. Midt i den virkelighedsfjerne Tryllekres, hvori Forføreren har hjemme, giver de En fortræffelige Livsbilleder fra Datidens Kjøbenhavn, smaa, men malte med en fantasirig Flothed og Storhed i Stilen.

I *In vino veritas* er af lignende Grunde Modehandleren den bedste Figur; han er den eneste, som ikke er lutter Abstraktion, den eneste, som har anden Livsstilling end den at være ung, Eneboer, Iagttager eller Forfører. Det skal ikke dermed være sagt, at han er afluret nogen Virkelighed; en saa idealistisk fortvivlet Modehandler skulde man nok søge længe om, og kjøbenhavnsk er han allerede af den Grund ikke, at vore Forhold var meget for smaa til at frembringe et saadant Overcivilisationens Foster. Men det er betegnende for Kierkegaards aandelige Skarpblik, at denne Skikkelse, som i Danmark var en Fantasi, i Frankrig var meget nær ved at være en Virkelighed. Man kan finde spredte Paralleler til ham og hans Tale rundt om i den moderne franske Literatur. Naar Modehandleren her siger: «Der er ikke et distingveret Selskab, uden mit Navn er det første og det sidste, og der er ikke et borgerligt Selskab uden at mit Navn, naar det nævnes, indgyder hellig Ærefrygt som Kongens, og der er ingen Dragt saa vanvittig, at den jo, naar den er fra min Butik, ledsages af en Hvisken, idet den gaar gennem Salen», saa finder man en Parallel dertil i Parisermodehandleren i Taine's *Graindorge* som ikke modtager nogen Dame, der ikke først er forestillet for ham.*) Naar Modehandleren i *Stadierne* taler om sine Syjomfruer, paa hvis Dragter han Intet sparer, for at Modens Troessætninger kan forkyndes med Eftertryk i hans Butik, naar han

*) Ce petit être sec, noir, nerveux, qui a l'air d'un avorton roussi au feu, les reçoit en vareuse de velours superbement étalé sur un divan, le cigare aux lèvres. Il leur dit: «Marchez, tournez-vous; bien; revenez dans huit jours, je vous composerai la toilette qui vous convient.» Ce n'est pas elles qui choisissent, c'est lui, elles sont trop heureuses. Encore faut il une introduction pour être servi de sa main.

skildrer det fornemt skødesløse Blik, hvormed han maaler den indtrædende unge Pige, den Maade hvorpaa hun fremdeles maales og værdsættes af hans afrettede Haandlangere, da er dette kun hysterisk-æventyrlig Overdrivelse af den Fremgangsmaade, som anvendes af Balzac's virkelighedstro Gaudissart og hans Kommis'er.*)

Som Droz's smaa Pariserskildringer viser, mangler i Frankrig, end ikke det Træk, at der gives egne Modedragter til Kirkegang, og Scenerne hos Modehandleren i Zola's *La curée* sætter alvorlige Anmærkninger til den Kierkegaardske Modehandlers Skildring af Maaderne, hvorpaa den kvindelige Letfærdighed forraader sig i hans Forretning. I *Stadierne* er Modehandleren som sagt kun fremstilt som en uvirkelig, uhistorisk Tankeskabning, Johannes Climacus giver endog senere Opskriften for ham, han er «dæmonisk Fortvivlelse i Lidenskab. (*Afsluttende Efterskrift* S. 225.)

I den virkelige Verden var han paa hin Tid en selskabelig Magt, og historisk set i den gyldne Middelvejs Tid i Frankrig ovenikøbet en politisk Magt af første Rang, valgbar, dekoreret og indbudt til Middag i Tuilerierne hos Borgerkongen Louis-Philippe.

Forførerens Dagbog og *Drikkegildet*, de to Arbejder, i hvilke den Gruppe af Kierkegaards Skrifter, der fremstiller Nydelseslivet, naaer Højdepunkter, er sikkert det i sproglig Henseende mest Fremragende, han har forfattet. Sproglig talt er de Mindesmærker varigere end noget af Malm. Aldrig før havde den danske Prosa udført saadanne Storværker. Det danske Sprog, der efter Kierkegaards egen Fremstilling af dets Ejendommeligheder skønt ikke uden Udtryk for det Store og Afgørende «har en yndig, en tækkelig, en livsalig Forkærlighed for Mellemtanken og Bibegrebet og Tillægsordet og Stemningens Smaasnakken og Overgangens

---

*) Ces Gaudissarts émérites se sont mesurés avec mille caprices par semaine, ils connaissent toutes les vibrations de la corde-cachemire dans le cœur des femmes. Quand une lorette, une dame respectable, une jeune mère de famille, une lionne, une duchesse, une bonne bourgeoise, une danseuse effrontée, une innocente demoiselle, une trop innocente étrangère se présentent, chacune d'elles est aussitôt analysée par ces sept ou huit hommes, qui l'ont étudiée au moment où elle a mis la main sur la bec de cane de la boutique .... Frémissez! Jamais ce sanhédrin de Gaudissarts, présidé par le patron, ne se trompe. Puis les idées de chacun sont transmises de l'un à l'autre avec une rapidité télégraphique par des regards, des tics nerveux, des sourires, des mouvements de lèvres ...

Balzac: Gaudissart II.

Nynnen» (*Stadier* 459) blev her udviklet i en lige ordrig og tankerig Lidenskabs Tjeneste. Der fremvoksede under denne Forfatters Hænder ikke blot «en Literatur i Literaturen», men et Sprog i Sproget, et Sprog, hvis Stil var saa fjern som muligt fra Stenstilens Ro og fra Nationalstilens Renhed, en ophidset, overlæsset, udpenslet og snirklet Stil, i hvilken Tillægsordet, som gør Foredraget bredt, spiller en større Rolle end Verbet, som gør det kraftigt, og Stemningen en større Rolle end Konturen, men hvor Alt var Lidenskab — et Sproglegeme, hvor Alt var Puls. Hvor spækket med Udsmykning end Udbruddet var, den Lidenskab, det udtrykte, var ikke derfor mindre dæmonisk og mindre følt. Det var et flammebuglet Sværd med vredent Haandtag og indlagt Klinge, men dræbende i sit Stød. Lykkeligvis blev det aldrig brugt til at gøre Skade.

Stilen her er en Stil, der sjældent er egenlig *talt* som den korte Replik er det, og sjældent er egenlig *skrevet* som en Bog; det er en Stil midt imellem, omtrent som Brevstilen, der har Noget af Talesprogets Fortrolighed og Fynd, Noget af Bogsprogets indviklede Sætningsbygning og Ordning. Det er derfor en ren Virtuos-Stil, som leger med Sproget, gør Kunster med Ordene, slaar dem i Knude eller slynger dem i Sløjfe. Den henvender sig — i Modsætning til den yngre europæiske Prosastil — mere til Øret end til Øjet, den eftertragter en vis Sangtalens Rytme, som smigrer Høresansen.*) Kierkegaard hugger ikke Sproget ud til en Billedstøtte, han forvandler det til et uendeligt Panorama, som under musikalsk Ledsagelse næsten for hurtigt drages Øjet forbi.

---

*) Der er f. Eks. enkelte af Forførerens Billetter, som er udarbejdede saa rytmisk, at de godt lader sig nedskrive som Vers af samme Art som dem, Oehlenschläger har i *Oldingen ved Werthers Grav.*

Min Cordelia!

Snart, snart er Du min.
Naar da Solen lukker
Sit spejdende Øje,
Naar Historien
Er forbi
Og Myterne begynde,
Da kaster jeg ikke blot
Min Kappe om mig,
Men jeg kaster Natten

Det er Lidenskabens Sprog; thi der er Lidenskab i den ætsende Ironi som i den dybt bevægede Undren, Lidenskab fremfor Alt i den urolige Fortvivlelse, der hugger ind i Spidsen for et helt Kavalleri af Udsagn, det ene kækkere og raskere end det andet, og der saa svinger af, stanser midt i den stormende Fart, hvad der frembringer et Indtryk som om Stemmen under den uhyre Sindsbevægelse slog om. (*E. P.* II 709.)

Hvor skærende klinger det f. Eks. ikke, naar Constantin siger: «Forklaringen er ikke vanskelig, naar man virkelig gør Alvor af at sætte ulykkelig Kærlighed og Døden i Forhold til hinanden, naar man har Alvor til at fastholde denne Tanke, og saa megen Alvor bør man altid have — for Spasens Skyld.» Hvor gribende virker det ikke, naar «det unge Menneske» ender sin dybttænkte og tungsindige Tale, en Jomfrutale i enhver Betydning af dette Ord, der ligesom svæver i Luften paa aldrig berørte Sommerfuglevinger, med Udbruddet: Er der Ingen, som leer? — Og hvormange Digtere formaar vel som Kierkegaard at male den kolde Selvopgiven i en enkelt Udtalelse! Man læse f. Eks. den Seddel, som Selvmorderen i *Enten—Eller* sender sin Broder:

Højstærede Hr. Justitsraad!

Jeg skriver Dem til, fordi De paa en Maade er mig den Nærmeste, paa en anden Maade er De mig ikke nærmere end andre Mennesker. Naar De modtager disse Linier, er jeg ikke mere. Skulde nogen spørge Dem om Grunden, saa kan De sige, der var engang en Prinsesse, som hed Morgenskøn, eller noget andet Lignende; thi saaledes vilde jeg selv svare, hvis jeg kunde have havt den Glæde at overleve mig selv. Skulde Nogen spørge Dem om Anledningen, kan De sige, at det var i Anledning af den store Ildebrand. Skulde Nogen spørge Dem om Tiden, kan De sige, at det var i den for mig saa mærkelige Juli Maaned. Skulde Ingen spørge Dem om nogen af Delene, skal De Intet svare . . . . .

Med Højagtelse
Deres ærbødige

Som en Kaabe over mig.
Og iler til Dig,
Og lytter for at finde Dig,
Ikke efter Fodtrin.
Men efter Hjertebanken.

Din Johannes.

Et Blik paa det første Udkast til denne Billet (*E. P.* I. 295) viser Umagen for at faa det Rytmiske frem.

Men man tør ikke vove at begynde paa Citeren af det stilistisk Fortræffelige i Kierkegaards digteriske Frembringelser, man blev da aldrig færdig. Men jeg maa for at forklare Aarsagen til at disse Værker med alle deres Fortrin forholdsvis har fundet et saa ringe Antal Læsere, gøre opmærksom paa endnu en stilistisk Ejendommelighed ved dem. Det er Foredragets Uensartethed. Den reneste Lyrik er her blandet med et filosofisk Fagsprogs Udtryk for det virkelighedsfjerneste Oversanselige. Billeder saa varme og legemlige, som havde Christian Winther undfanget dem, veksler med Skoleord saa tørre, som var de indforskrevne fra en eller anden nordtysk Hegeliansk Lærestol.

Man tage f. Eks. det Sted i *Forførerens Dagbog*, hvor Hovedpersonen samler sine Iagttagelser og Tanker angaaende Kvinden. Hver har Sit, siger han, det muntre Smil, det skelmske Blik, det attraaende Øje, det hængende Hoved, det overgivne Sind, det stille Vemod, den dybe Anen, det varslende Tungsind, den jordiske Hjemve, de uskriftede Rørelser, ... og nu fortsætter han længe, længe endnu med smaa korte Sætninger, om hvilke Kierkegaard selv engang med stærk Selvfølelse sagde til Brøchner, at der over hver af dem kunde bygges en Sonet. Men en halv Side længere nede beslutter Forføreren pludselig «selv kold at ville tænke Kvinden kold.» Nu søger han hendes *Kategori* og finder den; hun er *Væren for Andet.* Som Væren for Andet er hun den rene Jomfruelighed. «Jomfruelighed er nemlig en Væren, der forsaavidt den er Væren for sig egenlig er en *Abstraktion* og kun viser sig for Andet. Man kan derfor sige, at Kvinden i denne Tilstand er *usynlig.*» Og atter fortsættes der længe i samme Professorstil.

Mest stødende bliver denne Blanding af Sanselighed og Pedanteri, hvor den findes i en og samme Sætning, hvad ikke sjældent sker. Man læse f. Eks. Forførerens ellers skønne og poetiske Skildring af Kvindens Væsen i den ildfulde Tale, han ved Drikkegildet holder:

«Saa dannede Guderne hende fin og æterisk som af Sommernattens Taage, og dog fyldig som den modne Frugt; let som Fuglen, skønt hun bærer en Verdens Attraa i sig, let fordi Kræfternes Spil er enet *i et negativt Forholds usynlige Centrum, i hvilket hun forholder sig til sig selv*, slank i Skuddet, bestemt tegnet og dog for Øjet svulmende i Skønhedens Bølgelinier, fuldendt og

dog som blev hun bestandig nu først færdig, kølig, liflig, forfriskende som nyfalden Sne og dog rødmende i stille Gennemsigtighed, lykkelig som en Spøg, der lader En glemme Alt, beroligende som det Maal, hvortil Begæringen er, *tilfredsstillende ved selv at være Begæringens Incitament.*»

Man agte nøje paa Tankeforbindelsernes underligt slentrende Gang i denne typiske Sætning. Billederne er smukke i og for sig; men de samler sig ikke til noget Hele, tvertimod de fordriver hinanden. Kvinden er som Taagen, som Frugten, som Fuglen, men Taage, Frugt og Fugl hører hver sin Verden til. Lige med Et aabner saa midt i Stilens Blomstersti en Afgrund sig af filosofisk Dybde, vi stirrer ned i «et negativt Forholds usynlige Centrum;» Blikket hæver sig paany og klamrer sig til «Skønhedens Bølgelinier,» dvæler ved Sne og Rødme, haaber paa et samlende Slutningsoverblik, da følger «det Maal som er Begæringens Incitament,» og Sætningen ender. Det er, som jeg sagde, ikke en Billedstøtte vi ser, men et Panorama af hinanden jagende Billeder, der drages forbi os. Dog bag denne af Poesi og Grubleri underligt blandede Veltalenhed ligger hin udøbte Lidenskab, der bryder sig lidet om sine Midler, naar den blot opnaar at komme til Orde, hørligt at banke i hvert malende eller forklarende Tegn.

XX.

Naar man fra første Del af *Enten—Eller* gør Springet over til anden, da er det, som kom man fra en fortryllet Have ud paa en Hedestrækning. Det er ikke for Intet, at anden Del udmunder i en Prædiken, holdt paa den jyske Hede; det Hele er et Pust fra Heden. Da Kierkegaard i sit 28de Aar besøgte sit Fædrenehjem, følte han ligesom de Magter nærværende, der havde paavirket hans Faders Sjæl og derigennem paa anden Haand hans egen, og han skriver i sin Dagbog (*E. P.* I. 263); «Heden maa netop være skikket til at udvikle kraftige Aander; der ligger Alt *nøgent* og *afsløret* for Gud.» Hans Forestilling om det for Udviklingen af aandelig Kraft mest egnede Element beholdt altid noget Hede- eller Ørkenagtigt; og det er derfor intet Under, at da han for første Gang gav sig til at skildre det sædelige Liv og dets Skønhed, selve Værket da fik noget af

Hedens Alvor, dens store Former, dens Nøgenhed og dens Monotoni.

Allerede i Bogen *Om Begrebet Ironi* var det, i Modsætning til det formentlig Poetiske i at være dunkel og gaadefuld for sig selv, hævdet, at den sande Poesi som den sande Moral omvendt ligger i at blive *aabenbar* for sig selv og for andre, blive sig selv *klar* i sin egen ubetingede og evige Gyldighed. (*Om Ironi* 318.) Anden Del af *Enten—Eller* er den videre Udførelse af denne Tanke.

Hovedslaget leveres her i den første Afhandling om *Ægteskabets æstetiske Gyldighed*, til hvilken anden Del af *Stadier paa Livets Vej* paa det Nøjeste svarer. Den umiskendelige Varme, som gennemtrænger disse Afhandlingers Bevisførelse, udelukker ikke, at de sete fra Kierkegaards eget Synspunkt lider af en væsenlig Mislighed. Hvad der siges til Bedste for Ægteskabet og det sædelige Liv overhovedet har efter Kierkegaards egen Begrebsbestemmelse sit Værd derved, at Begejstringen derfor ikke er en blot Digterbegejstring, men har «overvundet Tiden» og beror paa lutter oplevede Indtryk. Derfor maa han ogsaa digte, at det er en Mand, som har oplevet, hvad han forherliger, en Ægtemand, som taler. Hvad en Mand med saa megen Varme siger til Ægteskabets Pris, vil selvfølgelig, hvis Bevisførelsen ikke er matematisk, have betydeligt ringere Kraft til at overbevise i det Tilfælde, at han ikke selv er gift. Det er da fra det Kierkegaardske Standpunkt set en Ulempe, at Ægtemanden her kun er en opdigtet Person og det, han siger, Bugtaleri af en Ungkarl, der tilmed er sprunget tilbage fra et indledet Ægteskab.*) Til en Digterbegejstring for Ægteskabet kunde den opdigtede Forfatter af *Enten—Ellers* første Del ogsaa meget godt have drevet det i den Tid, som udfordredes til at skrive en 5 til 6 Ark Prosa, han vilde have kunnet udmale Ægteskabets Poesi med en Guldbrudgoms ærværdige Erfaring, ja det havde maaske været ham en Nydelse at uddanne sig til en mandlig Giftekniv — kun at han forbeholdt sig selv den Forret at forblive ugift for med des mere uhindret Iver at kunne hellige sig til Omhuen for Ægteskabernes Trivsel og til Udbredelsen af Ægteskabets Pris. Hvad skulde han desuden have imod at forherlige Ægteskabet? hans

*) Smlgn. *Stadier* 159 hvor der af Undtagelsen, som staaende udenfor Ægteskabet skal kunne tale til dets Pris, udtrykkelig fordres, at han skal have været Ægtemand.

Væsen er jo udtrykkelig bestemt som egoistisk og *sympatetisk* Tungsind.

Det bør da fastholdes, at det er en ren Digterbegejstring, som ligger bagved Afhandlingen om Ægteskabet i *Enten—Eller*, og Kierkegaard har godt kunnet tænke paa den, da han lod sin Æstetiker nedskrive dette Udbrud:

«Forgæves strider jeg imod. Min Fod glider. Mit Liv bliver dog en Digter-Eksistens..... Jeg kan skildre Haabet saa levende, at enhver haabende Individualitet vil vedkende sig min Skildring; og dog er den et Falsum; thi medens jeg skildrer det, tænker jeg paa Erindringen.»

Et lykkeligt Ægteskab havde været hans Haab, og vil man her indsætte mere betegnende Ord end Haab og Erindring, saa kunde Æstetikeren have sagt: «Jeg kan skildre *Ægteskabet* saa levende, at en lykkelig Ægtemand vilde vedkende sig min Skildring, og dog er den et Falsum, thi medens jeg skildrer det, tænker jeg paa den ugifte Stand.» Tanken paa denne ligger bagved, det viser sig tilfulde paa Afhandlingens sidste Sider, hvor den ligefrem bryder igennem; det maatte desuden nødvendigvis være saadan i Kraft af Kierkegaards Lære om de tre Eksistenskrese.

Der gives, lærer han,*) tre Eksistenskrese, den æstetiske, den etiske og den religiøse. Ved det Æstetiske forstaaer han det i Manden, hvorved han umiddelbart er det, han er; ved det Etiske det, hvorved han bliver det, han bliver; ved det Religiøse den gennemførte Omdannelse af Eksistensen (Forsagelse, Lidelse, Tro) med det Formaal for Øje at erhverve en evig Salighed. Som man ser, er det Moralske blot Overgangsled, og den hele Moral naaer sit Højdepunkt i Angeren, der gør Overgangen til det Religiøse. Skulde der imidlertid med Rette tales om et *andet* Stadium, en *anden* Sfære, var det nødvendigt, at denne havde faaet en vis Selvstændighed. Skulde det virkelig være lykkedes Kierkegaard at holde de tre «Eksistenssfærer» om end kun rent begrebsmæssigt ude fra hinanden, saa maatte den moralske Sfære strengt være afgrænset mod den religiøse, endsige da imod den kristelige eller paradokse. Kierkegaard maatte med andre Ord i anden Del af *Enten—Eller* og *Stadierne* have givet Grundridset til en rent fornuftig, rent menneskelig Moral. Slemt nok vilde det vel i ethvert Tilfælde være, at denne kun opførtes for umiddel-

*) Se f. Eks. *Stadier* 447.

bart derefter at nedbrydes og afsløres i sin Intethed af den paradokse Religiøsitet. Men værre er det dog, at den overhovedet intetsteds er holdt ude fra det Kristelige, aldrig fremtræder ren, men altid støtter sig til en fremmed Myndighed.

Det er da saa langt fra, at det, Assessoren i *Enten—Eller* lærer om Ægteskabet, virkeligt har nogen selvstændig moralsk Gyldighed, at han tvertimod paa hver Side fører Bevis ud fra de kristelige Synsmaader, kristelige Dogmer o. s. v. og bestandig taber Fornuftmoralen afsyne, hvis han ellers overhovedet tror paa en saadan. Højst betegnende for Kierkegaards Aandsbeskaffenhed falder det end ikke Assessoren ind, at hans unge opsætsige Ven kunde ville vægre sig ved at betragte den gængse religiøse Synsmaade som Autoritet, og lige saa lidt, at han kunde fordre sig stillet for en rent menneskelig Sædelæres Domstol, hvis han allerede skal dømmes. Saa lidet paavirket er Kierkegaard af den moderne europæiske Videnskabs Gang, at Moralen kun synes ham Moral, naar den bliver baaret af aabenbaret Religion. Han begrunder den bestandig paa Teologien uden Følelse af at endog hans Gudsbegreb kun beroer paa menneskeligt værdifulde Egenskaber, som han har forgudet. End ikke naar hans Assessor udbryder (*Stadier* 137): «Det Etiske er saa ubestikkeligt, at hvis vor Herre selv havde maattet tillade sig en lille Mislighed ved at skabe Verden, saa vilde Etiken ikke lade sig forstyrre, uagtet dog Himmel og Jord med Alt, hvad som derudi befindes, er et ganske artigt Mesterstykke» — end ikke da føler Forfatteren, at han naivt udleder Teologien af Moralen, idet han nægter en Gud al Ærefrygt, der havde gjort Brud paa det, som Menneskene anser for ret og tilbørligt. Det kan da ikke undre, at han under sit Forsvar for Ægteskabet bestandig tyer ind under saadanne ærværdige Fæstningsruiner som den at Ægteskabet er «den Gud velbehagelige Stand» eller den at «Ægteskabet stiftes i Himlen.» *) Det kan ikke undre, at Ægteskabet gennemgaaende fremstilles ikke som en moralsk, men som en særligt kristelig Indretning, der paa det nøjeste hænger sammen med denne aabenbarede Religion, beskyttes af den o. s. v.

Det kunde visselig ikke falde nogen Nutids-Forsvarer af Ægteskabet ind at gaa saaledes tilværks; han vilde alene af de sidste tyve Aars politiske og videnskabelige Udvikling have lært,

---

*) *Enten—Eller* II. 40.

at man ikke kunde gøre Ægteskabet nogen slettere Tjeneste end den at knytte dets Værd og Bestaaen til en enkelt saakaldt Aabenbaring. Dog herved er der ingen Anledning til at dvæle. Men hvad der er des mere Grund til at fremhæve, det er, at den Anskuelse af Ægteskabet og Kristendommen, som Assessor Wilhelm foredrager, er en ganske anden end den, hvortil Kierkegaard selv senere kommer, ja den stik modsatte, saa at Kierkegaard ender med i sit eget Navn i de hensynsløseste Udtryk at fordømme den Kristendomsopfattelse, som han her øjensynligt stræber at sætte i det fordelagtigste Lys. Thi hvad Assessoren her gør gældende, det er netop den sødlige og blødagtige Kristendom, som Kierkegaard ender med at erklære for «den mest kvalificerede Ugudelighed», for «Nederdrægtighed», for «idel Løgn», for «et Dyb af Afskyelighed og Nonsens». — Allerede af den Grund er det tankeløst, at anse *Enten-Eller* for en beregnet Forberedelse til de senere religiøse Skrifter.

Afhandlingen om *Ægteskabets æstetiske Gyldighed* turde være det Svageste, Kierkegaard nogensinde har forfattet. Hvis virkelig anden Del af *Enten-Eller* er skrevet før end første og følgelig denne Afhandling allerførst, da kan man kun anerkende de store Fremskridt, Forfatteren under Udarbejdelsen af sit Værk har gjort. Afhandlingens Tyngdepunkt er ikke moralsk, men rent teologisk. Udgangspunktet er dette, hvor skønt det dog vilde være for den Kristne, om han turde kalde sin Gud Kærlighedens Gud saaledes, at han ogsaa derved tænkte paa «hin uudsigelige salige Følelse, hin evige Magt i Verden — den jordiske Kærlighed.» Forfatteren tænker sig Indvendinger derimod. Man kunde indvende, at de Kristnes Gud er Aand og at det f. Eks. ikke er nødvendigt for den Kristne «at Kristus skal have været en jordisk Skønhed», hvad endog vilde have været meget sørgeligt, «thi hvorledes maatte de Troende da ikke længes efter at se ham.» Men fortsættes der, man mene ikke derfor, at Kristendommen udelukker eller tilintetgør det Sanselige; gjorde den det, vilde, siger Forfatteren, jo selve Sundheden blive mistænkelig — et uheldigt Bevis, da dette er Noget, Sundheden som bekendt altid for Kristendommen har været. Kierkegaard anfører selv allerede i *Stadierne* (431) Feuerbachs og Pascals samstemmende Vidnesbyrd for, at den Kristnes Liv er en bestandig Lidelseshistorie.

Da Kristendom, naar dette Ord ikke tages i en strengt

begrebsbestemt Mening, jo imidlertid er noget saa Mangetydigt, at der ikke er den Opfattelse, man ikke kan finde et Skriftsted for, saa paaberaaber Assessoren sig til Bedste for sin Opfattelse, at det Sanselige «i dets Uskyldighed» godt kan optages i Kristendommen, paa den Omstændighed, at Kristus selv helbredede Syge. Var Sundhed ikke kristeligt et Gode, burde de Spedalske jo have frabedt sig Helbredelse. Der er da Intet i Vejen for den Antagelse, at Ægteskabet er et Himlens Værk. Det er lærerigt at sammenligne denne Synsmaade med Kierkegaards senere, at Præsten «hvis han ikke er en Løgner og Meneder, som paa den nedrigste Maade tjener lumpne Penge,» har at erklære Brudeparret, at det i Grunden er ligesaa besynderligt af det at henvende sig til ham, som det vilde være at gaa til Politidirektøren for at spørge ham, hvorledes man bærer sig ad med at stjæle. Det er lærerigt med Hensyn til Mangesidigheden af de Retninger i hvilke det Kristelige lader sig fortolke, at høre Den, som i *Enten-Eller* har ladet en opdigtet Forfatter, med hvem han dengang stemte overens i næsten alle Punkter, atter og atter kalde Ægtestanden den Gud velbehagelige Stand, kun 12 Aar senere skrive: «Oprigtigt talt, jeg fatter ikke, hvorledes det er faldet noget Menneske ind at ville forene det at være Kristen med det at være gift.» *)

Det er en Følge af Afhandlingens hele teologiske Anlæg, at Ægteskabets borgerlige Væsen end ikke kommer paa Tale. Det er derfor heller ikke den vildfarende Ynglings Uvilje mod Ægteskabet overhovedet, som det for Assessoren gælder om at overvinde, men hans Sky for den kirkelige Vielse med dens teologiske Formularer. Det har vel forekommet Kierkegaards autoritetselskende Sind, som om hans Bog vilde mangle Prikken over i'et, ifald den ikke mod Æstetikerens tøjlesløse Aandrighed stillede dette Led for Led gennemførte, forherligende Forsvar for en bestemt Bekendelses Vielsesritual.

Æstetikerens Indvendinger imod dette opregnes. Han forarges over, at han højtidelig skal indsættes til sin Hustrus *Herre*, og med en Række Synsmaader, der er ældre end Syndfloden, retfærdiggøres dette Ord; det opirrer ham, at hans Brud betegnes som *Synderinde*, og uden at føle sig for god dertil gør den strenge Assessor som en smidig katolsk Pater den unge Mand opmærk-

*) *Enten-Eller* II. 20, 34, 40 Smlgn. *Øjeblikket* Nr. 7.

som paa, at der i det Udtryk Synderinde, «ligger en Hemmelighed, som kaster et interessant Lys over hende»; den halsstarrige Yngling oprøres ved Vielsens Forkyndelse af, at Synden kom ind i Verden ved Ægteskabet [*Ægteskabet* mellem Adam og Eva!] og Assessoren svarer med Værdighed, og det dog vel maa anses for et Gode, at Kirken ikke smigrer med et forfængeligt Haab; Æstetikeren ømmer sig endelig ved at skulle høre det erklæret for Syndens *Straf*, at Kvinden skal føde Børn med Smerte, og langtfra at indrømme det Oprørende i at en saa naturstridig og fornuftstridig Lære forkyndes som udrustet med guddommelig Hjemmel, hævder den ud over alle Grænser teologiske Assessor det netop som en Forklarelse af Menneskelivet, at Alt det betræffende henføres under Bestemmelsen Synd, og at Kvinden derfor i en vis Forstand er fuldkomnere end Manden netop derved at hun har mere Skyld.*)

Efter at Vielsesritualet nu saaledes er blevet paa det kraftigste forsvaret, drøftes Spørgsmaalet, om Brylluppet bør være stille eller offenligt, og Assessoren holder paa Kirkebryllup, og paa at den hele Familie indbydes. Han fremhæver det Skønne i at Præsten spørger Brudgommen, om han har raadført sig med *Venner og Bekendte*, det Skønne i, at Menigheden paakaldes, og endelig forsvarer han ikke uden Følsomhed selve den Vanhelligelse, som ligger i Bryllupets Offenlighed, ved at pege hen til de mange affældige, ensomme, forulykkede Væsener, af hvilke enhver Familie har nogle, hvem Tilstedeværelsen ved en saadan Familiefestlighed kan fornøje.**)

Til disse spidsborgerlige Overvejelser slutter sig en ligesaa spidsborgerlig og flov som godmodig Fejden imod visse Opfattelser af Ægteskabet, hvilke man ikke skulde tro det nødvendigt at spilde Ord paa, som den Anskuelse, at man bør gifte sig, fordi Ægteskabet er en Skole for Karakteren, eller den, at man bør gifte sig for at bidrage sit til Menneskeslægtens Formerelse. Herimod gøres saa meget sundt om end ikke meget overraskende gældende, at man bør gifte sig af Kærlighed.

---

*) *Enten-Eller* II. 37, 63 ff.

**) I en Familie, hvor jeg kommer, ser jeg ofte en gammel Jomfru, som er samtidig med Konen i Huset. Hun mindes endnu saa levende Bryllupsdagen, ak maaske mere levende end Fruen selv. Vilde Du nu berøve alle saadanne Mennesker den Lejlighed til at glæde sig, som Du kunde forskaffe dem? *Enten-Eller*. II 71.

Som man ser, er der endnu ikke givet noget alvorligt Svar paa nogen alvorlig Indsigelse, der kunde tænkes rettet mod det kirkelige Ægteskab. Den alene skulde synes at kunne faa nogen Vægt for Assessor Wilhelm, at skønt Ægteskabet jo, som han lærer, burde hvile paa Kærlighed, det dog utvivlsomt i en Mangfoldighed af Tilfælde ikke gør det og kaldes lige helligt for det. Men fra denne Indvending snoer Assessoren sig meget behændigt. Han opstiller en Troessætning, der som saadan naturligvis ikke begrundes paa nogen Erfaring angaaende sjælelige Tilstande, men betragtes som given. Det er denne: Man elsker kun én Gang. Ved Hjælp af denne Troessætning gaar Forsvaret for det kirkelige Ægteskab af sig selv: «Man elsker kun én Gang. For at realisere dette, træder Ægteskabet til, og dersom Folk, der ikke elsker hinanden, faar i Sinde at gifte sig, saa kan *Kirken* jo ikke gøre derfor.» Han glemmer, at Kirken ligeligt helliger Kærligheds- og Fornuft-Ægteskabet, ja ligeligt træder til, enten Parret troer paa den kirkelige Vielses Betydning eller ikke har det ringeste aandelige Fællesskab med Kirken.

Ak ja! det er en smertelig Skuffelse, man oplever ved at studere denne Afhandling igennem som Mand, naar man erindrer hvor mønstergyldig og overlegen den forekom En, da man var Yngling. Der er noget i, hvad Hugo etsteds har sagt: at man lige saa lidt burde gense de Ideer som de Kvinder, man sværmede for i sit 18de Aar.

Lykkeligvis staar og falder Assessor Wilhelms Indlæg for Ægteskabet ikke med dette umodne Arbejde. I *Stadierne* tager han Æmnet for sig paany og skønt han gaar ud fra samme Grundsyn derpaa, er hans Blik paa Sagen dog her langt dybere gaaende og langt mindre teologisk hildet. Her er Midtpunktet ikke mere en Besvarelse af det Spørgsmaal, om Ægteskabet beskyttes af Kristendommen eller ikke; her ligger Tyngdepunktet i det rent Menneskelige, i den Beslutning, som optager Forelskelsen i sig, ligesom overtager Forelskelsen, og som ved denne Handling grundlægger Ægteskabet. Her findes den fortræffelige Henvisning til Aladdins herlige, af virakblandede Fakler belyste Bryllup, med Udbruddet: «Stor er Aladdin; han holder Bryllup; rigtigt, men han gifter sig ikke. Dertil savner han en Beslutningens Aand, og kun Beslutningen kunde borge for Aladdin.»

Medens Afhandlingen i *Enten-Eller* var holdt i en højtidelig, om støvede juridiske Indlæg mindende Stil, synes denne forfattet

i en af Assessorens Retsferier, dens Tanker har en rappere Gang, dens Tone er skemtefuld, dens Stemning udfordrende. Den ser ud som den var skreven af en lykkelig Mand, tilfreds i sit Husliv, glad ved sin Hustru, der tilfulde vidste at vurdere det Gode, han besad; en over al denne Medbør noget overmodig Mand, som i sin Glæde over at kunne bruge en Vending af Hamann siger Bæh! til mangen Indvending, der maaske dog fortjente et Svar, som bedre lod sig drøfte. Forfatteren røber sig paa én Gang som en noget pietistisk anlagt Moralist, der i et og samme Aandedrag læser Goethe Teksten for Mangel paa Patos og roser Young for hans Fynd — en Egenskab, Young visselig aldrig har udmærket sig ved — og som en varmblodig, begejstret Mand, der med ægte Kierkegaardsk Sværmeri for det Paradokse samler sin religiøse Opfattelse af det Erotiske i disse dristige Træk: «Saaledes er Forelskelsens Vidunder ført op i Troens Vidunder, Forelskelsens Absurditet i guddommelig Forstaaelse med Religiøsitetens Absurditet. Frisk Mod! Et simpelt skikkeligt Menneske, der respekterer sund Menneskeforstand, kan godt forstaa, at det Absurde er til, og at det ikke lader sig forstaa.» (*Stadier* 145.)

Det er næsten en Selvfølge, at en Mand, der holder saa stærkt paa alt det Overleverede som Assessor Wilhelm, i Et og Alt deler den vedtagne Opfattelse af Kvinden, der i de sidste Tiaar er begyndt at rokkes overalt i Evropa. Efter hans Opfattelse er Kvinden udelukkende til for Mandens og Børnenes Skyld: At Kvinden vil frigøres, er ham en af vor Tids mange uskønne Foreteelser, hvori Mændene er Skyld, og kun en *emanciperet* Kvinde kunde det efter hans Opfattelse falde ind at have noget mod Ægteskabet i dets overleverede Form. Imod de «uanstændige Forsøg paa at faa Kvinden emanciperet» stiller han Paulus's bekendte Befaling til Kvinden om i al Underdanighed at tage mod Lærdom i Stilhed. Imod «al den afskyelige Tale om Kvindens Emancipation» vil han blot sige til «den Dosmer, der prædiker Emancipationen»: «Se, der staar hun i al sin Ufuldkommenhed, et ringere Væsen end Manden! Har Du Mod, saa klip de rige Lokker af, overhug disse tunge Lænker — og lad hende løbe som en Vanvittig, en Forbryderske, til Rædsel for Menneskene!»*)

Stuart Mill vilde neppe have følt sig bragt til Taushed af dette

*) *Enten-Eller* II. 15, 37, 48, 218, 219. *Stadier* 107.

Forsvar for Kvindens Samfundsstilling i henfarne og henfarende Tider, et Forsvar, som støttes paa Skønheden af hendes lange Haar, hvilket vel vanskeligt Nogen vil nægte hende Ret til at smykke sig med som hun vil og lyster. Men Stedet er betegnende som Vidnesbyrd om Kierkegaards Mangel paa Evne til at begribe en i streng Forstand moderne Idé.

Ligesom Michelet har han saa til Gengæld for sin Undervurdering af Kvindens Evne til selvstændigt Liv et Galanteri overfor den ældre Kvinde, der i denne Form kun kan findes hos en Mand af «den gamle Skole». Michelet paastaar i sin Bog om *Kærligheden*, at der ingen gamle Kvinder gives, at Kvinden aldrig bliver gammel; Kierkegaard overbyder ham næsten med den aandsdyrkende Paastand, at Kvindens Skønhed tiltager med Aarene (*Stadier* 115), og Udviklingen her er ligesaa ridderlig og smuk som fornuftstridig.

Opfattelsen af Kvinden staar i nærmeste Sammenhæng med Opfattelsen af Ægteskabet. Det var umuligt, at Assessoren med friere og mere selvstændige Anskuelser om Kvindens sociale Ret kunde have været en saa stor Beundrer af Ægteskabet i dets dengang alene foreliggende Form. Og det var umuligt at han med denne Beundring kunde forbinde Deltagelse for Kvindens Ligestilling med Manden i Samfundet.

Der er ingen Tvivl om, at disse Assessorens Afhandlinger allerede er gaaede over til kun at have historisk Værdi, men det er ikke derfor mindre let at begribe det dybe Indtryk, de maatte gøre paa Forfatterens Samtid. De virkede i Kraft af Modsætningens allevegne æstetisk herskende Lov. Det kom mindre an paa, at deres Grunde var overbevisende, end paa at de ved Tonens Alvor og Forfatterens Sikkerhed stod i en ret paafaldende Modsætning til den flagrende, dansende Stil i de Indlæg for Nydelseslæren, som de gendrev. Den hele Bande af fortvivlede Ungkarle, som hos Kierkegaard rettede Angreb paa Ægteskabet, kom ved det Glimt af Morgensol, der fra Assessorens Afhandlinger faldt hen over dem, til at se ud som forvaagede Natsværmere i Morgenbelysning. Tog man dernæst de Kierkegaardske Undersøgelser og Skildringer af Ægteskabets Fuldkommenhed under Et — og det var naturligt, at de snart kom til at staa som en Ėnhed for Forfatterens Samtid — da var det ogsaa langt mere ved det i dem, der var *Billede*, end ved det i dem, som var *Bevisførelse*, at de trængte igennem. Et Bevis virker jo over-

hovedet aldrig saa stærkt som et Eksempel. Billedet af den ridderlige Assessor, der sidder og skriver til Ægteskabets Forsvar, medens hans Hustru uden at vide hvad han foretager sig gaar ud og ind gennem hans Stue, fulgt af hans forelskede Blikke; Billedet af Assessoren og hans Frue om Morgenen ved Tebordet i Lysthuset; Billedet af det nygifte Par i *Forord*, hvor den unge Kone er saa uimodstaaeligt elskværdig, Manden saa humoristisk lykkelig under den fineste Tøffel — disse Billeder talte højere Ægteskabets Sag end de tvivlsomme Bevisgrunde. Den lille Bog *Forord*, i hvilken Kierkegaard har nedlagt saa meget af sit bedste Vid, giver maaske det nydeligste af disse Billeder og turde i det Hele være Perlen iblandt hans lettere tilgængelige Skrifter, en af de yndigste og vittigste blandt alle smaa drilske Bøger, der nogensinde er skrevet paa Dansk.

Af de tre *Stadier paa Livets Vej* var jo imidlertid det andet Stadium, Sædelighedens, Ægteskabets, kun Overgangsled. Lovprisningen deraf var blot midlertidig. Hvor upersonlig en Forfatter end er — og Kierkegaard var langt fra at være upersonlig — i Længden vil han aldrig lovprise hvad der ikke stemmer med hans Væsen og hans Anlæg. Kierkegaards moralske Arbejder samler sig om den Sætning, at det er ethvert Menneskes Pligt at blive aabenbar*). Det er højst naturligt, at Pligten maatte forme sig saaledes for en fra Barndommen af saa indesluttet Natur. Det var Pligt at deltage i de almene Samfundsopgaver, Pligt at gifte sig og stifte Familie og ved Ægteskabet tilhøre «Staten og Fødelandet og Medborgeres fælles Anliggender». (*Stadier* 100); det var ethvert Menneskes Pligt at have en Ven (*Enten-Eller* 225), altsammen fordi det var ethvert Menneskes Pligt at blive aabenbar.

Men selv var han skjult og uigennemsigtig fra Fødselen af — selv var han ogsaa nu efter at have gaaet igennem sit afgørende aandelige Vendepunkt skjult og uigennemsigtig, ude af Stand til at have en Ven, vis paa ikke at ville have nogen Hustru, fast bestemt paa ikke at ville have det Fjerneste at gøre med Fødeland, Samfundsanliggender eller Statssager. Paa Papiret kunde han vel nedskrive en Moral, der paabød ethvert Menneske «at realisere det Almene», men Ingen tror inderst inde paa en

---

*) Afhandlingen om Ligevægten mellem det Æstetiske og Etiske i Personlighedens Udarbejdelse. *Enten-Eller* II. 225.

Moral, der fornægter hans Natur og vil tvinge ham til at afføre sig denne. Naturligt anlagte Mennesker viger af denne Aarsag tilbage for den kristelige Aabenbarings Moral og slutter sig om det rent menneskelige. Hans regelstridigt anlagte og opdragne Personlighed veg netop af denne samme Aarsag tilbage fra den rent menneskelige Moral og tyede ind under den fornuftstridige. Ved Slutningen af enhver af sine moralske Afhandlinger holdt han en Plads aaben for «Undtagelsen», hvem Intet af *det* kunde forpligte, der var Reglen, Vejen og Livet for de andre Mennesker. Han reddede saaledes sig selv med sit hele gaadefulde og uigennemsigtige Væsen over i det tredie Stadium fra det første. Hvad der paa det første Stadium var syndigt — det Gaadefulde, Skjultheden, der ikke havde noget Fællesmaal med den sædelige Lov — og hvad der paa det andet Stadium blev forbudt og fordømt, det blev atter tilladt paa det sidste og højeste Stadium, ja blev til den højere Inderlighed og Uforstaaelighed for Omverdenen, som efter hans Fremstilling grundlægger den religiøse Undtagelses Liv. Og til denne paradokse Inderlighed svarede da som Troens Genstand det ubetingede Paradoks.

XXI

Vil man finde Spirerne til de Tanker, Kierkegaard har udviklet om dette tredie Stadium paa Livets Vej, da maa man søge tilbage til hin tidlige Afhandling *Om Begrebet Ironi*, der er hans Forfatterskabs sande Udgangspunkt. Sokrates var denne Afhandlings og Kierkegaards Helt, men Sokrates var i Tidernes Løb atter og atter, senest af Baur, bleven sammenstillet med Kristus, og det var selvfølgelig uundgaaeligt, at den danske Forfatter maatte gruble over deres indbyrdes Forhold. Mod den Lighed, man har villet finde mellem den græske Ironiker og den jødiske Religionsstifter, protesterer Kierkegaard, og hans første Tesis i Disputatsen gaar ud paa at hævde Uligheden mellem dem*). Han beklager kun, at en nærmere Indgaaen paa Sagen dèr ikke vilde være paa sin Plads (*Om Ironi* S. 9 Anm.). Men tre Aar efter optager han Traaden paany i sit sindrige lille Skrift *Filo-*

*) Similitudo Christum inter et Socratem in dissimilitudine præcipue est posita.

sofiske Smuler eller en Smule Filosofi, og idet han paa den ene Side fremdrager den gamle smukke græske Forklaring af al Læren om en Erindren, til hvilken Læreren kun bliver Anledning, men ikke Ophav, paa den anden Side, rettroende som han er, fastholder Rettroenhedens Opfattelse af Kristus som Guden, der paa én Gang er Lærer og Frelser, faar han Modsætningen mellem det rent Menneskelige og det Kristelige til at staa skærende og grel for Læserens Øjne. Naar Sandheden skal læres, da sker det efter den græske Opfattelse saaledes, at Læreren, idet han vækker Lærlingens Selvvirksomhed, stræber at gøre sig selv overflødig, udsletter sig selv mere og mere og tilsidst forsvinder som den tilfældige Anledning til at Lærlingen blev klar over det Sande. Han frygter fremfor Alt at staa spærrende mellem sin Discipel og Sandheden. Stik modsat forholdt Alt sig paa det kristelige Omraade. Naar Sandheden her skal læres, da er det saa langt fra at Læreren er ligegyldig og tilfældig, at han tvertimod selv er Sandheden som Gud og som Frelser, følgelig, langt fra at udslette sig selv, fremstiller sig som Tilegnelsens Genstand. Men som den i Tiden eksisterende Sandhed, som den under visse historiske Forhold i et ringe Menneskes Skikkelse paa Jorden fødte Gud, som Læreren, der ikke blot meddeler Sandheden, men tillige Betingelsen for at tilegne sig den (Tro), som Genstanden for uundgaaelig, naturnødvendig Forargelse er dette Vidunder ubetinget fornuftstridigt, «det absolute Paradoks». Og med stor Styrke, med uigendrivelig Dygtighed godtgøres det nu, at Gudens Fremtræden i Tiden ikke er den mindste Smule mindre fornuftstridig for hans senere Disciple end for hans samtidige.

Det pinte vel Kierkegaard med hans logiske Sans, at dette Paradoks i al sin Guddommelighed ikke var fuldstændigt. I sine Dagbøger for 1843 skriver han etsteds meget rigtigt: «At Guds Søn blev Menneske, er vistnok det højeste metafysiske og religiøse Paradoks, men det er endnu ikke det dybeste etiske Paradoks . . . . Kristi Liv havde et negativ-polemisk Forhold til Kirke og Stat. Det højeste etiske Paradoks vilde være, naar Guds Søn gik ind i hele denne Virkelighed, blev et Led deri, bøjede sig under dens hele Smaalighed» og et andet Sted udfører han Tanken videre: «Det *absolute* Paradoks vilde være, at Guds Søn blev Menneske, kom til Verden, gik saaledes omkring, at slet Ingen mærkede det, blev i strengeste Forstand et enkelt Menneske, der havde en Næringsvej, giftede sig. Det *guddommelige*

Paradoks er, at han bliver bemærket, gør Miraklèr o. s. v.»*). Denne Tanke har øjensynlig gjort Kierkegaard meget Bryderi; naar man allerede sværmer for Paradokser, ønsker man at se dem saa fuldstændige, saa ubetingede som muligt, og det var en Skuffelse for ham, at den Kristnes Gud ikke havde anlagt Paradokset saa fuldstændigt, som det følgerigtigt maatte tænkes, omtrent som han senere i *Øjeblikket* vrider sig under, at det nye Testamente kun «anbefaler» enlig Stand, og ikke helt forbyder Ægteskabet som Dødssynd — men ingen historisk Religion er naturligvis saa følgestreng som dens Idé, og Kierkegaard maatte saavel i Dogmatiken som i Etiken nøjes med ufuldstændige Paradokser.

Dog det lykkedes ham i ethvert Tilfælde at befæste sin uanselige *Smule Filosofi* som en Brander til det klodsede Linieskib, der under Navnet *Den spekulative Dogmatik* laa paa Fløjen af den Hegelske Flaades Højre, og Følgen var, at Forsoningen mellem den kristelige Viden og den kristelige Tro gik i Luften.

For at forfølge Sejren udsendte han saa nogen Tid efter i *Smulernes* Kølvand sin kolossale Orlogsmand *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de filosofiske Smuler, mimisk-patetisk-dialektisk Sammenskrift, eksistentielt Indlæg af Johannes Climacus*. Efterskriften var, som man plejer at sige det om Efterskrifter i Kvindebreve, nok saa vigtig og betydelig som det, der gik forud for den; den bestod af 480 Sider i stort Oktav og danner Midtpunktet i Kierkegaards Livsværk.

Den fortsætter *Smulernes* Tankegang. Den affærdiger først det saglige Spørgsmaal om Kristendommens Sandhed. Det, at der har levet Menigheder, som har tillagt forskellige Følelser og Troessætninger Navn af kristelige, er selvfølgelig for en Tænker som Kierkegaard intet Bevis for Sandheden af den kristelige Religion. Grundtvigs Indfald at slippe Bibelen og gribe til Kirken affærdiges paa et Par Sider. Det nytter ikke at hævde Kirken som nærværende, som samtidig, naar der maa leveres Bevis for, at denne Kirke er den samme, der bestod for mere end 18 Aarhundreder siden. Her møder en ganske lignende Vanskelighed som ved Bibelen. Kirken er ikke mindre historisk end det nye Testamente. Om hele den moderne Religionsvidenskab, om den sammenlignende Mytologi, om de historiske Studier over den ældste

*) *E. P.* II 404 og 413, smlgn. *Fil. Smuler* 80.

kristelige Tid, hvilket altsammen netop paa Kierkegaards Tid begyndte og som i Løbet af en Snes Aar har forandret den hele Opfattelse af Religionernes Væsen, har han ingen Anelse. Han havde overhovedet liden eller ingen Sans for det, som var i Frembrud og Gry. Istedenfor at berøres af det Vordende, udtømmer han sig i en Strøm af Angreb paa det Forbigangne, paa den Hegelske Religionsspekulation, med hvilken et Par Aar derefter intet Menneske mere sysselsatte sig*). Og saa kommer han da til sit eget, sit afgørende Spørgsmaal, det personlige Forhold til Kristendommens Sandhed, eller med andre Ord det Spørgsmaal, hvorledes jeg, Johannes Climacus, kan blive delagtig i det Gode, kaldet en evig Salighed, som Kristendommen forjætter? Og Svaret lyder: Ved at blive subjektiv (ɔ: et Selv, en Personlighed).

Der lægges ikke Dølgsmaal paa, at Forestillingen om en evig Salighed er den lokkende Bevæggrund, som ligger bagved alle de aandelige Anstrengelser, Jeget underkaster sig for at blive i streng Forstand «Subjekt», og det kan ikke nægtes, at denne ydre Bevæggrund berøver disse Anstrengelser en betydelig Del af det Fortjenstlige, de ellers kunde have. Det ligger imidlertid ikke blot i den Rigdom af Ideer og Erfaringer, der stod til Kierkegaards Raadighed, at 31 Ark af hans Pen, som udelukkende drejer sig om Erhvervelsen af et Gode, der for mangen Læser staar som et blot mytisk, lader sig læse med levende Opmærksomhed. Men det beror fremfor Alt paa Fremstillingsformen, paa Meddelelsesmaaden.

Det er Stilens uimodstaaelige *Nærgaaenhed*, der med sin uafbrudte Fejden mod «Spekulanterne» giver Bogen et næsten dramatisk Liv. Hvis en af Shakespeares Clowner havde studeret Hegelsk Filosofi, vilde han have drillet og tilintetgjort dens Tilhængere og Eftersnakkere i dette Sprog. Kun hos Schopenhauer er vel «den stundom bedrøvelige Professorskikkelse» bleven mishandlet paa Prent med saa ringe Ærbødighed for Professorværdigheden. De Ord, der plejer at være ubetinget forviste fra en filosofisk Drøftelse, som Nittengryn, Fuglekonger, Pensionister osv., de Ordformer, der kun forekommer i Børnenes og

---

*) Selv udbryder han etsteds — jeg husker ikke Stedet — triumferende: «Og nu efter 48, hvem tænker nu paa *Systemet?*» og føler ikke, at netop dette rammer ham.

Spasmagernes Sprog, som f. Eks. «Mænder og Koner», Anekdoter, der netop da løb rundt i Kjøbenhavn, som f. Eks. Boghandler Soldins: «Rebekka, er det mig, som taler?», Vendinger, der ellers undgaas i Bogsproget, som f. Eks.: «hvor Satan skulde der kunne være et Enten-Eller, i Metafysiken!» dristige Citater af Holberg, Indblanding af tyske og latinske Ord, Sammenligninger hentede fra de mest dagligdags Forekomster som Sildestimer og Dyrehavsture, det er det Kryderi, hvormed den teologisk-filosofiske Tankestrid er saa stærkt oplivet, at man vilde kunne nyde selv en endnu mindre nærende Ret, naar den var anrettet paa saa pirrende Maade.

Medens de æstetiske Arbejder udmærkede sig ved Stilens Lidenskabelighed, led de nys gennemgaaede moralske Afhandlinger under en kunstlet Højtidelighed og Værdighed i Foredraget. Saa originalt Kierkegaards Udtryk for Lidenskab end er, saa affekteret kan hans Patos klinge. Han havde faaet sit Ideal af højtidelig Stil fra den daarlige gamle danske Bibeloversættelse, hvilken han var for autoritetstroende til ikke at ære og efterligne, og derfor bruger han i høj Stil Ordformer som «naturligen», «værdeligen», «haver» og andre hieratiske Udtryk i den Mening, at de klinger pompøst. Ja han ynder i de moralske Afhandlinger en saa stivbenet Stil, at han f. Eks. lader sin Assessor, efter at have udviklet Læren om, at Kvindens væsenlige Skønhed først kommer med Aarene, gøre Overgangen til et følgende Afsnit med denne Vending: «Nu forlader jeg den Bedagede, hvis Selskab jeg dog visseligen ikke flyr» — et Afskedsbuk for de gamle Damer og en Slutningsvending som naar en gammel Kavaler undskylder sin Bortgang med Hjertesukket: Hvor behageligt Selskabet end er, saa maa jeg dog tilforladeligt videre idag.

Johannes Climacus anslaar en anden Tone.

Den gammeldags højtidelige Stil passede ikke, hvor det gjaldt at drille og kildre og pirre de belærende Sjæle, de Vismænd, som svor ved en Mesters Ord, indtil de nøs og sprang og vred sig og lo og forraadte, at de langt fra at være den rene Tænken kun var stakkels belæste Spidsborgere, der paa Hegelsk Vis forsonede eller «medierede» de største verdenshistoriske Modsætninger som Hedenskab og Kristendom, Religion og Filosofi, paa Papiret uden selv at have oplevet det Ringeste, der kunde bringe dem til at kaste sig over paa en af Siderne, da de i Virkeligheden

ikke var blevne til andet end «Skriverkarle i Tjeneste hos en fantastisk Tænknings Stundesløshed». Hør i hvilken Tone han tager dem i Forhør angaaende deres Forhold til denne lovpriste Udjævnen og Forsonen af Modsætningerne: «Man taler bestandigt om Mediationen og Mediationen; er da Mediationen et Menneske ligesom Per Degn antager at *Imprimatur* er det? Hvorledes bærer et Menneske sig ad med at blive noget saadant; læser man sig til denne Værdighed, dette store Filosofikum? eller bortgiver Magistraten den ligesom Klokker og Gravertjenester? Man forsøge blot paa at indlade sig med disse og andre saadanne skikkelige Spørgsmaal af et skikkeligt Menneske, der jo ogsaa gerne vilde være Mediationen, naar han kunde blive det paa en lovlig og ærlig Maade, og ikke enten ved at sige *ein*, *zwei*, *drei*, *kokolorum* eller ved at glemme, at han selv er et eksisterende Menneske, for hvem altsaa det at eksistere er noget Væsentligt og det etisk-religiøst at eksistere et passende *quantum satis*. En Spekulant vil det maaske forekomme *abgeschmackt* at spørge saaledes.» (*Afsl. Eftskr.* 146)

Hvilken Formastelse at tiltale en velopdragen Universitetslærd, der selv udtrykte sig i det reneste Professordansk, i et saadant Kaudervælsk! at sammenligne en Doktor i Teologien med Per Degn! at betegne den Hegelske Trehed som en Børneremse og kalde den Kokolorum! Men der er Humør og det godt Humør i denne Stil (som da ogsaa er indrangeret under Opskriften eller Eksistensstadiet *Humor* i Kierkegaards System), og man læser med Nysgerrighed, hvad en Mand føler Trang til at sige i et saa overgivent og hensynsløst Sprog.

Og dette er: At ethvert Menneske bør blive *subjektiv*, og at dette er den højeste Opgave for Enhver. Paa andet Dansk: at Ingen bør stræbe efter ligefrem at udrette noget i den udvortes Verden eller klage, hvis en udvortes Virkning af hans Handling udebliver, men blot bør ville, af yderste Evne i Kraft af Frihed ville det Gode. At være subjektiv vil sige at være personlig, være enkelt; derfor betyder hint Ord «det Gode» i Kierkegaards Mund heller intet Sagligt. Det Gode er selve den Enkeltes Frihed; Broen mellem ham og Omverdenen er etisk-religiøst set overhugget. Og saaledes forsøger da Kierkegaard at hævde en afgørende Modsætning mellem Etik og Historie. Han henviser enhver Enkelt til dennes eget Indre og bliver aldrig træt af at spotte Spekulanterne og Spekulationen, der over Betragtningen af

det Verdenshistoriske efter hans Opfattelse glemmer Moral og Inderlighed. Han søger at løsrive det Godes Idé fuldstændigt fra Slægtens kulturhistoriske Formaal, udsondret fra hvilke den i Virkeligheden kun bliver en Tankegenstand uden Værd. Han indser ikke, at disse kulturhistoriske Formaal lige saa fuldt omfatter det private Liv og den beskedneste Virksomhed til Bedste for Forældre, Hustru og Børn som det offenlige Liv i Videnskaben, Kunsten eller Staten. Det kommer ham kun an paa den Enkeltes fuldkomne Underkastelse i Lydighed under det formentlige (subjektive) etiske Bud, slet ikke paa hvad Resultatet af denne Lydighed udvortes bliver. Og det er derfor ikke for meget sagt, at hine Munke, som i den ægyptiske Ørken tilbragte deres Tid med at vande tørre Stokke for praktisk at vise den menneskelige Virkens Betydningsløshed overfor den overnaturlige Verden, i Grunden virkeliggør hans Ideal af etisk anstrengt Eksistens*).

Men ligesaa umoralsk som Bestræbelsen for at blive «verdenshistorisk», synes selve Betragtningen af det Verdenshistoriske ham. Den filosofiske Betragtning af Historien er ham moralsk forstaaet kun Tidsspilde, ja den værste Tidsspilde, da den beror paa en falsk Paastand, nemlig den, at der i Historiens Gang lader sig efterspore en Nødvendighed. Allerede i *Smulerne* vil han godtgøre, at en Historiens Filosofi er umulig, fordi, som han udtrykker sig, intet kan blive til ved Nødvendighed, men kun ved Frihed, saa det Forbigangnes tilsyneladende Nødvendighed er en ren Indbildning. I *Efterskriften* slutter sig saa naturligt hertil en Bevisførelse, der skal godtgøre det Meningsløse i at betragte Slægtudviklingen som det Højeste og i som Følge deraf at sætte sig Medvirkning til denne Udvikling som Formaal.

Her som overalt hos Kierkegaard kan den moderne Læser ikke undgaa at føle Sorg ved at se Forfatteren anvende sin hele Skarpsindighed paa at prøve, opløse og dømme visse Lærdomme, der er ham imod, ud fra en Forudsætning, han uden nogen Prøvelse antager for givet, som han derfor hverken undersøger eller opløser eller bedømmer, men betragter som en aabenbaret Sandhed.

Hvor han forkaster Historiens Filosofi, gaar han ud fra et forudfattet Begreb om Viljens Frihed, der forlængst er opgivet i

*) Smlgn. H. Høffding: *Den humane Etik* 101 ff.

enhver videnskabelig Sjælelære, men der af ham i hans Egenskab af Teolog betragtes som utvivlsomt. Det frie Valg, det *liberum arbitrium*, som Kierkegaard taler om og tror paa, hører i Psykologien til samme Klasse, hvortil Varulvene hører i Zoologien, og med det falder selvfølgelig ogsaa Indvendingerne imod at en historisk Kendsgerning kan ske med Nødvendighed og mod Muligheden af at opdage historiske Love*).

Det er morsomt paa mange spredte Steder i hans Skrifter at se, hvorledes han søger at hævde Forestillingen om hin Nødvendigheden modsatte Frihed. Saaledes kommer Frater Taciturnus (*Stadier* 450 Anm.) i et formeligt Raseri over en Henvisning af Börne til det Indhug, Forbryderstatistiken har gjort i Læren om Viljens Frihed. Det kan ganske vist være rigtigt at nedlægge Indsigelse, naar Statistikerne mener, at deres Tal allerede *er* Love, men det er utvivlsomt, at de *beviser* Tilstedeværelsen af endnu ikke erkendte Love, og det er til ingen Nytte at skumme imod dem. Og en ganske lignende Bestræbelse for at bibringe Læseren en Forestilling om en Frihed à la Buridans Æsel ligger f. Eks. bag Omarbejdelsen af den lille Aforisme: *Jeg gider slet ikke.* Jeg har betragtet denne Omarbejdelse fra det stilistiske Synspunkt, men den frembyder endnu et andet. Som Aforismen oprindelig lød (se ovenfor), indeholdt den en gennemført Begrundelse af den Talendes Ulyst til at lægge sig ned formedelst hans Uvilje mod at ligge længe og hans Utilbøjelighed til at rejse sig straks; i *Enter-Eller* er denne Begrundelse udslettet. Som Aforismen oprindeligt var formet, saa' man Viljens Vægtskaale stige og sænke sig, indtil en bestemt Forestilling (den om at *køre*) faktisk bragte den ene til at synke og Vægten til Ro. I *Enten-Eller* derimod vedbliver Viljesvægtens Tunge at holde sig lodret ivejret som paa hint berømte Æsel mellem Høbunkerne, og den Talende har her fundet hint Frihedens evige Øjeblik, som Sjælelæren ikke anerkender, men som meget passende, hvis det gaves, vilde kunne betegnes i sit inderste Væsen med det mindeværdige Udbrud: «Jeg gider slet ikke».

Til Indsigelsen imod den historiske Nødvendighedslære er det, at Indvendingen mod Slægtudviklingen som det Højeste, det

*) Se om Viljens Frihed Høffding: *Den humane Etik* 130 ff., og det mesterlige Afsnit derom i Steinthals Afhandling *Zur Religionsphilosophie* i *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 8 B. 3. Heft 1875.

vil sige, mod Slægtens kulturhistoriske Formaal som de væsenlige, knytter sig.

«Indvendingen er denne, skriver Kierkegaard med spærret Skrift: *hvorledes man, hvis man blot statuerer Generations- eller Slægtsudviklingen, eller dog statuerer den som det Højeste; hvorledes man da forklarer den guddommelige Ødselhed, der bruger den uendelige Skare af Individer i den ene Generation efter den auden for at faa den verdenshistoriske Udvikling i Gang.* Det verdenshistoriske Drama gaar uendelig langsomt frem. Hvorfor haster Gud ikke, dersom det blot er det, han vil? Hvilken udramatisk Langmodighed, eller rettere, hvilken prosaisk og kedelig Udtværen! Og dersom det blot er det, han vil: O Rædsel, tyrannisk at ødsle Myriader af Menneskeliv!» (*Afslutt. Efterskr.* 115.)

Her som saa ofte viser det sig, at de i en aabenbaret Religions Mening mest religiøse Aander er de i almindeligere Forstand mest irreligiøse. Det virkelige Liv, den virkelige Udvikling, Tilstanden, som den er og altid har været, synes den fromme Betragter et Virvar af Rædsel og Tyranni, og istedenfor med Selvforglemmelse at bøje sig under Tilværelsen, som den møder os, istedenfor at arbejde paa, at den kan vorde blidere for følgende Slægter, oprøres han mod den virkelige Verdensorden og danner sig en opdigtet til Erstatning. Som ovenfor fører Kierkegaard sit Bevis ud fra en fast Forudsætning, der ikke prøves, fordi den betragtes som aabenbaret Sandhed. Han opfordrer Filosofen til at forklare, hvorfor Gud ødsler med de Enkelte, hvorfor Gud ikke haster mere. Hvad om Filosofen svarede ham, at han ikke har modtaget nogen Aabenbaring om Gud og Guds Fremgangsmaade, men at Erfaringen viser ham og enhver Iagttager, at Naturen ødsler med Mennesker som med Dyr, og at den historiske Udvikling nu engang ikke synes at rette sig efter vore Ønsker eller have nogen Hast. Ulykken er, at den moderne Videnskabs Naturbegreb er Kierkegaard ganske fremmed og han derfor nødes til at paadutte sine Modstandere sit eget teologiske Gudsbegreb.

Denne Mangel paa Naturbegreb kunde spores allerede ved Begyndelsen af hans Forfatterbane paa et Punkt, som ovenfor af andre Grunde blev fremhævet, men som nu kan ses i en ny Sammenhæng; jeg tænker paa Kierkegaards Angreb paa Andersens Lære om Geniet. Andersen mente, at Geniet særlig be-

høvede Pleje; Kierkegaard svarte, at det maatte kunne overvinde enhver Art Modgang eller Modstand, og Svaret var forklarligt nok i hans Mund. Men i Virkeligheden har den ene af de Stridende ikke mere Ret end en anden. Naturen bærer sig, naar Talen er om Menneskeliv, ganske saaledes ad som med de laveste Dyre- og Plantearter, den udsaar Tusinder af Spirer, af hvilke det kun ved sammenstødende gunstige Omstændigheders Magt lykkes enkelte af de mest levedygtige at naa til den højeste Blomstring.

Da nu ethvert Blik udefter, til Slægtens Formaal, til det Historiske er den Enkelte forbudt, da den Retning, i hvilken Individets Stræben ledes, alene er indefter, i Inderlighed og til Inderlighed, følger allerede deraf, at der for Kierkegaard ikke gives nogen saglig Sandhed. Det er umuligt paa saglig Maade at bevise Bibelens Sandhed, umuligt paa saglig Maade at godtgøre Bibelgudens Eksistens*). Hvad nyttede det desuden om En tankeløst og lidenskabsløst og plaprende eller som en Erasmus Montanus i tom Forfængelighed fremsagde udvortes Sandheder? Var han vel i Sandheden, hvis hans Forhold til disse Sandheder ikke var sandt? Nej, uden Tilegnelse, uden Inderlighed gives der for en Eksisterende ikke nogen Sandhed. Paa Forholdet kommer det an. Og «naar blot dette Forholds Hvorledes er i Sandhed, saa er Individet i Sandhed, selv om det saaledes forholdt sig til Usandheden.» (*Afsl. Eftskr.* 146.)

Berettiget synes imidlertid den Indvending, at ved Bestemmelsen af Sandheden blot som Opfattelsens Inderlighed bliver Galskab og Sandhed ikke til at skille ad. Kierkegaard afbøder Indvendingen ved den Bemærkning, at Inderlighedens Udebliven ogsaa er Galskab. Og for at stemple denne fortæller han en Anekdote fra et Sindssygehospital. En Patient i et saadant har i Sinde at løbe bort og springer rigtigt ud af Vinduet. Han befinder sig nu i Anstaltens Have og er netop klog nok til den Betragtning, at man rimeligvis vil skaffe ham ind igen, hvis han ikke ved at sige noget uomtvisteligt, sagligt Sandt, tilfulde kan overbevise enhver Mødende om, at hans Forstand er aldeles i Orden. Som han gaar og tænker over dette, ser han en Keglekugle ligge

*) Jeg betragter Naturen for at finde Gud, jeg ser jo ogsaa Almagt og Visdom, men jeg ser tillige meget Andet, som ængster og forstyrrer. Summa summarum heraf bliver den objektive Uvished. Joh. Climacus.

paa Jorden. Den tager han op, putter den Lommen paa sit Kjoleskød, og hver Gang den rammer ham bagpaa, siger han: «Bum, Jorden er rund!» Netop dette bliver Anledning til hans Paagribelse. «Men, udraaber Kierkegaard, er da Jorden ikke rund, fordrer Daarekisten endnu et Offer for denne Antagelses Skyld som i hine Tider, da Alle antog den for at være saa flad som en Pandekage?» Nej, men der ser man, hvorlidet Udtalelsen af en saglig Sandhed betyder for den Enkeltes personlige Stilling til det Sande.

Af Rædsel for denne Yderlighed styrter Kierkegaard sig da ud i det Modsatte: *Subjektiviteten* [Selvet] *er Sandheden*, eller hvis han allerede tvinges til at give en Begrebsbestemmelse, saa svarer han: «Sandheden, den højeste Sandhed for en Eksisterende, er den objektive Uvished, fastholdt i den mest lidenskabelige Inderligheds Tilegnelse.» (*Afsl. Eftskr.* 150). Men denne Begrebsbestemmelse af Sandhed er kun en Omskrivning af Tro. Tro er netop Modsigelsen mellem Inderlighedens uendelige Lidenskab og Uvisheden om det Saglige. Den objektive Uvished er de «70,000» Favne Vand, paa hvilke den Troende holder sig oppe, og troer — Paradokset. Men hvad er Paradokset? Det er, at den evige Sandhed er bleven til i Tiden, at Gud er bleven til, er født, har vokset o. s. v. (anf. Sted 155).

Der ligger for Kierkegaard den yderste Vægt paa, at alt dette troes historisk og udvortes at være sket. Man skulde mene, at det for en Tænker af denne Rang var ligegyldigt om han havde en saakaldt historisk Kristus eller Kristus blot som ideal. Selv siger han jo i *Stadierne*: «Hjælper det nu til Troen paa det Store, at man véd, det er historisk? Nej slet Intet. Denne Viden hjælper En blot ind i et Sansebedrag, der bedaares af det Stofagtige. Hvad er det, jeg véd historisk? Det er det Stofagtige. Idealiteten véd jeg ved mig selv, og véd jeg denne ikke ved mig selv, saa véd jeg den slet ikke, al historisk Viden hjælper ikke»*). Saaledes siger han selv undertiden; men naar han taler saadan, da tænker han kun paa den saakaldt profane, verdslige Historie; den «hellige» Historie tilhører for ham en anden Verden. Og nu udvikler han paa hundreder og atter hundreder af Sider, hvorledes dette, at den Enkeltes evige Salig-

*) *Stadier* 411, smlgn. *Afsl. Efterskr.* 246, hvor Sætningen gentages, og Renan: *Etude d'histoire religieuse* 214, hvor samme Tanke er udtrykt.

hed afgøres i Tiden ved Forholdet til noget Historisk, der ydermere kun i Kraft af det Fornuftstridige er historisk, skal og bør omdanne den Enkeltes hele Liv. En Sandhed udenfor os gives der ikke; thi Sandheden er Inderlighed, og da ingen mere lidenskabelig Inderlighed lader sig tænke end den, der hører til at ville lade sit Liv for sin Overbevisning, saa naar han følgerigtigt til Martyriet som Sandhedens egenlige Vidnesbyrd.

Men dette Kendetegn turde være et fuldt saa slet som den enkelte Sætnings saglige Rigtighed. «Jorden er rund» det kan ganske vist siges af en Gal; men Tusinder af Mormoner har med Heltemod opgivet Aanden som Blodvidner for en af Taabeligheder sammensat Religion. Der gives, idealt betragtet, ingen Splid mellem det, som i og for sig er sandt, og det, som er Sandhed for mig. Thi til noget i og for sig Sandt, som ikke er det for vor Opfattelse, er det Menneskeaanden umuligt at trænge ind. Hvad jeg da ikke kan undlade at tænke uden at min Bevidsthed forstyrres og mit Væsen kommer i Splid med sig selv, det er netop det, der for mig som for Menneskeaanden overhovedet er det i og for sig Sande. Til Paradokset er der ingen Plads.

For Kierkegaard fyldte det imidlertid snart hans hele Synskres.

XXII

Jeg brugte det Udtryk, at hans Fornuft var døbt. Det er neppe muligt kortere at betegne det Dogmatiske i hans Undersøgelser. Den forbavsende Gave, han besad til skarp og følgestreng Tænkning, anvendte han udelukkende til at drage rigtige Slutninger ud fra sine ubevægelige Forudsætninger, og den Uvilje mod det Dogmatiske, som filosofisk-kritiske Anlæg naturnødvendigt fører med sig og som han bestandig bar paa, den ledede han, da Autoritetstroen forbød ham at angribe Dogmer, udelukkende over paa det Dogmatiske i Meddelelsesmaaden, hvilket han uafbrudt gennemhegler og stempler som et ufejlbarligt Kendetegn paa Aandløshed og Dumhed. Saaledes gik det til, at han i et saa lidet dogmatisk Foredrag som muligt formede et rent dogmatisk Indhold.

Vil man gøre sig hans Begrænsning klar, behøver man blot at fæste Blikket paa hans Forhold dels til Naturen dels til Historien i hans modnere Manddomsaar.

Der udviklede sig hurtigt hos ham det Had til Natur og Naturudvikling, som Kærligheden til det Paradokse og Naturstridige avler. Mest ejendommeligt røber dette Had sig i den dogmatiske Afhandling *Begrebet Angest.* Her optræder Kierkegaard som den rene Joseph de Maistre, kun udrustet med en Skarpsindighed og en Iagttagelsesevne overfor sjælelige Tilstande, for hvilken de Maistre staar langt tilbage. Midt under dybsindige, sjælekyndige Udviklinger falder de største dogmatiske Ufordøjeligheder som Klatter fra hans Pen. Han afgør her, at Nedstamning fra flere Menneskepar er umulig, at Sproget har en overnaturlig Oprindelse, at Døden er Straf for Synd, at ved Fortærelsen af Kundskabens Frugt «kom Differensen mellem Godt og Ondt ind i Verden, men tillige den seksuelle Forskellighed som Drift» (2det Oplag 75). Ja han spotter over, at man i vore Dage «bliver sentimental og følsom» ved Tanken om, at man ikke mere har Hekseprocesser eller Inkvisitionens Baal og Brand. Den Medlidenhed med Sjælen, den Vilje til at sikre dens Frelse ved alle Midler, som afstedkom hine strenge Forholdsregler, synes ham langt værdigere, etisk «af en bedre Bonitet» end «vor oplyste Tids» Medlidenhed med Ofrenes Lidelser, og han lovpriser Augustinus, fordi han endnu var altfor ubekendt med den moderne Tids Taalsomhedsbegreb til at nære saa slap en Følelse. «Var det ikke Augustinus, der anbefalede Straffe, ja Livsstraffe mod Kættere? Mon han manglede Medlidenhed eller mon hans Adfærds Forskellighed fra vor Tids ikke snarere laa deri, at hans Medlidenhed ikke havde gjort ham fejg?» og han sammenligner vor Tids Uvilje mod en Kirke, der besidder og bruger kætterdømmende Magt, med Frygten for «at lade sig skære og brænde af Lægen», naar det gælder om at blive helbredet. (*Begrebet Angest* 126 ff.)

Det undrer En ikke, at den, der kunde gaa saa vidt som til at finde Kætterbaal ærværdige, maatte nære en stedse stigende Uvilje mod Naturvidenskaben, der da ogsaa forekom Kierkegaard at være «den allerfadeste» Videnskab af alle. Ikke uden Grund skriver han med udhævede Bogstaver i sin Dagbog: *Al Fordærvelse vil tilsidst komme fra Naturvidenskaberne,* al Fordærvelse nemlig for hans Aabenbaringstro. Mikroskopets Opdagelse sætter ham i en Tilstand af krampagtig Forbitrelse: «Naar man betragter Mikroskopets Opdagelse som lidt Morskab, lidt Tidsfordriv, kan det være godt nok, men som Alvor er det [hvad tror man: dumt?]

uendelig dumt.» Hvis Gud, siger han, gik om med en Stok i Haanden, saa vilde det især gaa ud over dem, der iagttager ved Hjælp af Mikroskopet. At Naturforskeren er hyklerisk, er efter hans Opfattelse tydeligt nok; thi «hvis man vilde sige til ham, at ethvert Menneske dog har nok i Samvittigheden og i Luthers lille Katekismus, saa vilde Naturforskeren rynke paa Næsen.» Hvorfor? Fordi han «fornemt vil gøre Gud til en knibsk Skønhed, til en Satans Kunstner, som ikke Enhver kan forstaa.» Og dette mod Naturvidenskaberne rettede Oplysningshad naaer sin Højde i den Vending, at «Naturforskeren bruger Mikroskopet ligesom Lapse bruger Lorgnetten», kun at Frækheden er uendelig meget større, da han bruger sin Lorgnet «mod Gud». (*Eft. Pap.* II. 738 ff., 743.) Havde Kierkegaard oplevet Darwinismen, kan man desværre være sikker paa at han uden Blik for denne paa Aandens som paa Naturens Omraader vejledende Gisnings Storhed vilde have været blandt de Ivrigste til at opfinde Vittigheder om Menneskets Nedstamning fra Aben og de andre Par Stikord, som fra Naturforskernes Arbejder er trængte ud i den teologisk opdragne Hob. Enhver, der i sit eget Sind forgæves har tumlet med de Tanker og Forestillinger, som hin Gisning klarer, Enhver, som efter Studiet af Kants *Kritik der Urtheilskraft* har grublet over Naturformaalet uden at kunne slaa sig til Ro ved Kants Besvarelse af det store Spørgsmaal, har sikkert modtaget den Darwinske Lære ved dens Fremkomst som et befriende Ord, selv om han ikke deri har fundet Livets Hemmelighed røbet; Kierkegaard omvendt kunde ikke tilegne sig Darwin uden at opgive den Opfattelse af Natur og Historie, hvori han havde fundet alle Gaaders Løsning.

Thi som den lysfjendske Uvilje mod Naturvidenskaben er hans ene Grænse, saaledes er den fuldkomne Mangel paa Sans for Historiens Udviklingsgang den anden. Han havde jo i sine *Smuler* udviklet, at en Historiens Filosofi var umulig, og dermed var Begrebet om en historisk Udvikling fornægtet. Det kulturhistoriske Fremskridt maatte tilmed være ham en Uting allerede fordi med Kristendommens Indførelse i Verden det Højeste var naaet. Og saaledes havde han i Grunden selv umuliggjort sig det at se historiske Foreteelser i deres Forhold til de Forudsætninger, der forberedte dem, og i deres indbyrdes Sammenhæng. Dette viser sig i hans Domme over store Skribenter, der mangler ethvert literaturhistorisk Grundlag og derfor tit er

i høj Grad vildledende og vrange. Selv en saa dybt indgribende historisk Kendsgerning som de moderne europæiske Literaturers gradvise Frigørelse fra de bibelske Synsmaader og den kirkelige Aand er han fuldstændigt blind for. Det blev ovenfor bemærket, at han som Kritiker løsrev sin Genstand fra den historiske Sammenhæng og stillede den paa en Isolerskammel for at værdsætte den; man begriber nu Aarsagen dertil. Han saa' ikke de brede Strømninger i Literaturens og Kunstens Historie, kun de enkelte isolerede Punkter, der for hans Øjne ikke dannede nogen Figur. De store frifødte Aander i de moderne Literaturer maa han enten fordømme eller han maa underskyde dem sine egne Synsmaader for at kunne nærme sig dem fortroligt:

Den Schlegelsk-Tieck'ske Shakespeare-Oversættelse læser han atter og atter, han forstaar det Patetiske hos Shakespeare som Faa, men han forstaar Intet af Renæssancens Aand i ham og udtaler derfor gentagne Gange sin Forundring over, at denne Digternes Konge aldrig har indladt sig paa at fremstille de egenlig religiøse Sammenstød og Kampe. Han har intet Blik for den Storhed i Shakespeares Aand, der hævede ham saa højt over hans Tidsalders Brydninger mellem Katoliker og Protestanter.

Han er uudtømmelig i sine Ytringer af Kærlighed og Taknemmelighed mod Lessing. Han følte et Slægtskab med denne overlegne Tænker og Digter, mod hvis Natur det stred at udtale sig forkyndende og belærende, saa længe det, han havde paa Hjerte, lige saa godt lod sig udtrykke som et Spørgsmaal, en Tvivl, en Spøg, en Fabel. Men hvorledes har han ikke i sin Fremstilling vendt op og ned paa Lessings Livsanskuelse, og faaet lige det Modsatte ud af den! I hans Fremstilling bliver Lessing til en i dyb Ukendelighed hyllet Selvtænker, om hvem det bestandig er muligt at antage, at han paa Bunden af sin Sjæl var rettroende. Lessing! den aabne, frejdige, uforfærdede Lessing! Spinozas Lærling, Mendelssohns Ven, Goethes Lærer! Lessing, hvis evige Ære det er at have kæmpet Voltaires Kamp i Tyskland uden at have ladet sig henrive af Krigerlidenskaben som Voltaire!

Og Opfattelsens Unøjagtighed gentager sig i Smaat som i Stort. Lichtenberg forvanskes som Lessing. Han anføres etsteds i *Stadierne* og Citatet skaber ham om: «Gud skabte Mennesket i sit Billede, til Gengæld danner Mennesket Gud i sit, siger Lichten-

berg»; men i Originalen staar ikke «til Gengæld danner», men «das heisst vermuthlich» (det vil formodentlig sige), hvad der gør en meget betydelig Forskel*). Kierkegaard kan eller vil ikke forstaa, at den nyere Literaturs Historie er enstydig med dens Frigørelse fra Overleveringens moralske og religiøse Forestillinger.

Af samme Grund er det, at han, som ellers ødsler med sin Ærbødighed, taler med saa ringe Ærbødighed om Goethe, ja i Wolfgang Menzels Stil giver en Art Vrængbillede af ham som umoralsk og irreligiøs. Han lader sin Assessor skrive om ham, at «denne forgudede Heros, der kaldes Kongen i Tankens Rige, mildest talt er Titulær-Konge af Religiøsitetens evige Rige». Han betænker sig ikke paa at bebrejde en Aand som Goethe, at han ikke til sin Død bevarede de bibelsk-mytiske Forestillinger, som indprentedes ham i hans Barndom; at han «trak sig tilbage, hvor det gjaldt om at blive sig selv tro i sin Barndoms Indtryk, hvor det gjaldt, om det saa var indtil Fortvivlelse, med Forsagelse af enhver Fordring paa Livet eller paa en betydningsfuld Eksistens, at kæmpe for Forældres dyrebare Erindring, for Troens Fællesskab med Afdøde». Det er ham øjensynligt ufatteligt, at der med Hensyn til overleverede Trossætninger skulde gives nogen højere Pligt end Pietetens. Han bebrejder Goethe, at han ikke har baaret sig ad som han, ikke har stemmet sig imod den hele moderne Kulturudvikling istedenfor at blive dens ypperste Bærer siden Renæssancens Dage — han tænker sig Muligheden af, at Goethe kunde have udviklet sig til hvad han blev, ja til mere end hvad han blev, ifald han istedenfor at sammenfatte den tyske Aands hele Udvikling hos Lessing og Winckelmann, Bürger og Wieland, Herder og Kant, istedenfor at straale som det Alt fordunklende Midtpunkt i det Stjernebillede, som dannes af Schiller, Hölderlin, Kleist, Heine og de andre fribaarne Digteraander, var bleven en Magus som Hamann, en Hellig som Lavater eller en Barde som Klopstock, der alle blev deres religiøse Barndomsindtryk tro, men hvis Værker nu kun opsøges af Literærhistorikeren som Kuriositeter**).

Netop lige saa lidet Blik som Kierkegaard havde for den religiøse Bevægelse i Nutiden, lige saa liden Sans havde han for

*) Lichtenberg: *Verm. Schriften I*, 162, smlgn. iøvrigt Feuerbach: *Wesen des Christenthums* 3dje Udg. 151.

**) Sammenlign dette Værks første Bind S. 300 ff.

dens politiske Udvikling. Hvad han atter og atter spotter under Navn af «Tidens Fordring», det er ikke blot de Latterligheder, som i alle Tidsaldre pyntes med dette Navn, men selve det moderne Aandsliv. Hans Foragt for Tidens store og smaa Profeter forhindrer ham imidlertid ikke i af og til selv at spaa; han spaar rent galt, og det forhindrer ham atter ikke i at rose sig af sine Spaadommes Rigtighed. Datidens paa Fornuftgrunde byggende Tænkere bekymrede sig ikke stort om et Dementi fra Kendsgerningernes lave Verden. Hegel selv begyndte jo sin videnskabelige Bane med at forfatte en Disputats om Planeterne, i hvilken han paa Forhaand vilde bevise de Keplerske Love og i hvilken han da ogsaa beviste saa klart som 2 og 2 er 4, at der ikke kunde ligge nogen Planet mellem Jupiter og Mars. Ikke desmindre blev lige i de samme Dage Ceres opdaget af Italieneren Piazzi, uden at Hegel af dette Ulykkestilfælde lod sig lede bort fra sin videnskabelige Fremgangsmaade. I Kierkegaards Bog om Fru Gyllembourgs *To Tidsaldre*, der fremstiller Nutidens politiske Færd som aldeles forpjattet og intetbetydende, forekommer disse Ord: «Et Oprør vilde i Nutiden være det Utænkeligste af Alt; en saadan Kraftytring vilde forekomme Tidens beregnende Forstandighed latterlig». Dette skreves i Marts 1846. I Marts 1848, nøjagtigt to Aar efter, hændte som bekendt «det Utænkeligste af Alt» i Paris, Berlin, Wien, Rom, Ungarn, Polen, Danmark. Lige fuldt roser Kierkegaard senere netop Skriftet om *To Tidsaldre* for at det indeholder «en Tegning af Fremtiden, hvilken Aaret 48 ikke gjorde til Usandhed»*).

Hin Mangel paa Sans for den historiske Udvikling blev saaledes til Mangel paa Virkelighedssans overfor hans Samtid. Han havde af den moderne Literatur kun studeret Tysklands, særlig den romantiske Literatur i dens forskellige Forgreninger, og naar

---

*) *Om min Forfattervirksomhed*, S. 11. *Synsp. f. min Forfvirkshed*, S. 48. Fra selve Aaret 1848 forekommer en i Kierkegaards Mund forbavsende Udtalelse: *Skylden for det Hele* bærer et indbildsk, halvstuderet, ved Presse-Smigrerier demoraliseret Bourgeoisi, der i Egenskab af Publikum mente at skulle regere. Men maaske aldrig i Historien er det set, at Nemesis kom saa hurtigt; thi i samme Nu, paa samme Klokkeslet som Bourgeoisiet afgørende greb efter Magten, rejste 4de Stand sig. Nu skal det rigtignok hedde, at den er den Skyldige, men det er usandt; den er kun det uskyldige Offer, over hvem det kommer til at gaa ud; den bliver skudt ned, forbandet — og det skal være Nødværge». (*E. P.* II. 486.)

han kendte Shakespeare, beroede det kun paa, at de tyske Romantikere saa ivrigt havde fremdraget og beskyttet denne Digter; iøvrigt var England og Frankrig for Kierkegaard to store lukkede Bøger. Han kendte ikke disse Landes Videnskab, han kendte endnu mindre deres Romaner; derfor sporede han ikke heller at den nye Tids Sjælelære og Sædelære i dem brød frem. Psykologierne kommer i Reglen adskilligt bag efter Romanerne i Fremstillingen af en Tidsalders Livsanskuelse og Sjælekyndighed. Kierkegaard følte ikke, at der i Romaner som Auerbachs eller George Sands var udtalt og fremstilt en ny Verdensanskuelse, i Sammenligning med hvilken den, som kom til Orde i samtidig dansk Skønliteratur, var indskrænket og forældet.

Under denne Mangel paa Forhold til Verden, blev Danmark eller nøjere Kjøbenhavn hans Verden. Afsideslevende udviklede han sig til at blive et stort Særsyn i det Afsides. Han delte de dalevende Danskes sædvanlige Overtro paa alt Dansk. Han mente (som han undertiden udtalte det til Bröchner) at Danmark i Mynster havde Tidsalderens største Prædikant, i Heiberg den største dalevende Æstetiker, i Madvig Tidens største Filolog, og hvad han ikke sagde, men undertiden dog ogsaa sagde: i ham den største dalevende Prosaist, en endda mindre overspændt Antagelse end de andre var. Saameget er vist, at han var altfor stor for Landet. Snart skulde han med bitter Smerte faa det at føle.

XXIII

Det var i December 1845. Kierkegaard havde til sin Bogtrykker afleveret det hele Manuskript til *Afsluttende Efterskrift* og Hovedarbejdet i hans Forfatterskab var gjort. Foruden den lange Rækkefølge af de oven omtalte pseudonyme Skrifter havde han endnu forfattet et Antal af atten opbyggelige Taler, som under hans eget Navn udgaves jævnsides med Pseudonymerne. Kierkegaard har med særegen Iver udhævet denne Omstændighed af Frygt for, at man skulde ville give det Skinnet af, at han som Forfatter var begyndt som en Art Byronianer og derpaa med Aarene var bleven religiøs. Men vi har allerede set, hvorledes han fra sin tidligste Ungdom havde stillet sine Aandsevner i Kristendommens Tjeneste. Naar han nu og da havde

Anfægtelser, om det ogsaa kristelig talt lod sig forsvare at skrive Afhandlinger som Forførerens Dagbog og Lignende, da beroligede han sig selv ved ligesom til Bod derfor at forfatte opbyggelige Taler. Den gejstlige Tales Form laa ham nær; thi som teologisk Studerende havde han maattet underkaste sig formelige Øvelser og Prøver heri; han beundrede Mynster som Taler, studerede ham og stræbte at overgaa ham, hvad der med hans saa langt mere indtrængende Menneskekundskab ikke faldt ham vanskeligt. Men utilbøjelig som han var til selv at kalde sig Kristen og mere søgende i kristelig Retning end egenlig sikker paa sin Tro, havde han ikke saa meget gjort de Taler, han udgav, til Udtryk for en bestemt Troesbekendelse, som han havde givet dem et almindelig opbyggeligt Præg.

Assessor Wilhelm siger i *Enten-Eller*: «Opbyggelsesskrifter og trykte Prædikener har jeg en Idiosynkrasi imod»*). Selv om man i Almindelighed deler denne Følelse, læser man Kierkegaards opbyggelige Taler med Ærbødighed. Der er en ædel, en behersket Sjæl i disse Taler. Det gør et gribende Indtryk at høre den samme Mand, der formaaede at gøre sig til en vild Lidenskabeligheds Tolk, tale saa jævnt, saa afmaalt, saa bekymret til sine Medmennesker og give dem den bedste Trøst, han formaar, med paa Rejsen gennem Livet. Det vækker Ærefrygt at se ham med saa uforanderlig Fasthed i ethvert af Forordene, ligegyldig for Mængdens Ligegyldighed eller Opmærksomhed af Hoben udpege «hin Enkelte, hvem han med Glæde og Taknemmelighed kalder *sin* Læser». Og det rører selv den, hvem Talen ikke rører, at læse den stereotypt gentagne Tilegnelse: «Afdøde *Michael Pedersen Kierkegaard*, forhen Hosekræmmer her i Byen, *min Fader*, helliges disse Taler.»

Det kan ikke nægtes, at selve Talerne har de Mangler, som overhovedet er fælles for hele den Art Literatur. Det er sjælelige Ransagelser byggede paa en mangelfuld og vedtagen Sjælelære: der gaas ud fra at Sjæl og Legeme er to forskelligartede Væsner, sammenkoblede i ét Individ; der skildres uafbrudt en overnaturlig Indgriben i Sjælens Liv; der gøres unaturlige og ofte frugtesløse Anstrengelser for at faa en gammel Bibeloversættelses Udtryk til at stemme med visse bestemte sjælelige Tilstande, hvorpaa den bibelske Forfatter i Reglen aldrig har tænkt;

*) *Enten-Eller*, Anden Udg. II. 49.

der gøres for at bringe gammeldags mangetydige Ord til at betyde noget vist Enkelt Anstrengelser, som erindrer om sindrige Juristers spidsfindige Lovfortolkning. Jeg henviser som Eksempel til Talen om *Pælen i Kødet*. Dette tvungne Forhold til Bibelteksten hæmmer Talens Frihed med Hensyn til Undersøgelse af Sjælelivet. Den tør som opbyggelig aldrig ophøre at være bibelsk, altsaa aldrig være anvendt Videnskab.

Paa den anden Side tør den som opbyggelig aldrig blive digterisk, aldrig Poesi. Den tør skildre alle Sjælstilstande, men aldrig for et enkelt Menneskes Vedkommende, aldrig med Virkelighedens fængslende Liv. Da den nu hverken tør være almen som Videnskaben eller individuel som Poesien, saa har den kun en Bastardart af Fremstilling tilbage, den halvt almene, halvt individuelle. Talen skildrer ikke, hvad Uret vil sige, den fremstiller ikke heller en enkelt Forurettets Liv, men den vælger det Mellemliggende at udmale «*den* Forurettedes» Eksistens. Man læse f. Eks. Talen om *Bekræftelsen i det indvortes Menneske*, hvis forskellige Afsnit begynder: Betragt ham, den Bekymrede — betragt ham, den Forsøgte — betragt ham, den Begunstigede — og saaledes umuligt kan undgaa tomme Almindeligheder.

Og dog er der en skarp, streng Stil i disse Taler. Ikke sjældent naaer de glimtvis op i Højde med de Bøger, Kierkegaard udgav under Navneskjul; ja den iblandt dem, som fører Titlen *Ved Anledningen af en Brudevielse* og som svarer til Afhandlingen om Ægteskabet i *Enten-Eller*, staar i sin Helhed ved Adel og Aand betydeligt højere end det pseudonyme Indlæg.

Med Udgangen af Aaret 1845 havde det hele Forfatterskab da naaet en foreløbig Afslutning.

Det var Slutningen af Christian den 8des Regering: Adam Homos Tid. Paa Tronen, øverst oppe: Forfængelighed, Dilettanteri, Stædighed og Svaghed. I Aandsaristokratiet: Foragt for den politiske Bevægelse i Mellemklasserne. I Ungdommen: en utaalmodig Trang til politisk Frihed. Den bedre Del af Pressen frugtesløst oppositionel, og nederst nede Kaadheden i *Corsaren*. Hvad var *Corsaren*? Det var et Organ af den Art, som dets Venner kalder et Vittighedsblad, dets Uvenner et Smudsblad og som en Tid lang kan være det populære Forargelsens Tegn i en By. Bladet havde det store Fortrin at være ledet i frisindet Aand, at være rettet lige mod Enevældens Parykvæsen og Autoritetstro, og havde deri en lignende Undskyldning for sine

Udskejelser som f. Eks. Rocheforts *Lanterne* havde for sine under Modstanden mod det andet Kejserdømme i Frankrig. Bladet var illustreret. Det drillede den ene Dag Majestæten og bragte den næste Dag Karikaturtegninger af de Privatmænd, Redaktionen vilde tillivs. Nogen sand Alvor laa der ikke bag Vittigheden, saa lidt som nogen dybere Frihedsbegejstring bag Angrebene, men Bladet skaffede Luft, gjorde Plads og indjog i hin Tid, da man endnu skælvede for «at komme i Avisen», den herskende Spidsborgerlighed en gavnlig Skræk. Dets Vittighed var mange Gange bidende og morsom, dets Patos næsten altid affekteret og hul. Det var især ved sine Portrættegninger en Magt; det blev læst overalt, selv om man skammede sig en Smule ved at holde Bladet.

Det var som sagt i December 45. Kierkegaards første Frembringelsestrang var udtømt. Hint «første Faktum, der gjorde ham til Digter», havde fremkaldt den hele Række af Værker, det blev Anledning til; han havde overfor det Sokratisk-Græske, der havde været hans tidligste videnskabelige Interesse, skarpt fremstillet det Kristeligt-Paradokse, hvortil han først og sidst var knyttet, og han havde under sin Frembringens voldsomme og lidenskabelige Allegro søgt aandelig Hvile i de opbyggelige Talers rolige og milde Adagio-Takt. Nu var Øjeblikket kommet, da han vilde vise Verden, at det var ham Alvor med det Religiøse, at han ikke var den «interessante og pikante Forfatter», som Publikum antog *Enten-Eller's* Ophavsmand for, at han ikke søgte Opsigt eller Jav — nu vilde han blive Præst, helst etsteds ovre paa den jyske Hede, i den yderste Ensomhed, hvor Kirken om Søndagen kun besøgtes af et Par enkelte Tilhørere. Med sit Forfatterskab var han færdig. Hvad han havde paa Hjertet, havde han faaet sagt*).

Da hændte det, at P. L. Møllers Tidsskrift *Gæa* i et Slags Brev fra Sorø bragte en krænkende Anmeldelse af det da lige udkomne Værk *Stadier paa Livets Vej*. Det var en letfærdig og uhæderlig Artikel; letfærdig, fordi dens Forfatter ikke havde gjort nogetsomhelst Forsøg paa at sætte sig ind i, hvad han skrev om, uhæderlig; fordi den (under Skin af at værdsætte Kierkegaards Forfatterskab), som den Art Artikler plejer, forholdt sig til Gadesladderen om hans Privatliv, beskyldte Dagbogens Helt for «at lægge sin Forlovede paa den eksperimentale Pine-

*) *Synsp. f. min Forfvirksh.* 66. *E. P.* II. 334 ff.

bænk, dissekere hende i levende Live, pine Sjælen draabevis ud af hende», altsammen Beskyldninger, som var de staaende mod Kierkegaard selv.

Kierkegaard, som altid led af en brændende Lyst til at svare, naar han blev angrebet, lod sig henrive til en haanlig og bidende Artikel, som sluttede med at betegne nogle Enkeltheder i P. L. Møllers Brev som «et af disse væmmelige Corsar-Angreb paa fredelige, respektable Mænd», og som i Henhold til et (i og for sig paalideligt) Rygte om P. L. Møllers Medarbejderskab ved *Corsaren*, udtalte Ønsket om at maatte blive udskældt i dette Blad, der hidtil i høje Toner havde rost de Kierkegaardske Pseudonymer, ja betegnet Victor Eremita som den, der «aldrig dør». Artiklen kalder dette en Beskæmmelse og Tort, der er vist Pseudonymernes Digter, og erklærer, at det er «haardt for en stakkels Forfatter at staa saaledes udpeget, at han er den eneste, der ikke udskældes i *Corsaren*.» Denne Artikel undertegnede han Frater Taciturnus og trak derved uklogt og uheldigt sin Pseudonym fra den stille Verden, hvori han maatte tænkes at leve, ud i Dagslyset.

Saa fulgte Fejden Goldschmidt contra Kierkegaard. *Corsarens* Redaktør følte sig forpligtet til at optage Handsken paa sin Medarbejders og egne Vegne. Kierkegaard, der som Myndighedernes trofaste Tjener og Soldat maatte anse *Corsaren* for en aldeles vederstyggelig Foreteelse, har øjensynlig troet at tilføje denne et dræbende Slag med sin Artikel. Han har tænkt sig, at Goldschmidt, der havde udtalt sig offenlig som hans største Beundrer, umuligt kunde være bekendt nu at svare ham med Haan, ligesaa umuligt kunde vedblive at rose ham, ikke heller kunde tie til Udfordringen uden at miste sin Magtstilling, kort sagt maatte tumle bag over ved Slaget. Som kyndig Polemiker gik Goldschmidt imidlertid udenom alle de Skanser, Kierkegaard havde opført, gik udenom sin Ros, udenom hans Bøger, hans Vid, hans Verdensanskuelse o. s. v. og lige løs paa hans private Person. Han satte ham i Bladet, som han stod og gik paa Gaden, med de tynde Ben, med de ulige lange Benklæder, den spinkle Skikkelse og Paraplyen under Armen; han lod ham tegne, ridende paa Ryggen af et Pigebarn, som Frater Taciturnus, der «trænerer» sin Pige, og nu fulgte et Par Maaneder igennem i *Corsaren* velskrevne Smaa-Artikler om de Kierkegaardske Pseudonymer, i hvilke Goldschmidt med stor Behændighed benyttede

de forskellige Blottelser, hans Modstander havde givet sig. Kierkegaard havde fuldstændigt forregnet sig, hvis han havde stolet paa, at hans Personlighed skulde indgyde Goldschmidt Respekt; end ikke det Hensyn, at *Corsaren* her stod overfor Danmarks betydeligste dalevende Prosaforfatter, siden Holberg overhovedet den betydeligste, Danmark havde frembragt, synes at være kommet i Betragtning.

Det var ikke heldigt for Kierkegaard, at han havde sat sin Artikel i Bladet *Fædrelandet*, der længe havde set skævt til sin yngre og heldigere Fælle og som med Glæde optog en Artikel mod den langt mere læste *Corsar**).

Men Goldschmidts Situation var dog langt mindre misundelsesværdig. Det er en dum Ting at udskælde en Mand, man umiddelbart forinden har rost, og tilmed paa hans egen Bestilling, og det er en styg Ting at aftegne en sjælden Mand i Karikatur og give Egenhederne i hans Ydre og hans Dragt til Pris for deres Latter, der altid ler med Spasmageren og af den aandelige Fornemhed.

Ser man herpaa med vor Tids Betragtning af Sligt, da synes den hele Sag ganske vist neppe værd at nævne. Offenlige Personer er nutildags saa vante til at udskældes i den saakaldte alvorlige Presse, at saadant betragtes som en Sag af den mindst mulige Vigtighed. Fremragende Mænd er saa vante til at angribes og latterliggøres i Smudsbladene, at Ingen græmmer sig over den Virksomhed, der udfoldes af

Hr. Gennemrakker.
Hr. Æreløs, Hr. Lus, Hr. Usseldom,
Hr. Galdegul med fler af disse Ravne,
Der leve af Nationens bedste Navne**).

Dengang synes imidlertid *Corsaren* at have havt mindst den Magt, som i vore Dage den herskende saakaldt alvorlige Presse. Saaledes ses det f. Eks. af Baron Rosenkrantz's efterladte Papirer,

---

*) *Corsaren* havde naaet en saa enorm, for Landet uproportioneret Udbredelse, at Alle vaandede sig under dette Tyranni. Og paa *Fædrelandets* Kontor var det længst Dommen: der maa gøres Noget . . . . Da handlede jeg; det var den største Tjeneste, jeg i det Øjeblik kunde gøre *Fædrelandet*; Gjødwad kom ilende op til mig for at faa Artiklen og stod hos mig, mens jeg skrev det Sidste. (*E. P.* II. 314.)

**) *Adam Homo*, 9de Sang.

at *Corsaren* kunde næsten tilintetgøre en Mands Fremtidsudsigter. At Kierkegaard kom i *Corsaren* og paa en behændig Maade, det blev en Begivenhed for ham. At *Corsaren* drejede Byens Stemning imod ham, det blev en af hine faa Erfaringer, paa hvilke han tærede Aar af sit Liv, uden nogensinde at udtømme al den Bitterhed og Lærdom, der laa i dem. Han, der var som et Æg uden Skal, modtagelig for det ringeste Rids elter Tryk, følte som et Knivstik i Hjertet. Han søgte først at slaa Sagen hen for sig selv, ligesom det lykkedes ham at slaa den hen, naar han talte om den med Andre, men hans Sjæl lukkede sig sammen over dette nye Indtryk, som visse Planteblade lukker sig om et Insekt, og nu begyndte en indre Forarbejden af Indtrykket, en formelig Behandlingsproces, som kun havde sit Sidestykke i den Bearbejdelse, han havde underkastet Forholdet til sin Ungdomsforlovede; hans Sind blev atter frugtbart, det havde paany modtaget et af hine i og for sig uanselige og ringe Virkelighedselementer, det behøvede, for deraf at spinde kostelige Tankestoffer.

Først blev selve denne nye Kendsgerning optrævlet, Traad for Traad, drejet og vendt fra alle Sider. Dagbogsoptegnelserne derom udgør ikke mindre end en Snes forskellige Artikler, der tilsammen fylder over 200 trykte Sider. Den, hvem det undrer, bør betænke, at dette i Virkeligheden var det første Mærkelige, Kierkegaard siden Begyndelsen af sit Forfatterskab havde oplevet i udvortes Forstand. Han levede som en Eneboer; han skrev fra Morgen til Aften uden anden Rast end den, han fik paa Køreture og Spasereture, som han ovenikøbet brugte til at udarbejde sine Skrifter i Hovedet; han oplevede end ikke saameget som en Anmeldelse af en af sine Bøger, eller rettere han oplevede én, Heibergs jaskede Bedømmelse af *Enten-Eller*, og den skylder vi da ikke mindre end en lang Række planlagte og tildels udførte Bladartikler, samt alle de bedste Afsnit af *Forord*. I et paa Begivenheder nødvendigvis saa fattigt Liv satte *Corsarens* Karikaturtegninger og den Stemning, de fremkaldte, Tidsskel.

Kierkegaard havde staaet paa Nippet til at nedlægge sin Pen for at ty ud paa Landet som Landsbypræst. Han havde følt sig tilmode som den, der har sagt, hvad det var hans Agt og hans Opgave at sige. Nu vaagnede en ny Frembringelseslyst i hans Sjæl. Da han som Begynder endnu var uvis over sin Begavelse og sine Formaal, var et «Faktum» indtraadt i hans

Liv, og dette Faktum havde gjort ham til Digter. Nu da han havde gennemløbet Digterstadiet paa sin Bane, indtraadte der et nyt Faktum, og det viste sig at være netop den ydre Befrugtning, han behøvede, for at bryde sig en ny Bane som kristelig Skribent.

XXIV

Jeg har skildret hans Liv paa Gader og Stræder, fortalt, hvorledes han var kendt som den sært udseende store Forfatter. Man maatte, selv naar man ikke kendte ham, lægge Mærke til hans Blik. Det var ualmindelig udtryksfuldt. Han plejede allerede i Afstand at signalisere ad sine Bekendte med en lille hilsende Bevægelse af Øjet; men han formaaede med dette Blik, der snart kunde være mildt og kærligt, snart æggende og tirrende, ogsaa at bringe enhver ham ubekendt Forbigaaende til at se paa sig. Det morede ham saaledes «at sætte sig i Rapport» til enhver Fremmed, at faa ethvert Barn, han mødte, til at smile, enhver Voksen til ved et Genblik at røbe, hvad der foregik i ham; kort sagt, han gjorde Sjælestudier paa Gaden, selv naar han ikke, som han havde for Skik, knyttede Samtale med en af sine mangfoldige Kendinger.

Den bevidste Hensigt med denne Levevis var, som ovenfor berørt, en religiøs, den at udslette Indtrykket af sin Betydning ved at forvandle sig til en ganske dagligdags Fremtoning. Atter og atter kommer Kierkegaard tilbage til det Sted i Bjergprædikenen: «Naar Du faster, da salv dit Hoved og to dit Ansigt, at Menneskene ikke skal se dig faste», i hvilket han finder Skjultheden, Vildledelsen, den formaalstjenlige Opsætten af Sandhedspligten foreskrevet — et Skriftsted, der ogsaa fandtes stærkt understreget i hans Eksemplar af det nye Testamente. Atter og atter kommer han fremdeles tilbage til en Ytring af Henrik den 4de hos Shakespeare, der synes ham at indeholde Formelen for den Leveklogskab, han var for stolt til at ville anvende:

Kongen (til Prins Henrik):
Hvis jeg saaledes havde ødslet
Med min Fremtræden, hvis jeg havde strøjfet
Saaledes om paa Gade, Torv og Stræde,
Tilfals, godtkøbs for alskens ringe Selskab —
Den Folkemening, som mig hjalp paa Tronen.

Vist havde holdt sig tro til Tronens Ejer
Og ladet mig i hæderløs Forvisning
Som En, der Intet er og Intet lover;
Men da jeg sjældent saas, jeg blev beundret
Som en Komet, hvergang jeg viste mig.

Det er denne Udtalelse, som bestandig foresvævede Kierkegaard og hvis Grundtanke var afgørende for hans Indretning af sit daglige Liv*). Han havde altid havt Følelsen af at være Genstand for den offenlige Opmærksomhed, sikkert i langt højere Grad end han var det. Alt eftersom han mere og mere spandt sig ind i sine egne Tanker og betragtede sin Virksomhed som det vigtigste eller rettere det eneste vigtige, der skete i Danmark, forestilte han sig, at Alles Øjne hvilede paa ham. Han indbildte sig da, at han ved at gaa paa Østergade i alskens, lidet anset Selskab, ved af og til at vise sig i Teatret, opnaaede at gælde for en Lediggænger og Dagdriver, og saa nød han med sit Sinds sygelige Trang til at tage sig et styrkende Bad i Foragt, «i en næsten besat Ovenudhed», at Bedraget lykkedes saa godt, og at han blev anset for en pikant Skribent uden Alvor.

Men nu da han virkelig var bleven meget omtalt, omtalt i Krese og Klasser, der aldrig før havde hørt hans Navn, nu troede han i Alles Øjne at læse Corsarspotten over sit underlige Ydre, sin Skævhed, sine ulige lange Benklæder og sine tynde Ben. Sikkert mangen god Gang med Urette. I sine Papirer (II. 408) nedskriver han f. Eks. som Bevis paa *Corsarens* fordærvende Indvirkning paa Skoleungdommen en Notits om, hvorledes daværende Løjtnant Barth af Husarerne, der har mødt ham med sin lille Søn ved Haanden, har hilst ham saa artigt, at Drengen, hvis han ikke vidste, hvem han var, nødvendigvis maatte faa den Forestilling, at han var noget Overordenligt. «Men Drengen kendte mig aabenbart, han var en Læser af *Corsaren.*» Hr. cand. polyt. I. C. Barth, som er den her mente Søn af Løjtnant Barth, har selv meddelt mig, at han aldrig véd at have hørt Tale om *Corsaren* som Barn og fra sin tidlige Ungdom af omvendt nærede en levende Beundring for Kierkegaard. Barnet har sandsynligvis stirret paa den fremmede Mand, hvem Faderen hilste, og Kierkegaard har set Corsarhaan i Blikket. Men var

*) Smlg. *E. P.* I. 428, II. 404. *Bladartikler* 167. *Indøvelse i Kristendom* 48, 49, 66, 67. *Synsp. for min Forfattervirks.* 36 ff.

hans Mistænksomhed her end overdreven og selvplagende, han havde ikke Uret i at anse den offenlige Stemning imod sig for forandret siden *Corsarens* Latterliggørelse af hans Person. Thi *Corsarens* Anfald var Signalet for Alt, hvad der levede af skjult Uvilje imod ham, til at vove sig frem, og der findes altid megen skjult Uvilje, meget privat Had, megen Misundelse imod en betydelig Mand. Fra at have været den fornemme, forbeholdne Forfatter, «der stod uden Plet, uden det mindste Stænk, hvem Ingen hidtil havde vovet at angribe eller endog blot at røre ved» (*E. P.* II. 314), forvandledes Kierkegaard til en halvkomisk, halvgal Personnage, der løb igennem Byen paa et Par latterligt tynde, latterligt paaklædte Ben, fra hvem derfor den, der frygtede for selv at komme i Gabestokken, trak sig tilbage. Adam Homo vilde jo nu engang saa nødig i *Corsaren* og maatte frygte for, at selv hans Børn efterlignede den i en Huscorsar. (*Adam Homo*. 9de Sang.) For anden Gang i sit Liv var Kierkegaard kommen paa Kant med Folkesnakken i Kjøbenhavn og Indtrykket var ikke svagere end den første.

Den umiddelbare Virkning af Corsarangrebene var hans Beslutning ikke at nedlægge Arbejdet som Forfatter. «Det havde bestandig været min Hensigt at ende min anstrengende Forfatter-Arbejden med en stille glemt Afsideshed i Præstegaarden paa Landet . . . . Nu antager jeg, at det er mit Kald at blive paa den mig anviste Plads.» (*E. P.* II. 301.)

Men saa begyndte Grubleriet over selve Begivenheden. Alle dens forskellige Led blev, som i sin Tid Forlovelseshistoriens, dragne frem et for et.

Der var først den Uret, som var sket ham. Som alle med lidenskabelig Retssans udrustede Mennesker kunde Kierkegaard allerede af sædelige Grunde ikke finde sig i at taale Uret; den af ham selv anpriste Forsagen forsvandt for den simple, sunde Følelse: der bør ikke ske Uret, ikke engang mod mig selv. Og der var gjort ham Uret, han følte det, man misbrugte Landets Lidenhed til at pine ham som et Bytte, hvem enhver Udvej var spærret. «Jeg lider formelig Uret herhjemme, fordi min hele Produktivitet ikke egenlig kan tage sig ud paa saa lille et Teater, medens en taabelig og nysgerrig og misundelig og trodsig Samtid i Grunden vil tvinge mig, fordi de mener, at jeg nu engang er bunden ved Sprogets Grænser.» (*E. P.* II. 427.) Det blev klarere og klarere for ham, at det i et lille Folk kun var muligt

at føre en nogenlunde menneskeværdig og lykkelig Tilværelse, naar man var saa lidt optrædende som muligt. I saadanne Øjeblikke sagde han til sig selv (*E. P.* II. 301): «Dit Liv er i Grunden forspildt, Du er endeligen bleven til Noget . . . og i Danmark lever man kun lykkeligt, naar man er Ingenting», eller med en anden Variation (*E. P.* II. 430): «Kjøbenhavn er den behageligste By, man kan tænke sig at leve i for Enhver, der er Ingenting eller endnu mindre.» Det gik op for ham, hvad hans eget Liv ikke tidligere personlig havde vist ham, at der i smaa Samfund finder en Art Sammensværgelse Sted af Middelmaadighederne mod den Selvstændige, der ikke vil antage de Andres Mening, men er saa fræk at ville lære dem noget: «I Grunden er Forholdet det, at de Fleste har en skjult Forestilling om, at jeg dog nok er Manden, men de tænker som saa: naar vi Alle bliver enige om at drille ham, saa maa han dog give Køb. En saadan negativ Konspiration er kun tænkelig i et lille Land . . . . Det var dog muligt, at jeg trods al min Ringhed for Gud . . . . var for mit Folk «en Gave fra Guden»; Gud véd, de har behandlet mig maadeligt nok, ja mishandlet mig, som Børn mishandle en kostbar Foræring.» Og jo mere han grubler derover, des dybere føler han Urettens Braad; thi hvorfor har han lidt den, hvorfor er han givet til Pris som et Offer for Mængdens Latter? Fordi han udæskede det Slette og fordi dette Skridt var «lidt for højt, lidt for højmodigt til at passe ind i den herskende Middelmaadighed», og, ubekendt som han er med den Medfart de store, fremmede Forfattere i dette Aarhundrede (en Shelley, en George Sand, en Hugo) har lidt, udraaber han i Følelsen af sin Sags Renhed: «Man skal neppe i noget andet Lands Literatur kunne vise en Forfatter, der har oplevet dette.» (*E. P.* II. 314.)

Saa var der denne Urets særegne Art: at det var umuligt at bekæmpe og besejre den. Han havde visselig Tillid til sine Evner trods Nogen; han havde, som han selv siger, aldrig tvivlet paa, at om han satte sig det Dumdristigste for, det jo skulde lykkes for ham; han havde hidtil udrettet det næsten Utrolige, i fire Aar udfoldet en Forfattervirksomhed, hvortil en dansk Forfatter ordenligvis vilde behøve tyve, havde med Pennen i Haanden overvundet sit Legemes Sygelighed og sin Sjæls Tungsind, havde bragt Filosofer og Teologer til Taushed og havde, da Heiberg, den i dansk Literatur almægtige Overdommer, stillede sig paa hans Vej, pustet ham til Side som en Sæbeboble — og nu

strandede han her paa det Upersonlige, Navnløse, Ansvarsløse, Allestedsnærværende, som han ikke kunde faa Ram paa, fordi dets Navn var Legio eller Mængde — Pressen. Saaledes kom han til praktisk at lære en af Formerne for den moderne Upersonlighed og Uansvarlighed at kende, som han ikke tidligere havde studeret, Hovedformen derfor, og hans Lidenskab for Bestemmelsen *den Enkelte* fik et nyt Højtryk. Han skriver: «Journallitteraturens Tyranni er det usleste, det ringeste af alle Tyrannier . . . . Hvis man vil tænke sig en saa eminent polemisk Forfatter, som endnu aldrig har eksisteret, og sætte ham overfor en Journal, han maa tabe, medmindre han selv igen vil udgive et Blad, og i saa Fald har han da ogsaa tabt, forsaavidt han fra at være Forfatter er sunken ned til at blive Journalist. Altsaa Striden begynder: hin eminente Polemiker slaar til, og det undgaar ikke Journalisten selv, at Slaget er dræbende og afgørende. Journalistens Smule Tilsvar viser, hvilken Uendelighedens svælgende Afstand der er imellem dem. Imidlertid er Journalisten ganske tryg, han ræsonnerer saaledes: en Forfatter kan ikke være bekendt idelig at vende tilbage til den samme Sag, og saa holder han altsaa op — saa begynder jeg. Jeg holder nu ved hver Aften eller hver ottende Dags Aften, det skal nok sætte sig fast.»

Ikke blot altsaa, at den Uret, der var sket ham, var stor, var enestaaende, men den var saa mægtig, at den ikke lod sig bekæmpe af den, der ellers følte sig stærk som ingen Anden. Og hertil kom saa endnu det, at han heller ikke kunde bekæmpe den ved Andres Hjælp? Hvorfor? Fordi der Ingen var, der hjalp ham. Forunderligt for ham at betænke! Medens, som han aldrig bliver ked af at sige det til sig selv, «Enhver af de Dannede, *ubetinget Enhver* i privat Samtale var af den Mening, at det med *Corsaren* var utaaleligt», iagttager Vennerne «den dybeste Tavshed» fra det Øjeblik af, da han paa de Andres Vegne har handlet. (*E. P.* II. 313, 315). Saa lidet havde Kierkegaard udvortes erfaret, at han først i sit 34te Aar oplevede det at blive grundigt ladet i Stikken under en hæderlig og formentlig Alle til Gode kommende Fejde — og Indtrykket heraf var mægtigt. Men det forstærkedes endog; thi ikke nok med at man tav, nej, som han atter og atter kommer tilbage til, man udledte selve hans Handling af Forfængelighed og Hovmod, betragtede den halvt som en Urimelighed, halvt som et Vigtigmageri, og opnaaede saaledes, istedenfor at dømme sig selv, endog at faa en Lejlighed til at dømme

ham og hans Handling. *Det* var altsaa Verdens Gang: først den Dom: der bør handles; saa Taushed, naar den Lidelse, som følger den gode, verdsligt ukloge Handling, kommer; saa tilsidst den Dom: han handlede kun af Hovmod, han ligger, som han har redet; lad ham hjælpe sig selv. — Almindeliggjorde man det enkelte Tilfælde, lod en hel kristeligt pessimistisk Verdensanskuelse sig bygge derover. Og større og større Forhold antog Sagen for hans Blik. Idet han saa den under sit iagttagende Øje som under et Mikroskop, underkastedes den samme Forvandling, som de Kunstværker undergik, han vilde kritisere. Sagens indre Forhold bevaredes, men de antog overnaturlig Størrelse, og alle Sagens Forhold udadtil, til Omverdenen, forrykkedes fuldstændigt ved det umaadelige Omfang, Begivenheden for hans Øje fik.

Først og fremmest omdannedes *Corsaren* for hans Blik.

Den var «den literære Foragteligheds Presse, der havde naaet en frygtelig, uproportioneret Udbredelse»; den var som «Skøge-Literatur» Opløsningens Kendetegn i Danmark, den var «Danmarks indre Ulykke, egenlig dets eneste». Hvad gjorde den da? Den øvede «Afskyeligheder»; den angrebne Mand holdt sig maaske stolt oprejst, men Hustruen led, Barnet døjede den Krænkelse, at høre Faderen afskyeligt omtalt. Han har set «som man taler om den Druknendes Blik, dette næsten brustne Blik fra en Ulykkelig, der forgæves anraaber Slagteren om Retfærdighed, forgæves, han var ofret, ofret til med sin Lidelse at pirre — forbarmende Gud! — at pirre Latteren». Han har set «Graven lukkes over En, som denne Presse har myrdet».*)

Derfor vilde han have skammet sig ved ikke at handle, «medens en saa uproportioneret Presse-Nederdrægtighed vistnok lagde Mennesker i Graven, krænkede og forbitrede om ikke altid de Angrebne, saa dog deres Hustruer, Børn, Slægtninge og Nærmeste, trængte sig besmittende ind i Alt, selv i de inderligste Privatlivets Forhold, selv i Skolelivets Hemmelighed, selv i Kirkens Helligdom, udspyede Løgn, Bagvaskelse, Frækhed, Drengestreger: Alt i fordærvelige Lidenskabers og ussel Pengebegærligheds Tjeneste». Som man ser, er *Corsaren* nær ved at blive Antikrist.

Begriber man da nu, at han har kastet sig imod den? Idet

---

*) *Om min Forfvirksh.* 11. *E. P.* II. 324, 309, 301 ff. *Synsp. f. m. F.* 44 ff.

han skuer tilbage paa sin Handling, vokser den for ham efter samme Maalestok som *Corsarens* Frygtelighed. Almindeligt menneskeligt Mod kunde ikke forslaa dertil. Maalt med den blot humane Morals Maalestok tager en saadan Handling sig ud som Raseri; men den Kristne, som ser den Frivillighed, hvormed her Lidelsen og Forfølgelsen er overtaget, kender, at denne Gerning bærer den paradokse Kristendoms Mærke. For de Samtidige, siger han, maatte det, at han «frivilligt har udsat sig for alt dette, styrtet sig deri» staa «som en Art Afsindighed» og han fortsætter: «aah ja, saaledes have vistnok ogsaa de Samtidige dømt om hin Romer, der gjorde sit udødelige Spring for at frelse Fødelandet; en Art Afsindighed, aah ja, og endnu engang aah ja; thi det var dialektisk nøjagtigt kristelig Selvfornegtelse». Det var en Velgerning som «af dem, for hvis Skyld jeg udsatte mig saaledes, blev lønnet — som en Kærligheds-Gerning gerne lønnes i Verden, og som ved Hjælp af denne Løn blev en sand kristelig Kærligheds-Gerning.»*)

Saaledes er vi da naaede til Marcus Curtius's Selvofring for Romerstaten og til den kristelige Selvopofring for at redde en lille moderne Stat fra dens eneste indre Ulykke, Altsammen udfra hin Dagbladsartikel mod *Corsaren*. Den er alt dette; det vil sige: den betyder for ham alt dette.

Fra nu af omformes hans Grundopfattelse af Kristendommens Væsen langsomt. Hidtil havde han bestandig nærmest opfattet Kristendommen fra den *intellektuelle* Side; den var ham det for Forstanden Paradokse. Nu trænges denne intellektuelle Side mere og mere tilbage for den *passionelle*. Kristendommens teoretiske Væsen, der havde opfyldt det første Tidsrum af hans religiøse Skribentvirksomhed, optager ham fra nu af mindre end dens praktiske Karakter. *Paradokset viger for Passionen.* At være Kristen er fra nu af Martyriet.

XXV

Den dybe Pessimisme med Hensyn til Opfattelsen af Jordelivet, der, som Schopenhauer rigtig har følt, lige siden Kristendommens første historiske Optræden ved sin skærende Sandhed

---

*) *Synsp. f. m. F.* 45. *Om min Forfv.* 11.

har vundet den saa mange Tilhængere, betager helt hans Sind. Denne Pessimisme, som er et af Kristendommens sandeste Elementer uden derfor at være den hele Sandhed, forkynder han fra nu af med en Kraft og en Højhed, som ikke fandtes hos ham i hans første Tidsrum. Han ser Livet som Lidelsernes Bane for den, der vidner om Sandhed. «Verden bliver i Grunden altid lige klog ɔ: lige dum. Naar saa en Mand misforstaaet, forhaanet, forfulgt, bespottet af sin Samtid, har kæmpet for en Sandhed, saa opdager den næste Generation, at han var stor og beundrer ham. Og dersom der saa i den næste Generation er en Begejstret, der virkelig forstaar hin Afdøde . . . saa bliver denne Begejstrede igen forfulgt, bespottet, ringeagtet.»

Han føler det selv, hvor stor Betydning Karikeringen af hans Person har havt for Udviklingen af denne Livsbetragtning hos ham: «Den, som fra Barn af har havt en polemisk Forestilling om Tilværelsen og nu i den sidste Tid en føje Stund været paa første Pleje i *Corsaren*, han kan anses for at have gode Forudsætninger i Forhold til Tiden». Sit eget Martyrium bestemmer han saaledes «det at være Geni i en Købstad», og 1848 skriver han: «Der vil igen kræves Blod, men ikke de i tusindvis ihjelslagne Slagtofres, nej det kostbarere Blod, de Enkeltes — Martyrernes».*)

Det lader sig med fuldkommen Tydelighed forfølge, at paa samme Maade, som Kierkegaard fra først af dannede sig sit Begreb om Troens Tilstand udfra sin Ungdoms personlige Krise med dens formentlig nødtvungne Forpligtelse til at gøre Uret i verdslig Forstand, til at forstille sig og tie, saaledes former han nu bestemtere sit Begreb om Kristendom og kristeligt Martyrium, der fra den Tid af altid bestemmes som det at blive bespottet, udgrint, forfulgt, bespyttet, ud fra det Grundlag at være bleven karikeret i *Corsaren*. Som han efter Opløsningen af Forholdet til sin Elskede øjnede den ofrende Abraham lige overfor sig, saaledes ser han nu efter Opløsningen af Forholdet til det kjøbenhavnske Publikum den lidende Kristus's Spor foran sig og sætter sine Fødder i disse Spor. Gennem sit Forhold til *Kjøbenhavn* og *Corsaren* forstod han først indtrængende Kristi Liv.

De Opbyggelsesskrifter, han nu udgiver, staar alle højt over hin tidligste Række af opbyggelige Taler, der fulgte med det

*) *Synsp. f. m. F.* 77 *E. P.* II. 480.

første Hold pseudonyme Skrifter. Det Dæmpede og Bløde laa ikke for ham; med den stærkere og strengere Opfattelse af Livet fik han alle sine Kræfter igen. I *Kærlighedens Gerninger* nedlagde han hvad der fandtes i hans Sjæl af dyb Medlidenhed med den sunkne Slægt og af kraftig Lægedom for de Ulykkelige og de Slappe. Denne Bog er Orgelet i den store Concert af hans Værker. Her skildrer han (I. 95) den *Kærlighed til Næsten,* som laa bag ved hans Levevis paa alfar Vej. «Det er langt lettere og langt bekvemmere at liste sig gennem Livet ved at leve i fornem Tilbagetrukkenhed, hvis man er en Fornem, eller i ubemærket Stilhed, hvis man er en Ringe, ja man kan synes at udrette mere ved denne listende Levemaade, fordi man nemlig udsætter sig for meget mindre Modstand.» Men det gælder, siger han, ikke om at undgaa Modstand, men om at elske Næsten. Han mindes ogsaa her *Corsaren:* «O der gives Forbrydelser, som Verden ikke kalder Forbrydelser, som den lønner og næsten ærer — og dog, dog vilde jeg hellere, hvad Gud forbyde, men jeg vilde dog hellere ankomme i Evigheden med tre angrede Mord paa min Samvittighed, end som en udtjent Bagvasker med dette rædsomme, uoverskuelige Læs af Forbrydelser, der var dynget op Aar efter Aar, der kan have grebet om sig efter en næsten utænkelig Maalestok, lagt Mennesker i Graven o. s. v.»*) Strengheden i hans Opfattelse tager til, fordi han overhovedet, som det rigtigt er blevet bemærket, her ser en Viljesakt i enhver sjælelig Rørelse hos Mennesket, teologisk bliver staaende ved Egenkærligheden som Kendsgerning uden sjæleligt at undersøge, hvorfor og hvorledes Jeget bliver egenkærligt.**)

De *Opbyggelige Taler i forskellig Aand*, som udkom samme Aar (1847), udmunder i en Skildring af den Forhaanelse og Forfølgelse, for hvilken Sandhedens Vidne er udsat, og af hvorledes man tror at gøre Gud en Velbehagelighed ved at martre ham. Det fremhæves saa, hvormeget bedre dette dog er for Sandhedsvidnet end at blive madet med Beundringens Slikkeri og føre en Tilværelse, som bliver usmagelig, fordi den er uden Salt. Derfor glædede Apostlene sig ogsaa over at blive hudstrøgne.***)

De opbyggelige Talers sidste Afsnit hed *Lidelsernes Evangelium*.

---

*) Se *E. P.* II. 312 hvor dette anvendes paa *Corsaren.*
**) Høffding. *Den humane Etik* 138 ff.
***) *Opbyggelige Taler i forskellig Aand* III. 128, 138.

Hertil slutter sig de i Aaret 1848 udgivne *Kristelige Taler*, i hvilke man fortrinsvis bør mærke Talen: *Det er dog saligt at lide Forhaanelse for en god Sag*, som danner Overgangen til Kierkegaards senere Skrifter. Den Forhaanede, hedder det her, skyes som en Spedalsk; skønt han er et Sandhedens Vidne, har han aldrig levet æret og anset, han har levet foragtet, forfulgt, bespottet, saa længe han levede. Og den Gang han levede, da var det de Ærede og Ansete, som foragtede ham, »ligesom det nu er de Ærede og Ansete, der prise hans Navn.« (*Kristelige Taler* III. 78 ff.) Kierkegaard fremhæver det Forfærdelige i, at det er blevet en ganske almindelig Vittighed, den, at hvis Kristus nu kom til Verden igen, saa vilde han atter blive korsfæstet; og dog »falder det Ingen ind at blive opmærksom paa dette Blændværk med Kristenheden«. Han fremhæver da Nødvendigheden af ikke at holde det Kristelige paa Afstand, men gøre det ret nærværende for Samtiden.

I *Indøvelse i Kristendom* løste han selv den Opgave, han havde stillet.

Jeg anser denne Bog for et af hans ypperste Skrifter, og det er overhovedet et ved Skarpsind og Sandhedskærlighed udmærket Værk. Den, hvis Tid ikke tillader ham at læse meget fra Kierkegaards sidste Livsafsnit, bør læse det grundigt og kan da i det finde hans hele Tankegang og Følelsesliv. Kierkegaard havde til Gengæld for sin Mangel paa historisk Sans den skarpeste, genialeste Evne til at gøre sig til samtidig med enhver Situation. Medens Sansen for Stedsfarven fattedes ham fuldstændigt, var den udviklede Sans for den almindelige Situation en af hans beundringsværdige Ejendommeligheder. Det var den samme Sans, som de romerske Historieskrivere og de franske Digtere fra det 17de Aarhundrede besad. Det var ogsaa paa Grund af denne Sans, at han fandt Scribe værdifuld. Det var den, han lagde for Dagen i sin Skildring af Abraham i *Frygt og Bæven*, hvor den manglende Steds- og Tidsfarve erstattes af den Magt, hvormed Situationen er hensat. Med samme Kraft fremstilte han Kristi Liv.

Den Kristus, han maler, det er ikke den forklarede, ikke Rafaels Gudebarn eller Thorvaldsens skønne Forsoner, men en Kristus, som Rembrandt har malt ham, det ringe Menneske, de Arbejdendes og Besværedes Ven, i Dragt fra Malerens egen Tid. Den Kristus, som hos ham siger: »Kommer hid til mig,

alle I, som arbejder og er besværede, jeg vil give Eder Hvile», det er ikke den forherligede Guds Søn, nej det er den fornedrede Jesus «født af en foragtet Jomfru, hans Fader en Tømmermand, i Slægtskab med nogle andre simple Folk af den laveste Klasse». Man læse blot de Samtidiges Domme over ham: at han bærer sig dumt ad ved «istedenfor at holde Menneskene paa den dybeste Underkastelses Fjernhed fra sig, at være tilgængelig for Alle»; man høre ham hos Kierkegaard omtalt som «et Slags *mauvais sujet*, en fortabt Person», hvis «revolutionære Hovmod forsmaar al det Bestaaendes Intelligens og Dygtighed for at begynde ganske og aldeles paany og forfra ved Hjælp af — Fiskere og Professionister, saa det er som et Motto for hele hans Eksistens i Forhold til det Bestaaende, at han er et uægte Barn!» Fra først af er han en kort Tid Genstand for Nysgerrighed, senere kun set i Selskab med «Syndere og Toldere, Spedalske, Afsindige, Syge og Elendige, Armod og Usselhed» — Kommer nu hid, alle I, som arbejder og er besværede!

Der synes ikke at være Mening heri, men, siger Kierkegaard, «naar man nu hører en pyntelig Mand i Silke sige dette med en behagelig, velklingende Stemme, saa det yndelig giver Genlyd i Kirkens Hvælvinger, en Silke-Mand, der udbreder Ære og Anseelse over det at høre ham» saa synes der at komme Mening deri. Visselig, er Svaret, men en Mening, der er Kristendom saa ulig som muligt; thi husk paa Indbyderen, ham som kommer anstigende der «mellem en Mursvend og en Børstenbinderlærling», ringeagtet «som et Slags forulykket Geni», foragtet og forhadt som «Forfører, Bedrager, Gudsbespotter», kun omgiven «af en Skare Pøbel, som jubler». Og disse til at bedømme Sandhed saa sagkyndige Dommere, disse Fiskere, Skræddere og Skomagere, de forguder ham i Ordets bogstaveligste Forstand. (*Indøvelse i Kristendom* 1—77 rundtomkring.)

Hvad der fra et kritisk Synspunkt heri er mest lærerigt, det er at se Kierkegaard bygge Kristusskikkelsen op af lutter forædlede Træk, som han kender og henter fra sit eget Liv.

1) *Kristi Ukendelighed.* Gudens Ukendelighed som Menneske forstaas og forklares ved et menneskeligt Incognito som saadant. Selv fraset Gudens Menneskevorden er den Ophøjede ukendelig dels ved altfor megen Synlighed, ved daglig at ses paa Gaden i det tilfældigste Selskab, dels ved den tilsyneladende Ringhed,

han er iført. Skulde et Menneske som dette, «et daarligt paaklædt Menneske» være den Forventede?

2) *Den ligefremme Meddelelses Umulighed.* Ganske vist kan Kristus sige ligefrem. Jeg er Gud; Faderen og Jeg er Et. Men naar den, der siger det, er et enkelt Menneske, tilsyneladende ganske som andre, saa er denne Meddelelse just ikke saa ligefrem. Ordene er vel ligefremme nok, men det at *han* siger det, som er Modsigelsens Tegn, gør Meddelelsen indirekte. For at forklare dette: af Kærlighed til en Anden at skjule en Inderlighed og synes noget Andet end det man er, bruger Kierkegaard to Eksempler. Det ene, som kun antydes, er en aandelig Fødselshjælpers Fremgangmaade, idet han efter den sokratiske Metode frembringer en dialektisk Dobbelthed for at gøre en Anden indadvendt og stille ham frit — hans egen literære Meddelelsesform. Det andet Exempel, som udføres videre, er hentet fra Forholdet mellem to Elskende. Han sætter, at den Elskende faar den Idé at ville prøve sin Brud, om hun tror ham. «Hvad gør han saa? han bortskærer al Meddelelse, forvandler sig selv til en Dobbelthed; det ser i Muligheden skuffende ud, som kunde han muligt lige saa godt være en Bedrager som den trofaste Elskende» — Kristi Fordring af Tro oplyses ved hans egen Stilling overfor den Elskede som en Gaade, det vil sige som det levende Spørgsmaal, om hun tror paa ham eller ej. (*Indøvelse i Kristendom* 152.)

3) *Lidelsernes Frivillighed.* Det afgørende ved den kristelige Lidelse er at den er frivillig «for Ordets Skyld, for Retfærdigheds Skyld o. s. v.» Og Kierkegaard bruger for at opklare dette et Eksempel, vi kender godt. Han viser, hvor taabeligt det er, naar Præsten, fordi en Mands Kone dør, vil prædike om Abraham, der ofrer Isak, og fremstiller Enkemanden som et Slags Sidestykke til Abraham. Thi det Afgørende ved Abrahams som ved de kristelige Lidelser er Lidelsens uendeligt forhøjede Anstrengelse og Frivillighed — frivilligt havde han brudt med den Elskede, frivilligt udfordret *Corsaren.* (*Indøvelse i Kristendom* 119.)

4) *Ligegyldigheden for alle verdslige Formaal.* Bogen er skrevet i Aaret 1848, altsaa netop paa den Tid, da en stærk national Bevægelse gik igennem Folket. Kierkegaard følte sig som staaende helt udenfor den. Ham sysselsatte kun Et: hans Livs Idé. Derfor skriver han om Kristus: «Det lille Folk, hvilket han tilhørte . . . var under fremmed Herredømme, og, som naturligt, Alle beskæftigede med den Tanke, at ryste det

forhadte Aag af sig.» Man viser Jesus Skattens Mynt, han giver sit undvigende Svar, og Kierkegaard udbryder: «O verdslige Parti-Lidenskab, og selv om du kaldes hellig og national, nej saavidt rækker du ikke, at du kan fange hans Ligegyldighed! Han spørger: Hvis Billede er det, der er præget paa Mynten? man svarer: Kejserens; saa giver Kejseren hvad Kejserens er, og Gud hvad Guds er. Uendelige Ligegyldighed! Om Kejseren hedder Herodes eller Salmanassar, om han er Romer eller Japaneser, det er ham det Ligegyldigste af Alt.» (*Indøvelse i Kristendom* 183 ff.)

Saa skildres Kristi Liv og Død; Pilatus spørger: «Hvad er Sandhed?» Og Kierkegaard svarer slaaende og følgerigtigt i Jesu Navn: Sandheden er ikke det at *vide* Sandheden, men det at *være* Sandheden. Kristus var Sandheden, og for de Nulevende er den: at følge ham efter. Men heri ligger saa ogsaa, at «Kristendommen er ganske bogstavelig detroniseret» i Kristenheden; og er den det, saa er den «afskaffet». (Sammesteds 242) Kun den stridende Kirke er Sandhed, kun Efterfølgeren, ikke Beundreren af Kristi Liv er den sande Kristne. Kun den, der i Samtidighedens Situation overfor den lidende Sandhed vil slutte sig til den og tage Følgerne deraf — og disse Følger er til alle Tider de samme — kun den kan kaldes et Sandhedsvidne. Og om saa alle Præster, de være nu i Fløjel, i Silke, i Klæde, i Bombasin, vilde sige Andet, saa vil jeg sige: I lyver, I bedrager Menneskene med Eders Søndagstaler.» (Sammesteds 66).

XXVI

I de religiøse Skrifter fra dette Tidsrum var Kierkegaard stedse mere truende rykket Gejstligheden og dens Øverste, Biskop Mynster, nær. Et Par indledende, dæmpende Ord var i *Indøvelse i Kristendom* det eneste Skærmbræt, som skjulte Angrebet paa det Officielle i den danske Statskirkes Kristendomsforkyndelse. Næsten samtidigt med denne Bog udgaves *Sygdommen til Døden*, et af Kierkegaards dybeste og mest gennemarbejdede Værker, lyst og let overskueligt som et fortrinlig ordnet Lazaret, i hvilket han paany tager Fortvivlelsens Problem for sig, som Afhandlingen om det Etiske i *Enten-Eller* kun saa ufuldstændigt havde besvaret,

og hvor han giver det en Løsning, hvis Dybsind selv hans forhærdede Rettroenhed ikke formaar at tilsløre. Naar man læser Bogens Slutning, kan man vel ikke lade være at mindes den Sætning, til hvilken Kierkegaard saa ofte vender tilbage, at der ikke gives noget stort Geni uden et Glimt af Vanvid*) men man maa indrømme, at der her er Metode selv i Galskaben. I denne Bog, som udkom 1849, er der givet en Skildring af den gejstlige Taler, saa nærgaaende mod Gejstligheden, saa ligefrem stilet mod selve dens Overhoved, Biskop Mynster, at man næsten ikke begriber, den blev ladet uden Svar.**) Her skildres det uendelig Komiske i, at den som nys paa Prædikestolen «med en Aplomb i Skikkelsen, med en Frejdighed i Blikket, en Rigtighed i Pas'ene, som er beundringsværdig» traadte alle Helvedes Magter under Fødder, næsten i samme Øjeblik, næsten endnu «med Adrienen paa» fejgt kan løbe af Vejen for den mindste Ulempe. «O naar man ser En, der forsikrer aldeles at have forstaaet, hvorledes Kristus gik omkring i en ringe Tjeners Skikkelse, fattig, foragtet, bespottet, som Skriften siger: bespyttet — naar jeg da ser den samme saa omhyggeligt at ty hen, hvor der verdsligt er godt at være, indrette sig der paa det Tryggeste, naar jeg ser ham saa ængstelig som var det Livet om at gøre, undfly ethvert en ugunstig Vinds Pust fra Højre eller Venstre, saa lyksalig, saa højst lyksalig, saa kisteglad . . . ved ubetinget at være æret og anset af Alle, Alle, da har jeg ofte sagt til mig selv og ved mig selv: Sokrates, Sokrates, Sokrates, skulde det være muligt, at dette Menneske har forstaaet hvad han siger sig at have forstaaet?»

Der gik 5 Aar. Kierkegaards Forfatterskab var bragt saa vidt, at han overskuede det som en Helhed. I sine *Taler ved Altergangen om Fredagen* førte han det saa at sige til Alterets Fod, og gav saa i et lille Flyveskrift *Om min Forfattervirksomhed* Læseverdenen sit Tilbageblik over det Hele, i hvilket Alt henføres til Tanken: den Enkelte. Rent og ærligt siger han her: «Saaledes forstaar jeg det Hele nu; fra Begyndelsen har jeg ikke saaledes kunnet overskue, hvad der jo tillige har været min egen Udvikling» (S. 13).

Da brødes i December 1854 hans aarelange Tavshed som

---

*) *Frygt og Bæven* 115, *E. P.* I. 420 og 437.
**) *Sygdommen til Døden*. 2den Udg. 92.

Forfatter. Biskop Mynster var død. Martensen havde i sin Ligtale kaldt ham «et Sandhedsvidne, et af de rette Sandhedsvidner, et Led i den hellige Kæde.» I Februar Maaned skrev Kierkegaard sin vidtberømte Artikel derimod: *Var Biskop Mynster et Sandhedsvidne, et af de rette Sandhedsvidner — er dette Sandhed?* og lod den saa ni Maaneder igennem ligge utrykt. Han, som i sin Ungdom havde været saa utaalmodig, havde nu lært at lade en Beslutning modnes langsomt. I December udslyngede han efter endt Overvejelse Artiklen. Martensen, som lidet anede, hvad der forestod, gav et affejende Svar, i hvilket han betegner Kierkegaard som en Thersites, der danser paa Heltens (ↄ: Mynsters) Grav. Saa svarte Kierkegaard og hermed begyndte hans storladne Agitation mod den bestaaende Statskirke og hele det Bestaaendes Kristenhed.

XXVII

Da de romerske Missionærer, efter at have omvendt Sakserne i Northumberland til Kristendommen, opfordrede dem til selv at vælte de Afgudsbilleder, de hidtil havde tilbedt, vovede Ingen at lægge Haand paa de Figurer, der saa længe havde været Genstand for Tro og Bøn. Midt under den almindelige Tøven rejste da en Præst sig og slog med et Økseslag det Gudebillede ned, hvis Intethed han kendte bedre end Nogen. Det Angreb, som den gejstligt Dannede retter paa Kirken, har altid en særegen Karakter af Bestemthed og Kulde; man føler ved de Slag, han giver, at Haanden har en Sikkerhed, som Lægmandens Haand ikke let kan naa.*)

Kierkegaard havde levet Gejstligheden for nær til at kunne bevare Ærbødigheden. Autoritetens trofaste Ridder forvandledes til dens Banemand. Digteren, Tænkeren, Prædikanten, Reformatoren, der havde sat sin Stolthed og sin Ære i at virke paa hundrede tusinde Miles Afstand fra Endeligheden og Øjeblikket, forvandledes til Urostifter. Men hvad der forvandlede ham dertil, det var det i hans Natur dybest liggende Hang til med Pietetens Harme at udtale sin Foragt. Der havde ganske vist altid ligget noget Agitatorisk i hans Virksomhed, forsaavidt han efter sin

*) Renan: *Essais de morale et de critique* 141.

egen Forklaring stadig virkede for «*Uro* i Retning af Inderliggørelse». Men selve denne Bestemmelse udelukkede jo tillige ethvert Sigte paa Uro udadtil. Dog Den, der med Rette bestemte sit Forfatterskabs hele Kende med de Ord: *at gøre opmærksom*, var nødvendigvis særlig anlagt til Agitator; thi disse Ord angiver det nærmeste Øjemed for al stor og fornem Agitation.

Og han var en stor Urostifter — han, hvis Sjæl var opfyldt af en saa levende Harme, han, som havde Sproget saa fuldstændigt i sin Magt og som gennem det opbyggelige Foredrag havde uddannet sin Evne til at tale til Menigmands Begreb, han, som endelig besad et saadant Pilekogger fuldt af braaddede og skærpede Vittighedspile. Han var Manden for at føre en Agitation, som den kun sjældent er ført i vort Aarhundrede, han, der forenede Lassalle's Selvfølelse med en Veltalenhed som O'Connell's og en skærende Haan som Swift's.

Det nytter ikke at beskrive hans Fremgangsmaade. Man maa selv se ham udmejsle Foragten i det sproglige Udtryk, udhamre Ordet til det former sig til den størst mulige, den blodigste Fornærmelse — uden at det dog et Øjeblik ophører at være Bærer af Idé. Man maa læse hans første Artikler mod Gejstligheden i den samlede Udgave af hans *Bladartikler*, som ogsaa indeholder Indlæggene mod ham fra de forskellige Repræsentanter for det Bestaaende — mest navnløse i *Berlingske Tidende*, *Fædrelandet* og *Dagbladet* — for at se hans Begejstrings Flammeskrift lyse paa den Baggrund af Slaphed, Vrøvl og Grinebidervæsen i Samtiden, der danner dens uundværlige Folie. Man forstaar let, at der fra først af kom Røre iblandt Gejstligheden, da det i offenlige Blade stod skrevet og af en saadan Pen, at den religiøse Tilstand i Landet var den: «Kristendommen er slet ikke til» (26. Marts 1855), eller som det to Dage senere lød: «Her er ikke noget at reformere; det, det gælder om, er at bringe Lys i en gennem Aarhundreder fortsat . . . . kristelig Kriminalforbrydelse». Saa skrev man da saa godt man kunde, med Overlegenhed, med Harme, med Salvelse, med Strenghed. Men da det ikke gjorde mere Indtryk paa Statskirkens formastelige Angriber end om han havde boet paa en anden Planet, saa forstummede al denne Veltalenhed efterhaanden og man hørte Søren Kierkegaards Stemme alene.

Hvad var det for et Sprog, denne Stemme førte?

Den raabte:

Kristendommen er udbredt. Hvorfor? Fordi Staten, hvis En ikke vil have noget med Kristendommen at gøre, træder hjælpende til: «Hvorledes, føler Du ingen Trang til Kristendommen, saa føler Du maaske stor Trang til at blive til Ingenting; thi uden at Du er Kristen, er alle Veje spærrede for Dig i Samfundet. — Ah! det hjalp paa Præstens Praksis.» «Hav Tak I Silke- og Fløjels-Præster, som i stedse talrigere Flok var til Tjeneste, da det viste sig, at Profiten var paa Kristendommens Side, hav Tak for Eders kristelige Iver og Nidkærhed!» *)

Det var det Tema, Kierkegaard her atter og atter varierede, at saalænge der var 1000 kongelige Levebrød i Danmark for Lærere i Kristendom, var al Kristendom i Landet bedærvet. Tag et Eksempel, siger han: Hvis Staten blev tilsinds at ville forhindre al sand Poesi, hvorledes skulde den da bære sig ad dermed? Den behøvede blot at anbringe 1000 Levebrød for kongelige Digter-Embedsmænd, saa skulde Landet snart være saa overfyldt med slet Poesi, at sand Poesi næsten blev en Umulighed. Tag et andet Eksempel, siger han. Sæt Staten fik isinde at indføre den Religion, at Maanen er gjort af en grøn Ost, og sæt den til den Ende arrangerede 1000 Levebrød for en Mand med Familie, jævnt avancerende, Rang med Cancelliraader — tvivler man saa paa, at efter nogle Generationer en Statistiker maatte kunne bevidne, at den Religion (Maanen er gjort o. s. v.) var den herskende i Landet?

Og han samler sit Angreb paa Folkekirken i denne energiske og hensynsløse Sætning: «Dersom Du tror, og det tror Du jo dog, at det at stjæle, røve, plyndre, hore, bagtale, fraadse o. s. v. er Gud imod: den officielle Kristendom og dens Gudsdyrkelse er ham uendeligt væmmeligere.» **)

Han gennemgaar Gudsdyrkelsens vigtigste Bestanddele en for en, og opløser dem alle i Farce.

Daaben. Den vedligeholdes efter hans Fremstilling kun ved Præsternes Pengegridskhed. «Præsterne, disse hellige Mænd, forstaar nok deres Dont, og ligeledes, at hvis det skulde være, som Kristendommen ubetinget maa fordre og ethvert fornuftigt Menneske, at først naar En er kommet til Skelsaar og Alder, faar han Lov at bestemme sig for hvilken Religion han vil have —

*) *Øjeblikket* Nr. 3, *Fædrelandet* 30. Marts 1855.
**) *Øjeblikket* Nr. 3, Nr. 4, Nr. 7.

Præsterne forstaar meget godt, at saa blev det ikke rigtigt til Noget med Næringsvejen. Og derfor trænger disse hellige Sandhedsvidner ind i Barselstuerne.

Konfirmationen. Den vedligeholdes efter hans Fremstilling, fordi Præsterne der «selv er Menedere» har en Interesse af at arbejde for «at hele Samfundet bliver Menedere». Og det er «som beregnet herpaa» at lade femtenaars Drenge afgive religiøse Løfter. Konfirmationen er, siger han, det ses da let, langt dybere Nonsens end Barnedaaben, just fordi Konfirmationen gør Fordring paa at fuldstændiggøre hvad der savnedes ved Barnedaaben: en virkelig Personlighed.

Nadveren. Det efter hans Opfattelse forargelige i Maaden, hvorpaa Sakramentet uddeles, fremstilles gennem Skildring af en Næringsdrivende, hvis virkelige Religion er den: Enhver er Tyv i sin Næringsvej. «To eller fire Gange om Aaret tager saa denne Mand pæne Klæder paa — og gaar til Alters. Der træder saa en Præst frem, en Præst, der (ligesom de, hvilke, naar man trykker paa en Fjeder, springer ud af en Snustobaksdaase) springer, saasnart han ser ‚en blaa Seddel'. Og derpaa højtideligholdes den hellige Handling, fra hvilken den Næringsdrivende eller begge de Næringsdrivende (baade Præsten og Borgeren) vender hjem til deres vante Levevis, kun at den ene af dem (Præsten) ikke kan siges at vende hjem til sin vante Levevis, han havde jo ikke forladt den, meget mere været i Virksomhed som Næringsdrivende».

Vielsen. Kierkegaard fremhæver indtrængende den Omstændighed, at det nye Testamente anbefaler enlig Stand og højst betragter Ægteskabet som et nødvendigt Onde. Imod den gængse Opfattelse, at Ægteskabet helliggøres ved Præstens Nærværelse, udbryder han: «Kristeligt maatte man sige: just den Omstændighed, at der er en Præst med, er det Værste af det Hele. Vil Du gifte dig, saa se dog hellere at blive viet af en Smed». Thi «Smeden og de to Elskende har dog ikke aflagt Ed paa det nye Testamente»; men en Spot over Kristendommen bliver Vielsen «naar Præsten kommer til med sin — hellige Nærværelse.»

Angreb af denne Natur var, saavidt jeg véd, ikke rettede paa den kristelige Kultus siden den franske Revolutions hensynsløseste Tid. Ingen frit tænkende Forfatter i dette Aarhundrede har indladt sig paa slige, dels fordi Fritænkerne, som støtter sig til Taalsomhedens Idé, ikke blander sig i de enkelte Religioners

indre Anliggender, men nøjes med at fordre den Ligestillethed med de paa Aabenbaringer Troende, hvorpaa Aarhundredets Civilisation giver dem Krav, dels fordi den videnskabelige Opfattelse af Religionernes Væsen i de sidste 70 Aar aldeles har fortrængt Fejden mod de løsrevne Troessætninger eller mod Enkelthederne i den kirkelige Gudsdyrkelse.

Og som Fritænkerne ikke selv har rettet slige Angreb, saaledes har de ikke heller behøvet dem, da de fremkom; de har Intet lært af dem og de føler ingen Trang til at genoptage dem. Kun da vilde der være Anledning til paany at gøre dem gældende, hvis den af Staten ansatte Gejstlighed virkelig skulde antage Kierkegaards Optræden for i den Grad glemt, at den kunde tage ham til Indtægt for Kirken, ham, for hvem de Gejstlige «uden én eneste Undtagelse» var Menedere, ja, som han udtrykker det, Menneskeædere, i den Forstand nemlig at de lever af de afdøde Martyrer, faar en aarlig Gage, Sølvopsatser, Ridderkors, broderede Lænestole o. s. v. for at skildre hines Lidelser og Ofring. (*Øjeblikket* Nr. 9).

Istedenfor at istemme den Kierkegaardske Agitations lidenskabelige Krigsraab imod den bestaaende Folkekirke i Danmark føler den upartiske Læser sig opfordret til lidenskabsløst at dvæle ved to afgørende Punkter i Udtalelserne fra hans sidste Leveaar.

Det første Punkt er hans stærke Betonen af, at Kristenheden slet ikke er kristen, at Kristendommen overhovedet slet ikke er kommen ind i Verden; det blev ved Forbilledet og et Par Apostle. Heri samstemmer Kierkegaard nøje med Alt, hvad den moderne Videnskab har oplyst om den Misforstaaelse, der ligger til Grund for Udtryksmaader som kristelig Stat, kristelig Kunst, kristeligt Samfund. I alle tænkende Lande er man nu paa det Rene med, at saadanne Magter som Stat, Ret, Samfund og Kunst er af rent human Natur, hviler paa en rent menneskelig Grund og ikke paa nogen religiøs Bekendelses Grundvold.

Det andet Punkt er hans gennem det hele Forfatterskab gaaende bestemte Hævden af ikke selv at være en Kristen, snart under den Vending, at han endnu ikke er det, hyppigst under den Vending, at han kun eller næsten kun er en Digter, der véd hvad Kristendom er, snart som i *Øjeblikket*, at han ikke selv kan hæve sig til den kristelige Opfattelse af Livet, men hjælper sig med «en langt lettere, en jødisk». (*Øjeblikket* Nr. 6). Hans

Standpunkt i denne Strid — og det er det, som her gør ham saa stor — er ikke en Bekendelses eller en Sekts, men Sandhedskærlighedens. Deri ligger det ogsaa, at han, da han af Modstandere bliver spurgt, *hvad han vil*, ikke svarer, at han vil dette eller hint enkelte, men: «*Ganske simpelt, jeg vil Redelighed*... jeg er ikke en kristelig Strenghed lige overfor en given kristelig Mildhed. Paa ingen Maade, jeg er hverken Mildhed eller Strenghed — jeg er: menneskelig Redelighed.»

Det er ikke muligt at betegne sit Standpunkt paa en ædlere og menneskeligere Maade. Og i Kraft af denne over alle Bekendelsesstridigheder ophøjede menneskelige Bevæggrund er det ogsaa, at Kierkegaard her kan vove sig saa yderligt ud, at han siger:

«Jeg vil Redelighed. Er det da dette, Slægten eller Samtiden vil, vil den ærligt, redeligt, uforbeholdent, aabent, ligefrem gøre Oprør mod Kristendommen, sige til Gud: vi kan, vi vil ikke bøje os under denne Magt — men vel at mærke, det gøres ærligt, redeligt, uforbeholdent, aabent, ligefrem: *nu vel, hvor besynderligt det kunde synes, jeg er med*; thi Redelighed vil jeg». (*Bladartikler* 31. Marts 1855). Disse Ord, der synes at aabne et nyt Fjernsyn, er maaske kun et paa Spidsen stillet Udtryk for og af en brændende Sandhedskærlighed, men de viser, at Kierkegaard, naar Alt, hvad der var værd at elske var nævnt, formaaede at tilføje et «Sandheden mest».

Den storstilede Kierkegaardske Agitation, der allerede som Agitation betragtet havde saa mægtige Fortrin, havde én stor Grundmangel, den, som laa i dens Voldsomhed. Den rette Agitator bør ikke bruge al sin Kraft, maaske neppe Halvdelen af den; man maa føle ham som en Trusel i Fremtiden. Kierkegaard derimod sætter saaledes Livet ind, kæmper med en saa yderlig Anstrengelse, som ingen Mand kan eller bør underkaste sig, der ikke umiddelbart derefter agter at lægge sig til at dø.

XXVIII

Det var — desværre — hans Agt og hans Lod.

Han længtes bort fra Jorden, bort fra denne Verden, som han fandt og vidnede at være «en jammerlig, en fordærvet, en ond Verden, kun beregnet paa Slyngler og paa Pjat» *Øjeblikket*

Nr. 9). Han længtes bort fra Kjøbenhavn, i hvilken han nu ikke mere blot var misundt og forhadt, men hvor det var Pligt mod Gud og alt Helligt at afsky ham som Kirkens og Gejstlighedens Fjende. «O uskaterlige Købstad, hvor er du ubetalelig, naar Du faar Adriene paa, bliver hellig, naar det at hengive sig til enhver Misundelsens, Raahedens, Pøbelagtighedens væmmelige Lyst, tillige bliver Udtrykket for at gøre Gud en Dyrkelse.» Han længtes bort fra sit stakkels forpinte, lidende Legeme, som var udmattet af Søvnløshed og martredes af voldsomme Sygdomsanfald. Kunde han undertiden i Andres Nærværelse ikke beherske sine legemlige Smerter, sagde han: «Fortæl det ikke, hvad nytter det Folk at vide, hvad jeg bærer paa!» Han længtes «efter Evigheden».*)

Selv fremskyndede han sin Død ved den alle Skranker og Hensyn brydende, oprivende Agitation. Men han synes bestemt at have anet Dødens Komme netop til den Tid, da den bortrev ham. Af den Formue, han efter sin Fader havde arvet, var da Intet mere tilbage. Han havde kort efter Faderens Død bragt sin hele Kapital til sin Svoger, Justitsraad Lund, med Anmodning om at denne vilde opbevare den for ham, ikke saaledes at forstaa, at Pengene forrentedes; thi Kierkegaard ansaa med sin gammeltestamentariske Opfattelse det at tage Renter for Synd, for Aager; men saaledes, at han hvert Aar kunde faa en vis Sum af Kapitalen udbetalt. Derfor skete det, at Kapitalen dels ved Kierkegaards ikke billige Levevis, dels ved hans rundhaandede Godgørenhed tæredes fuldstændigt hen. Der fandtes efter hans Død kun 250 Rigsdaler i rede Penge.

I Oktober 1855 blev han lagt ind paa Frederiks Hospital.

Blandt Frederiks-Hospitals Journaler findes en, i hvilken et Afsnit aabnes med disse Ord: Dr. Søren Kierkegaard (42 Aar) indkom $^{2}/_{10}$ 1855, død $^{11}/_{11}$ 55 Kl. 9 Eftm.

Den unge medicinske Kandidat, som har ført Journalen, har ikke nøjedes med rent lægevidenskabelige Optegnelser, men har enkelte Steder søgt at gengive almindelige Udtalelser af den Syge. Saaledes straks den første Dag disse Ord: «Han anser sin Sygdom for dødelig; hans Død er nødvendig for den Sag, han har anvendt hele sin Aandskraft til at løse, hvorfor han ene har virket, og hvorpaa han mener, han kun er beregnet; derfor den skarpe Tænkning i Forbindelse med et saa spinkelt Legeme.

*) *Synsp. f. m. F.* 78, 80.

Skal han leve, maa han fortsætte sin religiøse Kamp, men den vil da trætte, hvorimod den ved hans Død vil vedligeholde sin Styrke og som han mener sin Sejr.» Og atter i Journalen for den 12te Oktober hedder det: «Han vedbliver at paastaa sin nære Død.»

Saa knap, sletskrevet og lidet indholdsrig denne Journal end er, saa giver den et tydeligt Billede af to for Kierkegaards Sjæleliv betegnende Træk; det ene: den selvplagende Retning hos den Syge, som «paa Grund af religiøse Meninger» undertiden udbeder sig at maatte være fri for et eller andet lædskende eller lindrende Middel; det andet: den jomfruelige Blyhed eller Undseelse hos Patienten, som her ved flere Lejligheder bliver ham en Plage, og om hvilken Kandidaten efter en Samtale med ham nedskriver: «han mener, at denne Fejl har havt en gennemgribende Virkning paa hans Liv og gjort ham til Særling».

Den 11te November om Aftenen udaandede han.

Man har sagt, at han døde i rette Tid. Naar man taler saaledes, da betragter man hans Liv æstetisk: hans sidste Optræden var en femte Akt, og hvad har Tragediens Helt efter femte Akt tilbage, andet end at dø? Jeg kan ikke se paa Kierkegaards Liv og Død som paa et Skuespil. Et Geni, der dør 42 Aar gammel, dør aldrig i rette Tid for Omverdenen. Jeg ønsker, at han havde kunnet leve.

Blot den Omstændighed, at han vedblev at leve, vilde have tvunget ham til Udtalelsen af ny gennemgribende og stedse sandere Tanker. Umuligt havde han kunnet holde sig paa det Punkt, hvorpaa han stod ved sin Død, han havde maattet drage nye Følgeslutninger — og disse synes alle at have maattet gaa i Retningen bort fra den bestaaende Kirkelighed; med mindre han da med et voldsomt Omslag havde villet kaste sig tilbage i Katolicismen.

I *Begrebet Angest* (S. 79) forekommer etsteds i Forbigaaende den Vending: «Denne Anskuelse, som man kan kalde kristelig eller hvad man vil» er sikkert den rette. Man kunde tænke sig en saadan Vending gennemført gennem hele hans Tankegang. Thi vi ser ham endnu i Agitationens sejerrigste Øjeblikke føle sig stanset, fordi han nødes til at godtgøre sin Anskuelses ikke Sandhed men Overensstemmelse med Bibelen og maa indlade sig paa Skriftsted-Anførelsens hele Jammer. Han finder da et Skriftsted for, Modparten et imod, eftersom det naturligvis ikke lykkes

ham at bringe noget saa Uensartet som det gamle og nye Testamente ind under én Livsbetragtnings System. Ja han anfører undertiden vilkaarligt, undertiden urigtigt af lutter Iver for at faa et Bibelsted at beraabe sig paa.*) Man kunde tænke sig, at det Øjeblik var kommet, da han trættedes derved.

Han var i sit Livs sidste Maaneder paa Veje dertil, men Vejen var ikke god. Som andre store, til Døde hidsede Reformatorer saa han tilsidst sin Personligheds miskendte Ret som den eneste i Verden. Selv naar han beraabte sig paa Skriften, beraabte han sig i Virkeligheden paa sin Fortolkning af den, paa sig selv. Som Enevældens Konge havde sagt: Staten, det er mig, saaledes tænkte han nu: Sandheden, det er mig. Sandheden rettede sig efter ham, efter hans Levned. Dengang da han selv stundom prædikede i Frue Kirke, da var Kirken ærværdig og hellig; nu var enhver Kirke «et tvetydigt Sted». For faa Aar siden havde han indtrængende opfordret Menigheden til at ty til Kirken og dens Altre, nu da han selv erklærede hellere at ville begaa de groveste Forbrydelser end betræde en Kirke, nu burde det med Et være indlysende for Alle, at Sandheden ikke laa i Kirkens Skød.

Og han bestemte ikke blot Sandheden, men Tidens Fylde. Saalænge han selv fandt det passende og rigtigt ved enhver Lejlighed at hædre Biskop Mynster, burde ogsaa alle andre vise Mynster dyb Respekt. Han ventede, siger han, med sit Angreb paa Mynster og Gejstligheden, indtil Martensen, hvem han stempler som «en subaltern Personlighed» var bleven Sjællands Bisp; thi han tænkte, at det kunde være Martensen ubehageligt, om Angrebet var kommet, imedens «han var Kandidat til denne Plads». Men hvis han nu selv var død forinden! han, som selv siger, at han ofte levede paa Dags Frist! Og dersom Martensen virkelig var saa «subaltern», som Kierkegaard fandt ham, skulde man efter almindelige menneskelige Begreber dog tro, det var bedre, at han ikke blev Landets øverste Biskop end at han blev det i Ro. Men Kierkegaard afgør selv, naar det passende Øjeblik

---

*) I Magnus Eirikssons's gode og redelige Bog *Gud og Reformatoren* (S. 66—112) er givet en Fremstilling af Kierkegaards Selvmodsigelser overfor Bibelordet. Hans Vilkaarlighed i Skriftstedbehandling har Erik Bøgh i sit Skrift om *Søren Kierkegaard og St. Sørens-Dyrkelsen* paavist med Hensyn til K.s Benyttelse af Legenden om Jonas.

er der. Han véd, at Gud er med ham, og at det, han skriver, har Guds allerhøjeste Behag.

Det var den eneste Form, under hvilken dette religiøst opdragne Geni ligesom Pascal, ligesom Lamennais formaaede at befri sig fra Kirkens Aag. Men han frigjorde sig som han kunde. Fra Kristenheden kæmpede han sig i ethvert Tilfælde fri.

Der var fra hans tidligste Ungdom af mellem ham og den aandelige Frihed optaarnet alle de Skranker, som tænkes kan. Han var ved Opdragelse, ved Pietet, ved Livsskæbner indelukket i den bestaaende Kirke som Den, der i et Fængsel er indesluttet ved den ene Krans af Fængselsmure omkring den anden. Han kæmpede sig dog igennem dem alle og trængte ud i Dagslyset. Det er denne Bevægelse, Bladartiklerne i Sandhedsvidnestriden og særlig Tidsskriftet *Øjeblikket* betegner, og derfor vil *Øjeblikket* blive staaende i Literaturen som hans Livs egenlige og afgørende Bedrift, fordi det i kortest sammentrængt Form giver hvad han tænkte og vilde. Det alene blandt alle hans Værker er sunket tilbunds i det danske Folk; det er for Tiden et af de betydningsfuldeste Gæringselementer i Arbejderbevægelsen; det vil maaske engang i Tiden blive et af de kraftigste Gæringselementer i en Bevægelse, som omfatter det hele Folk; da vil ogsaa den Adskillelse af Kirke og Stat, som Aarhundredets Udvikling stedse mere bydende forlanger og som det er Kierkegaards uvisnelige Ære med større Energi og større Evner end nogen anden Dansk at have fordret, blive en Virkelighed i Danmark.

Det er Kierkegaards store Betydning for Danmarks folkekirkelige Aandsliv, at der ved ham er gjort Prøve derpaa. Den bestaaende religiøse Tilstand var længst bleven holdt for værdiløs, set udenfra, fra Videnskabens humane Standpunkt. Af ham blev den angrebet indenfra, angrebet ud fra sit eget Ideal, maalt med sit eget Maal, og gennem hans Mund dømte og fordømte den sig selv.

Da Kierkegaard begyndte, syntes han at skulle blive den frie Videnskab den farligste Mand af alle. En Tænker af denne Rang — og tillige en Prædikant! en Filosof saa stort anlagt som ingen før hos os, og — Biskop Mynsters ydmyge Beundrer! Ved ham er der gjort Prøve. Han endte med selv at give sit Gudebillede Økseslaget. Ved ham er det danske Aandsliv drevet ud til den Yderlighed, hvorfra et Spring maa ske, Springet ned i

Katolicismens sorte Afgrund eller hen paa den Pynt, hvorfra Friheden vinker.

I Kierkegaard naaer den danske Literatur i den første Halvdel af det nittende Aarhundrede sit Toppunkt, og med ham slutter den. Hvad der er fulgt efter ham i dets andet Halvdel er enten for ringe eller endnu for ungt til at kunne veje op imod hans Værker. Der gives ingen Maalestokke i Literaturen. Der gives intet Lod, med hvilket man kan lodde de aandelige Dybder, intet Termometer, som maaler Lidenskabens Varme, ingen Højdemaaler for Aandens Flugt. Men gaves der Sligt, da vilde det vise sig, at ingen Forfatter i vor Literatur er gaaet dybere tilbunds i Menneskehjertets Afgrunde, at ingen har følt mere inderligt, tænkt mere skarpt eller har taget en højere Flugt i sin Begejstring for Renhedens og Fasthedens Idealer.

Hans Personlighed er for rig og hans Værk for mangesidigt til at man kan stemple ham og det ved en Formel. Han var heller ikke, som man uforstandigt har sagt det om ham, «indvortes færdig» fra Begyndelsen af. Tvertimod, han kan kun da forstaas, naar man forsøger at tydeliggøre sig hans Genis Historie fra de første Spirer til Karakter og Livsgerning, og naar man forfølger Udviklingens bugtede, hinanden krydsende Linjer saa godt, det lader sig gøre, fra de første Anlæg til de sidste Resultater, uden at overspringe noget Udgangspunkt eller noget Mellemled, men ogsaa uden at ville være følgestrengere eller mere retliniet end Naturen er.

Det er det, hvorpaa her er gjort et Forsøg.

INDHOLD

EFTERSKRIFT

(I Anledning af Efterladte Papirer 1849.)

(1880.)

Udgivelsen af Kierkegaards Papirer vil efter al Sandsynlighed have den Virkning, at Sandheden og Betydningen af hans Sag, som opfriskes i Erindringen, bliver mere indlysende og anerkendt, men at man vil skatte ham adskilligt mindre højt som Karakter end man gjorde det, før disse Optegnelser forelaa trykte.

Jeg tager først det sidste Punkt.

I

Dagbøgerne lærer os, at Kierkegaards Aand i mange Maader havde modtaget et Stempel af de Forholds Smaalighed, hvorunder han tilbragte sit Liv. Hans urimelige Forbitrelse paa Hostrup, hans Sindsbevægelse over et Par Taabeligheder af Frederika Bremer, hans udelukkende Sysselsættelse med de ubetydelige literære Begivenheder, der berører hans Stilling som Forfatter, medens de største Verdensbegivenheder lader ham urørt, gør et pinligt Indtryk. Den slesvigske Krig ærgrer ham især, fordi man i den Anledning tog Anders [hans Tjener] fra ham, og denne Ærgrelse synes at sluge al Medlidenhed med de Saarede og Faldnes Efterladte. Han er saa opfyldt af sit Eget, at der i Dagbøgerne kun yderst sjældent forekommer en Optegnelse, der ikke umiddelbart angaar ham selv.

Kierkegaard var da øjensynlig langt mindre Helt og langt mere Fantast (eller som han kalder det: Digter), end man tid-

ligere havde Grund til at tro. Vi ser at han endnu i 1849 ikke var videre, end at han bestandig syslede med Tanken om at søge Embede, endda som Præst, med det Forsæt, nu, da hans Formue er taget stærkt af, at ophøre med Forfatterskabet og i Tide sikre sig mod Bekymringer for Udkommet. Naar han dog lader være dermed, er det ikke af ideelle Grunde, men formedelst det Tungsind, der «næsten er en stille Sindssvaghed» og formentlig gør ham uskikket til Embedsmand. Han maa have et Embede, han tør ikke udsætte sig hensynsløst; det modsatte vilde være «at friste Gud»:

Nej, nej, naar jeg ikke har Formue, maa jeg sikre mig ved en Embedsstilling eller paa anden Maade, hvad jeg altid har tænkt mig — mere formaar jeg ikke ɔ: at gaa længere ud er for mig at friste Gud.... I mine Tanker er det at friste Gud, naar jeg med min Forvænthed ved at have havt Formue, nu med denne nye Fare vilde vove efter en Maalestok. som ikke hidtil.

Mangen Præst i Folkekirken har maaske, da Kierkegaards Angreb paa Standen skete, følt Lyst til at nedlægge sit Embede, men har ogsaa ment, at dette vilde være «at friste Gud». Den, der kender de Kierkegaardske Opbyggelsesskrifters Udtalelser om Næringssorg, vil imidlertid ikke uden Forbavselse læse hine Ord saa vel som følgende Bekendelse:

Den økonomiske Bekymring kom mig pludselig og altfor nær. To saa uensartede Vægter som Verdens Modstand [nærmest Eftervirkningerne af *Corsarens* Artikler] og Sorg for Udkommet kan jeg ikke løfte paa én Gang. Det var min Tanke, da jeg lejede Lejligheden i Tornebuskegade, at leve der et Halvtaars Tid, stille tænkende over mit Liv og saa søge Embede. Da bryder pludselig Forvirringen løs. Det var en Tilstand i et Par Maaneder, som ejede jeg maaske i Morgen ingen Ting, men var bogstavelig i Penge-Forlegenhed. Det tog svært paa mig.

Mangen En, der aldrig har tillagt sig en Troens Ridders Uanfægtelighed af det Timelige, har vel «bogstavelig været i Pengeforlegenhed» og dog udholdt større Modstand fra Omverdenen end dén, Kierkegaard mødte.

Som «Replik af en digterisk Individualitet» følger saa nogen Tid senere en Henvisning til Den, der nærer Bekymring for sit Udkomme, om at gaa til Tugthuset og indhente Oplysning om, hvor meget et Menneske behøver for at leve. Man sporer Overgangen i Kierkegaards Sind fra en fantastisk Angst til et fan-

tastisk Sværmeri. Han har havt en Trang og et Hang til at male sig Skræmmebilleder paa Væggen. Undertiden gyser han for dem, og saa er han frygtsom, undertiden samler han sig i vild Entusiasme til Stormløb imod dem. Derfor vender ogsaa stereotypt den Tanke tilbage hos ham, at han (paa Grund af hint Dusin tre Aar gamle Corsarartikler) vil kunne blive overfaldet, «slaaet i Hatten», ja endog, som det mangfoldige Gange hedder, slaaet ihjel, og dette bliver da atter Anledning til hans Sysselsættelse med Pseudonymen H. H.'s Problem: om Martyren har Lov til frivilligt at paabyrde sine Omgivelser en saadan Skyld som den at dræbe ham. Hvad Kierkegaard siger herom er, som hans allerfleste teoretiske Overvejelser, slaaende genialt, men hvor liden Fare der var for, at han kunde komme til at lide noget legemligt Martyrium, viste sig tydeligt i Krisen 1854—55, da Statsmagten end ikke skred ind imod ham for Ytringer, som andre senere er blevne dømte for blot at anføre. Hvor meget mindre kunde da Corsarangrebene gøre ham til Blodvidne! Det overrasker derfor smerteligt at se, med hvilken Overlegenhedsfølelse og hvilken hjærteløs Kulde han skriver om et virkeligt Blodvidne for en Sag, med hvilken han ikke sympatiserer:

Og Martyrer er det eneste, som behøves. Naturligvis ikke saadanne Æventyrere som en Robert Blum, der ikke har mere af en Martyr end slet intet. Thi ikke blot var det i Usandhedens [ɔ: Demokratiets] Tjeneste, han virkede, men ogsaa dette fraset, rent formelt betragtet har han end ikke selv Anelse om at ville noget saadant — han bliver taget og skudt. Det kaldes i vor Tid en Martyr.

Robert Blum, der fra en ringe Samfundsstilling hævede sig til at blive en politisk Fører, som i denne Egenskab bestandig virkede dæmpende, som endelig i 1848 kæmpede som en Helt paa Wiens Barrikader i den hæftigste Ild, saa fangedes og dømtes til Galgen for endelig at benaades til Krudt og Bly — havde vel fortjent et bedre Eftermæle.

Kierkegaard paralleliserer i denne Periode sin Stilling til en Embedsvirksomhed med sin Stilling til Ægteskabet. Han havde «heller end gerne» villet ind i begge Dele, kun hans Tungsind har hindret. Imidlertid gør han med Stolthed gældende, at har han end ikke giftet sig, saa har han dog leveret «et af de talentfuldeste Forsvar for Ægteskabet». Medens andre Mænd kun tænker paa, med hvem de skal gifte sig, har han tænkt over

Ægteskabet overhovedet, fordi han er et Geni, og «ethvert Geni er en Revision af et eller flere Spørgsmaal i Tilværelsen». I øvrigt er hans Opfattelse vaklende: snart erklærer han med Glæde at ville vie et Par hjærteligt Forelskede, snart at det kristeligt er «det aldeles ligegyldige, hvilken Pige du faar. Det er din Pligt at giftes». Naar Talen er om Andre svajer hans Sindsstemning mellem menneskelig Billighed og religiøst Konsekvensmageri. Naar Talen er om ham selv, forbeholder han sig større Frihed. Hvor langt han til sine Tider privat har været fra at betragte Vielsen med det samme autoritetsdyrkende Sind, fra hvilket Afhandlingerne i *Enten-Eller* og *Stadierne* er udgaaede, derom foreligger et højst paafaldende Vidnesbyrd i en Udtalelse om Hamann fra 1847. Hamann, der som religiøs Skribent var et af Kierkegaards Idealer, men som iøvrigt var en i høj Grad afskyelig Karakter, holdt den Kvinde, han levede sammen med, som stod under ham i Dannelse og Evner, men ikke des mindre var hans Børns Moder, i et fuldstændigt Afhængighedsforhold. Han vilde ikke ægte hende, fordi han frygtede, at hun i saa Fald skulde betragte sig som ligestillet med ham. Kierkegaard synes ikke at have kendt til Hamanns «Samvittighedsægteskab», da han selv var forlovet; ti i Papirerne findes følgende Notits:

Forunderligt! i Gaar talte jeg med Jørgen Jørgensen, som nu er bleven en ivrig Læser af Hamann. Han har i hans Skrifter fundet den Oplysning, at Hamann ikke var gift med sin Kone, men levede med hende uden Vielse, altsaa som en Konkubine. Og jeg, som paa det ivrigste har søgt det, har ikke fundet det. *Det havde i sin Tid været mig af yderste Vigtighed. Og dog havde det vel ikke hjulpet; men det havde altid givet Sagen en lidt anden Vending, at jeg havde vidst, at Hamann havde vovet sligt. Jeg har naturligvis tænkt mig Muligheden, men jeg har ikke vidst, at Hamann havde realiseret den. Dog forvissede jeg mig i sin Tid om, at det ikke saaledes lod sig gøre.*

En Ting beviser Dagbøgerne paa det mest indlysende, den overordenlige og afgørende Betydning, som Corsarartiklerne fik for Kierkegaards Forfattervirksomhed. Et Sted hedder det, at Forbitrelsen over dem «muligen har virket paa ham til at ville svinge sig et Stadium højere, end han nogensinde havde tænkt sig»; et andet Sted bestemmes hans Martyrium som «Latterens Martyrium»; han er «ganske nøjagtigt Latterens Martyr» og han sammenligner sig, i Anledning af hans bekendte Opfordring til *Corsaren* om at udskælde ham, med Marschal Ney, som selv

kommanderede Soldaterne, der skød ham. De ansete Forfatteres Tavshed til *Corsarens* Angreb var et «National-Forræderi» som blev begaaet imod ham; vel var Angrebene kun Myggestik, men 100,000 Myggestik kan dræbe en Mand. Hans Hjærte svulmer endnu fire Aar efter ved Tanken om det Mod, han har udvist.

Det, at jeg frivilligt udsatte mig for *Corsarens* Angreb, er i Retning af Genialitet vistnok det Intensiveste, jeg har gjort. Det vil komme igen i hele mit Forfatterskabs Proces, *vil blive af største Betydning for hele min Opgave i Forhold til Kristendommen og til min Belysning af Kristendommen,* til at sætte den ganske ind i Refleksion. Det er ofte sagt, at dersom Kristus nu kom til Verden, vilde han igen blive korsfæstet. Dette er ikke ganske sandt. Verden har forandret sig, den ligger nu i «Forstanden». Derfor vilde Kristus blive udlet, behandlet som gal, men som en Gal, man ler af.

Han føler sig altsaa overbevist om, at det Martyrium, han har lidt, er det, der i vore Dage vilde have været Kristi. Atter og atter nager det ham, at han, der «i ethvert andet Land vilde have tjent en stor Formue og gjældt for et Geni af første Rang, er bleven en Slags Gale-Meyer, kendt, insulteret af enhver Gadedreng (ganske bogstavelig), selv af Slaverne». Han, der før havde en mild Hilsen til Enhver, er nu ordknap, undvigende, hilser «som i tredje Person». «Og det maa jeg gøre; jeg maa ordenlig huske mig selv paa at gøre det — *thi Verdens Frelser kan jeg ikke være,* og holder jeg ikke lidt igen i den Retning, saa ender det med, at jeg bliver slaaet ihjel». Men kan han end ikke selv være «Verdens Frelser», saa bliver Goldschmidt dog ved Modsætningen Judas, ja værre end Judas, thi Goldschmidt har beholdt de Penge, *Corsaren* indbragte, medens Judas «gav Pengene igen».

Det forekommer mig ikke, at der efter disse Udtalelser kan finde nogen Tvivl Sted længere om den afgørende Betydning, Corsarangrebene havde for Kierkegaards Opfattelse af det Kristelige og Kristus i hans sidste Tidsrum. Det forstaar sig imidlertid, at Forholdet til Mynster og Sammenbruddet 1848 har været medindgribende til at bestemme Kierkegaards seneste Holdning. Efter en af de sædvanlige Meddelelser om, at det indtil 1845 (Afsluttende Efterskrifts Udgivelse og Corsarangrebene) havde været hans Agt at nøjes med «i humoristisk Form at give Samtiden et Vink» uden at træde angribende op eller forfærde Andre, siger han:

Da saa jeg med Forfærdelse, hvad der forstaas ved en kristelig Stat (og det saa jeg især i 48), jeg saa, at de, der skulde herske i Kirke og Stat, fejgt skjulte sig, medens Nederdrægtigheden frækt rasede; og *jeg erfarede, hvorledes en i Sandhed uegennyttig og i Sandhed gudfrygtig Stræben (og det var min Forfatter-Stræben) lønnes — i den kristelige Stat.* Hermed var min Skæbne afgjort . . . Jeg baade har været og er villig nok til at bede Gud fritage mig for den forfærdelige Forretning; og desuden, jeg er selv Menneske, elsker ogsaa det, menneskelig talt at leve lykkeligt paa Jorden. Men naar det skal være Kristenhed, en kristelig Stat, det, man nu ser Evropa rundt, saa agter jeg at gøre Begyndelsen her i Danmark, at notere Prisen paa det at være Kristen saaledes, at hele Begrebet: Stats-Kirke, Embedsmand, Levebrød — springer.

Der slaar en Flamme op af disse Udtalelser, som faa Aar efter skulde gribe mægtigt om sig og efter hvis Hærjen den danske Statskirke har lignet Tuileriernes Ruiner siden 1871; men Harmen over *Corsarens* Par Artikler var den Gnist, som tændte den.

II

Der forekommer, som jeg i sin Tid godtgjorde i mit Skrift om Kierkegaard, to afgørende Vendepunkter i hans Liv: Forlovelsen og Sammenstødet med Kjøbenhavn efter Corsarangrebene. Han siger det selv rentud i disse Papirer:

Min erotiske Kollision havde den Potensation: at det ikke var nogen anden Magt, der skilte os ad, ej heller Pigen, der brød med mig, men at det var mig selv, der maatte tilintetgøre en virkelig Elskov, saa jeg foruden min egen erotiske Smerte fik en sympatetisk i Forhold til hende, som jeg gjorde ulykkelig, og endelig Ansvarets Lidelse dobbelt skærpet ved, at det, der bestemte hele Skridtet, var Anger over et tidligere Liv og Tungsind. Dette er unægtelig en saa kombineret erotisk Kollision, som det er muligt.

Min anden Kollision er den med Verden. Her er igen Potensationen, at jeg er den, der frivilligt har udsat mig for det Hele.

Efter denne ligefremme Erklæring kan vel, hvad jeg i sin Tid anede, betragtes som uigendriveligt godtgjort. Som det første Sammenstød havde gjort ham til Digter, saaledes gav det andet Sammenstød ham et nyt «Udtræk» som kristelig Skribent Ogsaa dette siger han selv rentud. Under Overskriften «Følgerne for mig selv af mit Skridt mod *Corsaren*» hedder det:

Havde jeg ikke gjort dette Skridt, var rent Dobbelt-Faren i Forhold til det Kristelige undgaaet mig, saa jeg bestandig kun var kommet til at opfatte det Kristelige med Hensyn til Inderlighedens Vanskelighed.

Det er blevet min egen Opdragelse og Udvikling.

Jeg har som Forfatter faaet ligefrem en ny Stræng til paa mit Instrument, er blevet i Stand til at tage Toner, som jeg ellers aldrig havde drømt om.

Jeg har i strengere Forstand naaet «Virkelighed».

Som man ser indeholder disse Ord den mest ubetingede Bekræftelse af hin omstridte Sætning i min Bog: «Paradokset viger for Passionen». Opfattelsen af Kristendommen «med Hensyn til Inderlighedens Vanskelighed» trænges tilbage af Tanken paa den Kristnes Stilling til Verden, til «Virkeligheden». Uden *Corsaren* vilde rent Dobbeltheden ved det Kristelige være undgaaet ham, ɔ: han var aldrig bleven Statskirkens Angriber.

Ligesom det at læse disse Ord har været en Tilfredsstillelse for mig, saaledes maa det, skulde man tro, være en Smule beskæmmende for alle dem, der i sin Tid gjorde deres Overlegenhed gældende overfor min Opfattelse og mit Skrift i det Hele. Af dem er der kun en Enkelt, jeg finder det rigtigt at udpege, og det er en vis tysk Pastor Bårthold, der har skrevet et Flyveskrift mod min Bog, som med Hensyn til enfoldig Misforstaaen og selvglad Sprængvigtighed overgaar det Normale, og selv ham vilde jeg ikke have nævnt, hvis ikke den aftraadte Udgiver af de Kierkegaardske Papirer, Hr. Barfod, havde fundet det passende i Forordet til Papirerne fra 1848 at prise denne fremmede Kierkegaard'man i høje Toner som Gendriver af en Opfattelse af Kierkegaard, jeg aldrig har havt eller ytret. De gode Pastorer og Teologer er Modstandere, som overfor mig har let Spil; ti jeg svarer dem aldrig, da jeg anser Forhandlinger, som føres fra saa forskellige Standpunkter som deres og mit, for ufrugtbare; kun Et burde de i egen Interesse lade være med; det er at optræde som glødende Tilhængere af Søren Kierkegaard; det er og bliver nemlig altid komisk at ville være Kierkegaards Forfægter ud fra Teologien, som han har sprængt, og ud fra Statskirken, som han har haanet. Naar de Herrer begynder med at opgive Teologien og Præsteembedet, da kunde vi maaske tales ved.

Jeg sagde ovenfor, at de udgivne Papirer sikkert vilde styrke

Indtrykket af Kierkegaards Sag, Bevidstheden om dens Betydning, ligesom af hans egen Betydning som Aand.

Det beror først og fremmest paa, at der for os Efterlevende ikke mere er Tale om for Alvor at stille hans Modstandere op imod ham. Vi føler med hans literære Stilling. Vi ser, at han i alt Væsenligt har Ret i sin Skildring af den. Det er sandt, hvad han siger, at de «fornemme» Skribenter viste sig mærkelig uvillige til at vurdere ham. Heiberg stødte han vel til Dels fra sig ved, hver Gang denne nævnede ham eller gav sig til paa sin Vis at behandle hans Tanker, straks at overfuse ham med Spot og Spas, og Heiberg var desuden som ældre moden Mand ikke mere i Stand til at anerkende en Virksomhed, der gik ud fra helt andre Forudsætninger end hans og som — det følte han — havde til Hensigt eller Følge at undergrave hans eget Standpunkt; men Heibergs Færd var dog mere diplomatisk end tiltalende. Martensen indtog fra først af den Stilling fornemt at ignorere; om der var Valuta for Fornemheden, er nu til Dags næppe mere et aabent Spørgsmaal. Mynster's Holdning over for det i hans Oldingealder opdukkende Geni var næppe den smukkeste, og hvor meget der end kan tale til den gamle Mands Undskyldning, begriber vi, at Kierkegaard maatte være utilfreds med den. Hvad endelig R. Nielsen angaar, havde Kierkegaard ikke Uret i at anse ham for en farlig og kompromitterende Discipel, om det end gør En ondt nu at se al den Haan og Galde, den Døde fra sin Grav spyr ud over den fordums Tilhængers Hoved. Kort sagt, vi Nulevende føler og har længe følt: Denne Mand havde ingen Overmand i sin Samtid, Ingen, der fuldt forstod ham, Ingen, der simpelt hen udtalte, hvad han var værd og betød, derimod nok, mere end nok, der krænkede, nedsatte og misundte ham eller ved deres Tilslutning var ham til Besvær. Vi ser hans Magt over Publikum, hans Tryllekraft en lang Aarrække igennem brydes af Karikeringer i et Vittighedsblad, og vi ser ham tilsidst udaande med Landets hele Gejstlighed over sig, af hvilken ikke En selv kan mene, at hans Navn vil leve en Femtedel af den Tid som den døde Præstehaders.

Denne ejendommelige Situation, hvori den store Mand befandt sig, gør det lærerigt for os at studere de Domme, han fælder over sin Samtid og sit Land. Disse Domme er ikke afgivne med et roligt prøvende Sind, ikke begrundede paa en omhyggelig folkepsykologisk Iagttagelse; det er Domme, der er prægede af

Lidenskab og udmøntede af Foragt, men det er Domme, som det danske Folk ikke bør overhøre. Der er ofte en skærende Sandhed i dem; det er Ord, som til en vis Grad berettiger den Titel, Kierkegaard foreslaar for sine efterladte Papirer: Dommerens Bog.

Man kan sige, at Kierkegaard her har leveret en Naturbeskrivelse af de danske Laster; han har skrevet de danske Skødesynders Psykologi.

Gennemgaar man hans Dagbøger som et Hele, vil man finde, at der er visse Grundlaster, han bestandig vender tilbage til som typiske for de Danske, og det er: *Smaalighed, Misundelse og Forgudelse af Middelmaadigheden.*

Smaaligheden synes ham Grundskaden. Han berører tit, at den findes hos de Bedste, og er sig øjensynlig ikke bevidst, at den heller ikke fattes hos ham. Han henfører den først til *Armoden* i Landet. Han taler et Steds om, at de faa udmærkede Mænd, med hvilke han lever samtidigt, slet ikke forstaar ham, og ikke fordi de mangler Evner, men, siger han, «fra tidlig Tid har de maattet være bekymrede for Udkommet, og derved har deres Sjæl faaet en indskrænkende Begrænsning». Denne Begrænsning forhindrer dem fra at vinde det frie og hensynsløse Blik paa Livet, som er hans Fortrin og Ulykke i Danmark. Han udleder den dernæst fra Landets *Lidenhed.* «I Danmark er der naturligvis ikke Tale om nogen Bedømmelse, nogen virkelig Maalestok for en Kunstner, en Digter, en Tænker o. s. v. Det Par Mennesker vi er, som alle kender hinanden, leger alle aldeles ligeligt med, og Bedømmelsen er derfor den: er han godt lidt?» Han udleder den fremdeles fra *Sprogets ringe Udbredelse.* Han hævder, at han, hvis han havde en Søn, vilde sige til ham: «Bliv for Guds Skyld ikke Forfatter i Danmark, stræb saa tidligt som muligt at lære et fremmed Sprog, saa du kan skrive det, skriv ikke en Linje paa Dansk, men begynd straks i det fremmede Sprog. Ikke blot er Danmark et lille Land, hvor Du ingen Læsere faar og maa give næsten Penge til for at være Forfatter. Men Danmark er slet intet Land, det er en Købstad, en Knejpe». Han fortæller, at allerede hans Fader har advaret ham mod at skrive «i det Kråhwinkel-Sprog sam kaldes Dansk», og han billiger Advarslen paa Grund af den i Danmark formedelst Sprogets snevre Grænser ustraffet herskende Smaalighed. Hans Tanke er øjensynlig den: sker der Uret i Schweiz eller i Belgien, som jo ogsaa

er smaa Lande, saa meddeles det øjeblikkelig Alverden paa Landenes Sprog, paa Tysk eller Fransk eller Italiensk, og den hele civiliserede Verden kan føre Tilsyn med, hvad der foregaar i Landet. Hvad der derimod sker i Danmark, derom skrives der kun eller næsten kun paa et Sprog, som den civiliserede Verden ikke læser.

Han henfører sluttelig Smaaligheden til *Misforholdet mellem Danmark og Kjøbenhavn.* Under Overskriften *Æventyret om det Land Danmark* skriver han et Steds: «I dette Land er der kun én By, men den er ogsaa hele Landet saa kisteglad over, uagtet det kun er en Købstad. Den hedder Kjøbenhavn». Et andet Steds forbinder han sine Overvejelser over Sprogets ringe Udbredelse med dem over Mangelen paa Byer i følgende Karakteristik:

Ingen By i Evropa vil kunne demoralisere i den Grad som Kjøbenhavn. Det ligger i, at Kjøbenhavn er uden komparativ Maalestok med andre store Byer — fordi den er den eneste i et Land, den eneste i det Sprog — og i et Land, der aldeles gaar op i Kjøbenhavn, fordi det ikke en Gang har et Landbo-Aristokrati (som Sverig f. Eks.). Enhver stor By, der bliver sig bevidst som en lille Del af et stort Land, maa for en Skams Skyld holde lidt paa Undseelse og Velanstændighed — thi de andre Byer faar det jo at vide. Men i Kjøbenhavn dèr kan Demoralisationen sige (ligesom Daaren i Davids Psalme): Ingen ser mig. Naar vi nemlig alle eller Pluraliteten i denne eneste Landets Smule Stor-By bliver enige om mere og mere at overgive os til alle disse væmmelige Misundelsens, Dumhedens, Købstadsaandens Lidenskaber: saa ser Ingen os.

Fremdeles: dersom en Enkelt, der lever i en større By i Evropa, der blev et Offer for Misundelsens Lumpenhed: saa vilde han, da han som Forfatter, Kunstner o. s. v. tilhørte hele Landet, kunne gaa til en anden stor By i samme Land. Og hvem vilde saa lide derved? Ganske rigtigt den By, i hvilken han før havde levet. Men Kjøbenhavn kan man ikke forlade uden at forlade Danmark, dansk Sprog og Nationalitet. Dette er aldeles uproportioneret. Herved kommer igen Kjøbenhavn i Fordelen — for saa vidt der er Tale om Held og Lykke til totalt at demoralisere.

Af Smaaligheden flyder øjensynligt efter Kierkegaards Opfattelse de andre nationale Fejl, Misundelsen og Forgudelsen af det Middelmaadige. Thi Smaaligheden indbefatter nødvendigvis Uvilje og Mistænksomhed overfor det, som hæver sig over Mængden, Stemninger, der fører til ved Misundelsen at ville jævne det med Jorden, og disse negative Tilbøjeligheder og Kræfter medfører nødvendigvis, da Hjertet dog skal have noget at beundre og Tungen noget at prise, Forherligelsen af det Flove. Derfor skriver Kierkegaard: «Det Onde, der allerede i lang Tid har været Danmarks

specifike Onde, er Smaalighed, pjanket Misundelse, grundet i Ligemands-Herligheden og Middelmaadighedens Forgudelse, saa Middelmaadigheden er den eneste offenlige Dyd i Danmark».

Misundelsen fører Kierkegaard tilbage til forskellige Sjælsegenskaber, men paastaar at have lidt under alle Sorter af den. «Man taler om den Pinsel at blive stegt ved en langsom Ild: det varer dog vel ikke Aar ud og Aar ind som det at blive langsomt ædt af Misundelsens Utøj. Den danske Misundelse er væmmelig, og der er snart ikke mange tilbage, uden at de er inficerede af den og med at gnave paa En». Han skelner mellem en Misundelse, hvilken det tilfredsstiller at forhaane, at udgrine, en anden, som nyder det at se til, og gotter sig over Krænkelserne, endvidere en Art, som det mætter at have lidt Medlidenhed, sige «Stakkel!» o. s. v., endelig en Misundelse, som fryder sig ved at holde sig i Afstand og tie ubetinget.

Fra denne Misundelse ligger Overgangen til *Middelmaadighedens Forgudelse* ganske nær. Kierkegaard viser, med hvilken Lethed et lille Folk, der har sit Sprog for sig selv, og kun én større By, i hvilken det næsten gaar op, kan forvandle sig til «Middelmaadighedens forjættede Land»: «Man smigrer Middelmaadighed; Middelmaadighed beundrer Middelmaadighed; man knækker ved Misundelse og Fortrædigelse enhver højere Stræben, som afgiver Maalestokken». I det lille Folk antager et Noget, som i intet større Land kan blive en Magt eller spille en Rolle, kæmpemæssige Forhold; det er «Bysnak, Bagtalelse, eller den idelige Tale mellem Mand og Mand om Mand og Mand». Vel gives der i alle Lande Bysnak og Bagtalelse, men «hvor Statsmaskinen arbejder med 100,000 Hestes Kraft», hvor daglig Begivenhederne strømmer til, der forsvinder og overhøres eller overdøves Snakken. Altsaa Forholdet er i de store Lande et andet. Han skriver 1847 (Udhævelserne er af ham):

Men man agte dog vel paa Forholdet, Proportionen. Og just fordi man i Danmark ikke har agtet derpaa, saa tør jeg sige, og jeg tør egenlig ikke fortie det, og det er uforsvarligt, at det ikke er sagt: *at i intet Land i Evropa er Bysnak saaledes det herskende som i Danmark.* Det følger dog af sig selv, at der i smaa Værelser oftere maa luftes ud — dette tænker man slet ikke paa i Danmark. Vi lever i Henseende til Bysnak og Bagtalelse, som var det i Paris's eller Londons store Værelser. Det følger dog af sig selv, at naar Beholdningen, hvori der skal bades, er lille, maa man oftere skylle ud og passe paa, at ikke for mange gaar i Vandet paa en Gang. Det tænker man slet ikke paa i Danmark.

Kierkegaards Papirer afgiver som sagt et Inventar over de Laster og Skødesynder, som han mener fortrinsvis findes hos det danske Folk. De er nedskrevne i en altfor polemisk og forbitret Stemning til at der nogen Steds bliver Plads til en Omtale af det danske Folks gode Egenskaber. Han taler bestandig kun som *Advocatus Diaboli*, og om denne «Djævelens Advokat» har fuld Ret i sine Paastande, er et stort og vanskeligt Spørgsmaal. *For* ham taler den Omstændighed, at de Fejl, han fremhæver, er de samme, der er blevne udhævede af den danske Nationalitets ivrigste Talsmænd. *Fædrelandet* har (29de April 1875) betegnet Misundelsen som «de Danskes Arvesynd» og skrev (27de Juli 1875): «et Folk, der i enhver Henseende er saa middelmaadigt som det danske». Kierkegaard havde maaske dog større Adkomst end Ploug til at sige Danmark ubehagelige Sandheder.

Hans Papirer indeholder en Skat af skarpe Udtalelser om det Folk og den By, han har tilhørt, Udtalelser, der vel fortjener at prøves med Kritik og som egner sig godt til at fremme Selverkendelse.

RASMUS NIELSEN

(1884)

«Mangeaarig Universitetsprofessor, Konferensraad, Lic. theol., Dr. phil. *Rasmus Nielsen,* C. og Dbmd., er i Aftes afgaaet ved Døden i en Alder af lidt over 75 Aar.»

Efterretningen om dette Dødsfald vil røre baade dem, der mindes Universitetslæreren med ublandet Taknemmelighed, og dem, der har anvendt nogle af deres bedste Ungdomsaar til at frigøre sig fra Tænkeren eller bekæmpe ham; thi ogsaa disse staar i Gæld til ham.

Mon Kjøbenhavns Universitet før den Tid har havt en Lærer at opvise, som besad en saadan Gave til at vække ungdommelige Tilhørere og sætte deres Tanker i Fart? Det er lidet rimeligt. I sin Velmagts Dage var Nielsen som Taler sikkert Universitetets første. Han kunde holde Foredrag fem Gange om Ugen og Dag ud, Dag ind med samme sprudlende Liv.

Man kom fra Skolens Bænke, fra den træge, til Bogen bundne Undervisning; man havde, i Fald man var lidt fremmelig, dèr følt sig Undervisningen overlegen. Her mødte man en Overlegenhed, der var saa stor, at den formelig spillede med Stoffet og tumlede det med grænseløs Frihed — en virtuos Veltalenhed, der paa én Gang drøj og smidig snart hævede sig op i de højeste Platoniske eller Hegelske Abstraktioner, snart pludselig med en djærv Brander nedlod sig til Jorden paany, skød lige ud over Stok og Sten, brød af og gik i Kres, saa atter førte Tankegangen videre opefter i Form af en Spiral og endelig stansede lige over Udgangspunktet, saa højt derover, at den ung-

dommelige Tilhører, naar han saa' ned, følte Svimmelheden snurre i sin Hjærne. At han var henrevet, det var vist, men om han havde forstaaet, det var saare uvist.

Denne Lærer var en Fascinator, en Troldmand, der elektriserede og fængslede. Han vakte en Kundskabstørst, som det ikke var hans Sag at stille, fremkaldte hos den Unge en Følelse af Uvidenhedens Slunkenhed uden selv at give virkelig nærende Kost. De Femogtyveaarige talte gerne om ham med nogen Kulde, men han begejstrede de Syttenaarige. I Efteraarshalvaaret 1859, da han var Genstand for Angreb paa Grund af sin formentlig altfor strenge Overhøring af de unge Studenter, der hobevis *faldt igennem* ved den filosofiske Prøve, traadte Aarets Russer, der havde hørt ham i Alt 6 Uger og aldrig var blevne eksaminerede af ham, sammen for at give ham en Tillidsadresse. Der blev holdt Taler og vedtaget Talemaader, indtil En rejste sig og kuldkastede hele Planen ved at fortælle en Parabel om et Taarn, der tilsyneladende var solidt, men saaledes indrettet, at man, naar man ankom til dets højeste Stokværk, faldt lige igennem til dets Bund, og om nogle unge Mænd, der besøgte Taarnet og efter at være stegne de første Trin i Vejret uden at have mærket Uraad, var enfoldige nok til at afgive en Erklæring om Taarnets Paalidelighed. Saa fortryllede var alle, at de behøvede en saadan Paamindelse for at blive opmærksomme paa Adressens Urimelighed.

Og naar de Unge saa søgte Nielsen i hans Hjem, hvor uimodstaaelig var han ikke! De graa lysende Øjne, der beherskede det uregelmæssige Ansigt helt, fæstede sig paa En, og saa længe han saa' paa En, var man hans. Saa flød Talens Strøm fra hans Læber.

Var et Spørgsmaal en Gang stillet, saa Godnat! saa var det umuligt mere at komme til Orde. Samtale var det ikke — en uafbrudt af Indfald knitrende Monolog halvt i Gudernes Sprog, halvt paa bredt Fynsk med Overspringen af d'erne (Vaaren for Vorden) og Snurren paa r'erne, og hundred personlige Udtale-Ejendommeligheder. Man sad der og blev «punktualiseret» og gennemdialektiseret og saa' paa én Gang alle kendte Ting fra tyve forskellige Sider. Vilde man fremsætte en Indvending, hed det: «Straks! glem ikke hvad De vilde sige!» og videre gik Udviklingen, til man saa' sin Indvending i det Fjerne som et lille sort Punkt, skammede sig over den og tabte den af Syne. Og

trængte man til Motion, gik Vejen ned i «Gartner Løwes Have», og Professoren greb Planter eller Stene og filosoferede over dem. Og kom saa midti Hofvognen for at hente Professoren til Enkedronningen, saa blev Ynglingen for ikke at spilde Tid og ikke gaa Glip af de forønskede Meddelelser anbragt paa Vognens Bagsæde, og hørte med spændt Opmærksomhed efter, indtil Ekvipagen stansede i Slotsporten og en rød Lakaj rev Vogndøren op.

Hovedudbyttet af slige Forklaringer og Udviklinger var vistnok det, at Eleverne fik Øjnene op for, hvor meget enhver Genstand, selv den ringeste og tilsyneladende klareste, gav den Tænkende at gruble over. Alt frembød Problemer, Alt frembød Modsigelser; som Rückert siger: *Ein Wunder ist die Welt, das nie wird ausgewundert.* Eleven indsaa, at naar han selv forstod en Sag paa én Maade, saa forstod Professoren den paa ti Maader, og dunkelt dannede der sig da i ham Forestillingen om en guddommelig, uendelig Intelligens, der forstod enhver Ting paa uendelig mange Maader.

I hine Dage havde Nielsen haarde Kampe at bestaa. Professor Adolph Steen, Matematikeren, en drøj og ærlig Natur, en brav Mand, et godt Hoved, en retlinjet grov Intelligens, i høj Grad stridbart anlagt, optraadte ved Aaret 1860 med nogle Flyveskrifter imod Rasmus Nielsen, der udmærkede sig ved Angrebets Voldsomhed. Af Kollega-Holdning var der ikke noget Spor. Det var i de Aar, da Nielsen efter en temmelig dilettantisk Forberedelse stræbte at uddrage Næringsstof for sin sultne Filosofi af de matematiske Videnskaber. Hvor han tumlede dem! hvor han bearbejdede dem! Han vilde lave Sæbe af disse Flintestene. Det «sprudede og gnistrede» dialektisk, som han plejede at sige. Det skummede metafysisk, naar den endelige Størrelse gled over i Uendeligheden, eller naar den liggende Kringle (∞) eller Nullet, det store Intet, divideret med sig selv kom til Ro i endelig Forkrænkelighed.

Men Steen forstod ikke Spøg paa disse Omraader. For ham stod det Hele som det bare Jaskeri af en Jonglør i Ordkunst og med sin hele solide Bulbider-Naturs Vrede faldt han over Filosofen. Det hjalp lidet, at Nielsen krummede sig som en Kat, «sprudede og gnistrede» elektrisk, Han havde altfor megen Uret i Enkeltheder, havde gjort sig skyldig i altfor mange Misforstaaelser af det Faktiske til at han trods sin Steen langt

overlegne Aand kunde klare for sig i Debatten. Hans Svarskrifter bragte lange Lister over Fejlene i de tidligere Bøger under *Rettelser og Trykfejl.* Og da intet kunde være Steen mere imod end Virtuositet paa Grundlag af Dilettanteri, forfulgte han sin Sejr i et lille Hefte med det betegnende Motto af Jobs Bog *Skulde en Ordgyder beholde Ret?*

Steen var dog ikke Mand for at forstaa sin Modstanders meget sammensatte Natur. Han var f. Eks. en ivrig og haardnakket Fritænker, men aldrig nogen Fintænker som Nielsen og saa' bort over de Vanskeligheder og Spørgsmaal, for hvilke denne havde Blik.

Nielsen var Bondesøn og fra først af spekulativ Teolog. Han blev som Følge deraf aldrig en vis oprindelig Tunghed og en vis erhvervet teologisk Vane kvit. Han var som Aand et fortræffeligt bygget Fyrtaarn, der udsendte Straalerne fra de forskelligt farvede Lys, som under hans Udvikling blev anbragte deri. Saaledes forplantede han Lyset fra Hegel, fra Martensen, fra Kierkegaard, fra Grundtvig o. s. v. Mest ejendommelig for ham selv var maaske hans stærke Stræben i moderne Retning efter Tilegnelse og filosofisk Behandling af Realvidenskaberne.

I Tredserne stod han paa sin Anseelses Højde. Han ragede den Gang op som Kæmpen i det danske Aandsliv, og i de Aar udførte han vel sin frugtbareste Gerning, idet han brugte Resultaterne af Hegels Spekulation og Kierkegaards eksistentielle Tænken som Angrebsvaaben mod Teologien. Med en Agitators Udholdenhed bankede han den Sætning ind i Ungdommens Hoveder, at Teologien ingen Videnskab var. I denne Kamp blev han Sejrherre. Hans Forsøg paa at bevare Tro og Videnskab ved Siden af hinanden som absolut uensartede Magter i én og samme Bevidsthed kunde derimod ikke andet end strande, saa snart Kritiken overfor det var vakt.

En Side af hans Begavelse, der ikke blev synderlig paaagtet, er den sproglige Evne i hans strengere filosofiske Skrifter, i Kraft af hvilken træffende og tankevækkende Udtryk vældede frem af Sprogets Overflødighedshorn, saasnart han vilde det. Skønt Metafysiker udtalte han sine Tanker paa godt, bredt Dansk, stundom paa altfor bredt, men efter at han havde arbejdet sig ud af den tidligste Hegelske og senere, rent overvældende, Kierkegaardske Paavirkning, aldrig uden Oprindelighed. Hans sparsomme Lignelser i disse strengere Arbejder er levende og dristige som en sand Skribents. Saaledes hedder det i *Grundideernes*

Logik (II. 183): «Det Eksisterende forgaar; det gaar til Grunde; men Grunden danner derfor ingen Kløft mellem det Eksisterende, der forgaar, og det Eksisterende, der opstaar . . .: *der er i Virkelighedens Væg ingen Sprækker, ingen Revner.*»

Dog vil man ret lære hans medfødte Sprogsans at kende, som den betegner en Tænker, der er vokset lige ud af Almuens Midte, da agte man paa hans Terminologi, paa de Kunstord og Fagord, han bruger. Saaledes faar under hans Pen Ordet *Magtsprog* en fin Betydning som Kunstudtryk for Magtens Ord (Logos) i Modsætning til Videns. Saaledes faar Ordet *Afslutning* en dyb og ejendommelig Mening som den afsluttende Slutning i den Inddeling af Idéslutningen, hvormed Nielsen ender: Idealitetsslutning, Realitetsslutning og Afslutning. Aandrigt er ogsaa Ordspillet i en Passus som denne: «Sprogets Sætninger kan efter Meningen være dels Hovedsætninger, dels Bisætninger, dels Forsætninger, dels Eftersætninger o. s. v.; det Samme gælder paa tilsvarende Maade om *Sammensætningerne* i den sin Opgave løsende Maskine.»

Dog i saadanne Glanspunkter har Stilen kun sine rent elementære Fortrin; men den har ikke blot spredtvis gode Egenskaber, den er i Reglen i en stærk Strømning, frisk og salt som Nordsøens Vande. Dens Smag er saa rigtignok ikke heller altid den bedste. Den har en vel yppig Ordrigdom, foraarsaget ved at Nielsens Sky for det Abstrakte og Pedantisk-Officielle førte ham igennem en stadig Undgaaen af Stedordene og de pronominale Udtryk til et Foredrag, i hvilket Intet underforstaas, men Alt under ofte trættende Gentagelse siges helt ud til Enden, og hvori derfor de retoriske Antiteser, regelmæssige som en Passers to lige lange Ben, spiller en altfor stor og ensformig Rolle. Dog i den desværre saa urimeligt omfangsrigt anlagte *Grundideernes Logik* vejer de sproglige Fortrin Manglerne op.

Hvor han derimod i sine Bøger af mindre streng Natur har stræbt at bevare Foredragsformen, dèr glider altfor hyppigt Alting ud i en værdig, strømmende Svada, der som et vidt og utilskaaret Klædebon lægger sig i brede og rigelige Folder om Tanken. Her viser Nielsens Virtuositet sig ganske vist i Evnen til at lægge Æmnet tilrette, at begynde og slutte, at skjule en Svaghed i den logiske Sammenhæng ved en retorisk Modsætning eller en retorisk Overgang, endelig i den Kunst at bygge Foredraget arkitektonisk, gennemtrænge det med letfattelige Eksempler og lade det paa én Gang belære og stemme. Men her synker

han ogsaa stadigt ned i en aflægs, af alle gode Prosaister forladt Retorik.

Man tage som Eksempel disse Indledningslinier til Nielsens seksten Christiania-Forelæsninger: *Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden:* «En Tanke, en stor og frugtbar Tanke har samlet her en talrig Hæderskres. Det er Lærere og Studerende ved denne Højskole, *gamle* Norges *unge* Højskole, der i skøn Forening har sat Tanken i Bevægelse, den sikkert følgerige Fremtidstanke» o. s. v.

Disse Appositioner, der ikke uden Svulst virker ved atter og atter at gentages, hører hjemme paa Prædikestolen, ikke paa Katedret. Og lader man Blikket glide ned ad Siden, træffer man nogle Linier længere nede paa følgende Stykke, der levende erindrer om Søren Torps Tale i *Genboerne*: «Se vi bort fra Hindringerne for udelukkende at fæste vort Blik paa Betingelserne, da aabne sig lyse Udsigter; af de lyse Udsigter fødes et glimtende, flygtigt Haab, men et flygtigt Haab kan bedaare. Glemme vi Betingelserne og fortabe os i en Betragtning af de mangfoldige Hindringer, da blive Udsigterne mørke; af de mørke Udsigter fremkommer Mismod, men Mismod er som en Taage for Øjet. Vi ville da ikke hengive os til ensidig Overvejelse enten af Betingelserne alene, saa vi derover glemme Hindringerne, eller af Hindringerne alene, saa at vi overse Betingelserne; nej, vi skulle i al Besindighed søge at veje Hindringer imod Betingelser, Betingelser imod Hindringer, saa kommer der Ligevægt.»

Man sammenligne hermed disse Antiteser: «I de Svenskere, som ere brændte, kunne vi ikke skabe Glæde; thi de kunne ikke glæde sig, fordi de ere brændte; i de Svenskere, som ikke ere brændte, kunne vi ikke *skabe* Glæden, thi de glæde sig alt, fordi de ikke ere brændte. Men kunne vi ikke skabe Glæden i dem, da kunne vi ikke glæde dem, og naar vi ikke glæde dem med vor Gave, da bedrøve vi dem. Naar vi altsaa ere ædelmodige og glæde Andre, da bedrøve vi dem, men vi ville ikke bedrøve dem; thi vi ville glæde dem. Derfor ville vi ikke være ædelmodige og glæde Andre, men vi ville være uædelmodige og glæde os selv.»

Man vil kunne finde talrige Eksempler af denne Art. Nielsen kunde begynde tre Sætningsgrupper i Træk stereotypt med disse Ord: «Der er et Sjælens Suk i Digterens Klage.» Og det var saadanne Gentagelser og saadanne Antiteser, der tilsidst ganske fordærvede Nydelsen af hans saa færdigt skrevne og endnu bedre holdte

Foredrag. Men Ulykken var, at Nielsen tilsidst ikke mere kunde opgive Antitesen uden at opgive sin Tales Aand; den hørte saa inderligt til hans Tankegang som til den gamle franske Tragedies med dens Kampe mellem Tilbøjelighed og Pligt. Thi ingen Form kunde være mere passende for en Religions- og Kulturbetragtning, hvis hele tarvelige Hemmelighed var den at stille Religion og Videnskab op imod hinanden som sideordnede, ubetinget uensartede Modsætninger, forenelige i samme Bevidsthed: Religionen sagde Et, Videnskaben et Andet, det stik Modsatte, der slet ikke kom det Første ved; Eksistensen var praktisk og førte til Tro, Erkendelsen teoretisk og førte til Indsigt; men denne Indsigt angik ikke hin Tro; Videnskabens Genstand var det Rationelle, Troens Genstand var det ubetingede Paradoks, tilegnet af Lidenskaben, en Forargelse for Forstanden; Videnskaben naaede sin Højde i Filosofi, men Troen var «et Erkendelsesprincip»; Teologien var falsk, men Troens sammenhængende Begrebsudvikling var sand, thi Miraklets stoflige Virkelighed var Et, dets Aandsvirkelighed et ganske Andet — hvilken Vrimmel af Antiteser, som fødte nye Antiteser til Verden!

Da efter Aaret 1870 den femaarige Fejde om Forholdet mellem Tro og Videnskab endelig døde hen, havde Nielsen som Forsker en Eftervaar. Mærkværdig er hans ungdommelige Aarvaagenhed i Videnskaben til det sidste. Han fulgte med, bearbejdede paa sin Vis de ny Tanker, der opdukkede i Tidsalderen, og blev med Aarene stedse mere moderne i sin Frembringen.

Mindst Værd har maaske hans folkelige Festtaler. Hans Mangel paa sikker Smag kom her stærkest frem, og Dialektiken blev her let til ordrig Sofistik. Men Ingen, der studerer det nittende Aarhundredes Aandsliv i Danmark, vil kunne overspringe hans store filosofiske Skrifter, og af Alle, der i hans gode Tid har hørt hans Foredrag paa Universitetet, vil han mindes som en stor Vækker og en sjælden Personlighed.

HANS BRØCHNER

(1886)

I

Hvad man, nitten Aar gammel, med de første Studieaar bag sig, søger hos Lærerne ved et Universitet, det er ikke saa meget Kundskab som Indtrykket af en kraftig, moden Personlighed. Man attraar mindre Undervisning end den Vejledning, som kan gives Ungdommen af en ikke blot i Bøgernes Verden vel orienteret Aand. Man ønsker sig en Lærer, der tillige er en Karakter.

Der var i 1861 adskillige Yngre, som glødede for Filosofi; næsten Alle troede paa den. R. Nielsen søgtes af ikke Faa. Han viste altid de Spørgende Interesse og Velvilje. Men Brøchner tilbød udtrykkeligt i Lektionskataloget Vejledning for Enhver, der vilde studere Filosofi. Det gjorde Udslaget for Enkelte, hvem det var Alvor med en sammenhængende Forskning. Og snart var det ikke Kundskabstørst alene, der drog os til Brøchner. Hans Personlighed drog.

Han var 41 Aar gammel, da vi saa' ham første Gang, hørte en Række Forelæsninger af ham, fængsledes af hans elegante og strenge Skikkelse, hans sydlandske Hoveds klassiske Profil, det store alvorsfulde Blik under de hvælvede, lidt trætte Laag. Han var, skønt noget medtaget af Aarene, den adeligste Mands-Skønhed, vi nogensinde havde set. Han var høj og slank, mager og tør. Ansigtet var smalt og noget indfaldent, det rige og bløde Haar blaasort i sin Glathed. De store brune Øjne havde et Udtryk, som havde de grædt meget, som var deres Blik blevet blidnet af Sorg. Panden hævede sig over dem stejl og hvid, som i to

Etager. Det spanske Skæg bidrog sit til at give Indtrykket af noget Fremmed. Han lignede ikke en moderne Lærd, snarede en Tænker fra Renæssansens Italien, var da ogsaa efter eget Sigende af italiensk Afstamning.

Han saa' ud som en Mand, for hvem Vellevnet ikke eksisterede; han satte øjensynligt sin Ære i, ægte spinozistisk, ikke at have attraaet eller at attraa jordisk Velfærd. Han levede i en filosofisk Fattigdom; thi selv da han var gift, var hans Docentgage kun 2400 Kroner. Hans Klædedragt bar Præget af streng Tarvelighed, den var simpel og mørk, aldrig en Plet. Vesten var som oftest imod Tidens Mode lukket helt op til Halsen. Han bar Dag ud, Dag ind de samme Klæder, og de saa' ens ud; han syntes ikke at slide paa dem. Hans Ydre genkaldte Welhavens Vers om den polske Emigrant:

> Hans Ansigt var falmet, hans Dragt var grov,
> Hans Linned var rent og hans Hænder var smukke.

Det var gennem Øjet, ikke gennem Øret, at man fra først af følte sig tiltrukket. Thi Foredraget var ængsteligt korrekt, pillent omhyggeligt i sin Sprogform, abstrakt i sin Tankegang og besvarede intet Spørgsmaal anderledes end gennem en udførlig Fremstilling af Spørgsmaalets og Svarenes Historie. Det bevægede sig frem enstonigt, i afmaalte Sætninger, og havde næsten intet mundtligt Præg, skøndt det holdtes frit nok. Brøchner havde ikke Talens Gave, som er den at bibringe hver enkelt Tilhører det Indtryk, at Talen henvender sig netop til ham. Hans Ord gik hyppigt bort over vore Hoveder; de belærte os uden at ramme os. Foredraget var følgerigtigt og tankefast, men det lød, som læstes det op af en indre Bog; det *levede* ikke.

Taleren derimod levede for os. Det var en Personlighed, som stod der, lige fornem og interessant.

Han indgød Deltagelse; thi han saa' ud, som havde han engang været lutter Lidenskab, medens han nu var lutter Tanke. Blikkets sorgfulde Alvor tiltrak, paa samme Tid som det noget Forlegne, Generte, der i Reglen laa over Talerens Holdning, holdt i Afstand og fremkaldte det Spørgsmaal, om man kunde komme denne Mand menneskeligt nær.

Og han indgød Respekt. Det Lidt, vi Unge vidste om hans Skæbne, røbede en ualmindelig Selvstændighed og Karakterstyrke.

Han havde, da han som ganske ung indstillede sig til teologisk Eksamen, vist den Aabenhed og det Mod at bekende sin Opfattelse af Kristendommens Dogmelære som mytisk. Som Følge deraf var det blevet ham forbudt at tage denne Eksamen. Han havde da kastet sig over Studiet af Filosofi, havde oversat Strauss, havde i en mod Martensen rettet Afhandling om *Daaben* støttet sig til Feuerbach, og var i den Grad lagt for Had som farligt Menneske, at Christian den Ottende egenhændigt havde strøget hans Navn af Listen over Ansøgerne til et Rejsestipendium. Ikke desmindre havde han (ved Bistand af en Broder) levet meget udenlands, opholdt sig længe i Tyskland, været to Gange i Italien og havde først efter 1848 paany betragtet Danmark som et Land, der havde Plads for ham.

Den Modsætning, hvori hans offenlige Optræden stod til Rasmus Nielsens saa meget livfuldere, men saa langt mere virtuosagtige Foredrag, var slaaende for Alle. Det var en Modsætning, der maa have svaret temmelig nøje til den, som i Trediverne i Sorbonnen i Paris Jouffroy's Forelæsninger frembød til Cousins, hvis ellers efterfølgende franske Skildring af Filosofen Jouffroy, der her oversættes med nogle Udeladelser, men uden Tilføjelse af nogetsomhelst, har stemmet med Virkeligheden:

«Man traadte ind i Jouffroy's Forelæsningssal og fandt der en mager Mand, lidt foroverbøjet som alle Brystsyge, med dybtliggende Øjne, med et tænksomt og tungsindigt Fysiognomi og med et Udtryk over hele sin Person af Træthed, Adel og Resignation. Han var stolt, forbeholden, gerne tavs, hverken imødekommende eller fortrolig mod sine Elever. Medens Cousin, naar han blev sat i Svingning af Begejstringens Storm og det animalske Livs overstrømmende Rigelighed, talte, meddelte sig, udøste sig, forklarede og overtalte med Haandbevægelser og det hele oratoriske Tilbehør, ligegyldigt om i en offenlig Have eller i sit Værelse, lige meget hvor og lige meget for hvem — var Jouffroy selv paa Katedret kold og behersket. Han saa' ud, som om han ikke vidste, at man var der.

«Hans Haandbevægelser var sparsomme, hans Legeme ubevægeligt; man skulde tro, han læste en usynlig Bog, ene og alene sysselsat med at forstaa den, og kun vilde overbevise sig selv; han tænkte højt. Ingen glimrende Ord, ingen vovede Sætninger, ingen Bestræbelse for at more, vække eller røre; tvertimod lange Indledninger, fulde af smaalige Inddelinger og Under-

inddelinger, en omstændelig og uophørlig Undersøgelse af de foreløbige Spørgsmaal.

«Naar han endelig var trængt ind i sit Æmne, ingen afgørende eller forhastet Sætning, uendelige Gentagelser. Naar hans Disciple gennemlæste deres Optegnelser, fandt de, at de havde nedskrevet den samme Idé tre eller fire Gange. Og dog bøjede fra den første Dag af enhver opmærksom Aand sig under hans Aand. Man opdagede straks i ham en skjult Arne, hvor der brændte en uudslukkelig Ild, mere voldsom og mere mægtig end Cousins blændende Illumination. Jo mindre han gav sig hen, desto mere følte man, hvor han brændte. Disse fordoblede Gentagelser røbede ved deres haardnakkede Forsøg en Aand, der var umættelig efter det nøjagtige Udtryk, ude af Stand til i sin Tænken at slaa sig til Ro ved blotte Udkast eller til at give tabt overfor Anstrengelser, udholdende i sine Tankers Gang, indtil den havde naaet fuldstændig Klarhed, endelig vel kendt med Vejens Sneverhed og med de Strømme af Vildfarelser, der flyder paa begge Sider af den. Man følte Ærbødighed og Tillid, og naar en Skælven i Stemmen eller en enkelt Gang et Billede angav en vigtig Sandhed, han havde fundet, iagttog man i dette svage Tegn mere Bevægelse og mere Veltalenhed end i hans Rivals glimrende Dityramber.»

Det var neppe muligt at give en mere træffende Skildring af Fortrinene ved Brøchners Undervisning, om man udtrykkeligt gik ud derpaa.

Og kritisk, som han fremfor Alt var anlagt, glimrede han især som Polemiker. Hans Angrebskrig mod Teologerne eller mod Nielsens maskeret-teologiske Filosofi var et Mønster paa overlegen Taktik. Han udviklede gerne først med største Nøjagtighed den Anskuelse, han vilde bestride, fremsatte dernæst Punkt for Punkt Beviserne for dens Uholdbarhed, anførte saa Alt, hvad der fra Modstanderens Side kunde tænkes gjort gældende mod disse Beviser, og forklarede, hvorfor dette formodede Forsvar Intet vilde betyde; saa beviste han, at andet Forsvar end det anførte overhovedet ikke kunde føres.

Naar dette var gjort, opløste han Modstanderens Begrebssammenhæng, gjorde ham Indrømmelser, satte *per impossibile* at et af de kuldkastede Hovedpunkter var et fast Kastel, og viste, at saa ligefuldt de mest afgørende Begrebsbestemmelser indeholdt Modsigelse paa Modsigelse. Skridt for Skridt gik han rundt om sin

Modstanders Lærebygning, og vel bekendt med dennes Kampmaade stoppede han ethvert Hul, hvorigennem han kunde ville undslippe, indtil han havde ham sikkert fangen. Saa endte han gerne med at opregne Hovedpunkterne i alle de paaviste Modsigelser, og sluttede tilsidst den i den alvorligste Tone holdte Kritik med en Ironi, som man i al Sandhed og uden Misbrug af Ordet kunde kalde frygtelig.

II

Der gik blandt de unge Studenter et Sagn om, at Brøchner i sine unge Dage nede i Italien havde været forlovet med en meget fornem ung Dame, en Prinsesse eller Komtesse, men Forbindelsen skulde været strandet paa Religionsforskellen. Det gav ham en romantisk Nimbus selv nu, da han var forlovet med en ung dansk Pige fra Provinserne af borgerlig Herkomst.

I 1862 blev han gift og levede i et lykkeligt Ægteskab indtil 1866, da hans unge Hustru døde efter at have født sit andet Barn. Der var det bedste Forhold mellem de to Ægtefæller trods en Aldersforskel af en fuld Snes Aar og tiltrods for det for en ung Kvinde utilgængelige Omraade af abstrakt Filosofi, om hvilket Brøchners Tanker og i Reglen ogsaa hans Tale drejede sig. Hans Ægteskab var en idyllisk men kort Episode.

I et meget længere Tidsrum af hans Liv stod Mindet om hin Italienerinde, Costanza T., hvem han i sin Ungdom havde kendt og elsket, som en Stjerne over hans daglige Eksistens. Hun var bleven Drømmen i hans Liv, efter at de to i Ungdommen var blevne skilte ad. Et meget smukt Daguerreotypibillede af hende som ung hang altid i hans Arbejdsstue. Han talte ikke sjældent om Originalen som om en ung Dame, han engang havde kendt, dog uden at gaa nøjere ind paa deres Forhold.

I 1866 lærte jeg hende personligt at kende. Hun levede dengang, gift med en Landsmand af sig, Grev Oreste B., i Paris, men i Grunden udenfor Pariserlivet, i udelukkende Omgang med den italienske, spanske og sydamerikanske Koloni.

Hendes Skønhed, men især hendes tilsyneladende Ungdom overraskede mig. Jeg havde ventet at se en ældre Dame, men hun syntes ikke mere end en seks eller syv og tyve Aar, og hendes Skikkelse var ligesaa ungdommelig som hendes Ansigt.

Man kunde næppe have nogen bedre Anbefaling til hende end den fra Brøchner. Hun kunde ikke høre nok om hans Liv og Færd. Da hun i en første Samtale spurgte mig, om Brøchner var bleven gammel, og jeg svarte, at hans Haar endnu var sort, tilføjede hun: Og hvilken sort Farve det har! Som aandelig Personlighed eksisterede Brøchner egenlig ikke for hende; hun var slet ikke trængt ind i hans Væsen, havde end intet Forsøg kunnet gøre derpaa. Hun var et ungt Barn, da han lærte hende at kende, og var selv nu som udviklet og meget fintfølende Kvinde i Grunden barnlig. Hun var uvidende, som Italienerinderne er det, yderst naturlig og ligefrem, men ikke desmindre tilbageholdende, altid i mildt og godt Humør, paa Baggrund af en vis Vemod. Ikke just lykkelig, men tilfreds. Hun var rolig, og hun syntes ved Modsætningen til sin muntre, sprudlende, verdslige og mere glimrende, men mindre smukke Søster, i hvis Hus hun opholdt sig, endnu mere rolig og stilfærdig. I flere Maaneder saa' jeg hende dengang næsten dagligt; i 1870 har jeg boet i hendes Hus i Landsbyen Alpignano ved Turin, i 1871 atter truffet hende i Rom. Hun havde den dybe Elskværdighed, der aldrig formørkes af et Lune; der var den samme blide Harmoni i hendes Sjæl, som laa over hendes Træk.

Costanza var en forfinet Frugt af sit Fædrelands yppige Jord. Hun lignede den ædle Druesort, som man i Italien kalder Jordbærdruen, der forener Druesaftens rige Sødme med Skovjordbærrets naive Kryderduft. Man havde handlet ilde med hende i hendes Stilling til Brøchner. Hendes Moder, der var lige forfængelig og dumfrom, havde efter Brøchners Afrejse gennem stadig Paavirkning i Hjemmet og gennem Skriftefaderens Indflydelse faaet Forbindelsen hævet med den fremmede Kætter. Mange Aar efter blev hun saa gift med en Fritænker, saa heftig som kun Italien fostrer dem, langt voldsommere i sine Udtalelser end nogensinde Brøchner, og knyttede sig af Hjertet til ham, uden dog at dele hans Overbevisning. Hendes Mand var en af de forstandigste, retsindigste og dygtigst anlagte Italienere, jeg har kendt, en Hader og Foragter af alt Skin. Han vurderede Costanza, som hun fortjente.

Hun plejede stadigt Tanken om et Gensyn med Brøchner, og talrige var de Planer, man lagde til Rejser for ham i dette Øjemed. Men Gensynets Tanke syntes ikke at friste ham. Han gik aldrig ind paa den, syntes snarere at sky den. Det var

næppe alene den Vanskelighed, det for ham vilde være at foretage større Rejser, som afholdt ham. Hverken Mangelen paa Raad dertil eller hans svage Helbredstilstand syntes det afgørende. Rimeligvis skyede han Sindsbevægelsen som smertelig. Eller han havde vænnet sig saaledes til et Liv i Ungdomsmindet og i Drømmeforholdet til Costanza, at han frygtede Virkelighedens forstyrrende Pust. Han maatte have Billedet af hende i Fjernhedens Afstand.

For hende som Kvinde og Sydlænderinde eksisterede ikke denne Romantik. Hun havde engang elsket ham, hun holdt inderligt af ham endnu. Det vilde have været hende en Glæde at gense ham, at pleje ham, nu da han var saa haardt syg. Hun var meget angst for, at han nogensinde skulde fatte en ugunstig eller urigtig Mening om hende. Da han giftede sig, afbrød hun Brevvekslingen med ham af Frygt for, at hans Hustru skulde finde noget Underligt i den. Men da saa Nytaar kom, greb hun denne Lejlighed til at sende ham en Lykønskning. Senere blev Brevvekslingen, dog med store Mellemrum, optagen paany, og Costanza tilbragte engang en Tid i ikke ringe Uro, da hun under en haard og langvarig Sygdom havde maattet lade sin Mand skrive for sig, og der saa ikke fulgte noget Svar fra Brøchner. Hun sendte ham derefter Evighedsblomster og røde Negliker, hvilke sidste, efter en Ytring af Brøchner, i det italienske Blomstersprog har «en rig Betydning». I sine sidste Leveaar fortalte han ikke sjældent til sine Smaabørn Anekdoter om *Costanza*, hvis Billede de kendte. Det var neppe uden en Tanke paa dette hendes Navn, at han i Vilhelm Møllers *Nyt dansk Maanedsskrift* undertegnede en Afhandling med Pseudonymet Constans.

III

Altfor lidet af Brøchners Væsen som Menneske finder den almindelige Læser i hans Skrifter. Indholdet er for abstrakt, og Stilen skræmmer.

Paa et hængende Haar var han overhovedet slet ikke blevet Forfatter. Han følte intet Kald dertil; han havde modstandsløst ladet sin Selvkritik fortære sin svage Frembringelsesdrift, og var i Fyrretyveaarsalderen naaet til det Standpunkt af Ulyst ved alt Forfatterskab, at han glædede sig eller troede at glæde sig, naar

der andensteds, i Tyskland f. Eks., blev fremsat Tanker, han allerede for længe siden havde tænkt og nedskrevet til eget Brug, men ikke givet i Trykken. Hvad gør det, sagde han i saadanne Tilfælde, om det bliver sagt af mig eller en Anden, naar det blot kommer frem.

23 Aar gammel havde han udgivet et polemisk Lejlighedsskrift om Daaben; først fulde 14 Aar senere skrev han for at godtgøre sin Adkomst til Ansættelse som filosofisk Docent ved Universitetet, atter som Lejlighedsskrift, sin lille Bog om Spinoza. Uden en yngre Vens ihærdige Overhæng var det blevet derved. Men nu fulgte, fra først af foranlediget ved den af Andre begyndte Fejde mod R. Nielsen, efter 11 Aars Tavshed med korte Mellemrum fem store Bind og adskillige mindre Arbejder, en hel Produktion, nedskrevet efter Forfatterens 48de Aar, i et Tidsrum, da han til det Yderste var svækket af den Lunge-Svindsot, der ti Aar igennem nedbrød ham Tomme for Tomme, knækkede ham, som ved den skærpede Dødsstraf, Led for Led.

Men selve denne Sygdom, der ikke gav Pardon, understøttede Opfordringerne udefra. Saalænge Brøchner endnu var rask eller dog ikke troede sig livsfarligt angrebet, længtes han mangen Gang mod Døden. Saa virksom han end var, saa havde han ikke alene ingen Frygt for Døden, men en Art Kærlighed til den. Han kunde tale om den med Varme. Den betød for ham Befrielse fra Personligheden, Genforening med hin Allivets upersonlige Kilde, fra hvilken den Enkelte er en Udstrømning; og han var fuldt tilfreds med sin Selvforvandling til et medindgribende Led i Guddommens Viden af sig selv i dens evige Aandsrige — som han hemmelighedsfuldt udtrykte det.

Da Døden nærmede sig med hurtige Skridt, fik den vel ikke derved i og for sig noget afskrækkende Præg for ham; men han stræbte at leve saa længe som muligt, dels for at kunne lægge Grundvolden til sine Børns Opdragelse i den Aand, hvori han ønskede dem opdragne, dels for gennem Offenliggørelse af sine Haandskrifter at efterlade Vidnesbyrd om, hvad han havde tænkt og forsket. Saaledes blev hans sidste Leveaar hans eneste bogligt frugtbare

Men disse hans store Bøger afspejler kun en Del af hans Menneskeværsen og ikke den menneskeligste. De giver en Forestilling om hans Tankeliv og hans Allivet forgudende Religiøsitet. De røber hans Skarpsindighed og hans Patos — det er Alt. Og, som

jeg sagde det, Stilen skræmmer. Det er en rent skolelærd Stil, et Bogsprog med en Mangfoldighed af tyske Participiumsforbindelser, hvor Alt er *ordenligt*, men Intet har Livets Uvilkaarlighed. Den afspejler alt det Stive, det Nøjeregnende og ængsteligt Punktlige i Brøchners Natur, giver en Slags Forestilling om en vis Smaalighed i Smaating, der hos ham ikke udelukkedes af hans Grundanskuelses Storsyn. Men der findes en hel anden Stil i hans Breve og i hans faa sidste letfattelige Ting. Der er over denne stive Stil i de store Bøger et Skær af Pedanteri, som aldrig laa over Brøchners Person. Man ser ret vel, at han var en streng Metafysiker, men man sporer ikke hans Stilling til den vedtagne Moral, hans frie og vide Taalsomhed, hvor noget af Verdensmandens Synsmaade var forenet med noget af Spinozas høje Ligegyldighed. Man formaar ikke at lodde Dybden og at maale Styrken af hans Afsky for al Teologi og alle teologiske Opfattelser, stillet overfor denne hans Tankes officielle Katederform, der er saa videnskabelig i sit Tilsnit og saa lidenskabsløs i sit Udtryk. Man ser ikke heller, hvor pirrelig, hvor redebon til pludseligt Brud han var overfor de Omgangsfæller, med hvem ingen dybere Sympati forbandt ham. Og hvem vilde endelig af disse Værker kunne slutte sig til, hvad Brøchner var som Ven! Var han øm og varigt hengiven som Elskende, mønsterværdig som Fader, der maatte være Smaabørn i Moders Sted, saa var han dog i endnu højere Grad sjælden som Ven. Han, der var forbeholden indtil Forlegenhed, mundtlig altid spotsk overfor ethvert Udbrud af ungdommelig Begejstring, var lidenskabelig i Venskab. Overfor meget yngre Venner var han paa én Gang som en Ven og som en Fader. Han tænkte uafbrudt, Aar ud, Aar ind, med en Omsorg, der ikke forbigik nogen Enkelthed, paa hvad han formaaede at udrette for Vennen. Hans Venskab var foretagsomt, en stadig Virksomhed. Og hvad der er ejendommeligt, det tog fra Aar til Aar bestandig til i Styrke. Det steg i Inderlighed og forstaaende Kærlighed og naaede — maaske efter fjorten-femten Aars Forløb — sin største Højde i det Aar, han døde.

Men dette hænger sammen med det Grundtræk, som ogsaa kun vanskeligt fornemmes gennem de store Bøger, at Brøchner var i stærk Udvikling, næsten lige til Opløsningen kom.

Det saa' ikke saadan ud. Han havde længe været en ensom Mand. Han kendte altid kun faa, og han havde i de sidste Aar trukket sig stedse mere tilbage fra Verden, var ikke heller af

dem, der paavirkes synderligt af deres Omgivelser. Han havde desuden forholdsvis tidlig faaet noget af den ældre Mands Væsen. Hans Livsindtryk laa fæstnede i en Sum af Anekdoter, som han tit vendte tilbage til uden at huske paa, at han havde fortalt dem før. Han havde aldrig været nogen smidig Aand, og hans Antipatier, de literære og videnskabelige som de personlige, var af urokkelig Natur. Hans Ringeagt for en Tænker som Schopenhauer oversteg alt fornuftigt Maal; hans Afsky for den Form af national Selvforgudelse, han fandt hos Grundtvig, og for den Blanding af Dilettanteri og Uvederhæftighed, han mente at finde hos Goldschmidt, kendte ingen Grænse. Allerede naar man i Tredserne saa' ham sysle i sin Have i Søgade, optaget af at udvikle stedse nye Varieteter af Stedmoderblomster, fortabt i Glæden over de talrige forskellige Farvemønstre, kunde han gøre Indtrykket af en Mand, der var færdig med Menneskelivet og som fra det havde tyet over til Samliv med Planten.

Men det var et Skin. Han undergik i de senere Aar en kendelig Omdannelse. Hans tidlige Ungdoms Kamplyst var vaagnet i ham paany. Hans Tilbageholdenhed var bleven ringere, og hans politiske og sociale Anskuelser antog en ny Farvning. Han fjernede sig helt fra Personligheder, med hvem politisk Samhu tidligere havde forbundet ham; mellem ham og hans gamle Partifæller, de Nationalliberale, skete i hans Sind det mest afgørende Brud; han stod Socialisterne langt nærmere end dem.

Han havde aldrig været tilbøjelig til Overvurdering af Forholdene i Danmark; men i disse sidste Aar, da hans Sjæl følte Driften til at røre sine Vinger, sporede han stærkere Lidenhedens og Smaalighedens Tryk. I et Brev fra 1870 siger han: «Hvad der her hjemme fra er at fortælle Dem er saa lidt og saa fattigt, at det neppe er Omtalen værd. Vort offenlige Liv gaar sin trivielle Rigsdagsgang, med liden Gerning og megen Tale, helst om hvad der ikke er Tale værd; med smaa Ideer og smaa Personligheder, men med store Illusioner, stor Forfængelighed og store Smaaligheder. Det er ikke glædeligt; men det maa vel saa være som Gennemgang til et virkelig frit Liv.»

I et Brev fra 1874 hedder det endnu smerteligere og ligesom med et vemodigt Tilbageblik: «Det er fysisk usundt at leve i et lille beklumret Kammer; det er aandeligt usundt at leve i saadanne Dværgforhold som herhjemme. Alt skrumper saa ynkeligt ind; man faar aldrig det friske Indtryk af det Store; man

mærker ikke Verdenstankelivets kraftige Pust. Hvor let synker man ikke sammen herhjemme! hvor let tager man ikke til Maalestok for sin Stræben det Smaalige, der omgiver En! hvor let standser man ikke i Løbet, naar man mærker, at man er et Stykke forud for de Faa, der kæmpede med om Prisen!»

I disse Aar gik det endelig op for ham, at han ved en anden Skrivemaade kunde vinde sig en større Læsekres. Han gik imellemstunder endog saa vidt som til at beklage, at han ikke som ung havde opholdt sig længe nok i Frankrig til at modtage en Paavirkning af fransk Fremstillingskunst — en Ytring, der i hans Mund maatte forbavse, eftersom han hidtil slet ikke selv havde havt nogen Følelse af Manglerne ved hans Bøgers Form.

Han havde hidtil ligesom ikke vovet at skrive med hele sit Menneskevæsen. Hans Stridsskrift mod Nielsen var det første Kendetegn paa hans Drift til at anslaa en naturligere Tone. Dog smelter i den det Vittigtskarpe ikke ret sammen med det Højtidelige. I den lille Afhandling om Giordano Bruno er der en tydelig Bestræbelse efter at male, stærke Tilløb til en helt ny Fortællemaade; og i de efterladte *Erindringer om S. Kierkegaard* er Fremstillingen i al sin Fordringsløshed ypperligt skarpttegnende. Hvert Ord her gengiver Virkelighed; selv det Ubetydeligste har Liv.

Han behøvede kun at anvende den utvungne Stil, han altid havde havt til sin Raadighed i mundtlig Meddelelse og i Breve. men som han ikke havde turdet fortro sig til.

Jeg havde rettet en Del Indvendinger imod hans Hovedværk *Bidrag til Opfattelsen af Filosofiens historiske Udvikling*. Jeg havde paavist Ensidigheden af en Fremstilling, der kun gav Filosofiens Længdesammenhæng, og det Følgestridige, som laa i, at Brøchner undertiden tog Bredesammenhængen med, undertiden ikke. Naar Talen er om den græske Filosofi, er han villig til at se den i dens Sammenhæng med den hele græske Aand og Kultur og mener, at den kun saaledes kan forstaas. Men naar Talen er om moderne fransk, tysk, engelsk Filosofi, da behandles den, som om den førte en afsondret Tilværelse uden Forhold til Folkeaanden, uden Forhold til Landets Historie, Poesi o. s. v. Jeg udtalte min Beundring for hans Gave til at gribe Hovedpunkterne og fremstille Hovedtrækkene i et System; men jeg spurgte: Er hos alle Filosofer Systematiken det Væsenligste og Vigtigste? Er Skelettet Alt, er Legemet Intet? Bør man ikke idetmindste frygte

for at stemple lærerige uensartede filosofiske Foreteelser med samme officielle Skoleord, naar rent forskellige Nationalaander er komne tilorde gennem dem? Condillac fremstilles gerne som et Tillæg til Locke; er der ikke ligefuldt et gabende Svælg mellem deres hele Maade at filosofere paa? Er der ikke paa Nationalitetens Vegne et endnu stærkere Slægtskab mellem Descartes og Condillac, end der med Hensyn til Tænkningens Resultater er imellem Condillac og Locke?

Kort sagt, jeg skjulte ikke, at den Behandlingsmaade, der stod for mig som den fyldestgørende af Filosofiens Historie, var en ganske anderledes mangesidig og levende end Brøchners. Han svarede med en Henvisning til den Langsomhed, med hvilken Nationaliteten hos de Nyere har arbejdet sig frem af Latinens Fællesskab, og til de saa yderst sammensatte Forhold hos de Moderne. Men havde blot hans Bog været skrevet i den Stil og med det Liv, der lægger sig for Dagen i det følgende Brevsted:

«Den græske Filosofi var ægte national og kunde derfor ikke skyde *frugtbare* Skud i en fremmed Jordbund. Den nyere udfolder sig paa et større Terræn; den kaster som det indiske Figentræ Grene ud til alle Sider, der bøjer sig mod Jorden, slaar nye Rødder og vokser med frodig Vækst. Derfor bliver Komplikationen saa stærk, Paavisningen af Udviklingen saa forviklet, at de store Træk, jeg vilde have frem, let bliver utydelige. Prøv engang at analysere Spinoza fra Nationalitetens Synspunkt. Prøv at bestemme Blandingen af det Jødiske, det Europæisk-Sydlandske, det Hollandske og det universelt Moderne. Prøv at analysere Kant med hans Aandsslægtskab med Tyskerne, hans Blodsslægtskab med Skotterne, hans Valgslægtskab med Franskmændene. De vil se, Opgaven ikke er let; jeg er bange for, at den bliver lige saa vanskelig som at beregne de indbyrdes Perturbationer af tre Himmellegemer.»

Jeg mener ikke desmindre, at dette var Opgaven, det gjaldt om at løse, og det forekommer mig, at blot den Maade, paa hvilken Brøchner her tumler med den, viser, at han ved en noget forskellig Udvikling af sine Kræfter vilde have formaaet at lægge Sten til den Bygning, han betegner som uopførlig.

IV

En Ugestid før sin Dødsdag (han døde 17. December 1875) tog Brøchner Afsked med sine Venner. Da jeg en Dag traadte hen til hans Sygeleje, gav han mig en tyk Pakke i Haanden — det var alle de Breve, jeg i en lang Aarrække havde skrevet til ham, ordnede efter Tidsfølgen og paa Bagsiden af Konvoluten forsynede med Afsendelsens Dato, Modtagelsesdatoen og den Dato, da Brevet var besvaret. Hans stærke Ordenssans og hans Omhu for at ingen fortrolig Meddelelse fra en Ven skulde falde i fremmede Hænder, røber sig i dette lille Træk.

Han havde en kort Samtale med Enhver, der kom, og trykkede kort og kraftigt hans Haand til det endelige Farvel.

Dette sidste Sygeleje, som afsluttede en Lidelseshistorie, der strakte sig over mere end et Tiaar, var yderst kvalfuldt.

Alt som Tanken droges hen til den nærforestaaende Død, kom den Syge til at sysle med Forestillingen om sin Begravelse. Tanken om Kirken, til hvilken han intet Forhold havde havt, og om dens Præster, der altid havde været ham imod, var ham meget pinlig. Og i sin Følelse af helt at have tilhørt Videnskaben og ingen Berøring at have havt med Gejstligheden, udtalte han det Ønske, som han fik rette Vedkommende forebragt, at blive jordet fra Universitetets Forsal og ikke fra det nørrebroske Kapel. Han fremsatte dernæst Ønsket om, at en yngre Ven vilde tale over ham istedenfor Præsten, og nævnte den, hvem han dertil havde udset og som ogsaa havde været villig dertil.

Naturligvis kom der efter hans Død et afslaaende Svar med Hensyn til Jordfæstelsen fra Universitetets Aula, og enhver Tanke om den paagældende Vens Optræden ved denne Lejlighed faldt dermed bort.

Skønt Brøchner havde den mest levende Uvilje mod, at en Præst skulde tale over hans Kiste — han sagde paa sit Dødsleje: Jeg tror, at hvis saadan en sort Mand begynder at præke over mig, rejser jeg mig op af Kisten og protesterer — blev den gejstlige Tale ikke undgaaet.

Han blev begravet den 23. December. Man havde, synes det, bibragt den Gejstlige den Forestilling, at Brøchner havde ønsket hans Medvirkning; han antydede det og udtalte bl. A. sin Glæde over, at den Afdøde og han, skønt adskilte ved deres Overbevisninger, var mødtes i gensidig Agtelse. Næste Dag

meddelte et dengang meget læst Blad med frejdig Sandhedskærlighed, at Præsten havde talt efter Brøchners udtrykkelige Ønske.

Iøvrigt blev han efter sin Død skildret med netop den Velvilje og Varme, som udfordredes til at vise, hvor stor Afstanden var mellem en *Idealist* som ham og andre yngre Fritænkere af helt forskellig Støbning. Ja selve dette, om han med Rette kunde kaldes Fritænker, blev efterhaanden et stedse større Spørgsmaal.

Et Spørgsmaal er det ikke. Men om Aandssneverhed vilde det vidne, hvis man ansaa Brøchners Personlighed for udtømt i hint golde Ord. Vore Meninger er ikke den væsenligste eller oprindeligste Del af vort Væsen. Brøchner var af Naturanlæg en Ransager, hvis lidenskabelige Forskning sattes i Bevægelse og dreves af en *Foraarsvilje* som den, der driver sit Spil i Naturen, naar Safterne stiger i alle Planter. Han var som Aand en Grubler og en Naturfrom, hvis Tro paa Menneskeaanden og hvis Forhold til Altets Aand havde Præget af en Religion. Han staar i dansk Literaturs Historie som en ny Tids Bebuder.

HANS VILHELM KAALUND

(1885)

Er det altid vanskeligt, i samme Øjeblik som man erfarer et Dødsfald, at danne sig selv og tegne Andre et Billed af den Afdøde, saa forøges Vanskeligheden, naar den Paagældende ikke i sit Livsværk fremtræder med skarpe og bestemte Omrids som Personlighed. I Reglen gør Ingen det i ringere Grad end en dansk lyrisk Digter; men selv de blandt danske Lyrikere, der har skrevet mindst, som Bødtcher f. Eks., staar i deres Digte mere udprægede som Skikkelser end Kaalund. Han har følt meget og undertiden dybt; han har længtes meget, undertiden stærkt, saa stærkt, at han vaandede sig derunder; han har savnet meget, sjældent bittert, hyppigst i Vemod; han har elsket meget, mest stilfærdigt, idyllisk; men han har ikke tænkt meget, ikke udrettet meget og har ikke formaaet at udforme sin Personlighed med den Kraft og det Mesterskab, han anvendte paa Udformningen af sine Vers. Der er aldrig hos ham det Malm i Indhold og i Tanke som i Rytme og i Klang.

De, der har staaet ham personlig nær, vil naturligvis bevare Indtrykket af hans Menneskevæsen med dets Blidhed og dets Sving, dets elskværdige Hjertelighed, stridige Samfølelser og uforenelige Hang; den oprigtige Pietet, han i den sidste Snes Aar af sit Liv mødte hos alle Yngre, vil følge ham til Graven. Men for den store Mængde af Læsere vil han udelukkende staa som Digter og hverken som den kristne Hedning eller som den tilbageskuende Fremskridtsmand, han var. Man vil glemme den ængsteligt forsigtige Kækhed, der var Kærnen i

hans Frihedskærlighed og Fremtidstro, for kun at mindes Melodierne i hans Vers og Stemningerne i hans poetiske Malerier.

Kaalund var hele sit Liv en søgende Aand; han forsøgte sig som Billedhugger og Maler før han blev Poet, og han slog sig som Digter ikke til Ro i Lyriken, selv efter at enstemmig Anerkendelse var bleven hans Lod som lyrisk Digter. Han var fremdeles en fattig Mand og en Mand med svagt Helbred, Omstændigheder, der forklarer, at han har frembragt saa lidt. Han var nødt til at slaa sig igennem Livet som Intendant ved Hæren, som Huslærer, som Teglværksbestyrer, som Telegrafist, og i den sørgelige Stilling som Lærer ved Vridsløselille Cellefængsel. Det synes som om den digteriske Stemning ikke indfandt sig meget hyppigt hos ham; han stræbte øjensynligt ikke at fremkalde den, og det skal siges til hans Ære, at han aldrig har skrevet nogen Linje, som ikke bærer Præget af den Fuldkommenhed, hans Evne tillod ham at naa. Han havde den strengeste literære Samvittighed og gav Intet fra sin Haand, som ikke havde Kunstform.

Den yngste nulevende Slægt vil næppe ret kunne forstaa, hvad de Ældre har set og fundet i Kaalund. I Grunden forstaar man ikke fuldt nogen Bog, med hvis første Fremtræden man ikke var samtidig; den er blot derved, at Aarene er gaaede hen over den, rykket ind i et halvfalsk Lys, det Lys nemlig, som det senere Frembragte kaster tilbage over den og dens Forfatter. Men Den, der var seksten Aar gammel, da *Et Foraar* kom ud, vil erindre, med hvilken Henrykkelse, hvilket Studium den læstes — Linje for Linje, Strofe for Strofe og hvert Digt tyve Gange om igen. Det var dengang (1858) saa saare længe siden, Julen havde bragt et rigt Bind lyrisk Poesi og det tilmed af en Digter, som med dette ene Bind erobrede sig sin Plads i Danmark. Man læste Bogen, som alle slige Bøger bør læses, ja alene kan læses; man tog den til Indtægt, fandt i den en ledsagende Musik til Ens egne aandelige Tilstande, Farver til Ens egne Drømmerier; man læste Digteren ud af Bogen og sig selv ind deri. Der var i disse Digte netop det Maal af Vemod, af Trods, af Livsmod, af Frihedstrang, af Længsel mod det Friske, af Begejstring for det Store, af Ærefrygt for Minderne og Tro paa Lysets Sejr, som Slægten kunde fatte og havde Brug for. Alt var ubestemt, sjælfuldt, tanketomt, stemningsrigt, og i Regelen melodiøst.

Der er i denne Digtsamling af Kaalund Strofer saa malerisk

fuldendte, at de aldrig er overtrufne i vor Poesi. Man læse denne Indledning til Digtet *Mismod*:

Tungt paa den vaade Skovvej Vognen henrasler;
Ud fra Gærdet strække sig visne Hasler;
Taarnede vildt, som høje Bjerge, af Blæsten
Aftenens Skyer flamme som Ild i Vesten.

Og paa fjerne, kobberfarvede Høje
Sidder Stormens Engel . . .

Det er forbavsende som trods Versbehandlingens Mangler Rytmen, Ordvalget og Ordstillingen her i Forening samvirker til et paa engang simpelt og storstilet Maleri med den kraftigste Kolorit. Og Stemningen er holdt indtil Slutningen, der med sin Vekslen af Afmagtsfølelse og Opsving er ægte Kaalundsk:

Gennembruset mægtigt af Ungdomsflammen
Blussed jeg nys; nu synker Stoltheden sammen;
I den dunkle Kvæld under sukkende Graner
Ler jeg af mine egne Højhedsplaner.

Og paa de øde Høje, hvor Vindene bruse,
Mismod griber mit Indre. Hellige Muse,
Fyld mit Hjerte atter med Manddomskraften
I den vilde. den tungsindige Aften!

Ligesaa malerisk og endnu mere musikalsk er Naturskildringen i Digtet *Friskt Vejr*. Den første Strofe er som Haandværk fuldendt:

Det dufter til Regn
Fra rødmende Skovrosers Hegn,
Blandt Moser, Dale og Bakker
Ensomt jeg flakker
Saa fri og saa frank og saa fro;
Til Hinden ved Gærdet
Jeg raaber Halo!
Halo! og den flygter forfærdet.

Det tør vel ikke paastaas, at Kaalund har gennemført en saa utvungen og aandfuld Behandling af Verset gennem alle Stroferne; en følgende begynder f. Eks. ganske umuligt: «Henover jeg maa — den regnopsvulmede Aa»; men i det Væsenlige holder han sig dog ogsaa gennem længere Digte paa den op-

rindelige Stemnings Højde, og det at kunne fremmane og fastholde fyldige Naturstemninger er den tekniske Trolddom, han som Kunstner er i Besiddelse af, hvor han er bedst.

Det kunde vel tænkes, at en Læser, der ikke havde set *Et Foraar,* siden Bogen kom ud, indtil nu bevarede Indtrykket uforvansket af den mærkværdige Stemningsvirkning, som Kaalund har opnaaet paa det Sted, hvor han i sit Digt *I Efteraaret* siger:

Det er mig som igaar, da her jeg stod
En dejlig Juniaften. Hist i Lunden
Var Bordet dækket til et landligt Maaltid;
Fra Marken kom en Duft af Hø, og Lærken
Sang sødeligt sin Aftensang i Skyen.
Med skønne Piger gik jeg op paa Højen,
Hvor Asketræer skygge, og vi lo
Og søgte Lignelser til Skyerne;
Og alt som saa vi spøgte, Aftenrøden
Udfolded sin uendelige Pragt.
Fra Solen gennem Luften strakte sig
En Vifte lig af Guld; det var som saa'
Vi gennem Himmeriges gyldne Porte,
Og Alle tav, udødelige Længsler
Gik gennem Hjerterne. Vist aldrig glemmer
Jeg dette skønne, flygtige Moment!

Her er ikke blot en Solnedgang malt og en Solnedgangsstemning udført, men den er gengivet saaledes som en saadan Stemning tager sig ud for Fantasien efter Aaringers Mellemrum. Det er paa Højde med Wordsworth. Den Digter, der har skrevet Sligt, har visselig forstaaet sin Kunst ikke mindre end sit Haandværk.

Hvad var nu det aandelige Indhold, hin Digtsamling bragte? Den aandede Kærlighed til Naturen, til Landskaber og Dyr, til Fædrelandet, til sundt Sjæleliv; den udtalte brændende Ærefrygt for falske og sande Autoriteter, for Frederik den Sjette og Frederik den Syvende ikke mindre end for Thorvaldsen og Eckersberg; den aandede Had til Lærdomshovmod, til Livstræthed, til den falske Dannelse, til den smaalige Kløgt, til Effektjageriet.

Aldrig har der været en stridbar Sundhedsfølelse som Kaalunds. Han mærker ikke ret, at han selv er rask, naar han ikke tilføjer, at «Alverden er mat». Han har ingen synderlig Medfølelse med alt det Meget, der tykkes ham sygeligt eller sygt, og endnu mindre Forstaaelse af det. Det er i Grunden meget

lidt, som man efter hans Katekismus har Lov til at være eller gøre, hvis man vil kaldes sund. Han er i dette Punkt med alt sit formentlige Frisind saa snever som en gammel Maler af den Høyenske Skole.

At hans Fremgangsmaade som Opdrager for Fanger var den bedste, har man derfor Grund til at betvivle. Rimeligvis var hans Aand altfor doktrinær til dette Hverv. Han fortalte selv en Dag, hvorledes han havde udskammet en Fange som affekteret og forskabet, der paa sin Tavle havde skrevet Sætningen: «Der er ingen Gud til.» Kaalund hørte til dem, der ser Affektation i det Meste, de ikke synes om. — Til En, der bad sig fritaget for at tiltales med sin Titel (hvilken Kaalund haardnakket gav ham) og det med den Vending, at denne Tiltaleform var saa unaturlig, svarte han lidt opirret: Tror De ikke, at man kan blive affekteret af lutter Angst for Unatur?

Hvorhen han saa', saa' han da lutter mat og sygeligt Hverdagsliv, og saa hed det snart *O var jeg en lystig Jæger!*, snart *Til Trankebar! Til Trankebar! Ak, hvo der dog en Sømand var!* I Virkeligheden længtes han ikke saa meget langt bort. Hans Ideal var nationalt og beskedent og nærliggende:

O min Lyksaligheds Ideal!
Ej nogen glimrende Marmorsal!
Ej Gulvet bonet derinde!
En venlig Stue, en Bogreol,
Et gæstfrit Bord og en Lænestol! —
Og saa tilsidst, alle Ønskers Sol,
En from og elskelig Kvinde!

Men han havde som ung Mand Anfægtelser, hvor dette ikke var ham nok, hvor han følte sig som den oprindeligt Vilde, der havde lovet sig selv, at de Andre ikke skulde faa ham tæmmet, og som derfor nu, naar han teede sig som en skikkelig Fyr, i Virkeligheden kun var den vilde Huron, der røg en Fredspibe med sin Fjende *(Fredspiben)*.

Det blev ved Stemninger, Tilløb, Opsving mod Natur-Vildskaben. Vistnok kom Anfægtelserne igen, især som Aarene gik og han nødtes til at lukke sig inde i sit strenge og kedsomme Kald som Fængselslærer; man ser af Digtsamlingen *En Eftervaar,* hvor ofte han har dvælet ved Forestillingen om en mægtig, vild Natur, der tragisk er bukket under for Civilisa-

tionens indfangende Kraft — *Araberen,* den ædle Stridshest, som udlevet Stakkel paa Grønttorvet, *Elefanten*, der river sig løs og slaar om sig, *Løven i Slippen* o. s. v. — men det Dybeste i hans Væsen var fredeligt og mildt, og hans egenlige Fag var Idyllen.

Dog ikke saaledes at forstaa, at hans Stemningsliv i sin Grund var jævnt. Hans bekendte Digt *Paa det Jævne! Paa det Jævne!* staar i den pudserligste Strid med hans personlige Ejendommelighed. Det udtrykker hans Ønske, ikke hans Væsen. Thi hans Væsen var Lyrikens Højspændthed, altid sværmerisk bevæget i Ømhed, Medlidenhed, Begejstring eller Vemod.

Skulde man med faa Ord male hans Talent og hans Svaghed som Lyriker, maatte man sige: hans Karakter var *den lyriske Letopskræmthed*, det vil sige, han var letvakt og let forskrækket, uden Tillid til andet end det, der historisk laa bagved hans egen Tid. Han havde som Digter ingen ny Overbevisning, ingen ny personlig Tro. Derfor hans iøvrigt saa skønne, men saa trøstesløse Digt *I Revolutionstiden*; derfor i dette Digt de mange Advarsler til Ynglingen mod at haabe eller vente Noget af Fremtiden. Derfor hans evige Udfald mod Tidsalderen, der gaar saa vidt, at han i Digtet *Vor Tid* ser det bare Effektjageri endog i Attentater og Henrettelser; derfor hans Klager ikke blot over dem, der rev Voldene ned, men over dem, der vilde indføre en ny Tro paa Parnasbjærget. Man vil endnu mindes Fejden paa rimede Vers mellem ham og Schandorph, der førtes ridderligt og elskværdigt fra begge Sider, men i hvilken Kaalund trak det korteste Straa.

Smukt og følelsesfuldt og uden nogen anden Polemik end den mildt skæmtefulde, hvori Kaalund havde en Styrke, klang hans Væsens idylliske Grundstemning igennem i de mange Digte, i hvilke han har givet Billeder af Dyrenes Liv. Han kunde vel her imellemstunder fordærve Virkninger ved Hanget til Indprentning af gudelige Følelser, som naar han f. Eks. i Digtet *Kaalormen* om Helten (Ormen) siger:

Den gav sig tryg til sin Skaber hen,
Af Slagets Rædsel omringet;

men i Almindelighed er han her simpel, naturlig og saa jævn, som det var ham med hans Ejendommelighed muligt.

Med Kaalund dør en af Oehlenschlägers sidste Disciple. Han begyndte som Oehlenschlågers Efterligner, men arbejdede sig frem til en afgjort Selvstændighed. Skønt han har forsøgt sig som dramatisk Forfatter *(Fulvia)*, var hans Evne udelukkende lyrisk. Hans ugunstige Skæbne som Digter var den at komme som det sidste virkelige Talent i en hendøende Digterskole. Da han var helt ung, var Poesien i Danmark gammel, og først da han blev gammel, begyndte den at forynges paany.

M. GOLDSCHMIDT

I

(1869)

Skribenten. Grundtrækket i Goldschmidts Forfattervirksomhed er i højere Grad end i nogen anden dansk Forfatters, Mynsters maaske alene undtagen, det, at han er Stilist.

Ved Stil forstaar jeg hos en Prosaforfatter ikke Andet end den Tone, hvori han sædvanligt taler (ligefrem, opstyltet, lyrisk, begejstret, oratorisk, belærende, følelsesfuld, munter, alvorlig o.s.v.), den Orden, i hvilken han fremstiller Begivenheder eller Tanker (systematisk eller lunefuldt, springende eller trinvis afmaalt, langsomt forberedende eller pludseligt og improviseret begyndende), og det Tempo, hans Prosa fordrer at læses i (Andante eller Allegro eller Allegro furioso). Den gode Stil er ikke Andet end den Kunst at blive læst og forstaaet. Men som Enhver let vil se, kan forskellige Forfattere danne sig forskellige Idealer af Stil, ikke vilkaarligt, men efter deres ejendommelige Natur. Thi den sande Stil er ikke andet end den ærlige Stil, det oprigtige uskrømtede Udtryk for, hvad Forfatteren har følt og tænkt, saaledes som han har tænkt og følt det.

En kan stille sig som Valgsprog dette: de flest mulige Kendsgerninger eller Tanker paa det mindst mulige Rum, Sammentrængthedens, Korthedens, den faste Forms Ideal; det er virkeliggjort hos Mérimée eller Beyle. En Anden sætter Klarhed over Alt, han bryder sig ikke om, hvad enten han er vidtløftig eller kort, han vil kun ikke slippe nogen Tanke, før han har bragt den til den højest mulige Grad af indlysende Klarhed, han bruger dertil alle Midler: Eksempler, Udviklinger, Sammenfatninger, fyndig og

tilspidset Form, blot for at Tankens Gang kan være let overskuelig, Ordenen lys, Bevisførelsen simpel og klar. Han, som sagde: «Franskmændene véd ikke, hvor megen Umag jeg gør mig, for at de ingen skal have», Voltaire havde denne Stilbestræbelse. En skriver kun for sig selv; En tænker kun paa dem, for hvem han skriver. En attraar kun den Ros at skrive let; hans Formaal er Ynde, hans Attraa den, at have et mønstergyldigt, ædelt, flydende Sprog; en Anden vil først og fremmest, at man skal huske, hvad han skriver, bruger paafaldende Billeder og stærke Farver, saa' gerne, at hans Pen forvandlede sig til en Gravstikke, for at han kunde grave sine Ord ind i Læserens Erindring og, som det blev sagt om Perikles, lade Talens Braad blive siddende i den Hørendes Sind.

Stilen er da som Middel modtagelig for Kunst, og den Skribent, der har kunstnerisk Sans og Evne, vil forsøge at vinde Fantasien, Øret og Forstanden ved sine Midler, paa samme Tid som han stræber at naa sit Maal: at overbevise eller fremstille. En saadan Forfatter er Stilist. Han vil f. Eks. stræbe at udtrykke parallele Tanker i parallele Perioder; thi han indser, at Tankernes Symmetri bliver en Gang endnu saa indlysende ved Sætningernes og Ordenes Symmetri; men han vil undgaa matematisk Stivhed, ikke forfalde til Antiteser eller Omkvæd, vogte sig for de falske Modsætninger, der (efter Pascals Udtryk) anbringes som falske Vinduer paa en Bygning. Han vil ynde Overgange og talrige Afskygninger; thi han har set, at Den, som stiller poppegøjeagtigt farvede Billeder og Udtryk grelt imod hinanden uden Sammensmeltning, og ligner det Ædle ved det Plumpe, det Hverdags ved det Høje, vel opnaar at huskes, men som Tilgift at udles. Han vil undgaa Ensformighed i Sætningernes Bygning, i Stemningen, i Maaden, hvorpaa Delenes Sammenspil tilvejebringes; thi han har lært, at Afveksling fryder, og at, om man ogsaa agter og ærer Den og det, som keder, og ringeagter Den og det, som underholder, saa er det at blive æret og agtet ikke altid Et med at blive læst. Han vil sky Svulst, larmende Begejstring, Profet- og Prædiketone; thi han véd, at den, som ikke er ædru, ikke er meget langt fra at være fuld, at Begejstring er en Juvel, som det ikke er givet Enhver at kunne bære, og at de Fleste tager sig endnu engang saa lurvede ud som Entusiaster.

For den, der har Noget at sige Verden, er Mangelen paa Færdighed til at sige det fatteligt et Savn; men for den, der

ikke har Meget at sige, er Færdigheden, naar den haves, en Frister. Thi selve Talentet til at skrive er, som Oldtidens Sofisters Talent til at tale, ikke bundet til nogen Genstand eller Sag, og selv naar det er fast forenet med en Sag, ligger den Fare endnu bestandigt nær, at det vil glimre som Noget for sig selv, gøre sig til Herre som Skyggen i H. C. Andersens Æventyr.

Goldschmidt havde Færdigheden fra første Færd. Han er ikke en Mand, der i Aaringer fordybet i sig selv har samlet og opsparet en Grundsum; han har tidligt begyndt at give ud, har tit sat sin aandelige Formue til og har da paany givet sig til at se, at rejse, at leve, at samle Forraad paa Vejen, indtil ny Høst afsatte ny Frembringelser. Naar man paa Frastand iagttager ham, ser man først en Pen, en uhyre Fjerpen, og bag den, i Ly af den, opdager man et Menneske, som, da det er betydeligt mindre end Pennen, staar ganske dækket af den.

At skildre den gode Stilist er forud at skildre Goldschmidt. Hans Sprog er først og fremmest ægte Prosa, dets Midtpunkt falder sammen med vor Prosas Midtpunkt. Endog et Geni som S. Kierkegaard staar med sin Prosas Velklang mindre centralt end han. Den gode Prosas Ejendommelighed er nemlig den, at den, skønt sammensat af lutter Rytmer, der kunde blive til Vers, hvert Øjeblik knækker dem alle over, bryder dem mod hverandre og saaledes frembringer en rolig, altid behersket Fremgang. Prosaen er Sprogets Trav, Verset dets Galop. Enhver Rytter véd, at om end Galoppen tager sig smukkere ud end Travet, er det faste Trav dog tit vanskeligst at holde, eftersom Hesten er tilbøjelig til at springe i Galop og vilde gøre det, hvis den ikke blev tvungen til at lade det være. I Kierkegaards æstetiske Skrifter er Stilen imidlertid næsten bestandig rytmisk bevæget, den løber paa Grænsen mellem Prosa og Vers. Midt i sin Gang slaar den over i Galop, midt i sit Løb begynder den at flyve. Urolig som den er, parentetisk, voldsom i sine Spring fra Patos til Ironi, undertiden sær, ofte maniereret, er den i saa heftig Dirren og Svingning, at den, saasnart som Stemningen bringer dens Strøm til at stige, gaar over alle den prosaiske Rytmes Bredder. Med Heiberg var Prosarigets Midtpunkt endnu i Rom, Kierkegaard med sin kunstlede Stil forlægger det til Byzants; men sikret ved sin Takt som ved sin Begrænsning bliver Goldschmidt med Heiberg paa den klassiske Grund. Og medens Heiberg, der havde Verset til sin Raadighed, ikke uddannede sin raske, vittige Prosa

til Kunstprosa, og i sine Afhandlinger næsten bestandig lader Tankens Nerver og Sener spores, har Goldschmidts Stil Farve, milde Safter, endogsaa Blod, skønt ikke meget varmt.

Som god Prosaist er Goldschmidt ædruelig i sit Udtryk, han undgaar Antiteser og Deklamation (R. Rielsens *Skylla* og *Charybdis*), han sammenhober aldrig Effekt. Hans Opsving er hyppige, men forberedte, hans Fremstilling stiger jævnt og naturligt til Lyrik og Sværmeri gennem talrige, men ikke afstikkende Lignelser. Hans naturlige stilistiske Anlæg bevarede ham mod Fristelse til Affektation (selv naar hans Følelse er halvt paataget, er Udtrykket det sjældent) og foranledigede, naar enkelte Tilfælde undtages, hvor i hans Ungdom Følsomheden ledede ham paa Afvej, hans tidlige Vragen af løse Billeder og Blomster. Alt kom ham tilgode som Stilist: hans Mangel paa filosofisk Begavelse og Dannelse sikrede ham mod Brugen af Kunstudtryk og fremmede Ord. Derfor skriver han simpelt, uden stærke Farver, uden blændende Udmaling for Synet, men med Gave til at fremkalde et Indbegreb af Mellemfølelser som Vemod, Længsel, nydende Livsglæde, med Evne til at udtrykke et Indbegreb af Mellemstemninger: Skemt, Spot, drillende Vid og Ironi, med Behændighed til smidigt og let at gøre Overgangen fra Alvor til Spøg og fra Glæde til Smerte. Der er heri noget meget Dansk.

Den, hvem det Store er nægtet, har endnu Evnen til at blive Mester i det Mindre, at blive fin. Goldschmidts tidligste fordringsløse Stil (*Min Onkels Tømmerplads* o. s. v.) fik efterhaanden bestandig mere Finhed og blev, efterhaanden som den kunstneriske Evne voksede til, fra fin til forfinet, fra fordringsløs til fordringsfuld Fremstilling af det Selsomme, det Interessante. — Schiller har skrevet det berømte Epigram:

Jeden anderen Meister erkennt man an dem, was er ausspricht:
Was er weise verschweigt zeigt mir den Meister des Styls.

Kærnen i denne Stil er bestemtere det, som efter Schillers Fyndsprog netop er Kærnen i Stilen: Evnen til at antyde gennem at fortie og til at udtale gennem at antyde. Idet nu denne Evne allerede i Forfatterens tidlige Ungdom, da han grundede *Corsaren*, mødte Censurens Tryk, blev den udenfra plejet og næret, ja underkastet saadanne Drivhusvilkaar, at det efterhaanden blev den, som gav hele hans Aand og alle hans øvrige Evner sit Stempel. Det var den, som gjorde ham vittig, thi Lune har

Goldschmidt ikke; men der er en Vittighed, som bestaar i at lade noget Usagt skinne igennem det, der siges. Det var den, som gjorde ham hemmelighedsfuld og dyb, thi Dybde har Goldschmidt ikke; men der er en Dybsindighed, som bestaar i at lade en Baggrund eller Afgrund ane. Det var endelig den, som gjorde ham aandrig, selv naar det, han havde at sige, var temmelig almindeligt; thi hvad vi paa Dansk kalder det Aandrige til Forskel fra det Aandfulde, er netop den Kunst at bringe et almindeligt Indfald til at tage sig ud som et ualmindeligt.

I Tidens Løb har Goldschmidt misbrugt denne Evne, han han er kommen i Vane med nu og da at sætte et hemmelighedsfuldt Mærke, et betydningsfuldt Kors. Man tror: *dèr ligger Hunden begravet;* men giver man sig til at grave, finder man Ingenting. Et Eksempel er Historien om Mefistofeles og Fotografierne. Medens den ældre Skole af Forfattere i vor Literatur, Oehlenschläger eller Hauch f. Eks., arbejder ærligt, saa langt deres Evner rækker, saa at det, som hos dem er svagt eller mislykket, ganske simpelt har sin Aarsag i, at de ikke kan gøre det bedre, er det anderledes hos denne Forfatter, ligesom hos hans yngre Samtidige Bjørnson. Hos dem kommer det Stødende altid af, at der, hvor Evnerne glipper, lader de netop som om det Højeste var naaet, som om det Dunkle var det Betydningsfulde. Naar f. Eks. i Bjørnsons *Maria Stuart* den mørke Tale lyder til Slutning om Gud i Himlen: «Han i det Større tæller for sine større Tider», saa lades der som var der Svar paa alle Spørgsmaal, Løsning af alle Gaader i det, der i Virkeligheden ikke indeholder mere Mættelse for Læseren end den Idræt, at stikke Tungen ud af Vinduet, naar man er sulten. Men Misbrugen ophæver ikke Brugen, og den er i Sandhed en Mester i Stil, paa hvem Schillers Ord passer som paa Goldschmidt. At afskrive talrige Eksempler paa hans Mesterskab var let. Jeg vil her blot eksempelvis nævne saadanne Stykker som Indledningen til *Kærlighedshistorier fra mange Lande* eller den lille Beskrivelse af Peterskirkens Illumination, eller *Bjergtagen Nr. 1,* der er et af de fineste Mesterstykker i sin Art, skevet med en Guldpen.

Som Stilist er Goldschmidt en Benytter. Naar hans Pen begynder at tørste efter Blækket, at hungre efter Stof, da er der ikke det, han jo kaster for den, Dagsindtryk og verdenshistoriske Ideer, Politik og Æstetik, revolutionære og romantiske, radikale og reaktionære Anskuelser, Oplevet og Digtet, Set og Følt, Iagt-

taget og Erindret. Der er ikke det, han jo udnytter, naar Pennen attraar Sysselsættelse og Motion. Han har liden fri Fantasi, men megen omformende Indbildningskraft; han iagttager og beskriver, ser og genfremstiller, men med saa stor psykologisk Finsans og med saa meget Liv, at selv den simpleste Foreteelse, opfattet gennem hans farvede Slør, bliver værd at dvæle ved. Heldigst har han været i Skildringen af de smaa Særegenheder, hvilke hans eget Liv har givet ham Lejlighed til paa nært Hold at blive vaer, som de mindre Købstæders Ejendommeligheder og det jødiske Væsen. Han er til den Grad afhængig af Iagttagelsen, at han som Fortæller undertiden bliver usammenhængende. Mængden af hans Fortællinger bestaar af mosaikagtigt sammensatte Iagttagelser (se f. Eks *Echo*), og selv i de bedste findes hvert Øjeblik løse Sanseiagttagelser indskudte. Saaledes er i *Den Vægelsindede paa Graahede* Skildringen af det Indtryk, Karens blottede Nakke gør paa Marie, et løst Indfald, et uvedkommende, af en Virkelighed afskrevet Indtryk, og saaledes opløser, for at tage noget Større, Romanen *Hjemløs* sig helt i Brokker. At skrive et Værk med langt Aandedræt er derfor Goldschmidt umuligt, han mangler til at besjæle en stor Komposition Digterens mægtige Aandepust i Stilen som i Brystet. Han er des heldigere, jo mindre hans Fortælling er, og selv i de mindre forraader Benytteren sig ikke sjældent ved smaa indlagte Æventyr eller Legender, om de end altid er saa klogt og sindrigt anvendte, at de, selv uden at være Goldschmidts Opfindelse, bliver hans vel erhvervede Ejendom. I de store Bøger er Bygningen svagest; naar det ved den begyndende Mandsalder begynder at blive tomt i Helten, griber Forfatteren til sit ufejlbarlige Husraad, han sender ham ud af Landet *(En Jøde, Hjemløs, Arvingen)*. Rejser, Rejsehændelser, Rejsesamtaler er ypperligt Fyld. Den med dette Fyld udstoppede Helt vender saa tilbage til sit Land for at dø. Han er, som Komtessen i *Hjemløs* siger til Otto, kun Barn og Olding, det Mellemliggende mangler. Men Aarsagen til denne Mangel hos Skribenten maa søges ikke i Færdigheden, men i Naturen.

Naturen. Lad os da se om til Mennesket bag Pennen. Vi betragtede den fine Hemmelighedsfuldhed i Foredraget. Denne Hemmelighedsfuldhed er en Stilbestemmelse. Men den er tillige et Karaktertræk. «Et Par Barndomsaar», siger Goldschmidt, «tilbragte i den jødiske Religion under streng Iagttagelse af Ceremonierne og stadig Tanke paa en fjærn, agtpaagiven Guddom, gør

en Virkning for hele Livet — Sjælen faar et Tryk, der forhindrer den fra nogensinde at rejse sig rank i Vejret og afryste en vis Frygt for det Ubekendte.» Dette Sted er blevet forandret ved Optrykket, men er betegnende i sin oprindelige Form.

Jeg finder det ikke smukt, naar Forfattere af jødisk Oprindelse, som f. Eks. Hertz, i deres Forfatterliv gør Alt for at bringe deres Afstamning i Glemme, skjuler den næsten som en Skamplet, idet de aldrig vælger et jødisk Æmne. Hvem véd, om ikke Hertz her selv har berøvet sin Lyra en Oktav; et Digt *Fristelsen* fra hans første Ungdom tyder paa, at han havde en Mulighed i sig til en vis urkraftig Lidenskab, som senere er forsvundet af hans Poesi. Men paa den anden Side kan jeg ikke heller finde det indtagende, at en Forfatter idelig kommer tilbage til, at han er Jøde, dels naar han meddeler sig ligefrem, dels idet han som Digter fremstiller Jøder paa alle Maader, af alle Arter, unge og gamle, forfra og i Profil, med Dialekt og uden Dialekt, og koketterer ligesaa stærkt med denne Særegenhed, som Andre frygter for at høre den nævnt. Goldschmidt burde, som jeg engang hørte en aandfuld Jøde udtrykke det, ikke stadigt servere sin Bedstemoder med skarp Sauce. Det er naturligvis ikke min Hensigt at rette den taabelige Beskyldning mod ham, at han som ikke-døbt af Ærefrygt burde lade Jødedommens Mysterier hvile. Thi jeg véd ikke, med hvad større Ret man af Goldschmidt vil kræve, at han skal have sine Forfædres, Jakobs eller Davids Tro, end man af en Nordbo vil fordre, at han skal have Harald Hildetands eller Regnar Lodbrogs. Goldschmidt krænker ingen Pietetsfølelse, snarere har han for megen; han fremstiller bestandig det jødiske Væsen kun med halvvejs frigjort Deltagelse. Saa meget er imidlertid vist og uomtvistet, at Goldschmidt her har havt et Omraade, hvorpaa han fremfor Nogen var hjemme, og det er fuldt berettiget, at han har opdyrket det, selv om han har gjort lidt for meget Væsen af det, og med sin Svaghed for det Hemmelighedsfulde har fremstillet den moderne Jødedom mere clanagtigt afsluttet, end det var nødvendigt, idet han gjorde sig og den interessant ved at forevise dens Mundart med Noter under Teksten. Han har sat en berettiget Stolthed i sin jødiske Fødsel og har tilstræbt en egen Plads i vor Literatur som jødisk Dansk. Han har, tiltrods for sit verdensborgerlige Hang, bestandig elsket to Nationaliteter højere end alle andre og lige højt: den jødiske og den

danske. Han har betragtet sig selv som et Slags ædelfødt Bastard, medens han som Flaggermusen i Fablen skiftevis sagde til Musene: «Jeg er Mus» og til Fuglene: «Jeg har Vinger.» Han har stræbt at give sit Bidrag til Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvad der er Jødens Opgave i den moderne Kultur.

Den jødiske Begavelse har her, hvad Kunsten angaar, været fremtrædende i Musiken (Mendelssohn, Meyerbeer, Halévy, Rubinstein, — Offenbach), paa dette Omraade fortrinsvis i Frankrig, og i Literaturen (Mendelssohn, Heine, Börne, Auerbach, Lassalle, Disraeli, Zangwill), paa dette Omraade mest i Tyskland og England. Det synes, som om den jødiske Aand let tilegnes af den franske; aldrig latterliggøres f. Eks. Jøder paa det franske Teater; der forekommer ikke én Jøde hos Molière, medens Jøderne er staaende Typer i det nordiske Lystspil. De Jødinder, der som Rachel og Sarah Bernhardt er optraadte paa den franske Scene, og de Jøder, der som Léon Gozlan, Catulle Mendés og andre er optraadte i den franske Literatur, er derfor ogsaa ganske blevne indoptagne i den almindelige franske Aand. I Tyskland har de bevaret et kraftigere Præg; de eneste vittige Forfattere i den tyske Literatur er, naar Lichtenberg, der var halv Engelskmand, undtages, alle tilhobe Jøder.

Et vist Fortrin synes den jødisk fødte Skribent at have let Adgang til: Hvor meget end en romansk eller nordisk-germansk Personlighed arbejder paa at frigøre sig fra den nationale Indflydelse, der gør sig gældende i ham og om ham, vil han dog vanskeligt opnaa uden at fornægte sin Natur at overskride sin Stammes Begrænsning. Men den jødiske Aand staar ved Fødselen allerede frit: den romanske og anti-romanske Kultur, Formskønheden og Indholdsværdet, Katolicisme og Protestantisme, klassisk og romantisk Civilisation, Alt er ham lige nært og lige fjærnt. Han er Søn af Spinoza. Derfor er han fra Fødselen af fjendtligt stillet mod enhver europæisk Indskrænkethed, fribaaren og frifødt baade som videnskabelig Betragter og som digterisk Genfremstiller.

Goldschmidt har dette Forhold gjort til en Udvælger. Det røber sig allerede i hans Stil. Den er et Kraftuddrag, sammensat af mange Kraftuddrag. Med tydelige Spor af Sagaernes Fortællemaade forener den stærk Paavirkning af Goethe; den har gammeltestamentariske Udtryk for det Lidenskabelige, jødiske Vendinger i sit Vid og i sin Vemod, Kæmpevisetoner i sin Længsel og sin Romantik. Snart pynter Forfatteren sig med det Ærværdige

og Højtidelige i hans Forfædres Religion, snart anslaar han nynordiske, ja Bjørnsonske Strenge, snart fremstiller han en jysk Bondekarl ligesaa sagligt, som han vilde henstille en Tyrk, men altid svulmer hans Stil i den bløde Bølgegang, der udmærker vor Jordbund, vore Sunde og vort Sprog.

Sin jødiske Æt skylder Goldschmidt sine fleste Fortrin, sin oprindelige jødiske Religiøsitet skylder han maaske som første Aarsag sin Svaghed. Som Digter har han altid bevaret, hvad han som fremskridende Aand har forladt. Den religiøse Mysticisme, der i hans Barndom gav hans Sind dets Retning, droges ligesom i Kraft af et kemisk Slægtskab til den moderne tysk-romantiske Mystik, i hvilken Goldschmidt, hvor forstandig og bevidst han end ellers er, i Kraft af et Parti han tog, én Gang for alle slog sig til Ro. Denne Mysticisme er Aarsag i, at det Ualmindelige, det Poetiske, det Store aldrig er kommet til for ham at antage Fornuftens faste Former efter Goethes Mønster, eller Karakterens faste Former efter Shakespeares, men bestandigt er bleven staaende i det Uklare, som det uforklarligt og ofte meningsløst Betydningsfulde, eller for at bruge hans eget Stikord, der falder sammen med unge Studenters og halvgamle Damers, som «det Ideale», en ligesaa ubestemt Betegnelse, som det bekendte Komparativ «det Højere» er.

For ham er Sandheden ikke det fornuftigt Klare. Han naaer aldrig op til Aandens lyse Egne, men bliver stikkende i Barnlighed og Tro paa det Ubekendte, i Længsel og Higen og «sugende Savn», i udviklet *Sans* for det Store. Med al sin Kløgt kan han i sin Digtning ikke slippe den Naivetet som hans Udvikling forlængst har berøvet ham selv; thi han besidder ikke det Poetiske i anden Form. Deraf kommer det, at hans Barnefigurer næsten i alle hans Fortællinger er ypperlige, men deraf kommer det ogsaa, at, da han selv er saa stærkt bevidst, faar det Troskyldige, det Uvilkaarlige meget ofte Udseende af at være valgt og villet, og den poetiske Tro Præg af noget i sig selv Uholdbart, til hvilket den nervøst anstrengte Natur har klamret sig uden Sundhed og uden Fornuft. Heraf det Usande hos Goldschmidt.

Naar i *En Jøde* Jakob vanæres i Spidsen for sin Eskadron, fordi Beduinernes hvide Burnusser fremkalder en saa overvældende Barndomserindring om Jødernes Udseende i Synagogen den store Forsoningsdag, at den umuliggør ham Angrebet paa dem, da er Styrken og Virkningen af dette Barndomsindtryk her overdrevet

i en saadan Grad, at man lægger Bogen bort med den Uvilje, man føler mod Koketteri og Affektation. Naar i *Kolerabreve* den unge Mand, ene ledet af en hemmelighedsfuld Tro paa, at *dèr*, i dette Hus, maa den ham forjættede Kvinde findes, farer løs imod Værelset og slaar Fyldingen ud af Døren, da er den barnlige Tillid her blevet til en Slags Nervekrampe, og naar Forfatteren i *Ravnen* lader en dansk Sømand i vore Dage fare Verden rundt for at finde og fange en Ravn, som, efter hvad der er ham opgivet, har en Lykkesten i Munden, saa minder denne vidt drevne Uskyldighed levende om hin berømmelige Replik i Voltelens *Marens Kæreste*: «Tænk, jeg er saa naiv, at jeg tror, Storken kommer med de smaa Børn!» Henstillet fordringsløst og halvt i Spøg bliver Goldschmidts poetiske Tro tiltalende som Tro paa det styrende Tilfælde *(Den flyvende Post*, Kærlighedshistorien *Henrik og Rosalie)*, men undertiden er Tilfældet dybsindigt og romanagtigt i slet Forstand, f. Eks. hvor Otto i *Hjemløs* paa sin Vandring med Camilla pludseligt træffer Pauline i et Kloster i Schweiz.

Som da nu for Goldschmidt det Tilstræbte i Almindelighed ikke er det klare Aandige, men det anstrengt Barnlige, saaledes er ogsaa sjæleligt det Højeste for ham ikke Karakteren, men den «ideale» Stræben, der forekommer paa hver Side i hans Romaner, to Gange paa hver Side i *Hjemløs*. Til en vis Grad er Karakter naturligvis Aandssneverhed. Goldschmidt er for alsidig til at ynde Aandssneverhed, selv i Skikkelse af Karakter. Han har det da ikke heller i sin Magt at fremstille en mandig Personlighed. Det bedste Bevis derfor er det uhyggelige Indtryk, man under Læsningen modtager ved de Anfald af Drabelighed, som han imellemstunder lader sine Helte have for ogsaa at faa denne Side af Mandsnaturen med. Et Eksempel fremfor alle er det latterlige Sted i *Hjemløs*, hvor Otto opfordrer Schiødt til at ride til Byen, «skyde alle deres Uvenner ned og falde kæmpende». Et andet Eksempel er Udgangen paa den portugisiske Kærlighedshistorie, hvor den skinsyge Ægtemand blot ved et Blik paa Bysten af sin Hustru trækker den pligtskyldigt tjenstgørende, sydlandske Dolk af sit Bælte og støder Kunstneren den i Hjærtet. Et tredie Eksempel er Jakobs Udbrud i *En Jøde*: «Jeg havde et Øjeblik tænkt at gaa ud paa Gaden med en Kniv i hver Haand og støde ned, saalænge jeg kunde røre mig.»

At Goldschmidt i sine Dannelsesromaner stundom gør sine

Helte midlertidigt til Officerer, beviser kun, at han føler Trangen til at give dem en ret mandig Bestilling, medens hvert Trin i deres Udviklingshistorie beviser deres Svaghed og Delthed. Tapper Goldschmidt nu saaledes sine Hovedpersoner for Kraft og Karakter, saa giver han dem Erstatning i Tro, Begejstring, ubeskrivelige Længsler efter rige Livsindtryk udenfra, og ubegrænset Ærgerrighed. De er aldrig Naturer, de tænker aldrig originalt, de handler aldrig efter Instinkt. Men i hvert Øjeblik sammenligner de sig selv med et ud fra dem kastet stort og formløst Skyggebillede af dem selv, Idealet. Deres Kræfter er kun altfor begrænsede, men deres Attraa og deres Selvfølelse er lige uendelige; de minder undertiden om Heltene i *Kærlighed uden Strømper*, der vel kan handle smaat, men aldrig kan aflade at bruge store Ord. Idealet er nemlig et godt og føjeligt gammelt Ideal, der gerne lader sig overtræde for at have den Fornøjelse at give fuldstændigt Aflad; selv store Ting taber deres Betydning for den, der forholder sig til Idealet; det tager det ikke saa nøje med nogle brudte Forpligtelser eller med nogle forladte Kvinder. Men paa den anden Side faar smaa Ting en ubegrænset Betydning, naar de gøres for Idealets Skyld; saaledes bliver Otto i Slutningen af *Hjemløs* sig selv uhyre vigtig ved sin frivillige midlertidige Afholdenhed fra at ryge Cigar; thi han gør det for Idealets Skyld, og Pastor Bregning, hvem han indvier i dette, bliver saa elektriseret af Beundring og Anerkendelse, at han ikke véd, hvad han skal gøre for at ytre Otto sin Respekt. Selv i den skemtefulde Farce *I den anden Verden* sender den stakkels gamle Etatsraad Fru Sødring til Jylland »for Ideens Skyld« og føler sig derved.

Man bør ikke vente at finde en Livsanskuelse hos en Stilist. Goldschmidt har ingen. Men det er ogsaa en Overtro, som blandt Andre Kierkegaard har udbredt, at det skulde være Livsanskuelsen i moralsk Forstand, der først og fremmest gjorde Digteren eller Kunstneren til, hvad han er. Mange Bøger er ikke mere end Livsfragmenter og er ikke desmindre Værker af Kunst. Man glæder sig hos Goldschmidt ved, hvad han har, hvad der er nedlagt i hans Værker, et helt lille Magasin af ypperlig gjorte, skarpe og fine, mesterligt fortalte Iagttagelser, en hel Skala af stærke, betagende, bevægende, herligt gengivne Stemninger. Hvilken Forening af Iagttagelse og Stemning findes ikke paa det malende Sted i *Ravnen*, hvor den unge Hustru i Marts 1848

gaaende med sin Mand møder Rekrutterne paa Volden! Her føler man, hvilket fint, modtageligt, afvekslende i alle Stemninger dirrende Instrument Goldschmidt har i sin Sjæl. Han har erobret sig et Omraade i vor Literatur, paa hvilket han er Mester; hvorfor vil han forlade det for andre Egne, Teatrets, i hvilke han optræder som maadelig Dilettant, og ofre Foredragets Skønhed, som var hans Ejendom, for at opnaa en dramatisk Virkning, der er ham nægtet? —

Som Politiker har Goldschmidt i Kraft af det Bekendtskab med Middelalderens Undertrykkelse, hvilket han fra Fødselen af som Medlem af en Pariakaste havde gjort, med sin Races Had til Trældommen taget Frihedens Parti og samtidigt i Kraft af denne sin særskilte Stillings frie Synskres været mindre udsat end Andre for at forveksle Friheden med Partiet. Som Politiker, som Bladudgiver og som Digter har han i Kraft af den Frihed for alle Stavnsbaand, der var hans Stammearv, kunnet nære alsidige Sympatier, føle modsatte Stemninger og ved Sympati og Stemning confrontere, forstaa og tilegne sig Meget, som Andres ufrivillige eller frivillige Indskrænkethed spærrede dem Udsigten til. Denne ved hans Afstamning begrundede Uafhængighed overfor Genstand og Stof — en Kilde til megen Styrke og megen Svaghed — bliver fordoblet ved hans Færdighed som Stilist. Ligeoverfor en Natur og en Virken som Goldschmidts har en uvillig Betragter Ordet «rodløs» paa rede Haand; men Ordet passer ikke. Vil man sammenligne denne Forfatter med et Træ, da ligner han ikke et rodløst Træ, men et flyttet og podet, hvis Grene spreder sig stærkt i det Brede, hvis Stamme ikke groer højt i Vejret, og hvis glatte Frugter har en fin og blandet Smag.

II

I den anden Verden

(1869)

Man meddeler ikke nogen stor Opdagelse, naar man bemærker, at Hr. M. Goldschmidt er et Fortællertalent. Men dette Talent vilde neppe være i saa uomtvistet Besiddelse af sit Om-

raade, hvis dets Grænser ikke var afstukne med urokkelige Grænsepæle. Ligesom det ganske vist er Hr. Goldschmidt umuligt at skrive et lyrisk Digt, der lod sig høre, saaledes er det ham en afgjort Umulighed at forfatte et Drama, der lader sig se; han lader sig læse — det er Alt, men det er Meget — lader sig læse med Interesse, med stor Fornøjelse, med delvist Behag, alt efter Omstændighederne; men det Sceneri, han behøver og fordrer, er en hyggelig Stue og en magelig Stol; hvad der er mere, er af det Onde. Hvad i al Verden vil han paa Teatret? Er han selv for indtaget i sin Muse til at se, at hun har en mønsterværdig Hud, men en daarlig Vækst, og véd han ikke, at paa Teatret betyder Hudfarven næsten Intet og Figuren næsten Alt? Har han da ikke Venner, paa hvem han kan stole, og som vil sige ham Sandheden, at den Fremgangsmaade, ved hvilken man i en Fortælling sagtelig leder Læserens Fantasi, er en anden end den, ved hvilken man fra en Scene giver Tilskuerens Indbildningskraft Stødet og Farten, at skønt Ingenting (efter Ordsproget) er godt for Øjnene er Ingenting for Øjnene dog ikke nok, at Ærgerrigheden vel er Mandens skønneste Pryd, men at den ikke altid indbringer Ære, at det vel er rart at være Literaturens og Teatrets Enepige, men kun, naar man er istand til at paatage sig det Hele, og at .... hvad .... naar .... hvem kan tvivle om, at Hr. Goldschmidt ikke havde behøvet halvt saa mange Ord, men vilde have forstaaet en halvkvædet Vise.

Jeg hørte forleden et Ordskifte i Anledning af det sidste Hefte af Hr. Goldschmidts smaa Fortællinger, og da der i strengeste Forstand ikke gives nogen oprigtig Kritik undtagen den mundtlige, vil jeg gengive Replikerne. Den Ene lukkede Bogen og sagde med et Citat af Holberg: «Hillemænd, det Sidste gik fint, vore smaa o. s. v.» «Ja,» svarede den Anden, «jeg var ved Læsningen tilmode, som om En tvang mig til at lytte efter en urimelig fin Tone, som jeg kun med yderste Anstrengelse kunde opfatte, og sad plaget af det Ønske, at jeg kunde tage fat paa Forfatter-Individualiteten, klemme Næsen sammen paa den og, inden den vidste af det, helde en god stor Dosis Poul-Møller ned i dens Indvolde.» Sligt er fromme Ønsker, og Hr. Goldschmidt vilde rimeligvis have sig Forsøget frabedt. Men en Kunstner, hvis Instrument kun giver de højeste og spædeste Toner, en Forfatter, der saa gerne plukker Stoffet op i Sprogets fineste Spind, maatte kunne sige sig selv, at han ikke hører hjemme

paa Scenen, hvor hans Finhed bliver smaalig og hans omhyggelige Udviklinger langtrukne. *En Skavank* sysselsatte sig udelukkende med Bølgegangen i Prokurator Severins lille Sjæl. Det nye Stykke har samme Æmne som *Skavanken: at optrævle en Pjalt,* kun at Pjalten her ikke er Prokurator men Etatsraad, mere ynkelig og mere pudsig end hin. Det er imidlertid en sen Død at se en Nathue blive pillet til Charpi.

Første Akt er en milelang Monolog med Afbrydelser: Afbrydelser, som ikke fremmer Handlingen — der er ingen Handling — men kun tjener til at udfolde og belyse Hovedpersonens Svaghed. Istedenfor at være skildret i tilstrækkelig store og frie Træk til at blive komisk, er denne Svaghed (som i *En Skavank*) underkastet et smaaligt moraliserende, trættende og pinligt Grubleri. Etatsraaden ligner en Mand med en daarlig Mave, der hvert Øjeblik betragter sin Tunge i Spejlet.

Vi følger alle hans Formiddagsstemninger. Nogle har aandelige, andre legemlige Aarsager. En Smule Kaffe efter Bordet, siger Vauvenargues, gør, at man føler Agtelse for sig selv, og han har Ret, som næsten altid; men hvad der er morsomt som henkastet Strøtanke, er ikke derfor underholdende paa Scenens Brædder. Vi iagttager, hvorledes Etatsraaden, efter ved sin Morgen-Æggesøbe at have fundet sig veltilmode, skønt nervøs, faar Nervestyrke og Stemning gennem Selvagtelse, da han begynder Dagen med at afvise et Bestikkelsesforsøg, men atter taber Humøret og Selvagtelsen gennem sin Svaghed overfor Kokkepige-Kommerset, gennem Skam over et underfundigt Angreb paa sin Foresatte, som han har ladet indrykke i en Avis, og gennem sin Jammerlighed overfor den samme Mand, da denne udbeder sig hans elskværdige Datter til Kone for sin Dagdriver af Søn. Undersøgelsen er fuldstændig, Vidnesbyrdene tilstrækkelige, Beviserne mere end tilfredsstillende for den Sandhed, at Etatsraaden er et ynkeligt gammelt Skrog, som bestandig opfyldt af det Ønske at have Karakter, er i Lommen paa Enhver, der vil benytte hans Svaghed. — Akten ender med, at han i sin Befippelse, bestormet paa den ene Side af sin Datter, paa den anden af sin Fjende, Konferensraaden, griber et urigtigt Lægemiddel, der ophidser hans nervøse Tilstand istedenfor at berolige den, og falder om som død.

I næste Akt er han gal og tror sig henflyttet i «den anden Verden». Fra dette Øjeblik af faar Stykket ganske Præg af

Farce; men dels er Etatsraadens barnagtige Galmandssnak altfor bred og vidtløftig, dels er Vanviddet hverken meget naturligt begrundet eller overhovedet en hyggelig Genstand, dels har det opløsende Sjælestudium i første Akt været meget for fordringsfuldt moralsk, til at den relativt alvorlige Begyndelse og den viltre Slutning ikke skulde skurre mod hinanden. I den Indbildning at være løst ud af alle Jordelivets Hensyn siger Helten nu sin Tjenestepige, Konferensraaden og sig selv en hel Del drøje Sandheder, der maa antages at ville umuliggøre det paatænkte Tvangsgiftermaal, og efter at være bleven underkastet samme Kur som den indbildt Døde i Holbergs *Jeppe* drikker han sin Medicin i et Glas Vin og falder i en vederkvægende Slummer, for efter Tæppets Fald at rejse sig karsk og frisk. Slutningen er Stykkets bedste Parti. I Maaden, hvorpaa man gaar ind paa den fikse Idé, lader som man var død og gensaas i Evigheden, ligger et komisk Motiv af megen Virkning; men tilbagevirkende Kraft til at gøre Begyndelsen dramatisk eller morsom har det unægteligt ikke.

III

(1887)

M. Goldschmidt er død igaar, 67 Aar gammel. Den Mand er gaaet bort, som af alle Nulevende havde størst Fortjeneste af den danske Prosa. Sproget har med ham mistet sin *Mester*. Han behandlede det som den ædru, klassiske Virtuos sit Instrument, og han behandlede det i dets Aand, med Simpelhed og udsøgt Takt. Han var dets Lærling, han havde dyrket det utrætteligt og ydmygt, indtil han opnaaede et Herredømme over det, som var enestaaende i sin Art. Naar engang den danske Prosas Historie skal skrives, vil man ikke blot ikke kunne overspringe ham, men den Plads, han kommer til at indtage, bliver stor.

Han var en Fortæller og Skildrer af første Rang, dæmpet og fin, altid behersket i sit Udtryk, altid ejendommelig, nu og da lidt fordringsfuld eller søgt, men sikker og altid formende sine Ord.

Han har skrevet en lang Række af Bind, men der findes i dem ingen formløs Linie. Og han havde den store Forfatters Egenskab: Alt var formet indenfra; han tog ikke nogen Vending i sin Mund, som de andre havde spyttet ud.

Goldschmidt var *en stor Forstand*. Han var en klog Mand, stod blandt danske Skribenter i mange Maader som den kloge. Han havde den hos vore digterisk begavede Mænd saa sjældne Ejendommelighed, at han — i sin Velmagts Dage idetmindste — forstod sin Samtid, begreb hvad der skete i hans Samtid, ikke mindre i den øvrige Verden end i Danmark, og stadigt satte det, som hændte her, i Forbindelse med det, som foregik ude. Siden Baggesens Tid har ingen af vore Skribenter sat sig ind i Europas Kulturforhold og politiske Forhold som han. Han var af de yderst faa, som forstaar at rejse og at lære paa Rejse. Han kendte meget til Tyskland, Frankrig, England, Østerrig og Italien, kendte Hovedlandene omtrent lige godt. Saa grunddansk som han var i sin Sprogform og i en Behandlingsmaade af de forskellige Stoffer, der tog mange Hensyn, saa verdensborgerlig var han i sit Syn paa danske Tilstande. Medens de fleste af hans Landsmænd og Kaldsfæller i Bladskriveri og Digtning brugte et Atlas, hvor Danmark og Rusland optog et Stykke Papir af samme Størrelse, havde han øjensynligt engang paa et tidligt Stadium af sin Udvikling faaet en Globus at se, og det Syn glemte han aldrig.

Og han forstod ikke alene i Almindelighed sit Fædrelands Vilkaar udadtil, men han forstod dets Partier og dets ledende Personligheder med Skarphed. I sine unge Dage sagde han temmelig rent ud, hvad han mente om dem, senere blev han mere og mere tilbageholdende. Han indsaa, det var saa uklogt at tale, saa klogt at tie hertillands. Af og til sagde han noget Mere, end han mente, eller noget, som han mente noget anderledes end det klang. Det kunde komme af Klogskabshensyn, men det kom ogsaa, fordi Stemningen løb af med ham. Undertiden ser man tydeligt, hvorledes hans Stemning forandres:

I Grunden var Goldschmidts Liv til hans næsten halvtredsindstyvende Aar en Række af Kampe og Nederlag. Atter og atter løb han Panden mod den nationalliberale Mur. Naar han tilsidst gav tabt, var det fordi han var bleven klog af Skade. Men der var ogsaa noget andet deri. Fra først af agtede han en Modstander som Ploug ret ringe. Senere hen, da han saa ham stedse stige i Indflydelse og Magt, begyndte han ubevidst at misunde og be-

undre ham. Saa kom hans Lære om det Betydningsfulde til. Det maatte *betyde* noget, at Ploug saaledes stedse tog til, medens han selv ingen Fremgang havde. Han begyndte at se ham i et nyt Lys. Og efterhaanden kom han, der havde angrebet Plougs Karakter i Sprogets stærkeste Udtryk, til det Hjærnespind, at han altid havde elsket ham.

Han var nemlig ikke blot en stor Forstand, men *et stort Stemningsmenneske*. Hvad han skrev, blev saa godt, fordi han havde den fineste Modtagelighed for Stemning, Forraad af Stemning, Overflod derpaa. Med Sansen for det Samtidige, det Moderne, som man rundt omkring ham ikke formaaede at afvinde Poesi, forenede han Ævnen til at gengive det i Stemningsskær. Det var denne Rugen over Stemninger, Leven i Stemninger, som gjorde ham til Poet. Den skarpe Iagttager og den forstandige Opfatter blev Digter, fordi han gav det Sete en stemningsfuld Fortolkning.

Det er vel bekendt, at Goldschmidt begyndte som en Krigspen og en Skandalpen. I *Corsaren*, som han udgav 1840—46, fra sit 21de til sit 27de Aar, røbede han først kun sit Vid, sin Lyst til at gøre Opsigt og gøre sig frygtet, og sin Evne til Angriben af den faldefærdige Enevælde, der brugte de Midler, dens Magtfuldkommenhed bød den. Her udtaler sig en ung Forfatter uden mange Kundskaber og uden dybere Dannelse, lidet kræsen i Valget af sine Vaaben, men almindeligt radikal og dygtig spotsk. Han drillede det gamle Embedsherredømme, saa det tabte Fatningen, og maatte til Gengæld bære alle Velsindedes grænseløse Ringeagt. Sammenstødet med Kierkegaard der kom til at betyde saa meget for denne, havde for Goldschmidt selv sikkert ingenlunde den Betydning, som han, da han længe efter saa tilbage paa sit Liv og da Kierkegaards Anseelse stod paa Højdepunktet, digtede ind og selv tilsidst maaske troede paa. Der var paa dette Punkt ikke ringe Uoverensstemmelse mellem mundtlige Ytringer af ham og de trykte, officielle Udtalelser.

Han hævdede i Samtaler bestandig, at den Kierkegaardske Religiøsitet var en ren Fantasibevægelse. Jeg har, sagde han, meget rigtigt stemplet den i *Corsaren* med de Ord, som jeg der lægger Kierkegaard i Munden: «Jeg føler Trangen til at gøre vel. Jeg vil *tænke mig*, at jeg har givet en fattig Kone 8 Skilling.» Han fremhævede stærkt Indbildningen, det Blodløse hos Kierkegaard. Hele hans Væsen, sagde han, er i den Omstændighed, at han havde ingen *Lægge*.

Men i hint ungdommelige Fejdeforhold kom Goldschmidts dybeste Væsen ikke til Frembrud. Kun Forstandsmennesket, ikke Romantikeren brød her igennem. Først Romanen *En Jøde* røbede, at den forfløjne *Corsar* bar paa en hel Ballast af Barndoms-Stemninger og Indtryk, som han aldrig formaaede at arbejde sig ud af og aldrig blev kvit, og som udgjorde det Grundvæld, hvoraf han øste som Poet.

Hans jødiske Fødsel havde en afgørende Betydning for ham, sideordnet med den, som den havde for de fleste tyske og engelske Forfattere af samme Afstamning paa hin Tid. Man føler hos dem alle, at Civilisationens Verden nylig er bleven aabnet for dem: de har endnu som Børn hørt Drønet af Ghettoernes Porte, der faldt i bag deres Ryg.

Goldschmidts Afstamning gjorde ham først til *Sværmer*. Altid vendte han i Tankerne og Drømmene tilbage til sin Æt, den af Guder og Mennesker forfulgte og foragtede, som det gjaldt om at skildre paa en Maade, der kunde vække hans danske Landsmænds Agtelse og Medfølen, deres Deltagelse og deres Velvilje. Men dernæst gjorde denne Afstamning ham *stridbar*. Han følte sig stillet som en Paria. Der var kun faa, der tog ham for fulde, og der var altid ét Skældsord mere at sige mod ham end mod alle andre, et Skældsord, som Ingen lod usagt (skønt det Ingenting sagde); thi det appellerede kraftigt til det raaeste Instinkt, det blinde Racehad. I sin Ungdomsroman tager han Forholdet fra den følsomme Side; under hans afsondrede Stilling som Skribent ligger hans Forhold som Undtagelse bag en stor Del af hans Polemik.

Før 1848 er Goldschmidt i politisk Henseende en Beundrer og Tilhænger af det store europæiske Revolutionsparti. Under den langvarige Tilbageslagets Tid, som fulgte, kom alt det romantisk Tilbageskuende hos ham frem. Men fra første Færd af var han Nationalliberalismens Gennemskuer og klarøjede Kritiker. Han bekæmpede de Nationalliberale paa alle Felter; han afslørede deres Ukyndighed og Indbildskhed; han blottede deres Herskesyge og Undertrykkelseslyst; han bekæmpede deres Politik i sine Artikler, han klædte dem af i sine Romaner; hans store Dannelsesroman *Hjemløs* er fremfor alt et Mindesmærke, en Skampæl, rejst over deres Væsen og Færd. Hans Tidsskrift *Nord og Syd* vil ikke kunne forbigaas af Nogen, der vil skildre dette Parti, som det har været. Goldschmidts Evner har vokset og udviklet sig under

Kampen imod det. Det var for at ramme det, at han i sin Tid nærmede sig til Godsejerpartiet, traadte Blixen-Finecke nær og stræbte at faa en fælles Fremrykken i Gang, som dog strandede paa de Nationalliberales den Gang overlegne Styrke.

Han har under denne langvarige Fejde lagt en ikke ringe Haardnakkethed for Dagen. Han bares oppe af Bevidstheden om sin Ret. Han viste nu og da i sit Liv et ikke ringe politisk Mod; saaledes da han i sin Tid trodsede Folkestemningen ved ene at tale mod Slesvigs Indlemmelse. Men han kom ikke til at høste nogen Frugt af sine Felttog. Thi, underligt nok, netop som Partiet var i Tilbagegang, knækkede Goldschmidt over. Træt af Kampen som han var, søgte han i Slutningen af Tredserne Fred og Forlig med de to danske Stormagter *Fædrelandet* og *Dagbladet*. Han havde da alt i nogle Aar holdt sig udenfor Dagens politiske Strid. Han var ved at udfolde sin største digteriske Virksomhed; i faa Aar skrev han *Arvingen*, *Ravnen* og en hel Række ypperlige, tildels mønstergyldige Noveller, deriblandt *Maser* og *Kærlighedshistorier fra mange Lande;* han har trængt til at kunne udgive dem i Ro. Han opnaaede da ogsaa at faa dem roste af Øjeblikkets Magthavere, og Følgen var, at hans Bøger gjorde Opsigt og blev solgte. Men den yngre Slægt, som pludseligt saa ham slutte sig til Ploug, ja fraternisere med en Kritiker, der hidtil med største Udholdenhed havde forfulgt ham, blev pinligt berørt af Mangelen paa Sammenhæng i hans Liv og i hans Stræben. Han kunde, da Bladet vendte sig og Bevægelsen *mod* de Nationalliberale fik Fart, have været dens naturlige Fører. Men han havde forspildt sin Udsigt dertil og trak sig fra da af helt ud af det offenlige Liv. Han optraadte nu kun som Digter, som Selvbiograf og som dilettantisk Religionsfilosof.

Goldschmidt var en lille, kraftigt bygget Mand, med sluttet Holdning og hurtig Gang, mørk, med skarpe Træk, med et klogt, stikkende Blik og med ualmindelig Meddelelsesevne. Han var i Samtale underholdende og livfuld.

Han var vindende, naar han vilde, og dog var der noget ved ham, der ligesom stødte tilbage, Han var ved sit Livs langvarige Stridigheder, ved Bevidstheden om, en Tid at have levet som En, hvis Haand var mod Alle, som Alles mod ham, bleven mistænksom. Han var stadigt paa sin Post, altid opfyldt af sit eget, ængstelig over sin Værdighed, let saaret og let saarende andre. Han havde ligget i Fejde med næsten alle danske Stor-

heder, havde angrebet Grundtvig og Grundtvigianerne, havde følt sig tilsidesat af Heiberg, hvem han afskyede som en kold, diplomatisk Natur, foragtet af Kierkegaard — hvis Dagbøger røber, hvilke Skældsord en Mand af dette Dannelsestrin i Monologer overøste Goldschmidt med — han var bleven gennemhaanet af Frederik Dreier, der rettede sine Kølleslag mod hans romantiske Halvhed; han var yderst ilde lidt af Bröchner, der fandt ham overfladisk og hvem han til Gengæld havde lagt for Had som Ateist. Følgen var, at han ret jævnligt følte sig som Pindsvin og rullede sig sammen med alle Pigge rejste.

Deraf ogsaa, hvad der i sin Tid vakte saa megen Opsigt og Omtale, hans hyppige Skærmydsler med sine Forlæggere. De røbede vistnok et pirreligt og vanskeligt Sind.

En almen Anerkendelse, fuld og rund, som han i mange Henseender fortjente den, blev ham aldrig til Del. Goldschmidts meget stærke Selvfølelse kunde kun daarligt undvære Anerkendelsen; han tørstede imod den og velblev at føle sig ensom. Bitter var han just ikke og til Bitterhed havde han ingen Grund, men der var det Afvisende, Kritiske ved ham, som Ensomhedsfølelsen affødte.

Ved Siden af dette traadte i hans Væsen, i hans Samtale som i hans Skrifter, det dybtliggende romantiske Hang stedse stærkere frem som et Hang til Mystik. Da disse Linjers Forfatter engang gik med ham paa et Billedgalleri og pegende paa nogle Malerier af hollandske Smaabilledmestre udbrød: *Maestro! det er Deres Kunst i Ting som Simon Levi og Avrohmsche Nattergal*, svarte Goldschmidt med heftig Protest: *Hvor kan De sige det! hos mig er der altid Noget bagved.* Det var sandt, forsaavidt han i Reglen kom tilbage til den tysk-romantiske Grundanskuelse, som er den, at denne Tingenes udvortes Verden skjuler en anden indre, der paa underfuld Maade svarer til den; mellem Ting og Personer, der staar hinanden ganske fjernt i Tid og Rum og tilsyneladende er hinanden fremmede, findes der derfor dunkle og usporlige Forbindelser, der udspringer af Love og Forhold, vi ikke kender.

Er der ved Goldschmidts Sans for Ideer og Grundspørgsmaal, hans hele Følgen med og hans Drøften af Tidstanker noget, der minder om hans Samtidige Karl Gutzkow, saa er han i sit stille Sind dog helt en Romantiker af langt ældre Type, ganske bort-

set fra at han er en mangefold større Kunstner. For ham var Skønheden altid det Skjulte.

Goldschmidt sad i Udlandet paa et offenligt Sted mellem et Par Landsmænd. Den ene, en Maler, faldt i Henrykkelse over en Dames Skønhed, der kom ind. Goldschmidt fandt ikke hendes Ansigt saa smukt, og om det Øvrige erklærede han ikke at kunne dømme. — Hvorfor ikke? sagde Maleren, jeg ser gennem Dragten, jeg klæder hende af med Øjnene i et Nu. — «Hvor De i saa Fald er ulykkelig!» sagde Goldschmidt, «saa eksisterer der for Dem jo slet ingen *Poesi* i Deres Opfattelse af Kvinden.» — Det var næppe muligt at finde nogen for en Ærkeromantiker mere betegnende Ytring.

Det Stemningstryk, der fra Barndommen af havde hvilet paa hans Sind, bevirkede derfor ogsaa at det Store og Sande altid for ham blev staaende i det Uklare som hint *Ideale*, der i hans senere Liv fortolkedes som en hemmelighedsfuld *Nemesis*-Magt. Han var anlagt til Verdensmand, havde Sans for Hygge og sømmeligt Vellevned, men fra tidlig Tid af var han i sit Inderste en Nazaræer, ansaa det at nyde i Grunden for Synd og havde ikke Respekt for Noget som for det at *ofre*, at *afse*, især i rent udvortes Forstand.

Goldschmidt havde f. Eks. fra sin Ungdom af en vis Sympati med Socialismen, særligt en stærk Følelse af det Uretfærdige i de begunstigede Klassers Stilling. Da man i 1871 fra nationalliberal Side opfordrede ham til forenet Optræden mod den begyndende socialistiske Bevægelse, stillede han som Betingelse, at man skulde danne en Forening, hvis Medlemmer forpligtede sig til aldrig at spise mere end tre Retter til Middag. Da de øvrige ikke vilde gaa ind herpaa, holdt Goldschmidt sig tilbage. Saa underligt det lyder, var Betingelsen stillet i fuldt Alvor. I denne Tænkemaade er der et Lighedspunkt mellem ham og hans Modstander Kierkegaard.

Han var uden al videnskabelig Forskole. Med en meget høj almindelig og kunstnerisk Dannelse forbandt han en fuldstændig Mangel paa videnskabelig Evne. Saaledes gik det til, at den romantiske Mystik i Aarenes Løb blev eneherskende i hans Sind. Han gik efterhaanden rent op i sin *Nemesis*-Lære, som Ingen i Samtiden uden han kunde blive klog paa, og som drev en simpel og rigtig Iagttagelse ud i urimelige Følgeslutninger. Hans Bog om denne *Nemesis* ligner mest af alt en daarlig Doktordisputats. Men selve

denne rastløse Attraa hos ham efter at raade Tilværelsens Runer, viser, at hans Blik stedse udvidedes og at hans Stræben som Aand holdt ud til det sidste.

Sin blivende og store Betydning har han dog som den første Udformer af en moderne dansk Kunstprosa. Hans Sprog er den bedste Arv, han efterlader os. Det slutter om Iagttagelsen eller Indtrykket som et gennemsigtigt Slør; det er stemningsfint og melodisk trods sit altid naturlige *Parlando*, og det aabner stadigt Perspektiver, opefter og nedefter, saa det er, som saa vi fra en smilende, højtliggende Skovvej paa en Skrænt snart op mod Himlen. snart ned mod Havets Dyb.

CHRISTIAN RICHARDT

I

(1865)

Af Digtekunstens yngre Dyrkere her i Danmark er der Ingen, hvis Navn har saa god en Klang i Folkets Øren som Christian Richardts, ja maaske er han endog den eneste, paa hvis Digterkald man er ganske vis. Han er Publikums Yndling, og som sand, oprindelig Digter har Richardt Ret til den Yndest, der er vist ham. Alligevel havde den neppe indfundet sig saa redebon og saa rigelig, om ikke hans Digte havde været smaa og almenfattelige som de er; thi hvad der er kort og godt, hvad i Mag kan overskues og uden Anstrengelse tilegnes og forstaas, det er Noget, som alle Mennesker sætter Pris paa, men vi Danske især. At den nye Gæst havde været ventet saa længe, kunde ikke Andet end gøre Modtagelsen endnu mere inderlig og varm. I en Aarrække havde Tørsten efter en ung og frisk Poesi havt Lov til at stige; den længe forvænte og derfor dobbelt længselsfulde Læseverden var nær ved at opgive Haabet, Ungdommen begyndte saa smaat at fortvivle om at komme til at se en virkelig Digter opstaa af dens Midte; da skete det, som der staar hos Bødtcher om den nye Kilde:

> En liflig lille Aare brast
> dybt nede i Naturen

og som læskende Draaber blev Richardts første Smaadigte med Begærlighed indsugede af de tørstende Sjæle. Man spurgte sig ikke for hos nogen *Autoritet*, om man havde Lov til at nyde,

man glædede sig, som man altid burde gøre det, forlods og straks. Thi Richardts Ejendommelighed er for iøjnespringende, til at den kan overses af Nogen, og den er ikke mindre paafaldende, fordi det er saa let at opdage, hos hvem han har laant den korte Tid, inden han fik det Fremmede omsmeltet og sit Eget udpræget, saa han selv kunde slaa Mønt. Lige saa vanskeligt som det stundom kan være ikke blot for Mængden, men selv for den Kyndigste at afgøre, om et lille Antal lyriske Digte har en begavet Dilettant eller en Kunstner til Ophav, ligesaa let har det været her endog for det store Publikum.

At der er noget Elementært i Richardts Poesi, det er det Første man bliver opmærksom paa ved et flygtigt Bekendtskab med hans Digte; men efter i det nærmest foregaaende Tidsrum at have levet med en saare udtænkt, hyppigt forfinet, undertiden næsten naturløs Kunst, tyer man gerne fra det Heibergske Ideal af «den eksplicerede Idés Poesi» tilbage endog lige til Onomatopoesien (Lydefterligningen), den oprindeligste af alle Poesier. Hvorledes Richardt forstaar at benytte denne saavel højtideligt som i Spøg, kan man se i Smaadigtene *Tonerne* og *Tøveir*. Forsaavidt det Sproglige maa henregnes til Formsiden af et Digt, er nemlig Richardts særegne Gave først og fremmest et Talent for det Stoflige i Formen. Han er som Digter forsaavidt radikal, som selve Sprogets Rødder ogsaa er hans Poesis. Naar et Sprog er blevet saa gennemdigtet som vort, trænger selve Ordforraadet til Foryngelse og Fornyelse; herpaa er Richardts kunstneriske Stræben tydeligt rettet, og derfor forstaar det sig af sig selv, at naar man ogsaa hos ham kan blive mindet om, at der er sunget saa meget før paa Dansk, da er det aldrig ved det forslidte, men engang imellem netop ved det nye Udtryk, ved en enkelt tvungen eller anstrengt Vending. Et vilkaarligt Ordlaveri, som det f. Eks. af og til kan forekomme hos Baggesen, er dog Richardt aldeles fremmed; hans Maalstræv har Modersmaalets nordiske Aand for Øje; Farven og Tonen i hans Sprog er ikke saa meget særligt dansk som fælles-nordisk.

Det lyriske Vers kan i teknisk Henseende især have to Slags Fortrin, det kan have sin Styrke dels i det Formelle, dels i det Sensuelle; enten kan det virke ved Sætningernes og Verseliniernes tvangløse Sammenslyngning til et harmonisk Hele eller mere ved hvad Ordet gælder i sig selv, ved dets sanselige Klang, der i og for sig kan være vellydende, farverig, betydningsfuld.

Jo fjernere en Digter staar Tankelivet, des mere vil hans poetiske Udtryk i Almindelighed udmærke sig i denne Henseende; den tænksomme Digter vil ofte glimre i hin. Bellmans og Oehlenschlägers Vers paa den ene Side sammenlignede med Baggesens og Heibergs paa den anden udviser Forskellen. Begge Sider har lige stor teknisk Betydning; mod Schack Staffeldts Mundheld «Form er Alt» kunde man paa dette Omraade med samme Ret sætte: Farve er Alt.

Paa hvilken af disse Sider Richardt staar, kan nu ikke være tvivlsomt. Hans Kunst gaar ud paa at opfriske og fremhæve allerede selve det enkelte Ords Poesi, dets malende Egenskab, dets skjulte Sindbilledsprog; hans Ord har naturligt Fynd, de faar ikke først Styrke ved Rytmen; hans Rytmer har et kraftigt og klangfuldt Fald; der er Malm i deres Slag; men deres største Skønhed har de dog i Rimets sanselige Pragt, ligesom Richardt overhovedet er nok saa oprindelig i Rim som i Rytme. Han henriver imidlertid ikke sjældent ved Versets Helhedsform, han har endog opfundet adskillige i høj Grad ejendommelige, om Indholdet støbte Versemaal (f. Eks. Flygtige Telt etc.); men — i god Overensstemmelse med den her anlagte Betragtning af hans Talent — er i disse den samlede Velklang aldrig Veltalenhedens, men rent musikalsk. Til Indskudsstilen i Wessels og Baggesens komiske Fortællinger samt i hvad der af Heiberg og Hertz slutter sig til dem, staar Veltalenhedens Vellyd i et inderligt Forhold; men hvad Richardt har skrevet i denne ham saa fjerntliggende Form (*Æblerne, Tyrkisk Justits*) er ikke lykkedes ham. Thi ikke det, som skal siges, men det, som skal synges, er han Mester for, og det maa højligt anerkendes, at han, uden at opgive en Fodsbred indvundet Jordsmon, uden at lade det Herredømme, som i vor Poesi Formen har erobret, slappes blot det mindste, formaar at lade et saa friskt og fornyet Liv udfolde sig under dens Scepter. Her kan vore norske Frænder, der i Frugtbarhed saa ganske har taget Luven fra os, endnu lære noget af vor Kunst. De i de nyere norske Dramer (som Bjørnsons *Maria Stuart*) indlagte Sange har sjældent nogen heldig Udformning. Nu ligger der vel ikke i en større Komposition saa megen Vægt paa et lyrisk Stykkes Beskaffenhed som ellers, men selv om Tekniken ikke skal være glimrende, som den f. Eks. er i Richardts *Allegretto* (Beethovenske Stemninger), bør den dog ikke være forsømt. Som Mønster paa denne kunstneriske Fuld-

kommenhed afskriver jeg følgende Linier, der kunde staa blandt Forbillederne i en dansk Metrik:

Vældige Gud,
Vor og vor Fjendes,
O lad det kendes,
Med dig vi drog ud!
O lad det dages!
O lad det mærkes,
Mer end de Stærkes
Er du de Svages
Vældige Gud!

I umiddelbar Sammenhæng med Richardts fornyende og fortættende sproglige Stræben staar den Omstændighed, at vi hos ham (som tildels allerede hos Ploug) er vendte tilbage til den billedrige og lignelsesfulde Stil, der en Tid var næsten fortrængt fra Poesien, men hvis fuldstændige Forsvinden vilde gjort Verset til rimet Prosa. Hans Poesi er en Billedpoesi, den har alt det Farvede, Livfulde og Varme, der er en saadans Fortrin, men ogsaa noget af det Ujævne og Urolige, det Springende og Uigennemsigtige, der klæber som Mangel ved den billedrige Lyrik. Kun sjældent undslipper der hans Pen uheldige Billeder som f. Eks. dette om Ploug, «han staar Vagt med Mund og Pen om Ideernes Riger». Enestaaende er følgende vanskabte Billedklump i en Sang for Kvinden: «Den Viv, som duger Bordet med rene Tankers Sne». Sligt minder om de berygtede oldnordiske Omskrivninger.

Richardts Stil er især fængslende af den Grund, at den synes at være Tidsalderens. Den har ikke Skønheden i dens ligelige Allestedsnærværelse pulserende i den hele Skikkelse, men det enkelte Leds punktuelle Skønhed hævder sig uopløst i det Heles. Der gives en mislig Art Lyrik, hvortil f. Eks. den tyske Digter Herweghs Arbejder hører, i hvilken hvert Digt har et enkelt Lyspunkt; det var en Usandhed at sige dette om Richardts; men dog er hos ham hvert enkelt Digt fuldt af slige Punkter, han er opmærksom paa det Mindste; i det skønne Hele er hver mindste Del ligesom særligt stemplet med Skønhed. Saaledes straks fra Begyndelsen af. Hans tidligste Digte viser Modenhed og Selvkritik. Hans Digtning optraadte ikke for Publikum som en overoverordenlig, skønt tvivlsom Mulighed, men omvendt som en allerede tydeligt formet, om end ikke meget frugtbar Virkelighed.

Han spaaede ikke Meget, men han var ikke Lidt. Der var intet Gærende eller Kaotisk i hans Poesi, heller intet bredt Muldjords-Grundlag og ingen strømmende Lyrik: han leddelte tidligt meget stærkt. Men har derfor hans Digte ikke saa megen blomstrende Fylde, saa er til Gengæld ogsaa alt Fyld, al Udfyldning skaaret bort, og hvad der er tilbage, den tætte og næsten sammenpressede Støbning, det er Sagens Kerne og Marv, udtrykt med Fynd; de bedste af disse Digte kunde man kalde Kvintessens-Digte.

En saadan Poesi er naturligvis Rimleg saa modsat som muligt; men engang imellem kan den ogsaa gaa til den modsatte Yderlighed, saa den forekommer lidt spændt og anstrengt, som om Udtrykket var fremgaaet af en Beslutning eller et Valg, og gør et Indtryk som det, man modtager af et Digt, naar det oplæses med altfor tydelig Betoning af hver Stavelse, hvilken Fornemmelse Richardt undertiden forøger ved en vel hyppig Brug af Bogstavrimet. Ikke altid er der et saadant Flud, en saadan Strømmen i Verset, som Tilfældet er i *Sancta Rosalia.* Paa tilsvarende Maade, som Hertz i sine ved Formernes Ynde uovertræffelige lyriske Digte undertiden kan blive lidt afmaalt, kan Richardt nu og da synes noget tilbøjelig til at overveje sine Ord; thi han maaler dem ikke, han vejer dem.

Gennem sin Lydefterligning og sin kække Rytmik er Richardts Digtning ligesom paa fædrene Side i Slægt med Musiken, medens den derimod staar i fuldkommen Modsætning til den Slags Poesi, der vuggende og glidende fortoner i Musik, saaledes som Adskilligt hos Ingemann; thi Særkendet for denne Afart er, at Klangfarven mangler, men til den Richardtske Poesis mest uomtvistelige Besiddelser hører netop den. Naar Titelbladet til en moderne lille Digtsamling ellers er smykket med en Harpe, en Lyra eller syngende Fugle, da er dette ofte Bogens første Løgn; men foran Richardts Digte er Sangfuglen paa sin Plads; thi han er ikke Skribent, men Sanger, ikke Fortæller, men Skjald. Derfor har han ogsaa en ganske egen Evne til at skrive Digte for Musik. Hans Forkærlighed for det Sangagtige er endda undertiden næsten for stor; saaledes forekommer Versemaalet i *Ved det døde Hav* mig at være for syngende i Forhold til Indholdet, men ligefuldt er Richardts Tekster og Kantater hans mest ejendommelige Frembringelser.

Teksterne har ikke det kunstløse Fald, der i saa høj Grad overlader Bestemmelsen af den rytmiske Bevægelse til Kompo-

nistens Frihed; de er ikke heller, som ofte Bellmans Vers, saaledes beregnede paa Musik, at de vanskeligt kan nydes uden den; deres Rytmegang er selvstændig, den trænger ikke til nogen Støtte. Richardt har ligesom foregrebet Komponistens Gerning: det er, som om der allerede én Gang havde været sat Musik til disse Ord, og de af sig selv havde indsuget de ledsagende Toner. I poetisk Henseende er disse Tekster Mønstre; de strejfer ikke ved at give Følelsens Udtryk bredt og almindeligt ind paa det Omraade, det er Komponistens Sag at udfylde, de giver faste Smaabilleder, og de alvorlige iblandt dem lader kun sparsomt i Udbruddet den stille Følelse forraade, at den er Billedets Sjæl.

Det lille Digt *I Maj* synes mig blandt disse at være frembragt af den dybeste Følelse og i det mest beaandede Øjeblik. I sin Idé er det nær beslægtet med den ovenfor nævnte *Allegretto*. Et andet Digt kaldet *Tonerne*, der i sin Form har Lighed med Richardts Tekster, men som det maaske var et Misgreb at sætte Musik til, stod i den første Samling som en Type paa hans Poesi i dens daværende Udviklingstrin. Hans Talent maatte finde et ganske tilsvarende Stof, hvor det blot gjaldt om at lade de Toner, han sang om, blive hørlige i Sangen, hvor Stoffet altsaa rent gik op i den musikalske Form, saa der ingen anden Idé var at udtrykke end det blotte lyriske Udraab; thi for en Idé var Richardt i Begyndelsen temmelig forlegen, ja selv nu har han ikke saa meget poetiske Tanker som poetiske Udtryk for almindelige Tanker.

Forholdet til Musiken synes overhovedet for ham som Digter at være en Kilde til Inspiration. Saaledes hører de *Beethovenske Stemninger*, i hvilke han har sat sig den Opgave at give den Sindstilstand, der var nedlagt i Beethovens berømte Sonate, et poetisk Udtryk, til det Fortrinligste, han har skrevet; selv sammenlignet med Musiken staar Allegrettoen som et lille Mesterstykke, medens derimod Prestoen lige overfor den ubeskriveligt mægtige, stærkt afskyggede Musik synes noget svag og fattig. Man kan med Rette indvende, at dette Hensyn er uvedkommende; Sammenligningen giver imidlertid et rigtignok overflødigt, men dog ganske lærerigt Vidnesbyrd om, at hvor mangesidigt Richardts lyriske Talent end er, i Lidenskabens fortvivlede Stormløb kan det ikke følge med.

Medens andre af vore Digtere næsten stadigt synger i Moll,

er Richardts Toneart ufravigelig Dur; dog hans Strenge klinger helst saa blidt og saa blødt, som det er muligt indenfor denne Grænse. Iøvrigt er der saalidt noget Ubestemt som noget Forstemt ved hans Toner. Han er ikke haabende eller drømmende, ikke længselsfuld og anelsesfuld, han kan sige med Hostrup:

Hvis Du vil af Længsler ømme
Sødt og saligt gennembæves,
Hvis Du sværme vil og drømme,
Kommer Du til mig forgæves.

Lige saa lidt er han imidlertid elegisk, sukkende eller klagende. Der hersker intet Halvlys, hverken Morgenens eller Aftenens, i hans Poesi. Derfor spiller Stemningen i dens Forskellighed fra Følelsen kun en meget lille Rolle i hans Digte, han løsner sit Værk helt fra sin Person, synger ikke om sine egne Sindstilstande, han er ikke Erotiker og i alt Fald aldrig ligefrem erotisk. Snart maskerer han sig dramatisk, som i *Paa Concerten* eller *To i Baaden*, snart gør han sig til Tolk for en større Kres, ja for det hele Folk. Han lever i sin Sang med Omverdenen og opfatter den digterisk i Samtidens Aand; men ved det friske Syn, der griber Sagen selv, viser han sig som en erklæret Fjende af alt Vedtaget, al afsjælet Mytologi. Medens han i sund Virkelighedstroskab holder sig nær til det Iagttagne, forstaar han poetisk at genføde Genstanden, ikke blot, som ovenfor omtalt, Ordet. Idet han ser Tingene i Skønhedslys, omsætter han det Givne, tilbagegiver det ham Opgivne forvandlet til Poesi, og stiller i Stedet for Hverdagslivets prosaiske Udtryk digteriske Syn paa Sagen. Eksempelvis vil jeg anføre den træffende Maade, hvorpaa han betegner Blokaden af de tyske Havne:

I raske Orlogsgutter
Fra Østersøens Kyst,
Som Spændetrøjen slutter
Om Tysklands flade Bryst!

Det er især ved Anskuelsens Styrke og Finhed samt ved Evnen til at stille Genstandene frit ud fra sig, at Richardts Fantasi udmærker sig. Kun gennem Skildringen af det, han har set, meddeler han, hvad han har følt ved det Sete. Som skildrende Digter begyndte han vistnok med den blotte Gengivelse. Det lille Skovbundsmaleri *Ved Løvspring* maa, trods Opfattelsens Skøn-

hed, nærmest betragtes som Studie. Det røber en misundelsesværdig Natursans for det Mindste, men trækker dog Enkelthederne paa en Snor, i Stedet for at forme dem til et Hele. Maaske betegner det et af hans Udgangspunkter. Det samme ualmindelige Blik for Planternes og Dyrenes Liv, ligesaa vaagent og indtrængende som H. C. Andersens, udmærker den begejstrede Sang om *Thabor* og den lystige Historie om *Hr. Mikkel.*

For den Retning, hvori Andersens Geni har udfoldet sig rigest, har Richardt utvivlsomt et Anlæg. Ligesom Andersen har han Skelmen bag Øret, det milde Lune og Glæden ved det Troskyldige, ligesom Æventyrenes Forfatter har han sin godlidende Morskab af det spidsborgerlige Vrøvl og det uskyldige Pjat — og saa har han dog i Verset sin egen Form og forstaar fortræffeligt at lade Rytme og Rim snart understøtte Spøgen, snart udgøre Spøgen (se *Tulte, Faer skal sove, I Gadedøren, Virtuos og Publicum* eller det kostelige *Romerske Æsel* med dets astronomiske Tvivlsmaal i grundtvigsk Stil).

Jeg kan ikke slutte denne Paavisning af Særpræget i Richardts Indbildningskraft uden at støde paa den Betragtning, at hans Digte er smaa og faa. Men hører ikke sjældent Domme, der noksom antyder, at Folk meget bestemmer en Digters Værd efter hans Arbejders Antal. Skal den Maalestok gælde, kommer Richardt i det mindste foreløbigt til at staa meget lavt; men paa den anden Side vil jeg ikke nægte, at en Digters Betydning for en stor Del afhænger af hans Frugtbarhed. Æstetisk taget er imidlertid Kortheden mere graverende end det ringe Antal. Vel sandt, man bliver ligesom mere taknemmelig, fordi der er saa lidt, men dette er dog kun en Fordel for Digteren, intet Fortrin ved hans Digt; tvertimod, at Melodien, ligesom i Gounods *Faust*, saa hurtigt stopper, det er kun at beklage. Dog vigtigere endnu end Fantasiens Rigdom og Masse i Undfangelsens Øjeblik er Fantasiens Omfang, og hos Richardt er dette Omfang forholdsvis stort. Det strækker sig fra den lune Spøg, der ikke skyer det gemytligt dagligdags Udtryk (se *Paa Badeanstalten*, hvilket Digt det forresten er ganske lærerigt at sammenligne med Heibergs *Ryssensten*) til den højeste mest ildfulde Patos, der kan blive lidt buldrende, som i *Den yderste Dag*, men aldrig højtravende eller kold. Det var især igennem denne Patos, at han i Begyndelsen mindede stærkt om Ploug; men den oprigtige Religiøsitet, der bærer hans nationale og politiske Begejstring, gav i de nyere Digte ogsaa

denne et ganske særegent Præg. Nu kender vi ham straks, hvad han saa synger om.

Ovenfor blev antydet, at det hos Richardt undertiden skorter paa digterisk Helhedstanke, og i hvad Sammenhæng denne hans Begrænsning staar med hans Talent. Nærmere bestemmet beror denne Mangel derpaa, at hans Digteraand, saa kritisk den end er med Hensyn til alt det Kunstneriske, kun har liden Tankekraft. Fordi der i hans Fantasi ikke er overlegen Forstand, ikke heller rolig Dybsindighed nok til aandeligt at gribe og tiltale, og fordi Richardt maaske ubevidst føler dette som et Savn, sammenholder eller afslutter han stundom et Digt ved en Overvejelse, der ikke er poetisk. Hvad der hos Richardt er svagt eller mislykket, har heri sin Grund. Saasnart han forlader den egenlige Lyrik, er han allerede ikke mere sikker paa sin Genius. I Grunden burde han aldrig opgive Strofeformen, den er ham et gavnligt Baand; blot han skriver i frie eller urimede Vers, staar han i Fare for at tabe den poetiske Enhed af Syne; i værste Tilfælde træder saa en Idéforbindelse (som i *Vuggerne*) eller en forklarende Sammenligning i Stedet for den virkeligt digteriske Idé.

Allerede i *Smaadigte* fandtes nogle sententiøse eller formanende Slutninger, ogsaa enkelte Digte, der bragte En til at mindes Hertz's Ord:

Den Verden I bygge
I den drømmende Hjærne
Ligner en ensom, en traurig Regndag.

Saaledes f. Eks. *Den Lovende*, hvis sidste Ord imod Digterens Mening kommer til lyde som et pudsigt Hjertesuk over, at Staklen først ved sin Død opnaaede den Lykke at komme i Avisen. Men i den anden Digtsamling har ikke blot Richardts Fortrin men ogsaa hans Mangler udviklet sig. Her bliver Sammenligningen en hyppigt anvendt Form *(Det døde Hav*, *Thabor*, *Jorden og Solen)*, her bruger Digteren undertiden det Poetiske kun som Tilløb til Springet ind i det Religiøse *(Telegrafen over St. Gotthard)*, her forekommer moraliserende og i Tanken forslidte Smaadigte som *Øjeblikket* eller *Krig og Fred*. Ja Richardt har her endog leveret os et Digt som *Filosofen og hans Søn*, der maa kaldes vandet; thi selv Vievand bliver ikke andet end Vand, naar det blandes i Poesiens ædle Vin. I Sandhed en herlig

Filosof, der først ved et Tilfælde en skønne Aftenstund kommer i Tanke om det, som for hans Tænkerliv maatte være det Første og det Sidste.

Det bedste ved Richardts Digte er Digterpersonligheden selv. Man faar af den et i høj Grad velgørende Indtryk af Ligefremhed, Sanddruhed og Lune. Hvor hyggeligt klinger ikke den jævne Tone i hans Studenterkor *Sætter da Fod under eget Bord*, hvor stor er ikke Afstanden fra det gamle Omkvæds «Herrer vi ere i Aandernes Rige» til den skønne Simpelhed i disse Ord:

Naar Solen trækker sit Hors paa Stald,
Og Stjernerne holde Stævne,
Venner ved Venner vi bænkes skal
Og tales ved efter Evne.

Men denne Simpelhed er atter begrundet i en ærlig Natur, der aldrig stadser med Dannelse, aldrig gør sig til af Lidelser, og som i sin Renhed ikke véd af nogen Art Leflen at sige. En Sanselighed varm og dog poetisk som Oehlenschlägers findes kun hos de Største; selv hos Christian Winther er Sanseligheden ikke mere saa uskyldig. Har Richardts Poesi end ikke den Gløden som disse Digteres, kan den til Gengæld aldrig blive kælen. Han lefler ikke heller med sit Digterkald eller sin Digterlod: saalidt som hans Digte er Poesi om Poesi, saa lidet handler de om Poeten; at skrive anderledes vilde være ham umuligt, det borger hans lyse Lune for. Man tage de to Digte, *Frieriet* og *To i Baaden* for sig. De tvende Bejlere er i Grunden en og samme Figur; men en mindre forfængelig Digterpersonlighed end den, der afspejler sig i det ene Digts tragikomiske og det andets sjæleglade Humor, skal man have ondt ved at finde blandt det hele Digterfolk. Og dog er Richardt en mandig Aand, udsprungen af en til Alvor opdragen Generation. Den Slægt, for hvilken Digterne sang i Aarhundredets Barndom, havde et lettere og lysere Sind end vor; Richardts Poesi bærer trods sin Friskhed — og den er umiddelbar frisk, handler ikke stridbart om Friskhed som Kaalunds — et utvetydigt Stempel af Slægtens Alvor. Har den end ikke den selvraadige Lidenskab, ingen sanselig Hede, saa har den en højere Ild.

Den stærke Udvikling til en dyb og inderlig Forsoning, som Richardts Aand har gennemgaaet, er ikke gradvis at spore i hans Digte, eftersom han jo ikke vælger sine Æmner indenfra, men

lader dem bæres ham imøde paa Omverdenens og Tidens Strøm. Det kunde synes betænkeligt, at saa mange af hans Digte er Lejlighedsdigte, at han saaledes uophørligt i sin Frembringen forholder sig til sit Publikum; men man maa ikke glemme, at begyndte han end med at synge for en Klike, saa er han endt med at tiltale et Folk. Alligevel tror jeg ikke, at et saa stadigt Samkvem med Læseverdenen kan være godt; det maa hindre Talentet i at gaa sin egen Vej og søge sig sine egne Opgaver.

Hidindtil sporer man, som ovenfor paavist, i Richardts Digtning især et udpræget Maalstræv. Dens Vers virker malende og musikalsk som en Art elementær Billedpoesi med den fuldeste Velklang. Den søger Skønhed paa ethvert Punkt og taaler i det Sproglige og Metriske intet Overflødigt. Den er Sang og Tekst og Farve, men ikke Fortælling eller Grubleri. Det skorter den paa Lidenskab, end mere paa Tanke; men den har i rigt Maal den lune Humor og det lyriske Opsving.

II

(1869)

Deklarationen.

Denne ubetydelige Spøg, der mest ligner en Marionetkomedie, er ligesaa morsom at høre som en blød Barnestemmes friske og rene Latter. Hvis man blot ikke er gammel og hvis man kun ikke forud kan Replikerne udenad, maa man give efter for Stødet af den Overgivenhed, der springer frem i Samtalerne, og som i Finalen befinder sig paa Højden. Stykket handler om Ingenting og er saa meningsløst, som man kan ønske; Scenerne hænger slet ikke sammen; det berømte Ideal af en Sammenhæng, den mellem Ærtehalm, er paa intet Punkt naaet, ja ikke engang tilstræbt; der er ikke et Ord deri, som har en moralsk eller tragisk Mine (løftet, storslaaet, staalsat, etisk, Lysning eller lignende), man bringer ikke en eneste stor Idé hjem med i Lommen

som Udbytte; i det Højeste griber man sig en halv Dag efter i bestandigt at mumle: «Og Held den Pige, som finder en Bejler, hvis skaldede Isse hun i Livets Efteraar kan betragte med Ærefrygt, omringet af en elsket Børneflok!» eller haardnakket nynnende Præstens Klage:

Og Ingen bliver mere rørt
Ved nogen Stavelsé,
Og man faar hverken Vaadt eller Tørt
Ved en Begravelsé

Noget, som visselig ikke kan kaldes et Udbytte; men Stykket har dog et Par Figurer, der staar klart og som indeholder noget Nyt. Den første og ringere af dem er Adjunkten, et Søskendebarn til Magisteren i *Soldaterløjer* og Søren Torp i *Genboerne*, og Næstsøskendebarn til Poul Møllers Licentiat. Han tilhører en Klasse af barnligt elskværdige og uskyldigt forkrøblede Smaatossede, som ikke er ganske faatallig blandt ældre ugifte Studerende i Danmark, der ligesom han med højst kostelig Naivetet indbilder sig, at de i Grunden skulde have levet i Grækenland paa Platons Tid, saa var de komne paa deres rette Hylde. De aner ikke, at de, langt fra at være Ofre for en Verdensorden, kun er Ofre for vort lærde Skolevæsen, og at en Athenienser, hvis han opstod fra de Døde, meget hurtigt vilde give dem Valget mellem Gymnastikhuset og Daarekisten. Den her skitserede skikkelige Fyrs fikse Idé er Sorgen over hans usalige Gave til at behage Kønnet, hans Elskværdighed er morderisk som Sværdet Tyrfing; den knuser Hjerterne rundt omkring ham og knuser derigennem tilsidst han eget Hjerte. Greben af Medlidenhed med en af de Ulykkelige, beslutter han med heltemodig Selvovervindelse at fri, faar Nej, bliver sig selv en Gaade o. s. v. Ved Blandingen af stor Forfængelighed, megen Godlidenhed, Barnlighed og Selvprøvelse bliver dette Karaktertræk, der ikke er saa overdrevent, som det synes, latterligt, og det er ogsaa blevet gentaget i adskillige nyere Noveller, som *Nøddebo Præstegaard* og flere.

Den anden morsomme Figur er Præsten. — Fra den Tid af, da den danske Komedie genvandt sin Munterhed i den første Vaudeville, har fem og tyve Aar givet os en hel Lystspilliteratur. Derefter er fulgt en attenaarig Pavse. Har man nu lét nok? er Latterstoffet opbrugt? Har vi alle siddet paa Forundringsstolen, alle Stænder, alle Samfundsklasser? Tager man Hensyn

til et bestemt Varsel, saa skulde man tro, at *Deklarationen* (skrevet 1851) var en Slutsten. Det er det, at Turen tilsidst ogsaa kom til Præsterne; man kan være vis paa, at vort ærbare og fredelige Digterfolk har opsat dette Skridt saa længe som muligt. Gejstligheden har i Danmark altid kunnet betragte sig som forsikret mod Latter-Skade; den udleverede i det Højeste, naar den følte sig truet, en stakkels Klokker, en Skolelærer, en Degn til godmodig Behandling; selv sad den vel forskanset bag sin Velærværdighed. Pastor Jensen paa Brædderne! Det er jo intet Mindre end Søndag Aften at le Taarer over, hvad man Søndag Formiddag hørte paa med vaade Øjne. Har den præstelige Affektation maaske ikke Hævd paa at være Natur, ja mere end Natur, Salvelse nemlig? Ligemeget, vi fik dog tilsidst Pastor Jensen op bag Lamperækken, og den er ikke Helgenskæret gunstig. O velkommen, Deres Velærværdighed, vi skal ikke være slemme ved Dem; vi er saa glade ved at se Dem der, at De straks ved Indtrædelsen har vor hele Velvilje. Der er ved Pastorens Salvelse Noget, som fryder, ved hans Veltalenhed Noget, som bestikker; skøndt han kun bestaar af Godmodighed, Dumhed, Affektation og Hykleri, gives der ingen saa troskyldig Affektation som hans, intet saa barnligt og uskadeligt Hykleri. Det er umuligt at blive vred paa ham; der er ikke det Mindste i ham, som man foragter, og ikke det Ringeste hos ham, som man agter; han har alle Betingelser for at være en komisk Person, og han er skabt med et Lune, der gør ham til det. Man tænker ikke et Øjeblik, medens man ser ham — takket være Hr. Mantzius's ejendommelige om end noget drøje Spil — at Forstillelse og Hykleri er modbydelige Laster, at en stor Mængde Mennesker i vore Dage hævder deres aandelige Plads ved den første, og at Fordelingen af den borgerlige Agtelse for en stor Del hviler paa den anden; man ler af fuld Hals og af et godt Hjerte.

Det har været vort danske Lystspils Hovedegenskab, paa én Gang dets Styrke og dets Svaghed, at det har forstaaet bestandig at holde sig paa den komiske Overflade. Den forvænte Mængde taaler snart ingen stærkere Føde. Publikum, der véd, at dette alleryderste og alleroverste Lag af Samfundets Ulykker og Onder, de Enkeltes Løgne og Laster er det, som smager bedst, ja det, som ene smager godt, gør som Franskmanden paa Restaurationen, der efter én Gang at have spist det knoppede, brunstegte Skind af Grisen, sendte den ud i Køkkenet igen for

at faa en ny Skorpe stegt paa. Dette gaar ikke i Længden. Vi kan ikke evigt nøjes med Vaudeviller, vi maa engang faa et Drama at se. Af de to Strømme, i hvilke vort Lystspil nu er mundet ud, vil den ene tabe sig, bestandigt tyndere, i Sandet; den anden kan endnu svulme til en Flod. Den ene Retning er den mod den rene Lystighed, de blotte Løjer; den har selv i sine bedste Frembringelser, som Hostrups *Soldaterløjer* og *Intrigerne*, det tilfælles med Dame-, Duft- og Casino-Vaudevillen, at den handler om Ingenting. Den anden Retning er den alvorligere mod det virkelige Liv; den forsøger paa at fremstille Mennesker, som ikke har Roesaft, men Blod i deres Aarer; den stræber at give et omfattende og sanddru Billede af vore Sæder og Forhold. Som det bedste Arbejde af den Art staar trods mange Svagheder Hostrups *Tordenvejr*, et af Digterens sidste Stykker, der med sit dygtige Figurgalleri er i Slægt med Blichers Noveller og Dalsgaards Folkelivsbilleder. I dette Hjulspor maa vort Lystspil slaa ind, og for at gøre det bredere og dybere maa Roman og Novelle her vise Vej. Vi mangler endnu helt en Romanliteratur, og før vi faar den, faar vi neppe noget Drama. Det gælder ikke mere om først og fremmest at yde det Komiske. Vi maa først og fremmest have Materialet bragt for Lyset; saa kan vi altid bagefter aflokke det dets komiske Side. Gid vore Digtere, hvis vi har nogen, (af alle sikre Ting er den sikreste den at tvivle), vilde forlade de ufrugtbare Kunstarter og som forstandige Bjergmænd søge til de rige Aarer. Selv det store Talent kan ikke vedblive at tære paa det gamle Forraad, selv det mindre Talent faar Kapitaler mellem Hænder, naar det finder et længe opsamlet og endnu ubrugt Stof. Lægger man blot Haand paa Værket, vil man se, at Ingen behøver at forstumme; end ikke Tanken paa Kritiken bør skræmme Nogen; thi uanset, at en Forfatter ikke bør tænke mere paa Kritiken, end Soldaten bør tænke paa Hospitalet, saa vil enhver Kritiker, hvem det ligger paa Hjerte, at vor Literatur ikke skal dø af en vis Art Tæring, en Sygdom, der paa Latin hedder *sancta simplicitas,* opmuntre ethvert alvorligt og talentfuldt Forsøg paa at gribe dybere, skildre sandere og male med stærkere Farver, end det hidtil er sket paa vort Teater. Hvis den altfortærende Teologi, der allerede har mærket en af vore betydeligste Digtere (Paludan-Müller), og, som det synes, ganske opslugt en anden (Hostrup), naadigt sparer os *Deklarationens* Forfatter, da turde

man maaske bede ham om at anse ovenstaaende Ansøgning om en kraftig dramatisk Virksomhed som iblandt Andre rettet til ham, der har det Fortrin for de endnu ukendte Digtere, at man er vis paa, han er til, og sikker paa, at han har Talent.

III

(1892)

Ved Christian Richardts Død mister Danmark en af sine elskværdigste Personligheder og vistnok sin ypperste Sprogkunstner i bunden Stil. Hans Omraade som Digter var snevert, men han var af allerførste Rang paa sit Felt. Ingen har i vore Dage naaet hans rene og udadlelige Mesterskab i Versbehandling. Han var her fuldstændigt oprindelig. Der er i hans Rytmers Melodier en Sikkerhed og Fylde, Finheder i deres Bøjning og Afveksling, som ingen Anden har opnaaet, og Sprogfarvens Styrke svarer til Formens Fasthed. Der er næsten ingen døde Punkter i hans Teknik. Den var fortrinligst i det rent Sangagtige, men hans Vers var i Grunden altid Sang og som Sang umiddelbart Udtryk for hans Væsen.

Stilfærdigt var dette Væsen og blidt, indtagende og indtil Stædighed bestemt indenfor dets snevre Synskres; ubetinget fredeligt, dog ikke saaledes at forstaa, at det skulde mangle Ild og Vaaben. Hans Lune var hans Krudt, og han forstod at holde det tørt.

De sidste tyve Aar af Richardts Liv var væsenligt optagne af hans præstelige Virksomhed om han end stadigt skrev Digte og ikke gik synderligt tilbage i sin Kunst. Men med hans tre tidligste Digtsamlinger i Haanden vil Læseren kunne danne sig et rigtigt og fuldstændigt Billede af ham som Digter. Han er helt tilstede i *Smaadigte* fra 1861, *Nyere Digte* fra 1864 og *Tekster og Toner* fra 1868, skønt der findes ypperlig Poesi ogsaa i den senere halve Snes Bind. Det var i Tredserne, at hans Sprogtone blev anslaaet og at hans Mesterskab i Metrum og Rim naaede sin fulde Udfoldelse.

Han var lige 30 Aar gammel, da han slog igennem med sine første Digte og med ét Slag erobrede sig Læseverdenens Yndest. Da han snart derefter kom hjem fra sin store Rejse til Rom og Østerland, var han modnet som Mand, fuldendt jævn af Væsen og færdigt dannet som Kunstner.

Vistnok i Begyndelsen af Tredserne traf jeg ham for første Gang. Han var venlig og paa en egen stille Maade skelmsk. Hans Ansigt var ubevægeligt som en Tyrks; men pludseligt brødes Masken af hvad vi dengang kaldte hans «tyrkiske» Smil; han bristede ud i Smil paa en egen pludselig Maade, jeg ikke har set hos Andre.

Richardt havde intet imod at omgaas en tyveaarig Entusiast for Poesi, der forstod at vurdere og nu og da at kritisere ham; vi kom efterhaanden hinanden meget nær. Han var i hine Aar anonym Teater- og Musik-Anmelder ved *Dagbladet*, en Bestilling, hvortil han egnede sig usigeligt slet. Thi det var umuligt at arbejde langsommere end han; hans Sætninger fik først efter megen Grublen deres smukke, faste Form, og selve Indfaldene kom vel sikkert nok, men trægt.

Han passede da mindst af Alt til Bladmand.

Det kan have været i Aarene 1865 eller 66, at han en Dag bad mig i al Stilhed en Maanedstid at træde i hans Sted som Teaterkritiker, mens han foretog en lille Rejse. Da jeg til hans Tilfredshed skilte mig fra mit Hverv, fandt han paa ret jævnlig at tage mig med i Teatret, naar han skulde anmelde, hvorpaa vi efter Forestillingen paa hans Værelse i Kronprinsensgade bryggede Artiklen sammen. Det var lykkelige Aftener. Richardt dækkede Bord, lavede saa Te eller Kaffe paa en saakaldt «Jomfru», drak med Begærlighed og paastod, man blot behøvede «at klemme Jomfruen» for at have fuldtop. Efter Aftensmaaltidet blev Pen og Blæk tagne frem; Richardt satte sig til Rette, udbrød: «Hvordan skal vi saa begynde?» og medens hans Medarbejder gik op og ned ad Gulvet og af og til dikterede en Sætning, som Richardt mumlende forbedrede, blev Artiklen under Munterhed og Latter forfærdiget i en Fart. De bedste Indfald, Richardts egne, var desværre i Reglen for overgivne til at kunne skrives ned.

Dette lystige Samarbejde ophørte, da Richardt i 1867 blev Forstander for Folkehøjskolen ved Greve.

Han havde i hine unge Aar den største Glæde af sin digteriske

Frembringen. Uden i mindste Maade at overvurdere sin Evne, var han (med Rette) trygt og fuldt forvisset om sit digteriske Kald.

Hans Digte blev i Reglen meget langsomt til, og han skrev dem ikke ned paa den Maade, at han begyndte med Begyndelsen og sluttede med den sidste Linie. Af det store Digt *Normannen* var længe ikke mere til end den sidste Linie «Og nu er jeg *hans.*» Det skønne Digt *Skærsommer* undfangede han en Nat, da han efter et Studentergilde kørte hjem fra Dyrehaven. Vi sad foran hos Kusken, og ved Skuet af det røde Skær i den lyse Nat formede han de to dejlige Linier:

Da favnes Kvæld og Gry i stille Gløden,
Og Aftenrøden kysser Morgenrøden.

Om dem blev senere det øvrige føjet til.

Han var saa langt fra at tage kritiske Indvendinger ilde op, at han omvendt ønskede og udæskede Kritik, idet han forelagde En sine kun paabegyndte eller halvfærdige Digte, og naar Talen var om en større Digtkres, havde en Tilbøjelighed til at drøfte dens Plan.

Aldrig roste han sig selv. Kun en eneste Gang husker jeg at have hørt ham istemme en Ros, jeg i overstrømmende Udtryk tildelte ham. I Januar 1866 havde han skrevet en Sang til *Nordisk Højtid*, som var rent ud fortræffelig; men særligt henrykte mig for dens underfulde Bygnings Skyld en Strofe, i hvilken Verset bestaar af en eneste Sætning, og hvor ikke et Ord er omstillet fra Prosaens Form:

Og om i hine Harpers og Fanfarers
Svulmende Takt
Mindet om Dybbøls blodbestænkte Skarers
Ensomme Vagt
Sagte, men hørligt, lig en svunden Tordens
Genklang fra Fjældet ruller op paany:
Da skal atter Nordens
Solmorgen gry.

Paa Udbruddet: «Det er det bedste Vers, du nogensinde har gjort,» svarede han med et lykkeligt Smil: «Ja, det er en lille Mesterstrofe.»

Meget varsom maatte man imidlertid være med tvivlende eller nedsættende Kritik, da man med et Par uoverlagte Ord kunde gøre ham ked af sit Udkast, sprød som han var. Jeg har i hine Dage længe havt Samvittighedsnag over at have stanset Udførelsen af den store Digtkrans *Tornerose*. Richardt meddelte mig i sin Tid, at han havde planlagt Digtet saa og saa, og læste et Par Brudstykker for mig. I tankeløs Overgivenhed sagde jeg: «Nu gælder det, om du kan klaske nogen Symbolik derpaa.» Han lo, men ved dette uskyldige Ord forekom det ham, som om Æmnet kun modstræbende vilde lade sig gøre til Genstand for moderne digterisk Behandling, og han lagde det hen, vist langt over et Aar. Jeg spurgte jævnligt til «Prinsessen», men fik haardnakket Svaret, at hun sov, og at der ingen Udsigt var til, hun snart vilde vaagne. Endelig vaagnede hun da, og jeg hører endnu i mit Øre Richardts Stemme, da han læste Versene:

Aldrig blev jeg trættet af at skue
Aftenskærets sidste sagte Fald
Paa den aaresprængte Marmorbue
I min Faders søjlebaarne Hal.

og Prinsessens Udraab:

Alle mine Duer, vaagner, vaagner,
Kurrer igen fra Eders Slag!

Han læste sine egne Vers dæmpet, men fortræffeligt — i Modsætning til saa mange andre Digtere, hvis Oplæsning misklæder deres Digtning. Hans Stemme betonede musikalsk de fine Omvekslinger i Rytmen, der gjorde hans Versbehandling saa original. Det var en Nydelse at høre ham læse disse Slutningslinier af en Strofe:

Og om det lyse Mærke
Med Bøn de stille Klerke,
Med Sværd de Helte stærke
Kæmpe
Sejre mod Tre.

Om Richardts Vid i den daglige Samtale er det vanskeligt at give en Forestilling. Det var saa ganske mundtligt, saa godmodigt og saa skelmsk, og det fik ved Minespillet sin hele

Ejendommelighed. Det forsvinder mellem Fingrene paa En, naar man vil fængsle det til Papiret.

En Dag læste jeg med megen Beundring for ham Alfred de Musset's *Adieu, Suzon!* nogle Afskedsvers til et Pigebarn, som efter Digtets Ordlyd har elsket den Talende kun otte Dage, og fra hvem han uden at man begriber Nødvendigheden fjerner sig med Taarer og Smil, med lidenskabelige og letsindige Udbrud mellem hverandre. Omkvædet begynder som bekendt:

Je m'en vais pourtant, ma petite,
Bien loin, bien vite

og Ordene *ma petite* vender saaledes tilbage gennem alle Stroferne. Richardt, der ikke var synderlig stærk i Fransk, bevarede under Oplæsningen sin ubevægelige Mine. «Forstaar du det nu ogsaa virkelig?» spurgte jeg. — «Ja, saa meget forstaar jeg da, at han har tabt *Appetiten*», lød Svaret.

Richardt var fra sin Ungdom af oprigtigt religiøs og barnligt troende. Han har næppe engang nogensinde havt Tvivl at overvinde for at bevare sin Rettroenhed. Men hans Religiøsitet lagde i hine Aar ingen Hindring i Vejen for hans venskabelige Omgang med en meget yngre, anderledes sindet. Han skemtede nu og da med Modsætningen. Mellem gamle Papirer finder jeg denne Billet: «Tak, kære B., for Indbydelsen, jeg haaber sikkert, jeg skal komme — trods det at din *Ugudelighed* virkelig kunde gøre mig betænkelig, man er jo bornert.»

Det havde været Richardts Ønske at kunne leve udelukkende som Digter. Da han imidlertid som næsten alle andre danske Digtere og Kunstnere sad i smaa Kaar, maatte han se sig om efter en Livsstilling. Han var teologisk Kandidat — rigtignok med den daarligst mulige Karakter — men han tænkte ikke paa at benytte sin Eksamen til at søge Embede som Præst. Han foretrak en Højskoleforstanders Stilling, og 36 Aar gammel blev han Bestyrer for Skolen ved Greve. Bygningen var smuk, Richardts Bolig hyggelig; han havde sikret sig en for Sagen begejstret og kyndig Medhjælper, og var selv fuld af Tro til at Foretagendet vilde lykkes for ham. Det var en Fornøjelse at se den Iver og det lyse Humør, som besjælede ham. En Sommerdag i 1868, da Fru Magdalene Thoresen og jeg i Forening besøgte ham derude, staar meget levende for mig. Han

nærede en stor Ærbødighed for Fru Thoresen og var særligt oplivet ved hendes Besøg.

Hvad imidlertid nu end Aarsagen var, Foretagendet trivedes ikke; Eleverne indfandt sig altfor faatallige, Richardt maatte opgive sin Stilling, og nu nødedes han, meget mod sit Ønske, til at tænke paa den gejstlige Vej.

I et Brev fra Februar 1871 meddelte han mig i følgende Udtryk sin nye Plan:

Du har en Gang udtalt en spøgende Frygt for at jeg skulde blive et Bytte for «den altopslugende Teologi», hvormed du vel nærmest har ment falde ned i en eller anden kirkelig Stilling og saa blive borte med det samme. Det kan være, det Første sker, snarere end jeg selv havde ønsket eller tænkt. Jeg vilde gerne i nogle Aar efter at jeg nu til Sommer siger min Skole Farvel have forsøgt at leve som Forfatter og givet mig hen til en væsenlig digterisk Virksomhed, skønt forøvrigt Livsskæbner og indre Udvikling har ført mig en Prækestol langt nærmere end tidligere; men Grundbetingelsen for at vove et saadant Digterliv maatte for mig som gift Mand være, at jeg havde nogen Indtægt sikker; jeg søgte da i Foraaret Kultusministeriet om et Tilskud af det saakaldte literære Fond — jeg havde tænkt mig 400 Rdl., saaledes som Ewald f. Eks. har havt i adskillige Aar — men jeg har faaet Afslag; der er ingen Penge i Kassen. Dette peger *fra* en blot og bar Forfatter-Tilværelse; det vilde blive lutter Borg og Gæld, og Adskilligt peger *til* Kirken. Men det er dog med tungt Sind, jeg tænker paa den Afgørelse, jeg snart maa træffe, thi jeg ser ikke, hvorledes det skal blive Andet end Et af To: enten Natte-Arbejde eller Flor om Lyren, Farvel til min første Kærlighed.

Læseren ser, med hvilket Vemod Richardt bestemte sig til den gejstlige Stand, og at en elendig aarlig Understøttelse paa 800 Kr., som blev ham afslaaet, paa hint Tidspunkt utvivlsomt havde bevaret hans Evner helt for Literaturen adskillige Aar endnu.

Han fortsætter:

Det Sidste bliver der nu ikke noget af, saa længe jeg kan holde ud at have tvende Virksomheder, der begge vil fordre

fuld Hengivenhed; formodenlig vil mine ydre Kaar blive saa smaa, saa jeg allerede af den Grund vil nødes til at have literært Arbejde ved Siden af. Vi faar at se. Tilgiv, at jeg har snakket saa vidt og bredt om mig selv og mine Forhold.

I Aaret 1872 blev Richardt Præst, og det religiøse Element, som altid havde været tilstede i hans Poesi, bredte sig fra da af naturligt mere. Han havde altid havt et Anlæg for Salmedigtning; han blev nu paa én Gang Naturdigter og Salmedigter. Vore Veje fjernede sig nødvendigvis fra hinanden; i Halvfjerdsernes Begyndelse kunde en Præst ikke vedligeholde Forbindelsen med en saa udpeget Personlighed som mig; dog var Richardt i sit stille Sind ogsaa som Præst bestandig den samme fine og humane Personlighed, han altid havde været.

Der var noget saare Blødt i hans Gemyt. En Dag henimod Aaret 70 forærede han mig en smuk Signetring, som jeg endnu har — med en antik, udskaaret Sten — i hvilken han havde ladet sine og mine Forbogstaver indgrave. Og de sidste Ord, han for et Aars Tid siden henvendte til mig, var disse: «Det er underligt, jeg *kan* ikke være vred paa dig, skønt jeg jo egenlig burde.»

Hvad Christian Richardt som Digter var, det har jeg i mit allerførste Forsøg paa en literær Karakteristik stræbt at forklare. Som ren Kunstner er han uovertruffen i dansk Lyrik. Man tage, for at føle dette, blot Rimene hos en af de gamle Virtuoser som Frederik Paludan-Müller eller Henrik Hertz og sammenligne dem med Richardts. Aldrig hos Richardt disse kedelige og svage Rim af samme Ordklasse: *kærlige* — *herlige* o. s. v. Han er vistnok den første i vort Sprog, som gennemgaaende rimer Genitivformer paa Verbets Passivformer (stærkes — mærkes f. Eks.) og han har paa hele det metriske og sproglige Omraade bestandig virket som en Fornyer.

Vistnok havde han ingenlunde i Tanker og Følelser en lignende Oprindelighed som i sin Teknik. Hans Poesi var kun Sang, dens Motto var:

Toner, søde Toner, svulmende Kor,
I gaa Bud mellem Himmel og Jord!

Dog var det hans inderste menneskelige Væsen, der afspejlede sig i hans fuldendte Teknik. Kærnen i hans Væsen var Samvittighedsfuldhed. Han var samvittighedsfuld som Menneske, samvittighedsfuld som Kunstner, og det var denne Egenskab, der fik sit Udslag i hans Digtnings strenge Form og fuldtlødige Klang.

FREDERIK NUTZHORN

(1867)

Den 20de Februar 1866 døde i Venedig en ung Filolog, hvis Bortgang var et Tab for den danske Videnskab, Dr. phil. Frederik Nutzhorn. Blandt hans utrykte Efterladenskaber fandtes den Oversættelse af Apuleius's berømte *Amor og Psyche*, som nu forelægges Læseverdenen. For de Mange, der personlig har kendt Forfatteren, vil hans Navn paa Titelbladet være tilstrækkeligt til at fremkalde Billedet af hans Personlighed; til den større Kres, hvem den Afdøde var fremmed, er følgende korte Skildring af hans Liv og Personlighed henvendt.

Frederik Nutzhorn blev født den 15de November 1834 i Kjøbenhavn; han var næstældste Søn af praktiserende Læge D. v. Nutzhorn og dennes Hustru Charlotte, født Feilberg; hans Forældres Hus udgjorde en stor og stærkt sammensluttet Familie, og han følte sig bestandig nøje knyttet til sit Hjem, mest af Alt maaske ved en ubegrænset Agtelse for sin Faders Karakter.

Blev han som Voksen Videnskabsdyrker med Liv og Sjæl, saa viste han ogsaa allerede i Barndommen Evne til Studering, en Lethed og Hurtighed i Tilegnelse, der overraskede, fordi den ikke bemærkedes bag en tilsyneladende Enfoldighed; og udviklede han sig som Ældre til en fast og tilforladelig Karakter, saa havde han ogsaa allerede som Barn en vis Mine af naiv Alvorlighed og Ufortrødenhed, som han længe beholdt, og som betegnede hans Væsen. Han har engang fortalt mig, hvorledes han, som lille, for S. Kierkegaard, der jævnlig besøgte Faderen, hans Læge,

den ene Dag efter den anden maatte oplæse Andersens «standhaftige Tinsoldat», somme Tider et Par Gange i Træk; det forekommer mig, at man, skønt Nutzhorn ikke tænkte Noget derved, føler den store Sjælekenders humoristiske Blik i dette Valg.

Til Nutzhorns aandelige Anlæg kom, at han legemligt var vel rustet til Aandsarbejde, af en sund, kraftig, aldrig svækket Konstitution, der bestandig i Tidens Løb blev styrket og hærdet ved Legemsøvelser og Idrætter af alle Slags, men som ligefuldt uden Tvang eller Kamp fandt sig i det i Reglen stillesiddende Liv, han førte; hans Nerver var saa stærke og hans Aand saa uforstyrrelig, at han kunde gaa til og fra sit Arbejde, uden at nogen Afbrydelse forhindrede ham i at tage fat, hvor han standsede, og han arbejdede saa let, at man ikke mærkede hans Flid. Paa dette gensidig føjelige Forhold mellem en videbegærlig Sjæl og et kraftfuldt Legeme beroede den store Ligelighed, der udmærkede hans Sind, det svingede meget lidt i Stemninger, det omtumledes ikke af Indtryk. Han kunde hverken blive overstadigt lystig eller pludseligt begejstret eller aldeles sønderknust; som han var rolig uden Flegma, var han ivrig uden Feber, stræbende uden ubestemte Drømme og Længsler; der var i denne Henseende noget Græsk i hans Natur, en medfødt Sindets Ligevægt, der gjorde det sædelige Tyngdepunkt uforrykkeligt. Hans Liv gik ikke hen uden alvorlige Sorger, uden indre Kampe, ikke engang uden gennemgribende Omslag i Overbevisning; men hans Aand hverken vred eller vaandede sig under disse Brydninger, han bukkede aldrig under i nogen indvortes Strid, han var uopreven og uoptrevlet, en hel Karl.

Paa denne gode Grund hvilede den tillidsfulde Frejdighed, der var det mest fremspringende Træk i hans Væsen, og som i vore Dage er sjælden nok hos den danske Ungdom. Var han indadtil paa det Rene med sig selv, da følte han sig ganske ubekymret om al fremmed, uberettiget og uvedkommende Kritik; derfor var han frimodig, naar det gjaldt om at begynde, ufortrøden og udholdende, naar det kom an paa at blive ved, trofast i ethvert personligt Forhold. Han kunde synes fremfusende, ja han kunde være det; han følte sig ikke meget for, prøvede sig ikke meget frem; men der laa noget Stort paa Bunden af hans Sjæl, som forklarer dette Træk; han gjorde sig aldrig Umag for at behage Nogen. Der var dem, som følte sig stødte tilbage heraf, som savnede den beregnede Selvdæmpelse og bestandige

Agtpaagivenhed paa sig selv ligeoverfor Andre, som især Forfængeligheden fordrer af Enhver, den skal give sit Bifald. Men hvad der stødte hine bort, det tiltrak netop dem, der sluttede sig til ham, denne aandelige Styrke, der kun kendte Slappethed og Livstræthed af Navn, og denne raske Tillid, der var saa fjern fra Indbildskhed og Hovmod, men som uforsagt skuede frem foran sig. Man behøvede kun at se hans hurtige og faste Gang, naar han gik ned ad Gaden, for at gætte, at denne Skikkelse havde Rygrad og Muskler til at bære flere Byrder og Bekymringer end sine egne, og der er næppe nogen af hans Venner, der ikke har ham at takke for beroligende eller opmandende Indtryk, om det saa blot var gennem en henkastet Bemærkning, et Ord, eller et Slag paa Skuldren i rette Tid. Ingen af dem har oftere og med stærkere Ord omtalt denne Fr. Nutzhorns moralske Indflydelse end En, hvem man uden Indiskretion tør paaberaabe sig, den i Krigen faldne Jens Paludan-Müller, hvis tungsindige Natur uvilkaarlig rettede og opklarede sig ved Omgangen med Nutzhorn. «Hvilken Betydning,» sagde han en Dag, «maa det ikke have ved Nutzhorns Lærervirksomhed, selv om den ikke udmærker sig ved den strengeste Disciplin, at Drengene har et saa dygtigt Eksemplar paa aandelig Sundhed for sig i deres Lærer!» Sund, ren og stærk, disse Ord kommer En uafladeligt paa Læberne eller i Pennen, naar man vil forsøge paa at genkalde Frederik Nutzhorns Natur. Et Daguerreotyp-Billede af ham som ganske ung Student viser en hos en Yngling ualmindelig Uskyld i det opvakte Blik, og saaledes var han: ren i Tanker, ren i Tale; hans sjælelige Sundhed bevaredes ved Renheden i hans Sind. Af hans Styrke fulgte hans uendelige Godmodighed: ingen Spøg eller Skemt kunde fornærme ham, naar den var ment som Skemt; aldrig formaaede nogen spids Bemærkning eller noget drillende Ord at bringe den Egenkærlighed eller Selvtilfredshed til at vise sig, der hos svage Naturer træder frem af Skjulet i samme Øjeblik, den bliver saaret; al sygelig Pirrelighed var ham fremmed. En saadan Karakter har sit tilsvarende Ideal; man kan kende et Menneskes Ejendommelighed paa, hvad det er, han ser op til. Flid, Intelligens, Talent, Geni — det forstaar sig af sig selv, at Frederik Nutzhorn satte megen Pris paa alt dette; men det Eneste, som han beundrede, var Karakteren, den oprindeligt kraftige Karakter, den uforsagte og faste Vilje. Hverken overlegen Begavelse eller (endnu mindre) fornem Fødsel virkede

blændende paa ham; han var opdraget til Trods mod al moralsk forvirrende Forskellighed i Menneskenes Vilkaar, til Trodsen paa den væsenlige og dybeste Lighed, til at sætte sin Ære i frit at hævde Menneskeværdighedens Ret ligeoverfor alle udvortes Fortrin; den energisk sluttede Personlighed alene, hvad enten den aabenbarede sig i det mandigt Store eller i det kvindeligt Tilbageholdne, vakte hans Ærefrygt og igennem den hans varmeste Kærlighed.

Frederik Nutzhorn blev Student 1851 og var til sin Død Student af Hjertet. Han bevarede Studenterbevidstheden og Studenterinteresserne langt ud over den Alder, hvori disse i Almindelighed fastholdes af Andre end dem, der gaar op deri; han deltog i to af de nordiske Studentermøder, vedligeholdt talrige Forbindelser i Broderrigerne og syslede med Planer og Forslag til en Sammensmeltning af Studierne ved de nordiske Universiteter. Det akademiske Kammeratliv laa desuden for hans Personlighed. Han havde den Modgang tidligt ved Døden at berøves sin jævnaldrende Vennekres; yngre Venner traadte i de ældres Sted; men sluttede han sig end nøje kun til Faa, saa var han dog Kammerat med Mange og levede opfyldt af Samfundsaanden mellem Studenterne, som den f. Eks. raadede paa Ehlers' Kollegium, hvor han boede længe, eller i et snævrere Selskab, der i nogle Aar samledes hos ham og om ham. Saa god Kammerat han imidlertid var, saa var der dog Noget i ham, der holdt sig ganske udenfor Samlivet med Andre. Enhver af de Mangfoldige, der har kendt ham af jævnlig Omgang i Selskabslivet eller i Studenterforeningen, har sikkert fundet ham meget aaben og meddelsom, og vistnok var Meddelelse ham en Trang; men iøvrigt var han ingenlunde nogen aaben Natur. Han var snarere som et Hus, hvor Fløjdørene staar aabne for Alle og Enhver til alle de ydre Værelser, men for hvis inderste Kammer Nøglen er drejet om og Slaaen skudt forsvarligt for. Om sine dybeste Interesser udtalte han sig selv til nære Venner aldrig ligefrem; naar man kendte hans Standpunkt, var det fordi man gættede eller sluttede sig til det. Saaledes følte man, at hans Dogmetro efterhaanden havde befæstet sig i en stærk Forskansning.

Som Student valgte Nutzhorn uden Vaklen den klassiske Filosofi til sit Studium og dyrkede denne Videnskab som Madvigs Elev i den Aand, i hvilken hans Lærer har grundlagt den hertillands. Fra Madvig fik han den store Ædruelighed, der betegnede hans Forskning, den uhyre Kulde ligeoverfor Autoriteter,

og den Mistillid til kunstige Tankebygninger og Forklaringsforsøg, som var næsten endnu stærkere end hans Agtpaagivenhed ligeoverfor Overleveringen. Af sit Eget medbragte han en ungdommelig Iver for paa ethvert Punkt at se med egne Øjne, særegne Sympatier og en personlig Ejendommelighed, som ledede ham ind paa visse Retninger, til hvilke Mesteren mere ved sin Opmuntring end ved sit Eksempel havde henvist. For det Første skød han i sit Studium — saasnart der ikke var Tale om ligefrem Pligt — den latinske Literatur helt og holdent tilside; den interesserede ham ikke det allermindste. I Modsætning hertil elskede han og glædede han sig ved den græskes Oprindelighed. Han levede sig ind i denne Literatur. Ikke blot var han Sproget saaledes mægtig, at han læste de græske Forfattere med samme Lethed som vi Andre de moderne, men det var, som om det Spand af Aarhundreder, den Spaltning i Livsbetragtning, det gabende Svælg imellem Sæder og Personligheder dengang og nu tabte sin adskillende Magt for hans Bevidsthed, naar han fordybede sig i den græske Aand. En letbevægelig og frisk Fantasi stillede ham de svundne Tiders Mennesker og Vilkaar levende for Øje. Saa kritisk som han var, lod han sig sjældent i sin Læsning opholde af Enkeltheder; han stræbte til et samlet, fyldigt Helhedsindtryk; han overgav sig til det med Forglemmelse af alt Andet. En Sommerferie anvendte han f. Eks. helt til — liggende under et Træ ude paa Landet — at læse Platon igennem fra Ende til anden. Man kan stole paa, at han under denne Læsning har følt sig i sit Element.

For det Andet laa det i hans Helhed og Sundhed som Person og Karakter, at han ikke kunde være abstrakt Videnskabsmand, men maatte tage hele sin menneskelige Dannelse med sig i sin Videnskab. De Afhandlinger, han har skrevet, vidner om, at han mindst af Alting var Stokfilolog. Man véd, hvor let Filologien kan blive den mest faglige af alle Fagvidenskaber, hvor megen Tid og Kraft dens forberedende Undersøgelser kan tage. Men skøndt Nutzhorn hverken vragede eller holdt sig for god til den omhyggeligste Indtrængen i det Grammatiske eller den smaaligste Tekstkritik, rystede han dog med Lethed Bogstøvet af sig; hans mangeartede, særlig hans æstetiske Interesser gav ham nye og højere Synspunkter og med disse videre Udsigt og friere Blik end der er Flertallet forundt. Hans Begavelse var fortrinsvis kritisk, men selv som Kritiker fornægtede han ikke sin Natur; i god Overensstemmelse med det Udelte og Helstøbte i hans

Væsen var han som Kritiker fortrinsvis antikritisk, gendrivende, genoprettende. Saaledes viste det Danske i hans Sindelag sig ogsaa i hans videnskabelige Bestræbelse, modsat den tyske Filologis dristige, men til løse Gisninger tilbøjelige Udvikling.

Grundtrækket i hans Forstand var Raskhed, Lethed, Hurtighed. Han havde en sjælden Gave til med et Øjekast at finde sig tilrette og komme ind i en Sag; han fik i yderst kort Tid et fuldkomment Overblik og formaaede ved en betydelig Evne til at forbinde og opføre at danne sig en tydelig Forestilling om et Hele selv af meget sparsomme Antydninger; og denne aandelige Stedsans betegnede ham ikke blot som Videnskabsmand, men stod ham bi i Livet. Kom han saaledes end fra et Hjem, der holdt en Del igen mod Tidsaandens Strømning, følte han sig dog straks ved sin Indtrædelse i Studenterverdenen aldeles hjemme og fuldstændig retledet. Han var — modsat de fleste fremmelige Naturer — straks ung med de Unge, straks fra Begyndelsen af baade i nationale, literære og politiske Sympatier i ungdommelig men indsigtsfuld Forstaaelse med sin Tid og dens Stræben. Hans Aand var meget frugtbar og hans Frembringelsesdrift i bestandig Fart. Saasnart han fæstede sin Opmærksomhed paa en Sag, straks strømmede da en Mængde Indfald til, overraskende Opfattelser, interessante Overensstemmelser, Sammenligninger hentede fra hans store Kundskabsforraad; men denne Rigdom medbragte ikke selv sin Form; det var en Strømning som en Flod, der medfører Guldstøv, men det kostede ham Umag at faa udskilt og lutret hvad han vilde beholde. Han drejede og vendte enhver Sag saalænge, til han bemærkede næsten alle mulige Synspunkter. Han havde næppe nævnet én Grund for en vis Betragtning, før han, endnu inden nogen Anden fik sagt sin Mening, selv nævnte ti Grunde imod. Dette gav hans Tale en vis Usikkerhed og Uro og undertiden et Skin af Forvirring. Dog det var ikke Forvirring, men altfor udviklet, man kunde sige ensidig udviklet Alsidighed: han forstod ikke ret at slaa Knude paa Traaden, at sige Stop og Holdt, med hele Personlighedens Samtykke at slaa sig til Ro i en formbestemt Ensidighed; tiltrods for sin æstetiske Dannelse manglede han en skærpet Formsans, savnede en vis sund og gavnlig, man véd ikke ret, om man skal kalde det Begrænsethed eller Begrænsning. Han skrev meget bedre end han talte. Hans Stil var, om end ikke gennemformet, dog rask, frisk, klar uden Søgthed eller Snirkler, men ligesom han dannede sig

en Dom gennem at forkaste en anden, saaledes rettede han ubarmhjertigt naar han skrev; delte han fra først af Siden ved en Margen, kunde man være vis paa, at Afhandlingen som færdig stod helt og holdent i Margenen. Hans mangeartede Deltagelse for literærhistoriske, kunstneriske, grammatiske og Opdragelses-Spørgsmaal er afspejlet i hvad han har skrevet*).

Frederik Nutzhorns Liv var et meget arbejdsomt; han ernærede sig i Kjøbenhavn som Lærer, og gav altid en Mængde Undervisningstimer i Skoler og privat. Som Doktor holdt han desuden Forelæsninger paa Universitetet, hvor han var udset til en Professorplads. Det var kun i Ferierne, at han kunde forlade Kjøbenhavn og trække frisk Luft enten ude paa Landet eller paa mindre Udflugter. Sin første større Rejse foretog han i Vinteren 1863—64, da en uimodstaaelig Længsel kaldte ham til Rom. Skønt han blot kunde opholde sig 6 Uger dernede, skønt Rejsen, som tilmed rev ham ud af hans Virksomhed, krævede et betydeligt Pengeoffer, og skønt han havde sikker Udsigt til om ikke lang Tid at foretage en meget længere Rejse med offenlig Understøttelse, kunde ingen Fornuftovervejelse holde ham tilbage. «Hvem véd,» sagde han, «hvad der siden kan træde i Vejen for at jeg faar Rom at se, og nu brænder jeg efter at komme derned.» Han kom heller ikke senere til Rom.

I Sommeren 1865 blev han forlovet. Han tilbragte endnu en kort Tid hjemme, hans Livs lykkeligste Afsnit. I Efteraaret tiltraadte han sin anden Rejse: det var hans Agt at gennemgaa Haandskrifter af Aristofanes i Venedig og Ravenna, at begive sig til Rom, og dernæst under et længere Ophold i Athen at studere det nygræske Sprog, som han allerede tidligere havde lagt sig efter, og for hvis Studium han havde draget Nytte af de nygræske Afsendinges Ophold i Kjøbenhavn i Anledning af

*) De vigtigste Titler er disse: *Om Danaidesagnet, Den antike Tragoedies Charaktertegning, Tabte Epopeer af den trojanske Sagnkreds, Præteritumsbetegnelsen i Græsk* og *De Epicharmo Pythagoreo*, henholdsvis i 2det, 3die, 4de, 6te og 7de Bind af *Tidsskrift for Philologi og Pædagogik*. Blandt talrige Bladartikler og Anmeldelser kan mærkes en Anmeldelse af Gosch's: *De lærde Skolers Undervisningsplan*, Tidsskriftets 6te Bind. For Doktorgraden, som han tog 1863, skrev han: *De Homeriske Digtes Tilblivelsesmaade, Undersøgelse om den opløsende Homerkritiks Berettigelse*. En Række polemiske Artikler har han samlet i Flyveskriftet: *E. F. Nielsens Doctordisputats, med særligt Hensyn til Paastanden om videnskabelig Selvstændighed, 1862*.

Kong Georgs Tronbestigelse. Han naaede ikke længer end til Venedig. Han fik fuldendt en Jævnførelse af Haandskrifterne til Aristofanes, udført med møjsommelig og udholdende Flid efter næten ulæselige Tekster, tilendebragt ved Vintertid i Dogepaladsets kolde og fugtige Bibliotek. Den findes nu paa Universitetsbiblioteket. I December Maaned fik han Efterretning om sin Faders pludselige Død. Fra den Dag af følte han sig ikke mere rask. Først syntes Sygdommen blot Forkølelse, saa erklæredes den for gastrisk Feber, efterhaanden gik den over til en voldsom Tyfus; i flere Uger kæmpede hans kraftige Ungdom med Feberen; tilsidst bukkede den under. Skønt han var sengeliggende i fremmed Land, blev han dog omhyggelig plejet; den norske Konsul Hr. Bødtker og hans Familie tog sig broderligt af ham under hele hans Sygdom. Han var kun 31 Aar gammel, da han døde.

JENS PALUDAN-MÜLLER

(1897)

I

En Sommermorgen i 1862 stod Jens Paludan-Müller, den pirreligste, særeste, lidenskabeligste og formfasteste af mine Venner, ved min Seng i hans Forældres Hus i Nykjøbing paa Falster og raabte lystigt: Op med dig! Klokken er 5. Har du glemt, at vi skal gaa Fodtur gennem Lolland?

Det er Jens Paludan-Müllers heltemodige Endeligt i Slaget ved Sankelmark, der har gjort hans Navn berømt. I levende Live var han en ung, ubekendt Student, hvis sjældne Evner endnu ikke var bemærkede, og hvis sære Væsen var de Fleste en Gaade.

Vi begav os paa Vejen en dejlig Morgenstund. Dens Friskhed slaar mig endnu i Erindringen i Møde. Vi passiarede et Par Timers Tid i godt Lune, da til min Forbavselse Jens pludselig forstummede. Paa alle mine Spørgsmaal fulgte ubetinget Tavshed. — Har jeg sagt noget, du ikke synes om? — Intet Svar. — Tror du, jeg har fornærmet dig? — Ikke et Ord. — Dette her bliver kedsommeligt, værsgod at sige, hvad der er i Vejen! — Ingen Lyd. — Vi traskede under alt dette ned ad en Vej mellem Landsbyer, han seende ned for sig, jeg af gammel Vane roligt ventende paa Opklaringen, der altid efter et vist Tidsrum plejede at komme. Endelig kom den: Du har kaldt mig et dumt Vrøvl, og det taaler jeg ikke at høre. — Jeg? Aldrig i Verden, jeg har aldeles ikke udtalt mig om dine Evner. — Han (med sin fabelagtige Hukommelse gentagende alt, hvad vi det sidste Kvarter før Kunstpavsen havde sagt til hinanden og

stansende ved det forbryderiske Sted): Hvad mente du da med det, som nu fulgte? — Herregud, Jens, jeg talte om den Paastand, jeg *selv* havde rejst, og som jeg var ked af at forfægte, sagde altsaa: *Det* (ikke du) er ogsaa dumt Vrøvl.

Dermed var en Time bleven spildt i Forstemthed.

Nu var det forbi, og vi var des muntrere. Hvad Veje vi gik, er ganske ude af min Erindring. Kun husker jeg den statelige Herregaard, vi saa', Hardenberg, om hvis Ejerinde, en Grevinde, det fortaltes, at hun som ældre Enke havde giftet sig med en italiensk Liremand, der havde spillet i hendes Gaard. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig da, som af noget unaturligt, næsten umuligt. Senere har jeg set saa mange Grevinder forelske sig i Liremænd og gifte sig med dem, at dette næsten staar for mig som det Normale.

Det var henved Middagstid, og vi følte os sultne. Vi var naaede til et Sted, der hed Maibølle, og søgte Præstegaarden, fandt den, aabnede Havelaagen og nærmede os Huset, da vi midt paa Græsplænen foran det saa' en stor, smuk, velskabt Mand ligge udstrakt i dyb Søvn. Ved den Støj, vi gjorde, kom vi til at vække ham. Han missede med Øjnene, saa' lidt paa os og sagde: To Studenter fra Kjøbenhavn? Vi bejaede det, og jeg sagde lidt befippet: «Undskyld, Hr. Pastor, at vi forstyrrede, men det faldt os ikke ind, at De sov paa denne Tid af Dagen» hvortil Pastoren, stadigt liggende, svarede disse forstandige, næsten vise, ja gyldne Ord, der i alle de mellemliggende Aar er blevne liggende i min Erindring med den Betoning, han gav dem, som den fortræffeligste Regel for Livsførelse:

Jeg spiser, naar jeg er sulten, jeg drikker, naar jeg er tørstig, og jeg sover, naar jeg er søvnig.

Saa sprang han i Vejret, strakte sig og sagde: «Velkommen, velkommen! vi skal have en glad Dag, vi skal more os kosteligt, og nu skal vi sandt for Dyden alle tre til Klubbal i Maribo i Aften.» Der var ikke Tale om Protest, og hvem der var himmelglade, det var vi. Hvad vi gik ud paa, var jo alene at opleve Æventyr, og for Jens med hans 24 Aar som for mig med mine 20 var Klubbal i Maribo endnu samme Aften et rent ud østerlandsk Æventyr uden Mage.

Vi blev kaldte til Bords og forestillede for Familien.

Paa Bordet stod ved hver Opdækning en Tallerken Vandgrød med en Tallerken Tykmælk som Formad, en Sammenstilling, jeg

aldrig før havde set, men som bragte mig til at mindes og forstaa Pierrots Slutningsreplik i Paludan-Müllers *Kærlighed ved Hoffet*: «Ikke Vandgrød til første Ret og Tykmælk til anden, Pokker heller! Nej, saaledes skulde det hedde: Vandgrød *med* Tykmælk til første Ret, og Alt hvad min Engel selv behager til anden!»

Præstefruen var en lidt stiv og stram, halvgammel Dame med sorte Hængekrøller. Ved Siden af hende hele Bordet rundt sad ikke mindre end syv Døtre, saa ens udseende trods Alders- og Højdeforskellen mellem dem, at det tog sig ud, som saa' man syv Fremstillinger af et og samme Pigebarn paa de forskellige Alderstrin. Alle havde de samme Haar- og Hudfarve, samme lidt sørgmodige og tilsidesatte Udtryk. Ingen af dem forekom os videre smukke; de saa' lidt stakkels ud. Iøvrigt optog den høje, livsglade, dristige Pastor vor hele Opmærksomhed ved Bordet. Det var tydeligt nok, at han levede sit eget Liv og regerede sine Damer med kraftig Haand. Hurtigt underrettede han Familien om, at han her havde faaet to unge Gæster, og at det vilde være Synd og Skam ikke at føre dem til Klubballet i Maribo. Fra otte Munde fløj paa én Gang Bønskriget: Maa vi med? Ikke en Mine forandredes i Pastorens familiefaderlige Ansigt. Han tyssede paa Børnene med et roligt: Ikke Tale derom! I er altfor unge og har desuden ingen Baldragter. — Da lød ganske enligt med forsagt Bønfalden fra Præstefruens Plads lige overfor ved Bordet: «Men jeg da, Broge, jeg tør da komme med!» — «Umuligt, min Kære, vi har ikke sørget for noget som helst i Maribo, maa se at faa Tag over Hovedet hos Bekendte, og hvis det ikke gaar, maa vi danse os igennem til den lyse Morgen. Der ser du selv, vi kan ikke have dig med.» Der klang gennem Svaret en vis Angst for ved Overhæng at faa hele Fornøjelsen for Pastor Broge forspildt, hvem disse to himmelsendte, ganske velsignede Studenters Ankomst gav et Paaskud uden Mage til at more sig, som han lystede, og som det dog ellers altid for en gejstlig Mand havde været lidt vanskeligere at finde.

«Men vi har ingen Balklæder» udbrød Jens, «ikke andet end vore støvede Turistdragter.» — «Det skal vi nok faa ordnet,» svarede Præsten overlegent. «Hele Sagen er den, at vi maa komme betids til Maribo, og saa er der ikke et Minut at spilde.» Og han raabte ud i Gaarden: «Spænd de Brune for, lidt flinkt!»

Et Par Minutter efter holdt en smuk Vogn med to fyrige Heste for Døren. Vi steg op, og idet Pastoren med øvet Haand kørte de to raske Brune rundtom Plænen til Porten, slog han med Pisken et Knald — et Knald, som jeg aldrig i mit Liv havde hørt det — der var et formeligt Frydeskrig deri, al Befrielsens Jubel, og alt som vi kørte til, kørte op gennem Maibølle, vedblev det Knald i Knald: Farvel! du gode, gamle Præstegaard, farvel du elskede Menighed, Knald! Farvel du gode, rare Mutter med dine Hængekrøller! Farvel I syv allerkæreste Smaapiger, der er snydte ud af Næserne paa hverandre, Knald! Knald! Vi kører herfra til den store By, til Stiftets Hovedstad, til festlig Lyksalighed, til Ungdommens Munterhed, til Lysenes Glans, til Glassenes Klinken, til Pigernes bare Skuldre og Halse, til Dansens herlige Lyst, Knald, Knald, Knald!! til selve Klubballet i Maribo, Knald!

Jens og jeg saa' paa hinanden; Præstens Henrykkelse forøgede vor Forventnings Fryd. Det var en herlig Fart, og henad Aften var vi da i Byen. Nu gjaldt det at være om sig og faa Balklæder. Pastor Broge tog, saa snart vi var komne ned af Vognen, et Skøn over os begge, over Jens'es Længde og mit Middelmaal, sendte saa ham til Byens Præst og mig til Byens Degn for uden videre at bede de Paagældende have den Godhed at laane os deres Galadragter.

Jeg begriber næppe nu, hvorledes jeg fik Mod til at indføre mig selv hos Degnen, Hr. Panduro, i et saadant Ærinde. Men vist nok er det, at jeg uden videre gik til ham, der befandtes at være en meget human og dannet Mand, mørk som en Spanier, som uden ringeste Studsen eller Betænkelighed gik at hente sine sorte Klæder til et ungt Menneske, hvem han fem Minutter før aldrig havde set eller hørt nævne.

Det viste sig desværre, at vi dog var mindre ens af Skabning, end Pastor Broge havde skønnet, da han ude paa Torvet havde mig alene for sig. Hr. Panduro var ikke saa lidt højere end jeg og imod min Tyveaars Tyndhed var vel hans trediveaarige Rankhed næsten Corpulence. Det saa' ved første Blik ret nedslaaende ud; men Hr. Panduro forsikrede mig, at Alt vilde passe fortræffeligt, og han var elskværdigt nedladende nok til selv at klæde mig paa i det halvmørke Værelse, hvor vi stod. Jeg fik først de sorte Bukser paa; de var nok lidt for lange, men han mumlede noget om, at derpaa skulde han med Lethed

bøde. Han bandt mig sit store, hvide Halsbind om Halsen og forsikrede, det klædte mig fortræffeligt, hængte Vest og Kjole paa mig, rakte mig et lille Barbérspejl, hvori jeg Intet kunde overskue, erklærede mig endnu en Gang, at det Hele var lykkedes fortrinligt, bad mig ikke glemme, at han lod Yderdøren staa aaben hele Natten igennem, saa jeg ved Morgengry selv kunde lukke mig ind, skifte Klæder og gaa min Vej uden Farvel — og puffede mig saa venskabeligt ud af Døren, idet han angav mig Vejen til Klubben, som jeg straks vilde kunne kende, saa oplyst som Huset var.

Da jeg ankom, var Ballet alt i fuld Gang. Men aldrig glemmer jeg det Skue, der mødte mig, den Flovhed, der greb mig, da jeg gaaende op ad Trappen pludselig kom til at se en meget ung Herre gaa lige imod mig i et Spejl, der viste ham fra Isse til Taa. Hans Sko var støvede og bar Vidne om en halv Dags Fodvandring. Hans Bukser, der var latterligt vide, var tillige saa meget for lange, at de var smøgede et rigeligt halvt Kvarter i Vejret. Hans Vest var ikke snøret ind, og kunde ikke snøres saaledes ind, at den sluttede til Kroppen; det stive Halsbind kværkede ham, og Kjolens Liv naaede til midt paa hans Laar, medens dens Snipper rakte ned til hans Ankler. Dog alt dette havde lidet at sige, hvis det ikke med skrækkelig Klarhed havde staaet for mig, at denne Jammerskikkelse, denne vandrende Umulighed — det var mig.

I det samme saa' jeg Jens komme mig i Møde, sømmeligt omklædt, ikke i mindste Maade latterlig; Præsten og han havde passet Klæder sammen som Tvillingbrødre. Han trak mig ind i Salen og — saa underligt det nu forekommer mig selv — fem Minutter efter havde jeg ganske og aldeles glemt mit sørgelige Kostyme og var kun opfyldt af at sikre mig en Dame til Bords og en anden til den nu begyndte Dans.

Vi forestillede os straks selv for Byens Damer og udbad os naturligvis høfligt deres Navne. Men der kom vi ilde an. Thi de opfattede det som en Art Gøren Nar; de tvivlede ikke om, at vi vidste, hvem de var; alle i Maribo vidste jo, hvem de var. Paa mit første Spørgsmaal fik jeg Svaret. «Gud! Véd De ikke det: jeg er jo Apotekerens Datter.» Der var en eneste, ganske køn Dame i den glade Gaaseflok; de andre var kluntede kluntede, som ingen i Kjøbenhavn er kluntet.

Jeg saa' det og saa' det dog ikke; havde paa én Gang

satirisk Blik for deres Smaaby-Manerer og megen Morskab af at danse med dem i denne store med Danebrogsfaner og Bøgegrene smykkede Sal. Mit Hoved misbilligede dem, men mit 20-aarige Hjerte syntes saare godt om dem. Ved Bordet, hvor alle Kuverter var smykkede med smaa Danebrogsflag og Grønt eller Blomster, blev der holdt Taler og skraalet og sunget og skreget stedse mere, alt som Fuldskaben steg. Thi det kan i den historiske Sandheds Medfør ikke nægtes, at der var mere end En, som stedse hedere og hedere i Skallen brølte op i Drukkenskabens Begejstring. Nu og da gav Uvenner hinanden drøje Knubs.

Ballets Helt havde Pastor Broge fra først af været; han var bleven modtaget med Fryd og hyldet som en Halvgud. Men *Bordets* sande Helt var en endnu levende, Hr. kgl. Skuespiller Carl Price, der her i sin Ungdoms fejreste Slankhed og Flor hurtigt blev Forsamlingens Yndling. Han sang med kraftig Røst *Den Gang jeg drog af Sted* og *Der er et yndigt Land*, saa der ikke var Ende paa Jubelen.

Det var lys Morgen. I et Hjørne af Salen stræbte en Del Herrer at skille Mølleren og Skovfogden ad, som begge stærkt anløbne gav hinanden vældige Lussinger, der knaldede gennem hele Lokalet, i Anledning af et gammelt Mellemværende, de var komne til at rippe op i. Denne Scene foranledigede Byens Bedsteborgere med deres Damer til efterhaanden at bryde op og drage hjem. Klokken henad 4 om Morgenen mødtes Jens og jeg midt i Dansesalen. Han viste mig med en Haandbevægelse de Provinsherrer, der pjuskede og støvede og knubsede og vaklende endnu tømte et Slutningsbæger her i Salen, saa' lidt op og ned af mig og sagde saa: Det gik aldeles ypperligt — og nu er der paa Ære ikke ringeste Forskel at se paa din Baldragt og de Andres.

II

Jens Paludan-Müllers Navn er ikke glemt i den danske Ungdom, skønt 33 Aar er gaaede hen siden hans Død. Der staar en Slags Glorie om hans Hoved, siden han faldt i den hæderfulde Kamp for at dække Tilbagetoget fra Danevirke. Det berømte Navn, han bar, hans høje, kraftige Skikkelse, det stærke

Indtryk af aandelig Overlegenhed, han havde gjort paa sine Kammerater, alt dette bidrog til Dannelsen af et helt Sagn om hans Optræden i Slaget den 6. Februar.

Men hans Menneskevæsen er nutildags glemt, lever kun i deres Erindring, der har kendt ham personligt. Det var det Mørke og Tunge i hans Natur, det, der kunde slaa over i det Sublime, som fremtraadte hos ham hans sidste Levedag. Men det Ideelle i hans Væsen fik Udtryk i mangfoldige Ytringsformer, i hans uhyre strenge Selvkritik, i hans muntre, overlegne Satire og den skarpe Sarkasme, der var ejendommelig for hans Gensvar, i hans udprægede Anlæg som Historiker, der var blevne opelskede ved den videnskabelige og digteriske Forskole, han havde gennemgaaet som Søn og Brodersøn af udmærkede Mænd, i den dybe Ærbødighed, som gennemtrængte ham, for det Nedarvede først og dernæst for det Opskydende, endelig i hans overraskende stilistiske Begavelse, der satte ham i Stand til blandt andet at skrive enhver som helst dansk Digters Stil efter fra Holbergs Tid til hans egen.

Der blev efter hans Død af hans Fader udgivet en lille Bog til Minde om ham, hans Afhandling om Gullands Historie i Middelalderen, der røber den strengeste videnskabelige Metode. Den udgør hans hele literære Efterladenskab, ikke medregnet en Hoben Digte, som jeg efter hans Død skrev af.

Jeg har et Steds anført dette lille morsomme Epigram af ham:

De spørger: Kommer Lykken vel om kort Tid?
Hvad eller er der mig beredt en slem Tid?
Ak ja, min Kære, Deres Fremtid,
Den ligger jo i deres Fortid.

Til Chr. Winthers Datter, der plagede ham om et Albums-Vers, skrev han paa staaende Fod:

At plante Alvors Lilje
I Bed med Munterhedens Petersilje
Var allenstund mit Ønske og min Vilje.

Gid Lykken, aromatisk som Vanille,
Bestandig Dem paa Haanden gi' Spadille,
I Solskin være Dem en let Mantille,
I Livets Vinterstorm en tryg Chenille!
Gid De paa Livets glatte Balsals Tilje
Maa føre op hver eneste Kvadrille!

Foran Bogen om Gulland, til hvilken hans Fader har føjet et kortfattet Levnedsløb af Sønnen, findes et Portræt af ham, der giver en nogenlunde Forestilling om hans Ydre. Han var høj, sværlemmet, muskelstærk, med et mægtigt bølgende, kulsort Haar og et yppigt sort Kindskæg. Men han saa' ikke nær saa korrekt ud som paa Billedet, holdt sig ikke rank, men bar sit forholdsvis lille Hoved med de betydelige Træk, som sad paa det stærke Legeme, noget foroverbøjet. Han var i høj Grad tilbageholden, forbeholden og overfor Fremmede forlegen. Han syntes kejtet, saa' næsten ikke paa en, han ikke kendte; derimod glimtede der stadigt noget Sjælfuldt frem i hans Blik, og jævnlig kom der Blink af Skelmeri og Lune deri, naar han samtalte med sine Venner. Alt i alt var han en Personlighed, hvem ingen helt oversaa, skønt han kun var 26 Aar gammel, da han døde.

Der var en Grundsum af Tungsind og Lidenskab i hans Natur. Han var pirrelig i den Grad, at han ikke gav sig den Ulejlighed nøjagtig at forstaa, hvad der var blevet sagt, før han ansaa sig for krænket. En Aften, da En anførte det bekendte Bibelsprog «Gudernes Sønner steg ned til Menneskenes Døtre», sagde jeg den uskyldige Trivialitet: «Det klinger svært hedensk.» Denne for hans Opfattelse gudsbespottelige Ytring faldt hvor vor «Bande» havde sine Sammenkomster, i Stue-Etagen i Ehlers' Kollegium. Med et Sæt var Jens ude af Døren og fo'r i Firspring op paa sit Kammer, der laa højere oppe i Huset. Sligt skete ikke sjældent. Naar han saa, beroliget ved en eller anden Deputation, i rask Løb kom tilbage iblandt os, lød det (som en Kammerat en Aften træffende bemærkede) «som om en Sæk Kartofler blev styrtet ned ad Trapperne».

Mellem Jens Paludan-Müller og den, der med sine 17 Aar var den Yngste af Banden, opstod straks et eget sirligt Forhold. Den Yngre behandlede ham selvfølgelig med den Agtelse, han nærede for hans Alder, Kundskaber, Dannelsesgrad. Jens viste til Gengæld en ganske tilsvarende Respekt, der syntes dikteret af det latinske Ordsprog: Drenge skylder man den højeste Ærbødighed. Men den Syttenaarige, der ikke havde saa meget som et Knurhaar i Ansigtet, følte sig mere foruroliget end smigret, da han faa Uger efter at have gjort den høje, sortskæggede, bredskuldrede Mands Bekendtskab modtog til Foræring en lille Bog, paategnet «med Ærbødighed og Forundring fra» o. s. v.

— Ord, der imidlertid var højst betegnende saa vel for det Inderste i Paludan-Müllers Væsen som for hans Ceremoniel. Som han kunde tage en Kammerat en formentlig Raahed, der tit slet ingen Ting betød, urimeligt ilde op, saaledes kunde en ganske umoden Afhandling, der blev oplæst, eller blot en Ytring, som udtalte et Syn paa Tingene, der var nyt for ham uden derfor at være nyt, fremkalde «Beundring» hos ham. Da hele hans Væsen var Ærefrygt, kom denne endog til Udtryk i Hengivenhed for en Syttenaarig. Vort Forhold gik dog efterhaanden over til et meget ligefremt Kammeratskab, for saa vidt rigtignok, som noget kunde være ganske ligefremt, der angik Jens.

Hvor er man lærelysten i den unge Alder! Med en meget lærd Mand læste jeg Euripides og Plautus, alene Homer, med Julius Lange Aristoteles og Sofokles, med Nutzhorn Islandsk og Nibelungenlied-Tysk, endelig med Jens Paludan-Müller det ny Testamente paa Græsk. Han var dengang teologisk Student, jeg juridisk. Min Arbejdsdag, som tillige var en Morskabsdag, havde et uendeligt Antal Timer. Den begyndte med Timer i Engelsk, Timer i Hugning, Ridning og Fægtning, lidt senere tillige i Skydning; saa fulgte Forelæsningerne paa Universitetet i Filosofi, i obligatorisk Ret, Familieret o. s. v., og dernæst den daglige Gang til Manuduktøren — altsammen før den anden Frokost.

Ganske glat gik det ikke med Gennemlæsningen og Drøftelsen af det græske Testamente. Engang greb for Eksempel Paludan-Müller, efter en kritisk Bemærkning fra min Side, min Arm med Voldsomhed og udbrød: «Men Menneske dog! Du tror da paa, hvad du læser. Det modsatte vilde jo være ligefrem forbryderisk. Du kan da se, det er sandt». Det kostede nogen Møje at berolige ham. Men alle mine Venner var saaledes sindede da. Jeg stod fuldstændig alene med mine Kampe for at danne mig en Grundopfattelse af Livet og Historien. Selv Julius Lange havde Anfald af en lignende, ja næsten stærkere Fanatisme overfor mig. Jeg følte det dengang, som var det blevet min Skæbne at skulle tænke igennem for dem alle, skulle ride igennem Tankens luende og lutrende Baal til den slumrende Prinsesse, ikke blot paa egne Vegne, men paa det hele Slægtleds. Det gjaldt kun om at gaa hel, ikke forbrændt og nedbrudt ud af Foretagendet.

Hvad særlig mit Forhold til Jens angaar, da gælder det desværre, at blot Sligt nedskrives, gaar Afskygningen tabt, der

alene er sand. Allerede Dagen efter var en saadan Scene fuldstændig som glemt af os begge.

Paa Grund af Faderens Embedsstilling beboede hans Familie Nykjøbing paa Falster, den lille Ø, hvor den Gang i det mindste Flertallet af Beboerne hed Sidenius. Jeg ser for mig Familiens Hjem, den store Skolebygning i Nykjøbing med de talrige tomme Klasseværelser ovenover, gennem hvilke den gamle Rektor, Historikeren Caspar Paludan-Müller, høj og svær hver Aften gjorde sin Runde med en Lygte i venstre Haand og en tyk Stok i den højre. Han beskyttede os alle mod Overfald af Røvere og Tyve, som kunde skjule sig der. Af de Mennesker, jeg til da havde set, lignede ingen mere end han «en stor Mand». Han havde et Løvehoved med umaadelige Bryn. Der stod en Respekt af ham, saa man næppe vovede at tiltale ham først. Naar vi vilde tage i Skoven, havde Husets unge Døtre lange Samtaler, om hvem der vilde paatage sig det Hverv at bede Fa'r om en Tilladelse, der ikke altfor redebon blev givet. Tit dog ogsaa, som forstod det sig af sig selv. Han var saa tunghør, at en Tankeudveksling med ham var meget vanskelig. Han brugte derfor Maaltiderne — og det var efter daværende dansk Provinsskik vist 5 eller 6 om Dagen — til under dem at læse Aviser og Bøger. Han var helt udenfor den almindelige Samtale og meddelte overhovedet Indtryk af en umaadelig Selvstændighed og et storladent Syn paa de menneskelige Forhold. Han var en streng Mand, men endnu mere en over os andre eksisterende Aand. Vi var Børn for ham. I den første Uge af Sommerferien, mens jeg saa mange Gange om Dagen sad ved hans Side ved hans Bord, var det ham umuligt at huske mit Navn, han kaldte mig snart *Brandt*, snart *Brun*, snart *Brandis*, snart *Behrend*.

Først senere blev jeg for ham et bestemt Individ. Han foretog en Dag en Køretur med Jens og mig; da vi gjorde Holdt, lod han hver af os vidtløftigt udvikle ham, hvad vi havde lært af Livet og Bøgerne, hvad vi antog for Sandt og troede paa. Jens udfoldede med Nervøsitet, Tungsind og spidsfindig Skarpsindighed sit meget indviklede teologisk-historiske Grundsyn. Jeg fremsatte med Munden mod Professorens Øre en hel panteistisk Religion, som jeg under Anfægtelser, der var alvorligere, end det skulde troes efter mine Aar, havde formet mig, og som jeg ansaa for uigendrivelig. Da vi begge var færdige, rejste han sig fra Græsset, hvor vi havde siddet, stod der rank med sin

mægtige Skikkelse og sin bredskyggede Hat, og sagde med et Smil, hvis Velvilje ikke udslettedes af den umaadelige Overlegenhedsfølelse, som det forraadte: «Kort sagt, I er hver for sig komne til Sandheds Erkendelse.» — Selv havde han slaaet sig til Ro i snever kirkelig Rettroenhed.

Skønt jeg naturligvis betragtede den gamle Herres Meninger som meget beklagelige, beundrede jeg hans myndige Person. Iøvrigt saa' vi lidet til ham; kun de fire, fem Unge i Huset var stadigt sammen, og der kom mange Gæster. Af Fjerboldspil og Ringspil — Datidens simple Idræt — kunde vi aldrig blive kede saa lidt som af Samtaler om Komedier og Vers eller om Wagners nye «Fremtidsmusik», der blev spillet paa Klaveret, eller af de underskønne Æggesnapse, som Husets unge Døtre havde en overnaturlig Færdighed i at lave.

Efter Ferien fortsatte Jens og jeg vore Studier i Kjøbenhavn. Vore Bestræbelser gik jævnsides, saa forskellige vore Naturer og Studier end var. Vi forsøgte begge at vinde Universitetets Guldmedaille, vandt den samtidig og fik paa samme Dag til Løn hver sit Haandtryk af Monrad. Om Aftenen derefter deltog Jens i mine Forældres Hus i et lille Gilde, til hvilket vore nærmeste Venner var indbudne, og hvor det gik meget lystigt til, idet alle Talerne gjorde Nar af os to Indehavere af Medaillen — (hvilken jeg for min Del Dagen efter solgte for at faa mig en Vinterfrakke). Jens var den Aften henrivende morsom, fuld af de snurrigste Indfald, og jeg erfor senere hen med taknemmeligt Sind af hans Søstre det Udsagn af ham, at mine Forældre havde beredt ham den gladeste Dag i hans Liv.

Hin Aften havde Jens Paludan-Müller, der om Sommeren var bleven indkaldt som Rekrut, sin Soldaterdragt paa. Men ingen tænkte endnu paa en kommende Krig. Først ved Frederik VII's Død syntes den mulig; men Kongens Død fandt Sted mere end en Maaned derefter. Om Jens Paludan-Müllers Færd som Soldat før og under Krigen er der af andre skrevet bedre, end jeg vilde formaa. Jul. Lange har leveret et smukt Livsbillede af ham i *Nordisk Universitets-Tidsskrifts* 10. Aargangs første Hefte, Caspar Paludan-Müller har fortalt derom i Bogen *Gullands Forhold til Danmark og Sverig*, der ogsaa bringer Jens's Breve fra Felten. Smuk var den Sang, han skrev for Tropperne ved Danevirke i Anledning af Kongerevyen i de første Dage af Januar 1864. Dens sidste Strofe lyder:

Hurra, Kong Christian, se din Hær,
Se Landets Ungdom, klædt i Vaaben;
Og for hver Dør, som end staar aaben,
En Kæmpevagt med dragne Sværd!
Nu staar den til sin Gerning færdig,
Fra Fædre arvet, Fædre værdig:
At vogte Grænsevolden her.

Det er let at ane, hvilket Indtryk Tilbagegangsbefalingen har gjort paa hans besluttede Sjæl.

Hans Harme har faaet Luft under Sammenstødet ved Sankelmark. Første Regiments første Kompagni var ud paa Eftermiddagen af de østerrigske Kolonner blevet trængt tilbage forbi Oversø til Bilskov, var dèr opløst og uden al Kommando. Efter flere Øjenvidners overensstemmende Beretning har han under Bataillonens Tilbagevigen til Skoven styrtet sig voldsomt ind mellem Fjenderne, uddelende vældige Kolbeslag til alle Sider. En Slags Bersærkergang har et Øjeblik grebet ham; det ligner ham saa ganske. Hamlet siger: «Tag dig i Agt, for der er noget Farligt i mig.» Det Ord passede paa ham. Han er underligt nok gaaet ud af dette vilde Haandmænge uden Mén og har senere paany brugt sin Riffel til Skud. En af hans Kammerater har derefter set ham lade og fyre, rolig og uden at agte paa de andre, «som gik han i sin daglige Dont». En anden traf ham i Skoven og opfordrede ham til at vige tilbage med de øvrige; men han afslog. Da denne Kammerat opfordrede ham til i det mindste at søge Dækning mod de fjendtlige Kugler, afslog han ogsaa dette og lod Kammeraten gaa ene tilbage.

En tredie fandt ham liggende paa Grøftekanten ved Vejen 6–10 Skridt fra Bilskov, med Hovedet paa den ene Arm, meget bleg; Blodet løb ham stærkt ud af Overhovedet. Han tiltalte ham, men fik intet Svar. Riflen var falden Jens ud af Haanden. Soldaten greb den og sendte Fjenden hans sidste Skud. Saa tog han endnu en Gang den Faldne i Skulderen og rystede ham; men der var intet Tegn til Liv. Det lange sorte Haar var faldet ham ned over Ansigtet. Det dræbende Skud var gaaet igennem det ene Øje.

TILLÆG

Slesvig (Süverkrübber Gasthof) d. 8. Jan. 64.

Kære Ven!

Snarere end du venter og maaske skøtter om, faar du Svar fra mig paa din venskabelige Skrivelse Mit Brev vil træffe dig midt i Eksamenstummelen; jeg ønsker dig 1) til Lykke med dens Slutning; det er da godt, at man ikke behøver at bekymre sig for din Skyld, og 2) at Muserne, naar Eksamen er færdig, skønt de i Almindelighed ikke er Kritikernes Venner, maa give dig Gunst til et større fremstillende Arbejde uden Polemik i. Saavidt jeg selv kender Eksamen, har man i den Tid mange ledige Timer. Jeg haaber, at mit Brev maa træffe dig i en saadan og skriver derfor løst og fast.

Du udmaler et Billede af min Fortræffelighed i Forhold til Eder Andre, som desværre skyldes din Fantasi. Naar jeg somme Tider faar lignende hovmodige Tanker, minder et eller andet Tilfælde, hvor jeg trænger til Andres Hjælp (og det gaar tit paa), mig straks om den gamle Adam: Egoisten. Imidlertid en Skole er dette her, og jeg gaar den da lige saa godt igennem som mangen Anden. Nu har vi drevet i nogen Tid, men nu tager det atter fat med Felttjeneste og Skandsearbejde. Af det sidste har jeg havt adskillige Ture, enten med at læsse Tømmer (f. Eks. idag) eller med Hakke og Spade ganske efter Visen: Danmark dejligst Vang og Vænge. (Første Regiment har dog somme Tider udmærkede Ideer: i Søndags, da vi stod ude paa Danevirke ved Skandsen Nr. 10 og ventede paa Kongen fra Kl. 10 til 2, gav de dem til at synge denne Sang.)

Du mener, at jeg plages 1) af Mangel paa aandelig Føde. Aa nej, jeg købte Nytaarsdag (med Dr. Jessens Tilladelse) i Trydes danske Boghandel for halv Pris to Fremtidsdigte: *Sigurd Slembe* og *Professorinden* (af B. Auerbach). Den sidste fortryller mig ganske. Ogsaa den første har meget Skønt og Gribende, f. Eks. den første Scene og Scenen hvor Kongen dræbes; men jeg har at indvende mod den, at den savner Baggrund, ɔ: Farve. Den er anlagt til ogsaa at være et Tidsbillede (Korsfarerne), men er det ikke. Den Magt, som med Nødvendighed bringer Aristokratiet frem i Verden og som gennemtrænger denne Tid til de fineste Træk, finder jeg ikke her, men istedetfor træder abstrakte Refleksioner derover, og Digtet forekommer mig for en stor Del Refleksionens og ikke Fantasiens Skabning; men saa er det ikke dramatisk, og man kan ikke undskylde Forf. med, at han kaster alt dette til Side for at faa Sigurds Karakter frem; thi ogsaa ham kan min Refleksion nok forstaa, men min Fantasi fatter ikke, at en saa rædsom Død kan være Frugten af et forholdsvis saa tamt Liv. — Du ærgrer dig vist over at faa saadant at høre fra Armeen; men Sagen er jo netop, at jeg har læsset Tømmer i Formiddags.

2) Nyheder fra Kjøbenhavn. Har jeg ikke brudt mig saa meget om, saa længe Kongen og Danmarks Skæbne har været paa Gottorp Slot. Og selv nu, han er rejst (jeg var i Æresvagten igaar Morges), er jeg slet

ikke saa begærlig, siden jeg ser, at Situationen er den samme som den 16. November. Det Yderste, man kan komme til Højre, er et Ministerium Monrad! Saa kan det næppe slingre. Tvertimod, det undrede mig, at Pressionen ikke har havt større Følger end at Hall traadte af, hvem man efterhaanden havde paavæltet et Ansvar fra alle Sider, som *denne* Mand aabenbart ikke kunde bære. Kongen har ellers gjort et godt Indtryk herovre. Modtagelsen skal have været noget kold, men Forholdet blev dels ved hans Proklamation, dels ved hans Optræden meget varmt. Dog hvis han har spekuleret paa at vinde Armeen for andet end hvad Folket vil — noget, jeg dog ikke har den fjerneste Grund til at tro — glemmer han, at Armeen nu er Landets Ungdom i Vaaben og for en stor Del befales af Officerer kaldte fra alle borgerlige Stillinger. — Jeg længes derimod meget efter Nyt fra Jernbanegaarden ved Rendsborg, hvor det første Skud maa falde.

3) Falske Rygter (og Politiseren). Ja, skrækkeligt.

4) Venner. Jo. Vi var fire, der sluttede os sammen ved Ankomsten til Regimentet, blev indkvarterede sammen og nu ligger paa samme Sal.

Cand. jur. *Thorvald Paulsen* (Fløjmand i den danske Armee, jeg er Fløjmand i Armeens andet Geled) kender du maaske fra Studenterforeningen. Søn af Chr. Paulsen og født i Kiel, er han ganske blond, noget taus, men synger fra Morgen til Aften med sin dejlige Bas Weyses Romancer og Morgen- og Aftensange. Græder endnu over Ingemanns Romaner. Har ført mig ind i en civil Familie, Aktuar Boesen, to elskværdige unge Folk, med en Datter, der hedder Dagmar, en sød lille Vildkat. Selv har jeg indført mig hos Rektor Povelsen, der lovede mig saa mange Bøger, jeg kunde læse (og jeg kan lykkeligvis læse allevegne). Han gav mig i Aftes adskillige interessante Details om de kongelige Børns Opdragelse; Resultatet var, at de var meget velopdragne.

Landskabsmaler *Schwensen*, en stor, stærk, køn en, meget stille, beskeden og flittig.

Dyremaleren *Philipsen*, forhen Landmand, af den ikke ubekendte Familie, kender du vist. Livlig, med en noget overfladisk Skønhedssans i mange Retninger og et godt Hjerte, er han en fortræffelig Kammerat.

Saa er der vore Officerer, hos hvem vi fire har tilbragt mangen god Aften, og mange Studenterbekendtskaber iblandt Officerer og især Læger, som jeg træffer i Avisklubben hos Mad. Esselbach, hvor jeg for Resten ikke kommer ret meget. Første Regiment (Kjøbenhavnere af de forskelligste Samfundsklasser) er et Helvedes Regiment *capable de tout*, om det saa er til at synge Psalmer (som de gjorde Julenat). Men de gode Haandværkere er vante til Akkordarbejdet og kan ikke ret fatte, at man kræver al deres Tid af dem uden særligt Vederlag, og derfor er de tit noget malkontente, ikke at tale om de rigtige Rødder, hvoraf nogle stærkt nærmer sig Forbryderkategorien.

Det gør mig ondt med mit Portræt, jeg glemte det rent i al den Tummel — min Opsættelseslyst haaber jeg ogsaa, jeg vænner mig af med herovre. Sank nu gloende Kul paa mit Hoved og send mig dit Portræt, det, Julius Lange har, som jeg holder saa meget af. Jeg gav gerne mere end min Ekstralønning for i Fredags (12 Skilling) derfor.

Det glæder mig for Scharling og især for Frederiksen, at ingen af dem blev Professor.

Hils nu alle kærligt: dine Forældre, din Slægt, Nutzhorns, Granzov, som jeg gerne vilde høre lidt Detail om, Langes, Banden, og, hvis du husker det, Hansen paa Ehlers' Kollegium, om hvem jeg for nylig fik et meget godt Vidnesbyrd af Frøken Købke, og ellers alle og enhver, som bryder sig om det. Vær du selv hjerteligst hilset og lykønsket

fra din

J. Paludan-Müller.

Om Isen og Oversvømmelsen har jeg hørt det samme som du. For Øjeblikket er her ingen Fare.

Gid du maa kunne læse disse Krageteer. Jeg synes, min Haand vil ikke rigtigt.

Jeg gjorde forleden mit videnskabelige Testamente ved at skrive til Dr. Bergman i Visby Alt, hvad jeg alene i Verden vidste om Gulland.

JULIUS LANGE

(1888)

Man skraaede over en Gaard og dens Rendesten i et gammelt Sted ved Nørrevold, gik op ad Bagtrappen og bankede paa Døren til et tarveligt Værelse, naar man i Aaret 1861 søgte den af alle danske Studenter, hvis Selskab der var mest Fornøjelse ved. Han var sund og stærk, smuk og bredskuldret og ganske uspidsborgerlig, desuden blød og pirrelig, med megen Tænksomhed og ringere Læselyst, i Regelen ved godt Humør, havde mange Indfald, en velgørende Ro i sit Væsen og besad det Overlegenhedens Særkende, at han altid fik sine Bekendte til at interessere sig for det, som i Øjeblikket sysselsatte ham.

Blandt mange, som kom til ham, var der en adskilligt yngre Student, ham grundigt ulig, der allerede havde kendt ham nogle Aar og som trods sit Væsens Forskellighed fra hans snart var bleven hans nære Ven. Den Ældre var Filolog, den Yngre Jurist; Ingen af dem besad nogen Lærdom i sit Fag, begge beskæftigede sig helst og hyppigst med Kunsten i alle dens Former.

Deres Samliv var ret arbejdsomt; de var nogenlunde dygtige i Græsk og Latin. De læste Aristoteles og Ovid, Sofokles og Plautus sammen; men dette Fællesarbejde var for den Yngre i Grunden kun et Paaskud til at nyde den Andens Selskab. Thi aldrig havde Omgangen med nogen Kammerat været saa befrugtende for ham. Han stod i atten—nitten Aars Alderen, hvor Sindet er saa modtageligt og alle Indtryk saa dybe, og fandt hos den ældre Kammerat lutter Egenskaber, han savnede, lutter Kundskaber, han manglede, og havde under dette ungdommelige

Samkvem den sjældne og lykkelige Følelse, at ingen Time, han tilbragte med Vennen, nogensinde var spildt, end ikke naar denne drog ham bort fra et Arbejde, han kun modstræbende forlod. Det at erfare den Andens Indtryk og udvikle sine egne Tanker for ham, gik for den Yngre fremfor Alt.

Jævnlig blev Læsningen afbrudt ved en dødssyg Haandværkers forfærdelige Hosten i Værelset ved Siden af; men man lod sig ikke forstyrre. Om Vinteraftenerne blev der for nogle Skilling hos Urtekræmmeren købt forskellige Delikatesser til Smørrebrødet. Hvad Drikke man kunde opdrive blev varmet i Kakkelovnen, og naar man var mæt og varm, blev Billederne tagne frem.

Hvilken Henrykkelse! Maaske har faa Rejsende, der endnu i en ung Alder opnaar at komme til Rom, oplevet saa heftig en Kunstnydelse, som den, de to unge Mænd følte i Baghuset ved Nørrevold. Fotografien var da for ikke lang Tid siden bleven opfunden, og store Fotografier efter de forskellige Landes arkitektoniske Mindesmærker og efter Italiens Kunstskatte spredtes da for første Gang over Europa. Hvert enkelt Fotografi, der kom til Kjøbenhavn, var en Begivenhed. Nu kunde man for en billig Penge have *Skolen i Athen* paa sin Væg, behøvede ikke at søge den i Kobberstiksamlingen. Det var en lykkelig Dag, da man ved Nørrevold for første Gang fordybede sig i Loftsbillederne fra Chigi-Kapellet i Maria del Popolo, de henrivende Planet-Figurer og Engle. Raffael blev dengang disse unge Kunstelskeres første Halvgud, Michelangelo den anden, der snart for den Yngre overstraalede hin.

Al den Kunst, de hidtil havde dyrket, de store Hollændere og Belgiere, som de havde studeret i det kongelige Galleri og paa Moltkes Malerisamling, Antiken, som de kendte gennem Afstøbninger, Thorvaldsen, hvem de havde gennemforsket indtil de mindste Enkeltheder, Alt blev stillet i en ny Belysning ved den Mængde af ypperlige Kunstværker, som de gennem forskelligartet Genfremkaldelse i kort Tid lærte at kende. Flittigt blev Kobberstiksamlingen besøgt, Rafael studeret gennem Marc Anton, Rembrandt gennem sine Raderinger. For den Yngre, der havde levet vel meget med Bøger, havde denne Tid den umaadelige Betydning, at den synlige Verden aabnede sig for ham.

Og ikke blot den. Han havde overhovedet den søde Følelse af Dag for Dag at udvikle sig med rivende Hast. Hver Dag ny Vinding, nye Indtryk og Indfald; det var som at føle sig vokse.

Paa de lange Spasereture, som Vennerne foretog om Sommeraftenerne rundt over Amager Volds Bastioner og om Vinteren i Sneføre til Ordrup og tilbage, blev ethvert Naturskuespil tilegnet med Inderlighed og enhversomhelst aandelig Foreteelse, de begge kendte, gennemdrøftet paa krys og tværs. En Foraarseftermiddag gik de ud fra Byen, tilbragte hele Natten vandrende og samtalende i Dyrehaven, og saa' i Søllerød, hvor Taagerne dansede hen over Søens Vande, hvide og tætte som rullende Skyer, Solen stige luerød op over Horisonten. De stirrede ind i den, til dens Straaler begyndte at blænde, saa at mørke Skjolder tegnede sig for deres Øjne, vendte sig saa og saa' deres Skygger i utrolig Længde bag dem, mens Lyset sneg sig smalt og skinnende hen ad Jorden. Saa laa Marker og Skove der i det unge Dagslys.

Et saadant ungt Dagslys bredte sig i deres Sind. Men det var den Ældre, som hyppigst brød det Veje. Hans Synspunkter var altid lærerige, selv naar de var gale. Hans Tanke var altid vækkende, selv naar den var halvt sand, halvt falsk. Han tvang den Yngre til at gjøre sig Rede for alle Indtryk og finde sig selv.

Al dansk og fremmed Literatur, de begge kendte til, blev uophørligt gennemgaaet i deres Samtaler. Undertiden gik de grundigt tilværks: For ret at trænge ind i den antike Tragedies Aand, indstuderede de f. Eks. med tre, fire Kammerater Sofokles's *Filoktetes* paa Græsk, holdt flere Maaneder igennem Prøver og spillede saa en Aften med Alvor og Andagt det gamle Drama uden at indlade en eneste Tilskuer. Den Ældre var Filoktetes og spillede fortrinligt, den Yngre Neoptolemos og spillede kun daarligt, men ligefuldt var han ikke blot den Aften, men ved de sidste Prøver, da Lampen lyste svagt ned fra en høj Reol, saa dybt i Illusionen, at der var Øjeblikke, da han formeligt troede sig hensat paa Lemnos's Strand.

I de følgende Aar begyndte der hos de fremmeligste blandt Datidens unge Mænd at udvikle sig en stedse klarere Bevidsthed om, at den danske Literatur fra Aarhundredets første Halvdel havde levet sit Liv tilende. Ungdommen sugede ganske vist endnu lidenskabeligt Næring af den, optog den i sig og bearbejdede den i sine Tanker paa alle Maader, men den spejdede længselsfuldt ud efter noget Nyt. Det skortede ikke paa Pietet. Med Taknemmelighed blev selv sildige Værker af Paludan-Müller eller Henrik Hertz modtagne. Men man glædede sig dog mere over Richardts første Smaavers, fordi det var en af den yngre Slægt,

som dèr lod sin Stemme høre, og man ransagede Henrik Ibsens i Danmark endnu ganske ukendte første Skuespil for i dem at faa sin Tørst efter et nyt Indhold og nye Former lædsket.

Og følte man sig utilfredsstillet eller skuffet af de nyudkomne Bøger, saa stræbte man paany gennem Samtaler at klare sig sine Fordringer til sin Samtids Frembringelser, man vejede omhyggeligt de allerede fremtraadte Personligheder og Værker, og haabede vel ogsaa selv engang at kunne kaste sin Skærv eller sit Sværd i Vægtskaalen, naar det først kom saa vidt, at stridende Magter i Tidsalderen forsøgte at veje hinanden op.

De to ovennævnte Venner udfægtede med hinanden mangen Dyst. De førte trods deres gode Forstaaelse en heftig Krig mod hinandens Fordomme, stræbte hver paa sin Vis at danne sig en Livsanskuelse, der kunde staa sin Prøve, men maatte, som Ungdommen altid, famle sig frem.

VILHELM THOMSEN

(1894)

I et af Husene paa den Side af Gammeltorv, der er Vestergades Forlængelse, boede i de første Aar af Tredserne Vilhelm Thomsen med sine to Søstre og sin Broder Carl, den nu bekendte Maler, i sin Moders Hjem, et hyggeligt og vel sammenstemt Hjem, tarveligt udstyret, men stilfærdigt og fint, søgt ikke blot af Sønnernes Venner, men af Fremmede; thi allerede da tyede alle Finner, der opholdt sig i Kjøbenhavn, til Vilhelm Thomsen som til den, der ypperst af alle Udlændinge forstod og talte deres Sprog. Den nu afdøde, dengang endnu uberømte, Billedhugger Takanen opholdt sig længere Tid i Huset.

Moderen var lidt skrøbelig og svag af Helbred, Døtrene elskværdige og stille, Sønnerne blide og smukke unge Mænd. Overhovedet havde hele Familien noget Fornemt. Bedstefaderen var en smuk, gammel Mand med snehvidt Haar og regelmæssige Træk, der opnaaede en Alder af nogle og firsindstyve Aar uden at svækkes. Et udmærket smukt Par, man jævnlig traf i Huset, og i hvis Hjem vi alle tilbragte lykkelige Timer, var den tidligere Guvernør for de dansk-vestindiske Øer Geheimeraad Schlegel og hans Frue, Vilhelm Thomsens Tante, Søren Kierkegaards Ungdomsforlovede.

Som den ældste Søn, af hvis Evner der allerede gik Ry og hvis Væsens Alvor og næsten kvindelige Blidhed tiltrak Mange, var Vilhelm Thomsen den lille Families Hoved, og som faderløs modnedes han forholdsvis tidligt til Mand. Han var dog ingenlunde tungsindig eller synderligt alvorligere end sine Aar, snarere frejdig og paa en rolig Maade arbejdsom.

Som en Yngling paa 21 Aar saa han fortrøstningsfuldt ud i Verden; hans Øjne havde megen Glans, og hans lille Overskæg groede smukt og kækt. Man kunde ikke være mere tilbageholden og mindre forfængelig end han; end ikke ærgerrig var han; han vadede taus i den Beundring, vi Andre nærede for hans sproglige Indsigt. Vi var stolte af ham. Han havde endnu i sin Skoletid i Jylland undervist en lille spansk Dreng paa Spansk i Portugisisk — eller var det en portugisisk Dreng paa Portugisisk i Spansk? Han læste sig i Søvn ved at studere ætiopiske Dialekter. Der gik Sagn om ham.

Han arbejdede uden Anstrengelse og uden Afbrydelse. Ingen Nydelseslyst adspredte ham, ingen Lidenskab sinkede ham. Aldrig jog han efter Noget; Alt groede i ham. Han grublede vistnok meget og sammenlignede længe, før han naaede et Resultat; men det tog sig ud, som voksede Tankerne i hans Sind med planteagtig Sikkerhed.

Vi var en lille Kres af unge Mænd, som hyppigt kom sammen, læste og drøftede Adskilligt i Forening. De mest fremragende i Kresen var Frederik Nutzhorn, Jens Paludan-Müller, Jul. Lange, Vilh. Thomsen, Troels Lund. De to første døde unge.

Hos Nutzhorns Forældre samledes vi ikke sjældent. De boede i Store Kongensgade og førte et yderst gæstfrit Hus. De havde en lille Have. Der var voksne Sønner og Døtre; alle disses Venner søgte til Huset, og dèr kom nu og da i den første Halvdel af Tredserne ogsaa enkelte Berømtheder som Bjørnstjerne Bjørnson, for hvem en af de nu afdøde Sønner nærede et Sværmeri. Hvor var Bjørnson vred, Dagen efter at Plougs Vers over Thomander havde staaet i *Fædrelandet*. Det begyndte med Ordene «De Store gaa bort; snart vorder det tyst». «De Store gaa bort! hvad vil det sige?» udraabte Bjørnson, «det fornærmer mig ved hele sin Tankegang.»

Levende husker jeg Nutzhorns 29-aarige Fødselsdag, som var Frederik VII's Dødsdag. Vi kom alle for at bringe vor Lykønskning og alle i den samme trykkede Stemning; thi alle følte, at Kongens Død indvarslede onde Dage for Danmark.

Vilhelm Thomsen flyttede hen til Borchs Kollegium, hvor han boede i en temmelig lang Række Aar. Gemzøe, der vist nu er Rektor i Jylland, var hans Nabo og stadige Omgangsven. Men overhovedet blev han meget plaget og forstyrret af Besøg. Jeg véd idetmindste den, der kom hver Dag Aaret rundt, snart lystig

og fuld af gale Indfald som en Shakespearesk Clown, hyppigere saa tungsindig og trængende til Trøst, at kun Vilhelm Thomsens signende Haand kunde mane Mismodets Magter fra ham. Det stille Sproggeni var en Dulmer, en Beroliger, en Fredsstifter, klar og tavs som han var.

Det er et Under, at han fik saa meget udrettet, som han gjorde, da andre Mennesker saaledes tog hans Tid i Beslag. Men det var, som behøvede han ikke Tid til sit Arbejde.

Han søgte Kundskab overalt, hvor den var ham tilgængelig, tog f. Eks. Timer i Russisk hos den russiske Præsts Frue o. s. v. Paa Sprogstudiets Vegne foretog han i disse Ungdomsaar ikke faa Rejser. Først til Finland i Aaret 1867, saa, efter at have taget Doctorgraden, i Aarene 1869—70 til Prag, Wien, Italien og Frankrig. Han nød allevegne Naturen, fandt sig med Lethed i Rejselivets smaa Savn, blev formelig praktisk, lærte tilgavns de fremmede Sprog, talte dem flydende og kendte deres Hemmeligheder bedre end de Indfødte, vandt sig endelig allevegne Venner, finske og tschechiske Venner med underlige Navne, italienske og franske Venner, hvis Navne var berømte. Han fik efterhaanden et ganske overordenligt Greb paa at rejse med Udbytte; hans Beskedenhed udelukkede ikke Lethed til at gøre Bekendtskaber; hans Blidhed var bleven til en vis blid Fasthed; hans stille Væsen var nu et Udtryk for Sikkerhed; han var i sin Jævnhed alle Forhold voksen og ved ligeligt Lune.

I April 1870 traf jeg sammen med ham i Paris, glad ved at træffe ham paa fremmed Grund og kunne se ham daglig. Jeg glemmer aldrig vort Mødes første Dag; det var Gensynsglæde. I min store Stue i Hotel Violet fortalte vi hinanden et Par Timer i Træk alt det i den sidste Tid Oplevede — jeg maa frygte for at have været den, der talte mest — saa holdt vi stor Frokost ovre paa den anden Seinebred med Spejlæg, Koteletter, Chablis og Kaffe, Luksus for os dengang, et Gudemaaltid. Fra da af spiste vi daglig vor Middagsmad sammen.

Vilhelm Thomsen boede i Rue Casimir Delavigne, Hotel St. Sulpice, et lille gammelt Hus, hvor der var fuldt op af franske Advokater og Præster tilbords. Advokaterne var larmende og Præsterne dumme. Med adskillige af dem omgikkes vi udelukkende for at øve os i Fransk og foretog mangfoldige Udflugter med dem til forskellige Punkter i Omegnen af Paris som Saint-Germain, Sèvres, St. Cloud, Montmorency, Longjumeau o. s. v.

Jeg mindes en Middag i Longjumeau, hvor en skikkelig men enfoldig Præst ivrede mod Luther og rasede mod Ligbrænding, der vilde umuliggøre Legemernes Opstandelse.

Aftenen efter vort Gensyn — det var den 12te April — saa vi begge første Gang Sarah Bernhardt. Blandt mine Optegnelser disse Ord: «Igaar med Vilhelm Thomsen i *Odéon* og saa *L'autre* af George Sand, et poetisk Stykke med dyb og sand Moral og særdeles godt spillet især for den unge Elskerindes Vedkommende. en ung Pige ved Navn Bernhardt, der synes mig at have fuldt saa stort et Talent som nogen af de unge Damer, jeg tidligere har set paa *Français.*»

Den gamle Philarète Chasles, der som Bibliotekar ved Mazarinbiblioteket havde sin Embedsbolig i *Institut de France*, modtog der med stor Gæstfrihed alle Fremmede, der havde Anbefaling til ham. Det var en Verden broget som Noahs Ark. Der kom Spaniere, Italienere, Russere, Nordamerikanere, Damer fra Jerusalem og Negere fra Haiti. Fattedes det sorte Element, sagde Chasles undskyldende: *Nous n'avons pas de noir aujourd'hui.* Damerne fra Jerusalem hakkede paa Renan, paastod, at han aldrig kunde komme op om Morgenen, saaledes havde forsovet sig en Morgen, da han skulde sejle rundt om Genesareth Sø, og istedenfor havde udført sin Naturbeskrivelse, efter hvad den enes Mand fortalte ham; dog havde han romantiseret Skildringen dygtigt. Negerne var begejstrede Frihedsmænd og vilde gerne læse deres Vers højt for Chasles. Men paa dette Omraade var Kappestriden stærk. Særligt var der en halvgammel Dame, Fru Isole, der altid kom med sine Vers i Haanden i det Haab at faa Husets Herre til at skrive en Artikel om sig.

Jeg indførte Vilhelm Thomsen der i Huset; han behagede meget og havde sin Morskab af at komme der. Bl. A. havde han rig Lejlighed til at more sig over Chasles's naive etymologiske Forsøg. Uden videnskabeligt Grundlag fandt den gamle Herre alle mulige Ords Afledning. «Naar jeg kører paa Jernbane med min Søsterdatter», sagde han en Dag, «saa forslaar vi Tiden med at udfinde Etymologier». I Begyndelsen kritiserede Thomsen beskedent disse Forsøg; senere opgav han det.

Philarète Chasles var trods denne Svaghed en morsom gammel Mand, der engang havde været Frankrig en nyttig Mand ved tidligere end nogen Anden at udbrede Kundskab til det ældre og det moderne Englands Forhold og Literatur. Han var jo født i England. Nu

